Imanuel Geiss

ISTORIA LUMII

Din preistorie până în anul 2000

CUPRINS:

Cuprins

Cuprins

Cuprins

Cuvânt înainte.

Wer nicht von dreitausend Jahren Weiss sich Rechenschaft zu geben, Bleib im Dunkel unerfahren, Mag von Tag zu Tag zu leben. (J. W. Von Goethe)

La realizarea acestui volum am primit un însemnat ajutor prietenesc. Cea mai importantă contribuție a venit din partea cititorilor interesați – elevi, studenți, doctoranzi, profesori, care au citit critic manuscrisul sau o primă imprimare provizorie a acestuia, și care au făcut extrem de pertinente propuneri de ameliorare stilistică sau informațională. Aduc vii mulțumiri în special pentru Christine Wendt-Hansen, Johanna Ladda, Gabriele Intemann, Lutz Gerding, Dietmar Roth, Andreas Hedwig, Konrad Elmenhäuser, Syvelin Wissmann, Viorel Roman, Inge Lemke, Martin Koroll, toți din Bremen. Alții m-au ajutat cu încurajări prietenești; și acestora le mulțumesc.

Gabriele Intemann și Lutz Gerding au ajutat la redactarea anexelor; aceștia doi și alături de ei Viorel Roman și Johanna Ladda au citit corectura, preluată după ei de Christine Wendt-Hansen și de fiul meu Dieter.

Mulțumirile aduse acestora îi absolvă totuși de responsabilitatea pentru greșelile rămase; acestea cad în exclusivitate în sarcina autorului.

Doamna Renate Brock, din Bremen, a căutat cu răbdare și dintr-o perspectivă și mai avizată posibilități de îmbunătățire a diferitelor redactări, ridicând, în calitate de lector critic, nivelul lizibilității textului. Îi mulțumesc și ei în mod special, în primul rând pentru faptul că în timpul unui sejur prelungit al autorului în SUA a introdus în manuscris numeroase completări și dezvoltări trimise de peste Atlantic.

Volumul a câșigat în claritate și în urma unui sejur mai lung al autorului în SUA, ca profesor Fulbright, în 1985/1986. Acestei perioade i se datorează în primul rând o globalizare de mai mare anvergură a perspectivelor asupra istoriei universale, realizată sub influența unui reprezentant de marcă al istoriografiei universale din SUA, William H.

McNeill, căruia îi mulțumesc cu acest prilej. Rezultatul acestei noi perspective îl reprezintă extinderea ideii de continent, marcată prin apariția sintagmelor „Clasicismul eurasiatic” și „Evul Mediu eurasiatic”. Dincolo de aceste mulțumiri generale aduse lui William H. McNeill, este necesar să precizez că, deși în carte am renunțat în mod voit la note, m-am considerat obligat să ofer în locurile esențiale câteva informații asupra sursei (McNeill) – prin folosirea unor paranteze rotunde, fără titlu sau pagină. Din păcate, nu există încă în limba.

Cuvânt înainte germană o traducere a celor două lucrări de istorie universală ale lui McNeill (lucrări de dimensiuni diferite) – „The Rise of the West” (1963) și „A World History” (1967).

Mulțumiri speciale datorez unor colegi care au verificat critic o parte a manuscrisului, făcând remarci deosebit de pertinente – Prof. Dr. Horst Griinder, din Miinster, pentru Epoca modernă; Prof. Dr. Peter Segl, din Bayreuth, pentru Evul Mediu, în special problematica ereziilor; Thilo Hobelmann, de la Biblioteca orășenească și universitară din Bremen, pentru cele două scheme „Limbi indo-europene” din Anexă. Îi mulțumesc de asemenea Dr. Gerhard Granier, din Freiburg, pentru valoroasele sfaturi de corectură.

Introducere.

Experiența practică atestă în mod repetat cât de deprimant de sărace sunt cunoștințele istorice, atât cele elementare cât și cele de ansamblu, la un număr foarte mare de studenți în istorie, mai ales atunci când ei vin direct de pe băncile școlii. Anumiți factori îngreunează astăzi achiziționarea unei cunoașteri elementare generale: renunțarea la o a doua trecere prin istoria lumii; utilizarea uneori extremă, prea timpurie și prea greoaie a „surselor”; excesul teoretizărilor timpurii; limitarea prea timpurie la teme particulare ca revoluțiile moderne, imperialismul, fascismul. Însă fără o fundamentare solidă a cunoștințelor de istorie generală, cele mai frumoase teorii precum și cunoașterea contextelor istorice rămân suspendate în aer.

Încercarea autorului de a oferi un ajutor prin lucrarea „Geschichte griffbereit” s-a dovedit încă odată pentru mulți studenți începători ca fiind prea cuprinzătoare și exigentă. Acest volum este în consecință o continuare sintetică a volumelor, de la 1 („Date”) la 6 („Epoci”), din „Geschichte griffbereit”.

Datele nu sunt nici aici un scop în sine, ci servesc pentru a ordona complexele structuri și procese. Pentru nuanțe și alte detalii, cititorul

interesat trebuie să apeleze totuși la lecturi suplimentare: lipsa de savoare în detaliu este prețul pentru concizia întregului.

Material și categorii.

Dificultățile pot fi pricinuite aici de numărul mare al războaielor și al luptelor, însă ele aparțin irevocabil istoriei universale: cu cât suntem mai presați să ne limităm la esențial, cu atât mai importante devin, fie și numai pentru cazul unei introduceri elementare, atât de puțin agreatele „acțiuni fundamentale și statale". Exercitarea puterii în diversele ei forme instituie condițiile-cadru grosiere și generale ale unei istorii economice, sociale și spirituale infinit mai complexe, istorie mult mai greu de prezentat pe scurt decât relativ „simpla" istorie politică. Cum ar putea fi însă cunoscut Războiul de independență al Americii, sau Revoluția franceză fără clarificarea cunoștințelor despre războaiele europene pentru hegemonie (de la Războiul spaniol pentru succesiune, până la Războiul de 7 ani), cum s-ar putea clarifica victoria comunismului și a fascismului/naționalismului fără cunoștințe despre războiul ruso-japonez și despre primul război mondial?

De aceea, vom acorda aici o mai mare atenție creșterii și descreșterii, altfel monotone, a marilor imperii și state naționale, menționând în treacăt și situația economică, socială și istoric-spirituală; acolo unde este expusă pe scurt, ea poate servi la lămurirea întregului context. Comerțul internațional, continuitatea și transformarea marilor culturi, centre și viduri de putere, a imperiilor și a religiilor universale, a sclaviei și a comerțului cu sclavi, elementul de dualism, gândirea în categorii apocaliptice și soluția hiliastică se regăsesc de-a lungul procesului istoric ca elemente ale unei continuități frecvent întrerupte.

Un tablou potrivit unei analize istorico-politice nuanțate este adeseori spectral, dar amplitudinea se poate încă schimba (cel mai adesea prelungi), ca de pildă în cursul unei revoluții. Pozițiile extreme în cadrul unui spectru semnifică cel mai adesea o adversitate fundamentală, uneori extremă, însă nu exclud în nici un caz coalițiile tactice împotriva adversarului comun („Ies extremes se tcachent"). Adesea vecinii (ideologici sau geografici) sunt dușmani înrăiți, iar războaiele civile sunt adesea mai sângeroase și mai crude decât războaiele împotriva unor dușmani exteriori.

Conflictul dintre civilizațiile sedentare, ce au dezvoltat culturi rurale și urbane și populațiile nomade pastorale, care prin cuceriri au creat mari imperii, se întinde peste milenii. La sfârșitul Antichității chineze și romane, concomitent cu evenimente istorice ce au avut o

influență geografică extinsă și de lungă durată, poate fi observată evoluția popoarelor turco-mongole, popoare ce au exercitat în relativ aceeași perioadă puternice influențe, resimțite atât în est, cât și în vest.

Ceea ce rămâne este alternanța dintre persistență și schimbare (rapidă sau lentă), dintre legături și continuități prăbușite în ele însele, ca o continuare inovatoare a unui existent plin de învățăminte, dar și raportul tensionat dintre schimbare și forță: toate schimbările importante în istorie s-au petrecut până acum prin folosirea forței sau au declanșat folosirea forței după un angrenaj intern (revolte, revoluții), sau extern (războaie) și cel mai adesea după un angrenaj mai complex dintre „intern" și „extern". Cu cât mai profundă a fost schimbarea (intenționată sau rezultată), cu cât mai mulți oameni au fost vizați de ea, cu atât mai complex a fost conflictul – de la certuri locale în neolitic, peste zguduiri interne și războaie internaționale, până la revoluțiile moderne, cele două războaie mondiale și conflictele postcoloniale de succesiune după 1945. Îndeosebi creșterea (economică și/sau demografică) creează diferențe care pot invita la tensiuni și conflicte.

Astfel, istoria nu se lasă pur și simplu introdusă cu forța într-un pat al lui Procust al „primatului politicii externe" sau al „primatului politicii interne": factorii „interni" și cei „externi" țin în mod constant unii de ceilalți, adesea nu pot fi separați în realitatea istorică, deoarece în multe cazuri ei sunt compuși la rândul lor din sub-factori „interni" și „externi". Diferențierea lor este în orice caz numai relativă, raportată la un sistem potrivit momentului; începând cu secolul al XlX-lea, în special la națiune. Disputa asupra primatului politicii externe sau a celei interne, cu diversele accidente ideologice, reflectă astfel numai o gândire structurată potrivit unor categorii naționale.

De aceea, dacă aici vom începe adesea prin expunerea factorilor „interni", aceasta se întâmplă din motive practice, pentru că nu putem spune totul în același timp: înainte ca un subiect istoric să poată acționa înspre exterior, el trebuie să se constituie. De asemenea, istoricul trebuie mai întâi să schițeze, să clarifice baza și structura subiectului, care la rândul lor sunt influențate și de factorii „externi". Astfel de categorii și altele asemănătoare vor fi utilizate și aici, dar nu pentru satisfacerea pasiunilor ideologice, ci pentru o mai bună clarificare și ordonare istorică a faptelor și contextelor prezentate doar pe scurt în această lucrare.

În plus, un minimum al abstracției ideatice este salvat de la pericolul unei nedorite simplificări prin utilizarea termenilor istorici de specialitate. Simplificarea, nedorită dar necesară, va deveni dimpotrivă

posibilă numai dacă ea câștigă, prin comprimare și abstracție, spațiu pentru o ordonare inteligentă, pentru „a citi intercalat" („printre rânduri") în altfel nemilosul flux al faptelor, deci pentru o perspectivă fundamentată rațional. Chiar și începătorii ar trebui să considere utili termenii tehnici și cuvintele străine, căci ei sunt în același timp o introducere aplicată în fundamentele limbajului istoric de specialitate.

Mecanisme istorice: Unitatea procesului istoric.

Trebuie accentuată cu toată puterea unitatea esențială a procesului istoric în timp și spațiu, în ciuda covârșitoarei abundente și diversități de activități și conduite umane. Numeroase mecanisme istorice sunt în principiu pretutindeni și totdeauna valabile. Recursul la ele servește de aceea la clarificarea detaliilor complicate: alternanța dintre vid de putere și centru de putere, dintre centru și periferie poate fi observată în întreaga istorie universală, ca și fenomenul „granițelor" istorice mobile, percepute ca domenii marginale ale marilor centre de civilizație. Expansiunea și prăbușirea structurilor de putere mai mari sau mai mici, prin conlucrarea dintre factorii interni și cei externi au decurs (și decurg) într-un mod tot atât de surprinzător de asemănător, pe cât de diferite sunt nuanțele spațio-temporale în constelațiile personale: alternanța dintre centrele de putere și vidurile de putere este universală. Noile centre de putere au apărut îndeosebi în periferia vechilor centre de putere și s-au extins dinspre periferie în viduri de putere. Dialectica succesului și a insuccesului în exterior (războaie), a unității și conflictelor în interior (războaie civile, revolte, revoluții) dobândește o importantă valoare explicativă în ridicarea și prăbușirea imperiilor și a mișcărilor politice.

Aici se adaugă tensiunile dintre puterea centrală și cele intermediare, lupta pentru resurse (apă, pământ, materii prime) și pentru controlul căilor de comunicație (străzi, treceri peste râuri, păsuri și strâmtori, insule aflate în sfera de interes); conlucrarea dintre factorii „interni" și cei „externi", îndeosebi alternanța dintre victorii și înfrângeri; acțiunea comună a factorilor economici, sociali, militari, istorico-spirituali, religioși și ideologici.

Pentru înțelegerea istoriei este indispensabilă sublinierea intensificării conflictului dintre diferite interese: diferență-fricțiune-tensiune-escaladare- *(conflict; corespunzător constituirii, consolidării, expansiunii, crizei și prăbușirii ', 't structurilor de putere politică, de la imperii până la state tribale și orașe-stat. Lîn ceea ce privește istoria statelor, o frază a lui Machiavelli deschide precum j i o cheie accesul

către înțelegerea relațiilor de dușmănie și de alianță, altfel încâlcite: ', „ vecinul este dușmanul; și deci, vecinul vecinului este aliatul firesc. Expansiunea > | nu este un monopol al unui anume popor deosebit de războinic sau al altuia, ci ț j este un principiu universal: o putere continentală tinde, ori de câte ori este\par posibil, către mare, și de aici către țărmul opus. Marile construcții, războaiele, ' i înarmarea, războiul civil și reforma socială costă bani – cuceririle, tributele, ',!

Impozitele ridicate servesc la acoperirea costurilor, inflația („scumpirea") este i' adesea rezultatul; de aici apar conflictele interne (revolte, războaie civile, revoluții).

Pentru controlul unui sistem de ape și a activității sale ajunge adesea controlul gurii de vărsare, pentru stăpânirea unei mări, controlul militar al ieșirilor, j sale (gurile de vărsare ale râurilor, strâmtorile). Evenimentele importante au cel i { mai adesea o valoare explicativă retroactivă pentru unele perioade și regiuni ' j îndepărtate. > {

Unul dintre cele mai fascinante fenomene ale istoriei este tensiunea dintre Ica banală identitate: continuitatea constă din transformarea factorilor și tradițiilor ' moștenite, îndeosebi în cazul imperiilor dispărute, a căror limbă și cultură au cel > mai adesea efecte ulterioare, spre exemplu ca limbă de cult sau ca limbă științifică *'l

(sumeriană, sanscrită, latină, arabă). Refacerea structurilor de putere (de ex. Imperii) ^j reușește de aceea totdeauna pe fondul unei stări de fapt modificate până la opoziție în raport cu starea originară, exact așa cum s-au petrecut lucrurile în ' Epoca modernă, după revoluții. Echilibrul și hegemonia sunt categorii necesare ale oricărei istorii statale.

Introducere

Periodizare:

Vechiul Orient-Noul Occident

De la primele sale începuturi și până astăzi, în ciuda tuturor scăderilor, omenirea urmează o dezvoltare continuă: creșterea tuturor factorilor esențiali (populație, producție, productivitate, număr al invențiilor, contracte, conflicte, forță distructivă în general, cum ar fi de exemplu tehnica de război). Această creștere existențială poate fi reprezentată abstract printr-o curbă exponențială, care crește mereu mai abrupt și mai razant.

Creșterea demografică și economică s-a transformat brusc, după atingerea primului nivel al producției agricole, în conflict, în războaie externe și interne. De atunci, orice schimbare profundă este însoțită de putere.

Asupra schimbărilor dramatice și a conflictelor (războaie, războaie civile, revoluții) suntem însă cel mai adesea mai bine informați decât asupra schimbărilor mute, lente, ale căror efecte profund conflictuale se manifestă adesea abia după un timp îndelungat (decenii, secole).

Orice schimbare, mai ales în societățile mai complexe, este posibilă numai prin contacte și prin schimb de experiență, metode și idei. Astfel de inițiative nu apar în nici un caz în izolare, sau dacă apar, ele sunt atenuate și întârziate, cum este cazul pe marile continente izolate (Australia; America precolumbiană; Africa neagră). Istoria universală s-a desfășurat de aceea de la începuturile producției agricole în mod esențial pe continentele unite ale vechii lumi – Asia, Europa („Eurasia") și Africa de nord.

Concentrarea asupra Eurasiei (plus Africa de nord) se justifică și. Dintr-o altă perspectivă, pe baza căreia poate fi dedusă structura internă a periodizării ce stă la baza acestei lucrări: coeficienții de creștere se concentrează în special în două epoci – trecerea la producția agricolă și începutul civilizației (aprox. 8000, 3100 î. Hr.); trecerea la producția industrială (începând cu aprox. 1760). Ambele forțe ale dezvoltării sau ale (relativei) modernizării își au originea în regiuni precis determinate – Orientul Apropiat, respectiv centrul și nordul Angliei/sudul Scoției și au avut în permanență tendința de a se extinde asupra întregului teritoriu utilizabil economic. Creșterea și expansiunea cantitativă și cea calitativă se asociază întotdeauna.

O introducere generală în istoria universală trebuie să se concentreze de aceea asupra premiselor, evoluției și consecințelor istorice ale celor două mari transformări: trecerea la producția agricolă și la cea industrială. Totuși, o împărțire mai practică a epocilor urmează – rezumând o mai nouă lucrare americană de istorie universală (McNeill, Stavrianos) – următoarea periodizare:

Preistorie (= istorie nescrisă) – de la începuturile umanității până la prima cultură superioară (aprox. 3100 î. Hr.), cu o zonă periferică formată din regiunile cuprinse în prima fază cu întârziere de civilizație.

Supremația Vechiului Orient – cu subdiviziunile sale îndepărtate, potrivit dimensiunilor eurasiatice – Vechiul Orient (aprox. 3100-500 î. Hr.); Antichitatea eurasiatică (aprox. 500 î. Hr. – 500 d. Hr.); Evul Mediu eurasiatic (aprox. 500-1500 d. Hr.).

Supremația Noului Occident (de la 1492/1498) – cu trei etape din istoria de acum dominantă a Europei – de la expansiunea europeană dincolo de ocean până în ajunul Revoluției franceze (1492/1498-1789);

de la Revoluția franceză până în ajunul primului război mondial (1789-1914); de la primul război mondial (1914) până în prezent.

Vechiul Orient a dominat lumea veche, cu centre de forță regionale în perpetuă schimbare – Orientul Mijlociu (Mesopotamia, Egipt), Persia, India, China, cu Grecia/Roma ca prelungire europeană către vest. De la expansiunea europeană dincolo de ocean în Evul Mediu timpuriu, Noul Occident a dominat lumea -Europa cu prelungirile sale transoceanice (America, Australia). Axa economică, politică și culturală centrală a Vechiului Orient era constituită din Oceanul Indian și Marea Mediteraneană, cea a Noului Occident din Marea Nordului și Oceanul Atlantic. Vechiul Orient avea un fundament predominant agrar, Noul Occident s-a orientat către industrializare, care a devenit între timp modul de viață dominant al lumii moderne.

Trebuie totuși luată în considerație o deosebire fundamentală între cele două mari epoci ale istoriei universale: cea veche și cea nouă. În perioada Vechiului Orient, centrele de cultură și de putere regionale erau doar slab sau indirect legate între ele, în primul rând prin liniile comerciale intercontinentale, care pe lângă contactele comerciale au constituit și vehicolul influențelor culturale și religioase (vapoare, caravane). În principiu, marile centre de cultură și de putere au avut aproape aceeași importanță și aceleași drepturi, chiar dacă în mare măsură ele și le-au ignorat sau disprețuit reciproc.

După decăderea clasicismului său greco-roman, Europa medievală a fost pentru 500 de ani o simplă periferie semicivilizată prin comparație cu centrele tradiționale din Egipt până în China, însă a câștigat, prin acceptarea de cunoștințe și tehnici culturale din est, puterea pentru evadarea din starea sa până de curând marginală și subdezvoltată.

După expansiunea sa dincolo de ocean (începând cu 1492/1498) Europa s-a înălțat cu timpul la rangul de regină a lumii, chiar dacă în sine fărâmițată și împărțită: imperiile coloniale și comerciale timpurii de peste ocean și industrializarea au creat noua economie mondială, dominată de Anglia. Dominației până atunci predominant indirecte asupra unor părți îndepărtate ale Asiei și mai târziu ale Africii, i-a urmat instituționalizarea și formalizarea dominației politice directe prin intermediul imperialismului. Pentru prima dată în istoria lumii a fost creat un autentic sistem mondial, care avea ca centru Europa și ca periferie restul lumii.

Economia mondială, tehnica modernă și imperialismul și-au creat astfel pentru prima dată un sistem realmente global, care și-a găsit

granița numai în sine însuși și, către 1900, în forma sferică a Pământului. Asfel au apărut conflicte noi și acum într-adevăr globale: cele două războaie mondiale. Prin ele sistemul european al lumii – sistemul de state a fost distrus, el preschimbându-se în efemera constelație mondială – două superputeri mondiale, fiecare având tendința de a vrea întreaga lume pentru sine, încercând să grupeze în jurul lor și cu aceasta să polarizeze lumea până la „bătălia decisivă".

Pericolul mai recent și atât de invocat al „europocentrismului" poate fi evitat numai printr-o divizare a istoriei universale: schița istoriei universale se orientează către marile centre ale activității economice, politice și culturale. Fără nici o îndoială, Vechiului Orient, centrat pe zona eurasiatică, îi urmează Noul Occident euro-american, astfel că în partea a doua a acestei schițe a istoriei universale putem acorda cu conștiința împăcată un loc mai mare istoriei europene.

Indicații de utilizare

Schița elaborată aici pentru un material atât de vast nu este o lectură ușoară, ci cere din partea începătorilor un interes și o concentrare ieșite din comun, asupra unui subiect complex. De asemenea, vor fi solicitate numeroase cunoștințe elementare de geografie. De mare ajutor-este întotdeauna folosirea în paralel cu lectura a unui atlas general. Spre exemplu, pentru înțelegerea corectă a Republicii de la Weimar este folositoare și cunoașterea poziției geografice exacte a Weimarului.

Acestora li se adaugă o nouă problemă: competența profesională a autorului se plasează în primul rând în Epoca modernă. Dacă el a îndrăznit acum să se aplece asupra istoriei altor epoci, aceasta se întâmplă deoarece a înțeles că o bună cunoaștere a Epocii moderne rămâne construită numai pe nisip dacă nu este așezată pe un fundamant cât mai solid de cunoștințe despre istoria epocilor anterioare: mecanisme istorice centrale apar pentru prima dată în Vechiul Orient sau în Antichitatea europeană și acest contact facilitează o foarte bună înțelegere a istoriei acestora. Introducerile schițate în istoria epocilor trebuie de aceea să fie încurajate să apară, iar preistoria, istoria generală a Vechiului Orient, Antichitatea greacă și cea romană, precum și cea a marilor culturi extraeuropene trebuie asimilate într-o manieră mai amănunțită decât aici, pe cât se poate singur. Obișnuita neglijare a istoriei epocilor prin privilegierea istoriei moderne și a celei contemporane nu trebuie practicată de către cel ce năzuiește către o

perspectivă realmente fundamentată asupra istoriei universale în totalitatea sa, înainte să înceapă inevitabila specializare și aprofundare.

Cel căruia a în istoria epocilor, până la istoria europeană a Evului Mediu, i se pare prea vâscoasă și prea seacă s-ar putea gândi la dificultățile pe care le va întâmpina dacă va trebui să treacă în atât de puține pagini prin capitole atât de mari în timp și spațiu ale istoriei universale, fără a avea voie să presupună deja din partea lectorului numeroase cunoștințe detaliate. Dimpotrivă, pentru schița Evului Mediu și a Epocii moderne rezultă deja de la sine o unitate tematică mai mare, astfel încât aceasta poate fi citită mai ușor și se poate face referire mai repede la cunoștințele folosite între timp. Cititorul critic poate deci să se resemneze, chiar dacă ar trebui să perceapă capitolul care merge până la antichitatea europeană ca pe o etapă grea: istoria epocilor trebuie să o cuprindă și pe cea a Asiei și a Africii, fie și din respect pentru demnitatea altor popoare și a culturilor străine. Pericolul pierderii unui material divizat foarte eterogen peste spațiu și timp este, sperăm, evitat în contextul acestei cărți prin modul în care sunt divizate și ordonate capitolele.

În schimb, pentru Epoca modernă, în special datorită concentrării impuse faptic asupra istoriei europene, unitatea esențială a procesului istoric este mult mai ușor de relevat. Cele trei mari evenimente ale istoriei moderne – expansiunea Europei peste ocean, Revoluția franceză și primul război mondial – nu sunt tăieturi rigide și nici pasive, ci sunt în sine complexe de orientare dinamice. Ele indică ceva dincolo de momentul respectiv, ceva despre trecutul lor (relativ) -premise istorice și despre viitor (urmări): istoria epocilor Europei începând cu Evul Mediu – însă și cea a Asiei și a Africii – conduce în ultimă instanță către expansiunea europeană dincolo de ocean, pentru a cărei realizare și-au oferit contribuția universal-istorică factori importanți; astfel, schițele asupra Asiei și Africii devin necesare. Efectele expansiunii europene peste ocean conduc la revoluția industrială și la Revoluția franceză și, mai departe, către premisele primului război mondial – premise ce pot fi corect înțelese numai din perspectivă universal-istorică – acesta fiind de altfel un produs al revoluției industriale (imperialismul), al revoluției moderne și al naționalismului.

De aceea, pentru stăpânirea materialului cititorul ar trebui să-și clarifice cele trei mari complexe-cheie ale Epocii moderne, și să se orienteze după premise, cursul acestora și efectele lor istorice, deoarece o privire de ansamblu astfel diferențiată și nuanțată ajunge mai ușor până

la Epoca contemporană și respectiv, în prezent. Astfel își pierde și istoria epocilor aspectul ei mai neplăcut: prin producția agrară și statalitatea complexă, Vechiul Orient a creat bazele elementare ale existenței noastre actuale, baze care atât în Antichitatea europeană cât și în marile centre de civilizație din afara Europei s-au diferențiat și rafinat mai întâi la nivel regional. Europa s-a dezis însă de nivelul clasic până în prima jumătate a Evului Mediu. A doua jumătate a Evului Mediu (începând cu aprox. 1000) a intrat treptat în legătură cu nivelul de civilizație timpuriu prin înnodarea la Antichitatea europeană și prin impulsuri primite din centrele culturale asiatice (India, China). Expansiunea Europei dincolo de ocean și industrializarea au modernizat, prin intermediul conflictelor războinice, baza tradițională a existenței noastre.

În ce privește Epoca modernă, se evidențiază două mari puncte cheie secolul al XVI-lea și perioada dintre 1789 și 1914. Cu aceasta, pentru epoca contemporană de după primul sau mai precis de după al doilea război mondial, mai rămâne, din păcate, cu greu ceva loc: pentru a fi elaborată o schiță oarecum corespunzătoare, adică în mod necesar nuanțată a amplorii cantitative a factorilor naționali și internaționali mai importanți și a întrepătrunderii lor crescânde, ar fi necesar cel puțin încă odată pe atât loc pentru Epoca contemporană pe cât a fost pus la dispoziție pentru istoria modernă în întregul ei. Criticii ne pot lăsa cu îndurare mâna liberă: poate se găsește cineva care să poată cuprinde necesarele cercetări într-un cadru atât de strâmt. Până atunci rămân ca o consolare numai două mențiuni: 1. Asupra celor mai multe teme particulare există deja o bibliografie chiar și sub forma cărții de buzunar, pe care începătorii interesați o pot consulta. 2. Fără istoria epocilor de până la primul război mondial istoria cea mai recentă ar rămâne absolut de nedescifrat, începătorii și nespecialiștii s-ar îneca în fluxul prea dominator al datelor. Deci, însăși perspectiva oferită aici asupra istoriei de până la 1918 poate să servească ca bază de pornire pentru o mai bună înțelegere a perioadei de după 1918.

Capitolele sunt astfel concepute încât să fie evitată o limitare „națională" (Anglia, Franța, Germania etc), ci mai degrabă să fie accentuate aspectele mai vaste (pentarhie, Revoluția industrială, Problema orientală). Acolo unde nu s-a putut evita, temele cuprind și accentuări și referiri suplimentare (împărțirile Poloniei, războiul de eliberare al Olandei), orientate pe cât posibil către înțelegerea prezentului (Balcanii în Evul Mediu). Prin prezentare și concluzii fiecare capitol este legat de cel puțin alte două, oricum însă fără indicații formale.

Ordonarea relativ cronologică permite utilizarea capitolelor precedente ca preistorie pentru tematica capitolului studiat, de exemplu începutul creștinismului și al Evului Mediu pentru Reformă și Contrareformă; comerțul internațional la mari distanțe, Evul Mediu, expansiunea dincolo de ocean, imperiile coloniale timpurii și acumularea inițială pentru Revoluția industrială etc. Pentru istoria ce precede primul război mondial cititorii pot ei înșiși să asocieze temele corespunzătoare acesteia, sau pe cele care-i interesează, pentru a-și face un tablou potrivit, adică un tablou complex într-un sens mai larg asupra unei istorii preliminare care, în acest caz, este într-adevăr foarte complexă. Pe de altă parte, intercalarea temelor-ascunsă sau fățișă – îngreunează începătorilor o lectură punctuală; starea de lucruri și conceptele pot fi presupuse ca fiind cunoscute, dacă ele au fost deja clarificate. De aceea, chiar începătorilor le este recomandată o lectură neîntreruptă de la un capăt la altul, înainte de a se orienta spre o tematică sau alta care-i interesează în mod special, și care poate fi cel mai bine aprofundată cu ajutorul lecturilor suplimentare.

Volumul poate răspunde numai unui prim nivel de cunoaștere. Pentru un al doilea nivel de aprofundare în drumul de la general la particular vă recomand lucrarea „Geschichte griffbereit". Cine nu se poate încrede de două ori în același autor, se poate orienta către o altă bibliografie. In principiu, cartea poate fi citită într-un mod susținut de la un capăt la celălalt, antrenând în mod direct către o consultare recapitulativă repetată. Începătorul trebuie să rețină cel puțin cele aproximativ 200 de date-cheie ce apar în cele mai multe cazuri în titlul capitolelor și care sunt încă odată recapitulate în Anexă. Prozaic, dar lizibil, volumul poate oferi cititorului o primă orientare.

Din punctul de vedere al responsabilității istoricului am trecut astfel și granița către o cunoaștere istorică elementară. Cu cât mai sintetic va fi materialul, cu atât mai largi, dar și mai energice trebuie să se înfățișeze schematizările marilor linii și contexte istorice. Cu atât mai presantă va fi necesitatea de a păstra legătura cu faptele elementare ale istoriei universale: faptele punctuale rămân moarte fără contexte inteligibile, așa cum contextele frumos expuse rămân simplă vorbărie fără cunoașterea faptelor și a detaliilor. Acolo unde a fost posibil, titlurile capitolelor conțin (cel puțin) două date istorice cheie. În text ele sunt încă o dată scoase în evidență prin litere aldine, în cadrul primei și a ultimei menționări a primei și ultimei date-cheie dintr-un capitol. La repetarea datelor cheie ce apar cu ofrecvențămai mare (de exemplu: 3100 î. Hr,

1200 î. Hr, 476,1453,1492-1498,1789, 1815, 1918) vor fi evitate datele învecinate pentru a se sublinia încă o dată cu claritate cât mai multe date importante.

Toate datele tipărite aldin sunt adunate încă o dată în anexă, de data aceasta strict cronologic, lor fiindu-le alăturate câteva date suplimentare ce n-au putut fi plasate în titlul capitolelor, dar care pentru o bună înțelegere nu pot lipsi.

Astfel se întrețese un lanț de aproximativ 200 de date-cheie scoase în evidență în text, fiecare dintre ele apărând de cel puțin cinci ori în diverse contexte – în cuprins, în titlul capitolelor, în textul însuși (aldin) cel puțin odată, în compendiul cronologic pentru majoritatea capitolelor, în Anexă. Cel puțin aceste date, dintre care unele au multiple semnificații (ex. 1453), trebuie memorate de către începător ca un minimum indispensabil de la care se poate porni pentru ca încetul cu încetul să descifreze un material în realitate complex și pretențios. Datele nu sunt însă nici scop în sine și nici de natură să tiranizeze, ci ele sunt un sprijin pentru o orientare pragmatică, putând fi asemuite indicatoarelor de pe autostrăzi sau drumuri de țară, sau unui umeraș pe care poate fi agățat un bogat material cognitiv.

Anexa, care în sine este variat divizată, aduce încă odată material suplimentar, în parte ca recapitulare care merge mai mult spre detaliu. Planul cronologic, perspectivele generale asupra istoriei statelor, asupra domniilor și a regențelor, într-un cuvânt, schematizarea istorică sunt menite să servească drept procedeu mnemotehnic, ele trebuie să clarifice prin sistematizare contextele, adică să creeze trensparența. Ele corespund unei stări de lucruri deosebit de complexe, față de care începătorii rămân cel mai adesea străini (de ex. Limbile indo-europene I și II, Concilii/Schisme, vikingii/normanzii, cruciade, împărțirea Poloniei, crizele internaționale dinainte de 1914) și care, în această formă comprimată, nu pot fi întâlnite în nici un alt loc. Tocmai schematizările, ca o clarificare istorică concentrată, cer frecvente revizuiri și lecturi suplimentare autonome ale literaturii corespunzătoare, cu ajutorul cărora începătorul să poată într-adevăr asimila materialul.

Preistoria: de la apariția omului până la începutul civilizației

De la aproximativ 2 milioane până la 3100 î. Hr.

Este considerată preistorie partea cea mai lungă a istoriei omenirii, perioada pentru a cărei reconstrucție știința se bazează în întregime pe informațiile oferite de săpături, adică pe arheologie. La capătul acesteia a apărut în Orientul Apropiat scrierea, odată cu tranziția la cultura

superioară (aprox. 3100 î. Hr.), considerată drept începutul civilizației. Deoarece scrierea nu s-a răspândit din Orientul Apropiat decât foarte încet, perioada preistoriei nescrise se întinde pentru cea mai mare parte a lumii mult dincolo de începutul culturii superioare în Orientul Apropiat, astfel că, în cele ce urmează, ne vom confrunta încă mult timp cu o suprapunere a preistoriei nescrise și a istoriei reconstituite pe baza surselor scrise.

Ritmul preistoriei a fost înainte de toate influențat de alternanța frecventă și de lungă durată dintre epocile glaciare, din zonele temperate și din apropierea munților înalți ce se întind de la vest către est (Alpii, Himalaya, Caucazul), și epocile interglaciare. Lor le-au corespuns în zonele mai calde (subtropicale) perioade ploioase și secetoase, ce au determinat în primul rând transformarea Saharei, prin alternanța perioadelor de abundență vegetală cu cele de secetă. Sfârșitul ultimei perioade glaciare a făcut posibilă mai întâi înflorirea producției agrare în Orientul Apropiat (începând cu 8000 î. Hr.), iar seceta ce a cuprins Sahara a condus la apariția celui mai mare deșert. Dimpotrivă, absența (aproape totală) a glaciațiunilor în China explică de ce acolo s-au păstrat atât de multe plante mai vechi, care au pătruns de acolo spre Europa începând cu Evul Mediu eurasiatic, în parte prin intermediul comerțului intercontinental.

Printr-o evoluție la început lentă, în peste două milioane de ani caracterizați de creșteri ale populației greu sesizabile, s-au format încetul cu încetul în preistorie stări de fapt fundamentale ce determină încă și astăzi existența noastră ca umanitate, în cadrul unor alternanțe tensionate și variate între constanță, schimbare și continuitate – apariția omului în Africa (acum aproximativ 2 milioane de ani); apariția oamenilor (Homo sapiens sapiens) în Orientul Apropiat (acum aproximativ35000 de ani); scindarea umanității în mari grupe (aproximativ 30000); apariția limbajelor articulate, despre care s-a putut spune pentru prima oară ceva numai odată cu trecerea la scriere; trecerea la producția agricolă, mai întâi în Orientul Apropiat (începând cu aproximativ 8000 î. Hr.) la un nivel mai simplu („primitiv”, adică primul=originar sau arhaic); primele locuințe stabile pentru adăpostirea oamenilor, cu un stil de construcție ce-și are originea încă în epoca trecută a pietrei (paiantă, zidărie de lut, prima țiglă arsă). Cel mai important material de construcție a fost, până târziu în istorie, lemnul. Însă în săpăturile arheologice predomină incontestabil instrumentele din piatră, din care cauză cea mai mare parte a preistoriei ține de Epoca

pietrei. Tot de preistorie ține încă un eveniment de importanță deosebită în istoria universală: sporirea, stabilirea și scindarea limbilor și a popoarelor indo-europene/germanice (înainte de aproximativ 2000 î. Hr.). Ea a adus bogatul spectru al limbilor indo-europene, vii sau moarte, de la celtă în vest, până la toharică în est (vezi Anexa, schema), spectru care unește încă și astăzi numeroase limbi moderne.

1. Epoca veche a pietrei (paleoliticul): i până în jurul anului 8000 î. Hr.,

\par Istoria Epocii primitive și preistoria, neglijate în învățarea istoriei generale < (în școli și în universități, n-ar trebui să lipsească din nici o perspectivă de ansamblu, asupra istoriei universale, fie și numai pentru faptul că introduce pur și simplu în istorie. Atunci au apărut premisele elementare ale existenței noastre cotidiene: înainte de toate apariția omului, a lui homo sapiens, a marilor grupe umane (înainte: „rase"), a producției agricole; trecerea la cultura superioară orășenească '

(civilizație). În special școlarii în vârstă de 10-12 ani manifestă un interes special ' pentru aceste întrebări, interes ce poate fi ușor mobilizat pentru a și ț important punct de plecare pentru înțelegerea timpurilor noastre, stări de fapt t, din „cenușiul preistoric" manifestându-se uneori ad litteram până în zilele noastre, ' cum este de exemplu împletitura specială de la casele țărănești, care reprezintă o., ' i formă arhaică de locuință, sau plugul primitiv din lemn întâlnit în unele țări în curs de dezvoltare. Înțelegerii corecte a preistoriei i se opun multiple complicații ce trebuie urmărite cu mare atenție. De la cele mai generale până la cele mai speciale acestea sunt:

— Alternanța dintre epoci glaciare (epoci ploioase) și epoci temperate (epoci uscate) la latitudinile temperate, respectiv în deserturile subtropicale/teritorii uscate (în special Sahara). Începuturile umanității au survenit de aceea cel mai probabil în regiunile mai calde – Africa de est/sud-est, de unde oamenii primitivi s-au răspândit treptat în Asia și în Europa. Variația temperaturilor medii a influențat nivelul apelor mării – în epocile glaciare mari cantități de apă erau prinse în gheață, iar în epocile calde porțiunile de pământ mai joase erau acoperite de ape.

— Epoca primitivă și preistoria, ca trecut al umanității lipsit de scriere, ce poate fi reconstruit numai pe baza descoperirilor arheologice și a interpretării lor prin metode aflate într-un continuu proces de diferențiere, sunt numite, după materialul predominant găsit, ale pietrei, deși pur cantitativ în mormintele obișnuite poate fi predominant un alt material, cel mai adesea lemnul. De aceea, Epoca primitivă și preistoria

se sfârșesc odată cu Epoca nouă (neoliticul) numai în regiunile primelor culturi superioare și intră în istoria cu o scriere deja articulată a Orientul Apropiat. Dimpotrivă, în restul regiunilor ele se prelungesc ca preistorie până în diverse faze ale Epocii metalelor – epoca cuprului, a bronzului și a fierului. De aceea, pot fi adesea întâlnite diferite nivele temporale pentru una și aceeași tehnologie – microlite (instrumente din piatră mici și bine șlefuite), cupru, bronz, fier – în diverse regiuni: Epoca timpurie a pietrei, Epoca bronzului și Epoca timpurie a fierului țin în Europa încă de istoria nescrisă, în timp ce în Orientul Apropiat ele țin de cultura superioară.

Deoarece cercetarea preistoriei a început și s-a desfășurat mai intensiv în Europa, cele mai multe denumiri sunt asociate acestui continent, în special Franței (de exemplu Abbevillien, Acheuleen, Levalloisien, Mousterien; Omul de Cro-Magnon=Homo sapiens sapiens.) Tendința naturală de a așeza în centrul cercetării istorice propria regiune conduce la începerea cercetării preistoriei cu propria țară. Sub orizonturile istoriei universale cititorii europeni trebuie să-și amintească întotdeauna că preistoria nu a început în Europa. În preistorie există două centre de unde au iradiat marile evoluții – Africa de est/sud-est pentru apariția omului în paleolitic (omul primitiv și omul preistoric); Orientul Apropiat pentru apariția lui homo sapiens sapiens, a producției agricole și a culturii superioare (civilizației) înspre sfârșitul neoliticului.

Încâlcelile suplimentare ce pot să apară sunt generate de diversele denumiri ale omului în epoca veche și de utilizarea numelui „homo sapiens” într-un sens mai larg și unul mai restrâns: astfel, „homo sapiens” este utilizat pentru omul actual, apărut în vechiul paleolitic mijlociu (sensul larg) sau, ca „homo sapiens sapiens” (sensul restrâns) (=Omul de Cro-Magnon) pentru trecerea de la paleoliticul mij lociu la paleoliticul târziu. Următoarea schiță se îngrijește de simplificarea terminologiei, care cu cât ar fi mai diferențiată și mai nuanțată ar implica un studiu mai aprofundat și mai specializat al preistoriei.

Preistoria aprox. 2 milioane Trecerea la dezvoltarea umană în Rift Valley (Tanzania/

Kenya), Homo habilis: cultura Pebble. Aprox. 600000 Paleoliticul vechi: Archanthropus (omul primitiv), homo erectus: toporul de piatră, focul, aprox. 70000 Neanderthal.

Aprox. 35000 Homo sapiens (sapiens) în Orientul Apropiat, aprox. 30000? Sciziunea în trei mari grupe umane: negroizi, europoizi și

mongoloizi, aprox. 14000 Arcul și săgeata în Europa, aprox. 10000 Microlitele în trecerea către neolitic.

În Epoca veche (paleoliticul), cu diversele ei diviziuni, observăm o evoluție lentă. Homo habilis avea probabil deja acum aprox. 2 mii. De ani în Rift Valley primele unelte primar cioplite, care proveneau cel mai probabil din piatra de râu naturală (cultura de prund, Pebble culture). Archanthroposul (omul primitiv), sau homo erectus, folosea în paleoloticul timpuriu (începând cu aprox. 600000) toporul de piatră cioplit în mod conștient, iar mai târziu și focul (începând cu aprox. 300000), trecând treptat, în faza târzie, la folosirea constantă a peșterilor ca locuințe și la apărarea împotriva animalelor sălbatice. Dalta a devenit al doilea instrument universal al omului primitiv. Oamenii primitivi trăiau din adunatul fructelor, al rădăcinilor, al animalelor mici etc. Și din vânătoarea animalelor mari, până la mamuți în perioadele mai reci, activitate exercitată în grupuri mereu crescânde. Relațiile sociale se exercitau la nivel de familie și de hoardă.

Încă din Epoca primitivă se produce apariția lui Homo sapiens (sapiens) în sens mai restrâns (aprox. 35000), probabil tot în Orientul Apropiat. De la dispariția ultimului om primitiv de tip neanderthalian (aprox. 30000), întreaga omenire este constituită din tipul uman recent (= care trăiește și astăzi) Homo sapiens sapiens (Cro-Magnon), cu capacitate de articulare în sisteme lingvistice complexe, sisteme care au fost totuși fixate și documentate istoric prin trecerea la scriere. Noile instrumente au permis practicarea mai diferențiată și mai profitabilă a vânătorii, mai ales cu ajutorul suliței catapultate (aprox. 20000), al arcului și al săgeții (aprox. 14000), probabil la momentul respectiv mai întâi în Europa, explicația posibilă fiind aceea că aici, în condițiile ultimei glaciațiuni, vânătoarea avea o importanță esențială pentru viața omului.

În această perioadă s-a produs scindarea omenirii în trei sau patru mari grupe („rase"), probabil către 30000(7). Microlitele, cu vârfuri de săgeată mici și foarte mici (începând cu aprox. 10000), au marcat trecerea către o nouă perioadă (neoliticul), care a deschis, începând cu aproximativ 8000 î. Hr., o epocă cu totul nouă prin apariția producției agricole.

Homo sapiens în general, în „oikumenele" paleolitic (=teritoriul locuit de oameni) au domnit o unitate și o uniformitate impresionantă a dezvoltării materiale, vizibile în muzeele de preistorie din întreaga lume: topoare de piatră-microlite, primele ustensile de bronz. În orice caz, pentru nespecialiștii în preistorie (autorul se numără printre aceștia) se

impune această impresie de uniformitate, pe care probabil civilizația universală contemporană are tendința să o atingă din nou.

2. Homo sapiens (sapiens) și transformările sale, între 35000 și 2000 î. Hr.

Apariția lui homo sapiens într-un sens mai restrâns (homo sapiens sapiens) se produce încă din Epoca veche (aprox. 35000). După dispariția neandertha-lienilor (aprox. 30000), el a întemeiat unitatea internă a umanității: în principiu, omul recent (= cel care trăiește și astăzi) prezintă pretutindeni, însă sub diferite condiții ale nivelului de dezvoltare socială și economică, sub aspect colectiv, adică raportat la mari populații, aceleași trăsături spirituale – limbă, inteligență, capacitate de învățare. Bineînțeles, rămân (pretutindeni) diferențe individuale în proporționarea graduală sau în specializarea acestor capacități.

Aici trebuie distinse două mari forțe de progres și de sciziune: înspre sfârșitul Epocii vechi (paleoliticul târziu), omenirea s-a scindat probabil în cele trei mari grupe (aprox. 30000), care după cele petrecute la Auschwitz nu mai pot fi numite „rase". În periferia barbară, la nord de centrul de cultură mediteranean, a apărut înainte de 2000 î. Hr., în trecerea de la neolitic la Epoca bronzului, din europoizi și indo-germani/indo-europeni, o mare subgrupă deosebit de complexă, cu răspândire întâi de toate în Asia și în Europa.

Orice eveniment ulterior rămâne de neînțeles fără cunoștințe cel puțin aproximative despre aceste variate sciziuni ale omenirii, pentru că odată cu ele au apărut în preistorie popoare ale căror nume sunt și astăzi prezente, ca de exemplu britanii, galii (Wales), germanii (Germania), slavii (Iugoslavia), pentru a rămâne doar în Europa.

Aprox. – 35000 Apariția lui homo sapiens.

Aprox. 30000 Dispariția neanderthalienilor. Negroizi, europoizi, mongoloizi, aprox. 21000 Mongoloizii în lumea nouă – Strămoșii indienilor și a indios. Aprox. 3300 (?) Apariția sumerienilor și a primilor semiți.

Preistoria înainte de 2000 începând cu aprox. 1900

Invazia akkadienilor în Mesopotamia: primii semiți atestați istoric. Sciziunea indo-germanilor/indo-europenilor. Valuri ale invaziei indo-germane/indo-europene spre sud.

La un moment dat, către sfârșitul Epocii vechi (paleoliticul târziu) oamenii de tipul homo sapiens sapiens s-au scindat în trei mari grupe – negroizi, europoizi, mongoloizi. Pentru a oferi o reprezentare temporară aproximativă, ar putea fi indicată aici data de „aprox. 30000". Despre

motivele și cursul acestei diviziuni știm atât de puțin încât constatarea și ordonarea temporară aproximativă a acestei stări de fapt ar trebui să fie suficiente. Diferențele se bazează totuși numai pe caracteristicile exterioare (culoarea pielii, constituția părului, forma nasului).

Negroizii s-au concentrat în Africa, după secarea Saharei, la sud de aceasta. Grupe singulare de locuitori având o origine mai veche s-au păstrat până astăzi în regiuni izolate ale Indiei („negritos") și ale Filipinelor ca popoare retrase, mărturie deschisă a unei răspândiri mai timpurii și de mai mare anvergură în paleoliticul târziu. Lor le corespund, până în Epoca modernă, culegători și vânători izolați în alte regiuni – pigmei, boșimani (=san) (Africa), papuași (Noua Guinee), maori (Noua Zeelandă), aborigeni (Australia), ainu (Japonia) etc.

Cele mai importante grupe mari de europoizi sunt semiții și indo-germanii/indo-europenii, cu subgrupurile corespunzătoare. Semiții s-au răspândit din Peninsula Arabică, în valuri de migrație și de cucerire succesive, către Orientul Apropiat akkadienii (aprox. 2600), amoriții (aprox. 2000), arameenii (aprox. 1200), arabii (634 d. Hr.). Între aceștia s-a constituit o grupă specială, cea a evreilor/iudeilor: istoria lor deosebit de complicată i-a alungat practic în întreaga lume. Astăzi iudeii participă la conflictul din Orientul Apropiat, având ca adversari arabii, înrudiți istoric de departe cu ei.

Din mongoloizi s-au dezvoltat, cu centre de greutate în Asia de Est și în parte în Asia centrală, mongolii, chinezii, coreenii și japonezii. În plus, au apărut eschimoșii, ca vânători arctici și laponii/samii, crescători de reni subarctici, limitați la mici popoare agrare, devenite mai târziu sedentare (finii, estonii). Un loc special îl ocupă acei mongoloizi care, la aprox. 21000 î. Hr. Au trecut peste un pod de pământ existent pe atunci pe locul strâmtorii Bering de astăzi, dintre Asia și America, ca vânători subarctici ai animalelor care se retrăgeau și s-au răspândit în toată America – indienii, respectiv indios. Dezvoltarea lor ulterioară s-a petrecut acolo într-o izolare aproape totală față de restul umanității, atingând însă de la sine nivelul agriculturii (porumb, cartofi), al culturii superioare și finalmente al marilor imperii, în Mexic (Maya, aztecii), sau în Peru/Bolivia (incașii).

Indo-germanii/Indo-europenii au apărut probabil pe teritoriul Rusiei de mai târziu. Originea lor timpurie comună poate fi dedusă astăzi numai pe baza înrudirilor lingvistice, și nu din pretinse asemănări „rasiale", ale unei așa-numite rase „nordice", sau „ariene", cu consecințele nemijlocite pe care aceasta la aduce, așa cum a postulat

național-socialismul în Germania începând de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Diferitele nume (indo-germanii/indo-europenii) se clarifică pe baza ipotezei mai vechi că indo-arienii au fost grupa estică cunoscută (în secolul al XIX-lea), iar germanicii constituie acea grupă despre care se cunoaște cel puțin faptul că ar fi migrat la mari distanțe. Datorită reclamării germanicilor ca strămoși nemijlociți ai poporului german actual, cea mai mare parte a științei occidentale preferă astăzi numele de „indo-europeni" pentru această grupă.

Divizarea indo-germanilor/indo-europenilor trebuie să se fi produs înainte de 2000 î. Hr. Din punct de vedere istoric, cele mai însemnate au fost mai întâi grupele estice, care au invadat centrele de civilizație ale Orientului Apropiat și mai târziu India – hitiții (aprox. 1900), mai târziu indo-arienii (aprox. 1400), apoi iranienii, mezii, alanii. În plus, au apărut popoare care și-au menținut până târziu structura de popoare de călăreți – toharii, răspândiți până la granițele Chinei; cimerienii și sciții. Popoarele indo-europene timpurii au adus două înnoiri esențiale în centrele de civilizație: calul și armele de fier. Concomitent cu hitiții, au pătruns, pe la aprox. 1900, grecii timpurii în periferia nord-vestică de atunci a centrului de civilizație mediteranean, inaugurând astfel indo-europenizarea Greciei. Invazia popoarelor mării (înainte de 1200), condusă de iliri, a pus în mișcare către Asia Mică alte popoare indo-europene tracii, lidienii, frigienii; către Canaan/Palestina filistenii, către Grecia – aheii; după 1200, către Italia, în două valuri – italicii. În afara centrelor de civilizație au rămas la început celții, germanii și slavii, cu numeroase subdiviziuni. În esență, ei au fost atrași pentru prima dată în cercul tot mai larg al structurii civilizatorice și statale mai complexe odată cu cucerirea romană, respectiv cu Imperiul carolingian, în Evul Mediu în special, prin trecerea la creștinism.

Unitatea esențială a omenirii în cadrul încâlcitei diversități a fenotipurilor exterioare are o importanță capitală astăzi. Ea ar trebui să refuze terenul oricărui rasism, falsei doctrine despre pretinse „rase" biologice invariabile și cu valențe diferite (în același timp invariabile). De aceea este tot atât de important să înțelegem că multipla diferențiere reală a omenirii este rezultatul unui complicat proces istoric petrecut în întunecata preistorie, proces despre care noi știm numai foarte puțin.

Creșterea treptată a populației, lărgirea și intensificarea producției de alimente prin agricultură și zootehnie, presiunea asupra pământului și a resurselor elementare (de exemplu apa), acumularea (relativei) prosperități, au condus la primele concentrări ale unor populații devenite

stabile, în sate și mai târziu în orașe. Apariția armelor și a fortificațiilor oferă indicații despre conflictele timpurii menite să respingă atacurile războinice. Odată cu creșterea populației în oazele râurilor, care la început a făcut posibilă doar agricultura pe nivelurile mai înalte, agricultură intensivă („Edenul" = Mesopotamia), a crescut și calitatea complexității sociale, a structurilor de putere politică și a conflictelor violente – de la clan, la regiuni și orașe-state, până la imperii. În mod corespunzător s-a modificat calitatea conflictelor războinice, până la primele bătălii și războaie regulate.

Pe de altă parte, scindarea inițială a omenirii în mari grupe („rase") s-a păstrat în esență până la începutul Epocii moderne: europoizii (semiții, berberii, indo-europenii/germanii) au locuit în majoritatea zonelor temperate și subtropicale ale vechii lumi; mongoloizii (chinezii, japonezii, coreenii, mongolii) în Asia estică, în America (indios/indienii), precum și în teritoriile subarctice și arctice ale vechii și noii lumi (vânătorii siberieni, laponii, eschimoșii); negroizii în Africa, îndeosebi mai jos de Sahara, iar alte câteva grupuri negroide mai vechi în teritorii retrase ale Asiei (negritos); câteva grupe marginale și mai vechi au locuit în teritorii tipice retragerii – aborigenii (Australia), pigmeii, „boșimanii" (Africa).

Expansiunea Europei dincolo de ocean a răscolit sciziunea milenară, ce părea „eternă", a omenirii în mari grupe și le-a pus într-un durabil contact reciproc, înainte de toate prin popularea Americii și a Australiei/Noii Zeelande cu europeni, prin invadarea nedorită de către africani a Noii Lumi ca sclavi, după desființarea sclaviei prin substituirea lor parțială cu indieni și chinezi în coloniile europene, în teritoriile tropicale și subtropicale.

De atunci s-a produs o invazie voluntară, în primul rând a asiaticilor (j aponezi, chinezi, și mai târziu a chinezilor din Vietnam), în mod privilegiat către America și Australia, iar după 1945 secundar din vestul Africii și Asia (India și Pakistan) către Anglia.

3. Epoca nouă (neoliticul): producția agricolă timpurie și trecerea către primele culturi superioare, de la 8000 până la 3100 î. Hr.

După sfârșitul ultimei epoci glaciare (aprox. 8000 î. Hr.) începe Epoca nouă (neoliticul) caracterizată prin dezvoltarea producției agricole, condiție elementară pentru dezvoltarea ulterioară a umanității până la nivelul contemporan, caracterizat de o industrializare mereu mai rapidă. Între ultima perioadă a Epocii vechi și culturile superioare timpurii ale

Orientului Apropiat poate fi presupusă mai întâi o accelerare a procesului istoric, accelerare exprimată prin producția crescândă (agricultură și creșterea animalelor, unelte), printr-o mai rapidă creștere a populației și prin relații comerciale mai complexe. Denumirea modernă de „revoluție neolitică" (Gordon Childe), după modelul expresiei moderne de „revoluție industrială", încearcă să ofere o caracterizare cât mai corectă a acestei prime accelerări istorice, chiar dacă în această privință, din cauza dramatizării și actualizării inerente acestei formule, s-ar impune mai degrabă o reținere față de ea. Ca semne distinctive sunt structurile mereu mai complexe, caracterizate de diferențieri din ce în ce mai mari ale culturii materiale (de ex. La locuințe, temple, obiecte de cult și de uz). Pentru agricultura în sens mai restrâns, de aici înainte pot fi distinse două moduri – cultivarea plantelor de câmp, de suprafață și de adâncime. Plantele de câmp de suprafață au fost descoperite mai întâi în Orientul Apropiat (grâul, orzul, mazărea, măslinele, vița-de-vie, pomii fructiferi) și s-au răspândit de acolo către teritorii cu aceleași condiții climatice și de fertilitate a solului, către Europa și Africa de nord spre vest, nordul Indiei și al Chinei (orezul uscat) spre est.

Primul centru de cultivare a plantelor de câmp de adâncime a fost Asia tropicală de sud-est, cu diferite plante cu tuberculi. Acesteia i se adaugă regiuni aflate în relativă izolare, probabil Africa de vest, cu siguranță America precolumbiană, cu gulia (batata) și cartoful, completate de porumb. Centrul sud-est asiatic al agriculturii timpurii s-a extins către nord, până în China sudică, introducând în China și orezul, o cereală ce se maturizează deasupra solului, dar care provine din mediul mlăștinos al tropicelor. În China s-a produs deci întâlnirea dintre modul de a face agricultură al Orientului Apropiat (grâne etc.) și cel sud-est asiatic (plantele cu tuberculi, orezul). Tot din sud-estul asiatic provine și trestia de zahăr, care a căpătat o importanță universală odată cu Evul Mediu, și tot de aici provine și găina. Bumbacul în India, mătasea în China au fost textile obișnuite, caracteristici agrare timpurii, cărora le-au corespuns în

{ teritoriul europeano-mediteranean materiale mai grosiere ca pânzeturile (inul) ' și lâna. Ceramica pentru înmagazinarea surplusului agricol a devenit importantă odată cu trecerea la forme mai intensive de agricultură, la început modelată ' numai manual, fără a se folosi încă roata olarului. Odată cu a ceramicii modelate cu ajutorul roții olarului a avut loc, începând cu Orientul Apropiat (mileniul al IV-lea î. Hr.), prima utilizare a principiului roții.

O altă diferențiere de importanță centrală în cultivarea pământului s-a impus o dată cu apariția agriculturii intensive pe marile văi ale râurilor: la început, > agricultura a fost practicată numai în funcție de ritmul ploilor, depinzând numai (de căderile naturale de ploaie. Ea servea numai pentru întreținerea propriei, existențe (economie de subzistență), fără dobândirea unui surplus notabil, și de (k aceea fără relații de piață substanțiale. Acest mod de agricultură „primitivă", %f adică originară, arhaică, a fost până de curând dominant în cea mai mare parte a „Lumii a Treia"; Pe baza amenaj arii și extinderii marilor văi ale râurilor de la începutul anticului Orient Apropiat a urmat un al doilea nivel, mai intensiv, al activității agricole. Aceasta s-a bazat pe irigarea artificială și a obținut considerabile surplusuri agricole, ce au stat la baza unei multiple specializări a producției, și prin aceasta la baza constituirii de orașe și de state. Mai devreme sau mai târziu, a apărut de aici producția destinată pieței (orășenești) și comerțului la mari distanțe, aflat în stadiu incipient, sub formă de troc cu bunuri de lux sau materie primă pentru producția meșteșugărească.

De la apariția agriculturii în neolitic, trecerea la noile tehnologii (bronz, fier) pentru producția agricolă și la noile tactici războinice a mers permanent mână în mână cu importante, uneori dramatice, creșteri ale populației și ale producției de alimente, dar și ale numărului conflictelor.

Conflictul milenar dintre agricultorii sedentari și nomazii crescători de animale în stepe/pustiuri a căpătat noi dimensiuni după domesticirea calului (aprox. 2000 î. Hr.) în stepele din sudul Rusiei, mai precis odată cu folosirea calului ca animal de tracțiune pentru carele de luptă (înainte de aprox. 1500 î. Hr.) și ca animal de călărie (aprox. 900 î. Hr.). După aceasta, creșterea nomadă a animalelor a atins o uriașă mobilitate și forță de lovitură militară, care au transformat-o în superioritate militară și dominare a agricultorilor sedentari, superioritate ce a stat la baza constituirii unor imperii. Superioritatea militară s-a păstrat totuși numai atâta timp cât nu s-a produs o asimilare. Asimilarea s-a petrecut cel mai adesea în ambele direcții între cuceritori și cuceriți; cuceritorii se amestecau cu localnicii și preluau cel puțin parțial cultura lor; localnicii preluau armamentul și metodele de luptă ale cuceritorilor, punându-și astfel în valoare numărul mai mare al populației.

Aprox. 8000 Sfârșitul ultimei glaciațiuni/epoci ploioase: încălzire la latitudinile temperate, treptată secare a Saharei de la aprox. 7000 Prima așezare urbană în Ierihon; mazărea, lintea, orzul, grâul.

De la aprox. 6000 Folosirea aramei (bătute), ceramica, țesătoria, vita, porcul, de la aprox. 5000 Turnarea cuprului, inul. De la aprox. 4000 Roata olarului; așezări complet urbane

(de ex. Eridu, Ur); căruța (cu roată), plugul, pecetea rotundă, măslinele, curmalele, măgarul. Aprox. 3600 începuturile cetății Uruk. Aprox. 3100 Cultura superioară în Sumer și în Egipt, aprox. 2000 Domesticirea calului în stepele din sudul Rusiei.

Dincolo de orice actualizare îndoielnică („revoluția neolitică"), dinamica internă a neoliticului, desfășurată pe parcursul a 5000 de ani, s-a petrecut – la început numai în Orientul Apropiat, cu întârzierea corespunzătoare în restul regiunilor pământului – ca trecere treptată către producția agricolă, cu diferențieri tot mai complexe. De aici înainte agricultura și creșterea animalelor s-au dezvoltat concomitent și laolaltă, chiar dacă mai târziu au apărut centre de greutate regionale pentru creșterea animalelor (stepe, savane), odată cu prima mare diviziune a muncii. Fluctuației sezoniere a muncii țărănești i-au corespuns mari migrații ale nomazilor cu turmele de animale către diverse pășuni și surse de apă, în ritmul constant al anotimpurilor (denumit mai nou „transhumantă").

În general, numeroase imperii (nu toate) au luat ființă prin stăpânirea culturilor țărănești de către nomazii crescători de animale, de la akkadieni și până la Imperiul otoman și Imperiul manciurian.

Potrivit stadiului actual al cercetărilor, primele centre ale trecerii la producția agricolă de la sfârșitul ultimei glaciațiuni (aprox. 8000) s-au situat în „semiluna fertilă", adică în periferiile Mesopotamiei. Sedentarismul (locuințe) și agricultura devin cele mai importante semne ale noii forme de viață și de producție. În contrapunct cu culegătorii și cu vânătorii vechii Epoci a pietrei s-a format pentru prima dată o producție mai complexă, prin prelucrarea valorilor materiale din natură prin munca omului. Surplusul agricol a putut fi acum păstrat un timp mai îndelungat în hambare și vase de lut. Acestea au permis întreținerea unor comunități umane mai numeroase în așezări închise și eliberarea meșteșugarilor pentru munca manuală și chiar pentru organizarea producției agricole.

Pe valea Iordanului (Ierihon, aprox. 7000) și în Anatolia (Catal Hiiyiik de la aprox. 6800), coastele munților dinspre Mesopotamia au avut un rol hotărâtor. Acolo au fost utilizate locurile mănoase sălbatice, de pe care, prin amenajări sistematice, s-a preluat la început probabil numai nutreț pentru hrănirea animalelor de pe lângă așezările omenești,

pentru ca relativ repede să se cultive primele specii de cereale (grâu, orz), precum și inul (pentru tors și țesut).

Diferențele de nivel și de vechime între așezările agrare Qalat Jarmo (după 6000) și Teii Hassuna (aprox. 5000) pe Tigrul superior ne permit să deducem faptul că agricultura a coborât treptat de pe povârnișuri la șes. Eufratul inferior și Tigrul erau pe atunci încă mlăștinoase și, după străpungerea unei zone uscate cu o întindere de aproximativ 200 de km, au putut fi treptat folosite în scopuri agricole, mai întâi prin canale artificiale destinate desecării și irigării. Pornind de la așezările sătești s-au dezvoltat, în același timp cu concentrarea populației ocupate în agricultură, așezări asemănătoare orașelor, iar mai târziu complet urbanizate, care de cele mai multe ori stăpâneau și teritoriul ce le înconjura. Evoluții asemănătoare au avut loc și pe valea inferioară a Nilului, în mod clar sub influența avansării procesului de secare a Saharei. Structura socială tipică trecerii de la începuturile producției agricole către forme mereu mai complexe, ca bază a culturii superioare de mai târziu, a fost clanul. El era o mare familie lărgită, cu origine comună cunoscută încă și având de regulă un animal ca simbol religios al apartenenței la trib (totem). Mai târziu clanurile s-au unit în seminții pe teritoriul unui ținut, cu sau fără un oraș ca nucleu. În fruntea lor se afla un preot, respectiv un rege-preot, iar mai târziu un rege al ținutului. Tocmai concentrarea unor astfel de regate regionale, cel mai adesea prin cuceriri exterioare, a creat premise pentru imperiile de mai târziu, odată cu începuturile marii civilizații.

Producția agrară s-a răspândit la început dinspre „semiluna fertilă” în toate direcțiile, în mod evident mai puțin prin mijlocirea oarbă a noilor tehnici culturale decât prin mișcări de colonizare și de migrare ale coloniștilor. Ei au construit în același timp și noua graniță nomadă a lumii („Oikumene”) pe baza celui mai înalt nivel de dezvoltare pe care-1 aveau la dispoziție. Din punct de vedere istoric, de cea mai mare importanță a fost răspândirea către est a agriculturii, căci în India (peste Pasul Khaiber) și în China au apărut (pe Indus și pe Huang-he) viitoarele centre ale culturii superioare timpurii. Către Europa agricultura s-a răspândit și mai timpuriu prin intermediul a două mari căi de migrație – prin Asia Mică și prin Grecia în susul Dunării, mai târziu a atins coastele Mării Mediterane și ale Atlanticului, avansând pe lângă mare, până în Anglia și Irlanda. Cele mai importante etape pot fi ușor stabilite din datele oferite de cele mai timpurii așezări descoperite: Anatolia (Catal Hiiyuk aprox. 6800); Grecia, încă fără ceramică (aprox. 6000), Teii –

așezăminte cu ceramică (aprox. 5000); Olanda (aprox. 4400), Anglia (aprox. 3400), Irlanda de Nord (aprox. 3000), Scandinavia (aprox. 2700). Pentru India și China cele mai semnificative date indică aprox. 5000.

În afara centrelor de civilizație mai târzii, nivelul tehnicii și al structurilor sociale și culturale în noile regiuni deschise agriculturii a rămas aproximativ asemănător celui atins în Orientul Apropiat înainte de trecerea la cultura superioară. În legătură cu centrele de civilizație timpurii au apărut noi teritorii exploatate agrar, ca o periferie „barbară", legate deja de centrele culturii superioare prin largul comerț desfășurat la mare distanță. Teritoriile de la periferie erau furnizoare de materii prime și piețe suplimentare pentru produsele de consum ale culturilor superioare. Pe aceste canale s-au difuzat și noile tehnologii neolitice din Epoca bronzului și cea a fierului, din Orientul Apropiat către periferia „barbară". După aceste răspândiri indirecte, influențele directe ale culturii superioare mediteraneene au atins, cel mai adesea mult mai târziu, periferia „barbară". Cea mai întinsă parte a Europei a fost atinsă abia odată cu expansiunea Imperiului roman.

Epoca nouă (neoliticul) a furnizat cu aceasta baza materială pentru cultura superioară ce s-a clădit pornind de aici, mai întâi în Orientul Apropiat (aprox. 3100). Agricultura, cuprinzând cultivarea plantelor și creșterea animalelor, a influențat toate perioadele intermediare ale istoriei, mergând până în Epoca contemporană, nu numai în țările în curs de dezvoltare, care au uneori, în regiunile izolate, structuri comparabile încă cu cele de atunci, ci și în societățile complet industrializate, în ciuda faptului că acestea sunt adesea atât de îndepărtate de acea stare inițială și atât de modern stratificate.

Dominația Vechiului Orient

Dela3100î. Hr., până la 1500 d. Hr.

Vechiul Orient este considerat aici întinsul teritoriu grupat între Oceanul Indian la est și Marea Mediterană la vest, până la expansiunea Europei dincolo de ocean. Oceanul Indian și Marea Mediterană au constituit marea axă centrală economică, politică și culturală a istoriei vechi, întinzându-se geografic în linii mari din Egipt – Mesopotamia (Orientul Apropiat), peste Arabia, Persia, India și Asia de sud-est până în China și prelungirile sale (Japonia, Coreea). Deja înspre sfârșitul preistoriei s-a deschis drumul viitoarei dominații a Vechiului Orient, începând cu înflorirea producției agricole (de la 8000 î. Hr.) și cu apariția primelor culturi superioare în Orientul Apropiat (aprox. 3100 î. Hr.), în Egipt și Mesopotamia. Producția agricolă și culturile superioare s-au

răspândit dinspre Orientul Apropiat, mai ales spre vest (Europa) și spre est (Persia, India, China). Comerțul la mari distanțe și expansiunea imperiilor coloniale au făcut din Oceanul Indian și Marea Mediterană, legate prin Golful Persic/Eufrat și Marea Roșie, o mare axă economică și de circulație, și au permis dezvoltarea comună a „oikumene"-lui marilor centre de civilizație și de putere, prin comparație cu care toate celelalte teritori au rămas periferie „barbară" și chiar „sălbatică", până la expansiunea Europei dincolo de ocean (începând cu 1492/1498). De asemenea, prin comparație cu marile centre de cultură ale vechiului Orient, Europa a rămas și în Evul său Mediu o cultură marginală. Vechiul Orient Apropiat, prelungit cu India, China și Persia către est și completat cu Antichitatea europeană (Grecia, Roma) către vest constituie de aceea punctul de plecare indispensabil pentru orice schiță cuprinzătoare și în același timp nuanțată, care încearcă să clarifice multiplele aspecte complexe ale istoriei universale.

I. Vechiul Orient

De la 3100 până la 500 î. Hr.

Pentru orice înțelegere diferențiată a istoriei universale rămâne necesară cunoașterea relativă a vechiului Orient Apropiat: numeroase aspecte ale existenței noastre de astăzi merg, direct sau indirect, înapoi către el – agricultură intensivă, orașe, începuturile științei și ale tehnicii, statalitatea și simbolurile sale, aristocrație și monarhie, religie, preoțime și teocrație, sclavie și structuri feudale, birocrație, război și strategii războinice, imperii, diviziunea timpului, calendarul, moneda, banii și relațiile comerciale mai complexe, scrierea și alfabetul, sticla și cimentul. Toate religiile universale provin din culturile superioare ale Orientului – zoroastrismul din Persia, hinduismul și budismul din India, iudaismul, creștinismul și islamismul din Asia Mică. Nu există deci aproape nimic care să nu conducă la originea sa către Vechiul Orient. Numai că originile sunt atât de îndepărtate, ne sunt atât de ascunse de fracturi și evoluții ulterioare de sine stătătoare, încât numeroase contexte scapă înțelegerii fără cunoștințe speciale.

Pentru a putea învăța ceva din istorie se dovedește mereu utilă cercetarea locului istoric în care își au originea marile evoluții, pentru că acestea au avut în ele însele o profundă influență și putere modelatoare și pentru că mecanismele istorice pot fi adesea cel mai bine clarificate făcând referire la prima lor apariție istorică inteligibilă. De aceea, o cunoaștere pe cât posibil mai nuanțată a vechiului Orient Apropiat trebuie să constituie punctul de plecare al oricărei aplecări serioase

asupra istoriei. Cu atât mai ușor ne va fi mai târziu să păstrăm perspectiva universal-istorică, mai cu seamă în Epoca modernă, atunci când succinta noastră schiță se va concentra și se va limita predominant la Europa. În același timp, expansiunea și propagarea, diferențierile regionale și aplicațiile ulterioare, fracturile și continuitățile aducătoare de mutații în dezvoltarea ulterioară a principiului evolutiv inițial oferă criterii de „civilizație" pentru diviziunea procesului istoric universal, deci pentru periodizare.

Pe baza surselor scrise ale istoriei la care avem acces, odată cu ascensiunea Mesopotamiei și a Egiptului la cultura superioară (aprox. 3100 î. Hr.) se ajunge în vechiul Orient Apropiat la primele centre de cultură și de putere. Lor le-au urmat, cu puțină întârziere, culturile superioare timpurii de pe Indus (aprox. 2600 î. Hr.), și

Huang-he (Fluviul Galben) – începând cu aprox. 1523 î. Hr., iar mai departe, mult mai târziu și în izolare, culturile superioare limitate regional ale Americii precolumbiene, ale mayașilor, aztecilor, incașilor (de la aprox. 1000 î. Hr.).

Cele mai bune informații le avem despre primul centru de cultură și putere, care în realitate cuprinde numeroase subdiviziuni, prima fiind între Mesopotamia (Sumer, Akkad, Babilon, Assur) și Egipt. Aici se conturează deja combinația tipică centrelor de cultură și de putere de mai târziu, dintre cultura superioară și imperiu – mai devreme (Egipt), sau mai târziu (Mesopotamia: Akkad). Prima scriere, societatea ierarhizată și statalitatea au creat punctul de plecare pentru viitoarele istorii statale și sociale articulate, în contextul conflictului constant dintre cultura țărănească sedentară și nomazii din stepe și deserturi. Prin cuceriri imperiale, asimilarea celor cuceriți și răspândirea pașnică a culturii superioare material lucrative, de altfel chiar prestigioase, centrele de civilizație s-au extins. Mai ales în zonele marginale ale centrelor din Asia apropiată s-au constituit noi centre culturale, la început ca simple culturi marginale, ca centre culturale secundare, care mai târziu au câștigat o deplină importanță proprie – Asia Mică, Egeea/Grecia, în zona de trecere dintre Mesopotamia și Egipt – Siria, Fenicia, Palestina.

Ca o încercare de clarificare a modului în care au apărut lumea și umanitatea (cosmogonie) și a felului în care s-a stabilit legătura dintre natură și om, au apărut primele sisteme religioase, ele fiind în același timp și expresia ordinii sociale și politice pe pământ. Corespunzător diferitelor presupoziții s-au dezvoltat diferite soluții relative la „Weltanschauung"-ul (perspectiva generală asupra lumii) Vechiului

Orient. Ele și-au găsit adesea expresia în mituri, care conțineau în cele mai numeroase cazuri un nucleu istoric, cu mărturii transmise oral despre evenimente petrecute în perioade lipsite de mărturii scrise.

Consecințele au fost și sunt până astăzi profunde. Astfel, din nesemnificativa prețuire a actualei existențe terestre a rezultat în gândirea indiană (metempsihoză, nirvana) lipsa de tradiții istorice scrise despre istoria indiană, în opoziție cu China și cu Vestul, care au fost și sunt în mod covârșitor orientate către lumesc.

În alternanța dintre cucerire și asimilare, trecerea de la nomazii cuceritori la sedentarism a fost în mod constant divizată de adânci crize interne, care au pătruns și în domeniul „Weltanschauung”-ului. În acest sens, sfârșitul Vechiului Orient oferă exemplul câtorva astfel de crize religios-spirituale, care într-un caz (China) au provocat fără îndoială haos prin pierderea prelungită a unității imperiului. „Timpul axial” (Karl Jaspers) din jurul anilor 500 î. Hr. (socotit grosier) a cunoscut adânci crize religioase în toate marile centre culturale, unde au apărut fondatori de religii și reformatori care au creat noi fundamente pentru societățile lor. În Persia/Media, Zarathustra s-a ridicat dej a mult înainte de 500 î. Hr. Împotriva sângeroaselor religii tribale tradiționale (sacrificiul animalelor), însă n primele efecte vizibile ale acțiunii sale au apărut sub Darius I (521 -485). Buddha ' a oferit expresia Indiei nordice (aprox. 500 î. Hr.). Confucius a oferit pentru China, la începutul marii crize a „statelor combatante” (481 -221), fundamentul statului f administrator centralizat și orientat în întregime către lumesc (după 500 î. Hr.).

Criza internă profundă a vechii Grecii în trecerea de la perioada arhaică la cea | clasică a fost, la început cel puțin, declanșată sau intensificată de prelungita trecere, de mai bine de 100 de ani, la economia financiară (bazată pe bani). Crizei Ji s-a dat pentru prima oară în istoria universală o întorsătură secularizată și „, * individualizată de către filosofii greci ionieni, către 500 î. Hr., Practicând o politică de forță, vechiul Imperiu persan al ahemenizilor (550-330) \par a realizat încă o concentrare a vechiului Orient Apropiat, incluzând Asia Mică și >' periferia vestică a Indiei dincolo de cenzura dominantă aici către 500 î. Hr. Din <t punct de vedere pur cronologic, Imperiul persan trece peste periodizarea încercată i > de noi, care ar trebui în acest caz să fie ceva mai elastică. Extinderea Imperiului < persan dinspre Europa de sud-est până la Indus indică însă o tendință generală f a istoriei universale – dezvoltarea comună a marilor centre de cultură și de putere ') prin

expansiune. ' i în ansamblu putem vorbi de trei mari centre de cultură și de putere – Occidentul,

India și China. Între Occident și India s-au constituit mai târziu alți trei mari i'f factori, structurați total diferit – Persia, arabii/Islamul, turcii. Toate centrele de j) putere și culturale au reprezentat aplicații diferite ale principiului universal al n > organizării vieții comune a oamenilorcultură materială, statalitate, scriere/cultură, „| religie (cu combinațiile caracteristice fiecăreia, de orientare către lumesc, sau Kcătre transmundan) – a se vedea în Anexă schema „Culturile superioare eurasiatice 'f și contribuțiile lor la cultura universală (până la aprox. 1500) „. Din însumarea; | variantelor specifice ale principiilor altfel universale s-au dezvoltat sisteme corn- '| plexe, care, cu toate influențele și stimulările punctuale reciproce, după asimilarea s i [unor impulsuri din exterior, au înregistrat progrese răzlețe și au rămas străine, ') într-o izolare prelungită timp de secole. Este cazul continentelor deplin izolate, (fJcare n-au participat deloc (Australia) sau numai ezitant și parțial (Africa, America ' ț precolumbiană) la trecerea către cultura superioară. '

4. Culturi superioare timpurii: agricultura intensivă și prima statalitate, de la 3100 până la 1650 î. Hr.

Aprox. 3100 începuturile culturii superioare în Sumer și Egipt.

Aprox. 2600 Invadarea Mesopotamiei de către akkadieni.

Aprox. 2340 Primul Imperiu akkadian sub Sargon I.

Aprox. 2000 Invazia amoriţilorân Mesopotamia și Canaan.

Aprox. 1900 Invazia hitiților în Asia Mică.

Aprox. 1650 Dominația hicsoșilor în Egipt (până la 1551).

Fundamentul material al vechiului Orient Apropiat a fost constituit de intensificarea producției agricole în cele două mari văi ale râurilor – Eufratul inferior/Tigru și pe Nilul inferior – într-o măsură încă neîntâlnită până atunci. „Eden”, unul dintre puținele cuvinte păstrate din sumeriană, desemna pământul cultivat și fertil, în contradicție cu apa (marea, râurile) și cu stepa care-1 înconjurau. Ca un pleonasm (= dublarea unui concept) istoric, „grădina Edenului” a devenit nu întâmplător reflexul mitologizat al paradisului terestru în teritoriul vest-mediteranean. Surplusurile agricole în creștere semnificativă în comparație cu neoliticul au susținut noile orașe, nuclee ale „civilizației”.

Prima statalitate în Mesopotamia sumeriană a fost realizată prin orașul-stat, matrice pentru toate orașele-stat ulterioare comparabile – de la polisul grecesc și Roma, până la orașele-stat italiene din Evul Mediu, chiar dacă între timp, cele sumeriene fuseseră de mult uitate. În Egipt,

dimpotrivă, noua statalitate s-a dezvoltat mai întâi în ținuturi fără nuclee statale mai importante. Chiar și după concentrarea forțată a acestora prin cuceriri ce au dat naștere unor imperii, egiptenii au trăit încă mult timp în unități administrative numite „nomos”, conduși de șefi de regiuni, iar în sfera religioasă au păstrat semnele lor totemice originare în panteonul-animal al vechiului Egipt.

Din capul locului, cele două principale centre de civilizație ale vechiului Orient Apropiat trebuie distinse, cu expresiile lor diferite pentru aceleași structuri și tehnici culturale, și urmărite în paralel în totalitatea manifestărilor lor: monarhia, religia universală, construcția de temple, scrisul, plugul au căpătat în Mesopotamia și Egipt expresii caracteristice (de la aprox. 3100 î. Hr.). Cele două civilizații s-au plasat una față de cealaltă în strânsa relație a unei rivalități accentuate și a influenței. În cele mai importante zone de contact și de întretăiere ale lor, în Siria/Palestina, au apărut noi evoluții – și anume alfabetul și monoteismul din combinarea diverselor variante ale acelorași principii.

Încercările de cucerire reciprocă ale celor două centre de civilizație s-au împotmolit (Noul imperiu în Siria) sau au rămas episodice (asirienii în Egipt).

Centrul de cultură mesopotamian a dezvoltat o dinamică interioară și exterioară mult mai mare decâ vechiul Egipt, care, în izolarea sa geografică între două deserturi, s-a mulțumit cel mai adesea cu conservarea și transmiterea unor forme și conținuturi fixate mai timpuriu. La începutul unificării Egiptului, adică a procesului de relativă omogenizare și uniformizare, a avut loc fondarea unei monarhii centralizate, într-un stadiu timpuriu al culturii superioare – fără centre urbane cu factori autonomi (comerț, meșteșuguri).

Tradițiile de trei mii de ani ale Egiptului antic au fost întrerupte numai ocazional prin bruște deschideri către exterior ca urmare a cuceririlor din afară (hicsoși, asirieni), respectiv a expansiunii către alte teritorii (Noul Regat) sau zdruncinate prin bruște înnoiri religioase (Echnaton).

La originea diversității mesopotamiene au stat orașele-stat sumeriene independente, care au stimulat constituirea unor centre de cultură locale asemănătoare (de ex.: Elam, Assur, Ninive, Ebla).

Marile transformări petrecute în vechiul Orient Apropiat s-au inspirat decisiv din periferiile centrelor de cultură mesopotamiene, care au avut o expansiune mai puternică spre Siria, Palestina, Fenicia, Asia

Mică, iar mai târziu spre vest, către Creta și Egeea; spre est, către Elam și Persia; și spre nord către Urartu (Armenia de mai târziu).

Deosebit de importante au fost regiunile în care s-au intersectat influențe ale centrelor de cultură mesopotamiene cu cele ale marilor centre învecinate înspre vest Siria, Fenicia, Palestina cu centrul egiptean, în est Persia cu cel indian.

În orice caz, datorită fabuloasei lor întinderi și a relației cu vecinătatea barbară, ambele centre au fost permanent expuse atacurilor. Popoare întregi s-au infiltrat în centrele de civilizație și au preluat treptat puterea: sau s-au stabilit la periferie și au fost asimilate acolo, sau au venit prin cucerire, distrugând la început vechea cultură, pentru ca treptat să se integreze în ea. Asupra Mesopotamiei au acționat, pe de-o parte diferite valuri de invadatori semiți dinspre sud (Peninsula arabă), respectiv dinspre vest, iar pe de altă parte, „popoarele munților”, în primul rând de pe muntele Zagros (gutii, kasiții), în locul cărora au apărut mai târziu indo-europenii mezi și perși. În afară de aceștia, deja foarte devreme, pe la 1900 î. Hr., s-au așezat în estul Asiei Mici hitiții și huriții, care erau de asemenea indo-europeni și care au adus, odată cu plugul și armele de fier, o nouă dimensiune a strategiei războinice, orientată împotriva tehnologiei bronzului. Egiptul a avut conflicte înainte de toate cu nubienii la sud, cu libienii la vest și cu nomazii de deșert semiți. Aceștia au făcut presiuni asupra Egiptului prin Peninsula Sinai, iar hicsoșii au cucerit, fie și numai o dată, pasager, puterea (aprox. 1650-1551).

Invazia popoarelor mării (aprox. 1200) a adus numeroase popoare indo-europene dinspre nord înspre Orientul Apropiat – frigienii, lidienii, filistenii, cimerienii, sciții. Ei au deschis direct sau indirect drumul mezilor și mai târziu perșilor, care au pătruns în Orientul Apropiat pornind dinspre est și au ajuns să constituie cel mai cuprinzător și mai durabil imperiu (începând cu 550). Cucerirea sa prin marșul lui Alexandru, pornind dinspre vest, a marcat sfârșitul vechiului Orient Apropiat, care a fost în mare măsură, cel puțin la suprafață, omogenizat prin elenizare.

În această evoluție plină de mutații ce a durat aproape trei milenii, vechiul Orient Apropiat a iradiat în multiple feluri asupra lumii înconjurătoare, atât asupra „barbarilor” ce s-au civilizat treptat în imediata sa apropiere, cât și asupra noilor civilizații din India și China, care s-au dezvoltat în mare măsură independent. Asia Mică, Fenicia, Creta și Egeea au reprezentat etape fundamentale în crearea Antichității

grecești. Într-un proces ce a durat peste 1000 de ani, a pătruns din Grecia, mai intens decât niciodată, civilizația mediteraneană, cuprinzând Imperiul roman și teritoriul ce înconjoară Marea Mediterană, incluzând pentru prima dată o mare parte a Europei. Astfel, fundamentele istorice ale Antichității europene conduc inevitabil către vechiul Orient Apropiat, care în epoca romană târzie și-a manifestat încă o dată puternic influența, prin forța obiceiurilor și religiilor orientale, iar mai târziu și prin victoria creștinismului (391), puțin înainte de prăbușirea Imperiului roman (395).

5. Marile imperii (regate) ca centre de civilizație și de putere

Istoria vechiului Orient Apropiat și a prelungirilor sale în India și China este influențată hotărâtor de marile imperii (regate) care sunt în același timp centre de cultură și de putere. Creșterea și descreșterea lor permite o recunoaștere emblematică a efectelor anumitor mecanisme istorice valabile și pentru alte perioade și regiuni, precum și în alte condiții culturale sau politice, mergând în esență până în prezent. De aceea, ni se pare important să schițăm sintetic, la începutul istoriei vechiului Orient Apropiat, câteva mecanisme istorice, pentru că ele ne vor ușura înțelegerea proceselor istorice ulterioare.

La început, atenția trebuie concentrată asupra caracterului dialectic al structurilor imperiale: pe de-o parte ele distrugeau sau oprimau libertatea altor popoare. Pe de alta, ele obțineau prin constrângere, prin expansiunea lor, alipirea societăților până atunci mai puțin dezvoltate la civilizații moderne la momentul respectiv, direct – prin cucerire – sau indirect – prin difuzie culturală dincolo de limitele puterii imperiale, prin comerț sau legături politico-dinastice.

Astfel, marile centre culturale și de putere au adus în mod constant cucerirea imperială și „progresul” civilizator. Dialectica consecințelor lor istorice nu poate fi anulată și nu poate fi pur și simplu negată prin luări de poziție partinice ulterioare r în favoarea uneia sau alteia dintre părți (chiar dacă numai la nivel verbal). '.

Centrele de cultură timpurii au apărut de asemenea dintr-o combinație a f unor evoluții care, începând cu neoliticul au devenit mereu mai complexe și mai ' diferențiate, combinație de natură sale intensifice reciproc: surplusurile agricole i au făcut posibilă o populare mai densă, diviziunea muncii, specializarea crescândă ț de la locuințe personale la cătune, sate și orașe și o mai rigidă organizare a * societății prin intermediul unei noi clase conducătoare, cea preoțească-monarhică (teocrație). În mod corespunzător, structurile sociale au devenit din ce în

ce mai {complexe și mai diferențiate, au cuprins mereu mai mulți oameni în unități politice j tot mai mari – clan, trib, ținut/regalitate urbană, împărăție, imperiu. Puncte de |ț plecare au fost marile regiuni din jurul fluviilor în lumea veche, Nil și Eufrat/Tigru j în Orientul Apropiat și, deplasat în timp, ca o evoluție ulterioară de sine stătătoare, jj Indusul și Huang-he. Ț.

Culturile superioare potamice (din grec: „potamos; ^râu) s-au desfășurat | pe atunci pe cursurile inferioare ale marilor fluvii, cu legătură directă la mare. ^

Regalitatea regională și cea orășenească au format temelia primelor imperii ' j de mare anvergură – mai timpurii (Egipt, China) sau mai târzii (Mesopotamia, India), constituite prin concentrarea datorată cuceririlor externe. Deja primele; imperii indică configurația internă a structurilor de putere de mai târziu, deoarece iJ ele corespundeau cel mai bine organizării puterii: nucleul intern, „național”, îl ' constituiau cei ce țineau de același popor, lor adăugându-li-se eventual alte popoare, anexate timpuriu populației imperiului și contopite mai mult sau mai puțin cu aceasta. Acestora li se adaugă teritoriile anexate, care deveneau direct provincii administrate și exploatate fără drepturi politice.

Către periferie urmau popoarele vasale sau statele-clientelare, care sunt numai slab integrate imperiului, cel mai adesea caracterizate de o exercitare a puterii din ce în ce mai scăzută și o sporire a autonomiei interne. Ele mai cunoșteau doar formal dominația (suveranitatea) centrului de putere, erau obligate la recunoașterea sau confirmarea unei schimbări de suveran, la serviciul militar în caz de război și la plata unui tribut.

Marile imperii au fost distruse cel mai adesea într-un mod invers celui în care s-au constituit – dinspre periferie: statele clientelare sau vasale s-au răzvrătit sau s-au sprijinit pe alte centre de putere, teritorii autonome sau anexate s-au răsculat, iar în cele mai multe cazuri acestora li s-a adăugat cucerirea din afară.

Pe lângă cazul marilor imperii clasice cu o birocrație centrală – constituită în majoritate din populație țărănească, și, prin aceasta, relativ puțin mobilă – au apărut două variante ce s-au evidențiat printr-o mobilitate și o flexibilitate extraordinare, una pe uscat și alta pe apă. Ambele s-au completat în acțiunea lor istorică și au adus la stadiul de imperii regiuni continentale aflate într-o permanentă tensiune istorică: pe uscat, popoarele nomade cuceritoare au preluat puterea marilor imperii și au construit, la marginea sau în afara centrelor de civilizație,

în periferia barbară sau semibarbară, hegemonii bazate pe tribut, cel mai adesea lipsite de o birocrație centrală. Calul și/sau cămila le-au conferit o mobilitate deosebit de mare pe uscat.

Exercitarea hegemoniei se limita cel mai adesea la perceperea (periodică sau neregulată) a tributului, conceput ca livrare de mărfuri, inclusiv de bărbați tineri, care erau vânduți ca sclavi în centrele de civilizație. Mărimea tributului era cel mai adesea nereglată, și deci, arbitrară. Pedepsele pentru întârzierea plății tributului erau tâlhărirea, devastarea și uciderea populației, respectiv deportarea sau vinderea în sclavie. Nomazii turco-mongoli (de la huni până la mongoli/tătari) sunt exemple clasice; însă și vikingii suedezi în Rusia târzie au început printr-o dominație bazată pe tribut asupra slavilor estici și a triburilor finice. Caracterul arbitrar, samavolnic al birurilor nereglementate în cadrul unei dominații bazate pe tribut a fost specific pentru întinse teritorii din Africa, până la constituirea unui prim stat fiscal modern spre sfârșitul secolului al XlX-lea, chiar dacă acest stadiu a fost atins prin dominație externă, reprezentată de colonialismul european ce a produs resentimente.

Contrapartea civilizatorie la dominația barbară sau semibarbară, bazată pe tribut și manifestată pe uscat, este dominația maritimă comercială (thalassocrația, de la grec. „thalassa”= mare) a Cretei minoice și miceniene, a Feniciei, Cartaginei, Atenei, Veneției, Portugaliei, Olandei, Angliei, SUA. Thalassocrația este, să zicem, cea mai elegantă și mai civilizată formă de dominație, în care comerțul și banii substituie în parte forța războinică.

Motivele fundamentale pentru constituirea marilor imperii au fost stăpânirea centrelor de cultură productive, eliminarea rivalilor prin dominare, respingerea pe cât se putea neîntreruptă a nomazilor din stepe/deșerturi prin fortificații și tehnologie militară superioară (W. H. McNeill), respingerea marilor imperii rivale și, în ultimă instanță, organizarea comerțului intercontinental. Astfel, în logica oricărui nou centru de putere, chiar dacă mare sau mic, stă expansiunea, concentrarea unităților mai mici în centre de putere tot mai mari. În consecință, în vechiul Orient Apropiat s-au constituit imperii tot mai mari, unificate în ultimă instanță dinspre est de către perși (550-330 î. Hr.) și dinspre vest de către macedoneni/greci sub Alexandru (334-330 î. Hr.). Astfel de superimperii au fost totuși pe termen lung instabile, chiar dacă ideea de a le construi a persistat, cum este exemplul Imperiului otoman. Dimpotrivă, în China și în Iran s-au păstrat structurile marilor

imperii, pe un fundament mai solid (China) sau mai puțin solid (Iran), după întreruperi mai scurte (China) sau mai îndelungate (Iran).

Istoriei universale îi aparțin în același timp marile imperii, culturile superioare, religiile universale și comerțul internațional; ele se condiționează și se consolidează reciproc în efectele lor, oferind cele mai numeroase informații despre trecut.

Toate centrele de putere au parcurs cicluri ale evoluției statale – uniune și constituire, concentrare a puterii însoțită de expansiune prin cucerire, scindare a puterii însoțită de conflicte interne (feudalizare, anarhie feudală, războaie civile, certuri pentru succesiune la tron, revolte) – care, la rândul lor, au provocat intervenția altor centre de putere. Pe de altă parte, expansiunea unui centru cultural a putut conduce la slăbirea centrelor de putere imperiale, prin fugari (refugiați) care erau implicați în luptele interne pentru putere, de ex. În perioada „statelor combatante" în China (481-221 î. Hr.).

Centrele culturilor superioare imperiale aveau cel mai adesea trei feluri de granițe: – împotriva nomazilor crescători de animale (îndeosebi către nord); împotriva „barbarilor" de odinioară, care fuseseră cuceriți, supuși, civilizați și reprimați; granițele cu alte mari imperii rivale (cu excepția Chinei și Indiei). China își avea principala direcție de expansiune și spațiu de colonizare înspre sud și vest și secundar către nord, împotriva „barbarilor nordici" turco-mongoli; India era orientată în special pe uscat spre India sudică (Deccan), iar pe mare în Asia de sud-est; Roma – în toate direcțiile.

În Vechiul Egipt, ciclul evolutiv descris mai sus a fost egal instituționalizat în succesiunea Regatului Vechi, Mijlociu și Nou, despărțite de „perioade intermediare". În China veche, în cadrul „ciclului dinastic", instalării violente a unei dinastii îi urmau consolidarea, expansiunea, stagnarea, regresul, în final criza internă, revolte și victoria unei noi dinastii cu înnoirea „mandatului ceresc". De aceea era tipică restaurarea unui imperiu ruinat, adesea pe un fundament (geografic, social sau etnic) schimbat. Din vechiul Orient Apropiat provin numeroase imperii (regate) restaurate mereu diferit sau continuu revendicate până în Epoca modernă: regatul lui Sargon, regatul celei de-a III-a dinastii din Ur, statul gutilor, regatul babilonian al lui Hammurabi, regatul vechi și mediu al asirienilor, vechiul și noul regat hitit, noul regat al asirienilor, noul regat babilonian, Imperiul mezilor/perșilor, Imperiul lui Alexandru, statele diadohilor, Imperiul roman, Roma apuseană, Imperiul carolingian, imperiile medievale (1) „Sfântul Imperiu roman de națiune germană", (2)

Imperiul (Reich) împăraților germani (1871 -1918), Al Treilea Reich. Dinspre Roma răsăriteană vin alte legături prin Bizanț și Califat, de la Noul imperiu persan al sasanizilor, la selgiucizi și otomani/turci, respectiv la Rusia țaristă.

Pe de altă parte, structurile imperiale s-au divizat adesea după cădere în state succesoare postimperiale (de ex. Statele hitiților în Siria nordică), ce pot constitui însă și fundamentul construirii unor noi națiuni, cum s-a întâmplat începând cu Evul Mediu pe baza Imperiului roman sau, și mai clar, în statele succesoare postcoloniale din America și Africa după decolonizarea imperiilor coloniale europene.

Orice expansiune are ca premisă, printre altele, unitatea internă. Ea are ca efect orientarea conflictelor interne spre exterior. Expansiunea urmează cel mai adesea calea minimei rezistențe, pentru a umple vidurile de putere – societăți încă fragmentate aflate la nivel tribal, triburi aflate social încă în „starea originară", sau structuri de putere rivale, ce traversează tocmai faza conflictelor interne și, de aceea, nepregătite pentru a acționa în afară. Mai devreme sau mai târziu expansiunea se încheie, puterile sunt suprasolicitate, victoriile se preschimbă în ¦ înfrângeri care provoacă acum conflicte interne. Centrele de putere se prăbușesc din nou, brusc sau într-o agonie prelungită, devenind (redevenind) viduri de putere ce se vor umple cu o nouă putere, provenită din exterior sau, încă o dată, din interior.

Cele mai vechi centre de putere au exercitat acest mecanism în numeroase variante, vechiul Orient Apropiat – de-a lungul a peste 3000 de ani. Ulterior el a decăzut sub noi valuri de cuceritori, atingând statutul de vid de putere, cel mai târziu odată cu cucerirea de către mongoli (1258). Noul centru de putere greco-macedonean care, sub Alexandru, a explodat către est ca o supernovă, a predat curând puterea politică Romei (romanilor) păstrând însă, așa cum devenise obișnuit de la sumerieni și akkadieni, supremația culturală. O dată cu reorientarea Imperiului roman de răsărit spre Bizanț, grecii au căpătat din nou parțial și puterea politică, până la invazia arabilor, a selgiucizilor și a otomanilor.

După transferarea capitalei imperiului la Constantinopol (330), Italia a redevenit un vid de putere, până la formarea Regatului italian modern (1859/1861). De asemenea, Imperiul „roman" medieval germanic a alunecat spre un vid de putere după luptele pentru tron dintre Hohenstaufeni și Welfi (1198-1215). Nu altfel li s-a întâmplat arabilor curând după ce Islamul a câștigat forță, după mutarea capitalei

califatului de la Medina la Damasc (661) sau mongolilor după mutarea capitalei imperiului de la Karakorum la Pekin sub Kublai Han (1272). Arabii și mongolii au trăit pe atunci dilema clasică a popoarelor nomade aflate în centrul culturilor superioare sedentare, dilema dintre conservarea fundamentelor nomade și preluarea structurilor administrative tradiționale: sedentarizarea și preluarea birocrației găsite la sosire au fost primii pași către asimilarea culturală a cuceritorilor de către cuceriți.

Toate centrele culturale și de putere au avut zonele lor de slăbiciune, prin care au pătruns barbarii (nomazii), precum și teritoriile de expansiune pentru cuceriri imperiale, colonizare și extindere a civilizației. Adesea, zonele de decădere și expansiune au coincis. Pentru vechea Mesopotamie orientală, acestea au fost zonele principale de pătrundere din sud (deșertul arabic) și din est (muntele Zagros); pentru vechiul Egipt deșertul, în totalitatea sa și, ocazional nordul (hicsoșii, popoarele mării). Pentru India veche, până la venirea europenilor pe mare, nord-vestul (Munții Hindukuș prin Pasul Khaiber) și nordul, de la arieni (aprox. 1400 î. Hr.) până la moghuli (1526), au constituit zonele de decădere. China a trebuit să se confrunte constant cu nomazii în nord, mai întâi cu indo-europenii (toharii=Yueh-chi; probabil deja populații care utilizau care de luptă, care au putut fonda dinastia Shang – 1523 î. Hr.), iar mai apoi cu turco-mongolii, de la huni (Hiung-nu) până la manciurieni (1644). Cele mai importante teritorii de expansiune, colonizare și civilizație au fost: nordul, în general, pentru vechea Mesopotamie, sudul (Nubia) pentru vechiul Egipt, cu o linie de expansiune secundară către nord (Palestina/Siria/Fenicia); pentru India, sudul (Deccan), iar de aici mai târziu o parte a Asiei de sud-est prin „indianizare”=„hinduizare”.

China s-a extins în principal spre sud, în primul rând peste Jangtse-kiang, iar mai târziu spre vest, înspre Asia central-estică, abătându-se spre Pamir, iar în ultimul rând și spre nord (Manciuria).

6. Popoarele nomade

Pentru istoria universală mai veche a popoarelor sedentare, nomazii au exercitat o influență ușor subapreciată: ei au fost chiar împinși de către civilizațiile țărănești și urbane aflate în expansiune către stepe și deserturi situate la nordul (Asia centrală și Rusia sudică) și la sudul (deșertul siriano-arab) întinselor centuri ale „oikumene”-lui civilizat. Acolo, împinși de nevoie, ei s-au specializat în creșterea animalelor. Însă, acolo unde a fost posibil, ei s-au ocupat și cu

activitatea complementară de cultivare a plantelor. În nordul, respectiv sudul Eurasiei ei au avut o poziție de mijloc, ambivalență, conformă poziției lor geografice de mijloc: pentru sedentarii civilizați, ei aparțineau periferiei „barbare”, însă au primit variate influențe din partea centrelor de putere și civilizație în expansiune, în care s-au infiltrat continuu și ireversibil, acesta fiind cazul orașelor-oaze din marginea sudică a Asiei centrale, influențate de către iranieni și al orașelor din marginea sudică a Saharei după anul 1000. Astfel, popoarele nomade au dezvoltat culturi marginale periferice, combinând variat influențele culturilor superioare, cum sunt cele dinspre nord: chineză, indiană, persană, arabă și turcă.

Nomazii au depins în mod constant de comerț, chiar dacă acesta s-a rezumat numai la achiziționarea de bunuri de lux și de prestigiu, într-un proces de constituire a suveranității, pe care l-au cunoscut de la începuturile lor neolitice chiar și societățile agrare sedentare. De aceea, nomazii s-au comportat ambiva-lent față de comerț: unii l-au împiedicat printr-o activitate tâlhărească, alții l-au promovat, primind recompense pentru protecția caravanelor. Nomazii nordici, ca și cei sudici au livrat valeți-sclavi din periferia barbară, dintre populațiile slabe din punct de vedere militar (de ex. Slavi, circazieni în Europa, locuitorii savanelor în Africa neagră), „marfă” pentru comerțul cu sclavi considerat constant ca fiind legitim în marile centre de civilizație și de putere ale Vechii Lumi, din India până în Cordoba. Cel mai adesea, nomazii trăiau în formațiuni precum clanul și tribul, în „hoarde” (mong.: „ordu”), sub conducerea unui han, în perpetuă luptă cu vecinii pentru aproprierea resurselor neîndestulătoare (pășuni, apă). Numai în caz de extremă nevoie, cel mai adesea când aceasta era de lungă durată, ei se constituiau sub un Kaghan (Mare Han) într-o confederație tribală, ca apoi, cu forțele sporite ale disperării, să acceadă la condiții de viață mai bune în teritoriile sedentarilor civilizați, prin intermediul invaziilor (arab. „razzia”) sau a cuceririlor: nomazii, ca aristocrație de război, au fondat sau au reînnoit mari imperii.

Regula dură a nomadismului conține interdicția strictă a sedentarismului. De aceea, cel puțin nomazii nordici turco-mongolici incendiau sistematic, în cadrul invaziilor și a raidurilor lor de cucerire, locuințele populației sedentare. Indivizii singuri nu se puteau stabili acolo pentru că erau, în fapt, considerați drept trădători ai tribului lor. În caz de opoziție, aceștia erau uciși (cel puțin bărbații), iar execuțiile nu se limitau numai la câmpul de luptă. Când mongolii, în cadrul incursiunilor lor în Europa, au observat că unii luptători creștini se prefăceau adesea

a fi morți, ei și-au făcut obiceiul de a tăia capetele tuturor celor rămași pe câmpul de luptă. Capetele au devenit ulterior trofee ale victoriilor și, pentru intimidare, erau îngrămădite în enorme piramide de cranii. Din praxisul raționalității nomade a apărut în sânul populației sedentare faima extrem de proastă a nomazilor, amestec dintre teama în fața supremației lor militare și disprețul față de modul lor de viață „barbar" și felul de a lupta.

În ciuda generalei lor superiorități militare și a faptului că erau unificați politic, nomazii au înregistrat slăbiciuni care i-au dezavantajat pe termen lung în raport cu civilizațiile sedentare sătești și orășenești, în primul rând datorită productivității lor economice neînsemnate: veniturile lor principale au fost prada și tributul, ca o altă formă a prăzii. Problema succesiunii, problemă deosebit de delicată în toate sistemele politice, conducea cel mai adesea la nomazi la conflicte sângeroase pentru tron și la războaie civile, până când se impunea în frunte un nou stăpân, după legea dură a stepei. Pentru reglarea succesiunii după moartea celui de-al II-lea Mare Han, mongolii nu au profitat de dubla lor victorie de la Liegnitz și Mohi (1241), retrăgându-se din nou către est.

Puterea lor militară a fost limitată de stilul lor de luptă – temutele ploi de săgeți. După ce-și aruncau toate săgețile, ei erau aproape lipsiți de valoare în lupta corp Ia corp cu iataganele lor scurte. Apărarea principală a societăților sedentare era de aceea, pe lângă fortificațiile solide (Zidul chinezesc, bastioane de ex. În Germania estică sub Henric I, împotriva ungurilor), platoșele pentru cal și călăreț, în Orientul îndepărtat prin vătuire, în vest, începând cu Persia prin cămăși de zale sau de metal. În plus, acoperiți cu scuturile lor, călăreții cu platoșe trebuiau să reziste numai ploii de săgeți pentru a se arunca apoi asupra nomazilor, așa cum au procedat germanii la Augsburg în 955 contra ungurilor.

Pentru nomazii cuceritori, momentul critic venea atunci când erau copleșiți de birocrația civilizațiilor țărănești și urbane răsturnate prin forță. Puterea blândă a standardelor de viață mai ridicate și logica irezistibilă a structurilor de putere existente constrângeau totuși la asimilarea în sedentarism. Trecerea la sedentarismul civilizat s-a desfășurat mai ușor, totalitatea popoarelor nomade (cel mai adesea numai bărbați) acceptând teritoriul civilizat, iar legăturile cu femeile autohtone ușurând, pe termen lung, înfrângerea tendinței de apartheid față de învinși. A supraviețuit totuși o parte a acestui fundament în societățile tribale din afara civilizației, cum s-a întâmplat după cucerirea

Chinei de către mongoli. Astfel, aici s-a adâncit diferența dintre stilul de viață al nomazilor înapoiați și cel al celor mai nou parveniți la sedentarism, ajungându-se sub Kublai Han, în noua capitală Beijing (1267), la un conflict deschis, pe care noul împărat al nomazilor 1-a tranșat militar în favoarea sa (1272).

Din poziția lor de mijloc se pot clasifica diferitele funcții ale nomazilor: față de centrele de putere și civilizație ei au fost mereu primitivi, destructivi și cuceritori de imperii, iar față de periferia lor „barbară” formată din țărănime fragmentată, au fost vânătorii de sclavi. Distanțarea față de civilizație explică relativa lor întârziere în raport cu centrele de civilizație și de putere sedentare. Fragmentarea masivă și raritatea concentrărilor statale permanente au condus la mutații aproape neîntrerupte de popoare, aflate permanent în conflict reciproc sau care s-au infiltrat în mari valuri în China, India sau Persia, începând cu sciții indo-europeni (800 î. Hr.) și hunii turco-mongoli (375 d. Hr.) înspre vest.

7. Continentele izolate:

Australia, Vechea Americă, Africa neagră în contradicție cu evoluțiile din Eurasia (și Africa de nord), caracterizate, începând cu Eurasia antică, prin variate influențe, legături și conflicte reciproce, teritoriile îndepărtate ale Pământului s-au menținut într-o izolare totală (Australia), aproape totală (America) sau foarte extinsă (Africa neagră, la sud de Sahara). Marile evoluții petrecute de la apariția lui homo sapiens (aprox. 35000 î. Hr.) și de la sciziunea omenirii în mari grupe nu au apărut în aceste locuri absolut de loc (Australia) sau cu întârziere și diminuate datorită izolării. Este de ajuns de aceea să aruncăm o privire unilaterală asupra continentelor izolate, care au fost cuprinse pentru prima dată pe deplin în istoria globală odată cu expansiunea Europei dincolo de ocean – mai timpuriu (America), sau mai târziu (Africa, Australia) – iar apoi prin dominația albilor.

Australia

Australia este continentul care s-a desprins cel mai timpuriu de suprafața Pământului, care la început era compactă. De aceea, flora și fauna ei sunt cele mai vechi, pline de fosile vii. Australia a fost populată de vânători și culegători din Epoca veche a pietrei, în perioada ultimei mari glaciațiuni. Atunci, nivelul general al mării era scăzut, Australia era încă legată de Noua Guinee, care, la rândul său, era separată de Indonezia de astăzi numai de un braț de apă.

Prima migrație a avut loc la aprox. 29000 î. Hr., și s-a desfășurat ca de obicei în grupe mici. În total pot fi deosebite trei mari valuri, ce au adus către Australia oameni de diferite fizionomii. Aborigenii australieni au rămas într-o izolare totală și nu au înregistrat nici o altă evoluție socială, de exemplu o complexitate socială mai mare, rămânând astfel la nivelul de „sălbăticie" al Epocii de piatră. De aceea este uimitor tot ce știința istorică descoperă despre trecutul lor. Până la cucerirea și popularea ei de către europeni, începând cu 1788, Australia era singurul continent în care nu existau decât „sălbatici", asemenea marii insule ce se întindea alături de ea, Noua Guinee. De aceea, „The Triumph of the Nomads" (G. Blainey) constă în aceea că, naturii atât de dușmănoase i s-a smuls o moștenire culturală uimitor de bogată, care sub presiunea modernizării datorate industriei, s-a transformat într-un muzeu însuflețit de „aborigenii" rămași.

Vechea Americă

Cu totul altfel s-a petrecut dezvoltarea Americii până la Columb. Primii locuitori, la origine mongoloizi, au venit din Siberia ca vânători în perioada

Vechiul Orient glaciațiunilor prin teritoriul ocupat astăzi de strâmtoarea Bering și de mările învecinate; ei au venit, în mod evident, în două valuri (aprox. 21000-13000 î. Hr.). În ciuda izolării aproape totale față de continentele dezvoltate, indienii/indios au realizat trecerea la producția agricolă în unele regiuni favorabile acesteia, îndeosebi pe platourile mexicane central-americane, ca și în Anzi și pe platourile înconjurătoare (Bolivia). Baza au constituit-o plantele care cresc sub pământ (gulia, cartoful) și porumbul. Absența aproape totală a animalelor ce pot fi domesticite (excepție – lama, în Anzi, cu o capacitate redusă de utilizare în cadrul muncilor agricole) au limitat totuși producția agricolă. Vechea Americă a cunoscut, totuși, în ciuda izolării sale, întregul spectru evolutiv, de la „sălbăticie", trecând prin „barbarie", spre o civilizație proprie.

În ciuda absenței factorilor esențiali de producție (roata, animalele de tracțiune), în centrele de producție și în concentrările de populație s-au dezvoltat civilizații comparabile cu marile culturi superioare ale lumii vechi, într-o izolare aproape totală, însă cu 2000 de ani mai târziu (începând cu anul 1000 î. Hr.), civilizații care s-au oprit la un nivel de dezvoltare aproape egal cu cel al Sumerului în jurul anului 2500 î. Hr. Mayașii, aztecii și incașii au atins nivelul de organizare în mari imperii,

cu caracteristicile obișnuite (cucerire militară, exploatare, revolte ale triburilor supuse).

Ocazional, pot fi acceptate scurte întreruperi ale izolării, altfel totale, de lumea exterioară. Ele se datorau defectării vaselor ce veneau din Asia sau Europa sau devierii acestora din cauza furtunilor. Aceste contacte ar putea explica unele asemănări culturale, altfel uimitoare, între arta și miturile despre sosirea zeilor albi, care ar fi pus capăt imperiului aztec, ca și celui incaș (McNeill). Această tradiție religioasă, precum și obișnuința supunerii oarbe la ordinele venite de sus, practicată în centrele imperiilor autohtone, explică extraordinara paralizie internă cu care au reacționat împărații aztec și incaș la sosirea lui Cortez în Mexic și a lui Pizarro în Peru (1519, 1531), dar și supușii acestora după eliminarea împăraților lor prin arestare și ucidere. Datorită izolării lor de milenii, imperiile și culturile superioare din vechea Americă erau, în momentul primului contact cu Europa în expansiune (McNeill), mult înapoiate față de aceasta. De asemenea, populația vechii Americi era puțin imună față de bacteriile și virușii albilor, pe care aceștia i-au adus ca pe germeni ai unor boli necunoscute băștinașilor, astfel că supraviețuitorii și-au putut forma doar treptat o rezistență propriu-zisă față de bolile europene.

Pentru construirea propriului imperiu colonial, conchistadorii spanioli au impus în primul rând munca forțată, instrument de dominație a imperiilor locale ruinate.

Africa neagră, la sud de Sahara în Epoca veche a pietrei, Africa, leagăn al omenirii, a avut, prin secarea Saharei la începutul neoliticului (aprox. 8000 î. Hr.) o evoluție tensionată: nordul s-a unit cu civilizația mediteraneană-orientală veche, instituind prin Egipt unul dintre subcentrele primare. Africa neagră a rămas, dimpotrivă, într-o lungă izolare: lipsa de adăposturi naturale și izbirea permanentă și puternică a valurilor de stânci în dreptul țărmurilor sale au împiedicat orice ieșire pe cale maritimă, până în Epoca modernă. Secarea Saharei a întrerupt pentru milenii legătura pe uscat cu nordul. Izolarea a fost străpunsă numai în puține locuri: Egiptul și Valea Nilului, puținele și periculoasele piste prin Sahara, mai ales după ce romanii au importat cămila din Asia (secolul I d. Hr.), strâmtoarea Bab-el-Mandeb dintre Arabia sudică și Etiopia și țărmul estic al Africii au făcut posibilă singura legătură întrucâtva continuă dintre Africa neagră și restul lumii până la expansiunea Europei dincolo de ocean.

Poziția sa marginală a făcut-o să fie exemplul clasic de periferie „barbară” și de cultură nomadă, marginală (în sud) Eurasiei, de la care în același timp a primit și impulsuri culturale, în perioada precolonială mai ales de la Islam. Extinderea deșertului a impus evitarea lui în câteva direcții: către est pe Nil, de unde venea pe uscat substratul uman determinant pentru vechiul Egipt; către sud, în regiunile împădurite care treptat, sub presiunea populației, s-au rărit, evoluând spre savană; în Sahara, în oazele ce se păstrau încă și în complexele montane (Air, Tibesti) ce conțineau urme restrânse de umiditate.

Trecerea la producția agricolă s-a produs mai târziu decât în Eurasia. În mod evident, populația țărănească aflată în creștere și expansiune a presat și aici asupra vânătorilor și culegătorilor, împingându-i spre sud și spre teritoriile în care se mai puteau retrage – pigmeii în pădurea tropicală, de ambele părți ale fluviului Congo, boșimanii („San”) în Kalahari, până la capul sudic al Africii.

Încă din perioada Vechiului Orient, Africa neagră a exportat în principal aur și sclavi. Pentru Egiptul faraonic, Nubia era chiar „țara aurului” („Nub” înseamnă aur). În Evul Mediu, Africa de vest a fost, după Nubia (până la aprox. 1300), principala exportatoare de aur către Europa, iar Africa de sud (imperiul lui Mono-motapa) către teritoriul situat în nordul Oceanului Indian. Zona Sahel (Sudan) și țărmul Swaheli (Sahel și Swaheli înseamnă ambele, în arabă, „țărm” sau nisipul „marin” al Saharei și al Oceanului Indian) erau cele mai mari zone de intersecție pentru comerțul internațional, prin intermediul noilor orașe comerciale situate în marginea sudică a deșertului, respectiv în marginea vestică a Oceanului Indian.

Din istoria timpurile a Africii s-au evidențiat, după secarea Saharei, câțiva factori fundamentali: răspândirea civilizației mediteraneene, migrația seminției

Vechiul Orient bantu, mișcări de migrație ale amharilor și ale crescătorilor de animale cu pielea deschisă precum „hamiții”, expansiunea Islamului, contacte timpurii cu Europa.

Participarea Africii de nord la civilizația mediteraneană a influențat variat și numai regional restul Africii: din Egipt prin Nubia a apărut o zonă de influență spre Etiopia, prelungindu-se spre vest dincolo de Sudan. Astfel, prin cucerirea Egiptului de către asirieni (671-656 î. Hr.), a pătruns în Africa tehnologia fierului, iar mai târziu, creștinismul prin Egipt, spre Nubia (până în 1314/1504) și Etiopia.

Colonizarea axată pe stăpânire, desfășurată de cartaginezi, greci și romani a împins permanent populația originară berberă dinspre țărmurile Africii de nord, spre sud, în munți. Cucerirea arabo-musulmană, din Egipt (641/642) până în Maroc (709), a alungat o parte a berberilor până în Sahara.

Emigrația populației bantu a stat la baza divizării actuale a africanilor în mari părți ale continentului lor. Punctul de plecare a fost, probabil, Camerunul nordic (sec. I d. Hr.). Ea s-a produs întâi spre est, apoi spre sud, iar apoi s-a extins la estul și la vestul pădurilor tropicale, în bazinul congolez. Populația bantu era formată din țărani; ei au răspândit tehnologia fierului, i-au alungat pe vânătorii și culegătorii preagrari (pigmeii, boșimanii = San), care s-au retras în teritorii favorabile refugiului (păduri tropicale, deserturi).

Numeroase popoare africane situate la sud de Sahara cunosc în tradiția lor istorică evenimente migratorii legate direct de migrația populației bantu sau care sunt comparabile cu aceasta (în vestul Africii).

Din Arabia sudică (Yemen), trecând peste strâmtoarea Bab-el-Mandeb, au invadat coloniști (după 400 d. Hr.), care au constituit nucleul poporului predominant în Etiopia, al amharilor și al celor înrudiți cu ei.

Acceptarea creștinismului în forma sa coptă (aprox. 350) a adâncit diferențele interne față de restul Africii pe care amharii le-au păstrat până în 1958.

8. Vechiul Orient până la invazia popoarelor mării I: Vechea Mesopotamie, de la 3100 până la 1200 î. Hr.

După o trecere generală în revistă a vechiului Orient Apropiat, este necesară o tratare separată a celor două importante centre de civilizație: Mesopotamia și Egipt, cel puțin până la invazia popoarelor mării (aprox. 1200). Ambele centre au intrat aproximativ concomitent și prin intermediul unor mecanisme asemănătoare în faza culturii superioare, însă cu diferențe specifice în ceea ce privește structurile politice. Ceea ce izbește în cazul Orientului Apropiat este varietatea extraordinară

Vechea Mesopotamie a factorilor politici și culturali, spre deosebire de relativa unitate „națională” a vechiului Egipt.

Aprox. 3100 Culturi superioare în Mesopotamia și în Egipt: orașele-state ale Sumerului.

Aprox. 2600 Migrația akkadiană. Aprox. 2340 Primul mare regat akkadian (până la 2198):

Sargon I (până la 2284). Aprox. 2198 Imperiul akkadian distrus de guti. Aprox. 2111 Noul regat sumerian al celei de-a lll-a dinastii din Ur

(până la 1955): Renașterea noului Sumer. Aprox. 2000 Migrația amorită. Aprox. 1955 Ur distrus de către amoriți și elamiți. Aprox. 1894 începuturile Babilonului, fondat de către amoriți. Aprox. 1792 Amoriții fondează Regatul Vechiului Babilon

(până la 1594): Hammurabi (până la 1750). Aprox. 1670 Regatul Vechi hitit (până la aprox. 1500).

(până la aprox. 1200). 1285 Bătălia de la Kadeș: egipteni – hitiți. Înainte de 1200 Invazia popoarelor mării: migrația arameeană.

Sumerienii, a căror origine este necunoscută, reprezintă punctul de plecare al oricărei evoluții istorice pe care o putem concepe. Ei au preluat și utilizat acumulările mai vechi ale evoluției neolitice (orașe, temple, prima pictogramă, sigiliul rotund) ca într-o explozie culturală, la scurt timp după apariție (aprox. 3300), pe cursul inferior al Eufratului și Tigrului, dezvoltându-se până la o cultură superioară (aprox. 3100) – hieroglife perfecționate care au evoluat rapid spre abstractizare, spre scrierea cuneiformă utilizată în administrația templelor, în orașele-state (printre altele Eridu, Ur, Uruk, Lagaș, Umma, Nippur, Kiș). În fruntea lor se afla un rege-preot (En) sfătuit de o adunare a nobililor. Orașele-state sumeriene au construit o primă comunitate culturală (amphiktyonie), însă nu și o comunitate politică. Mai mult, ele rivalizau, fiecare încercând să-și impună hegemonia, cu centre de greutate mereu în schimbare. Dominația spirituală și politică a orașelor-state, templele și palatele, au cunoscut primul recul datorită relațiilor tensionate dintre ele. Prima scurtă reunire a orașelor sumeriene s-a constituit cu scopul respingerii akkadienilor, după începutul migrației acestora (aprox. 2600), reuniune care a cedat însă akkadienilor sub Sargon I (2340-2284).

Akkadul a fost primul mare imperiu ai cărui stăpâni pretindeau „dominația lumii”, ca „împărați ai celor patru zări”. În același timp, el a reprezentat prima sinteză istorică cunoscută dintre un popor cult cucerit (sumerienii) și cuceritorii la început încă pe jumătate barbari (akkadienii), sinteză realizată prin asimilare culturală. Sub domnia lui Naramsim (2260-2223), nepotul lui Sargon, Akkadul a atins apogeul prin cuceriri ce mergeau până în Siria și Asia Mică, prăbușindu-se însă curând după moartea lui Naramsim în urma revoltelor popoarelor subjugate, mai precis sub presiunea primului „popor al munților”, gutii.

Sfârșitul Imperiului akkadian a eliberat încă o dată elementul sumerian ca factor suveran: mai întâi, din punct de vedere politic, prin

întoarcerea la orașele-state, iar apoi din punct de vedere cultural, prin regresul conștient la tradiția sa mai veche, în așa-numita renaștere sumeriană. Această tradiție s-a integrat însă curând, odată cu a III-a dinastie din Ur (2111-1955), regatului lui Sargon, astfel că avem pentru prima oară de-a face cu restaurarea, chiar dacă pe alte baze, a unui mare imperiu decăzut, lucru ce va deveni obișnuit de aici înainte. Noul regat sumerian al celei de-a III-a dinastii din Ur s-a caracterizat printr-o birocrație dezvoltată. El a extras o sinteză durabilă din elementele akkadiene și sumeriene, unificate sub imperiul lui Sargon, dar care s-au prăbușit odată cu sfârșitul acestuia. Această sinteză a dăinuit mult după prăbușirea imperiului (1955): limba sumerienilor a rămas încă mult timp limba cultă a Orientului Apropiat, până la elenism, iar akkadiana a fost limbă de circulație internațională și limbă diplomatică până către 1300 î. Hr., ambele limbi folosind scrierea cuneiformă. După migrația amorită (începând cu aprox. 2000) Ur a decăzut, fiind slăbit de conflictele interne și de presiunea comună a amoriților și elamiților (1955).

După o perioadă de tulburări, locul Urului a fost preluat de noul oraș fondat, Babilon (1194), mai întâi sub conducerea lui Hammurabi (1792-1750). La început, regatul său a cuprins din nou „Sumerul și Akkadul distruse” și a câștigat un volum aproximativ egal cu cel al marilor regate anterioare (Sargon, a III-a dinastie din Ur). Akkadiana ca limbă a regatului, Marduk, cel mai mare zeu al regatului și „codul lui Hammurabi” ca bază pentru un stat vechi-oriental – au avut ca efect în primul rând o uniformizare pe termen lung a Orientului Apropiat. După distrugerea Babilonului de către noii veniți – hitiții (1594) – kasiții, considerați din punct de vedere istoric al doilea important „popor al munților”, au acaparat puterea (aprox. 1590) și au domnit sub forma dinastiei kasite asupra unui Babilon de acum înainte slăbit. Atacurile asirienilor (după 1250) au slăbit în continuare Babilonul până la înfrângerea sa de către elamiți (1168).

Distrugerea Babilonului de către hitiți (1594) a marcat prima intervenție spectaculoasă a popoarelor indo-europene în vechiul Orient Apropiat de la pătrunderea lor prin nord, în jurul lui 1900. Arcul și posesia (la început în exclusivitate) armelor de fier au condus la o superioritate militară, care s-a aplanat treptat în cursul asimilării reciproce. În estul Asiei Mici (Anatolia), după prima unificare politică (aprox. 1750), hitiții s-au constituit în două etape într-o mare putere. Regatul Vechi hitit (aprox. 1670-1500), având capitala la Hattușa (Bogazkoy – începând cu aprox. 1650), a fost cucerit de statul Mitanni

(aprox. 1500) al rudelor lor, huriții. Noul Regat hitit, Hatti, a devenit sub Suppi Luliuma I (aprox. 1375-1335) o mare putere orientală, care s-a afirmat și cu ocazia opoziției față de expansiunea noului regat egiptean sub Ramses al II-lea, în bătălia de la Kadeș (1285). Un cuprinzător tratat de pace și alianță cu Egiptul (1270), care de altfel este primul tratat de acest fel în istorie, a demonstrat încă o dată consolidarea regatului în raporturile externe. Hatti s-a prăbușit sub invazia popoarelor mării (aprox. 1200) și a cedat monopolul tehnologiei fierului care de acum înainte se va răspândi pretutindeni în Orientul Apropiat, fiind preluată în primul rând de războinicii asirieni.

Asiria a apărut pe Tigrul mij lociu ca o prelungire sau ca o linie de demarcație a centrelor de cultură și de putere sud-mesopotamiene din timpul lui Sargon I. Sfârșitul celei de-a III-a dinastii din Ur (1955) a eliberat pentru aproximativ 150 de ani Assurul, care se prezenta ca un stat de dimensiuni mijlocii; după aceea, el a căzut sub diverse dominații străine, barbare (hitiți, huriți). Vechiul regat asirian a apărut ca factor de putere suveran la aproximativ 1365, și a fost caracterizat la început de deportări în masă ale popoarelor subjugate. Asiria a intrat într-o relație de rivalitate cu Babilonul slăbit al dinastiei kasite, rivalitate încheiată provizoriu prin cucerirea și jefuirea Babilonului și prin deportarea în Assur a statuii lui Marduk (1250). Și vechiul regat asirian a suportat urmările invaziei popoarelor mării, mai ales ale migrației arameice (aprox. 1200). Invazia popoarelor mării (aprox. 1200) și urmările sale au schimbat esențial raporturile de forțe în Mesopotamia și au creat premisele istorice pentru al doilea mare capitol al istoriei vechiului Orient Apropiat.

9. Vechiul Orient Apropiat până la invazia popoarelor mării II: Vechiul Egipt, de la 3100 până la 1200 î. Hr.

Ca și istoria vechii Mesopotamii, începând cu sumerienii, cea a vechiului Egipt atrage mereu atenția asupra sa, fie și numai datorită moștenirii sale, datorită marilor piramide și temple. Spre deosebire de Mesopotamia, vechiul Egipt probează o unitate internă mai puternică, o continuitate „națională” peste milenii. Istoria sa poate fi de aceea mai ușor grupată asupra succesiunii dintre unitate politică și destrămarea acesteia. Puncte de interes și de orientare convenabile pentru periodizare ne oferă, chiar din Antichitate, succesiunea dinastiilor grupate

Vechiul Orient în Regatul Vechi, Mijlociu și Nou, flancate de o perioadă timpurie și una târzie și divizate prin trei perioade intermediare. Tocmai succesiunea dintre fragmentarea și centralizarea

politică, dintre birocratizare și feudalizare este, prin transparența și exemplaritatea sa, plină de învățăminte utile înțelegerii proceselor asemănătoare petrecute în alte regiuni (de exemplu China) și în epoci ulterioare.

Aprox. 3100 Unitatea statală: unificarea Egiptului inferior și superior până la prima cataractă. Epoca timpurie: prima și a doua dinastie (până la 2630). 2630 Regatul Vechi: de la a lll-a la a Vl-a dinastie

(până la aprox. 2134). Piramidele (a IV-a – a V-a dinastie), aprox. 2134 Prima perioadă intermediară: între a Vll-a și a Xl-a dinastie

(până la 2040): anarhie, structuri feudale, atacuri semite. 2040 Regatul Mijlociu: între a Xl-a și a XlV-a dinastie (până la 1650): cucerirea Nubiei până la a doua cataractă. 1650 A doua perioadă intermediară: a XV-a și a XVI-a dinastie: dominația hicsoșilorân deltă până în nordul Egiptului superior (până la 1551). 1551 Regatul Nou: între a XVII-a și a XIX-a dinastie (până la 1075): expansiune în Nubia până la a patra cataractă, dincolo de Asia Mică, până la Eufratul mijlociu. 1468 Bătălia de la Megiddo: prima bătălie tradițională din istoria universală. 1364 Amenophis al IV-lea (Echnaton, până la 1347):

Aton – cultul soarelui, prima formă de monoteism. 1290 Ramses al ll-lea (până la 1224). 1285 Bătălia de la Kadeș împotriva hitiților. Aprox. 1200 Invazia popoarelor mării: noul imperiu este slăbit.

Spre deosebire de Sumer, vechiul Egipt a trecut pragul către cultura superioară în contextul actului dramatic al unificării regatului (aprox. 3100), care a coincis și cu o intensificare a istoriei universale. Unificării violente a ambelor regate -Egiptul superior și Egiptul inferior – de către Narmer/Menes, începând probabil dinspre sud, i-a precedat deja în epoca predinastică o evoluție culturală comparabilă cu cea din Sumer, evoluție care a mers până la trecerea spre cultura superioară. Cadrul politic l-au constituit la început regatele regionale, unificate prin cucerirea lor treptată, încă dinainte de 3100, de către regatele Egiptului inferior (Delta Nilului) și al Egiptului superior (Valea Nilului, până la prima cataractă). Păstrându-și „denumirile”, regatele locale anterioare au rămas până în perioada arabă timpurie cele mai importante unități administrative intermediare, ele fiind în număr de douăzeci în Egiptul inferior și de douăzeci și două în Egiptul superior.

În timpul Regatului Vechi (între a III-a și a IV-a dinastie – 2630 î. Hr.), Egiptul s-a menținut în continuare izolat de lumea înconjurătoare, exceptând primele legături comerciale (Pont, Byblos, Creta). Regatul a fost puternic concentrat de către o birocrație centrală ce-și avea capitala

la Memphis. În perioada dinastiilor a IV-a și a V-a a avut loc construcția marilor piramide ca morminte regale monumentale. Costurile lor exorbitante au epuizat totuși puterea economică a Regatului Vechi: dominația vizirilor, importanța funcționarilor, care au fost treptat împroprietăriți cu pământ, imunitatea (scutirea de taxe) proprietarilor latifundiari, care erau adesea chiar preceptori de impozite, au condus la feudalizare și la batjocorirea puterii centrale. După faraonul cu cea mai lungă domnie din întreaga istorie universală, Pepi (Phiops) al II-lea (aprox. 2240 – aprox. 2152) au izbucnit complicații prelungite: Regatul Vechi a căzut în anarhie, presiunea triburilor deșertului ce năvăleau a amplificat haosul general, războaiele civile au distrus administrația centrală, birocrația regatului și unitatea acestuia. În prima perioadă intermediară (aprox. 2134 – 2040), Egiptul s-a divizat din nou în Egiptul inferior și superior, iar conducătorii locali, cunoscuți încă din perioada unității regatului, s-au evidențiat și mai puternic ca element feudal.

Anarhia îndelung prelungită a primei perioade intermediare a fost anihilată de cea de-a Xl-a dinastie din Teba, prin reprimarea forțelor feudale în interior, restaurarea unității regatului și expansiunea înspre exterior, în primul rând prin cucerirea Nubiei până la a doua cataractă. O soluție impunătoare pentru colonizarea internă și pentru extinderea suprafețelor agricole productive a constituit-o deschiderea oazei Fayum, printr-un genial sistem de irigare artificială, realizat sub domnia lui Sesostris al III-lea (1878-1841). Regatul Mijlociu a fost ruinat de conflictele interne și de presiunile exterioare. După uzurpările împotriva dinastiei a XIII-a ce au avut loc în orașele din deltă, uzurpări soldate cu frecvente schimbări ale faraonilor (șaizeci de faraoni în aproximativ 135 de ani!), s-a instituit o a XlV-a dinastie rivală, caracterizată și ea de o instabilitate asemănătoare.

Începând cu aproximativ 1720 au început să preseze semiții din marginea estică a deltei egiptene. De asemenea, hicsoșii („stăpânii țărilor străine”) -probabil nomazi războinici semiți, eventual cu elemente hurite – au preluat puterea stabilindu-și capitala la Avaris. Ei au cucerit Memphis (1674) și au răsturnat Regatul Mijlociu (1650). Hicsoșii au dominat baza lor de plecare, Siria/Canaan și nordul Egiptului. Ei au adus aici din Asia Mică arcul și carul de luptă. Dominația lor este considerată ca cea de-a doua perioadă intermediară (1650-1551), continuând cu cea de-a XV-a și cea de-a XVI-a dinastie, ce se întindeau la momentul respectiv asupra unei părți a Egiptului. Spre deosebire de

prima perioadă intermediară, sub dominația hicsoșilor a funcționat totuși birocrația centrală.

Cea de-a XVII-a dinastie, avându-și originea în Teba, a îndepărtat stăpânirea străină a hicsoșilor printr-o luptă națională de eliberare, luptă pe care a încheiat-o cea de-a XVUI-a dinastie, prin fondarea Regatului Nou (1551-1075).

Pentru siguranța legitimării dinastiei apare ca instituție, pentru prima oară aici, căsătoria între frații de rang regal. Vechiul Egipt a trăit între a XVIII-a și a XIX-a dinastie faza cea mai războinică a istoriei sale. O dată cu expansiunea de proporții (Nubia până la cea de-a patra cataractă, Asia până la Eufratul mijlociu) Egiptul s-a deschis pentru prima dată influențelor externe. După o serie de șaptesprezece expediții militare împotriva Canaanului/Siriei sub Tutmosis al III-lea (1468-1434), inițiată prin bătălia de la Megiddo (1468), Egiptul condus de Amenophis al III-lea (1412-1367) s-a înțeles cu statul mitannic al huriților, încă necucerit pe atunci. Amenophis al IV-lea (1364-1347) și-a orientat întreaga energie spre interior și, instituind cultul Soarelui, a aruncat Egiptul într-o grea criză politico-religioasă – a lui Aton (=Soarele) ca singurul zeu acceptat și stabilirea noii capitale la Amarna (epoca Amarna). Acest conflict a fost important în istoria universală deoarece cultul Soarelui reprezintă prima formă de monoteism, ea influențându-i probabil mai târziu pe evrei și pe Moise în Egipt.

După restaurarea cultului tradițional al lui Amon, noua dinastie, a XIX-a, a reluat expansiunea către nord, sub conducerea lui Ramses al II-lea (1290-1224). Egiptul a atacat însă noul regat hitit cu care, în urma bătăliei nedccise de la Kadeș (1285) s-a aliat prin primul tratat de pace și alianță cunoscut în istorie {' 1270). Trocul cu minereu (bronz) din muntele Taurus și cu tehnologie a fierului provenită de aici contra grânelor egiptene, în special în timpul unei mari foamete în Hatti (înainte de 1200), a constituit o consecință remarcabilă a relațiilor dintre Egipt și Hatti. La începutul domniei lui Ramses al II-lea s-a produs probabil migrația evreilor sub conducerea lui Moise, Exodul (aprox. 1280). Ramses al II-lea rămâne în istorie prin colosala sa activitate de construcție pe care Regatul Nou – aflat în apogeul puterii sale – a putut-o încă desfășura. Invazia popoarelor mării (aprox. 1200) a lovit puternic Egiptul și a condus la decăderea Regatului Nou.

10. Noi centre ale culturii superioare I: India, de la 2600 până la 540 î. Hr.

În timp ce vechiul Orient Apropiat, ca prim centru de civilizație din istoria universală s-a întins pe aproape 3000 de ani, influențele sale au stimulat constituirea unor noi centre de cultură și de putere în regiuni care dispuneau de cursuri de ape și, deci, de condiții asemănătoare; India și China au trecut la producția agricolă mai târziu (aprox. 5000 î. Hr.). Ele au dezvoltat mai întâi caracteristicile lor specifice (India: bumbacul, orezul; China: mătasea, porțelanul, hârtia), atingând în perioade diferite forme de organizare a imperiului: China mai timpuriu (1523 î. Hr.), India ceva mai târziu (aprox. 540 î. Hr.). După decăderea Antichității europene și a califatelor, până la expansiunea europeană dincolo de ocean, indienii și chinezii au fost din punct de vedere calitativ, adică economic și ca nivel de civilizație, cele mai dezvoltate popoare, mai târziu ele extinzându-se la rândul lor și exercitându-și influența asupra zonelor vecine.

Ele sunt din vechime cele mai numeroase popoare, cunoscând în secolul XX creșteri explozive de populație. Din punct de vedere geografic, India și China constituie unități subcontinentale, izolate de lumea înconjurătoare prin întinse oceane, deserturi și munți înalți, prezentându-se ca lumi în sine atât din punct de vedere religios, cât și cultural. Cele două state sunt divizate în mod diferit: India este constituită, de la nord la sud, din ținutul de la poalele munților Himalaya, la vest din câmpia traversată de Indus cu cei patru mari afluenți ai săi („Punjab” = țara celor cinci fluvii), din dublul sistem format din Gange și Brahmaputra dinspre centru spre est, care se unesc într-o impresionantă deltă; Deccan, în sud, un podiș cu câteva fluvii scurte și o ieșire abruptă la mare. China este constituită din două uriașe ținuturi brăzdate de fluvii, Huang-he în nord și Jangtse-kiang în sud.

Centrul de greutate al ambelor mari imperii s-a plasat cel mai adesea în nord, de unde de altfel ele au și apărut și s-au extins, prin obișnuita combinare a cuceririlor războinice cu colonizarea țărănească, având ca nuclee de cristalizare a civilizației orașele. De asemenea, cuceritorii au venit cel mai adesea dinspre nord – indienii peste Pasul Khaiber (până la englezii care au venit pe mare), popoarele de călăreți nomazi trecând prin China, dinspre stepele central-asiatice.

Având perspective religioase contrare – India orientată preponderent spre ceea ce se petrece dincolo („nirvana”), în timp ce existența pământescă este doar o iluzie („maya”), China, caracterizată de un pragmatism ancorat în lumesc, orientat îndeosebi spre existența pământească – cele două centre de civilizație și cultură au urmat evoluții

total diferite în domeniul statal. China, fiind caracterizată de abundența structurilor concrete și a surselor scrise care oferă informații asupra istoriei sale, a avut ca ideal statul unitar, puternic centralizat, chiar dacă această unitate a fost întreruptă în cursul istoriei prin perioade din ce în ce mai scurte de fragmentare și de haos. Dimpotrivă, India a fost cel mai adesea divizată statal, lipsită de structuri politice puternice, care să coboare mereu în fundamentul elastic și rezistent format din familie, castă și sat. Pentru India, pe parcursul celor 2500 de ani de istorie statală cunoscută, concentrarea imperială a întregului subcontinent a fost o excepție și a durat întotdeauna numai atât cât a ținut o domnie foarte puternică. După aceea, India a căzut din nou în haosul ei specific, al fragmentării statale, fără identitate sau tradiții statale concrete nici măcar la nivel regional.

Vechiul Orient

Tocmai de aceea, unitatea actuală a Indiei constă din unități de limbă închegate statal, toate conținând minorități nefericite.

China este cea mai timpurile dintre cele trei mari centre de civilizație și putere, dar singura care, prin intermediul unei expansiuni și a unei restaurări continue, există și astăzi și care, printr-o asimilare neîncetată a atins o cvasi-unitate națională. Ea are, fără îndoială, și minorități naționale la periferie, minorități fără autonomie politică (Tibetul, Turkestanul estic – Sinjiang, Mongolia interioară) și minorități mai mici în interiorul teritoriului, în locurile tradiționale de retragere.

Ca întinse centre de putere și de civilizație, India și China au influențat politic și cultural istoria regiunii în care se află, China chiar cu pretenția că ei, ca „Imperiu mijlociu", i-ar aparține dominația asupra celor ce nu sunt chinezi (care pentru ea nu erau decât barbari) și, în ultimă instanță, chiar dominația asupra întregii lumi. De asemenea, ca puncte și centre de pornire ale comerțului intercontinental ce s-a constituit treptat, India și China au exercitat o mare influență asupra altor țări, având drept cale de acces în primul rând Oceanul Indian. Împreună cu Marea Mediterană, Oceanul Indian a constituit marea axă economică și culturală a Lumii Vechi și a Vechiului Orient. Indienii și chinezii sunt și astăzi cele mai vechi și mai mari popoare culte de pe pământ.

Aprox. 5000 Primele așezări agrare în nord-vestul Indiei (Pakistan): Kot Diji.

Aprox. 3350 Așezări agrare în Belucistan.

Aprox. 3000 Așezări agrare în Huang-he.

Aprox. 2600 Cultura Indusului: Mohenjo Daro, Harappa.

Aprox. 1750 Decădere incipientă a culturii Indusului.

Aprox. 1500 Invazia arienilor în nordul Indiei, aprox. 540 Imperiul Magadha (până la 321): începuturile budismului în nordul Indiei.

În India, producția agrară s-a răspândit dinspre nord-vestprin Pasul Khaiber. Ca și în Mesopotamia, ea s-a dezvoltat începând de pe povârnișurile munților către câmpie, mai întâi în Punjab și în Sind (cursul inferior al Indusului). Prima populație agrară, dravidienii, a alungat populația preagrară, care avea în mod vădit o puternică influență negroidă. Această populație s-a retras parțial către nord (Nepal) și parțial către sud, sau s-a menținut în locuri de refugiu clasice (de ex. Negritos).

Pe Indusul inferior s-a produs foarte rapid trecerea către cultura superioară (aprox. 2600), în contact cu Sumerul prin legăturile comerciale stabilite prin Golful Persic și prin ținutul muntos al Iranului estic.

În ciuda paralelelor structurale cu Sumerul, cultura Indusului a rămas pentru moment în relativa obscuritate a preistoriei, deoarece scrierea sa hieroglifică nu

! | poate fi încă descifrată. Cultura Indusului a combinat cultura țărănească cu civilizația orășenească, având probabil ca centre politice orașele scoase la iveală Mohenjo Daro și Harappa. Încă de la început India a fost centrul cultivării și al celei mai fine prelucrări a bumbacului. Sfârșitul culturii Indusului s-a produs pe baza unor catastrofe ecologice (inundații datorate unor despăduri totale pe Indusul superior) – începând cu aprox. 1750 – și a năvălirii arienilor (aprox. 1500), care au distrus orașele rămase, ca „distrugători de orașe” așa cum ei înșiși se numeau.

Sudul a fost un important teritoriu de refugiu pentru o parte a vechilor indieni (dravidienii), care s-au retras din fața cuceritorilor arieni, însă a fost și teritoriul unei mari expansiuni și al unei mari civilizații, după ce la rândul lor arienii au fost asimilați în nordul Indiei restului culturii Indusului.

Arienii au învins prin tehnologia superioară (arme de bronz, care de luptă, arcul) și s-au extins către est, de-a lungul văii Gangelui, posedând mai târziu tehnologia fierului și cultivând orezul. Ei s-au divizat în regate mai mici, mobilizați de ideea unui „mare împărat” („samraj”), a unui „stăpân al lumii” („cakravartin”). Din divizarea în patru nivele a unei societăți tipice de cucerire și de dominare: brahmani (preoți), kșatriya (războinici), vaisya (țărani), sudra (nearieni sau arieni

declasați) – s-au dezvoltat castele indiene: vechiul cuvânt pentru castă („varna”=culoare) trimite la funcția sa originară de discriminare între aristocrația cuceritoare, nobilă și cu piele deschisă la culoare („arian”=nobil) și supușii cu pielea închisă la culoare, care s-au retras parțial înspre sud, așa cum făcut „dravidienii”, fondând astfel antagonismul istoric dintre nordul și sudul Indiei.

Astfel, sistemul de caste indian a fost primul exemplu de discriminare socioculturală, fondat pe cucerire și sancționat de religie: fiind în frunte, brahmanii (la origine preoți) revendicau statutul divin. Cel mai jos se situau cei numiți paria, care nu aveau statutul de oameni. Cel care îndrăznea să părăsească locul prestabilit într-o castă inferioară în această viață, era amenințat că în viața următoare, în ciclul ascendent de reîncarnări ce ducea până la eliberarea în nirvana, va fi aruncat înapoi.

După un proces ce a durat aproximativ o mie de ani, proces despre care se cunoaște foarte puțin, a luat naștere așa-numita Indie clasică, ca uniune dintre vechea cultură a Indusului și cea a cuceritorilor arieni. Limba primilor (sanscrita) s-a impus la început numai ca limbă cultă, arienii preluând de aceea probabil reprezentările religioase ale supușilor lor. Sistemul de caste, ca tip de ordine rigid și elastic în același timp, este legat – probabil – de acumulări mai vechi, pe care arienii ar fi putut să le găsească la venirea lor. Religia indiană s-a evidențiat printr-o relație deosebit de tensionată între senzualitate și ascetism, metempsihoză și contopirea în neant („nirvana”). Puțina prețuire acordată lumii de aici poate explica de ce în India nu au apărut anale sau istoriografii.

În timpul anumitor domnii, populația anterioară „sălbatică” și „barbară” nu era considerată ca ținând de umanitate, ci ca „demoni”, sau chiar „maimuțe”, împotriva cărora luptau oamenii luminii arieni. Mai târziu ei au putut intra sub formă de triburi în societatea indiană, însă numai în castele inferioare, fără a beneficia de drepturi sociale sau politice egale.

Față de religia din ce în ce mai sângeroasă a arienilor, cu nenumărate sacrificii animale, dar și față de criza micilor regate divizate de la poalele Himalayei, criză provocată de apariția unui prim imperiu în nord, a reacționat Buddha („Iluminatul”). Imperiul Maghada (aprox. 540-490) și apariția lui Buddha (mort la 483 î. Hr.) ca fondator al primei religii universale marchează contribuția Indiei (nordice) la „timpul axial”, în trecerea înspre faza culturii superioare clasice.

11. Noi centre ale culturii superioare II: China, de la 1523 până la 500 î. Hr.

În China nordică producția agricolă a pătruns tot dinspre vest prin intermediul cerealelor (grâul, orezul uscat) la aproximativ 5000 î. Hr., însă în sud, la sud de Jangtse-kiang, ea a apărut de sine stătător, prin plantele cu tuberculi sub pământ și prin orezul de apă. Centrul istoric a fost constituit în nord de terenurile formate din loess pe care le-a adus cu sine vântul vestic dinspre Gobi (= „deșert") și pe care vântul de răsărit, dinspre Marea Chinei, le-a fertilizat prin intermediul ploilor. Încă din neolitic au apărut anumite trăsături specifice, cum ar fi bețișoarele chinezești pentru mâncat și preferința pentru formele rotunjite ale ușilor și ale ferestrelor, scrierea (în sec. XVII/XVI). Cultura chineză este singura dintre marile culturi ale Eurasiei care a plecat dinspre mare. Germenele istoric al Chinei constă în unirea cursului de apă Wei, care vine dinspre vest, cu cel mijlociu Huang-he (Fluviul Galben), în apropierea marii curburi Huang-he, el fiind deci plasat întotdeauna, din punct de vedere geografic, excentric față de China de astăzi. În același timp, expansiunea chineză i-a alungat pe sciți, care erau indo-europeni, către vest (800 î. Hr.), pe birmani către sud-vest în Burma de astăzi, iar mai târziu către sud, în Thailanda și Vietnam.

Aprox. 5000 Primele așezări agrare în China: Ban-po (cultura Yang-shao). Aprox. 3000 Așezări agrare pe malul lui Huang-he.

Superioare.

(până la 221). Aprox. 500 Confucius: începuturile filosofiei chineze și ale doctrinei despre stat. 481 „Statele combatante" în China (până la 221).

Trecerea la cultura superioară s-a produs deja după Epoca bronzului prin cultivarea grâului și foarte curând a orezului. Orașele împrejmuite de ziduri au devenit nuclee pentru mici regate. Mătasea, porțelanul și mai târziu ceaiul țin de specificul Chinei și au influențat structura comerțului său exterior. Scrierea cu ideograme, cu modificări și simplificări recente este și astăzi utilizată, fiind cea mai veche scriere utilizată continuu, cu un prestigiu care a supraviețuit tuturor revoluțiilor culturale.

Ca și în vechiul Egipt, însă cu aproximativ 1500 de ani mai târziu, după o serie de „împărați originari" mitici și după dinastia jumătate mitică/jumătate istorică Yin, China a intrat în cultura superioară prin uniunea ei politică, ca imperiu, odată cu prima sa dinastie pe deplin istorică, dinastia Shang (1523-1028). Deoarece apariția dinastiei Shang

s-a produs concomitent cu apariția în China a unei pături aristocrate posedând care de luptă, nu este exclus ca imperiul Shang, ca și în alte cazuri, să fi fost fondat de către cuceritori, în acest caz de către o aristocrație cuceritoare posedând care de luptă, care, aflată în căutare de oaze în deșertul central asiatic, ar fi ajuns până în China, iar aici ar fi sfârșit, din nou ca de obicei, prin a fi asimilată mai devreme sau mai târziu (McNeill). De atunci, China a oscilat între unitate, ca ideal ultim al existenței statale și „perioade intermediare”, pentru a nu rămâne decât la exemplul vechiului Egipt. Unitatea statală s-a însoțit constant cu (re) producerea tehnicilor de civilizație elementare, înainte de toate construcția de sisteme de desecare și de irigare (canale, diguri), piețe, monede, siguranța drumurilor comerciale și condiții de producție.

Deja prima schimbare de dinastie de la Shang la Chou (1028) este caracteristică pentru combinația tipică dintre conflictele interne (războaie civile) și înnoirea unității statale, pornind dinspre periferiile militarizate ale fiecărui nou centru cultural. Membrii dinastiei Chou erau un fel de „comiți ai regiunilor de frontieră” pe teritoriul cvasi-colonial al unui regat regional, la granița cu nomazii stepelor. Regii lor și-au luat mai întâi titlul de „fii ai cerului”. Expansiunea incipientă a Chinei către sud, sub dinastia Chou, a alungat populațiile prezente aici (khmeri, thai, viet), le-a absorbit prin sinizare (asimilare în chineză) sau le-a izolat și le-a conservat ca „minorități etnice” în China modernă.

Statul Chou, încă un stat dominat de relații feudale cu o slabă administrație centrală, a cărei capitală s-a plasat cel mai adesea la Loyang, a decăzut în urma unui proces ce va deveni de acum tipic pentru istoria Chinei: în 771 popoare nomade, în relație cu rebeli chinezi, i-au invadat capitala. Sub suzeranitatea formală a dinastiei Chou, China s-a divizat pentru o perioadă de secole în numeroase state succesoare „de mijloc” („zung guo”), practic independente, din care mai târziu, după refacerea unificării, a apărut numele oficial al statului – „imperiul de mijloc”. În același timp au apărut la periferie noi centre de putere, ale căror stăpâni purtau cel mai adesea titlul de rege. Noile state au format uniuni hegemonice în scopul respingerii nomazilor dinspre nord, pe de-o parte (Chiu, deja pe Jangtse-ul mijlociu) teritorii riscante cu triburi băștinașe subjugate și cu o aristoctație războinică dominatoare chineză, care a reușit o sinizare pe termen lung. Dinspre noile centre de putere periferice s-a produs o dinamizare a procesului de uniune imperială. La început au apărut, în perioada 722-481, care va fi numită, potrivit analelor domniei regelui Lu din Shandong, „primăvară și vară”, prin

cucerire și anexare șapte regate. Luptele dure pentru putere ale „statelor combatante” (481-421 î. Hr.) dau conflictului o nouă calitate. La începutul lor Confucius și școlile filosofice rivale, precum cea a lui Lao-tse prin daoism, au oferit către 500 î. Hr. Contribuția chineză la „timpul axial” în trecerea către Antichitatea eurasiatică.

12. Culturile periferice eurasiatice

Comunitatea științifică germană specializată în istoria antică desemnează prin sintagma „culturi periferice” societățile plasate la periferia Antichității europene (greco-romane), care se plasau deja (sau încă) în zona de trecere dintre periferia barbară și zonele de influență ale civilizației clasice, și anume tracii, galii, celții, germanicii, sciții. Conceptul poate fi însă utilizat cu justificare pentru întregul ansamblu tricontinental eurasiatic, inclusiv pentru Africa neagră, și chiar pentru toate epocile de la începutul civilizației.

Din logica și din dinamica extinderii procesului civilizator s-au produs mereu de ambele părți ale periferiei (oricum ar fi aceasta definită) teritoriilor cu „granițe mobile” (F. W. Turner) o aculturație de diverse intensități. Ele erau ținuturi de frontieră concepute ca sectoare de graniță ale centrelor de civilizație și de putere, create pentru constrângerea sau apărarea colonizărilor țărănești, pentru defensivă sau pentru ofensivă (de ex. Assur, Chou). Ele puteau fi constituite și din popoare independente ale periferiei barbare, care au preluat însă elemente ale civilizației superioare, de pildă prin comerț, și care le-au dezvoltat într-o manieră proprie.

Cu ajutorul categoriilor universale de „comitat de graniță” și de „cultură periferică” pot fi convenabil sintetizate, structural și funcțional, fenomene istorice aparent disparate, luându-se totuși în considerare trăsăturile lor diferențiate specific după timp și spațiu. Ambele au reprezentat nivele intensive diferite ale aculturației, văzute fie dinspre centrul de civilizație și de putere (comitate de graniță), fie dinspre periferie (cultură periferică). Ambele puteau (însă nu în mod necesar), de îndată ce se înregistra o slăbire a centrului de putere, să evolueze către noi centre de civilizație și de putere, care puneau apoi integral sau numai parțial stăpânire pe vechiul centru. În ciuda distincției tipice ideale, realitățile au permis o dizolvare a granițelor dintre cele două forme, cum este cazul „granițelor mobile” în America, în special în SUA.

Vom numi aici într-o ordine cronologică aproximativă cele mai importante culturi periferice, de la cele ale Vechiului Orient, la cele antice, medievale și până la cele moderne: în sudul văii Nilului, mai sus

de egiptenii în expansiune, Nubia este fără îndoială cea mai veche dintre culturile marginale identificate, oscilând între faze de supunere treptată de către regatul faraonilor, mergând până la a șasea cataractă și faze de independență, în timpul slăbirii puterii egiptene. Povestea Aidei este o reflectare artistică a constelației tipice centru de civilizație-cultură periferică. Dinspre Nubia cultura egipteană s-a răspândit către Africa neagră, și peste Meroe și Aksum spre Etiopia. Dimpotrivă, în perioadele de criză, legitimitatea egipteană s-a repliat spre Nubia, restaurând de acolo, sub dinastia nubiană (715 până la 671), regatul egiptean. În mod asemănător, în periferia vestică a Libiei s-au exercitat suficiente influențe egiptene pentru ca, încă înaintea dinastiei nubiene, cu ajutorul soldaților deveniți sedentari în Egipt, să se preia puterea, sub forma dinastiei libiene (945-715).

De asemenea, cultura cretană și cea minoică, apoi cea feniciană și cea canaaneană, sau cea a Asiei Mici, pot fi concepute drept culturi periferice aflate la întrepătrunderea civilizațiilor egipteană și mesopotamiană. Toate vechile imperiii orientale, cu excepția Egiptului și a Mesopotamiei, au început ca culturi periferice -Hatti, Mitanni și statele ce le-au succedat după invazia popoarelor mării, înainte de toate frigienii, lidienii, armenii. Mezii și perșii au început prin mici regate aflate sub vasalitate asiriană, deci ca culturi periferice ale Mesopotamiei. Grecii și macedonenii au reprezentat nivele ale culturilor periferice devenite ulterior clasice, culturi al căror ultim factor (Macedonia) cantitativ și calitativ a unificat un nou centru de civilizație cu propria periferie semibarbară, ce evolua spre aculturație, și care, prin intermediul campaniei lui Alexandru, pornite dinspre periferia vestică, a constituit o concentrare a vechilor imperii orientale (cel mai adesea fără culturile periferice ale acestora). La rândul ei Persia a creat culturi periferice, în primul rând în Afganistanul de mai târziu, mergând până în Asia centrală, aici în întrepătrundere cu civilizația chineză.

Culturile periferice ale Indiei se plasau în Himalaya (și anume în Nepal) și în sud-estul Asiei, în partea continentală (Laos, Cambodgia), dar și în cea insulară (Indonezia), însă și aici în suprapunere cu influențele chineze, de unde provine de altfel și numele istoric colonial „Indochina”. Pentru Indonezia de mai târziu se poate vorbi de „indianizare” în Antichitatea eurasiatică.

China, „imperiul de mijloc”, este înconjurată de o coroană de culturi periferice sau culturi-fiice proprii, cu recunoașterea (Coreea), sau fără recunoașterea (Japonia) suzeranității chineze. Înspre sudul Chinei

(Viet, Thai) sau înspre sud-est (Burma) popoarele asuprite au suferit mai mult sau mai puțin aculturația chineză. Același lucru este valabil și pentru popoarele nomade turco-mongole, „barbarii nordici”, care în perioadele de slăbiciune ale chinezilor au distrus și au reînnoit imperiul.

Arabii, ca o cultură periferică veche-orientală, în ultimă instanță cultură periferică a civilizației mediteraneene, au dus mai departe tradițiile civilizatorii ale acestui teritoriu, pe care în parte le-au primit – de la greci și de la perși – și pe care le-au contopit în cadrul unei dezvoltări de-sine-stătătoare. Prin islamizarea altor teritorii în afara Orientului Apropiat au apărut tipare culturale complexe, în primul rând în Asia centrală. Acolo, întrepătrunderea diverșilor factori culturali – cultură generală și literară (persană), religioasă (arabă-greacă), etnică (turcă) – cu influențele chineze au dat naștere unei dispuneri împrăștiate a terenurilor, care astăzi, după căderea Uniunii Sovietice, au intrat într-o nouă dinamică explozivă. Către sud, berberii-arabi au creat, odată cu expansiunea Islamului, culturi periferice înspre Africa neagră, culturi care prin expansiunea vechiului Egipt asupra Nubiei și-au pus amprenta asupra culturilor periferice, amestecându-se încă o dată, în deșertul Swaheli cu factori persani și arabi. Dimpotrivă, Madagascarul ține în cea mai mare măsură de iradiațiile vestice ale culturii periferice indo-malaieziene.

În Evul Mediu european, convertirea la creștinism a marcat alipirea noilor culturi periferice la cercul de civilizație latin, respectiv la cel ortodox. Pornind dinspre Imperiul roman de apus, după prăbușirea acestuia în 476, Franța și periferia vestică a Germaniei libere și semibarbare și-au stabilit o identitate proprie, aflată într-un orizont tensionat între vechile și noile teritorii civilizate, identitate divizată intern de limesuri romane. Mai târziu, expedițiile misionare sistematice au anexat noi teritorii variantei reprezentate de civilizația latină – Danemarca, Boemia, Polonia, Ungaria, Suedia, Norvegia, iradiind prin Islanda până în Groenlanda în jurul anului 1000 și continuând spre vest cu Vinland și spre est cu creștinarea forțată a Finlandei (1249). În același fel, Bizanțul și-a constituit prin intermediul

Asia Mică, Egeea misiunilor – ca indiciu al expansiunii culturale – propriile culturi periferice-fiice: Bulgaria, Serbia și Kievul rusesc, ca cea mai puternică continuare a ortodoxiei. Prin creștinare s-au constituit anumite comitate de graniță, care prin militarizare s-au transformat în noi centre de putere – Moscova, Austria, Brandenburg-Prusia, Statul Ordinului teuton, care în flancul său vestic s-a transformat în Prusia de

mai târziu, iar mai apoi, după răscoala sârbească din 1804, Serbia-Iugoslavia, care a devenit cea mai puternică putere balcanică, începând cu 1913. Către vest, dincolo de Atlantic, după 1492, America a devenit cel mai spectaculos exemplu de cultură periferică în expansiune, ca „graniță mobilă" a civilizației vestice (latine) în expansiune, în primul rând pe baza industrializării. În urma acestui proces, în 1945, SUA a putut să apară ca putere mondială, iar din 1989/1991 ca singura superputere rămasă.

13. Noi centre ale culturii superioare III: Asia Mică, Egeea, de la 2600 până la 1200 î. Hr.

Noilor centre ale culturii superioare plasate la est de vechiul Orient Apropiat (cultura Indusului, China) le corespund înspre vest procese asemănătoare, plasate chiar în zone geografice mai apropiate, însă tocmai de aceea mai difuze la început. Este deci evidentă relația directă dintre centrul cultural primar (Orientul Apropiat) și noile centre culturale, la început secundare (Egeea, Asia Mică).

Aprox. 2000 Prima fază a culturii palatine minoice în Creta aprox. 1900 Grecii timpurii (aheii) pe uscat și în Ciclade aprox. 1700 A doua fază a culturii palatine în Creta (până la aprox. 1450): thalassocrația minoică In Mediterana estică, aprox. 1400 Cucerirea Cretei minoice de către ahei: thalassocrația miceniană (până la aprox. 1200).

Asia Mică (Anatolia) a fost de foarte timpuriu teritoriu de trecere pentru prima răspândire a producției agricole dinspre Orientul Apropiat înspre Balcani, acest transfer creând și primele centre urbane – Catal Hiiyuk (aprox. 6800 î. Hr.), Mersin, Hacila (aprox. 6000 î. Hr.). Prin apariția unor structuri mai complexe Asia Mică a căpătat importanță pentru comerțul ce s-a constituit treptat. Înspre vest, Troia, cu poziția sa strategică și bogăția sa timpurie, s-a orientat (începând cu 3000 î. Hr.), la intrarea sudică în Dardanele (Hellespont), către controlul comerțului în continuă dezvoltare dintre Marea Mediteraneană și Marea Neagră și/sau Asia Mică și Dunărea inferioară. Înspre est existau regate mai mici, pe care Assurul le-a întreținut, după 2000 î. Hr., ca pe colonii comerciale, în vederea dezvoltării unui semnificativ comerț la distanță pe uscat (până la aprox. 1900 î. Hr.). Troia II (2600-2300) trebuie să fi fost deja o cetate importantă, ea probând încă de la prima sa descoperire de către Heinrich Schliemann, cel care o și numește „comoara lui Priam", o uimitoare concentrare de bogăție.

Fundamentele civilizației în Egeea, în a cărei periferie estică se află Troia, au pătruns probabil în mod predominant pe mare, cel puțin în

cazul insulelor importante la început (Cicladele, Creta). Culturile neolitice timpurii Teii s-au dezvoltat pe continent (începând cu aprox. 6000 î. Hr.), ca stații intermediare ale răspândirii primelor nivele ale producției agricole în susul Dunării, peste Europa centrală, spre vestul și nordul acesteia. În cadrul altor două nivele ulterioare, s-au dezvoltat pe aceste baze, în contact cu vechiul Orient Apropiat, aflat în continuă dezvoltare, societățile neoliticului târziu, cărora le corespundea deja stadiul de dezvoltare al Mesopotamiei, înainte de trecerea la cultura superioară (aprox. 3100 î. Hr.) – cultura Sesklo (aprox. 3500 până la 2900 î. Hr.), încă cu așezări instabile, cultura Dimini (aprox. 2900-2500), deja cu așezări orășenești fixe.

În același mod, s-au dezvoltat în Egeea, în periferia centrului de cultură primar al Orientului Apropiat și sub influența acestuia, prelungiri ale unei culturi superioare secundare, acestea concentrându-se în trei puncte importante – Creta (minoic), Cicladele (cicladicul), uscat (helladicul), împărțite în momentul respectiv în trei mari faze (timpurie, mijlocie și târzie), fiecare caracterizată de noi trăsături specifice sau noi diviziuni, „minoică”, pentru Creta, „miceniană” pentru faza târzie a helladicului pe uscat.

La început conducerea a fost preluată de către Creta (începând cu aprox. 3000 î. Hr.). Atributul de „minoic” provine de la regele legendar al Cretei, Minos, care trăia în palatul său „labirintul”. Prima cultură palatină în două faze (aprox. 2000-1700, aprox. 1700-aprox. 1450) trimite încă mai timpuriu, spre populația originară mediteraneeană, despre care știm însă foarte puțin. Centrul acesteia era Cnossos. Creta a constituit prima formă istorică cuprinzătoare a unei dominații maritime – thalassocrația, aceasta având și puncte colonizatoare exterioare. O primă scriere (linearul A) este atestată în relativ puține documente și este greu de descifrat, ea servind probabil numai unor comunicări scurte. Navigația înspre sfârșitul neoliticului, comerțul peste mare începând cu epoca bronzului sunt deja premise, respectiv caracteristici ale evoluțiilor ce au influențat mai târziu și Grecia clasică. Puțin mai târziu încep evoluțiile hotărâtoare în Ciclade și pe uscatul grecesc (aprox. 2600 î. Hr.). Despre populațiile originare mediteraneene, pregrecești se cunosc oricum denumiri mai vechi, oferite de către scrierile lui

Herodot (pelasgii, lelegii, carii), și chiar nume și cuvinte care au trecut în greacă nume și cuvinte care se termină în „nthos” (de ex.: „Korinthos”, „Labyrinthos”) și în „ssos” („Knossos”, „Kolossos”, „Narkissos”), sau „thalassa” = mare.

O puternică cotitură, ca de altfel în general pentru Mesopotamia, a fost produsă și pentru Asia Mică și Egeea de către primul val de invazie și cucerire al popoarelor indo-europene (aprox. 2000-1900 î. Hr.). În Asia Mică s-au stabilit în primul rând hitiții, care au fondat în Anatolia estică un regat propriu, regat ce a cunoscut două perioade – Regatul Vechi hitit (aprox. 1670-aprox. 1500) și Regatul Nou hitit (aprox. 1375-aprox. 1200 î. Hr.). Prin capitala lor Hattușa (Bogazkoy) hitiții au creat primul imperiu al Asiei Mici, deschizând prin aceasta istoria imperială a Asiei Mici. Carele de luptă și armele din fier au introdus accente noi. Hitiții au preluat scrierea cuneiformă mesopotamiană, oferind însă civilizației Asiei de sud-vest o expresie proprie. În ansamblu, regatul hitit s-a menținut ca una dintre marile puteri ale Asiei de sud-vest până la marea invazie a popoarelor mării, fiind în conflict cu Babilonul, pe care hitiții l-au distrus o dată (1594 î. Hr.), și cu Egiptul în timpul Regatului Nou (bătălia de la Kadeș, 1285 î. Hr.). După decăderea Regatului Hatti, în timpul invaziei popoarelor mării (aprox. 1200), tehnologia fierului s-a răspândit pretutindeni în Orientul Apropiat. În nordul Siriei s-au afirmat în perioada următoare câteva regate succesoare ale hitiților, regate din care David și-a recrutat soldații (de ex. Uria).

În Egeea și pe uscatul grecesc s-au impus treptat după 1900 î. Hr. Așa-numiții „greci timpurii”. Ei au distrus la început sedimentele culturii mediteraneene existente, intrând însă din nou în legătură, prin intermediul „culturii miceniene”, după aproximativ 300 de ani de „întuneric” total, cu cultura mediteraneană devenită între timp superioară (aprox. 1600 î. Hr.). Purtătorii ei, aheii, au cucerit, se pare în urma unei puternice catastrofe, chiar și Creta (aprox. 1400 î. Hr.). Noua lor scriere (linearul B) folosea o limbă, care după descifrarea scrierii linear B (1961) s-a dovedit a fi chiar greaca. Punctul forte a fost în mod evident Micene, care este cunoscut din „Iliada” lui Homer. Aheii micenieni din Creta au dezvoltat thalassocrația minoică mai timpurie, până la invazia popoarelor mării (aprox. 1200 î. Hr.).

În ultimă instanță aheii, prin cultură lor miceniană, au intrat din nou în legătură cu civilizația mediteraneeană. Homer (prin „Iliada” și „Odiseea”) oferă o reprezentare aproximativă a acestei perioade. Totuși, în operele sale se amestecă, ca întotdeauna în astfel de situații, elemente din timpuri despre care povestesc miturile și legendele, cu elemente din timpuri în care informațiile erau transmise pe cale orală, iar mai apoi erau fixate prin scris. O divizare ulterioară precisă a tuturor etapelor

acestei perioade este imposibilă, astfel încât Homer nu trebuie citit ca „sursă” decât cu vigilență critică; el nu trebuie acceptat niciodată ca

Vechiul Orient sursă istorică în sensul propriu al cuvântului, ci mai degrabă numai ca orientare, pentru a dobândi o anumite reprezentări despre epoca aheilor, deci până la invazia popoarelor mării. În orice caz, Homer își păstrează o importanță covârșitoare ca fundament literar, spiritual și cultural al Greciei clasice, și prin aceasta al primului centru de cultură al perioadei clasice, primul de pe teritoriul Europei.

14. Invazia popoarelor mării și urmările sale I: arameenii, fenicienii, iudeii,

¦m ~n 4 *% î/^ * t P* ffc/~A Tir

*„va- „^” – – -'-j – – – ~ -j – – -j de la 1200 până la 586 î. Hr.

Pentru istoria vechiului Orient Apropiat, invazia popoarelor mării este cel mai hotărâtor eveniment, deoarece ea împarte această istorie în două lungi epoci diferite. Locul său în istoria universală poate fi comparat cel mai bine cu invazia popoarelor de la sfârșitul Antichității europene, invazie structural asemănătoare. Numele său provine din surse vechi-egiptene, surse care-i numesc pe noii invadatori „popoare nordice, sau popoare ale mării” – luka, akawas, Sekeles, Tursa, Sirdan, Dauna, Peleset. Lor le corespund – probabil – lycienii, (mai târziu în Asia Mică), aheii, siculii („Sicilia”), etruscii, sarzii („Sardinia”), danaizii, filistenii. Invazia popoarelor mării (aprox. 1200 î. Hr.) a vizat în mod direct Asia Mică, deșertul sirian și Egiptul, însă a acționat indirect asupra restului Orientului Apropiat. Ea este primul exemplu istoric pentru felul în care procesele de expansiune ce au loc într-o regiune (pentru prima dată din Europa centrală) au dat naștere unei ample mișcări de popoare, declanșând în același timp un uriaș proces universal al imperiilor dislocate după principiul dominoului.

Aprox. 1250 Expansiunea culturii câmpurilor cu urne funerare: invazia ilirilor în zona adriatică.

Aprox. 1200 Invazia doriana, dinspre nordul Balcanilor spre Grecia. Primii italici în Italia: refugierea grecilor timpurii (aheii) de pe uscat și din Creta („kreti și pleti” = filistenii), a locuitorilor originari ai Italiei dincolo de mare: lupte de apărare ale Egiptului împotriva popoarelor mării și a libienilor (până la 1177); invazia arameică. Perioada „judecătorilor iudei” (până la aprox. 1020). 1183 (Data tradițională a) distrugerii Troiei (VII), aprox. 1004 Regele Saul al iudeilor (până la 965): expansiune – Regatul lui David (până la 928).

În mod special cu Saba. Aprox. 953 Construirea primului templu din Ierusalim, în special cu mână de lucru din Tyr. 928 Regatul iudeilor divizat în Israel (până la 722) și ludeea

(până la 568). 876 Cetățile feniciene Sidon și Tyr obligate să plătească tribut Asiriei. 841 Cultul lui Baal este distrus în Israel, dinastia Omri decade:

Israelul sub protecția Asiriei. 814 (Data tradițională a) fondării Cartaginei. 722 Israelul este nimicit de către Asiria – 10 seminții sunt deportate.

(până la 539/538).

Detaliile privind invazia popoarelor mării rămân încă neelucidate. Cu atât mai clare se reliefează devastările pe care ea le-a produs, care ar trebui comparate cu un uragan abătut asupra teritoriului estic al Mării Mediterane: Troia (VII) a fost distrusă de către grecii timpurii micenieni; în orice caz, data tradițională a căderii Troiei (1183) a fost bine prinsă în cronologie. Hatti a fost distrus și înlocuit cu statele succesoare hitite în nordul Siriei, iar în Asia Mică cu lidienii și frigienii indo-europeni. Cetățile comerciale de pe coasta Siriei/Canaanului au fost distruse, din Ugarit până la Babilon și Gaza. Iii locul lor s-au instalat în nord fenicienii, iar în sud filistenii. Egiptul s-a afirmat în lungile lupte de apărare împotriva popoarelor mării și a libienilor (până la 1177), însă prin aceasta nu a reușit decât să-i abată pe filisteni în sudul Canaanului, unde aceștia au intrat în conflict cu noii invadatori iudei.

În ultima fază, invazia popoarelor mării a declanșat invazia arameenilor, aceștia înfrângând Regatul Vechi asirian și construind într-o primă fază la Damasc un puternic stat arameic. Puțin mai târziu, un trib arameic, caldeenii, a preluat puterea în Babilon și a fondat Regatul Noului Babilon (626-538). Arameica a ajuns treptat la nivelul de limbă de circulație (lingua franca) pe o arie întinsă a Asiei Mici.

Astfel, invazia popoarelor mării a creat în Orientul Apropiat, prin năruirea sau slăbirea vechilor imperii, un uriaș vid de putere în care vor apărea de aici înainte noi forțe: arameenii, fenicienii, iudeii, libienii, iar apoi frigienii, lidienii și grecii prin prima lor fază de colonizare (aprox. 1100-900).

Fenicienii, fiind comercianți și navigatori, au preluat moștenirea cetăților de coastă decăzute în timpul invaziei popoarelor mării, având ca noi centre de greutate Sidonul și Tyrul. După cucerirea de către Asiria (876) ele s-au supus totuși dominației diferitelor mari puteri din Asia Mică. Expansiunea Feniciei s-a produs pe mare, printr-un lanț de colonii

pe coastă, în primul rând în partea vestică a Mediteranei, prin Cartagina (814?). Ca popor tipic de comercianți, fenicienii au dezvoltat pentru realizarea scopurilor lor primul alfabet (înainte de 1000) și au introdus prin sticlă și purpură două prestigioase bunuri ale civilizației. Nivelul ridicat pe care l-au atins meșteșugurile la fenicieni i-a influențat pe vecinii lor iudeii (construcția templului din Ierusalim). În ansamblu, ei au avut o contribuție inestimabilă la răspândirea civilizației Asiei Mici în jurul Mării Mediterane. Ei au fost precursori, iar mai târziu concurenți ai grecilor, împotriva cărora în ultimă instanță au creat în cadrul Imperiului persan nucleul flotei persane; în Tyr s-au opus cu înverșunare cuceririi de către Alexandru cel Mare (333-332).

O evoluție deosebit de sinuoasă au cunoscut-o iudeii: strămoșii lor au fost la origine nomazi semitici (beduini), care sub conducerea lui Avraam au migrat spre Canaan, pornind din împrejurimile Urului (după 1800). Aici ei au rămas nomazi crescători de animale, care, potrivit unor cicluri sezoniere de migrații pe largi teritorii (trannshumanța), căutau pășuni și surse de apă. In anii secetoși ei au venit în Egipt, probabil în epoca hicsoșilor (istoria lui Iosif). După căderea hicsoșilor ei au decăzut în noul imperiu la rangul de condamnați la muncă silnică („haribu") și au obținut prin forță sub conducerea lui Moise, ca „evrei", ieșirea din Egipt („exodul") (aprox. 1280). Descălecarea lor în Canaan, ca alianță formată din douăsprezece triburi cu un sanctuar mobil (chivotul legii), s-a petrecut înainte de invazia popoarelor mării (aprox. 1250), care le-a oferit prin filisteni adversari puternici (DavidGoliat). În epoca judecătorilor (aprox. 1200 – aprox. 1020) ei au trecut treptat, sub conducerea așa-numiților judecători (conducători politici numai în perioadele de pace), la sedentarism și au obținut, sub conducerea lui Saul (aprox. 1020 – aprox. 1004), o mai puternică concentrare politică prin crearea unei regalități, „ca și alte neamuri". Sub conducerea lui David (aprox. 1004-965) a avut loc continuarea expansiunii, în primul rând împotriva arameenilor în Damasc. Capitala nou cucerită, Ierusalimul (1000) va deveni de aici înainte, prin stabilirea aici a chivotului mobil și prin construirea templului (primul templu) (aprox. 953) lui Solomon centrul religios al iudeilor. Regalitatea legendară a lui Solomon (965-928) s-a întemeiat parțial pe comerț, în special cu Saba (Yemen).

După moartea lui Solomon (928) și revolta arameenilor regatul s-a dezmembrat în regatele rivale Israel (Samaria) și ludeea (Ierusalim), având zece, respectiv două triburi. În Israel noul monoteism a pătruns,

în urma unor lupte sângeroase împotriva cultului lui Baal, cult inspirat de legătura tradițională cu Fenicia, prin intermediul profetului Ilie și prin nimicirea dinastiei de atunci, dinastia Omri (841).

În ultimă instanță, cu sprijinul noii mari puteri a Asiriei, Israelul s-a impus în fața Tyrului și a Iudeii. Astfel, ambele state succesoare au fost înfrânte pe rând de către marea putere mesopotamiană – Israel a fost înfrânt de Asiria (722), care potrivit tradiției ar fi deportat zece seminții, Iudeea de către Babilon (586), care ar fi deportat pătura superioară a Iudeii în prizonieratul babilonian (până la 539/538). Dintr-o transfigurare nostalgică a regatului iudeu sub conducerea lui David și a lui Solomon a apărut peste secole și pe calapod religios, așteptarea mesianică salvarea Sionului (= Ierusalim) și refacerea regatului lui David – și în ultimă instanță creștinismul, ca ramificație a iudaismului. În același timp, în Babilon iudeii au devenit în „ghetourile lor mesianice" primul popor din istorie care a posedat o carte și primul popor-stat.

Văzută peste secole, invazia popoarelor mării a produs în jurul Mediteranei schimbări pe care evoluțiile viitoare le vor răspândi: în contextul unui val devastator au pătruns în vechiul Orient Apropiat noi popoare (arameenii, filistenii, frigienii, lidienii), sau au apărut altele la periferia sa, popoare care au preluat treptat civilizația mediteraneeană în est (mezii, perșii) și în vest (grecii, italicii), în mileniul următor ei au copleșit vechiul Orient Apropiat, dezvoltându-i mai departe cultura – mai întâi în est, perșii, apoi în vest grecii și (numai în parte) romanii – fiecare în felul său, și obținând diverse rezultate.

15. Invazia popoarelor mării și urinările sale II: invazia doriana și colonizarea greacă, începând de la 1200 până la 535 î. Hr.

Prima cultură superioară pe pământ european s-a construit în Grecia antică. Ei îi datorăm fundamentele existenței noastre prezente, mergând până la elemente de limbă („politică", „economie", „muzică" etc). Deoarece Grecia antică și-a construit ascensiunea paralel cu decăderea vechiului Orient Apropiat, la început chiar în conflict cu acesta (războaiele persane, campania lui Alexandru), este de înțeles faptul că conștiința europeană și-a refulat rădăcinile vechi-orientale ale Greciei clasice. Dimpotrivă, o abordare istorică profundă ar trebui să privească Antichitatea europeană mai degrabă în perspectiva unei continuități cu nuanțe schimbate a culturii vechi-orientale, devenite între timp mediteraneană – împinsă către vest și cu o evoluție de sine stătătoare, astfel încât a luat naștere ceva total nou.

Vechiul Orient

Deja în ceea ce privește preistoria și istoria timpurie a grecilor trebuie acordată atenție corelației evoluțiilor de pe uscat și din insule (Ciclade, Creta).

Aprox. 1200 Marea invazie (doriana), până la aprox. 1100: căderea aheilor – invazia popoarelor mării, aprox. 1100 Faza veche a colonizării grecești (până la aprox. 900).

Premisele elementare ale culturii grecești au provenit de timpuriu dinspre est – agricultură (aprox. 6000), mai târziu ceramica (aprox. 5000), cultura Sesklo (aprox. 3500) cu așezări instabile. Populația originară mediteraneeană pregreacă (pelasgii, lelegii sau carii) a atins, ca graniță vestică a vechiului Orient Apropiat în expansiune, aproximativ aceeași altitudine culturală, însă fiind o cultură periferică ea a cunoscut întârzieri și atenuări datorate tocmai poziției periferice în raport cu centrul de cultură propriu-zis. Ea a adus în Creta cultura palatină (a palatelor) minoică, cultură a unei prime thalassocrații (stăpânire a m'. Rii), situată în Mediterana estică și comerțul, cu prioritate spre Egipt și Siria (afox. 1700 -aprox. 1450).

În primul val al invaziei indo-europene grecii timpurii (aheii) au cucerit Grecia și Cicladele (aprox. 1900). Ei au distrus cultura superioară la care se ajunsese deja aici – rezultatul a fost dispariția cetăților, reagrarizarea, structuri feudale, întreruperea comerțului. Pelasgii și ceilalți au fost pentru prima oară subjugați, în mod repetat și intensificat, prin marea invazie (doriana), la aprox. 1200. După obișnuitele distrugeri, aheii au restaurat cultura superioară și au condus-o în perioada miceniană pe noi culmi (aprox. 1600). Cucerirea de către aceștia a Cretei (aprox. 1400), a Ciprului și a Cicladelor a înlocuit thalassocrația minoică cu cea miceniană (până la 1200).

Marea invazie (doriana) a repetat rezultatele: invazie barbară, decăderea culturii superioare și renașterea sa treptată – acum prin greci. O parte dintre ahei s-a refugiat peste mare din cauza invaziei și a acostat din nou în Orientul Apropiat ca „popoare ale mării”, altă parte s-a reîntors în Atica și s-a unificat cu aheii de aici, formând ginta ionienilor. Restul aheilor, pelasgii care au supraviețuit, au fost supuși de către noii cuceritori și plasați într-o poziție subordonată, ei fiind lipsiți de libertate.

Imediat după încheierea marii invazii (aprox. 1100), s-a produs o reorientare ezitantă spre cultura mediteraneană, aflată acum la nivelul tehnologiei flerului.

Prin influențe venite dinspre Egipt (parțial prin Creta), Siria/Fenicia și Asia Mică, perioada clasică a pregătit a treia demarare a

culturii superioare și impunerea finală a clasicismului grec. Reflexele literare ale realizărilor și structurilor din-naintea și din timpul marii invazii s-au concretizat în operele homerice „Iliada” și „Odiseea”.

În contextul lipsei totale a surselor scrise reconstruirea preistoriei Greciei până la trecerea la faza sa arhaică se bazează numai pe interpretarea contestată constant a datelor arheologice și pe vechile tradiții, care și-au găsit diferite materializări literare (Homer, Herodot). Mai mult decât schițe sumare – formulate doar ezitant de către un nespecialist în dorința unei înțelegeri aproximative, pentru a oferi cel puțin o reprezentare relativă a „epocii întunecate” în Grecia prearhaică nu pot fi oferite aici.

Colonizarea greacă, în două mari faze, poate fi văzută ca un prolog al ascensiunii de mai târziu. Prima fază a colonizării s-a orientat spre est, spre țărmurile Asiei Mici și a durat atâta timp cât vidul de putere datorat invaziei popoarelor mării a oferit încă spațiu pentru așezări grecești. Colonizarea Ioniei, care o urmează pe cea a Asiei Mici, poate fi și ea înțeleasă ca o continuare a mișcării de retragere din fața invaziei doriene. Urmărind proveniența locuitorilor originari pe uscatul grecesc, putem departaja trei mari sectoare – eolian în nord (din Thessalia și Boeția); ionian în centru, doric în sud, încheind cu Rhodos și Creta. Treptat, numele ionienilor s-a răspândit asupra tuturor cetăților grecești de pe costa vestică a Asiei Mici. Populația greacă s-a menținut aici, sub diverși cuceritori (lidieni, persani, romani, turci), până la „catastrofa din Asia Mică” a grecilor moderni după primul război mondial (1922) și proiectatele transmutări ale populației decise prin pacea de la Laussane (1923).

Al doilea val de colonizare (754-535 î. Hr.) s-a orientat spre vest și spre nord-est, deoarece estul era blocat de către noul regat asirian și de către cel lidian. Având ca preludiu fondarea coloniei Cumae (754), țintele centrale au fost Italia inferioară și Sicilia (Magna Graecia), Gallia sudică, Marea Neagră și Cyrene (în Libia de astăzi). În partea vestică a Mediteranei grecii au întâmpinat concurența cartaginezilor și a etruscilor. Agenții principali ai acestui val l-au constituit ionienii, atât cei din patria natală, cât și cei din așezările mai vechi (Milet). Cea de-a doua colonizare și-a aflat sfârșitul prin victoria plină de neplăceri a foceenilor împotriva etruscilor și a cartaginezilor în bătălia de la Alalia (Corsica) – 535. Fondarea cetății Thurioi (444) de către Atena reprezintă un act întârziat.

Ambele valuri colonizatoare au fondat o Grecie mai mare, care a depășit la început dezvoltarea materială a patriei mame, lucru ce s-a petrecut cu certitudine în Asia Mică, datorită mai marii apropieri de Orient. Preluarea și dezvoltarea alfabetului fenician, prin a semnelor vocale, s-a petrecut probabil mai

Vechiul Orient întâi în cadrul cetăților ioniene. Fixarea prin scriere a evenimentelor istorice de către Homer, începuturile filosofiei și ale științei grecești, ale polisului și ale noii emisiuni monetare (în Lidia înainte de 600) au fost contribuții decisive ale grecilor colonizatori la pătrunderea definitivă a culturii superioare grecești în însăși patria mamă (secolul V). Ambele mari conflicte ale Greciei clasice, războiul persan și cel peloponesiac, se originează în Grecia colonială, atât în est (revolta ioniană), cât și în vest (și anume la Thurioi).

16. Invazia popoarelor mării și urmările sale III: migrațiile italice, etruscii, începuturile Romei, de la 1200 până la 510 î. Hr.

Însemnătatea epocală a Romei antice constă în preluarea culturii superioare mediteraneene, începând cu elenismul în forma sa greco-elenă și cu dezvoltarea sa ulterioară de sine stătătoare către latinitate, cultură pe care Roma, prin imperiul pe care 1-a dezvoltat, Imperiul roman, a extins-o asupra a jumătate din Europa. În primul rând, dubla cultură greco-romană a așezat și a răspândit fundamente care acționează încă și în contemporaneitate, cum ar fi de pildă dreptul roman și Biserica romană. Fără cunoașterea istoriei romanilor rămân de neînțeles întinse sectoare ale istoriei europene și numeroase mecanisme ale vieții noastre publice, de la republică, trecând peste Senat și Comună, până la nume purtătoare de simboluri și de istorie în domeniul politic (de ex. Internaționala, proletariat, Spar-tacus) sau expresii consacrate („victorie în genul lui Pyrus"). Limba noastră modernă este impregnată de cuvinte de origine greacă, și într-o măsură și mai mare de cuvinte de origine latină, de care nu mai putem face abstracție într-o epocă a integrării internaționale (de ex. „comunicație", „infrastructură").

Aprox. 4300 Așezări agrare neolitice, aprox. 1200 Invazia italicilor în Italia (până la aprox. 1000).

După 800 Apariția etruscilor în centrul Italiei.

Aprox. 650(?) Autentica fondare a Romei de către etrusci.

Punctul de plecare pentru cronologia romană este fondarea Romei („ab urbe condita"), care potrivit vechii tradiții romane este plasată (prea devreme) către anul 753 î. Hr., în timp ce fondarea reală este stabilită astăzi cu aproximativ 100 de ani mai târziu. Producția agrară la nivelul

neoliticului a cuprins Italia, orientată către est, considerabil mai târziu decât Grecia, și anume începând cu aprox. 4300. Dezvoltarea ulterioară s-a petrecut fără o răspândire deosebită a culturii superioare orientale.

Din motive diferite față de cele din vechea Grecie, preistoria Romei, până la statornicirea unei anumite tradiții, este complicată: ca și în cazul Greciei, premisele istorice ale Romei antice și ale Italiei preromane sunt legate de marea mișcare migraționistă care a declanșat invazia popoarelor mării (aprox. 1200). În Italia a avut loc o invazie în două valuri a triburilor indo-europene, care se vor concentra ca italici (aprox. 1200-1000). Spre deosebire de Grecia antică, ele nu s-au suprapus unei culturi superioare mai vechi și au rămas cu precădere barbare în periferia barbară. De asemenea, ei nu au cucerit întreaga Italie și marile ei insule, astfel că o parte din populația mediteraneeană s-a menținut în întreaga Antichitate (ligurii; sardinii, siculii, corsicanii). Aproximativ în același timp cu italicii în centrul Italiei (latinii, sabinii, oscii, umbrienii) au pătruns în nord-estul îndepărtat al Italiei, cu considerabile diferențe lingvistice, veneții ilirici (de asemenea indo-europeni), mai târziu etruscii (de origine necunoscută) (pe la aprox. 800) și grecii ce țineau de Magna Graecia (= Grecia Mare = teritoriul colonial grecesc din sudul Italiei și din Sicilia) (la 754), apoi celții (galii) în câmpia Padului (Gallia Cisalpina) (la aprox. 400). Italia veche a cunoscut astfel, corespunzător și diviziunii sale în mari teritorii clar delimitate, o diversitate etnico-culturală excepțională. Ascensiunea și dominația Romei a concentrat politic structurile eterogene ale vechii Italii și a generat vasta lor omogenizare culturală prin expansiunea latinității. Ea s-a constituit în punct de plecare pentru expansiunea imperială a Romei împrejurul Mării Mediterane. Etruscii și grecii au răspândit primii, fiecare într-o manieră proprie, cultura superioară mediteraneană în teritoriile pe care le posedau în Italia. Dinspre Kyme (Cumae), reședință ce stă la baza fondării Neapolelui (= Neapolis = oraș nou), grecii i-au influențat pe etrusci, cea mai importantă mediere către latini și alți italici. Astfel s-au scurs treptat către romani, prin intermediul grecilor și al etruscilor, tehnicile culturale și structurile mediteraneene – agricultura, meșteșugurile, arhitectura, construcția de temple, constituția cetății, trupele ho-plite, zeii, obiceiurile de cult. Etruscii erau percepuți de către vechii romani ca mari maeștri.

Romanii au preluat direct de la etrusci câteva dintre trăsăturile distincte ale acestora, și anume arta de a construi orașe; grupurile de lictori (fasces), ca simbol al puterii judecătorești (butucul pentru

pedeapsa cu bătaia, securea călăului pentru pedeapsa cu moartea), adoptate apoi și ca simbol al puterii politice; jilțul ca simbol al suveranității; auspiciul (augurium), prezicerea haruspiciilor (haruspicium), ținuta regală a învingătorului.

Roma a apărut ca ctitorie a familiei aristocratice etrusce Ruma (aprox. 650), probabil prin synoikismos (= alipirea) așezărilor sătești mai vechi, în periferia sudică a puterii etrusce, pe terenul colonial etrusc. Relativa vecinătate cu Kyme, centru de iradiere directă a culturii (coloniale) grecești în Italia și buna legătură cu marea pe Tibrul inferior au mărit avantajele strategice ale poziției sale și explică de ce Roma a căpătat deja foarte repede preeminență față de alte așezări latine, încă din perioada în care era regat, Roma a prezentat trăsături caracteristice ale polisului antic mediteranean – regalitate slabă, supremație a nobililor proprietari de latifundii prin intermediul Senatului, împărțirea populației în trei circumscripții, ca în polisul grecesc (trei Phylii). Începuturile variantei romane a trupelor de pedestrași se plasează în epoca republicană timpurie prin interzicerea luptei individuale; numeroase detalii din epoca regală sunt înflorituri legendare, însă ele au adesea un nucleu istoric. Ca și în Atena, căderea regalității s-a datorat opoziției nobililor patricieni, se presupune în 510, dar cel mai probabil în 508/507.

Data tradițională de 510 poate fi explicată printr-o imitare stilistică a prestigioasei Atena, unde în 510 are loc răsturnarea tiranilor. Totuși data tradițională a fondării Republicii (510) are cel puțin o semnificație istorică simbolică, ca și cea a fondării Romei (753).

Așa cum se întâmplă întotdeauna, deja în timpul trecerii de la regalitate la republică Roma avea o considerabilă greutate prin intermediul vremelnicei sale hegemonii în teritoriul latin, fapt atestat și de primul tratat istoric clar pe care Cartagina, mult mai puternică pe atunci, îl încheie cu mai mica Romă (508/507). Ține de numeroasele ironii ale istoriei ca la începutul istoriei certe a Romei și a ascensiunii sale să stea un tratat cu Cartagina, pe ale cărei ruine se va înălța mai târziu imperiul Romei la Marea Mediterană.

17. Refacerea marilor puteri vechi-orientale: Babilon, Assur, Egipt, de la 1125 până la 525 î. Hr.

În relativul vid de putere apărut după invazia popoarelor mării, istoria vechiului Orient Apropiat a continuat să se complice prin fragmentare până la realizarea primei unități imperiale de către perși (550): vechile puteri s-au prăbușit (Troia, Hatti), sau au fost slăbite

(Egipt, Asiria, Babilon). În noua formă ele au alternat în pretențiile la supremație – Babilon (1125), Asiria (1116), Babilon/Media (614/612) – și după reapariția vidului de putere s-au pulverizat în noi puteri

Babilon, Assur, Egipt aflate în ascensiune (fenicieni, iudei; Urartu). În zonele de periferie frigienii, lidienii, precum și Urartu au pătruns în cultura superioară a Asiei Mici. Popoarele de călăreți indo-europene (cimerienii, sciții), mai întâi sciții, au fost alungate către vest de începuturile expansiunii chineze (aprox. 800 î. Hr.), au invadat dinspre nord Orientul Apropiat (începând cu 695) și au distrus noul echilibru de forțe, în primul rând sciții prin coaliția antiasiriană, care prin distrugerea Asiriei (614/612) a netezit drumul perșilor. Intervenția Babilonului între lidieni și mezi (585) părea să stabilească încă o dată echilibrul între două imperii de mărime medie aproape egale ca forțe.

De dominație a Babilonului. 1116 Regatul asirian mijlociu (până la aprox. 1078): scurtă perioadă de dominație asiriană. 1075 Sfârșitul Regatului Nou (de la 1551): a treia perioadă intermediară în Egipt (până la 715).

Aprox. 1000 Expansiune reînnoită a arameenilor către nord. 945 Dinastie libiana (a 22-a) în Egipt (până la 715). 883 Regatul Asirian Nou (până la 614/612): poziție de mare putere

Asiriei: expansiune, cu deportări masive de populație.

Statul Urartu (până la 585). 738 Regatul frigian la Gordion (până la 696). 728 Asirienii cuceresc Babilonul. 715 Nubienii egiptenizați cuceresc Egiptul: Dinastia etiopiana

(a 25-a) (până la 671). 695 Cimerienii în Orientul Apropiat: distrugerea regatului frigian. 680 Gyges rege al lidienilor (până la 652): domnie mai lungă – comerț, exploatări miniere (aur). 671 Asirienii cuceresc Egiptul: fierul în Africa. 656 Asirienii sunt izgoniți din Egipt, și cu ei soldații greci plătiți de către Gyges: perioada târzie – a 26-a dinastie din Sais

(până la 525). Aprox. 650 Năvălirea sciților în Asia Mică.

Sfârșitul Asiriei. 610 Nechao al ll-lea din Sais (până la 595): înconjurul Africii de către fenicieni; începe construcția canalului lui Nechao. Aprox. 607 Alyattes rege al Lidiei (până la 560): prima batere de monedă

(înainte de 600). 605 Nebucadnezar (Nabucodonosor) al ll-lea (până la 562): ultima epocă de înflorire a Babilonului.

Dintre vechile mari puteri, după decăderea orașului-stat Hatti, Egiptul a fost îndeosebi afectat: inflația și luptele (1156) au revelat

epuizarea economică, slăbiciunea ultimului faraon ca rege-fantomă în spatele unui vizir pe cea politică, în contextul stingerii celei de-a XX-a dinastii Regatul Nou se prăbușește (1075). În a treia perioadă intermediară (până la 715) au domnit formal patru dinastii (de la a 21 -a la a 24-a), în ultimă instanță asupra unei țări dezbinate și condusă de către străini (libieni). Decăderea Egiptului către stadiul (relativ) de vid de putere sub diverși cuceritori, dintre care numai puțini au fost asimilați (Ptolemeii), începuse deja. Nubienii egiptenizați au cucerit Egiptul și au domnit sub forma celei de-a 25-a dinastii, denumită etiopiana (715 până la 671). Ei au fost alungați de către asirieni, care au unificat pentru prima dată, pentru o scurtă perioadă de timp, Mesopotamia și Egiptul (671-656). Egiptul nu va mai putea de aici înainte niciodată să-i alunge prin forțe proprii pe asirieni (656), ci numai cu ajutorul bogatei Lidii și al noului element reprezentat de soldații greci. În epoca târzie, odată cu cea de-a 26-a dinastie din Sais (656-525), băștinașii au domnit pentru penultima oară în Egipt.

În general Egiptul era preocupat de el însuși, astfel că el intervenea numai foarte rar în Asia Mică: intervenția sa pentru salvarea Asiriei a eșuat, așa cum a eșuat și înaintarea sa forțată pe Eufratul superior în Regatul Noului Babilon (605). Totuși, prin începerea lucrărilor la canalul dintre Delta Nilului și Marea Roșie sub Nechao al II-lea (610-595), canal pe care l-au încheiat perșii sub Darius 1, Egiptul a avut o contribuție majoră la comerțul internațional mereu în expansiune.

În Asia Mică instabilitatea a fost de mai lungă durată: în Anatolia orientală s-au stabilit frigienii, cu capitala la Gordion (1050), care au avansat șovăitor către un imperiu propriu, imperiu distrus de altfel repede de către cimerieni (695). Într-o mai mare măsură s-au afirmat în zona vestică lidienii, care în mod special sub conducerea lui Gyges (680-652) au căpătat o mai mare importanță, susținuți de legendare bogății (Tantal, Croesus) obținute din comerț și exploatări miniere (în special aur). Lidia a susținut cu soldați greci izgonirea asirienilor din Egipt (656) și a introdus un nou element: la plata soldaților greci, s-a dovedit foarte repede ca fiind practică divizarea standardizată a metalului nobil, ca pas premergător în baterea monedei. Baterea propriu-zisă a monedei a început sub Alyattes (607-560), încă înainte de 600, și a creat un mediu, limitat mai întâi la Grecia, care a dat comerțului un nou avânt.

În succesiunea statului hurit Mitanni, care a decăzut deja înaintea invaziei popoarelor mării (aprox. 1350) s-a constituit în zona izvoarelor Tigrului și

Eufratului statul Urartu (883). El a fost definitiv măcinat între cimerieni și asirieni (739/714) și distrus de către mezi (585). În locul său au apărut arameenii, de origine indo-europeană, mai întâi sub dominația mezilor (585), începându-și astfel istoria lor deosebit de nefericită și plină de răni de la un val de asupritori la altul.

Împotriva diferitelor puteri, Asiria a devenit treptat, după începuturi nesigure, plasate sub semnul concurenței cu Babilonul, o putere hegemonică. Victoriile asupra arameenilor (înainte de 912) i-au făcut posibilă expansiunea (începând cu 912), ea evoluând mai târziu sub forma Noului Regat asirian începând cu Assurnasirpal al II-lea (883 până la 859). Ca stat militar și de cuceritori Asiria a preluat trăsături esențiale ale supușilor hatti (armele de fier, carul de luptă) și a dezvoltat metoda deportărilor în masă practicată de către Regatul Vechi asirian. Orașele feniciene (și anume: Tyrul, Sidonul, Byblosul) au devenit și ele dependente (876), așa cum a devenit și Persia (836), aflată încă într-un stadiu de fragmentare. Damascul (732), Israelul (722) au fost cucerite, Egiptul învins (720), Urartu cucerit (714), Ciprul obligat la plata unui tribut (709), Babilonul cucerit și distrus (689), Egiptul în cea mai mare parte cucerit (671). Izgonirea din Egipt a constituit începutul decăderii Asiriei: ea a putut să-i mai respingă încă o dată pe cimerieni (652), să înăbușe sângeros o revoltă a Babilonului (648) și să cucerească Elamul (644), însă forțele sale erau în mod evident suprasolicitate. După moartea lui Assurba-nipal al II-lea (668-aprox. 631), ultimul rege important al asirienilor, prin intermediul unui război civil, agonia Asiriei pătrunde și în interiorul țării. Caldeenii arameici din Babilon și mezii au folosit slăbiciunile Asiriei pentru a fonda imperii independente (626, 625). Împreună cu sciții ei au distrus odioasa Asirie prin cucerirea ambelor capitale Assur (614) și Ninive (612).

Cu toate acestea, Asiria a lăsat în urma sa o moștenire impunătoare, care, exprimată în variate forme, s-a manifestat activ în continuare, în linii mari mergând chiar până astăzi – o birocrație sever centralizată, atât pentru domeniul civil cât și pentru cel militar; construirea primelor drumuri de interes militar, și cu aceasta a necesarelor poduri; tehnicizarea artei conducerii războiului; gradarea exercitării puterii imperiale; dominație directă în teritoriile centrale ale centrului de putere; dominație indirectă (statut de autonomie, de vasalitate sau clientelar) cu precădere în zonele periferice. Toate marile imperii vestice s-au inspirat din experiența regatului asirian, cel mai adesea fără a conștientiza acest lucru. Din moștenirea asiriană a fost

preluată dezvoltarea birocrației centrale și a armatei, de la Imperiul persan al ahemenizilor, până la Imperiul otoman.

Sub domnia lui Nebucadnezar (Nabucodonosor) al II-lea (605-562) Babilonul a cunoscut ultima perioadă de strălucire și de putere, simbolizată în restaurarea marelui templu al lui Marduk (Turnul Babei). Se desăvârșește eliminarea politică

Vechiul Orient a iudeilor prin cucerirea Iudeii și Ierusalimului (586) și prin deportarea în captivitate a clasei sale conducătoare (până la 539/538). Aflat în război contra Lidiei (590-585) Imperiul mezilor a evitat bătălia decisivă cu Babilonul prin acceptarea graniței de la Halys, la intervenția Babilonului (585). Însă înfrângerea mezilor de către perși sub Cyrus (Kyros) al H-lea (550) a condus totuși către numai amânata bătălie decisivă.

18. Grecia arhaică: polis și demos la Atena și Sparta, de la 776 până la 508 î. Hr.

Abia către sfârșitul epocii arhaice se detașează, din noianul tradiției scrise încă ezitant fixată, date precise. Cu toate acestea, trecerea de la Grecia arhaică la cea clasică poate fi întrucâtva reconstituită. In lipsa unor informații mai precise, Homer oferă (cu toate precauțiile necesare, datorate amestecului dintre timpurile arhaice și cele arhaic-miceniene) o impresie vie, așa cum reiese și din lucrarea lui Schwab „Legendele Antichitătății clasice". „Teogonia" lui Hesiod (aprox. 700), a oferit investitura adecvată lumii zeilor proveniți dinspre est (Fenicia, Asia Mică).

Punctul de plecare al cronologiei grecești este prima dată istorică precisă a primelor Jocuri Olimpice tradiționale (776). Ele aveau loc la un interval de patru ani (până în 393 d. Hr.) și au constituit coloana vertebrală pentru datarea istoriei antice a Greciei, fiind completate de lista eforilor din Sparta (754).

Sparta îi face robi pe messenieni.

Aprox. 700 „Teogonia" lui Hesiod.

683/682 Primii arhonți atestați în Atena.

657(?) Kypselos din Corint: atestarea primului tiran (până la 627).

624/621 Codificarea de către Dracon a dreptului cutumiar în Atena, înainte de 600 Prima batere de monedă în Lidia.

594/593 Solon arhonte în Atena: reforme.

Parcelarea geografică a Greciei a favorizat diviziunea grecilor în numeroase triburi, având în frunte un rege călător. În cadrul procesului de sedentarizare starul tribal a ținut locul monarhiei prin intermediul

domniei colective a nobilimii posesoare de latifundii (aristocrația) (după 800), excepție făcând dubla regalitate a Spartei.

Începând cu Marea migrație, după statul tribal colonial, amphiktyonia, symmachia și polisul sunt trăsături caracteristice ale Greciei antice. Ele nu au fost însă invenții grecești, ci variante ale unor structuri universale mai vechi, însă, în trecerea către Grecia antică ele intră într-o lumină specială, fie și numai prin variata lor combinație.

Statul tribal și orașul stat (polis) reprezintă fiecare un nivel mai vechi și mai nou al evoluției. În epoca clasică, teritoriile nordice mai puțin dezvoltate (Thessalia, Epir) și-au consolidat structura statală tribală, cu caracter predominant țărănesc, tocmai de aceea grecii neacceptând la început pe deplin Macedonia, care era pentru ei pe jumătate barbară, și care avea încă un rege. În cealaltă extremă a unui larg spectru de variante, Atena se prezenta în perioada sa clasică drept un stat de meșteșugari și comercianți prin excelență. Între acestea se afla Sparta, aflată din punct de vedere al puterii politice și sub multe alte aspecte ale structuriii sale la polul opus Atenei; Sparta era un polis precum Atena, totuși orientat covârșitor spre agricultură, precum un stat tribal, cu o îndepărtare conștientă de la comerț și afaceri financiare. Oligarhia sa războinică (spartiații), stăpână de sclavi, se diferenția de statul tribal, în primul rând prin aceea că în perioada sa clasică ea poseda și o flotă, așa cum posedau numai orașele-state grecești mai complexe din punct de vedere economic și mai diferențiate.

Amphiktyonia desemnează unirea statelor tribale sau a orașelor-stat în vederea unei comunități de cult în jurul unui sanctuar comun (de exemplu Oracolul de la Delfi), unitate care se constituie și în cadrul unei anume colaborări politice. Exemple importante în acest sens sunt: alianța celor douăsprezece state ioniene; în afara Greciei, alianța celor cinci state ale filistenilor, în sud-vest, numite mai târziu Palestina; iar mai departe, alianța cetăților etruscilor, în centrul Italiei.

Symmachia (comunitate militară) este unirea punctuală sau de durată în scopuri războinice. O importanță hotărâtoare îi revenea celui care deținea comanda supremă (hegemon), de regulă cel mai puternic partener, căci din comanda militară supremă (hegemonie) s-a dezvoltat ușor o supremație politică (transformată și ea în „hegemonie”), cum este de exemplu cazul Spartei în cadrul Ligii peloponesiace (550-371), sau al Atenei în cadrul primei și al celei de-a doua Ligi atice (478-404,378-338). Alte două exemple importante sunt Liga panelenică, sub conducerea Macedoniei (338) și Liga latină, sub conducerea Romei (493-387).

În legiunile periferice ale Greciei – în teritoriile colonizate, mai întâi în vestul Asiei Mici, apoi în sudul Italiei și în Sicilia – a luat naștere, printr-o producție agrară (pentru export) aflată într-un proces de creștere și de specializare, precum și prin comerț, o nouă stare de prosperitate, care s-a răspândit și asupra țării de obârșie, mai înapoiată economic la început. Hotărâtoare în acest sens a fost trecerea de la economia de subzistență (cereale) practicată pe propriul pământ sărăcăcios, la cultivarea lucrativă a măslinelor și a viței de vie (Mc Neill). Cerealele necesare traiului erau aduse în cantități din ce în ce mai mari de către regiunile cele mai dezvoltate ale Greciei, în primul rând Attica, cu Atena, din zonele de litoral ale Mării Negre, fiind procurate prin schimb contra vinului și al măslinelor – produse de lux și, de acum înainte, simbol al unui standard de viață înalt civilizator. Astfel s-a dezvoltat pentru prima dată în Grecia târziu-arhaică o agricultură specializată pentru piață, mai precis pentru export (vin, măsline), care a stimulat în mod corespunzător în periferia barbară apariția pentru prima dată a unei producții destinate exportului agrar (cereale). În același timp a început o largă diviziune a muncii având ca scop întreținerea unei însemnate regiuni (Grecia), în principiu nu cu articole de lux, ci cu mijloace elementare de hrană (cereale). Exportul bunurilor agrare de mare valoare a stimulat, în vederea asigurării transportului lor, producția profesională, fabricarea de vase din ceramică pentru păstrarea vinului și a uleiului de măsline (amfore) și pentru consumul acestora. Mai mult decât oricare altele, vasele atice oferă prin picturile lor decorative valoroase ilustrații despre istoria economică, socială și militară (de exemplu, reprezentarea Phalanxului) a vechii Grecii, în trecerea sa de la perioada arhaică la cea clasică. Restabilirea baterii de monedă, mai întâi în statele ioniene, sub suzeranitate lidiană (înainte de 600 î. Hr.), a făcut din Grecia cea mai dinamică regiune economică din zona mediteraneană.

În același timp, strâmtorile au căpătat o nouă importanță strategică, deoarece Grecia, și în special Attica, va fi de aici înainte dependentă de aprovizionarea fără perturbări cu cereale din regiunile Mării Negre. Pentru asigurarea transportului cerealelor a apărut pe atunci la Bosfor Byzantion (aprox. 600 î. Hr.), care mai târziu va deveni Constantinopol și va fi capitala Imperiului bizantin, câștigând o covârșitoare importanță în istoria universală.

O dată cu prima batere de monedă în Lidia (înainte de 600), mai ales pentru statele ioniene, au apărut procese economice mai complexe, având o nouă calitate. Ca urmare a acestui fapt au apărut conflicte

sociale și politice, deoarece nobilimea posesoare de pământuri (aristocrația) își vedea poziția economică amenințată de către demosul ce apărea (țărani liberi și meșteșugari), mai ales în orașele-stat. Demosul s-a ridicat pentru drepturi sociale și politice, îndeosebi înainte ca noua stare de prosperitate să facă posibilă propria înarmare a demosului cu luptători pedeștri dotați cu armament greu (hopliții). Cavaleria aristocrată, care domina până acum, își pierde astfel și din importanța militară. Demosul va cere în primul rând fixarea scrisă (codificarea) a ordinii de drept tradiționale, ordine numai orală până atunci, reușind să impună pentru prima oară acest fapt în Atena, prin codificarea realizată de către Dracon (624 sau 621).

În teritoriile colonizate și în orașele comerciale ce aparțineau patriei mamă (Corint, Atena), orașe mai dezvoltate din punct de vedere economic, din aceste conflicte sociale a apărut tirania, dominația ilegitimă, nesancționată monarhic a unui singur om. Cel mai adesea tiranii reprezentau interesele economice și sociale ale demosului împotriva aristocrației, adică ridicarea unor construcții de mari dimensiuni în interior și expansiunea colonizatoare înspre exterior, căci ambele ofereau posibilitatea unor ocupații lucrative pentru supuși; Kypselos (657-627?) și Periandru din Corint (627-585/584), Pisistrate în Atena (561-527) și Policrate în Samos (522) sunt exemple elocvente pentru vechiul tip de tirani greci.

În epoca luptelor sociale și a primilor tirani are loc în Atena opera reformatoare a lui Solon (594/593). Ca arhonte Solon se raportează la Dracon, cu scopul de a diminua conflictele interne prin fixarea și reglementarea ordinii politice. În același timp Solon a reprimat puterea dominatoare a aristocrației în favoarea demosului în formare. Astfel, el a elaborat o primă constituție, care a transformat Atena în modelul clasic pentru construcția unei cetăți (polis) pentru tot restul Greciei. Prin gradarea drepturilor politice – desigur numai pentru cei liberi (bărbați) – potrivit cu veniturile (timocrație) și încredințarea unor importante drepturi politice unei adunări (sfatul celor 400) alese de către populația cetății Solon a deschis calea dominației de mai târziu a demosului (democrația): după tirania lui Pisistrate (567-527) și a fiilor acestuia Hipparchos (până în 514) și Hippias (până în 510), Clistene a continuat prin reforma sa constituțională (508/507) această tendință, ea culminând sub conducerea lui Pericle cu „epoca de aur” a democrației ateniene (461 -430) și transformându-se sub povara războiului peloponesiac în democrație radicală (430-404).

Sparta dorică a păstrat dimpotrivă structura mai veche a statului cuceritor și militar. Fundamentul puterii sale a fost repetata înfrângere a messenienilor (ei înșiși greci) în cele două războaie messeniene și permanenta lor stăpânire ca hiloți. Fiind cea mai mare putere militară a Peloponesului, Sparta și-a asigurat hegemonia regională prin intermediul Ligii peloponesiace (550-371). Liga va fi în același timp principalul instrument în lupta pentru hegemonia asupra întregii Grecii, utilizat împotriva Atenei în cadrul războiului peloponesiac (431-401).

Vechiul Orient

19. Mezii și perșii, de la 625 până la 330 î. Hr.: concentrarea vechiului Orient Apropiat către est, de la 550 până la 330 î. Hr.

Imperiul persan a concentrat pentru prima dată întregul Orient Apropiat al epocii vechi. Istoria sa este cel mai adesea reconstruită numai după surse grecești (Herodot) și văzută numai din perspectivă grecească. Totuși, ea are propria sa demnitate ca încheiere istorică a vechiului Orient Apropiat și ca punct de plecare pentru centrul de cultură și de putere persan de mai târziu.

Imperiul persan al ahemenizilor (până la 330): expansiune. 522 Moartea lui Cambyses al ll-lea: răscoala lui Gaumata și criza imperiului (până la 521). 521 Darius I „Mare rege” (până la 486): reforma imperiului, continuarea expansiunii. 500 Răscoala ioniană (până la 494). Aprox. 495 Canalul lui Nechao terminat: comerțul dintre

Marea Mediterană și Marea Roșie este înlesnit. 490 Primul război persan: înfrângerea perșilor la Marathon. 486 Revolte în Babilon și Egipt (până la 484). Xerxes

(până la 465). 480 Al doilea război persan (până la 449): înfrângeri la Salamina

(480) și Plateea (479).

Și a celui persan.

Perșii sunt cel mai important dintre popoarele iranice, care au pătruns către 1400 î. Hr. În platourile înalte ale Iranului. În locul vechilor „popoare de munte” ei au făcut treptat presiune asupra Câmpiei mesopotamiene. Ca și mezii, trăind la început fragmentați, ei au fost obligați să plătească tribut Asiriei (836), preluând, însă tot treptat, civilizația Orientului Apropiat. Ca vasali ai Imperiului mezilor

Mezii și perșii

(începând cu 625) ei au participat la distrugerea Asiriei (614/612) și la înnoirea religioasă prin intermediul lui Zarathustra (aprox. 560?). Partizanii săi, mai târziu preoți ai religiei fondate de către el, magii, au

exercitat o puternică influență prin doctrina dualismului, această influență prelungindu-se până în contemporaneitate. Dualismul nu cunoaște decât lupta permanentă dintre două principii opuse – bine și rău, lumină și întuneric, Dumnezeu și Diavol – nelăsând loc pentru nuanțe sau poziții intermediare. Zarathustra a sistematizat astfel pentru prima dată vechile opoziții dintre culturile țărănești sedentare și cele nomade agresive, le-a dat un caracter „național" și o înclinație religioasă, prin care a asociat poporului său (Iran) valorile pozitive, răul (Turan) asociindu-1 popoarelor stepei. Astfel, Zarathustra a creat o stare de spirit care a străbătut întotdeauna perioadele de criză, dincolo de maniheism, eretici sau comunism pe de-o parte, de și'iți și de revoluția islamică pe de alta.

O dată cu prăbușirea Imperiului med (550), Cyrus al II-lea (559-530) a fondat Imperiul persan al ahemenizilor, al cărui stăpân va purta titlul de mare rege („rege al regilor"). Cyrus a deschis calea unei expansiuni explozive: într-o succesiune rapidă el a cucerit Lidia (547), statele ioniene ale Asiei Mici (545), Babilonul (539) și Fenicia/Palestina (538). El a inițiat o nouă toleranță religioasă, care le-a fost profitabilă în primul rând iudeilor. Cyrus le-a permis iudeilor întoarcerea în patria lor din prizonieratul în Babilon (538), iar Darius le-a permis reconstruirea templului lor (celui de-al doilea) din Ierusalim (515). De atunci iudeii au avut în mod constant autonomie religioasă sub diverse dominații. După moartea lui Cyrus în bătălia împotriva sciților massageți (530), fiul său Cambyses al II-lea (530-522) a continuat expansiunea (Egipt, 525), eșuând însă în cucerirea Nubiei (524). Criza internă ruinătoare i-a folosit magului Gaumata pentru o revoltă cu trăsături social revoluționare (522). Revolta sa a fost înăbușită de către noul rege Darius 1(521-486), care a și reorganizat imperiul.

Nucleul reformei imperiului 1-a constituit divizarea acestuia în (în ultimă instanță) 20 de satrapii (provincii). Satrapul, reprezentant al marelui rege, avea o poziție asemănătoare celei regale, situație care îl și conducea ocazional la rebeliune sau secesiune. Mai multe înnoiri de acest gen au avut efectul unei uniformizări a vechiului Orient Apropiat necunoscute încă până acum: arameica a devenit limba imperiului, cunoscând alfabetul scris; în contextul creat de apariția monedei cu aproximativ un secol înainte în Lidia, o monedă compusă din două metale (dareikos) avea valoare în întregul Imperiu persan (aur în vest, argint în est); extinderea unei rețele de drumuri și a unui sistem poștal,

având drept coloană vertebrală „calea regală” Susa-Sardes, a făcut posibilă o comunicare rapidă.

Dominația asupra orașelor de coastă feniciene și ioniene a tăcut din Imperiul persan, care oricum era cea mai mare putere terestră din istoria universală, și cea mai mare putere maritimă. Definitivarea canalului dintre brațul estic al Deltei Nilului și Marea Roșie (aprox. 495), canal început deja sub Nechao al II-lea din Sais (610-595), a sporit contribuția Imperiului persan la sistematizarea sistemului comercial ce apărea treptat. Pe baza tradițiilor vechi-orientale, însă coroborându-le cu noi factori, moderni pe atunci (centralizare, moneda, drumuri și poșta imperială, canalul Nil – Marea Roșie), Imperiul persan a generat o ultimă importantă concentrare și în același timp extindere a vechiului Orient Apropiat: înspre est el și-a extins dominația asupra Bactriei (Afghanistan) până la granița vestică a centrului de cultură indian (Sind, 518), iar înspre vest s-a întins dincolo de strâmtori până în sud-estul Europei (Tracia, Macedonia, 512), ca bază de plecare în lupta împotriva sciților nomazi, de altfel dificil de concentrat.

Încercarea de a cuceri și Grecia a eșuat în războaiele persane. Nereușitei campanii a lui Mardonios (492) i-au urmat primul război persan, împotriva Atenei, cu înfrângerea de la Marathon și cel de-al doilea război persan (480-449) cu înfrângeri pe mare (la Salamina, 480, Mykale 479) și pe uscat (Plateea 479), încheiate prin pacea lui Callias (449). Înfrângerile au provocat noi revolte în Babilon (486, 479) și asasinarea ghinionistului Xerxes I (465), asasinare căreia îi va urma o nouă revoltă în Egipt (464-454). Această ultimă neîntreruptă secesiune a Egiptului (410-343) a apărut pe fondul luptei pentru tron (404-401), ambele părți utilizând soldați greci (bătălia de la Cunaxa 401). Marșul de retragere la Pontos a soldaților greci, care la început erau 10000, soldați angajați în slujba pretendentului la tron Cyrus cel Tânăr, a devenit celebru prin relatarea sa de către conducătorul acestora, Xenofon („Anabasis”).

Prin „pacea regală” de la Sardes (386), Artaxerxes al II-lea (404 până la 359) a restaurat încă o dată împotriva grecilor poziția privilegiată a Persiei la vest. Prin recucerirea Egiptului decăzut (343) s-a reușit încă odată refacerea unității teritoriale a imperiului. Între timp însă așa-numita revoltă a satrapilor (366), în realitate o serie de rebeliuni și secesiuni ale diferiților satrapi, zguduise sever din interior unitatea imperiului. În continuare, concentrarea forțată a; Greciei prin exercitarea

hegemoniei macedonene sub Filip al II-lea (338) a creat j premisele cuceririi Imperiului persan de către succesorul lui Filip, Alexandru?

Cel Mare (334-330).

Deoarece campania războinică împotriva Persiei (334-330) a avut valoarea unei campanii de răzbunare a grecilor pentru pagubele produse de războaiele persane, în primul rând a pagubelor aduse Atenei și Acropolelor sale (480), încercarea perșilor de a cuceri Grecia, 150 de ani mai târziu, va lua și ea forma unei contralovituri în genul campaniei lui Alexandru. Văzută din perspectiva istoriei universale, concentrarea imperială a vechiului Orient Apropiat de către perșii veniți dinspre est a netezit drumul înfrângerii războinice și culturale de mai târziu a vechiului Orient Apropiat de către vest, prin uniunea grecilor și macedonenilor, și mai precis prin intermediul „căii regale” dintre Sardes și Susa. Declinul Imperiului ahemenid (330) marchează astfel sfârșitul vechiului Orient Apropiat ca putere de sine stătătoare: odată cu victoria lui Alexandru și a elenismului începe o nouă epocă, chiar dacă vechile tradiții ale Orientului se vor mai menține mult timp, și chiar dacă astfel schimbate, ele vor reizbucni mereu.

II. Antichitatea eurasiatică

De la 500 î. Hr. Până la 500 d. Hr.

Sub orizonturi global istorice epoca clasică a Greciei și a Romei, în mod obișnuit limitată la Europa, poate fi prelungită pe baza unor suucturi asemănătoare către Asia și sintetizată în Antichitatea eurasiatică; aceasta deoarece astfel devine mai plauzibilă vasta întrepătrundere temporară și spațială a celor mai importanți factori din vest și din est: după „timpul axial”, oikumeneAs civilizat s-a racordat unei axe a centrelor de civilizație și de putere, pornind dinspre Occidentul îndepărtat (Roma), până în Orientul îndepărtat (China). Din punct de vedere cronologic și pe baza dinamicii sale interne, noul centru cultural constituit de Grecia a obținut pentru prima dată, în periferia vestică a centrului de cultură vechi-oriental (Imperiul persan), efecte primare, care odată cu ridicarea Vestului la rangul de mare putere imperială (Roma) s-au răspândit în jurul Mării Mediterane. India și China se găseau pe atunci la primele concentrări politice ca mari imperii, în timp ce Persia a apărut din nou ca factor major de sine stătător abia către sfârșitul perioadei antice prin Imperiul sasanid, drept pentru care istoria sa va fi tratată în cadrul următoarei mari epoci, Evul Mediu eurasiatic. O privire rapidă asupra continentelor izolate Australia, America și Africa până la expansiunea Europei dincolo de ocean (aprox.

1500) va întregi această schiță. În general, atât în centrele de cultură tradiționale, cât și în cele noi tendințele expansioniste au fost continuate, cu sau fără crearea de mari imperii. Expansiunea a întărit posibilitățile de contact și de schimb. Unul dintre cele mai importante instrumente a fost comerțul intercontinental, care în apogeul Antichității eurasiatice a devenit sistematic între marile imperii din est (China) și vest (Roma), fiind aproape instituționalizat. Din această perioadă se instituie pentru prima dată o patrulă a marilor imperii interdependente – Roma, Părții/Imperiul sasanid, Imperiul kușan în Afghanistan/Nord-vestul Indiei, China – cu scopul unei mai bune respingeri a triburilor nomade din stepele nordice. Pentru respingerea acestora au apărut diferite soluții, o linie de apărare centralizată cu fortificații ferme (Zidul chinezesc), completată de o cavalerie mobilă. Călăreții îmbrăcați cu platoșe (părții/sasanizii) au condus totuși către descentralizare și feudalizare, deoarece prin divizarea „după țări și popoare" ei au fost menținuți pe cât posibil în apropierea granițelor (McNeill).

Către sfârșitul Antichității eurasiatice, concentrarea imperială a Chinei și expansiunea sa sub Ch'in sau Han a exercitat din nou influențe asupra altor centre de cultură: izgonirea esticilor Hiung-nu din Mongolia (aprox. 175 î. Hr.) și zdrobirea primei lor confederații tribale (58 î. Hr.) de către China a generat o mișcare în valuri printre popoarele nomade ale Asiei centrale, mișcare ce a atins în primul rând India, iar mai târziu și Roma: Hiung-nu s-au retras către vest din fața presiunii exercitate de către China, izgonind pe Yiieh-chi (toharii) din Kansu (aprox. 175 î. Hr.). Toharii au alungat la rândul lor alte popoare din Asia centrală, și în primul rând pe sciții estici, sacii (sakas), care trecând peste Afghanistan au invadat nord-vestul Indiei (aprox. 130 î. Hr.). Sacii i-au izgonit pe greco-bactrii din Bactria (Afghanistan), care s-au retras și ei către nord-vestul Indiei, urmați de saci în Punjab. Sacii i-au urmărit pe tohari (aprox. 30 d. Hr.), care au fondat în Afghanistan și nord-vestul Indiei un imperiu, numit după cel mai important trib al lor, Imperiul kușan (aprox. 30 – aprox. 330). Potrivit aceluiași mecanism, ramura vestică Hiung-nu s-a refugiat din fața cuceritorilor T'opa, mergând și mai departe spre vest (după 300 d. Hr.), unde vor apărea drept huni în periferia estică a Europei, deschizând drumul, prin distrugerea regatului ostrogot (375), „invaziei popoarelor" germanice (375-568) și crizei finale a Imperiului roman.

După modelul, între timp de mult uitat, al orașului-stat sumerian, polisul grecesc a conferit o nouă calitate tipului de oraș-stat, devenit

între timp mediteranean: în locul foarte întinsei despoţii vechi-orientale apare unitatea, redusă teritorial, a oraşului-stat cu împrejurimile, unitate fondată pe legea valabilă pentru toţi locuitorii cetăţii, lege pe care însuşi polisul şi-a creat-o şi şi-a dat-o. Dreptul de a-şi da singur legile („autonomia") a devenit de atunci criteriu al libertăţii şi al independenţei.

Cultura greacă este caracterizată prin tensiunea dintre libertatea şi perfecţionarea individuală tot mai mare pe de-o parte, şi legarea tot mai cuprinzătoare a individului la comunitatea polisului pe de altă parte. Alfabetul grecesc a facilitat o mare răspândire a scrierii şi a literaturii, la început separat de religie.

Până în apogeul perioadei sale clasice, Grecia a rămas fragmentată politic şi marile imperii străine i-au stabilit direct sau indirect dezvoltarea pe termen lung: grecii s-au afirmat împotriva Imperiului persan (500-449) şi s-au dezvoltat în urma unor incursiuni victorioase ca factor de putere militară de prim rang. Ca parte a Imperiului macedonean (formal ca aliaţi ai macedonenilor), ei au participat la expansiunea explozivă a macedonenilor, având înainte de toate o contribuţie culturală şi economică. Prin anexarea sa de către Roma (146 î. Hr.), se încheie definitiv perioada clasică a Greciei. De atunci Grecia s-a supus aproximativ 2000 de ani diverselor dominaţii sau a aparţinut diferitelor configuraţii de putere imperială -Roma, Imperiul roman de răsărit/ (Noul) Bizanţ (grecesc), latinii, Veneţia, otomanii. Peste 2000 de ani Grecia a fost un vid de putere, acestei perioade urmându-i un stat naţional slab.

Premisele istorice ale creşterii Romei rămân încă în întunericul sau semiîntunericul perioadei, care corespunde cu aproximaţie „epocii întunecate" a Greciei din timpul invaziei doriene şi Epocii arhaice. Roma şi Italia se întindeau totuşi la vestul noii graniţe a centrului de cultură devenit între timp mediteranean-oriental, graniţă ce marca la început Grecia. În consecinţă, Roma, pe atunci cea mai vestică cultură periferică a civilizaţiei vechi-orientale şi mediteraneene, a intrat considerabil mai târziu decât Grecia în cultura superioară, intrarea sa fiind deplină abia după cucerirea şi anexarea Greciei (146 î. Hr).

Roma a început ca o variantă latină a polisului mediteranean, însă prin războaie purtate de-a lungul a câtorva secole; după reorganizarea ei ca republică (510 Î. Hr.), ea a strâns relativ rapid Italia continentală într-o comunitate armată (symmachie) şi într-o comunitate juridică. Italia a devenit punct de plecare pentru o expansiune prelungită – mai întâi către vest împotriva Cartaginei (264-201), iar apoi către est împotriva

statelor succesoare ale elenismului decadent (200-30). În mod diferit față de greci, romanii s-au extins prin cucerirea mai întâi a valorosului teritoriu al culturii superioare mediteraneene către alte teritorii ale Europei, care au menținut astfel tiparele sale civilizatorii fundamentale. Astfel, trăsăturile esențiale ale istoriei romane sunt: împărțirea vechiului Orient apropiat cu părții respectiv cu sasanizii neopersani, prima uniune a Mării Mediterane și cuceriri către vestul și nord-vestul Europei.

Decăderea Romei trebuie urmărită în paralel cu China, cu efecte (feudalizare, nomazii turco-mongoli, în cazul roman germanicii și slavii cu efecte durabile) și urmări analoge. Aproape la mijlocul mileniului roman este plasată nașterea creștinismului, a cărui variantă vestică, latină, a făcut posibilă, prin papalitatea romană, o influență universală a Romei chiar și după decăderea sa politică, influență restrânsă la început numai la trunchiul Europei vestice a Evului Mediu timpuriu.

„Timpul axial"

20. „Timpul axial" către 500 î. Hr.

De-a lungul axei în extindere a oikwnene-lui civilizat al lumii vechi, din estul îndepărtat până în – pe atunci – vestul îndepărtat, evoluțiile au fost paralele, însă atât de independente una de alta încât în contextul unor puternice perioade de criză sau ca reacții pe termen lung față de catastrofe a apărut mereu ceva nou, în ordine cronologică: în Persia (Zarathustra), iudeii cu reformele lor religioase (Esdra și Nehemia), filosofii naturii ionieni (greci), în India (Buddha) și în China (Confucius). Filosoful german Karl Jaspers a sintetizat în mod fericit această coincidență frapantă a unor importante evoluții istorice universale drept „timpul axial". „Timpul axial" trebuie de aceea să contureze aici legătura structurală internă dintre regiuni geografice aparent atât de disparate, regiuni care în epoca lor n-au avut într-adevăr de-a face una cu alta, sau care știau doar foarte puțin una despre alta. Totuși ele sunt demne de reținut, deoarece în trecerea de la vechiul Orient eurasiatic la clasicismul eurasie au pus bazele pe termen lung ale marilor centre de civilizație și de putere ale vechii lumi eurasiatice, fiecare eveniment în modul său specific. Pe termen lung, consecințele s-au manifestat mai târziu pe deplin, în succesiune și reciprocitate.

594/593 Legislație reformistă a lui Solon în Atena, aprox. 560 Epoca acțiunii lui Zoroastru în Media: dualismul, aprox. 540 începutul Imperiului Maghada în India nordică: fundamentul istoric al acțiunii lui Buddha. 538 Edictul lui Cyrus: întoarcerea iudeilor din Babilon. 515

Reconstruirea templului din Ierusalim. 510 Răsturnarea tiraniei în Atena.

Aprox. 450 Reformele lui Esdra (Ezra) și ale lui Nehemia sunt încheiate: monoteismul și legea mozaică.

Punctul de plecare al schimbărilor profunde ale „timpurilor axiale” l-au constituit crizele religioase, declanșate în China de distrugerea pentru un secol a imperiului, distrugere ce a avut consecințe și în domeniul religios (ideea „mandatului ceresc”). În contextul unor astfel de perioade de criză, fondatorii de religii noi sau cei care operau reforme religioase au generat noi fundamente, devenite mai târziu clasice, pentru comunitățile lor. Zarathustra s-a îndreptat (cu o datare nesigură, probabil în jurul lui 560 î. Hr.) împotriva tradiționalelor sacrificii sângeroase de animale practicate de comunitatea tribală iraniană în care trăia, comunitate devenită pe jumătate sedentară și plasată în Media, în periferia nordică a Persiei de mai târziu. Spiritualizarea de către el a opoziției dintre lumină și întuneric, dintre bine și rău a proiectat pentru prima dată dualismul ca bază a tuturor fundamentalismelor de mai târziu, nu numai a celui persan, ci a diferitelor configurații religioase. În același timp, Zarathustra, primul j fondator religios al cărui nume este cunoscut, a marcat diferențe proto- | naționale, la granița dintre sedentari și nomazi el identificând Binele cu Iranul, I propriul grup etnic și Răul cu Turanul, nomazii, „ceilalți”. Zoroastrismul a S, devenit religie de stat 800 de ani mai târziu, însă a avut de îndată efecte | considerabile în Imperiul med și în cel persan, ca religie de rezistență, cu | răspândire până în Vechiul Orient aflat în declin, efecte exercitate în primul rând asupra vechilor iudei aflați în robia babiloniană (586 până în 539), robie din care ei au fost eliberați de către marele rege Cyrus I.

Prin Edictul din 538 î. Hr., regele Cyrus a permis întoarcerea iudeilor în Ierusalim și le-a acordat acestora, pentru prima oară în istorie, autonomie religioasă, baza existenței acestora de aici înaite, înțeleasă în cel mai bun caz ca „religio licita” (religie tolerată), așa cum se va numi mai târziu în Imperiul roman. Ezra și Nehemia au folosit noua libertate pentru a așeza religia iudeilor pe fundamentele sale valabile încă și astăzi, prin două mari schimbări reformatoare în jurul anilor 500 (aprox. 530,450 î. Hr.).

Iudeii preluaseră deja din robia babiloniană dualismul venit din Persia, ducând mai târziu lupta finală dintre bine și rău, pe care acesta o presupunea, către Apocalipsă, lupta finală a lui Mesia pentru mântuirea

poporului iudeu. Aceste reprezentări, ca variante specifice, au condus mai târziu la creștinism și islamism.

Ca și în Persia, Buddha („iluminatul”) a reacționat împotriva orgiilor rituale ale religiilor tribale indiene, însă și împotriva hegemoniei politice exercitate de către Imperiul Magadha (către 540 î. Hr.), primul mare imperiu indian, asupra regatelor mai mici din periferia Himalayei. Buddha a dat căutării indiene a mântuirii sufletului în lumea cealaltă o formă absolut personală și a devenit astfel fondatorul primei religii universale, budismul. Astăzi, după înlocuirea sa de către Islam, în secolul al XlII-lea și după transformarea sa plină de crize în hinduism chiar în India, el mai există numai în afara Indiei.

În totală opoziție cu Buddha în India, în China acționează în același timp Confucius. El a reacționat împotriva fragmentării seculare a Chinei de la decăderea dinastiei Chou (din 771), și întărite în faza „statelor combatante” (481 -221), deci a statelor succesoare post-Chou. Prin doctrina sa a împlinirii datoriei în slujba

Marile imperii clasice propriului imperiu, el și-a înălțat pragmatismul filosofic până la statutul de religie de stat seculară a Chinei – curând după unificarea imperiului sub prima dinastie imperială a Chinei, dinastia Ch'in (221-207 î. Hr.), confucianismul a devenit fundamentul spiritual al statului-administrator și al statului-putere chinez, orientat în mod covârșitor către lumea de aici (pământeană).

Criza internă profundă a vechii Grecii, în trecerea de la epoca arhaică la cea clasică, cuplată cu procesul de aproape o sută de ani de trecere la economia bazată pe monedă, a fost reflectată de către filosofii greci ionieni, în jurul anului 500 î. Hr., ea primind, pentru prima oară în istoria universală, o expresie secularizată și individualizată.

În același timp și-a exercitat influența superioritatea civilizatorie a Estului, unde potrivit grecilor nu locuiau decât „barbari”. De aceea nu este deloc un accident faptul că mințile cele mai timpurii și mai reprezentative ale clasicismului grecesc aflat la început au apărut în „Ionia”, adică în locul plasat în periferia vestică a Asiei Mici și devenit grecesc de aproximativ 500 de ani. Realizările lor copleșitoare au constat în aceea că au îndrăznit să ofere pentru prima dată o explicație a lumii fără a face apel la zei, punând prin aceasta bazele filosofiei occidentale și a științelor naturii.

21. Marile imperii clasice și comerțul intercontinental

Criza, tensiunea și declinul parțial al Imperiului roman sub impactul loviturii hunilor și a germanilor în cadrul „migrației popoarelor”

sunt numai un aspect parțial al marilor evenimente care s-au desfășurat, aproximativ în același timp și cu efecte analoge, și în China și Persia. De aceea, este potrivit să reluăm, respectiv să prezentăm aici istoria mai veche a marilor centre de cultură și popoare asiatice, urmând cu aproximație schița sumară urmată în cazul Africii și Bizanțului, mergând de la est către vest. Din cele spuse până acum apar aproape de la sine indicii ale unității esențiale a proceselor istoriei universale: oamenii acționează colectiv, adică asemănător în și prin structuri sociale și politice în situații comparabile. Evoluțiile pașnice, ca și cele războinice pot fi de aceea surprinse pretutindeni cu ajutorul unor categorii comparabile, acest lucru fiind valabil chiar și în regiunile „exotice".

Următoarele schițe urmăresc mai puțin să ofere informații asupra extrem de complicatei istorii a acestor spații deosebit de întinse, cât mai mult să dea

Antichitatea eurasiatică reprezentare asupra importanței lor enorme pentru istoria generală și asupra diverselor lor contribuții la cultura modernă a lumii, ca impuls pentru a oferi istoriei lor un alt loc în cadrul cunoașterii, mai clar și mai detaliat. Importanța universală a acestor regiuni este invers proporțională cu neglijarea lor uzuală în cadrul lecțiilor noastre de istorie. Ele sunt urmărite numai punctual, atunci când ating istoria Europei, ca de exemplu prin Islam, cruciade sau invazia mongolă.

Calea de acces la istorii „exotice", altfel încâlcite și complicate, este deschisă de anumite reflecții fundamentale: factorii majori ai istoriei universale (Marile imperii ca mari unități politice structurate; popoarele nomade turco-mongole; comerțul intercontinental) leagă regiunile amintite de istoria culturilor superioare antice până la Imperiul roman și de istoria Europei, din Evul Mediu până la expansiunea Europei dincolo de ocean. Prin aceste legături și corelații, abundența detaliilor, altfel imposibil de dominat, poate fi mai ușor stăpânită din punct de vedere intelectual și influența acestor evenimente asupra istoriei Europei poate fi mai bine înțeleasă.

Și în Asia succesiunea marilor imperii permite cea mai plauzibilă periodizare a istoriei. China este cel mai important exemplu pentru continuitatea esențială a unui mare imperiu începând de la prima sa dinastie imperială, Ch' în (221 -207 î. Hr.) și Han (206 î. Hr. – 220 d. Hr.), întreruptă mereu de cuceriri din afară, combinate cu revolte țărănești din interior, și în același timp cu o coă expansiune teritorială și continuarea sinizării. India a cunoscut succesiunea unor mari imperii în

partea sa nordică, acestea cuprinzând numai de două ori întregul subcontinent indian, Imperiul Maurya sub conducerea lui Asoka (271-231 î. Hr.) și Imperiul moghul sub conducerea lui Aurangzeb (1658 până la 1707). Începând cu vechiul Imperiu persan al ahemenizilor (550-330 î. Hr.), Persia a oscilat între înfrângeri suferite din partea altor mari imperii (Imperiul lui Alexandru, regatele seleucizilor, al părților; Călifarul) și revigorări prin noul Imperiu persan (sasanid, safavid), în variante specifice de continuitate și reînnoire. Sud-estul Asiei, în zona de întrepătrundere dintre influențele indiene și cele chineze, a cunoscut o succesiune de imperii mai mari și mai mici, care și-au justificat dreptul la existență în mod covârșitor din controlul asupra unei importante părți a comerțului intercontinental.

Marile popoare nomade – arabii, turcii și mongolii – au făcut în permanență presiuni asupra centrelor de civilizație, pentru a cuceri marile imperii stabile, de la Califat, trecând peste turcii selgiucizi, până la mongoli și turcii otomani. In apogeul expansiunii lor Califatul și China epocii T'ang s-au ciocnit într-o scurtă luptă la Talas, în periferia Palmirului (751), luptă cu importante consecințe pentru istoria culturii: prizonierii de război chinezi din Samarkand au adus la Bagdad, în vest, hârtia, descoperită cu o sută de ani înainte în China.

O importanță deosebită au avut-o încă odată popoarele turco-mongole hunii, avarii, bulgarii, khazarii, ungurii, pecenegii, cumanii, selgiucizii, mongolii, otomanii. Ei au acționat războinic prin invazii mereu înnoite la adresa culturilor țărănești și a centrelor de civilizație sedentare, în mari cercuri, din China până în Europa, și cu importante consecințe; și pașnic prin funcția lor de intermediere în zona nordică a comerțului intercontinental. Intervenția lor aproximativ simultană în China și în Europa, la sfârșitul Chinei antice din perioada Han și a Europei antice, intervenție soldată cu rezultate asemănătoare, este unul dintre exemplele cele mai edificatoare pentru interdependențele istorice dintre regiuni situate la mare distanță una de alta. În replică, centrele de cultură au organizat respingerea nomazilor din stepele/deserturile nordice și au încercat să construiască prin expansiune, pe cât posibil, un front de apărare unitar al marilor puteri imperiale, în apogeul simultan al Imperiului roman și al celui chinez, marile imperii au construit realmente – pentru mai mult de un mileniu – un front de respingere unitar, în ciuda tuturor schimbărilor interne ce au avut loc în structura imperială a marilor centre de civilizație. Diferitele imperii au găsit răspunsuri diverse pentru soluționarea problemelor de organizare ce

apăreau de aici. Efectele cele mai răspândite au fost exercitate de către formula adoptată de Imperiul persan al sasanizilor: cavalerie în armuri, pentru a cărei întreținere fiecare călăreț („cavaler” în Europa medievală) primea, după cât se știe, „pământ și oameni”. Preluarea modelului persan al călăreților în armuri de către Roma târzie și apoi de către franci, sub Carol Martel (732) și de către germanici, sub Henric I (după 926), în vederea respingerii călăreților nomazi ușor înarmați (arabi/mauri; unguri) a accelerat, respectiv a împlinit preluarea consecințelor sociale (împărțirea de „pământ și oameni”): ea a încheiat constituirea structurilor feudale, care odată cu prăbușirea Imperiului roman erau deja configurate.

Comerțul intercontinental a creat o unitate internă suplimentară a istoriei universale, care ușurează și ea învățarea istoriei, deoarece el unește pe cât se pare pe deplin societăți și structuri izolate, trecând peste continente și milenii: un comerț limitat spațial a existat deja foarte devreme, din neolitic, în și între culturile superioare timpurii. Apariția monedei în vestul Asiei Mici (înainte de 600 î. Hr.) i-a dat acestuia un nou impuls. Imperiul persan și cel al lui Alexandru au creat prin întinderea lor, prin unități monetare și siguranța drumurilor comerciale, un uriaș teritoriu comercial, ce se întindea mult peste granițele lor politice, între Atlantic și India. Ca simbol al acestei stări de fapt poate fi considerat Canalul lui Nechao, a cărei funcționare (594 î. Hr. – 250 d. Hr.) coincide cu perioada clasică a comerțului intercontinental.

Marile imperii relativ contemporane din vestul îndepărtat (Roma) și din estul îndepărtat (China hanilor) au răspândit și au organizat comerțul de o manieră sistematică, ce a funcționat până la expansiunea Europei dincolo de ocean, începând cu Evul Mediu, în acest sistem a fost prinsă și Africa, ea furnizând aur și sclavi ca bunuri comerciale.

După declinul trecător al comerțului intercontinental generat de criza imperiilor din est (China) și din vest (Roma), criză declanșată de pătrunderea aproximativ simultană a popoarelor turco-mongolice (secolele III-V), comerțul intercontinental a cunoscut o nouă revigorare, atingând apogeul în jurul anilor 1000. Înaintea de atingerea acestui vârf, a avut loc, din nou simultan, o reconsolidare politică și o înnoire imperială în ambele puncte extreme ale cortterțului: China cunoaște refacerea unității imperiale prin dinastia Sung (960), Europa o liniștire și o consolidare generală, odată cu victoria germanilor asupra ungurilor la Augsburg (955) și cu refacerea Imperiului roman prin germani (962).

Refacerea imperială relativ simultană din est și din vest a oferit economiei închise de atunci, ca și comerțului intercontinental, (relativa) pace internă, necesară ca premisă pentru expansiunea economică și demografică. Trecerea de la impozitarea naturală la cea monetară, în timpul dinastiei Sung, a transformat China în cea mai mare piață „națională” unificată, având ca efect o uriașă dinamizare economică și demografică, cu influențe și asupra comerțului intercontinental: timp de 500 de ani China, limitată de către India, a fost cel mai puternic partener economic din întregul sistem (1000-1500).

În umbra Vechiului Orient aflat în decădere, s-a pregătit după anul 1000, pe aceleași fundamente ca și în Orientul îndepărtat, ascensiunea Europei prin partea sa cea mai vestică la rangul de cea mai dinamică putere, ascensiune care odată cu expansiunea Europei dincolo de ocean (din 1492/1498) a propulsat-o în întreaga lume. Conducerea maritimă a preluat-o periferia de până atunci a latinității vestice (Portugalia, Spania, Franța, Olanda, Anglia). Pe uscat s-a dezvoltat de asemenea Rusia ortodoxă, înnoită de către Moscova. Creșterea și descreșterea marilor imperii, în primul rând în punctele extreme ale comerțului, au influențat volumul acestuia, în timp ce, dimpotrivă, expansiunea și contracția comerțului au guvernat destinul politic al marilor imperii și al statelor lor succesoare. Toate marile imperii, imperiile mai mici și orașele-stat dintre China și Europa au participat la comerț, ca intermediari și ca etape necesare. Fiind cea mai fluidă parte a veniturilor statale – vamă, impozit, alte tipuri de arvună, împrumuturi (voluntare sau forțate) față de coroană – comerțul era în mod constant o problemă politică de cel mai înalt nivel, fiind cel mai adesea organizat sau cel puțin controlat de către stat, pretutindeni cu structuri organizatorice asemănătoare. Cea mai profitabilă parte a comerțului a fost în mod constant intermedierea.

Așa cum se întâmplă întotdeauna, comerțul s-a dezvoltat în mod privilegiat pe apă. Astfel, s-au conturat două mari rute, în momentul respectiv cu variante și ramificații: ruta nordică, ce se derula în mod covârșitor pe uscat („drumul mătăsii”) din China nordică peste Asia centrală, prin Crimeea și peste Marea Neagră, controlată în partea sa mijlocie de către popoarele turco-mongole. Ruta sudică pornea din sudul Chinei (Canton), se derula în mod covârșitor pe mare, peste Oceanul Indian, Golful Persic, Eufrat, respectiv Marea Roșie, Alexandria la Marea Mediterană; ea era controlată de către statele Asiei de sud-est, de către India și de către persani și arabi. Ambele rute se întâlneau în vest la Constantinopol, cu toate că mai exista o variantă a rutelor de uscat și de

apă mai spre est, în Ormuz, în Golful Persic. Puncte critice, și de aceea sursă constantă de conflict, erau trecătorile montane și cele peste râuri, strâmtorile (de ex.: Ormuz, Malacca) și canalele (Suez, Kra). Orașele și porturile erau stații de popas indispensabile, piețe și locuri de transbordare a mărfii. Cei mai mari călători ai Evului Mediu, venețianul Marco Polo și marocanul IbnBatutta, au străbătut în marile lor expediții (1271-1295; 1327-1353) ambele rute ale comerțului.

Comerțul a fost un intermediar de prim rang al culturii: pe drumurile comerciale circulau, pe lângă mărfuri, și idei, misionari ai religiilor universale, bunuri de lux și tehnici culturale (și anume, compasul), dar și primele arme de foc, care apar o dată cu mongolii, goniți de ciumă din deșertul Gobi. În acest fel, comerțul intercontinental devine cheia unei înțelegeri mai profunde și mai nuanțate a istoriei universale într-un sens global, până la expansiunea Europei dincolo de ocean. Până atunci axa Oceanul Indian – Marea Mediterană rămâne centrul de decizie al activităților economice, politice și culturale, în opoziție cu care restul teritoriilor se menține la statutul de periferie, și în primul rând cea mai mare parte a Europei, cele două îndepărtate continente izolate America și Australia, ca și Africa neagră la sud de Sahara.

22. Grecia clasică, între 500 și 336 î. Hr.: începuturile Europei

Grecia arhaică a început ca o cultură periferică vestică a civilizației vechi-orientale. Vechea Eladă a preluat în două rânduri – întrerupte de invazia popoarelor mării, către 1200, invazie care a creat constelația etnică a Antichității grecești numeroase elemente ale civilizației vechi-orientale – prin Fenicia și Asia Mică din Mesopotamia, prin Creta din Egipt. In acest mod, ea s-a înălțat în trecerea către Antichitate, în jurul anilor 500 î. Hr., ca varianta grecească a „timpului axial„, la rangul de cultură superioară cu demnitate proprie. Grecii din epoca clasică se simțeau superiori culturii-mamă originare, vechi-orientale, căci locuitorii Asiei le păreau a fi „barbari„, în timp ce ei înșiși reprezentau o nouă cultură -Europa. Din această conștiință de sine și-a extras Grecia clasică puterea de a se opune expansiunii imperiului vechi-oriental al perșilor. Deja Herodot, părintele scrierilor istorice, oferă o utilizare în acest sens a conceptului „Europa”.

Noua conștiință de sine a răsturnat cei 2500 de ani ai istoriei civilizației de până atunci, chiar dacă grecii și romanii au rămas încă pentru mult timp conștienți de originea vechi-orientală a propriei culturi, fapt atestat de miezul mitului Europei: Europa vine din Tyr (Fenicia),

„Europa” provine etimologic din asirianul „erp” = întunecat, sumbru, seară, atunci când soarele coboară, occident, pământul serii; „Asia” dimpotrivă, provine din „asis” – lumină, strălucire, dimineață, atunci când soarele urcă, orient, pământul dimineții. În jurul anului 1000 î. Hr., această denumire a Europei în relație cu Asia, alegorie pentru civilizație, pare să fi fost îndreptățită, însă începând cu Grecia clasică, „Europa” va deveni simbol al participării la civilizație la cel mai înalt nivel posibil în regiune.

Extern al grecilor. Victorie a perșilor asupra spartanilor la

Termopile (Thermopyle), și a grecilor asupra spartanilor la Salamina și Plateea (479). 478 Prima Ligă maritimă atică (până la 404). 461 Domnia lui Pericle în Atena (până la 430): apogeu strălucitor al democrației în Atena. 454 Catastrofa flotei ateniene în Delta Nilului: Atena transformă practic Liga maritimă atică în relație de dominație. 449 Pacea lui Callias, dintre Atena și Imperiul persan. 431 Războiul peloponesiac (până în 404): cel mai mare conflict intern al grecilor.

Spartei în Pelopones. 359 Filip al ll-lea regețpână la 336): ridicarea Macedoniei de la rangul de cultură periferică semibarbară, la cel de nou centru de putere.

Celei de-a doua Ligi atice a mării. 337 Liga panelenă (corintică): hegemonia lui Filip al ll-lea

(comandantul suprem al Ligii).

(până la 330): victoria lui Alexandru. 325 Alexandru în nord-vestul Indiei (până la 324). 323 Moartea lui Alexandru: imperiul lui Alexandru este împărțit rapid în state succesoare eleniste (diadohii).

Elada își avea la început centrele culturale și economice în Asia Mică colonizată (Ionia) și în Marea Grecie – Milet, Smirna, Siracuza, Tarent, deoarece aici a putut fi înfrântă mai de timpuriu îngustimea spațială a țării natale a grecilor și în al doilea rând, deoarece în Ionia se plasau surse ce aveau ca proveniență civilizația vechi-orientală. Din punct de vedere politic centrul de greutate se plasa totuși în mod constant în patrie. Un aspect tipic era reprezentat de orașul-stat grecesc, polisul, asemănător formei originare a orașului-stat sumerian, plasat cu 2500 de ani mai devreme, un oraș ce poseda în împrejurimi un teritoriu, care-i folosea pentru necesitățile alimentare. Totuși, regiunile politice cunoșteau un spectru de structuri diferite.

În perioada arhaică s-a dezvoltat monarhia, pornind din epoca invaziilor și evoluând spre proprietarii de terenuri (aristocrație) și spre tirania unui singur nobil, sprijinit pe „demos” (=popor), ca bază de masă

socială. Dimpotrivă, dezvoltarea democrației a început după prăbușirea Pisistratizilor (510 î. Hr.), pe baza mai vechii constituții soloniene (594 î. Hr.). Demosul era poporul pedestru în cadrul armatelor hoplite, prin contrast cu călăreții aristocrați, el constând astfel în esență din lucrători manufacturieri și din țărani din orașe și sate. Lor le va întări Clistene egalitatea în drepturi prin intermediul reformelor sale (508 î. Hr.), în idea de a oferi statului un fundament mai larg; aceste drepturi vor fi lărgite de către Temistocle, care a folosit pentru noile triere (nave ce aveau pe atunci trei rânduri de vâsle dispuse suprapus), nave folosite împotriva perșilor, thetii, oameni liberi lipsiți de proprietate, comparabili cu „proletarii" de mai târziu din Roma, pe care Marius i-a acceptat în armată. După rezultatele din războiul persan și odată cu expansiunea maritimă a Atenei prin intermediul primei Ligi atice a mării (478-404), democrația, ca dominație a păturii joase și a celei mijlocii, a devenit cel mai puternic impuls spre o expansiune cvasi-imperialistă și o exploatare egoistă a aliaților de atunci, aliați transformați în supuși, chiar sub conducerea altfel strălucitorului Pericle. Democrația a eșuat în Atena în urma înfrângerii suferite în final în războiul peloponesiac (404 î. Hr.) și a consecințelor nefaste ale acestei înfrângeri.

Asupra polisului grec avem cele mai multe informații istorice din domeniul dreptului, aceasta datorându-se faptului că imaginea noastră asupra sa se reduce în mare măsură la Atena, deoarece celelalte „poleis" au luat, mai mult sau mai puțin, Atena drept model. Atingând apogeul democrației sale sub conducerea lui Pericle (461 -431), Atena devine prototipul clasic al puterii comerciale și maritime (thalassocrație) deschise către lume, mai degrabă libertine, care totuși știa să-și urmărească în același timp cu toată tăria interesele materiale. Triada sa de mari autori tragici (Eschil, Sofocle, Euripide), autorul de comedii Aristofan, cei trei mari filosofi, care au elaborat în întregime sau parțial în Atena (Socrate, Platon, Aristotel), istoricul Tucidide („Istoria războiului peloponesiac"), construcția strălucitoare a orașului și a Acropolelor sub conducerea lui Pericle (construcție finanțată în ultimă instanță cu contribuția forțată a foștilor tovarăși din Liga atică a mării după 454 î. Hr.), toate acestea au făcut pur și simplu din Atena centrul cultural al Greciei antice.

În apropierea Atenei, cele mai importante cetăți erau Teba și Corint. În periferia nordică se alăturau statele tribale, în primul rând Thessalia și Epirul, iar apoi Macedonia. Pentru Grecia clasică, Macedonia era semibarbară; ea și-a dezvoltat însă în epoca clasică o

cultură periferică proprie și a reușit să domine militar și politic în etapa ce a urmat o Grecie intrată în final într-un vid de putere datorat conflictelor interne (338 î. Hr.). În sudul Atenei se afla Sparta, constituită ca stat oligarhic războinic al spartiaților, aflat în izolare voită de restul Greciei, o lume pentru sine, care domina zona plasată la sud de ea, Peloponesul. Cu sărăcia și disciplina sa spartană, precum și cu permanentul său regim de teroare împotriva sclavilor statului (hiloții), Sparta, ca putere terestră ultra-militarizată, era antipodul Atenei. Opoziția structurală dintre Atena și Sparta a contribuit și ea la rivalitatea lor ca puteri politice.

În marile conflicte externe și interne ale Greciei – războiul persan (490-449) și războiul peloponesiac (431 -404) – ca și în confruntările interne ale polisului, s-au format vechile structuri și concepte grecești, pe care Aristotel, probabil cel mai mare și mai cuprinzător intelectual care a trăit vreodată, ni le-a oferit prin opera sa enciclopedică – monarhie, aristocrație, oligarhie, tiranie, democrație, polis, politeia, de unde va apărea mai târziu „politica”, symmachia, amphiktyonia, thalassocrația, hegemon (ia). Cunoștințele și conceptele fundamentale au făcut din greacă baza științei de mai târziu și limbă științifică în filosofie, fizică, metafizică, matematică, geometrie, logică, știința paradoxurilor etc. Pe lângă acestea, arhitectura greacă a devenit, prin intermediul Romei, primul stil de construcție de sine stătător al Europei, grecii creând în plus în filosofie, literatură, plastică, pictură, muzică, sport fundamentele culturii europene.

Conflictele clasice ale Greciei

23. Conflictele clasice ale Greciei, interne și externe: războaiele persane și războiul peloponesiac, de la 490 până la 404 î. Hr.

În timp ce Grecia clasică se îndrepta către apogeul său cultural, ea a fost zguduită de două puternice conflicte, războiul persan (490-449), în exterior, și războiul peloponesiac (431-404), în interior. Ele au luat naștere în exterior, pe teritoriul coloniilor grecești, însă s-au angrenat foarte strâns unul cu celălalt, pe baza unor factori interni și externi. Raportul dintre ele a fost formulat deja de către Tucidide prin conceptul său de pentecontaetia – perioada de (aproape) „50 de ani” scursă între retragerea perșilor în al doilea război persan (480/479) și izbucnirea războiului peloponesiac (431): alianța militară împotriva pericolului comun ce venea din partea perșilor a acoperit la început rivalitatea dintre Sparta și Atena. Însă ridicarea Atenei la statutul de putere maritimă dominantă, după Salamina (480) și Mycale (479), a ridicat vălul

ce acoperea polarizarea socială în creștere și rivalitatea politică dintre marile puteri ale Greciei, așa cum se va dezvălui ea în războiul peloponesiac.

Ambele războaie inaugurează în același timp scrierea istorică articulată: cunoștințele noastre despre ele provin în mod covârșitor din surse oferite de primii istorici din istoria universală – Herodot și Tucidide. Ei au făcut încă de atunci distincție între cauzele generale și motivele externe ale întâmplărilor pe care le-au descris.

Retragerea lui Xerxes cu restul flotei persane.

Ofensiva Cartaginei asupra grecilor în Sicilia este respinsă. 479 Victorie a grecilor la Plateea, Mycale: retragere definitivă a perșilor.

Pentecontaetia (până la 431). 478 Prima Ligă atică a mării (până la 404). 464 Revolta hiloților: al treilea război messenian (până la 458). 462 Reforma constituțională a lui Efialte în Atena: theții au dreptul la vot – democrația.

Sediul Ligii atice a mării este mutat de la Delos la Atena: hegemonia Atenei.

Antichitatea eurasiatică războiul arhidamic (până la 421).

Împotriva Siracuzei.

Ciocnirea fragmentatei Grecii cu extrem de puternicul Imperiu persan era logică. Prin subjugarea Traciei și a Macedoniei, realizată prin înfrângerea sciților plasați în nordul Dunării (512), Persia și-a stabilit deja pozițiile de plecare împotriva grecilor. Ajutorul acordat de către Atena revoltei ioniene (500-494) ce-și avusese centrul în Milet, revoltă soluționată prin căderea tiranilor locali, pe care se sprijinea Persia, a provocat după înăbușirea revoltei (494), ofensiva persană. O primă înaintare forțată a flotei a eșut în regiunea premuntoasă a Athosului (492). Primul război persan a fost încheiat de către Atena prin victoria de la Marathon, sub conducerea lui Miltiade (490), încă înainte ca spartanii să trimită ajutoare. Noilor pregătiri militare ale perșilor (483), Atena, sub conducerea lui Temistocle, le-a răspuns printr-o întărire a construcției flotei (482). Mult mai importante decât rezultatele înnoirii tehnice a flotei (trierele) au fost rezultatele politice: trierele au fost echipate cu theți, pătură inferioară a demosului atenian, liberă, dar fără proprietăți, pătură care mai târziu va revendica și drepturi politice. O pace generală pe uscat și o simachie greacă, având Sparta și Atena ca nucleu (481), au desăvârșit pregătirile grecilor în vederea conflictului. Perșii, sub conducerea lui Xerxes 1, au încercat la început să-i supună pe greci printr-o invazie combinată pe apă și pe uscat (480): nimicirii spartanilor,

sub conducerea regelui lor Leonida, la Termopile, i-au urmat cedarea Atenei și distrugerea ei de către perși. Victoria navală a atenienilor la Salamina (480) a adus schimbarea: victoria grecilor sub conducerea Spartei pe uscat (Plateea), și pe mare sub conducerea Atenei (Mycale) (479) au definitivat înfrângerea perșilor. Atacul coordonat al Cartaginei împotriva insulei grecești Sicilia a eșuat de aceeași manieră (480).

După retragerea finală a perșilor, în urma bătăliei de la Plateea (479), grecii au dus cel de-al doilea război persan ca pe un război de agresiune, acesta sfârșind pentru prima dată prin pacea lui Callias (449). Pe parcurs însă grecii au fost paralizați de divergențele dintre Sparta și Atena. În timpul pentecontaetiei (479-431), Atena a considerat că prin ascensiunea sa poate deveni a doua putere conducătoare a grecilor. În același timp, pe parcursul celui de-al doilea război persan, aflat în desfășurare, s-au escaladat tensiuni și conflicte cu Sparta, tensiuni ce vor da naștere războiului peloponesiac. Noua prăbușire a cetăților ioniene după Mycale (479), construirea zidului de apărare al Atenei (479/478) și liga maritimă delo-atică (prima Ligă atică) (478) au consolidat punctul de plecare al Atenei în războiul pentru putere contra Spartei, aflat la început. Prima ligă maritimă atică a fost gândită la început numai ca simachie a Atenei în cele mai multe cazuri cu cetăți portuare grecești, în vederea sprijinirii reciproce împotriva Persiei și a continuării pe baze de reciprocitate a războiului naval, în cadrul acesteia Atena sprijinind (460) și revolta Egiptului împotriva perșilor (463-454). Distrugerea flotei ateniene în Delta Nilului (454) a provocat totuși retragerea sediului ligii maritime din Delosul lipsit de sprijin în fortificata Atena (454). Consecințele politice ale unei centralizări severe au fost decisive; din postura de aliați, restul participanților în cadrul ligii maritime au decăzut în poziția de supuși ai Atenei, contribuția lor financiară la flota comună fiind folosită în realitate de către Pericle ca tribut pentru terminarea construcției Atenei clasice (Acropole etc.) – cu aprobarea democrației atice.

Prin aceasta, ruptura dintre Sparta și Atena a fost deplină (461): după un puternic cutremur de pământ ce a avut loc în Sparta (464), hiloții s-au răzvrătit în cadrul celui de-al treilea război messenian (464-458). Un corp de armată atenian, trimis în ajutorul messenienilor a fost respins de către spartani (462), în mod evident pe baza superiorității politice. În același timp, reforma lui Efialte în Atena a oferit theților dreptul de vot (462). Rupturii dintre Sparta și Atena (461) i-a urmat războiul („primul război peloponesiac”) (459-446/445). Ca o prefigurare a

războiului peloponesiac propriu-zis (431-404), el a început încă din faza finală a celui de-al doilea război persan, care va fi definitiv încheiat odată cu pacea lui Callias (449).

Pacea dintre greci, încheiată pe o perioadă de 30 de ani între Sparta și Atena (446), nu a durat decât foarte puțin. Războiul peloponesiac a luat naștere în Grecia colonială, în primul rând în vest, și anume în Epidamnos (Durazzo), Thurioi (sudul Italiei), extinzându-se apoi asupra Corintului, a Atenei și Spartei. La începutul războiului peloponesiac, Pericle a fost răsturnat în Atena, acesta fiind prologul radicalizării democrației; ea a avut în ansamblu un efect prorăzboinic. Pacea provizorie a lui Nicias (421) a fost ruptă de către Atena prin subjugarea insulei cicladice Melos (416), insulă neutră, colonizată doric și prin expediția în Sicilia sub conducerea lui Alcibiade, împotriva Siracuzei (415), expediție soldată cu o catastrofă pentru Atena (413). După lupte pline de schimbări, în care a intervenit și Persia cu finanțarea Spartei (412), Sparta a obținut, în urma victoriei în bătălia navală de la Aigospotamoi (405), capitularea Atenei și căderea democrației (404). Hegemonia deschisă a Spartei era obținută, însă epuizarea Greciei a pregătit hegemonia de mai târziu a Macedoniei.

Antichitatea eurasiatică

24. De la hegemonia Spartei la hegemonia Macedoniei, de la 404 până la 337 î. Hr.

Victoria Spartei în războiul peloponesiac s-a dovedit a fi înșelătoare: hegemonia sa a provocat opoziție în Grecia. Noi războaie în interiorul lumii grecești, războaie bazate pe diverse coaliții, au epuizat Sparta, Atena și restul Greciei, silindu-i pe greci să se concentreze, presiunea venind în parte dir> exterior, în parte din periferia lumii grecești. Dobândirea hegemoniei de către Macedonia, aceasta fiind o cultură periferică plasată în nordul lumii grecești, a încheiat 150 de ani de lupte interne. Legat de trecerea la cultura superioară clasică, acest eveniment deschide calea unei acțiuni de mare amploare și de lungă durată a culturii grecești.

Din Teba.

Sfârșitul Ligii peloponesiace (de la 550): hegemonia Tebei (până la 362). 369 Revolta hiloților, cu ajutorul Tebei: messenienii devin independenți de Sparta. 362 Bătălia de la Mantineea: victorie a tebanilor, însă moartea lui

Epaminonda: sfârșitul hegemoniei Tebei (de la 371). 359 Filip al Il-lea, rege al Macedoniei (până la 336). 357 Războiul aliaților din Liga atică

a mării (până la 355). 356 Al treilea „război sacru” (până la 346): războiul civil grec pentru supremație în Grecia centrală, cu participarea Macedoniei. 346 Expansiunea Macedoniei până la Termopile.

A aliaților acesteia. Sfârșitul celei de-a doua Ligi atice a mării. 337 Liga panelenă (corintică): hegemonia Macedoniei.

Sparta nu s-a putut bucura decât pentru puțin timp de victoria sa asupra Atenei: deja la un an după semnarea păcii democrația a fost restabilită în Atena (403), însă pe baze mai moderate. Puțin după aceasta, în încercarea de a-și asigura supremația asupra cetăților ioniene, Sparta intră în conflict cu Persia (400), conflict care va degenera în războiul corintic (395): Sparta lupta singură împotriva Corintului, Tebei, Atenei și Argosului. În special Atena va câștiga o nouă libertate de acțiune și va pune capăt scurtei supremații maritime a Spartei prin victoria navală de la Cnidos (394). Reînnoitele conflicte din interiorul lumii grecești au permis Persiei în cadrul „păcii regilor” de la Sardes (386) să dicteze Spartei condițiile păcii: pacea generală pentru Grecia, garanții de independență (autonomie) a orașelor-state, și inclusiv a Spartei. Cetățile ioniene devin din nou persane (până în 334).

Izgonirea trupelor de ocupație spartane din Teba, de către tebani sub conducerea lui Epaminonda (379), a oferit Atenei prilejul să refondeze a doua Ligă atică a mării (378), care părea să reclădească supremația maritimă a Atenei. Prin victoria de la Leuctra (371), obținută printr-un plan de luptă greșit al adversarului, Teba a sfărâmat hegemonia Spartei și a impus pentru scurt timp propria hegemonie (până în 362); aceasta a fost totuși legată de persoana lui Epaminonda. Prin dizolvarea Ligii peloponesiace (de la 550), înfrângerea de la Leuctra s-a transformat pentru Sparta într-o criză ce-i viza chiar existența: chiar în Pelopones, nou fondata Ligă arcadică (370) amenința prin Megalopolis (aprox. 366), capitală a ligii formată prin synoichismos (unirea așezărilor mai mici într-o cetate), statutul de putere al Spartei. Acesta s-a sfărâmat mai apoi în timpul revoltei hiloților (369), revoltă susținută de către Teba, și care a obținut prin forță independența messenienilor. În fața hegemoniei tebane, adversitatea tradițională dintre Sparta și Atena a încetat (362). Bătălia de la Mantineea (362) a simplificat din nou constelația de forțe prin eliminarea Tebei din efemera luptă triunghiulară: tebanii au învins încă o dată Sparta, însă moartea conducătorului lor Epaminonda a pus capăt scurtei lor hegemonii.

Atena nu a putut profita de pe urma decăderii Tebei: ca și în cazul primei Ligi atice a mării ea a supratensionat loialitatea partenerilor săi

prin tratarea de facto a acestora ca supuși. Atena a încercat să anuleze ieșirea Chiosului, a Rhodosului, a Bizanțului și a Coșului din cea de-a doua Ligă atică a mării (357) printr-un inutil război între aliați: ea trebuia să recunoască autonomia aliaților rămași (355) și a pierdut definitiv poziția sa de mare putere. În același timp, Atena a fost slăbită și de primul său război împotriva Macedoniei aflate în creștere (356 până la 346), război care s-a contopit cu cel de-al treilea „război sacru" pentru hegemonie în Grecia centrală: Atena și Sparta s-au unit din nou, în sprijinul foceenilor împotriva Macedoniei și a aliaților acesteia (Teba, Thesalia). Prin tratatul de pace (346) Filip al Il-lea câștigă Thessalia și ambele voturi ale foceenilor în consiliul amficționiei de la Anthela (amficționia phileic-delfică), și cu aceasta un mijloc de intervenție în întreaga problematică a lumii grecești (346).

Macedonenii de mai târziu locuiau încă de la invazia popoarelor mării în teritoriul înconjurat de către dorieni, teritoriu plasat în centrul Peninsulei Balcanice, ei fiind organizați la început în diverse triburi. Ei au fost treptat subjugați de grupe mai mici de luptători mai puternici din Epir și s-au unit în regate (către 700). În periferia lumii grecești, considerată de către greci ca semibarbară, a apărut, pe § lângă alte regate macedonene, un regat tribal ce avea ca regalitate importantă | dinastia Argeazilor (către 600), aflată în cea mai mare parte a timpului într-o § dependență bazată pe tribut față de ilirii din nord. Macedonia s-a supus ca stat |3 vasal (512) în fața dominației Imperiului persan, până la înfrângerea perșilor în cel | de-al doilea război persan (479). Noul spațiu de manevră a fost folosit de către | macedoneni pentru prima expansiune și pentru receptarea conștientă a culturii | grecești: regele Alexandru I Filoelenul (prietenul grecilor) a obținut la cerere doritul acces la Jocurile Olimpice (476). În războiul peloponesiac Macedonia și-a urmărit interesele prin tactici flexibile și schimbări de front. Desele conflicte interne, apărute după schimbarea conducătorilor și divizările temporare au slăbit în permanență Macedonia, fără a putea împiedica elenizarea în creștere a monarhiei și a aristocrației: pedagogul prințului moștenitor Alexandru nu a fost altul decât cel mai important om de știință al întregii Antichități, Aristotel (343).

După o înfrângere zdrobitoare suferită în fața ilirilor în lupta pentru independența deplină (359), Filip al II-lea a preluat puterea (359 până în 336). El a pus capăt cu forța complicațiilor legate de tron, i-a învins pe illiri (358), a supus restul triburilor macedonene și a lichidat regalitatea tribală. Consolidării interne și incipientei consolidări externe

(ilirii) le-a urmat expansiunea în sud, mai întâi spre Tracia până la Bosfor, cu bogatele sale mine de aur și argint (356).

Războaiele interne grecești, în primul rând al treilea „război sacru” (356-346), au permis prima intervenție masivă în relațiile dintre greci și cucerirea Thessaliei. Înaintarea forțată a lui Filip împotriva Atenei a condus la cel de-al patrulea „război sacru” (340-338): în bătălia decisivă de la Cheroneea (338) Atena și aliații săi (Teba) au învins falanga macedoneană și cavaleria aristocratică (hetairoi). Prin Liga panelenă (337) orașele-state grecești și-au pierdut independența, apărată formal de instituțiile grecești: Ligii păcii, căreia numai Sparta nu i s-a aliat, i-a corespuns o simachie, căreia Filip al II-lea i-a transferat hegemonia. În același timp, consiliul ligii (synedrion) a decis declanșarea războiului împotriva Persiei, ca răzbunare pentru distrugerile suferite în timpul celui de-al doilea război persan, în primul rând de către Atena. Astfel, hegemonia Macedoniei, a creat, prin concentrarea forțată a Greciei pe baza stabilirii păcii interne, premisele expansiunii elenismului prin campania lui Alexandru și prin marșul său victorios.

Prăbușirea Greciei clasice

25. Prăbușirea Greciei clasice – campania lui Alexandru și imperiul lui Alexandru: unificarea dinspre vest a vechiului Orient Apropiat, de la 334 până la 323 î. Hr.

Campania lui Alexandru și imperiul pe care îl va construi acesta vor rămâne mereu un capitol fascinant al istoriei universale: nici un imperiu universal nu a fost constituit cu atâta rapiditate și nu s-a distrus atât de repede, ca o supernovă a istoriei. Prin campania sa victorioasă macedoneanul elenizat Alexandru a deschis în forță civilizației grecești ușa spre răspândirea sa spectaculară către est. Așa cum în apoteoza sa (= adorat ca zeu) Alexandru a domnit asupra muritorilor de rând, tot așa cultura greacă, după înfrângerea militară a vechiului Orient Apropiat, a dominat toate culturile superioare cunoscute pe atunci. Cu toate iradiațiile ei ulterioare, în primul rând ca elenism asupra Romei, ea a pus bazele existenței noastre moderne, baze care devin acum mai ușor de înțeles.

Macedonenilor (până la 323). Darius al lll-lea, ultimul rege; ahemenid (până la 330).

Ocuparea Siriei/Feniciei.

Victorie a lui Alexandru asupra Darius al lll-lea în Gaugamela.

Babilonul și Susa ocupate. 330 Persepolis este ocupat: sfârșitul Imperiului persan (de la 550).

Imperiul lui Alexandru (până la 323). Darius al lll-lea ucis de către satrapi.

Proskynese (îngenunchere în fața stăpânului): primul conflict al lui Alexandru cu fundamentul macedonean. 329 Traversarea munților Hindukuș. 327 Bactria este ocupată: începutul campaniei în India. 326 Kașmirul este ocupat, bătălia de la Hydaspes: cucerirea Punjabului.

Răscoala din Hyphasis: întoarcerea lui Alexandru. 324 Căsătoria publică la Susa. Edict asupra întoarcerii exilaților.

Omagii divine pentru Alexandru din partea cetăților grecești.

Revolta de la Opis. 323 Moartea lui Alexandru în Babilon: conflicte legate de succesiune.

Campania persană deja iminentă a lui Filip al II-lea a fost întârziată de conflicte interne: certurilor din familia regală a Macedoniei (337) le-au urmat asasinarea lui Filip al II-lea (336), și conflictele legate de schimbarea suveranului. Campania lui

Alexandru pentru răsturnarea tracilor aflați în ascensiune și a ilirilor, campanie dusă până la Dunăre (335), ca și înăbușirea unei revolte în Grecia, prin distrugerea Tebei și cruțarea Atenei (335), au reclădit bazele puterii pe plan intern. În acest context, campania în teritoriul persan putea să reînceapă, de astă dată sub Alexandru (334). Campania lui Alexandru a deținut încă de la început o notă culturală unică pentru un război de cucerire, fiind plasată sub bagheta unor învățați greci, pe care Alexandru i-a luat la sine. Ei trebuiau să cerceteze sistematic din punct de vedere științific teritoriile ce trebuiau ocupate, să ducă mai departe și să întregească diferitele colecții ale lui Aristotel.

Preluarea rară luptă a Hellesponrului (Dardanele) a fost încununată de către Alexandru cu unul dintre iubitele sale gesturi istorice – vizitarea Troiei și a mormântului lui Abile. Printr-o primă victorie la Granicos asupra satrapilor persani ai Asiei Mici (334), el a câștigat cetățile ioniene, deschizându-și drumul către Asia Mică. În capitala Frigiei, Gordion, el a tăiat cu sabia nodul gordian, devenit de atunci proverbial, 1-a învins în ultimă instanță pe însuși regele Darius al Ill-lea la Issos, în bătălia cu fronturi false (333). Cucerirea Siriei și a Feniciei (333) a lăsat descoperit Tyrul, care a căzut după un asediu de nouă luni (332): Palestina și Egiptul au cedat de bunăvoie, aici Alexandru fiind salutat ca eliberator de sub dominația persană și lăsându-se încoronat ca faraon (332). Fondarea Alexandriei (331) într-o poziție strategică favorabilă a deschis seria orașelor alexandrine. În oaza Siwah, în locul de venerare al zeului Ammon, Alexandru a fost numit

pentru prima dată fiu al lui Ammon-Ra, și ridicat astfel la statutul de zeu (apoteoză). A urmat intrarea orașului Cyrene sub dominația lui Alexandru (331).

După străbaterea pustiului sirian și trecerea Eufratului și a Tigrului Alexandru îl înfrânge hotărâtor pe Darius al Ill-lea la Gaugamela (331): Alexandru se numește „rege al Asiei”, alipind Babilon și Susa (331). În Persepolis, ca răzbunare pentru arderea Acropolelor ateniene, el permite prefacerea în cenușă a palatului regal (330). Dimpotrivă, în Pasargade, prima capitală a regelui Cyrus, el permite împodobirea mormântului lui Cyrus. Alexandru a pennis ca uriașele comori de aur și argint ale coroanei, comori găsite în diferitele state-rezidență ale Imperiului persan să fie imediat valorificate prin batere de monedă (Alexandreios), îndreptându-le către piață. Ecbatana, capitala Mediei, a fost cucerită de către Alexandru fără ca așteptata ultimă luptă împotriva fugarului Darius al Ill-lea să aibă loc. Ca o recunoaștere a faptului că prin cucerirea Persiei campania desfășurată de către ligă și-a atins scopul, începând cu Ecbatana Alexandru a retras efectivele grecești din rândul trupelor ligii continuând războiul cu macedoneni și soldați greci, iar mai târziu asiatici.

În timpul refugiului Darius al Ill-lea a fost ucis (330) de către satrapul Bactriei, Bessos, care sub numele de Artaxerxes al IV-lea va continua opoziția față de

Prăbușirea Greciei clasice

Alexandru. Astfel a devenit necesară cucerirea Persiei de răsărit (330-327) până în Bactria (Afghanistan), cucerire ușurată de încordata traversare a Hinducușului (329), predarea lui Bessos și executarea sa. După lupte cu sciții de cealaltă parte a râurilor Oxos (Amu-Daria) și Iaxartes (Syr-Daria), cucerirea Bactriei (327) este un succes, de care se leagă imediat campania din India (327-325). Înainte de aceasta, a proskynesiei (îngenuncherii), după modelul oriental, a provocat opoziția unei părți a bazei sale de sprijin macedonene și grele conflicte intermacedonene (330,327).

Cucerirea Kașmirului prin Pasul Khaiber a condus la bătălia de la Hydaspes împotriva regelui Poros (326), care după înfrângerea sa a devenit satrap. Cucerirea Punjabului a fost un succes. Însă condițiile neobișnuite (mai precis ploile musonice) au forțat, în partea estică a Punjabului, la Hyphasis (Bias), întoarcerea lui Alexandru (326) datorită răzvrătirii macedonenilor. Ea s-a produs mai întâi pe cursul Irtdusului în jos, apoi cu o flotă de-a lungul coastei peste Golful Persic, în timp ce

Alexandru însuși s-a întors cu restul armatei pe uscat, prin deșertul Gedrosian (Belucistan).

După întoarcerea la Persepolis Alexandru a încercat cu ajutorul căsătoriei celebrate public la Susa (324), să inițieze împăcarea perșilor și a macedonenilor, împăcare pe care el voia să fondeze imperiul său universal. Politica sa a fost accentuată prin instituirea alianțelor militare și prin menținerea satrapiei. Alexandru obține onoruri divine din partea cetăților grecești. Revolta din Opis a macedonenilor împotriva acceptării perșilor în armata lui Alexandru a fost aplanată prin lăsarea la vatră a veteranilor macedoneni (324). Pregătirile în vederea unui marș împotriva Arabiei și planurile pentru o campanie vestică au fost încheiate de moartea prematură a lui Alexandru în Babilon (323), moarte ce a permis o foarte rapidă dezintegrare a imperiului său.

Atât de puțin cât a durat, cel mai mare imperiu universal până la apariția celui mongol a lăsat în urma sa urme adânci. Mai importantă decât admirația celor care l-au imitat mai târziu este, în ceea ce-l privește pe Alexandru, valoarea sa pentru cunoașterea istorică. Imperiul lui Alexandru demonstrează, în lumina clară a istoricității tradiționale, problematica marilor imperii, strâns legată de persoana stăpânului lor unic: tensiunea dintre dominarea imperială și expansiunea culturală; amalgamarea cuceritorilor și a celor cuceriți; mecanismul statelor succesoare și al conflictelor de succesiune. Tocmai din eșecul concubinajului special dorit de Alexandru între macedoneni și perși, precum și din relația generală greco-macedoneană cu forțele vechi-orientale s-au ivit ca sinteze noi elenismul și statele elenistice ale diadohilor, care au influențat direct nu numai o mare parte a Asiei, ci și restul lumii.

26. Elenismul și statele elenistice, de la 323 până la 30 î. Hr.

Istoria elenismului și a statelor elenistice este pe cât de importantă, pe atât de complicată – și de aceea lăsată de-o parte de către profesori în cadrul școlii. Extinderea geografică a culturii grecești și propagarea acesteia în teritoriile nou locuite sunt totuși strict necesare pentru înțelegerea ridicării statului part în est, a Romei în vest, precum și pentru înțelegerea evoluției iudeilor (revolta Maccabeilor). Varianta elenistică a monarhiei absolute, incluzând cultul stăpânului, a funcționat până în Epoca modernă (legitimarea divină a monarhului). Următoarea schiță sumară poate oferi numai o impresie superficială asupra temei în ansamblul ei. Data cheie este, după moartea lui Alexandru (323), fondarea regatului seleucid (312), aceasta fiind pentru

mult timp în cadrul „erei seleucide” punctul de plecare pentru cronologia Asiei Mici.

De către Babilon; nouă diviziune a satrapilor; Perdiccas hiliarh de bărbați (până la 321). 321 Războaiele între diadohi de la primul la cel de-al șaselea (până la 281).

Desprinderea periferiei indiene: Imperiul Maurya (până la 185). 315 Al doilea război al diadohilor (până la 311) – coaliție împotriva lui Antigonos.

Formarea statelor elenistice este încheiată. 276 Regatul Antigonizilor în Macedonia (până la 168). 274 Cele șase războaie siriene dintre Seleucizi și Ptolemeu (până la 168). 250 Distrugerea Bactriei de către regatul seleucid:

Regatul greco-bactrian (până la 130).

Dictatul de la Eleusis. Intervenția Romei pentru salvarea lui

Ptolemeu: Egiptul cade sub stăpânirea Romei.

Antiochos al IV-lea este umilit. 166 Revolta Maccabeilor împotriva seleucizilor (până la 160): statul iudeu sub dinastia Hasmoneilor (până la 63). Aprox. 160 Părții cuceresc Media și Iranul.

Provincia Asia (129). 129 Mesopotamia este cucerită de către părți: regatul seleucid nu mai este decât o putere de mijloc. 89 Cele trei războaie ale lui Mithridate (până în 64). 64/63 Sfârșitul regatului seleucid: Siria devine provincie romană. 30 Sfârșitul regatului ptolemeic: Egiptul devine provincie romană.

Strălucita campanie victorioasă a lui Alexandru în Asia întunecă ușor discreta elenizare din jurul Mediteranei, proces care a pregătit dominația militară și culturală asupra vechiului Orient Apropiat: comerțul grec a susținut, pe baza economiei financiare, o poziție predominantă a alfabetului grec (mai practic comparativ cu cel fenician) și a limbii grecești ca nouă limbă comercială și culturală. Alexandru a deschis economiei grecești un important câmp de activitate și a stimulat comerțul intercontinental pe cale de a se constitui: emigrările în masă din Grecia suprapopulată, constituite ca un al treilea val colonizator, refondarea a numeroase cetăți în est, ca și baterea de monedă (alexandreios) de către Alexandru din tezaurul de aur și argint al coroanei persane, au oferit impulsuri pentru o prosperitate de lungă durată. Monedele lui Alexandru (constituite pe baza etalonului monetar atic) au constituit o primă valută internațională în cadrul comerțului dintre Europa și Orient. Preluarea birocrației persane a asigurat statelor

elenistice avantajul culturii vechi-orientale, avantaj concretizat într-o administrație mai eficientă.

Dominația culturii grecești nu trebuie totuși înțeleasă greșit ca o elenizare violentă și generală. La început a fost greacă numai cultura cuceritorilor, a părții elenizate din cadrul vechii pături superioare și a unei pături mijlocii aflate în creștere, mai ales în cetăți – cetățile grecești nou fondate, ca și cele vechi aflate într-un proces de elenizare. Dimpotrivă, marile limbi populare (arameica, copta = egipteana) și cele de mai mică importanță s-au păstrat pe continent și în teritoriile izolate. Într-o mare parte a Asiei Mici un proces difuz de grecizare s-a manifestat cu claritate în epoca romană târzie și în cea bizantină. In plus, în noua sinteză a elenismului au pătruns și elemente orientale, în special în domeniul religios, și mai precis, în ce privește cultul stăpânului. Bastionul instituționalizat al științei grecești a fost în mod special Egiptul ptolemeic, și în primul rând Museionul său și Biblioteca din Alexandria (până la 391 d. Hr.).

Dominării culturale a Greciei nu i-a corespuns o unitate politică. În urma șocurilor politice pricinuite de campania lui Alexandru și de moartea acestuia, s-au evidențiat diferențe regionale mai vechi, pe care Imperiul persan le-a mascat numai superficial, apariția lor fiind instrumentată acum de ambițiile personale ale diadohilor (generali și succesori ai) lui Alexandru.

În contextul distanțelor enorme, a eterogenității etnico-culturale și a normalității luptelor pentru tron în stabilirea dinastiilor, conflictele interne apărute în cadrul vidului de putere creat brusc de moartea lui Alexandru nu sunt de natură să uimească, în absența unor reguli succesorale clare.

Căderea imperiului lui Alexandru s-a produs cu violență, în mai multe etape. Nordul Asiei Mici a rămas formal (Bithynia) sau în fapt (Paflagonia) oricum în afara imperiului lui Alexandru și a statelor succesoare ale acestuia, și s-a manifestat în parte sub forma unor state (pontos) locuite în mod covârșitor de către greci, având dinastii iranice în proces de elenizare. Aceste state erau plasate la periferia statelor elenistice și au intrat totuși treptat în sistemul acestora. Satrapiile periferice indiene din est s-au desprins prin fondarea Imperiului Maurya (321) și s-au întors din nou spre istoria indiană.

Conducerea provizorie a imperiului de către Babilon (323) a creat la început ideea salvării întregului imperiu pe baze macedonene, însă a provocat, datorită ambiției hiliarhului Perdiccas de a deveni stăpân

absolut, primul dintre cele șase războaie dintre diadohi și uciderea acestuia (321). După următoarea punere în ordine a imperiului de către Triparadeisos (321), în mulțimea luptelor pentru putere și a războaielor civile, a eșuat în ultimă instanță și Antigonos, pe câmpul de luptă de la Ipsos (301). Înainte de acest incident, fondarea regatului seleucid („era seleucidă”, 312), divizarea de fapt a imperiului (311) și preluarea de către diadohi a titlului de regi (306/305) au constituit etape demne de semnalat. Bilanțul acestora 1-a constituit bătălia de la Kurupedion (281), căreia i-a urmat curând uciderea învingătorului Seleucos (281). El era ultimul general în viață al lui Alexandru.

Din uriașul complex al imperiului lui Alexandru s-au format cele trei state elenistice cele mai importante, state de diferite mărimi – regatul seleucid, regatul ptolemeic (Egipt) și, după lupte îndelungate și încâlcite, regatul antigonid (Macedonia/Grecia), între 276-168. Războaiele extraordinare dintre statele elenistice au irosit din nou potențialul economic obținut. Regatul seleucid și Egiptul s-au slăbit reciproc prin intermediul a șase războaie siriene, plasate în zona de întrepătrundere dintre Egipt și marile puteri de atunci în Mesopotamia, Fenicia și Palestina. Astfel, ele au fost înfrânte de noile mari puteri; regatul part (247 î. Hr. Până la 224/227 d. Hr.) în est, Roma în vest.

Decăderea celui mai mare stat elenistic, regatul seleucid, pune în evidență faptul că statele elenistice au fost măcinate între est și vest: victoriei Romei împotriva lui Antiochos al IV-lea (192-188) și intervenției în cel de-al șaselea război sirian pentru salvarea Egiptului (168), le-au urmat revolta maccabeică a iudeilor (166) și cucerirea Mediei și a Persiei (către 160), iar apoi a Mesopotamiei (141-129), de către părți. Slăbiciunile seleucizilor au fost exploatate de către

Mithridate al Vl-lea din Pont (120-63) în vederea expansiunii, el intrând însă în acest fel în conflict cu Roma. În urma a trei războaie mithridatice (89-64) Siria devine provincie romană (64/63). Egiptul căzuse deja de la 168 în mod practic la statutul de stat susținut de către Roma și și-a pierdut în final independența prin victoria lui Octavian asupra lui Marcus Antonius și a Cleopatrei (30 î. Hr.).

Pe calea deja mai vechilor influențe ale culturii grecești s-au manifestat și influențele elenismului, acestea fiind la început mai spectaculoase în est. Influențele culturale greco-elenistice s-au manifestat până departe asupra Imperiului persan timpuriu, ele cunoscând o totuși o scădere în intensitate din Bactria până în India, și prelungindu-se în valuri până în îndepărtata China (motivul leului,

reprezentările chinezești timpurii ale lui Buddha; McNeill). Totuși, în estul îndepărtat și de-a lungul timpului, forța creatoare originară a lumii elene s-a pierdut treptat, impunându-se din ce în ce mai puternic legăturile dintre elementele grecești și cele vechi-orientale: greaca a rămas limba culturală, științifică și administrativă a curților regale și a cetăților, însă, mai ales în domeniul religios, reacțiile locale au câștigat treptat superioritate.

În timp ce Grecia, epuizată de efortul uriaș al expansiunii spre est (mai precis, emigrările în masă!), a decăzut deja în perioada elenistică la statutul de vid de putere, începea, încă o dată mai întâi în teritoriile coloniale grecești și în teritoriile unde acestea iradiau, ultima fază a expansiunii culturii elenistice, de această dată în vest prin ridicarea Romei. La început cucerirea de către Roma, pe atunci periferie vestică a estului civilizat, a culturii superioare mediteraneene, a reprezentat tendințele de reacție locale, ale unei societăți țărănești, în care domnea semibarbaria, față de ultrarafinata civilizație estică (McNeill). Însă curând după supunerea estului greco-elenistic și vechi-oriental, Roma s-a lăsat la rândul său, ca de obicei, copleșită destul de repede de superioritatea estului civilizator. Distrugerea Corintului și anexarea Greciei de către Roma (146 î. Hr.) reprezintă momentul începând cu care Roma se va lăsa, într-un ritm variabil și cu consecințe explozive, asimilată de către est. Rezultatul final va fi o nouă cultură superioară, romano-latină, care cu toate puternicele ei modificări greco-elenistice, trimite spre continuitatea vechi-orientală.

Astfel, moștenirea elenistică s-a divizat în două noi centre de cultură clasică și de putere – în vest Roma, cu influențe ulterioare ce merg până în Europa modernă; în est parții, deveniți mai târziu, în urma unor procese specifice, despre care cunoaștem mai puține detalii, sasanizii neo-persani.

27. Republica romană timpurie: luptele dintre clase și cucerirea Italiei, de la 510 până la 272 î. Hr.

Ridicării Romei după căderea monarhiei (510) la rangul de putere hegemo-nială italiană îi corespunde ca semn distinctiv fluctuația constantă dintre conflictele interne (luptele dintre clase) și etapele unității interne. Ele au constituit premisele unor tendințe repetate de cucerire a Italiei, într-o primă etapă numai a celei continentale (și fără Gallia Cisalpina).

Luptele dintre clase s-au întins de la prima secessio plebis (494) până la Lex Hortensia (287). Un început timpuriu al expansiunii de mai

târziu din interiorul Italiei a fost făcut de către Roma deja prin fondarea (primei) Ligi latine (493-387), aceasta fiind consecința unei expansiuni încă locale la început, orientată împotriva cetății etrusce Veii (426,396). Roma a atins o încheiere provizorie a expansiunii sale continentale prin supunerea Graeciei Magna la sfârșitul războiului tarentinic (272), atunci când ea a devenit, cu ajutorul Greciei, ca „socii navales", o potențială putere maritimă. Întrepătrunderea factorilor interni și externi, de la înfrângeri pe plan extern, la conflicte interne, ca nivele de trecere spre o nouă consolidare și o nouă expansiune, este în cazul Romei deosebit de clară și de instructivă.

Tribuni populari (la început doi) pentru plebei. 493 Prima Ligă latină (până la 387): simachia.

Patriciat – plebe.

Romanilor la Heraklea (280) și Ausculum (279). 275 Victorie a romanilor asupra lui Pirus la Beneventum: refugiere a lui Pirus în Epir.

Înțelegerea evoluțiilor ulterioare ale vechii Republici romane se rezumă succint la sublinierea caracterului ei de variantă a polisului mediteranean, cu particularități romane: dominația aristocrației posesoare de terenuri (patriciat) prin intermediul Senatului s-a plasat în tensiune cu poziția plebei, care servea ca infanterie în cadrul trupelor orășenești de hopliți, phalanx-urile, și care de aceea, ca și demosul grecesc, revendica drepturi politice. O caracteristică a Romei vechi a fost „secessio plebis", adică ieșirea plebei afară din cetate pentru a obține concesii, fenomen mai frecvent la începutul (494) și la sfârșitul luptelor dintre clase (287). Plebea a obținut astfel, prin constrângere, o inovație tipic romană, tribunii poporului (la început doi, iar treptat zece) (494), care reprezentau ca funcționari populari sacrosanți (intangibili) interesele plebei. Plebea a obținut după modelul atenian (legile lui Dracon, 621) codificarea jurisdicției prin Legea celor douăsprezece table (451), egalitate socială cu patriciatul prin adoptarea connubiumului (445), egalitatea în drepturi politice prin legea licino-sextinică (367), legi care au deschis plebeilor accesul la consulat (câte un consul patrician și unul plebeu). În mod esențial de aceste avantaje au profitat plebeii deveniți bogați, care, în calitatea lor de nouă nobilime, s-au unit cu patriciatul.

Roma republicană nu a fost niciodată o democrație așa cum a fost Atena, ci a rămas în mod constant sub conducerea nobilimii sale.

În același timp s-a dezvoltat coexistența complicată și tensionată a Senatului (ca instrument de guvernare al aristocrației

funcționărești/nobilimii) cu diferite forme de adunări populare, încununate prinlex Hortensia deplebiscitis (287): concluziile adunărilor populare ale plebeilor (plebiscita) vor avea de acum înainte același rang cu legile ordinare ale Senatului. În sfârșit, din instituția mai veche a funcționarului orășenesc ales pe un an a luat naștere magistratura ordinară romană, un sistem de funcționari structurat ierarhic (consuli, cenzori, pretori, chestori, edili), sistem ce va fi mai târziu structurat în detaliu de Lex Villia annalis (180). Acestora li se adaugă funcționarii extraordinari, în primul rând dictatorul numit pe o perioadă de șase luni și ajutorul său militar cu cel mai înalt rang, Magister equitum.

Datorită proastei utilizări și a concentrării puterii monarhice într-o singură mână, mai multe principii au fost eliminate – printre acestea se numără: anuitatea (alegerea pentru un an), colegialitatea (dreptul altora la obiecții, sau dreptul la obiecții al altor titulari ai unei funcții), interdicția continuității (nici o funcție nelimitată), a iterației (nici reluarea ei după un interval) și a cumulului (nici o acumulare de funcții diferite). Abolirea acestor principii începând cu perioada lui

Caesar a condus cu consecvență la sfârșitul Republicii și la Principat, sub conducerea lui Augustus.

Pe baza unității interne mereu înnoite și dezvoltate, în ciuda tuturor conflictelor interne efemere (luptele dintre clase, 494-287), s-a desfășurat un proces de expansiune a Romei, la început în interiorul Italiei, proces care s-a concretizat în stăpânirea teritoriului continental al Italiei (încă fără Gallia Cisalpina): principalul instrument l-au constituit armatele, având drept nucleu contingente de cetățeni romani, tovarăși de alianțe și din colonii, la început cu scopul predominant al realizării siguranței strategice a teritoriilor cucerite și denumite „ager publicus" (pământ al statului preluat de la învinși). Ca o alternativă la simpla anexare a teritoriilor cucerite s-a dezvoltat, în prelungirea structurii mai vechi a simachiei (prima și cea de-a doua Ligă latină), alianța, ea operând la început numai în Italia: adversarii înfrânți își mențineau autonomia internă, însă erau obligați la serviciu militar și la renunțarea la o politică externă proprie. Acest gen de alianță a fost prima etapă intermediară a adversarilor înfrânți și lipsiți de drepturi înspre obținerea, mai devreme sau mai târziu a cetățeniei romane care le asigura egalitatea în drepturi. Din tovărășia de arme romano-italiană (simachia) a luat naștere o uniune juridico-politică, una dintre cele mai însemnate contribuții ale Romei la dezvoltarea umanității.

Expansiunea Romei a început cu luptele, istoric încă slab confirmate, mai probabil legendare, împotriva vecinilor nemijlociți, lupte purtate pe baza Ligii latine (493-387,358 până la 338). Distrugerea vecinului etrusc din Veii și anexarea teritoriului acestuia a deschis calea expansiunii romane (396). Invazia galică (387) și distrugerea Romei (cu excepția Capitoliului) a amânat încă o dată ascensiunea Romei. Imediat după războiul Romei cu Liga latină (340-338) și soluționarea acestuia prin fondarea unei alianțe armate (338), supunerea samniților în urma unor războaie dificile, dintre care numai al doilea și al treilea război samnit sunt atestate istoric (326-304,298 până la 290), a asigurat Romei supremația asupra Italiei centrale. Acesteia i-a urmat cucerirea teritoriilor etruscilor (283).

Războiul tarentinic (282-272) a adus în scenă intervenția periculoasă a lui Pirus din Epir (280-275), intervenție căreia Roma a reușit să-i facă față cu ajutorul Cartaginei. Prin victoria asupra Tarentului (272) și tratarea cetăților grecești ca „socii navales" a fost pentru moment încheiată expansiunea continentală și a fost atins punctul de plecare al luptei împotriva Cartaginei: Roma a devenit putere maritimă latentă.

Ascensiunea Romei

28. Ascensiunea Romei la statutul de imperiu: războaiele punice și expansiunea în jurul Mediteranei, de la 264 până la 30 î. Hr.

Pe baza unității interne după încheierea luptelor dintre clase (287) și după unificarea militar-politică a Italiei continentale, ca o comunitate armată cu drepturi politice în creștere (272), Roma și-a început expansiunea peste mare prin luptele împotriva Cartaginei (264), lupte decise deja în urma celui de-al doilea război punic (218 până la 201). După acest război expansiunea romană a decurs fără dificultăți în relativul vid de putere al estului elenistic decăzut (începând cu 200), având ca moment de cotitură dictatul de la Eleusis (168). Până la sfârșitul regatului seleucid (64/63) și a Egiptului ptolemeic (30) Roma a unificat sub dominația sa toate teritoriile rămase disponibile ale vechiului imperiu al lui Alexandru, teritorii plasate la vest de noul regat part (247 î. Hr.). În cadrul istoriografiei romane, războaiele punice au constituit replica războaielor persane și a celui peloponesiac: relatărilor oferite de grecii Herodot și Tucidide le corespund cele oferite de către romanul Titus Livius și de către grecul Polybios, mai ales asupra celui de-al doilea război punic, chiar dacă ei scriu la o mai mare distanță

temporară față de evenimente decât au făcut-o înaintașii lor în Grecia clasică.

Mylae (260) și în insulele Aegate (241). 237 Roma ocupă Sardinia și Corsica. 218 Al doilea război punic (până la 201): trecerea Al pi lor, victorie a lui

Hannibal – la Trebia (218), la lacul Trasimene (217), și la Cannae (216). 215 Primul război macedonean (până la 205). 212 Romanii cuceresc Siracuza. 202 Victorie a romanilor la Zama Regia: Roma devine putere conducătoare în vestul Mediteranei.

Ca putere comercială. Teritoriul din jurul Cartaginei devine provincia romană Africa (până la 697 d. Hr.).

64/63 Siria devine provincie romană (până la 635 d. Hr.). 30 Egiptul devine provincie romană (până la 641 d. Hr.).

Expansiunea imperială a Romei s-a produs pe baza logicii premiselor sale interne și externe: din complicațiile ce au urmat războiului tarentinic a luat naștere în Messina conflictul cu Cartagina, mare putere maritimă (264). În cadrul acestuia, Roma, putere terestră până atunci, și-a constituit o flotă, în acest demers fiind sprijinită de „socii navales” din Graecia Magna. Totuși, noua tactică a luării cu asalt a navelor inamice a schimbat aspectul bătăliilor navale, cel puțin de partea romanilor, mai încrezători până atunci în luptele terestre. Cele două victorii navale de la începutul și de la sfârșitul primului război punic (264-241), cea de la Mylae (260) și cea din insulele Aegate (241) au impus o decizie preliminară: Roma a cucerit cea mai mare parte a Siciliei și a utilizat efectele crizei interne a Cartaginei (revolte ale soldaților și ale libienilor, 241 până la 238) pentru cucerirea Sardiniei și a Corsicii (237). Supunerea Galliei în Câmpia Padului, a Galliei Cisalpina (cucerirea Milanului, 222) și prima asigurare a Adriaticii împotriva piraților ilirici au creat Romei baza strategică pentru lupte decisive.

Pentru compensarea pierderilor, Roma a vrut să limiteze expansiunea Cartaginei în Spania (237) prin tratatul de pe Ebru (226); însă, prin disputa asupra Sagunrului (219), el a deschis calea celui de-al doilea război punic (218-201). Cel de-al doilea război punic rămâne, datorită schimbării dramatice a teatrului de acțiune și datorită succesiunii dramatice de victorii și înfrângeri, unul dintre cele mai instructive războaie din istoria universală. Trecerea Alpilor de către Hannibal pentru deschiderea ofensivei sale împotriva Romei n-ar trebui eliminată de către nici un profesor din lecțiile de istorie. Victoriile lui Hannibal asupra Romei (Trebia 218; lacul Trasimene, 217; Cannae, 216)

au aruncat Roma într-o criză a existenței sale prin dezertarea multora dintre aliați, însă au deschis și calea fortificării ei interne: dictatura lui Q. Fabius Maximus (Cunctator), instituită pentru ultima dată în cadrul republicii în sensul său originar, a salvat Roma prin tactica tergiversării („cunctator" = om șovăitor). Victoria Romei în Sicilia, încununată prin cucerirea Siracuzei (212) și a Spaniei (209-206), a determinat pierderea de către Cartagina a rolului de conducător al ostilităților. După eșecul înlocuirii lui Hannibal, izolat în Italia, cu fratele său Hasdrubal (208), ofensiva finală a Romei în Africa de Nord, sub conducerea lui P. Cornelius Scipio (204) a adus, prin victoria în bătălia de la Zama Regia (202), înfrângerea Cartaginei: în urma încheierii păcii (201) ea a fost desființată ca mare putere militară, prin dezarmare, rămânând însă mare putere comercială.

Politica de alianțe a lui Hannibal orientată împotriva Romei a condus, dincolo de primul război macedonean (215-205), sărac în evenimente, fiind de fapt parte

Ascensiunea Romei a celui de-al doilea război punic, la cel de-al doilea război macedonean (200-197), prolog al expansiunii Romei către est. Victoria de la Kynoskephalai (197) a fost folosită de către Roma pentru a sparge hegemonia macedoneană asupra cetăților grecești. Restaurarea autonomiei acestora prin declarația de pace făcută la Jocurile istmice (196) s-a dovedit a fi o impunere politică plină de efecte. Contraalianțele constituite de către Roma în spatele Macedoniei, cu Pergam (211) și Rhodos (206/205), au devenit instrumente de intervenție, la început pentru sprijinirea statelor elenistice mai mici împotriva celor mai mari. Încercarea de expansiune a seleucidului Antiochos al IH-lea dinspre Asia Mică spre Europa (196) a provocat conflictul Romei cu regatul seleucid (192-188) și a inițiat decăderea acestuia din urmă, decădere reflectată de pacea de la Apameia (188). Înfrângerea Macedoniei (168) și intervenția Romei în cel de-al șaselea război sirian pentru salvarea Egiptului (Dictatul de la Eleusis, 168) au deschis Romei calea spre statutul de putere hegemonică și în Mediterana estică: Egiptul a căzut practic sub protectoratul Romei, regatul seleucid a fost umilit și împins în conflict cu iudeii din cauza problemelor sale financiare (jefuirea comorilor templului, 167). Revolta iudaică a maccabeilor (166) și alianța Roma – Ierusalim (164) au continuat procesul de slăbire al regatului seleucid. Plasat între noul regat aflat în creștere, cel al părților, în est (către 160), regatul Pontului în nord, aflat sub conducerea lui Mithridate al Vl-lea (120-63) și Roma în vest, regatul

seleucid a fost distrus definitiv în urma a trei războaie, numite războaiele mithridatice (89-64).

Reorganizarea estului de către Pompeius (64/63) a transformat Siria în provincie romană (până la 635 d. Hr.) și a plasat noul stat rezultat în urma revoltei Maccabeilor, statul Hasmoneilor, sub autoritatea romană. Astfel a fost atins punctul de plecare pornind de la care, pe de-o parte Egiptul a fost transformat în provincie romană la sfârșitul războiului civil din Roma (30 î. Hr.), iar pe de altă parte a început dezvoltarea internă a iudeilor, până la apariția lui Isus și începuturile creștinismului, și până la marea revoltă a iudeilor (66-70/73 d. Hr.).

Ascensiunea Imperiului roman s-a produs în forme care au acționat mai târziu contradictoriu asupra caracterului său ca uniune juridică: pe de-o parte, prin expansiunea asupra Italiei, confederația ca instituție a deschis calea unor tendințe de acordare a egalității în drepturi popoarelor subjugate, egalitate conturată în organizarea Siciliei ca pământ supus și ca primă provincie romană (227). De aici înainte, confederația de tip tradițional, pe bază de alianțe politice externe, va fi limitată, ea renăscând pentru prima oară în faza decăderii, însă având acum un nou conținut și fiind destinată anexării popoarelor semibarbare în vederea susținerii granițelor, așa cum au procedat de altfel și alte imperii, în special cel chinez. Pe de altă parte, expansiunea nu s-a produs în întregime prin cucerire: Attalos al III-lea al Pergamului, nelăsând nici un moștenitor legitim, și-a scutit la moartea sa țara de conflictele interne obișnuite, lăsând-o moștenire Romei (133). Pergamul a devenit provincia Asia (129). Tot astfel au intrat în Imperiul roman Cyrene (96) și Bithynia (75).

Din expansiunea Romei către Africa de nord (Cartagina) și Asia Mică pot fi reținute încă două evenimente: în două provincii au apărut pentru prima dată numele unor regiuni istorice, care s-au extins treptat la un întreg continent -Africa (146) și Asia (129).

29. Războaiele civile și reorganizarea imperiului, de la 133 până la 30 î. Hr.

Războaiele punice și expansiunea Romei înspre estul elenistic rămân deopotrivă exemple clasice ale manifestării unor efecte negative pe plan intern și în același timp a unor mari succese militare pe plan extern: ascensiunea rapidă a Romei de la oraș-stat țărănesc la imperiu a dat naștere unor mari tensiuni sociale, care au răbufnit într-o serie de războaie civile. Așa numita „revoluție romană” (Theodor Mommsen) este

înțeleasă astăzi mai degrabă ca o criză î? acomodare a Imperiului roman la noile condiții pe care le-a creat succesul său impresionant. Ca de obicei, acțiunea factorilor interni s-a întrepătruns cu cea a celor externi. Problema centrală a constituit-o relația dintre constituția militară, structura socială și constituția politică în cadrul trecerii de la polisul roman la statutul de imperiu mediteranean. Secolul războaielor civile se întinde de la încercările de reformă ale fraților Gracchi (133-121) până la proclamarea Principatului de către Augustus (27) ca prolog al epocii romane a împăraților.

Este interzisă. 133 Tib. Sempronius Gracchus tribun al poporului: prima încercare de reformă (până la 132). 123 C. Sempronius Gracchus tribun al poporului: a doua încercare de reformă (până la 121). Aprox. 104 Reforma armată a lui Marius în lupta împotriva cimbrilor: proletarii în armată.

(până la 79): exilări.

Războaiele civile și Marcus Antonius. 31 Bătălie maritimă la Actium: înfrângerea lui

Marcus Antonius/Cleopatra. 30 Sfârșitul lui Marcus Antonius și a Cleopatra: Egiptul devine provincie romană (până la 641 d. Hr.). 27 Principatul lui Augustus (până la anul 14 d. Hr.).

Primul indiciu al efectelor sociale retroactive ale expansiunii imperiale viitoare a fost, chiar înainte de declanșarea celui de-al doilea război punic, Lex Claudia de nave senatorum (218): pentru eliminarea corupției politice senatorilor le-a fost interzisă participarea la comerțul lucrativ („navis” = navă destinată comerțului, ca pars pro toto). Chiar dacă senatorii participau totuși la comerț prin intermediari, cavalerii și-au început de atunci ascensiunea ca nouă aristocrație financiară a Romei republicane târzii.

Noua bogăție acumulată din dominarea comerțului și din cucerirea estului elenistic, aflat în continuare în expansiune economică, a generat în Roma o puternică polarizare socială: mai precis, bogata captură a comorilor tronului macedonean (168) permitea peste secole o extinsă scutire de impozite a Italiei, însă infuzia masivă de bani și de sclavi a permis apariția unor uriașe latifundii (= mari proprietăți de pământ) în mare parte a Italiei și în Sicilia. Sicilia a fost zdruncinată de două grele revolte ale sclavilor (135-132; 104-101). Țărănimea liberă, absentă din cadrul războaielor punice, însă slăbită oricum prin acestea, a fost copleșită progresiv de concurența economiei latifundiare bazate pe sclavi. Țăranii au emigrat spre Roma ca cetățeni lipsiți de proprietate, însă

liberi, acolo ducându-și existența ca „proletarii" și bazându-se pe câștigurile exploatării imperiale. Însă, deoarece potrivit constituției polisului mediteranean ei erau prea săraci pentru a se echipa singuri pentru armată, puterea militară a Romei a scăzut prin dispariția țărănimii sale libere, care constituise mereu grosul armatei.

Expansiunea continuă prin războaie în Spania (154-133) și în Africa nordică (războiul iugurthinic, 111 -105) și năvala cimbrilor și a teutonilor, urmate de grelele înfrângeri suferite de către Roma (113,105) care au demascat slăbiciunile acumulate în organizarea militară romană. De aceea, frații Gracchi au făcut din reabilitarea țărănimii libere, obiectivul fiind întărirea puterii armatei, punctul forte al cursului reformelor lor (133 până la 132,123-121). Ei au cerut ca mari colonii de proletarii, fondate pe ager publicus, să fie finanțate din averea moștenită de la Attalos al III-lea al Pergamului. Ei au eșuat însă pe termen scurt și au declanșat secolul războaielor civile romane, însă pe o cale ocolită Marius a obținut prin reforma armatei pe care a promovat-o (către 104) același rezultat: pentru umplerea golurilor produse în armata romană el i-a preluat pe proletarii ca soldați de profesie cu un serviciu îndelungat, soldați care potrivit constituției statului roman n-ar fi avut, în ultimă instanță, voie să servească în armata cetățenilor, bazată pe cens. Fiind primul consul reales în două mandate succesive (104-100), el a reușit să îndepărteze pericolul cimbrilor și al teutonilor (102,101) cu ajutorul armatei astfel reorganizate. În final, împotriva voinței Senatului, el a constituit colonia veteranilor săi, aceștia devenind țărani liberi (100). Marius a creat mai multe precedente, toate fiind îndreptate către sfârșitul republicii: o armată profesionistă, formată din soldați care depindeau material de comandantul suprem: militarul încununat de succes, care bazându-se pe armata sa, făcea politică; încălcarea unei legi fundamentale a conducerii funcționărești a republicii (interdicția continuității), la început numai dintr-o oportunitate militară (lupta împotriva cimbrilor și a teutonilor).

În același timp, Marius a deschis o nouă etapă în procesul polarizării interne, de această dată între partidul aristocratic al senatorilor (optimații) și cel al exponenților păturii superioare (patriciat, cavaleri), care din ambiții politice foloseau în scopuri proprii interesele păturilor inferioare (populare). Astfel și-a început ascensiunea Caesar. Marius, Sulla, Lucullus, Pompei și Caesar au fost cei mai mari conducători de armate care s-au implicat în politică, ei marcând cu numele lor conflictele interne, în timp ce expansiunea externă, prin

războiul mithridatic (89-64/63), continua aproape neîntrerupt. Prin cucerirea Galliei (58-51), Caesar și-a creat, printr-o acțiune pe cont propriu, baza pentru poziția de forță adoptată mai târziu în Roma. Prin descrierea sa în „De Bello Gallico”, acest eveniment a devenit un exemplu clasic cu dublă semnificație privind reușita îndepărtării de tensiunile interne prin orientarea spre expansiune și cucerire externă.

Procesul de dezvoltare a Romei a fost complicat de războiul alianței romane (91-89), revolta celtiberilor sub conducerea lui Sertorius (80-72) ca premisă a războiului civil de la Roma dintre susținătorii lui Sulla și cei ai lui Marius, combaterea loviturilor piraților mării (74-67) și marea revoltă a sclavilor sub conducerea lui Spartacus (73-71). Războiul aliaților a demonstrat încă o dată existența unor tensiuni rezultate din dezvoltarea rapidă a imperialismului și din slaba adaptare a constituției politice: aliații nu luptau în principiu împotriva Romei, ci numai pentru integrarea lor echitabilă în cadrul poporului dominant în imperiu, Epoca imperială ca cetățeni ai statului roman, ei reușind în ultimă instanță să obțină acest lucru (Lexlulia, 90). Înfrângerea celtiberilor (72), a piraților mării (67), a răscoalei lui Spartacus (71) și încheierea plină de succese a celui de-al treilea război mithridatic (64/63) au constituit trepte ale ascensiunii lui Pompei, care a împărțit totuși puterea în cadrul primului triumvirat cu noii veniți Caesar și Crassus (60). După eliminarea lui Crassus prin moartea sa în timpul înfrângerii suferite la Carrhae în lupta împotriva părților (53), confruntarea s-a redus la lupta dintre Pompei și Caesar. In următorul război civil, împotriva lui Pompei și a susținătorilor acestuia, Caesar va ieși învingător și va obține în mod practic exclusivitatea conducerii: el o va folosi pentru a introduce noi reforme. Aureus-ul devine noua monedă de aur (46), ea stabilizând schimburile monetare, iar a calendarului iulianic (45), ca o dezvoltare a calendarului solar modificat, calendar provenit din Egipt, a avut consecințe majore care se întind până astăzi. Ascensiunea lui Caesar la poziția de dictator, la început pentru zece ani (46), iar apoi pe viață (44) a condus la o formă mascată de monarhie. Ea a provocat o opoziție vechi-republicană condusă de către Brutus și de către Cassius, care a culminat cu asasinarea lui Caesar (44). În urma a două noi războaie civile – al doilea triumvirat (Marcus Antonius, Octavian, Lepidus, 43); Octavian – Marcus Antonius (31-30) – republica a fost în final ruinată. În același timp, în cadrul principatului lui Octavian/Augustus (27 î. Hr.) a luat naștere noua formă de garantare a păcii în plan intern, și de reorganizare a imperiului pe plan extern.

30. Epoca imperială: apogeul și epoca de strălucire a Imperiului roman, de la 27 î. Hr. Până la 192 d. Hr.

Principatul lui Augustus (27 î. Hr. – 14 d. Hr.) a deschis epoca imperială romană și a fost „epoca de aur” a Imperiului roman. El a stabilit pentru prima oară unitatea spațiului mediteranean și a anexat aproape jumătate din Europa civilizației mediteraneene, plasată acum sub semnul caracteristic al dublei sale culturi greco-latine, cultură care după divizarea imperiului (395) și decăderea Romei vestice (476) s-a sfărâmat și ea. La două sute de ani după fondarea Chinei imperiale de către dinastia Ch'in (221-207), urmată de dinastia Han (206 î. Hr. – 220 d. Hr.), care a avut în Asia estică același rol pe care 1-a avut în Europa Imperiul roman, ordinea romană a păcii (= „Pax Romana”) ilustrează în mod sugestiv ambele fețe ale imperiilor plasate în bazinul unor culturi superioare – cucerire imperială și

Antichitatea eurasiatică „progres” civilizator. Un al treilea factor leagă Imperiul roman în perioada apogeului său de Imperiul chinez al hanilor – organizarea pentru prima dată a comerțului intercontinental dintre China și Occident, comerț a cărui creștere și descreștere sunt strâns legate de evoluția ulterioară a marilor imperii.

27Î. Hr. Principatul lui Augustus (până în 14 d. Hr.).

20Î. Hr. Pacea dintre Roma și regatul part.

Aprox. 30 Crucificarea lui Isus: punctul de plecare al creștinismului.

A Imperiului roman. 106 Cucerirea Daciei: romanii iau de aici aur, argint, sclavi.

(până la 166).

Despotism pe plan intern.

După un secol de războaie civile Principatul a fost expresia unei nevoi generale de pace. Din punct de vedere al dreptului constituțional el a luat naștere din concentrarea celor mai înalte prerogative republicane (tribunicia potestas, imperium proconsulare) în mâinile unui singur om și din ridicarea limitărilor legate de aceste prerogative (anuitate, interdicția cumulului etc), în timp ce funcționarii (consulatul, pretoriatul etc.) au continuat să existe. În exercitarea puterii lor, împărații au oscilat între regimuri cvasi-constituționale, ce acordau cel puțin aparent considerație Senatului, și despotism de factură orientală. Căderea brutală a unor astfel de despoți – Caligula (41), Nero (68), Domițian (96), Commodus (192) – a împins imperiul spre crize din ce în ce mai profunde. Lipsa de fii a împăraților, începând cu Nerva (96-98) a condus

la preluarea succesiunii de către împărați adoptivi impresionanți (până la 180): Traian, Hadrian, Antoninus Pius, Marcus Aurelius. Sub conducerea lor Pax Romana a cunoscut cea mai

Epoca imperială mare extindere pe plan extern, iar pe plan intern, Roma a cunoscut cea mai lungă perioadă de pace.

Încheierea perioadei lor'a condus la constituirea Imperiului roman ca un nou tip de asociație juridică, caracterizată prin recunoașterea drepturilor cetățenești ce vizau toate libertățile și exprimată de Constitutio Antoniniana, elaborată sub conducerea împăratului Caracalla (212). Cu toate acestea alianța se afla deja într-o criză existențială, generată probabil de o motivație fiscală.

În teritoriile vestice nou cucerite, extinderea civilizației mediteraneene prin romanizare și prin preluarea tehnicilor civilizatorice aduse de către romani a înregistrat progrese rapide – cetăți, agricultură intensivă, producția meteșu-gărească, viticultura, străzi, apeducte. Un rol important în romanizarea teritoriilor nou cucerite în Europa l-au jucat taberele militare (castra) și cetățile romane care au apărut în cadrul acestora, iar mai târziu veteranii armatei. Ei erau considerați cetățeni cel mai târziu după lăsarea la vatră, erau bine apreciați și cel mai adesea împroprietăriți prin plata unei indemnizații consistente. Dimpotrivă, în estul extrem de populat și mai dezvoltat din punct de vedere economic a luat un avânt mai mare grecizarea, ea fiind favorizată și de o renaștere greacă, ce a avut loc în perioada lui Hadrian (117-138). Astfel, Pax Romana a favorizat constituirea unei culturi duble greco-latine, aceasta fiind premisa pe termen lung a împărțirii de mai târziu a Imperiului roman: în privința statului, a administrației, a dreptului și în domeniul militar a dominat latinitatea romană, în știință și cultură în cel mai larg sens a dominat de o manieră covârșitoare cultura greacă; sub nivelul acestora, în teritoriu au fost păstrate limbile populare mai vechi.

În paralel cu tendințele de consolidare internă expansiunea externă a continuat mereu, de la Augustus până la Traian, ea fiind orientată în mod predominant spre o arondare strategică. Cu toate acestea, așa cum se întâmplă adesea în istorie, asigurarea unei poziții a atras după sine o ofensivă limitată către altele: teritoriul Alpilor împreună cu împrejurimile lor, până la Dunăre (15 î. Hr.), Britannia (43 d. Hr.), Pontul (64), Dacia (în principal din motive economice – aur, argint, sclavi) și regatul Nabateilor, acesta fiind considerat provincia Arabia (106), Armenia (114), o mare parte a Mesopotamiei (116). Dimpotrivă, cucerirea Arabiei sudice a eșuat (24 î. Hr.), așa cum s-a

întâmplat și cu Germania vestică, dintre Rin și Elba (bătălia din Pădurea Teutoburgică, 9 d. Hr.). Rinul, Dunărea și Eufratul superior s-au constituit ca granițe stabile ale imperiului, ele fiind susținute de fortificații (limesuri, începând cu 85), lor corespunzându-le fortificații în Britannia (zidul lui Hadrian) și în sud, din Mauritania în vest, până în Dacia și în Siria în est. În Europa, influențele culturii romane s-au răspândit și în cadrul limesului. Chiar și după sfârșitul Imperiului roman (de apus) limesul a rămas pentru mult timp o graniță culturală ușor de recunoscut, tot așa cum s-au petrecut lucrurile cu Zidul chinezesc în Asia de est.

Făcând abstracție de crizele imperiului generate de schimbările brutale de tron, Pax Romana nu a fost tulburată în plan intern decât ocazional, prin revolte regionale. Pe lângă revolta batavică (68/69-70) au mai prezentat importanță în primul rând cele două răscoale iudaice (66-70/73, 132-135), ele conducând la o nouă dispersare a iudeilor („Galuth" = exil), prin fugă spre sud (Arabia) sau prin deportare spre vest pe granița Rinului și în Spania. La început, noua minoritate religioasă provenită din rândul iudeilor, cea a creștinilor, a creat numai probleme neînsemnate.

În apogeul puterii sale Imperiul roman a pus bazele, în vestul îndepărtat, unei prime legături cu replica sa imperială din estul îndepărtat, Imperiul chinez al dinastiei Han, prin instituirea unui comerț intercontinental continuu și sistematic. Importul bunurilor de lux orientale (bumbac și indigo din India, mirodenii din Arabia, mătase din China) era plătit de către Imperiul roman în cea mai mare parte prin aur și argint. Comerțul a căpătat o bază mai sigură prin intermediul unei misiuni comerciale romane trimise în China (trecând prin Burma și Yiinnan) (166), acest eveniment petrecându-se însă cu puțin înainte de izbucnirea crizei imperiale în China (Mișcarea turbanelor galbene, 184) și în Roma (căderea lui Commodus, 192).

În ansamblu, Pax Romana a constituit, în apogeul epocii imperiale romane, o perioadă de prosperitate și de stabilitate, transfigurată în secolele următoare în diferite conflicte ale Occidentului civilizator, situația perpetuându-se până în Renaștere, ca epocă de aur a clasicismului european.

31. Iudeii în Antichitate: de la Cyrus până la Bar Kochba și urmașii săi, de la 538 î. Hr. Până la 425 d. Hr.

Istoria antică a iudaismului începe prin întoarcerea iudeilor din prizonieratul babilonian și prin Edictul lui Cyrus. De acum înainte iudeii

se vor bucura sub diverse dominații (perșii, Alexandru, Ptolemeu, seleucizii, Roma) de autonomie religioasă și prin aceasta de autonomie politică și socială: pentru prima dată în istoria universală un popor s-a definit prin religia sa. În timp ce iudeii bogați au rămas în Babilon, constituind aici primul centru de greutate al diasporei iudaice (reședință voluntară în afara lui Erez Israel), cei întorși au creat, prin intermediul

Iudeii reformelor lui Esra și Nehemia (către 450), bazele iudaismului ca religie: fundamentul acestui proces 1-a constituit aplicarea strictă a legilor mozaice prin intermediul Pentateuhului (cele cinci cărți ale lui Moise), acestea fiind pentru prima dată fixate și reunite în scris. Reconstruirea templului lui Solomon în Ierusalim le-a redat iudeilor centrul religios. Ei au transferat acum „ghetoul mesianic", constituit prin împărțirea strictă a „lumii" („păgâni" și „non-iudei") în cadrul prizonieratului babilonian și menit să contribuie la afirmarea propriei identități, asupra Ierusalimului și a pământului evreiesc. Ca „popor al lui Dumnezeu" (Israel) iudeii și-au conferit de o manieră colectivă statutul de preoți.

Iudeii s-au aflat în mod constant în tensiunea dintre izolare (atât liberă cât și impusă din afară) și asimilare, această fluctuație mergând până la problema propriei identități. Ca prim popor urban și popor legat de o carte, iudeii au trăit de atunci ca singurul popor care și-a înălțat până la sacralitate identitatea religioasă (iudaism) și pe cea etnică (evreitate), astfel încât în cadrul existenței iudaice a apărut un întreg spectru de poziții posibile, mergând de la „evlavioșii" fundamentaliști („Chassidim") din „ghetoul mesianic", trecând peste religioșii care s-au separat deja de „lume" și cei care trăiesc în ea, fiind activi din punct de vedere economic, până la secularizați și asimilați (cel mai adesea înstăriți) sau „renegați", care au părăsit cu totul iudaismul, trecând la o altă religie universală. Dinamica internă a istoriei iudeilor a oscilat constant între acești poli și a dat naștere diversității extraordinare de curente politice, religioase și spirituale care a caracterizat iudaismul și pe evrei: iudeii nu au fost niciodată un bloc monolitic.

Iudeii s-au comportat cu loialitate față de stăpânii lor din diverse perioade, atâta timp cât aceștia le-au respectat autonomia religioasă sau i-au cruțat de la cea mai mare grozăvie – venerarea altor zei, cum ar fi de pildă cultul stăpânului, ca parte a cultului oriental al stăpânului, provenit din Egipt și pe care Alexandru cel Mare 1-a ridicat la rangul de cult de stat. Asimilarea extremă (elenizare) sub stăpânirea seleucidă și jefuirea comorilor templului pentru acoperirea plăților enorme față de

Roma după eșecul lui Antiochos al IV-lea în Egipt în fața dictatului roman de la Eleusis (168) au provocat revolta Maccabeilor „evlavioși", de inspirație inițială fundamentalistă (167-161). În urma acestor evenimente a luat naștere domnia Hasmoneilor, aceștia domnind din punct de vedere formal ca regi – mari-preoți (161 -63) în vidul de putere apărut în cadrul regatului seleucid aflat în decădere.

Deoarece Hasmoneii s-au comportat la rândul lor aproape ca și regii elenistici, s-au conturat, de o manieră vagă, fiind înăbușite de către Hasmonei, reprezentări ale unei domnii a lui Dumnezeu (teocrație) prin medierea preoților, cu speranța unui conducător mesianic. Așteptarea lui Mesia, a „Celui uns" din casa lui David, care va reface regatul lui David, s-a contopit cu ideea persană a luptei finale dintre Bine și Rău (dualism) în cadrul credinței mesianice de mai târziu. Deoarece așteptarea lui Mesia se dovedea lipsită de finalitate, venirea sa s-a sublimat în marea criză a lumii, în apocalipsă, lupta finală, Armaghedonul, în care Mesia, așezat pe muntele Sionului în Ierusalim, la mormântul lui David, va judeca „lumea" pentru toate nedreptățile săvârșite față de iudei. În cadrul vicisitudinilor tumultuoase ale existenței iudeilor, credința mesianică le-a conferit o identitate puternic conturată, fiindu-le în același timp sprijin și consolare. Hasmoneii au realizat o importantă expansiune teritorială, fără a reface totuși întregul volum al regatului lui David. Tulburări interne au provocat intervenția Romei, sub conducerea lui Pompei, care a supus teritoriul iudeilor dominației romane, menținând însă autonomia internă (63 î. Hr.).

În perioada conflictelor interne care au afectat Roma până la Principatul lui Augustus, Herod (Irod) cel Mare (37-4 î. Hr.) a câștigat poziția celui mai important rege clientelar iudeu („rex socius"), sub dominație romană. Deoarece, fiind idumeu, nu era iudeu pur, el a încercat să-și întărească poziția în special prin restaurarea în stil mare a templului din Ierusalim. Sub succesorul său, teritoriul iudeilor a decăzut la statutul de provincie romană. O revoltă de natură fiscală a zeloților fundamentaliști („fanatici, zeloși") în Galileea, revoltă izbucnită în anul 6 d. Hr. Și orientată împotriva Romei, anticipează dificilele conflicte de mai târziu, în spectrul păturii superioare „supraveghetoare a colaboraționismului" a aristocrației preoțești („saducheii"), al fariseilor, care făceau din sinagogile lor o regiune populară descentralizată, plasată sub conducerea „rabinului" („domnului", „învățătorului"), al numeroaselor secte mesianice, zeloții și „siccarienii" (din latinescul „sicca" = pumnal), meniți a fi brațul înarmat al primilor, s-a pus la cale,

tot ca parte a crizei religioase generalizate în Antichitatea mediteraneană a acelei epoci, un amestec exploziv.

Din el provin două evenimente de importanță universală – secesiunea creștinismului, mai întâi ca o variantă a iudaismului, plasată în marginea sectelor mesianice (către 30), și revolta iudaică (66-70/73) o generație mai târziu. Revolta iudaică a izbucnit pe baza complicațiilor relațiilor trilaterale romano-greco-iudaice – dominație politică a Romei, dominație și rivalitate culturală a elementului grecesc, în diaspora (Alexandria) și pe teritoriul iudeu. După succesele de început și înfrângerile de mai târziu repurtate în fața puterii romane sub conducerea politică a zeloților, care au împins opoziția până la extrem, revolta a mers până la distrugerea templului ocupat de către aceștia și apărat militar în timpul asedierii Ierusalimului (70) și la sinuciderea colectivă, obișnuită la ei, în contextul cuceririi ultimului lor punct de sprijin fortificat, Massada (73).

Urmările au constituit o catastrofa pentru iudeii înfrânți („Judaea captata"), catastrofa amplificată după cea de-a doua mare revoltă, condusă de către Bar

Ascensiunea creștinismului

Kochba (132-135): populația iudaică din Galileea a fost deportată, până la cele mai neînsemnate rămășițe, în măsura în care supraviețuise sau nu se refugiase încă, în Imperiul roman, în primul rând în Spania și pe linia Rinului, pe atunci un fel de Siberie a Imperiului roman. Spania și Rinul vor deveni mai târziu în cadrul „Galuth"-ului (=exil forțat) centre principale ale iudaismului medieval. Iudeii erau considerați formal sclavi imperiali („servi"), însă și-au păstrat autonomia religioasă, ca „religio licita" (religie tolerată), și prin aceasta autonomia internă a comunității iudaice, chiar și după victoria creștinismului ca religie de stat a imperiului („ecclesia triumphans").

După revolta lui Bar-Kochba Ierusalimul a fost din nou distrus (135), iar apoi reconstruit ca oraș roman (138), accesul iudeilor fiind însă interzis. Chiar și numele țării iudeilor a fost anihilat: ea se va numi de aici înainte „Syria Philistaia", din care va rezulta „Palestina". Din punct de vedere economic, urmările au fost devastatoare pentru țară: romanii au defrișat ultimele păduri pentru a crucifica mii de iudei pretutindeni prin țară și pentru a construi marile mașini de război cu care au înfrânt Massada (73). Pentru populația iudaică din Galileea Roma a tolerat un patriarhat (Sinedriu), care a fost din nou ridicat (425) după izgonirea iudeilor din Alexandria (414) și după masacrul realizat de către Roma

răsăriteană în Siria (420). Odată cu pierderea centrului de cult religios, a Ierusalimului, iudaismul a supraviețuit în Galuth și în diaspora mulțumită descentralizării sale religioase, inițiate deja înainte de aceste evenimente de către farisei, mai apropiați de popor prin sinagogile lor. În același timp, religia iudaică s-a spiritualizat prin faptul că s-a pus capăt în mod forțat jertfelor animale, care după aceste distrugeri (70) nu vor mai fi posibile în cadrul singurului centru admis, templul lui Solomon din Ierusalim.

32. Ascensiunea creștinismului ca religie de stat în Roma târzie, de la 30 până la 391 în acest timp, ascensiunea creștinismului la statutul de religie de stat în Imperiul roman a oferit istoriei Antichității târzii, prin convertirea lui Constantin, o nouă orientare și a pus bazele Evului Mediu european. Premisele acestei noi direcții au fost iudaismul și dezvoltarea internă a Imperiului roman în faza târzie.

Antichitatea eurasiatică

49/50 Conciliul apostolilor în Ierusalim: „misionariat” printre greci.

Și Pavel martirizați. 66 Revolta iudeilor (până la 70/73): distanțare politică a creștinătății timpurii de iudaism, aprox. 110-140 învățătura celor 12 apostoli: cel mai timpuriu regulament de organizare a bisericii – episcopi, presbiteri, diaconi, aprox. 150 Gnosticii greci: dualismul.

Aprox. 200 împotriva gnosticilor, succesiunea apostolică a episcopilor. 243 Maniheismul, cu elemente creștine și gnostice. 250 Persecuția creștinilor sub împăratul Decius (până la 251). 297 Edictul de persecutare a maniheilor. 301 Creștinismul devine religie de stat în Armenia. 313 Edictul de toleranță de la Milano: creștinismul devine religie dominantă în Occident – convertirea lui Constantin. 325 Conciliul de la Niceea: profesiunea de credință de la Niceea (crezul);

Arius este condamnat; al patrulea patriarhat. 330 Constantinopol – capitală a Imperiului creștin. 359 Sinodul de la Rimini: arianismul – religie a imperiului. 364 Imperiul roman este învrăjbit confesional: Apusul ortodox -

Răsăritul arianic (până la 379/81). 366 Damasus I (până la 384): primul papă cert din punct de vedere istoric.

Legală de creștinism pe întreg teritoriul. 391 Cultele păgâne sunt interzise în Imperiul roman – creștinismul devine religie de stat: biblioteca din Alexandria este incendiată de către patriarhul Teofil.

Creștinismul a luat naștere ca o detensionare a iudaismului într-o situație de criză a iudeilor: din pierderea independenței statale începând

cu prizonieratul babilonian (586-538 î. Hr.), pierdere repetată odată cu decăderea statului Hasmoneilor (63), s-a dezvoltat așteptarea venirii lui Mesia (= Unsul, adică regele), care, ca urmaș al lui David îi va elibera pe iudei de sub stăpânirea străină a Romei și va reface regatul lui David. Acestora li s-au adăugat reprezentări apocaliptice despre sfârșitul catastrofal al umanității și despre nașterea unui nou pământ în cadrul unui Imperiu de o mie de ani (hiliasm, din grecescul: „hilioi" = 1000), pentru care venirea lui Mesia nu ar fi decât prologul. Așteptarea mesianică a iudeilor a fost accentuată de înăsprirea impunerilor fiscale provenite din partea romană și de decăderea treptată a iudeilor la rangul de supuși romani. Pornind de la o primă revoltă împotriva fiscalității ce a avut loc în Galileea (6 d. Hr.) s-a dezvoltat mișcarea zeloților („bărbați zeloși"), aceasta

Ascensiunea creștinismului constituind direcția extremă a opoziției antiromane, cu care va fi identificat Isus și susținătorii lui (discipolii).

După ce Isus a înșelat prin lipsa sa de violență așteptarea mesianică plasată asupra persoanei sale și, datorită eșecului politic, a cunoscut cea mai cumplită moarte pe care o cunoștea Antichitatea, fiind crucificat (30), discipolii săi l-au considerat „Hristos" (în greacă: = Mesia), Fiu al lui Dumnezeu și fondator al unei noi religii.

Prima comunitate din Ierusalim a fost constituită în întregime din iudei. Apoi, Pavel, provenind din diaspora elenizată, a așezat creștinismul pe o nouă bază prin intermediul „misionarismului" printre greci, el întreprinzând călătorii misionare și reușind să impună misionarismul în cadrul Conciliului apostolic din Ierusalim (49/50), în ciuda puternicei opoziții venite din partea confraților lui Isus și a primilor discipoli (creștinii iudei). Revolta iudeilor (66 – 70/73) a accentuat separarea, de acum și politică, a primilor creștini de iudaism.

Cu toate acestea, creștinismul a găsit la început aderenți în primul rând în comunitatea iudeilor din jurul Mediteranei, iar apoi printre slavi și printre cei eliberați din sclavie. Primul regulament de organizare bisericească, învățătura celor doisprezece apostoli (110/140), conținea deja o ierarhie funcționărească bisericească – episcopi (pentru fiecare oraș), presbiter (cel mai vârstnic) și diacon, în sfârșit, s-a cristalizat apoi rânduiala slujirii lui Dumnezeu (liturghia) – către 150. Creștinismul timpuriu și-a extras elementele fundamentale ale reprezentărilor și simbolurilor sale din mediul elenismului Antichității târzii, așa cum sunt de exemplu: „păstorul cel bun" (titlu al regilor vechi-orientali), Mana, din „luna"nouă (Iștar = Venus din Venus cea nouă), iar mai târziu „Pontifex

Maximus” ca titlu al papilor romani. Prin „misiunile de creștinare”, creștinismul timpuriu a intrat în legătură cu filosofia și gnoza greacă (către 150). Pentru limitarea gnozei și a misticii sale spontan-speculative, administrația bisericii a impus succesiunea apostolică a episcopilor: fiecare episcop își trage puterea grației în ultimă instanță de la unul din cei doisprezece apostoli, prin intermediul unei serii de episcopi. Lupta bisericii împotriva gnozei a continuat prin lupta împotriva maniheismului, care la scurt timp după apariție în Persia (243) va fi interzis în cadrul Imperiului roman (297).

La început, creștinismul primar nu a fost pentru o lungă perioadă, exceptând epoca lui Nero, stânjenit de administrația statală. În timpul tulburărilor din epoca împăraților soldați (235-384) s-a ajuns totuși la persecuții ale creștinilor (250/251, 257-260), declanșate de refuzul creștinilor de a se supune cultului imperial și de a efectua serviciul militar sub simbolurile sale. Persecutările creștinilor au contribuit la conflictul intern al Imperiului roman, întărind însă creștinismul, prin exemple ale fermității martirilor creștini. În perioada de pace internă, care a durat până la ultima persecuție a creștinilor (303-306/311), creștinismul și-a consolidat poziția, câștigând acum și poziții de conducere în stat și în societate, astfel încât el s-a opus ultimei persecuții, petrecute în timpul lui Dioclețian (303). După ce aceasta a luat sfârșit în Apus (306) și în Răsărit (311), Constantin a legalizat creștinismul prin Edictul de la Milano (313): acesta devenea de atunci cea mai puternică religie din Imperiul roman, fără a ajunge încă, precum în Armenia (301), religie de stat, mai cu seamă după ce Constantin s-a convertit pe patul de moarte (337). Cu toate acestea, el dorea să folosească creștinismul ca pe un element unificator al Imperiului roman și a intervenit de aceea, după obținerea domniei exclusive (324), în problemele bisericești: sub conducerea sa a avut loc, la Niceea, primul conciliu al întregii biserici (ecumenic) – 325, care prin profesiunea de credință a trinității, făcută aici, a creat fundamentele creștinismului. Instalarea celor patru patriarhii (Ierusalim, Antiohia, Alexandria, Roma) reflecta importante puncte religioase și economice ale Imperiului roman, extinse mai târziu prin centre politice (Constantinopol). Roma și-a asigurat încă odată prin intermediul acestora o poziție specială.

Diferite reprezentări religioase precreștine din diverse teritorii (Egipt, Grecia) au luat forma unor cizelări ale creștinismului timpuriu; scindări, schisme și biserici speciale au dezbinat de atunci creștinismul. Arianismul și monofizismul, biserica siriacă, cea coptă și cea nestoriană

au constituit de timpuriu forme speciale importante ale creștinismului, în opoziție cu dreapta credință bisericească (ortodoxia), pe care Constantinopolul și Roma au reprezentat-o mult timp împreună. În ciuda condamnării lui Arius la Niceea (325), arianismul s-a dezvoltat, pe de-o parte chiar în cadrul Imperiului roman, iar pe de altă parte prin misionariatul desfășurat printre germani (goți, longobarzi etc.) la nord de imperiu. Pentru o scurtă perioadă chiar Imperiul roman a fost arian (359-364), după aceea fiind tensionat din punct de vedere confesional – ortodox în Apus, arian în Răsărit (până la 379/381). Abia Theodosius (379-395) a reunificat imperiul pe baza ortodoxiei (381) și, prin interzicerea tuturor cultelor păgâne, a ridicat creștinismul la rangul de religie de stat oficială în Imperiul roman (391). Prin campania de distrugere desfășurată sub conducerea patriarhului de Alexandria, Teofil, împotriva clasicismului grec, considerat „păgân”, și în primul rând împotriva centrului tradițional al acestuia, Alexandria (391), s-a pregătit calea unei orientări mai radicale a creștinismului, monahismul, și în același timp calea ruinării de către această mișcare a clasicismului european.

Antichitatea târzie

33. Criza existențială și noua stabilitate în statul corporativ al Antichității târzii, de la 192 până la 375

Idila aparentă generată de Pax Romana s-a dovedit a fi numai o amăgire: ea conținea deja factori care i-au pregătit decăderea de mai târziu. După căderea despoticului Commodus (192) vor apărea numeroase crize ce vor conduce până la haosul epocii împăraților militari (235 până în 284). Prin exercitarea unei ample forțe de constrângere Imperiul roman și-a asigurat încă odată stabilitatea: Dioclețian (284-305) a constituit statul corporativ al Antichității târzii, iar Constantin cel Mare (309/324-337) a adăugat la aceasta creștinismul ca un suport comun.

Cadrul armatei; cultul soarelui („Sol Invictus”) devine religie de stat. 271/272 Retragerea aureliană: părăsirea Daciei de către romani. 284 Dioclețian devine împărat (până în 305): statul corporativ al

Antichității târzii.

Creștinismul este întărit. 324 Constantin este monarh absolut (până la 337): monede de aur masiv (solidus).

Deja în cadrul lungii perioade de stabilitate din epoca imperială existau factori care au generat instabilitatea de mai târziu. Garda de corp imperială, garda pretoriană, va deveni un exemplu hotărâtor pentru greutatea influenței politice a trupelor de elită: începând cu ascensiunea

și decăderea lui Caligula (37-41) ea a fost, prin intennediul donativului (cadou în bani la începutul domniei) practicat de către Claudius (41-54), interesată material în frecventele schimbări ale împăraților. În timpul crizei imperiale generate de asasinarea lui Commodus (192/193) administrația imperială a scos formal la licitație garda imperială, oferind-o celui care plătea mai mult. Septimius Severus a înlocuit de aceea pe romano-italicii din cadrul gărzii pretoriene, în care nu mai avea încredere politică, cu germani și iliri (197). Noua gardă pretoriană devenea astfel la fel de puternică precum fusese, avea o soldă mai mare, însă un donativ cu o valoare mai mică. Barbarizarea armatei romane a început astfel dinspre centru, garda imperială menținându-și totuși rolul de a propulsa noi împărați.

Uriașa dezvoltare a producției în provincii a determinat treptat o anulare a funcțiilor economice ale Romei și Italiei și a pregătit mutarea capitalei imperiului de la Roma. Odată cu marea ciumă, adusă de armată din războiul part (166), a început o depopulare masivă și continuă. Noi adversari slăbeau Roma dinspre exterior germanii, la început alamanii pe Rin (începând cu 233), mai târziu goții, pe Dunărea inferioară (începând cu 238); Imperiul sasanid neo-persan la est (224/227), care a apărut în locul părților. În continuarea Imperiului ahemenid vechi-persan s-a afirmat și s-a dezvoltat în partea estică a Imperiului roman, mergând până la strâmtori, o anumită dinamică, deosebit de periculoasă pentru Roma (începând cu 230). Sub presiunea dublei ofensive a perșilor și a germanilor, în epoca împăraților soldați (235-284) criza a căpătat un caracter permanent: la incapacitatea administrației centrale de a fi prezentă în același timp peste tot, pentru a respinge pericolele externe, s-au adăugat tensiunile interne crescânde: 22 de împărați soldați unanim recunoscuți în numai 49 de ani (235-284), numeroșii contra-împărați neluați în calcul sunt doar simptome exterioare ale războiului civil și labilității permanente. Armata a devenit unicul factor de putere, iar în cadrul ei armata dunăreană era cea mai puternică din punct de vedere numeric, ea fiind constituită și din traci și iliri și instituind cei mai mulți împărați. Administrația centrală a fost paralizată de depopulare și de micșorarea producției, ea fiind slăbită și mai mult de feudalizarea incipientă. Forțe regionale și locale au preluat funcțiile de autoapărare și au sustras fiscului imperial, prin tendința spre imunitate (scutirea de taxe), venituri suplimentare.

Războaiele fără sfârșit au accelerat o inflație galopantă, însoțită de fluctuațiile obișnuite ale valorii reale, mergând în anumite cazuri până la

reinstituirea economiei naturale. Roma și-a sărbătorit aniversarea a o mie de ani de existență (248) într-o stare generală de neliniște și cu un împărat de origine exotică (arabă), Filip Arabul (244-249).

Spre sfârșitul epocii împăraților soldați, anumite înnoiri și succese militare au pregătit schimbarea: Roma a preluat de la perși cavaleria în zale, folosită cu succes în special împotriva germanicilor, ca rezervă intervenționistă rapidă. Aurelian (270-275) a înfmțat alianțe germanice închise, a permis întărirea Romei printr-un zid al cetății, a părăsit definitiv expusa provincie Dacia (271/272) și a introdus ca religie de stat cultul soarelui („Sol Invictus”), de origine orientală, acesta fiind ultima religie de stat înaintea dominației creștinismului. Victoriile asupra alamanilor (271) și asupra perșilor sub conducerea ultimului împărat soldat, Carus (283-284), au eliberat oarecum granițele.

Dioclețian (284-305) a folosit șansa: o reformă profundă a imperiului a centralizat din nou administrația imperială, descentralizând totuși cele mai înalte posturi de comandă militară prin intermediul tetrarhiei (293): câte un împărat superior (Augustus) și unul inferior (Caesar) atât în Răsărit, cât și în Apus conduceau imperiul. Mărirea numărului provinciilor la 96, iar mai târziu la 120, grupate în 12 dioceze, a oferit o elasticitate suplimentară. Preluarea administrației ptolemeice egiptene la scara întregului imperiu a condus la statul corporativ al Antichității târzii – centralizare fiscală severă în vederea impozitării producției la un nivel devenit între timp puțin important, prin intermediul corporațiilor coercitive în orașe și al impozitului pe pământ la țară, banii adunați astfel servind la purtarea războaielor.

Tetrarhia lui Dioclețian a funcționat numai până la retragerea sa voluntară în marele său palat (305), din care s-a dezvoltat mai târziu orașul medieval Split (Palatium = Spalato = Split). În urma noilor războaie civile s-a remarcat Constantin cel Mare, care a devenit mai întâi co-împărat (309), iar apoi monarh absolut (324 până la 337). El a desăvârșit reforma imperiului începută de către Dioclețian printr-o reformă monetară, care, prin a în circulație a aurului masiv (324), a dat naștere celei mai statornice monede din istoria universală, menținută ca valută „solidă” până la începuturile decăderii Bizanțului (în jurul lui 1080). Mutarea capitalei imperiului la Constantinopol (330) a dat seamă de profundele deplasări ale centrului de greutate în cadrul Imperiului roman, dinspre vest către est. Încercarea lui Constantin de a oferi un sprijin suplimentar imperiului prin acceptarea creștinismului ca nouă religie imperială, a eșuat în contradicțiile interne ale creștinismului, care

se originau în diferitele reprezentări religioase ale Răsăritului elenistic al epocii care l-a precedat pe Hristos. S-a ajuns astfel în mod frecvent la conflicte interne, fluctuații și tensiuni religioase (schisme) între arianism (condamnat pentru prima dată de primul Conciliu de la Niceea) și ortodoxie. Cu toate acestea, Imperiul roman s-a întărit încă o dată într-o oarecare măsură, abia începuturile migrației popoarelor (375) schimbând dramatic situația.

34. Divizarea definitivă a imperiului și căderea Imperiului roman de apus, de Ia 395 până la 476

Ca urmare a superiorității ei civilizatorice Roma și-a dominat întotdeauna, chiar și în epocile de criză, presupunând existența unității interne, adversarii externi, cel puțin din punctul de vedere al defensivei, acest lucru fiind valabil în primul rând în raport cu germanicii. În contextul conflictelor interne legate de convertirea întregului imperiu la ortodoxia creștină și-au făcut apariția influențele unui eveniment mondial, care a dat o nouă întorsătură destinului Imperiului roman: „migrația popoarelor” i-a pus în mișcare pe ostrogoți (375), aceștia fiind împinși spre vest de către hunii originari din Asia centrală. Sub presiunea celor două popoare migratoare Imperiul roman s-a divizat definitiv (395), iar abaterea către vest a vizigoților (401) și a hunilor (447) a fost hotărâtoare pentru căderea Imperiului roman de apus (476).

Vizigoților. 395 Theodosius I moare. Împărțirea imperiului: Imperiul roman de apus

(până la 476) – Imperiul roman de răsărit/Bizanț (până la 1453).

Atacuri prin surprindere ale hunilor asupra Imperiului roman de răsărit: vizigoții sub Alaric ajung la Constantinopol. 401 Imperiul roman de răsărit îi alungă pe vizigoți spre Italia. 405/407 Legiuni de pe Rin și din Britannia sunt aduse în Italia pentru a sprijini lupta împotriva vizigoților: vid de putere în Gallia și în Britannia. 406 Germanii trec Rinul la Mainz.

Divizarea imperiului

(până la 454).

Attila („Etzel”) rege al hunilor (până la 453). 447 Hunii sunt alungați spre vest de către Imperiul roman de răsărit prin plata unui tribut ridicat.

Teodosiene (datând din 395). Haos: vandalii devastează Roma. 457 Francii cuceresc Kolrtul (Colonia).

Migrarea hunilor turco-mongoli dinspre Asia centrală către vest se corelează cu istoria unor popoare nomade de aceeași factură din Asia

centrală, precum și cu cea a Chinei imperiale (a se consulta cap. 36). Ramura lor estică și popoarele înrudite cu ei (T'opa) au aruncat China, în același timp și prin mecanisme comparabile, într-o criză asemănătoare celei a Imperiului sasanid (începând cu 350) și a Imperiului roman în vest. La periferia extremă a Europei hunii vestici, împinși la rândul lor spre vest dinspre Asia centrală, au alungat populația iranică de călăreți a alanilor (370) și au zdrobit slaba dominație bazată pe tribut a ostrogoților în Rusia sudică (375). Ostrogoții i-au urmat pe huni în calitate de vasali, în timp ce vizigoții au pătruns într-o fugă panicată, trecând peste Dunărea inferioară, în Imperiul roman (376), unde au fost organizați într-o nouă formă de uniune, federativă, și însărcinați să efectueze paza frontierelor: victoria lor la Adrianopole asupra împăratului Valens (378) a constituit din punctul de vedere al relației cu Roma numai o fricțiune trecătoare, însă a avut efecte majore asupra imperiului: moartea împăratului arian Valens a accelerat întoarcerea Imperiului roman de răsărit la ortodoxie (381).

Odată cu moartea ultimului împărat al întregului Imperiu roman, Theodosius I (395), imperiul s-a divizat definitiv în Imperiul roman de apus și Imperiul roman de răsărit (395), la început fiecare având câte o dinastie theodosiană, ai căror împărați slabi au fost umbriți de comandanții armatelor lor. Foarte curând au apărut însă consecințele: hunii au invadat pentru prima dată Imperiul roman de răsărit (395), îndreptându-se spre Tracia, Siria, Asia Mică și Armenia; vizigoții, sub conducerea regelui Alaric, au evacuat rapid noua lor poziție și au ajuns la porțile Constantinopolului. După o criză internă puternică Imperiul roman de răsărit i-a alungat pe vizigoți spre Italia (401), distrugând astfel solidaritatea dintre cele două jumătăți ale imperiului. Ivirea surprinzătoare a vizigoților în Italia 1-a forțat pe comandantul armatelor Imperiului roman de apus, Stilicho, să mute capitala de la Milano la Ravenna (402) și să retragă legiunile de pe Rin (405) și din Britannia (407). În nou apărutele viduri de putere au pătruns imediat germanii, respectiv celții (picții, scoții): vandalii, burgunzii, suevii, alanii s-au stabilit în noaptea de Anul nou (406) la Mainz, trecând Rinul, realizând astfel pătrunderea decisivă și durabilă a germanilor în Imperiul roman.

Vizigoții au rămas la început în Italia și au indus lumii antice, aflată în decădere, prin cucerirea și devastarea Romei (410) – prima de la invazia celților (387 î. Hr.) -un șoc profund, întărit de devastarea de mai târziu a Romei de către vandali (455). După moartea lui Alaric (410), vizigoții, acum în calitatea de aliați (foederati) ai Romei, s-au îndreptat

către Galia sudică (412), pentru ca, de pe aceste poziții, să-i izgonească din Spania pe vandali, din ordinul Romei. Sub presiunea lor vandalii s-au retras din Spania sudică („Andaluzia”) spre nordul Africii și au constituit în jurul Cartaginei propriul lor regat (429-534).

În acest timp, Imperiul roman de răsărit a devenit tributar hunilor (430). Pentru evitarea altor campanii de devastare Imperiul roman de răsărit a triplat valoarea tributului său și i-a împins pe hunii conduși de Attila (433-453) spre vest (447). Marii campanii a hunilor prin Germania și Gallia i-a pus capăt o coaliție formată sub conducerea ultimului important comandant de oști din Imperiul roman de apus, Aetius (433 până la 454). Coaliția era formată din trupe galo-romane, vizigoți, burgunzi, franci salieni și alani și era orientată împotriva hunilor și a vasalilor lor (ostrogoți, gepizi, francii ripuari), iar bătălia decisivă s-a dat pe Câmpiile Catalaunice (451). Hunii s-au retras până în Italia, ajungând la porțile Romei, de unde au fost convinși să se întoarcă de către papa Leon I. După moartea lui Attila (453), ei s-au întors în răsărit (454), unde s-au alăturat poporului bulgarilor.

După aceste evenimente presiunea asupra Imperiului roman de apus a slăbit. Asasinarea lui Aetius de către împăratul Valentinian al III-lea (454) și a lui Valentinian de către un urmaș al lui Aetius (455) au aruncat Roma într-un nou haos, în contextul căruia vandalii, chemați în ajutor de către una dintre partidele aflate în conflict, au intervenit prin traumatizanta jefuire a Romei („vandalism”) (455). Sfârșitul dinastiei theodosiene (455), ca primă epocă în care Roma rămâne fără împărat, a coincis într-o oarecare măsură cu sfârșitul Imperiului roman de apus: Imperiul roman de răsărit a încercat să umple acest vid prin impunerea ca

India împărat al Imperiului de apus a lui Iulius Nepos (474). Nepos va fi însă alungat (475) de către stăpânul de facto al Italiei, „patricianul” Orestes, care îl impune ca împărat (475) pe fiul său (încă minor) Romulus („Augustulus”). Domniei sale exclusiv nominale, precum și celei a tatălui său, le-a pus capăt comandantul de oști Odoacru, aflat în slujba împăraților Imperiului de răsărit (476), acesta păstrând însă pentru sine comanda asupra Italiei. O dată cu sfârșitul Imperiului roman de apus (dacă nu chiar mai devreme) în Italia se va institui pentru aproape 1400 de ani un vid de putere. Imperiul de răsărit va dura dimpotrivă încă aproape 1000 de ani, el fiind curând regrecizat sub numele de Bizanț (până la 1453).

O dată cu prăbușirea Imperiului roman de apus și cu procesele inerente acesteia se creează premisele Evului Mediu european. Roma rămâne în urma Europei medievale, și în primul rând Biserica romană și urmele de latinitate conservate de către ea. Dimpotrivă, marile centre de cultură și putere din afara Europei (India, China, Persia) nu au fost deloc atinse de căderea Romei vestice, nici chiar atunci când la rândul lor au fost atinse parțial de evoluții comparabile.

35. Alte centre ale culturii superioare antice I: India, de la 540 î. Hr. Până la 480 d. Hr.

Fiind plasată din punct de vedere geografic aproximativ în centrul vechiului Orient, India a reprezentat o altă variantă a temei universale a unității imperiale și a fărâmițării statale. Încă din timpul cuceririi ariene (aprox. 1400 î. Hr.) istoria subcontinentului a cunoscut o profundă opoziție nord-sud. Dominația nordului se reflectă și în aceea că tot ceea ce cunoaștem despre istoria indiană se concentrează în mod covârșitor asupra nordului: sudul a fost la început un vast teritoriu de refugiu pentru populațiile originare dravidiene din fața cuceritorilor arieni, iar mai târziu teritoriu de dominare și de colonizare al nordului aflat sub influența ariană.

În cadrul comerțului internațional India a avut, cu precădere în Oceanul Indian, un loc central, ca țară de tranzit între China și Europa și în același timp ca ofertant de mărfuri căutate (stofe din bumbac deosebite, podoabe), ea având de timpuriu reputația unor bogății fabuloase, pe care cuceritorii veniți din afară le-au jefuit în mod constant. O etapă importantă a constituit-o instituirea unui comerț naval regulat între India și Egipt, comerț pornind dinspre vest, cu ajutorul musonilor (începând cu 117/116 î. Hr.), perioadă în care Canalul lui Nechao funcționa încă fără probleme. Religiile (budism, hinduism) și culturile superioare

Antichitatea eurasiatică ale Indiei au influențat zone întinse ale sud-estului Asiei (așa-numita „indianizare"). La începutul epocii modeme, pentru Europa „India" însemna întregul teritoriu aflat la est de coastele Swaheli, adică din periferia vestică a Oceanului Indian până în China.

Încercările Europei de a găsi drumul maritim către India au avut ca scop pătrunderea directă pe cea mai lucrativă piață de atunci a lumii, pătrundere ce putea intermedia controlul comerțului intercontinental, acest control deschizând, odată cu expansiunea Europei peste ocean, o nouă epocă. În India au luat naștere două religii universale, budismul și

hinduismul, precum și simbolurile numerice moderne, care au pătruns în vest prin intermediul arabilor.

Aprox. 540 î. Hr. Imperiul Magadha (până la 321): „budismul, orezul și fierul”.

Sindul devin parte a imperiului lui Alexandru (până la 321). 321 Imperiul Maurya (până la 185): expansiune, budism. 271 împăratul Asoka (până la 231): unificarea Indiei. 242 Conciliu misionar: expansiune sistematică a budismului. 185 Căderea Imperiului Maurya; revolte, urmate de cuceriri regionale în nord-vestul Indiei, aprox. 75 Sacii (indo-sciții) în nord-vestul Indiei

(până la aprox. 45 d. Hr.). Aprox. 30 d. Hr. Imperiul kușan în nord-vestul Indiei (până la aprox. 330): comerț. 320 Imperiul Gupta (până la aprox. 480): cultura clasică a Indiei. 480 Heftaliții („hunii albi”) în nordul Indiei (până la 527).

La sfârșitul epocii vechi-orientale s-au maturizat treptat, de-a lungul unei „perioade întunecate” ce a durat un mileniu, fundamentele ordinii sociale și culturii indiene, fundamente care se vor manifesta de-a lungul următoarelor două milenii într-o uimitoare continuitate – sistemul de caste, cu rolul conducător al brahmanilor (originar: preoți) și tensiunea religioasă dintre asceză și senzualitate (arhitectura). În contextul acestor transformări s-a produs, prin sinteza diverselor elemente, deplina indianizare a cuceritorilor arieni de odinioară.

Instituirea deplină a Epocii fierului în trecerea de la India arhaică la perioada clasică a generat și aici transformări profunde: noile unelte din fier au permis defrișarea pădurilor tropicale ale Gangelui și prin aceasta expansiunea constantă a cuceritorilor arieni către est. Dincolo de vechile centre culturale și de putere de pe Indus, Valea Gangelui devine noul centru de putere al Indiei, ea având granițe de cucerire, de colonizare și civilizatorii ce se deplasează mai întâi către est, iar apoi către sud. Ca de obicei, în teritoriile nou colonizate s-a impus o organizare politică mai severă, care a luat la început forma regatelor regionale, pentru ca mai târziu acestea să constituie baza unei întinse uniuni. La numai câțiva ani de la fondarea Imperiului vechi-persan al ahemenizilor (550 î. Hr.) s-a constituit pe Valea Gangelui, prin Imperiul Magadha un nou centru de putere (540 î. Hr.), acest imperiu întinzându-se treptat, prin subjugarea militară a celor mai multe regate indo-ariene și a statelor republicane ale aristocrației brahmane, până la poalele Himalayei. Dintr-o familie de vază a unei astfel de republici aristocratice a apărut Siddharta, Buddha („Cel trezit”), a cărui primă manifestare

publică (aprox. 540 î. Hr.) se produce la începuturile Imperiului Magadha.

Criza de conștiință, pe care a atras-o după sine pierderea independenței, a produs în mod evident o efervescență generală din care a apărut budismul, ca o nouă încercare de fundamentare religioasă a concepțiilor despre viață: în haosul general al prăbușirii, al cuceririi și al diverselor nemulțumiri, migrația sufletelor (adânc înrădăcinată în gândirea religioasă a vechii Indii) înspre forme de existență mereu noi și mereu pline de durere și-a găsit scăparea de toate necazurile pământești și slăbiciunile omenești în intrarea în Neant („Nirvana”).

Noua religie universală a fost promovată de către fondatorul Imperiului Magadha, Bimbisara, care a intuit probabil capacitatea budismului de a substitui sau cel puțin de a trasa un arc peste vechile religii tribale. Budismul, orezăriile și fierul caracterizează Imperiul Magadha, care a fondat pentru prima dată faima Indiei și ideea bogățiilor sale demne de poveste. Prin intermediul mutării punctului de greutate al puterii din nordul Indiei către est, periferia vestică a centrelor de cultură mai vechi, a celor de pe Valea Indusului, a ajuns sub dominația vestică: Sind sub dominația persană – 518, iar mai târziu Kașmirul și Punjabul sub dominația, respectiv influența greco-macedonenilor începând cu Alexandru (aprox. 327 î. Hr.).

Marșul lui Alexandru a avut, prin cucerirea Kașmirului, a Punjabului și a Sindului sub conducerea lui Alexandru (327-325), un efect profund asupra Indiei: ca reacție la marșul lui Alexandru a apărut în locul Imperiului Magadha, aflat în cădere, Imperiul Maurya (321 -185), care a recâștigat foarte repede periferia vestică a Indiei de la imperiul alexandrin aflat în descompunere. După conflictele cu regatul seleucid a luat naștere un aranjament (304), care a adus pentru prima dată elefanții de război indieni în vestul elenistic, trecând de Pirus (280-275) și de Hannibal (218-214), și ajungând până în Italia. În sens invers a acționat o considerabilă, chiar dacă uneori puternic atenuată, influență culturală greacă, în primul rând în Gandhara (nord-vestul Indiei) prin meșteșugarii greci, ale căror tradiții au influențat arta indiană, ele răspândindu-se până în China.

Imperiul Maurya a fost primul mare imperiu de pe teritoriul indian. În apogeul său, sub conducerea lui Asoka (271-231) el a realizat o primă unitate imperială a întregului subcontinent prin cucerire militară. Ei i-a urmat, încă sub conducerea lui Asoka, o reorientare profund pacifistă, apărută sub influența budismului triumfant, a cărui

răspândire în întreaga Indie Asoka – mai ales prin intermediul unui mare Conciliu misionar (242 î. Hr.) – a urmărit-o în mod conștient și sistematic. Imperiul Maurya sub conducerea lui Asoka va fi din acest motiv conceput mai târziu ca marele ideal al unității întregii Indii și ca ideal al Republicii indiene.

Curând după moartea lui Asoka Imperiul Maurya se va destrăma din nou sub impactul unei serii de răscoale (185 î. Hr.). Au urmat secole de haos în cadrul unei noi „epoci întunecate”, despre care nu ne-au parvenit decât puține informații, extrem de contradictorii. În general, această epocă este tot atât de puțin cunoscută ca și urmările dominației parțiale din nordul Indiei, aceasta din urmă având o cronologie profund nesigură.

India va fi atinsă acum de efectele unei serii de migrații ale unor populații alungate de către unificarea imperială a Chinei prin intermediul instituirii dinastiei Ch'in și consolidării acesteia prin dinastia Han în lupta împotriva dinastiei Hiung: haosul intern și fragmentarea Indiei după decăderea Imperiului Maurya au înlesnit unor valuri sporadice de cuceritori veniți dinspre nord prin trecătoarea tradițională, datând de pe timpul arienilor, Pasul Khaiber, să fondeze o serie de teritorii de dominație, parțial chiar desprinse de ei, în India nord-vestică. Începutul a fost făcut de către populația dominantă greco-bactriană de pe teritoriul actualului Afghanistan (aprox. 170-aprox. 130 î. Hr.). Lor le-au urmat sacii, o gintă aparținând sciților estici, care i-au împrăștiat pe greco-bactrieni, fiind la rândul lor presați de cei care le-au urmat, tribul Kușan. Sacii (în indiană: „Shakan”) au fost învinși de către parți (75 î. Hr.) și împinși mai departe către sudul Indiei.

Kușanii au făcut parte dintre toharii (în chineză: Yiieh-chi) indo-europeni alungați de către Hiung-nu (huni), ei fiind numiți astfel după capitala lor Kușan. Imperiul kușan (aprox. 30 î. Hr. – aprox. 330 d. Hr.) se întindea pe cele două versante ale Hindukușului și a avut o influență istorică importantă: el închidea șirul marilor imperii, între regatul part la vest și China la est, făcând posibilă astfel pentru mai bine de două secole o respingere completă, dacă nu încă coordonată, a nomazilor nordici din Asia centrală. Imperiul kușan a dezvoltat un bogat comerț cu Roma la vest și cu China la est. Prin răspândirea influențelor grecești peste Gandhara, aceasta a avut o contribuție importantă la constituirea formei clasice a culturii indiene. În epoca Imperiului kușan au pătruns în vest, probabil pe drumurile comerciale obișnuite, și reprezentări religioase indiene, cum sunt cele legate de uimitoarea paralelă dintre asceză și

stările transcendente ale „omului sfânt”, iar către sfârșitul epocii kușan apar reprezentări ce vor fi preluate de către creștinism și care vizează statutul de eremit și pe acela de ascet (McNeill).

La numai câțiva ani după pierderea definitivă a unității imperiului în China clasică (316) Imperiul kușan va fi copleșit de presiunea încă tânărului pe atunci Imperiu sasanid (aprox. 330). In aceeași perioadă se va constitui, chiar mai spre est, având de această dată drept centru Bengalul, mai precis pe Valea Gangelui, un nou imperiu, Imperiul Gupta (320-470). În acest nou imperiu își va găsi cultura indiană expresia sa clasică. El va fi distrus de presiunea exercitată dinspre Asia centrală de triburile nomade ale heftalitilor („hunii albi”) (480), care vor institui o dominație bazată pe tribut asupra Persiei și a nord-vestului Indiei. După izgonirea lor din India (527), nordul Indiei se va diviza în numeroase state succesoare ale Imperiului Gupta, aflate într-o rivalitate reciprocă: fragmentarea politică va deveni din nou un fenomen tipic pentru întreaga Indie, timp de aproape 1000 de ani.

36. Alte centre ale culturii superioare antice II: China între haos și prima fază imperială, de la 481 î. Hr. Până la 316 d. Hr.

Marea criză a Chinei la sfârșitul fazei sale vechi-orientale, către 500 î. Hr. S-a prelungit încă aproape trei secole, în perioada „statelor combatante” (481-221 î. Hr.). Prima sa unificare imperială sub Ch'in (221 până la 207 î. Hr.) și Han (206 î. Hr. – 220 d. Hr.) a durat peste 400 de ani, ea fiind întreruptă de tulburările dintre dinastii provocate de către Wang Mang (9-23). La încheierea primului „ciclu dinastic” dinastia Han s-a prăbușit în contextul combinațiilor obișnuite dintre conflictele interne și invaziile externe (220). O ultimă restaurare a unității imperiului sub dinastia de scurtă durată Ch'in a păstrat un statut episodic (280-316). Căderii acesteia i-au urmat secole de haos, de tulburări, de cuceriri și dispersie, o perioadă care începe sub presiunea popoarelor cuceritoare turco-mongole.

Sistem de morală publică și privată. 249 Sfârșitul supremației regale (în ultimă instanță doar fictive) a dinastiei Chou. 221 Dinastia Ch'in (până la 207): prima unificare imperială a Chinei

(până la 221 d. Hr): centralizare; uniformizarea scrierii; construcții impunătoare; impozitare severă; munci silnice. 214 Marele Zid chinezesc împotriva Hiung-nu (hunii).

Economică, demografică și teritorială. 140 împăratul Wu-ti (87): expansiune până la oazele din Asia centrală; dominarea Annamului (Vietnam) și a unei părți din Coreea; este instituit sistemul tributurilor

către Hiung-nu (huni): comerț cu vestul. 101 Garnizoană chineză în Ferghana: cea mai mare expansiune către vest. 9 d. Hr. Uzurpare, domnie interimară a lui Wang Mang (până la 23): este proclamată întoarcerea la epoca (considerată ideală) Chou: tulburări sociale, răscoalele țărănești ale „Sprâncenelor roșii". 23 Căderea lui Wang Mang intercontinental. 184 Revolta „turbanelor galbene": criza imperiului, război civil.

Presiune crescândă a popoarelor turco-mongole. 220 Căderea dinastiei Han: China este divizată în „Trei imperii"

(până la 280).

Se divizează în cele „Șaisprezece state".

Chiar și în contextul haosului intern al epocii „statelor combatante" (481-221 î. Hr.) au continuat să se constituie factori fundamentali ai istoriei chinezești: după moartea lui Confucius (479 î. Hr.) elevii și discipolii săi au sistematizat doctrina marelui maestru, doctrină ce viza o ordine atotcuprinzătoare a relațiilor interumane – între guvernanți și guvernați, în familie, între guvernați. Confucianismul a evoluat către un ethos public și privat, în special în rândurile noii birocrații, care a condus China printr-o puternică centralizare, menținându-și aproape continuu poziția dominantă timp de mai bine de două sute de ani. La un secol de la moartea lui Confucius, un confucianist va proclama doctrina „mandatului divin", a credinței în „ciclul dinastic" al unui stăpân căruia i s-ar datora supunere absolută, dar care își pierde autoritatea în urma eșecului în conducerea vieții publice.

În concurență cu confucianismul, descendenții lui Mo Ti (aprox. 479-381 î. Hr.) s-au organizat în puternice uniuni constituite după model militar. Ei au fost reprezentanții unor „comunități" tipice în istoria Chinei, comunități ale căror acțiuni au contribuit puternic la sfârșitul epocii „mandatului divin", ei organizând revolte țărănești, precum cea a „boxerilor" (1899-1900), sau organizându-se în partide, precum cel al lui Sun Yat Sen (1912) și chiar Partidul Comunist Chinez

(1920). În completarea concepției confucianiste despre lume și despre ordinea acesteia, concepție orientată exclusiv asupra imanenței, taoismul, prin reprezentările sale parțial filosofice, parțial religioase, a fost preocupat să aducă o compensare metafizică.

În ultimă instanță, expansiunea culturii chineze a continuat, mai ales către sud, prin intermediul dezertorilor proveniți din armatele învinse în cadrul luptelor inter-chinezești, dezertori care căutau noi

teritorii pentru a se stabili (McNeill). Prin unificarea sistemului scrierii chinezești de către dinastia Ch'in (221-207 î. Hr.) China obține un excepțional instrument destinat omogenizării interne a propriei culturi și în același timp exercitării unei puternice influențe externe, aceasta deoarece scrierea chinezească în ideograme a permis comunicarea cu popoarele învecinate, care au preluat scrierea chinezească, fără să fie nevoite să învețe limba chineză. Încă de timpuriu s-au dezvoltat anale și scrieri istorice imperiale, ele datând mai ales din perioada primului ciclu imperial (Ch'in/Han, 221 î. Hr. – 220 d. Hr.). O accentuată conștiință istorică a întărit cunoștințele referitoare la tradiție și pe cele referitoare la unitatea imperiului și la cultura superioară chineză. Din acest motiv, China este centrul de cultură și de putere extraeuropean asupra istoriei căruia suntem cel mai bine informați.

În epoca „statelor combatante" China a căpătat – în contextul unei sumedenii de state rivale între ele – trăsături feudale. Prin cuceriri și anexări numărul statelor chinezești pretendente la hegemonie se va reduce la șapte (aprox. 300 î. Hr.). Dinspre interior se va afirma în forță regatul Ch'in, plasat în partea cea mai vestică a teritoriului chinezesc, el fiind favorizat de o poziție geografică deosebită și sprijinindu-se pe o putere militară mereu întărită de războaiele permanente cu popoarele turco-mongole. Construirea Chinei imperiale este deci legată de ambele dinastii fondatoare – Ch'in (221-207) va da numele pământului („China"), Han (206 î. Hr. – 220 d. Hr.) va da numele poporului („copiii Hanului").

Mecanismul succesiunii rapide a celor două dinastii se va repeta în cadrul următorului „ciclu dinastic" prin Sui (589-618) și T'ang (618-906): după unificarea forțată, pentru a pune capăt unei epoci de haos prelungite de-a lungul unui secol, noua unitate a imperiului trebuia asigurată printr-o puternică centralizare, aceasta găsindu-și expresia în executarea unor construcții uriașe (Marele Zid, Canalul Imperial). Aceste împovărări (impozite, muncă forțată) vor determina revolta poporului, acesta aducând la putere o nouă dinastie, care, pornind de la avantajele deja existente, va reconsolida imperiul.

În istoria Chinei este evident procesul de fluctuație între unitatea imperială și divizarea politică. În cadrul „ciclurilor dinastice", mecanismul creșterii, apogeului, decăderii și prăbușirii unei dinastii este, în contextul Chinei, extrem de elocvent: restaurarea și construcția digurilor și canalelor destinate irigațiilor, protecției împotriva inundațiilor și navigației fluviale au generat deja în timpul dinastiei Han o consistentă creștere a populației și a puterii economice, creștere materializată în

expansiunea teritorială în toate direcțiile. Zidul chinezesc a servit drept bază a operațiunilor războinice defensive și ofensive împotriva populațiilor Hiung-nu („barbarii nordici"). Pacea internă a permis siguranța comerțului, îndeosebi printr-o nouă ordine monetară și prin sistemul de taxe. Atunci când, din cauza unor catastrofe naturale (recolte proaste datorate inundațiilor, secetei, cutremurelor) taxele nu erau păstrate la nivele scăzute, fiind temporar ridicate, se produceau revolte și căderi de dinastii.

Și sub raportul relațiilor externe, dinastia Han a acționat de o manieră ce a influențat în mare măsură următoarele două mii de ani: China, „pământul de mijloc", cum se numea oficial imperiul, nu se percepea doar ca un simplu centru hegemonie al Asiei estice, chiar și cu puternicele sale prelungiri în Asia de sud est și în Asia centrală. Potrivit concepției despre lume promovate la nivel oficial, în afara Chinei locuiau doar „barbari" care trebuiau să devină necondiționat supuși ai împăratului. Din acest motiv, China nu accepta existența unei egalități în drepturi a altor state, tributul și legația la curtea imperială având deja semnificația recunoașterii externe a suzeranității împăratului; acest fapt fiind valabil chiar și atunci când China, pentru a stopa raidurile de pradă ale „barbarilor nordici" în teritoriile de cultură chineză, le plătea frecvent acestora, ca tribut deghizat, imense „cadouri".

Încercarea uzurpatorului Wang Mang (9-23) de a face un recurs ideologic la timpurile trecute ale dinastiei Chou a sfărâmat legitimitatea dinastiei Han. După restaurare (25), în urma unor puternice conflicte interne, ea a constituit Epoca Han târzie. Decăderea acestei epoci a fost generată de răscoala „turbanelor galbene" (184), însoțită de obișnuitele intervenții externe, îndeosebi ale popoarelor turco-mongole. O dată cu căderea dinastiei Han, China s-a divizat în trei părți (220), pe care le-a unificat încă odată efemera dinastie Chin (280-316). Prin căderea celei de-a treia dinastii imperiale ia sfârșit prima fază a Chinei imperiale (316): China nordică va fi invadată de popoarele turco-mongole (316), în timp ce sudul, zona situată la sud de Jangtse-kiang, se divide în „șaisprezece state". Pornind de la Imperiul Wei instituit de tribul T'opa pe cuprinsul unei părți din China nordică (386), T'opa va cuceri întreg nordul Chinei, sinizându-se treptat și creând astfel premisele reconstituirii unității imperiului în cadrul unei a doua faze, sub conducerea dinastiilor Sui (589-618) și T'ang (618-906).

Africa

37. Africa în Antichitatea eurasiatică în timp ce alipirea Africii nordice la civilizația antică mediteraneeană capătă o nouă dimensiune prin cuceririle romane, cuceriri al căror apogeu este atins prin distrugerea Cartaginei (146 î. Hr.), iar colonizarea romană se intensifică, Africa sudică, periferică în sensul strict al termenului, se plasează tot mai mult într-o izolare aproape totală față de Eurasia. Influențele culturale sunt orientate în mod esențial dinspre Nilul mijlociu (Nubia), către vest, trecând prin savană. Acest proces este atestat de faptul că multe popoare africane au tradiții imigraționiste dinspre est, tradiții care conțin informații despre Nilul mijlociu. În ținuturile foarte îndepărtate însă influențele culturale lipsesc cu desăvârșire, așa cum observă de timpuriu în mod realist naționaliștii panafricani din secolul al XlX-lea.

Producției fierului către Africa neagră, aprox. 400 Fondarea cetății Aksum, colonie întărită a cetății Saba

(Yemenul sudic).

Camerunului de astăzi, sec. 1 d. Hr. Romanii importă cămile pentru dotarea polițiilor din Africa de nord.

Aprox. 300 d. Hr. Începuturile Imperiului Ghana în Africa vestică (până la 1076). Aprox. 350 Meroe este distrus de către Aksum: Nubia Makuria și Aiwa devin state succesoare regionale; Aksum instituie un imperiu succesor cu caracter hegemonie în regiune; se pun bazele unui imperiu precursor al Etiopiei; acțiuni de misionariat creștin ce pornesc din Egipt: strânse legături cu biserica coptă (Alexandria) (până la Marea Mediterană).

Oricât de marginală a rămas influența culturală a romanilor în Africa neagră, ei au impus totuși denumirea de mai târziu a întregului continent – denumire impusă ca de obicei din afară – Africa. Romanii au numit mai întâi „Africa” regiunea din jurul Cartaginei cucerite și distruse. Numele provine din denumirea latină pentru „negru” – „afer”, relativ sinonim cu des folositul „niger”. „Africa” era de aceea „țara negrilor”, varianta latină a altor denumiri ale aceluiași lucru („kusch”, „ethiopian”) sau mai târziu („al-Sudan”) – „țara celor arși”, adică tot a „celor negri”.

Răspândirea civilizației mediteraneene poate fi observată trecând peste Nubia, cultură periferică tipică, peste succesorii imperiilor regionale și ajungând până la Nilul mijlociu și superior: ca urmare directă a invaziei asiriene a Egiptului (671 î. Hr.), invazie care a introdus fierul pe continent, s-a constituit în regiunea celei de-a șasea cataracte un nou centru de putere, întruchipat de cetatea Meroe (aprox. 660 î. Hr.);

premisa materială a acestui nou centru a fost producția de fier. Această cetate s-a constituit în punct de cristalizare a un imperiu propriu (aprox. 530 î. Hr.), pornind de la care s-a răspândit mai departe producția de fier. Cu obișnuitele fluctuații, Meroe a durat până la distrugerea sa de către Aksum (350 d. Hr.), aflat în expansiune și care s-a constituit în fapt în imperiu succesor al Imperiului Meroe, și în același timp în imperiu precursor al vechii Etiopii.

Aksum a urmat drumul celor mai multe mari imperii – unificare a unor principate tribale de către un rege (Negus), care preia curând un titlu asemănător ca prestigiu celui de împărat (rege al regilor), foarte probabil după modelul persan. Punctul de cristalizare al acestui nou imperiu 1-a constituit cetatea colonistă numită Saba, plasată în sudul arab (yemenit), la vest de strâmtoarea Bab-el-Mandeb („Poarta lacrimilor"), care unește Marea Roșie cu Oceanul Indian (aprox. 400 î. Hr.). Din Arabia sudică (Yemen) au emigrat (după 400 î. Hr.) peste strâmtoarea Bab-el-Mandeb coloniștii care au constituit mai târziu nucleul populației care a edificat imperiul de pe teritoriul etiopian, amharii și cei înrudiți cu ei. Din acest motiv, limbile popoarelor care se vor succeda la dominarea Etiopiei de mai târziu (tigrii, amharii) sunt de expresie sud-arabă. Aksum va fi izgonit din Egipt în jurul anului 350 de către populațiile creștine și se va adapta după o axă nord-sud regatelor creștine, pornind din Egipt și mergând până la Nilul mijlociu în Nubia. Concomitent cu acest fenomen, el se va extinde prin distrugerea Imperiului Meroe, ajungând la statutul de imperiu, acesta fiind localizat de către sursele contemporane ca fiind plasat lângă Imperiul roman de răsărit și Imperiul sasanid al perșilor. Convertirea la creștinism în forma sa coptă (aprox. 350) a adâncit distanța internă față de Africa, distanță pe care amharii au ținut-o la mare cinste până în 1958.

Cea mai puternică dinamică de pe teritoriul african se va înregistra însă o dată cu expansiunea populației bantu, ea având consecințe chiar și astăzi în teritoriul sud-african. Migrația populațiilor bantu a creat constelația de premise ce au condus la diviziunea contemporană a africanilor pe întinse porțiuni ale continentului lor. Punctul de plecare 1-a constituit probabil Camerunul nordic (secolul 1 î. Hr. Sau d. Hr.). Ea s-a extins mai întâi către est, apoi către sud, iar apoi la vestul și la sudul pădurilor tropicale, de-a lungul bazinului congolez. Bantu erau țărani, ei au răspândit tehnologia fierului alungând din calea lor pe vânătorii și cultivatorii preagrari (pigmei, boșimani = San), care s-au retras în locuri tipice de refugiu (pădurile tropicale, deserturi). Multe popoare africane

situate la sud de Sahara cunosc în tradițiile lor istorice episoade migraționiste, legate direct de migrația bantu sau (în Africa vestică) de procese asemănătoare.

Africa neagră și-a menținut structura periferică a exporturiloraurul și forța de muncă excedentară (sclavi) au fost marile ei surse de venit. Asupra complexului: vânătoare de sclavi, comerț cu sclavi și sclavie (interafricană) a acționat și scara valorică specifică întregului continent – de la nordul racordat la civilizație, până în teritoriile plasate la cea mai mare distanță de aceasta, către care vor fi siliți la început să se deplaseze „sălbaticii” (pigmeii, San), dincolo de cultura țărănească în expansiune.

Prin infiltrarea influențelor civilizatorii, îngreunată de uriașele distanțe pe uscat dintre așezări și de refugiile geografice (deserturi, păduri virgine), s-a conturat treptat și în Africa neagră un anumit tip de dezvoltare culturală: cel mai jos s-au plasat din acest punct de vedere vânătorii și culegătorii (sălbatici), urmați de țăranii fără căpetenii și fără organizări statale, așa numiții „akephale” (de la grecescul: „kephalos” = cap, căpetenie) sau „stateless societies”. Nivelul lor de organizare socială și politică cel mai înalt era satul. Ei trăiau în democrații rurale (sau anarhii rurale), în cadrul cărora deciziile erau luate numai cu aprobarea tuturor bărbaților, după îndelungate „palavre” (de la portughezul: „palabrar” = a vorbi). Aceste comunități erau extrem de fragmentate din punct de vedere politic, și din acest motiv slabe în plan militar și adesea o pradă ușoară pentru vânătorii de sclavi. Vânătoarea de sclavi, sclavia, comerțul cu sclavi și exportul de sclavi din teritoriul african au fost astfel instituții originare ale Africii negre. Sclavii serveau în parte la muncile forțate, în special în minele de sare din Sahara, în parte ca soldați-sclavi, și în parte, în cazul femeilor tinere, pentru reproducerea biologică a triburilor, îndeosebi atunci când acestea pierduseră prea mulți bărbați. Sclavii destinați exportului în afara Africii erau aduși prin stepele de la Oceanul Indian sau, de-a dreptul prin Sahara, către nord, la Marea Mediterană, în cele mai dezvoltate centre de putere și civilizatorice ale vremii, acest proces fiind parte integrantă a comerțului intercontinental. Africa va rămâne de-a lungul a două milenii divizată între vânătorii și negustorii de sclavi, pe de-o parte, și victimele vânătorilor de sclavi, pe de altă parte.

Vânătorii de sclavi vor fi, ca și la nord de „oikumenele” civilizat, mai ales în Asia centrală și în stepele din sudul Rusiei, nomazii cu pielea albă ai stepelor (berberii, tuaregii, iar mai târziu arabii), iar victimele lor

țăranii cu pielea neagră din savană. De aici se poate deduce fondarea în etape succesive a imperiilor de către nomazii „albi” cuceritori, care veneau din Sahara (= arabă: „deșert”). Primul dintre aceste imperii vest-africane a fost G (h) ana, fondat la aprox. 300 de către o dinastie prezumtiv berberă, care mai târziu, în Evul Mediu eurasiatic, va fi răsturnată de către o dinastie neagră. Vechea G (h) ana va deschide în același timp seria imperiilor locale în savană, în Sudanul (= savană) vestic, acestea fiind urmate de imperiile medievale Mali și Songhai. Ele erau, ca toate statele precoloniale de mai târziu ale Africii negre, mai degrabă dominații rigide bazate pe tribut, fără granițe precise în sensul modern al termenului. Din punct de vedere al istoriei universale vechea Ghana poate fi calificată drept prima cultură periferică a civilizației eurasiatice plasată la sud de Sahara. În punctele plasate la extremă distanță de centrele de civilizație au dominat atât de mult factorii africani interni încât caracterul structural al Ghanei ca și cultură periferică – înainte de apariția primelor surse evidențiate de către cercetările bazate pe știința modernă (europeano-nord-americană) – este extrem de elocvent pentru clarificarea istoriei africane.

III. Evul Mediu eurasiatic de la 500 până la 1500

Antichitatea eurasiatică va lua sfârșit odată cu catastrofala criză a marilor imperii clasice din est (China) și vest (Roma), criză accentuată de presiunea invadatorilor și cuceritorilor „barbari” – nomazii turco-mongoli în est (T'opa) și în vest (huni, bulgari, avari), care i-au împins spre vest pe germanici și pe slavii sudici, către Roma de apus și către Roma răsăriteană/Bizanț. Numeroasele „invazii ale barbarilor” au fost de natură să continue tendința Antichității târzii către regresul general al producției, al economiei bazate pe monedă, al orașelor și al centralizării, proces înregistrat îndeosebi în teritoriile vestice extreme cucerite și locuite de către germanici și slavii sudici. În locul structurilor culturii superioare imperiale și civilizatorii, intrate într-un proces de degradare, pot fi întâlnite re-agrarizarea, feudalizarea, autarhia (economia de subzistență) generalizată. Statele succesoare ale cuceritorilor turco-mongoli din estul îndepărtat vor fi mai devreme sau mai târziu din nou absorbite de către cultura chineză superioară, care se afirmase în teritoriile coloniilor chinezești aflate la sud de Jangtse-kiang. Dimpotrivă, cuceritorii germanici și slavi din vest vor pune împreună cu statele succesoare lor, state adeseori extrem de efemere, bazele națiunilor și limbilor europene de mai târziu. Începând de atunci Europa va rămâne

politic fragmentată, fără o unificare imperială sau hegemonică, unificare ce va eșua mereu.

În contrast cu prăbușirea totală a culturii superioare imperiale în vestul îndepărtat, se vor menține centrele de cultură superioară, devenite între timp tradiționale, din Bizanț către est, până în China, în ciuda tuturor pierderilor și distrugerilor suferite. În relativul vid de putere apărut după prăbușirea unității imperiului chinezesc (220/316) și a Imperiului roman de apus (476), India nordică a găsit, prin Imperiul Gupta, o primă breșă favorabilă pentru fundamentarea epocii sale clasice (aprox. 320-527). Curând după scuturarea dominației bazate pe tribut a heftaliților („hunii albi") (480-527), Imperiul Gupta s-a destrămat în state succesoare, însă India a păstrat o anumită poziție dominantă din punct de vedere comercial și cultural (aprox. 500-1000). Sprijinindu-se pe raidurile sale cu care de luptă, Imperiul neopersan al sasanizilor (224/227-641/651) s-a menținut foarte bine împotriva nomazilor veniți din nord, fiind însă slăbit de rivalitatea cu Imperiul roman de răsărit/Bizanțul. Sasanizii au fost înfrânți de către nomazii de origine musulmano-arabă proveniți din sud (637-651), nomazi care au împins chiar și Bizanțul înapoi până la linia Taurus. Ca aripă estică a Imperiului roman, Bizanțul s-a constituit în stâlp de rezistență al culturii superioare imperiale vestice, el decăzând doar treptat prin intrarea în scenă a turcilor (1071-1453). Prin înnoirea Islamului, aceștia din urmă s-au impus parțial în centrele culturii superioare (începând cu aprox. 1000). Din perspectivă vestică, centrele vechi de cultură și putere s-au menținut de-a lungul primei jumătăți a Evului Mediu eurasiatic (aprox. 500-aprox. 1000). Ele s-au redefinit, în primul rând politic, în cele mai diverse forme: China și-a recăpătat pentru multă vreme unitatea imperială (589), ea fiind întreruptă doar în două etape mai importante (906-960,1037-1279). India va rămâne, după prăbușirea Imperiului Gupta (după 527), fragmentată, până la următoarea unificare a subcontinentului, un mileniu mai târziu, sub conducerea moghulilor (începând cu 1526). Persia a regresat mai întâi la nivelul de califat – Călifarul arabo-musulman (637/51) – după care, în faza de decădere a călifarului (813-1258), cel puțin în partea estică a imperiului, s-au desprins din acesta o serie de principate persane. Pe lângă centrele de cultură tradiționale s-au adăugat în această etapă patru noi factori: turcii au forțat în două valuri zona dintre India și Bizanț, cucerind nordul Indiei (începând cu 998), Persia (1042) și întregul Orient Apropiat în mai multe valuri (selgiucizii, mamelucii, otomanii). Turcii nu au distrus noul echilibru relativ dintre

marile culturi, ci l-au modificat numai, mai ales prin faptul că, încetul cu încetul, au pătruns în Bizanț (1453). În ciuda tuturor efectelor uriașe în planul istoriei universale, invazia mongolilor și imperiul acestora, de la Ginghis Han până la Timur Lenk (1206-1405), rămân doar episoade fugare. În relativul vid de putere creat de decăderea dinastiilor Han (280) și Ch„in (316) în China, ca și de cea a dinastiei Gupta în India (după 527), sud-estul Asiei, deja „indianizat„, sau „hinduizat", va intra în sfârșit, prin teritoriile comerciale mai numeroase, desprinse aproximativ în același timp de sub influența imperiilor, într-o legătură definitivă cu cultura superioară și va câștiga o poziție centrală ca teritoriu de legătură în comerțul intercontinental. În estul îndepărtat s-au constituit treptat, la început în umbra Chinei și trecând peste Coreea, ca importantă stație de legătură, fundamentele Japoniei. De la primul său contact semnificativ cu Europa (1853/1854), Japonia va urca în mod constant către statutul de centru de putere de-sine-stătător.

În ansamblu, se poate constata un echilibru relativ între marile centre de cultură și putere. Distanțele geografice și limitarea mijloacelor tehnice au zădărnicit dominația hegemonică a unui centru sau altuia. Totuși, India (aprox. 500-1000) și China (aprox. 1000-1500) au schimbat între ele rolul cultural și economic oarecum conducător (McNeill). China va dobândi supremația începând cu explozia economică și demografică înregistrată sub conducerea dinastiei Sung (960-1279), prin rolul său de inițiatoare și conducătoare a comerțului intercontinental. În esență, China a demonstrat de-a lungul Evului Mediu eurasiatic o continuitate impunătoare, care a conturat șansa unor noi evoluții, ea recurgând chiar și la o autoizolare conștientă în faza târzie a dinastiei manciuriene Ming (Ch' ing) (1644-1911).

Valurile turco-mongole

38. Valurile expansioniste turco-mongole, de la 250 î. Hr. Până la 1644

După desprinderea lor aproape simultană de sub influența Chinei imperiale a dinastiei Han și de sub cea a Romei imperiale, în secolele III și IV, popoarele turco-mongole ale Asiei centrale au jucat un important rol la scara istoriei universale, rol cel mai adesea demonizat de către cei afectați de acțiunile lor. Dincolo de influențele lor indubitabil distructive asupra vechilor centre de civilizație, ei au avut însă și o incontestabilă funcție de integrare a sectorului central al rutei nordice în sistemul comerțului intercontinental. În sfârșit, prin selgiucizi și otomani, turcii sunt strâns legați de istoria europeană.

Aprox. 175 Hunii sunt alungați parțial din Asia centrală de dinastia Han-China. După 100 d. Hr. Hunii sunt alungați treptat din Mongolia de către T'opa

(până la 300 d. Hr.).

Aprox. 300 Presiune a triburilor huno-mongole (T'opa) asupra Chinei. 316 Imperiul Ch'in este divizat: China nordică este cucerită. 375 Hunii vestici distrug regatul ostrogot în Rusia sudică: migrația popoarelor.

Pe tribut asupra unei întinse zone a Europei. 439 Cucerirea Chinei nordice de către T'opa este completă. 453 Moartea lui Attila: retragerea hunilor vestici către Europa estică

— Bulgarii. 484 Dominație bazată pe tribut a heftaliților („hunii albi") asupra nord-vestului Indiei și asupra Persiei (până în 527). 552 Imperiul Juan-juan este distrus de către T'opa și turci: Imperiul turcilor estici (până în 630), și Imperiul turcilor vestici (până în 745).

(până la 969).

Evul Mediu eurasiatic sud și vest (până la 955).

Al selgiucizilor (până la 1243).

Imperiul mongol (până la aprox. 1335). 1221 Turcmenii cedează în fața mongolilor, plecând din Asia centrală

(Merv) către Asia Mică – osmanii (otomanii). 1243 Mongolii distrug Sultanatul Rum.

Comerțul este perturbat.

(până la 1911).

Marea criză a centrelor de cultură și de putere imperiale din est și vest a deschis calea populațiilor nomade turco-mongole. Influența lor în ansamblul istoriei universale a fost unitară, în ciuda marii diversități de nume sub care au acționat, uneori denumirea aceluiași popor fiind diferită chiar între est (de exemplu: Hiung-nu; Juan-juan) și vest (huni, avari). Popoarele turco-mongole au cucerit treptat, în mod evident de la est către vest, stepele și pustele central-asiatice, pe care le abandonaseră popoarele indo-europene de călăreți, sciții, cimerienii (iar mai târziu sarmații și alanii sub presiunea Chinei, respectiv a hunilor). Deoarece condițiile de viață erau mai aspre în est decât în vest, cel mai adesea, popoarele care trăiau mai către est îi presau pe vecinii vestici, iar aceștia la rândul lor cedau către vest, începând de la huni și până în Europa (începând de la 375). Marele Zid a susținut îndeosebi China (începând cu aprox. 214 î. Hr.), iar la apogeul puterii sale China imperială a putut adesea să-i urmărească pe „barbarii nordici", uneori mergând până în

Asia centrală. Începând cu Attila (433-453) baza lor s-a extins din Asia centrală până în Pannonia, iar teritoriile lor de expansiune și raiduri, în perioadele de slăbiciune a marilor imperii, din China până în Europa vestică și cea estică.

Existența normală a turco-mongolilor era cea de nomazi crescători de animale care își îmbunătățeau modestele mijloace de trai prin cultivarea ocazională a cerealelor, tributurile obținute din China, raidurile de jaf în centrele de cultură (mai ales în China) și prin lupte constante între diverse triburi pentru acapararea pășunilor, a surselor de apă și a cirezilor. Premisa unei expansiuni mai semnificative a constituit-o alipirea lor la o confederație tribală, plasată sub comanda unui Mare han (Khakhan), care a unificat forțele militare și le-a orientat către exterior. Prima astfel de confederație tribală despre care avem informații a fost încheiată de către Hiung-nu (aprox. 250 î. Hr.). Unificarea imperială a Chinei prin dinastia Ch'in (221 î. Hr.) și construirea Marelui Zid (214 î. Hr.) i-au alungat pe Hiung-nu din China. Expansiunea Chinei sub dinastia Han a alungat o parte din Hiung-nu către vest (aprox. 175 î. Hr.), dezmembrându-le confederația tribală (58 î. Hr.). O altă parte a lor a ajuns la un aranjament cu China imperială prin practicarea sistemului tributurilor, acest aranjament constituind fundamentul comerțului intercontinental pe uscat: surplusul rezultat din plata tributului, mai ales în mătase, era vândut de către nomazi în vest, de-a lungul „drumului mătăsii”, pe care de altfel îl controlau.

Noi popoare, îndeosebi T'opa, au desăvârșit alungarea triburilor Hiung-nu estice (secolele II-IV), presând la rândul lor asupra Chinei (începând cu aprox. 300 d. Hr.). Sub presiunea lor, imperiul, de scurtă durată, Chin s-a dezbinat (316). Acest proces va fi urmat de divizarea Chinei, reconsolidarea ei realizându-se doar treptat (până în 589). T'opa va reunifica prin cucerire diferitele state succesoare barbare din nordul Chinei (430), resinizându-se la rândul său treptat, astfel încât, începând cu dinastia Sui (589), nordul Chinei se va întoarce în matca istoriei chinezești. Mai târziu, alte popoare turco-mongole (khitanii, jur-chenii) vor exercita o influență asemănătoare asupra Chinei, aceasta fiind amplificată și sintetizată de către mongoli (1279-1368).

După izgonirea Hiung-nu/hunilor din Asia centrală, popoarele turco-mongole învinse s-au ferit din calea acestora, îndreptându-se către vest. Aici ele au fondat, pe baza unor cuceriri vremelnice, o dominație bazată pe tribut asupra popoarelor mai puțin civilizate și mai prost organizate din punct de vedere militar, în drum, ele au încercat să

pătrundă către sud, în centrele de cultură și de putere, lucru posibil datorită conflictelor interne care măcinau marile imperii: astfel au ajuns în vest avarii, turcii, khazarii, ungurii, pecenegii, cumanii ș.a. Pannonia/

Ungaria, care oferea la scară mică condițiile de viață ale stepei central-asiatice, va fi de trei ori centrul unor dominații bazate pe tribut, instituite de către huni, sub conducerea lui Attila (433-453); avari (568-797/803); unguri (începând cu 896/900). Ultimii, mai ales după înfrângerea suferită în fața germanilor la Augsburg (955) se vor sedentariza și vor exercita o hegemonie regională asupra părții de nord a sud-estului Europei. Spargerea dominației lor bazate pe tribut (avarii: 803) și sfârșitul raidurilor lor de jefuire (ungurii: 955) vor crea spațiu liber pentru întemeierea de state proprii de către slavi, aceștia fiind la momentul respectiv puțin organizați din punct de vedere statal – statul Moraviei (830-907), Polonia (960/966), Rusia (1480). Alți cuceritori turco-mongoli își aveau centrele de greutate mai spre est, în Rusia sudică (bulgarii, pecenegii, cumanii, tătarii Hoardei de aur) sau între Ural și Caucaz (khazarii). De origine neclară (hunică sau indo-europeană), însă aparținând structural contextului sunt heftaliții („hunii albi"), care vor institui în aceeași perioadă o dominație bazată pe tribut asupra nord-vestului Indiei, asupra Afghanistanului și Persiei și care după alungarea din India (527) și Persia (558) vor dispărea definitiv la porțile Constantinopolului (559).

După distrugerea ambelor vechi imperii turcești din estul și vestul Asiei centrale de către China dinastiei T'ang (630,745), turcii au pătruns în mai multe valuri în centrele de civilizație – India de nord (998), Iran (1042), Irak (1055), Bizanț (1071), Siria și Ierusalim (1077) și în ultimul rând în Antiohia (1085), unde au provocat pentru prima dată o masivă contrareacție a Occidentului, cruciadele (1096-1291). Turcii vor cuceri Bizanțul în două mari valuri (selgiucizii, otomanii), în timp ce alte grupe vor cuceri Delhi (1526), ca premisă a Imperiului moghul.

Începând cu Ginghis Han (1206-1227) mongolii vor combina toate aceste posibilități în cadrul unui tur de forță la scara istoriei universale, mergând din China și până în Ungaria și Silezia. După cucerirea cetății Merv (Asia centrală) -1221, triburile turcmene se vor retrage către Asia Mică, construind aici punctul de plecare pentru osmani (începând cu 1288/1290), care, prin Imperiul otoman, au pus bazele unui mare imperiu foarte longeviv. Cucerirea Constantinopolului de către otomani (1453) și a Chinei de către manciurieni (1644) au marcat încheierea procesului de sedentarizare a turcmenilor, atât în vest, cât și în est, chiar

și în condițiile în care migrațiile interasiatice au continuat (de ex. Kirghizii).

Astfel, popoarele turco-mongole au influențat în diverse modalități timp de aproape 2000 de ani istoria Chinei, a Indiei, a Persiei, a Orientului Apropiat, a Asiei Mici, a Egiptului și a Europei. Ei au introdus în Europa scărița de șa și iataganul (avarii), și primele arme de foc primitive (mongolii, 1241). Cunoașterea numeroaselor lor intervenții, cu consecințe complicate este absolut de neevitat (chiar și în contextul acestei prezentări sintetice) pentru înțelegerea istoriei unui

Persia mare număr de țări și a marilor evenimente (migrația popoarelor, cruciadele, expansiunea Europei dincolo de ocean).

În cel mai întins imperiu universal din istorie, Imperiul mongol sub domnia lui Ginghis Han și a succesorilor săi (aprox. 1220 – aprox. 1335), „Pax Mongolica" a garantat siguranța comerțului intercontinental pe uscat timp de mai bine de o sută de ani. Distrugerea sa și incursiunile devastatoare ale lui Timur Lenk (1370-1405), incursiuni care le imitau pe cele ale lui Ginghis Han, au generat din nou nesiguranță în comerțul pe uscat. Această nesiguranță a stimulat un control sporit al traseului maritim sudic – control exercitat trecător de către China în timpul dinastiei Ming, prin expediții până în deserturile est-africane (1405-1433), și de o manieră mai susținută și cu mai mult succes de către portughezi (începând cu 1419).

39. Persia: dualism, teritoriu de tranzit comercial, de la 224/227 până la 1514

Succesiunea dintre dominația străină și constituirea propriului imperiu va urma un drum diferit în Persia. Încetul cu încetul, aceasta va accede – în confruntarea cu China și India, pe de-o parte și cu vestul (Bizanțul și Europa latină), pe de altă parte – la statutul de centru de cultură de mai mică anvergură. Către sfârșitul epocii clasice eurasiatice Persia cunoaște un nou elan prin fondarea Imperiului sasanid (224/227) și eliberarea de sub tutela militară, politică și culturală instituită de către vest începând cu marșurile de cucerire ale lui Alexandru (334-330 î. Hr.), evoluând către statutul de imperiu de sine stătător. Ea se va afirma mai întâi în mod deosebit prin luptele împotriva nomazilor turco-mongoli veniți dinspre nord, sprijinindu-se pe cavaleria dotată cu armuri. Curând după începutul Evului Mediu eurasiatic, Imperiul sasanid a fost înfrânt de către nomazii arabo-musulmani veniți dinspre sud (637-651).

Într-un al doilea mare ciclu al imperiului se vor repeta mecanismele apărute în timpul marșului lui Alexandru: prăbușire rapidă

și totală, cu o ultimă încercare de rezistență a dinastiei în estul imperiului; includerea într-un imperiu mai întins (Imperiul lui Alexandru/regatul seleucid; Califatul); reacție persană treptată și construirea unui nou nivel al culturii persane, preschimbată de dominația străină și de asimilare; reconstrucție treptată a unei statalități persane (avându-i ca precursori pe părți; mici principate musulmane care se vor separa de Califat); și

Evul Mediu eurasiatic în ultimă instanță, restaurarea unui nou Imperiu persan, de proporții mai mari (Imperiul sasanid), sau mai mici (Imperiul safavid-sefevid).

O dată cu intrarea pe scena istorică a Sasanizilor, Persia a avut, prin amplificarea dualismului preluat de la zoroastrism, mergând până la maniheism, ca sinteză eclectică a diferitelor religii, o contribuție importantă la dezvoltarea religiilor universale, cel puțin a celor vestice (creștinismul, islamismul): maniheismul a acționat deosebit de puternic asupra creștinismului în variantele sale greacă și romană, în timp ce dualismul local a fost preluat în Islam, ca Și'a, el având o puternică componentă militantă, mergând până la teroriștii assassini.

În Evul Mediu eurasiatic Persia va deveni teritoriul de trecere clasic pentru comerțul intercontinental. Variantele importante ale rutelor terestre (în nord) și maritime (în sud) se vor întâlni în insula și strâmtoarea Ormuz. În China erau ceruți în special caii persani de Ferghana, mai mari și mai puternici, care puteau să poarte un călăreț în armură și care permiteau anularea superiorității militare a nomazilor. Persia exporta un bogat sortiment de produse proprii (de ex.: grâne, bumbac, ulei de în și de susan, stofe colorate, curmale, stafide, vin, cai, cămile, stofe fine, unelte din metale nobile) și participa masiv la comerțul cu sclavi din Africa.

224/227 Noul Imperiu persan al Sasanizilor: zoroastrismul devine religie de stat, războaie împotriva Romei. 243 începuturile maniheismului.

Împotriva aristocrației persane. 529 Excluderea neoplatonicienilor greci din Atena. 531 Chosraw I (Chosroes) (până la 579): apogeul Sasanizilor. 628 După înfrângerea suferită în fața Bizanțului, Chosraw al ll-lea este ucis: haos. 636 Cucerire de către arabi/musulmani (până în 651):

Persia provincie a Califatului.

(până în 1055).

(până în 1335).

Şi'a redevine religie de stat în Persia. 1514 Bătălia de la Chaldiran: înfrângere suferită în fața otomanilor.

O schiță sumară a perioadei dintre decăderea Imperiului vechi-persan al ahemenizilor (330 î. Hr.) și cel de-al doilea Imperiu neo-persan al Safavizilor (1499/1501-1722) este aproape inconceptibilă. În același timp, cunoașterea Imperiului sasanid se dovedește a fi indispensabilă pentru înțelegerea poziției Persiei, respectiv a Iranului în istoria universală. După ce ideea lui Alexandru de a fonda imperiul său universal pe egalitatea în drepturi a perșilor și a macedonenilor a eșuat, Iranul a fost preluat de către regatul seleucid. Dedesubtul culturii oficiale a elenismului s-au menținut la nivelul fundamentului religios elemente vechi-persane, în primul rând zoroastrismul. Regatul part (247 î. Hr. – 224/227 d. Hr.) a facilitat acest proces prin reluarea parțială a tradițiilor vechi-persane, mai ales după cucerirea Iranului și Mediei (aprox. 160) și a Mesopotamiei (142 până în 129).

Dimpotrivă, după căderea părților, Imperiul neopersan al Sasanizilor (224/227-641/251) s-a fundamentat de o manieră hotărâtă pe tradițiile vechi-persane ale ahemenizilor: religia considerată până nu demult în opoziție și ca un fel de fundament rudimentar, zoroastrismul, va deveni religie de stat, Sasanizii urmărind constant restabilirea Imperiului ahemenid în întreaga sa cuprindere teritorială. Prin ofensiva lor către vest (230/232), Sasanizii au deschis seria unor războaie pline de întorsături neprevăzute, contribuind astfel la epuizarea Romei. În partea de est ei vor distruge Imperiul kușan din nord-vestul Indiei (aprox. 330). Chiar și din punct de vedere ideologic, Sasanizii s-au dovedit a fi deosebit de periculoși adversari ai Romei, ei acceptându-i pe cei aflați în disensiune cu ideologia oficială (nestorieni, 489; neoplatonicieni, 529) și adoptând maniheismul apărut în Persia (243), acesta din urmă având un deosebit efect de dezintegrare asupra Romei aflate în plin proces de creștinare.

Imperiul sasanid va dobândi o importanță deosebită prin maniera în care va respinge tradiționalul pericol nomad ce venea dinspre nord – călăreți în armuri, întreținuți de o manieră descentralizată prin divizare „după țară și oameni”. Roma târzie va prelua modelul persan al cavaleriei în armuri, menținând totuși o administrare centrală a acesteia și concepând-o ca pe o rezervă imperială mobilă, în același timp, Imperiul sasanid va prelua ca model reforma imperială a lui Dioclețian, aceasta trimițându-ne la modelele ptolemeice și ahemenide din Asiria. Imperiul sasanid va avea de luptat cu problemele obișnuite ale marilor imperii mai

vechi – un război pe două fronturi împotriva nomazilor stepei și cel puțin un mare imperiu rival (Roma). În cadrul marelui proces de deplasare a popoarelor, dinspre Asia centrală și-au făcut apariția heftaliții (după 400), practicând în teritoriile mai vechiului Imperiu kușan, mai precis în Persia (484-527) și asupra unei părți a Indiei, o dominație bazată pe tribut. La începuturile dominației lor s-a produs o puternică criză internă, încheiată cu mișcarea de protest social-religioasă a mazdakiților, mișcare orientată împotriva privilegiilor aristocrației persane. După anihilarea lor de către magii zoroastrieni (524) și după scuturarea dominației bazate pe tribut a heftaliților (527), sub conducerea lui Chosraw I (531-571), Persia va atinge apogeul puterii sale. Reformele administrative (centralizarea după modelul lui Dioclețian) vor creea premisele unei expansiuni, realizate îndeosebi prin războaie împotriva Imperiului roman de răsărit, acesta din urmă intrând pentru lungi perioade în situația de dependență prin plata de tribut (532, 562). Prin alungarea aksumiților din Yemen (571), Persia se întindea până în Arabia sudică. Un nou război împotriva Imperiului roman de răsărit (începând cu 604) va aduce noi cuceriri înspre vest – Asia Mică, Siria, Ierusalim (614), Egipt (619), cu apogeul în asediul Constantinopolului (626) – însă și cu o etapă de grele înfrângeri (627-629).

Asasinarea lui Chosraw al II-lea (628) va genera haosul intern, etapă pregătitoare a cuceririi de către arabi/musulmani (636-651): Persia devine parte a Călifarului. Zoroastrismul este înăbușit, o parte dintre prozeliții săi se retrag către India („parșii"). Totuși, sub acoperirea Islamului generalizat, vor ieși treptat la suprafață puternice elemente persane: mișcarea Abbasizilor va lua naștere în Chorasanul nord-iranic (747) din nemulțumirea musulmanilor care nu erau arabi. Ea a avut puternice accente mazdakite, care vor acționa mai departe și în cadrul mișcării și'ite, același lucru putându-se afirma și despre dualismul vechi-persan. Reușita acestei mișcări în Damasc (750) și mutarea Călifarului în nou fondatul Bagdad (763) au permis afirmarea în cadrul Călifarului a unor puternice influențe persane, ele manifestându-se mai ales asupra wizirilor, care de aici înainte vor fi persani. După domnia lui Harun-al-Rașid (786-809) factorul persan s-a întărit și mai mult, mai ales prin familia-intendentă de origine persană a Bujizilor (945-1055), care a ajuns în ultimă instanță să transforme Califatul într-o instituție exclusiv religioasă, până când selgiucizii, după ocuparea Bagdadului (1055), au izgonit-o din această funcție, ei declarându-se „sprijinitori ai califului". În același timp, principatele persane din Iranul nordic s-au

desprins de Califat, ele devenind în zonă expresia clasică a culturii și literaturii persane și răspândindu-și cultura dominantă până în Afghanistan și nord-vestul Indiei.

O dată cu selgiucizii începe o perioadă a cuceritorilor turco-mongoli, care se vor succeda unii pe alții, primii fiind mongolii (1256), care după convertirea la Islam (1295) vor domni sub forma celui de-al doilea Hanat (până la 1335). Ei vor nimici o ciudățenie a Evului Mediu persan, assassinii (1256), o ramură a oricum extremiștilor ismaeliți, o sectă militantă a și'iților extremiști. Assassinii erau, ca ordin înarmat având centrul în Ribat (Mănăstirea rezistenței) Alamut, la nord de Teheran (aprox. 1080-1256), asemănători Ordinului cavalerilor teutoni în spațiul latin. Ei practicau însă strategii de luptă ascunsă, crima politică cu

China scop precis, avâd prin aceasta câștig de cauză în fața selgiucizilor (1092), așa cum se poate observa în cazul asasinării în India a lui Mohammed din Ghur (1206).

Persia a regăsit un cadru politic prin fondarea celui de-al doilea Imperiu neopersan al Safavizilor (1499/1501), care după reinstituirea Și'a ca religie de stat, va intra imediat în război cu Imperiul otoman (în mod covârșitor sunnit), suferind la Chaldiran (1514) o înfrângere dramatică în fața excelentei artilerii a otomanilor.

40. China: Imperiul de mijloc – de la criza care-i punea sub semnul îndoielii existența, la hegemonia în Asia de est, de Ia 316 până la 1644

Dintre centrele de cultură și putere euroasiatice, China este cea care a ieșit cel mai repede din colapsul unității sale imperiale în contextul trecerii de la epoca clasică la Evul Mediu, chiar dacă acest lucru se va întâmpla pentru prima oară după mai bine de 250 de ani. Cel de-al doilea ciclu imperial al său a fost deschis de către dinastia Sui (589-618), urmată rapid de mai solida dinastie T'ang (618-906). La încheierea următorului ciclu dinastic tensiunile perioadei intermediare, de trecere către a treia perioadă imperială, vor fi de și mai scurtă durată (906-960). De la dinastia Sung (960-1279), se menține principiul unității imperiale, chiar și atunci când cuceririle impuneau divizarea Chinei (1038-1279). Prin înfrângerea tuturor rivalilor posibili, hegemonia Chinei în Asia estică va rămâne netulburată.

Refondarea unității imperiale chineze de către dinastia Sung (960) are pentru China și Eurasia o importanță covârșitoare. Ea a deschis Chinei drumul către un rol relativ conducător în sistemul eurasiatic (aprox. 1000-1500), a generat puternice impulsuri în domeniul

comerțului intercontinental și a stimulat de o manieră extrem de diversă vestul îndepărtat. Pe atunci veneau din China, pe lângă mătase, ceai, porțelan și ghimber și numeroase bunuri de civilizație, care ni se par astăzi de la sine înțelese, cum ar fi portocalele („mere din China”), piersicile, spanacul, reventul, fideaua, hârtia, compasul, racheta, praful de pușcă, tipografia.

Treptat este unificat tot nordul Chinei (439).

În vest.

„zece state” (în sud) (până la 960). 960 Dinastia Sung (până în 1126/1279): unitate. Impozitul se plătește în bani (nu se mai plătește în produse): prosperitate economică în China. 1038 Imperiul Hsi-hsia al tanguțilorân nordul Chinei (până la 1209): slăbire a Chinei prin secesiune. 1069 Reformele cancelarului Wang-An-shih (până la 1076): conflicte interne, războaie civile, atacuri-surpriză ale jur-chenilor. 1126 Jur-chenii cuceresc nordul, cu capitala la Pekin (1153): în zona sudică, Sung ajunge la sud de Jangtse-kiang (până la 1279).

Reînnoit, fiind construit acum din piatră. 1405 Expedițiile amiralului Cheng Ho pe coastele estice ale Africii: controlul rutei sudice a comerțului (până la 1433). 1529 Război cu Japonia pentru Coreea (până în 1596). 1628 Revolte țărănești împotriva dinastiei Ming. 1644 Manciurienii răstoarnă dinastia Ming: dinastia Ching (până în 1911).

Caracteristică pentru istoria Chinei este oscilația între unitatea imperială și divizare, între războaie ofensive și războaie defensive față de popoarele nomade turco-mongole, în cadrul cărora Zidul chinezesc, cea mai mare fortificație din istoria universală, a servit drept bază. Nomazii se aflau când în situația de a fi urmăriți până departe în stepe, în Asia centrală, când în cea de a cuceri ei înșiși China – întreagă (mongolii, manciurienii) sau în parte (tanguții, T'opa etc). Tipic pentru China este „ciclul dinastic”, în cadnil căruia societățile secrete și revoltele țărănești au generat mereu și mereu schimbarea dinastiilor, aceasta producându-se de obicei cu ajutorul intervenției externe (popoarele nomade).

După îndelungi complicații începute odată cu prăbușirea dinastiei Han (184) și căderea efemerei dinastii Chin (316), China și-a recăpătat unitatea imperială prin supunerea forțată pornind dinspre periferia nordică de către dinastia tribală

Sui (589-618). Aici, elementul chinez s-a reinstituit treptat, prin asimilare, astfel încât dinastia Sui a reprezentat noua sinteză a culturii chineze și a „barbarilor nordici” sinizați. Ea va deschide noua fază a centralizării prin reforme și consolidare. Cele mai importante realizări,

dincolo de caracterele simbolice, care se vor dovedi factori cu influență seculară, par a fi noul sistem al probelor literare structurate pe nivele de dificultate, sistem destinat accesului la posturi în administrația imperială și funcțional în întregul imperiu (601-1905), precum și Canalul imperial (610). Fundamentul ideologic și spiritual va rămâne confucianismul. În fapt, suportul birocrației 1-a constituit aristocrația cultă și înstărită de țară. Birocrația centralizantă, deosebit de cultă, privilegiată și compactă din punct de vedere social, a întărit în mod constant de atunci continuitatea istorică a Chinei.

Canalul imperial a legat Huang-he cu Jangtse-kiang, permițând de acum înainte aprovizionarea centrului imperial cu bunuri aduse din sud. Importanța sa economică extraordinară pentru economia populară pe cale de a se naște în China nu se va releva însă decât în următorul ciclu imperial, sub conducerea dinastiei Sung (960-1279). Sub dinastia Sui, Canalul imperial a acționat la început doar ca factor de suprasolicitare a economiei chineze, prin presiunea impozitelor și muncă forțată, tot așa cum fusese cazul și la construirea Zidului chinezesc sub dinastia Ch'in: economia chineză va reacționa prin răscoale țărănești și răsturnarea dinastiei Sui (618).

Noua dinastie T'ang va aduce Chinei expresia clasică a culturii sale. Expansiunea sa către vest va distruge ambele imperii vechi-turcești din Asia centrală, atât din est (630), cât și din vest (745) și va genera astfel penultimul mare val expansionist al turco-mongolilor, cel al turcilor. Prin Pamir China va atinge apogeul și punctul de cotitură al expansiunii sale către vest: ea va suferi o înfrângere în bătălia de la Talas (751). Prizonierii de război din Samarkand vor aduce astfel arta producerii hârtiei în vest, și în primul rând în Bagdad.

În plan intern, China va înregistra mari progrese ale producției de bunuri, însă în același timp și tensiuni sociale exprimate prin revoltele țăranilor asupriți. La acestea se vor adăuga tensiunile dintre păturile conducătoare mai vechi (aristocrație, birocrația mandarină) și cele noi (eunucii de la Curtea imperială, adesea provenind din păturile inferioare sau chiar din popoare nechineze). Prin întreruperea expansiunii (751), tensiunile interne se vor transforma în războaie civile (începând cu 755), finalizate prin răsturnarea dinastiei T'ang (906). China se va diviza din nou în nord și sud, care la rândul lor se vor diviza încă o dată, în mod diferit- „Cinci dinastii" (nord), „Zece state" (sud) (907-960).

Restabilirea unităţii la începuturile unui al treilea ciclu imperial va veni din nou dinspre nord, prin dinastia Sung (960-1126). O importantă înnoire a dinastiei

Sung va fi foarte bogată în urmări: trecerea de la impozitarea naturală la impozitarea financiară va genera o neobişnuită dinamică a societăţii chineze. Pentru a putea plăti taxele financiare impuse, fiecare trebuia să devină productiv sau să cumpere produse. Producţia agricolă şi de bunuri de consum va creşte dramatic, şi în primul rând producţia cvasi-industrială de fier. Canalul imperial (610), realizare costisitoare a dinastiei Sui, va deveni acum centrul unui întins sistem de comunicaţii, canale şi pieţe, care va acoperi întreaga ţară. În câteva decenii, China îşi va dubla populaţia de la 50 la 100 de milioane. Bunurilor sale de export tradiţionale (mătase şi ceai) li se va adăuga porţelanul, care va dobândi o importanţă asemănătoare celei a ceramicii în Grecia veche. Pornind dinspre estul îndepărtat, dinastia Sung va da un impuls decisiv extinderii comerţului intercontinental, acest impuls fiind corespunzător în vestul îndepărtat Europei latine, cuprinsă şi ea de o nouă dinamică (955/962). În acelaşi timp, va fi iniţiată o suită de expediţii maritime chineze, cu vasele mari şi uşor manevrabile, joncile, către Japonia, Asia de sud-est şi Persia, cu această ocazie folosindu-se pentru prima dată compasul magnetic (înainte de 1100).

Creşterilor economice le-au urmat tensiunile sociale, acestea fiind însoţite de fuga de pe moşii, ca reacţie la constituirea latifundiilor. Producţia de fier, de natură exclusiv industrială, va fi supravegheată, probabil din teamă faţă de consecinţele social-revoluţionare, consecinţe care vor apărea şi în Europa în timpul revoluţiei industriale. Reformele sociale iniţiate de către cancelarul Wang-An-shih (1069-76) aveau ca scop crearea unor măsuri de siguranţă, însă ele au provocat noi conflicte, ajungând până la izbucnirea unor războaie civile. Obişnuita imixtiune externă va fi datorată poporului nomad turco-mongol al jur-chenilor. Ei cuceriseră dej a la nord de China Imperiul khitan (1123) şi subjugau acum China nordică (1126). Dinastia Sung se va retrage către sud (1127), unde se va afirma sub forma ramurii sudice a dinastiei (1127 până în 1279). Deoarece deja înainte de acest eveniment statul de graniţă Hsi-hsia, stat al tanguţilor semi-sinizaţi din nord-vestul Chinei, având drept centru aşezarea Kansu, devenise independent (1038), în urma cuceririi China va fi din nou divizată forţat în trei părţi. După invazia mongolă, ea îşi va reface unitatea în trei etape – Hsi-hsia (1208), Imperiul

Chin al jur-chenilor în China nordică (1234), imperiul sudic al ramurii sudice a dinastiei Sung (1253-1279).

Astfel divizată, în trei părți, China va fi scopul central al marii invazii mongole (începând cu 1206). Însă deoarece ea nu se lăsa ușor cucerită dinspre nord, așa cum presupusese Ginghis Han, urmașii acestuia vor realiza ample mișcări de învăluire – către vest până în Rusia (1237/1241), către sud în Persia (1256), pe de-o parte și Yunnan (1253), pe de altă parte, acesta din urmă învecinându-se pe atunci direct cu China și fiind astfel rupt de legăturile sale cu Asia de sud-est.

Dominația mongolă (1279-1368), care de altfel a avut pentru China semnificația unei catastrofe, a adus cu sine și o extindere a teritoriului chinez. Prin mutarea capitalei imperiului mongol de la Karakorum la Beijing (Pekin) sub domnia lui Kublai Han (Kubilai) (1264), China va deveni centrul factic al imperiului universal mongol. Prin preluarea unui nume dinastic, după modelul chinez – Yiian (1280) – și o sinizare limitată, Kubilai se va ralia în mod conștient tradiției imperiale și culturale chineze.

În tensiunea dintre asimilarea parțială și menținerea exclusivității, mongolii au rămas totuși în mod constant cuceritorii nedoriți și urâți. Catastrofele naturale deosebit de ample care s-au succedat începând din 1334 – cutremure, marea ciumă (1338), inundații – au fost de natură să le arate chinezilor că mongolii au pierdut „mandatul divin”. Muncile forțate de mare anvergură (pentru reconstruirea digurilor) și o criză generală de aprovizionare (1351)- neînsoțite de scăderea sau eliminarea taxelor – au generat o răscoală țărănească. Printr-o reacție națională generală și printr-o mișcare de opoziție, aceasta se va extinde, ajungându-se la răsturnarea ultimului împărat mongol (1368). În locul său se va impune dinastia indigenă Ming (1368-1644), care va încerca să intre în contact cu dinastia Sung.

Obișnuita fază a consolidării va fi continuată de una de creștere: împăratul Ming va reface Marele Zid, de astă dată în piatră și în forma încă vizibilă și astăzi. Progresele economice vor conduce către reluarea comerțului, afectat de nesiguranța teritoriilor cucerite de către Timur Lenk în Asia centrală, de astă dată însă pe mare, prin Oceanul Indian. Expedițiile spectaculoase ale amiralului eunuc Cheng Ho (1405-1433) până în Africa estică păreau să anunțe edificarea unei dominații maritime și comerciale chineze în Oceanul Indian, aceasta manifestând semnele tradiționale ale dominației chinezești – legații și plata de tribut, ca recunoaștere a suzeranității chineze. O schimbare abruptă în plan

intern va inhiba însă din nou expansiunea comercială (1433). În epoca Ming târzie europenii vor pătrunde pentru prima dată, însă pentru o lungă perioadă, în China – mai întâi vânzătorii portughezi în Kanton (Canton) (1517), Macao părând a fi punctul forte al acestora (1522), iar apoi iezuiții, care au adus în primul rând la curtea împărătească cunoștințele vestice, însă ale căror misiuni au avut doar rezultate modeste.

În contextul combinațiilor obișnuite dintre revolte țărănești (începând cu 1628) și intervenții din exterior, manciurienii vor cuceri întreaga Chină (1644). După câteva ezitări ei vor rupe aproape toate contactele cu vestul (cu excepția celor comerciale desfășurate prin Kanton). Ei și-au legat în mod indirect bazele de plecare (Manciuria, Mongolia) de China, care și-a conturat astfel prin cuceriri durabile – Tibet (1720), Turkestanul estic (Sing-kiang = țara nouă) (1759) -granițele actuale. Orientarea către autosuficiență, conturată începând cu eșecul expansiunii dincolo de ocean (1433) și orientarea voluntară către interior începând

II cu perioada timpurie manciuriană a avut pentru China efecte pe termen lung: puterea culturală a Vechiului Orient, dominantă pentru aproape o jumătate de mileniu, va rămâne în mod hotărât în urma dezvoltării furtunoase a Occidentului, această tendință fiind dublată de o autoizolare conștientă (1438), sub presiunea intempestivelor atacuri dinspre nord ale mongolilor.

41. Bizanțul: punte între Orient și Occident, de la 330 până la 1453

Ca prelungire greacă a Imperiului roman, Bizanțul a reprezentat o parte extrem de importantă a istoriei universale. Plasat la întretăierea Asiei, Europei și Africii, istoria sa milenară unește Antichitatea târzie, Evul Mediu european și Renașterea în trecerea către Epoca modernă. Bizanțul avea o poziție dominantă în extremitatea vestică a comerțului intercontinental prin dominarea strâmtorilor maritime și prin moneda sa din aur solid, stabilă timp de 750 de ani și folosită ca valută internațională din Portugalia până în China. Conservarea societății antice, a economiei financiare, a structurilor organizaționale statale și militare a asigurat Bizanțului pentru mult timp superioritatea, atât asupra „barbarilor”, cât și a rivalilor imperiali. Extensiunea sa culturală și religioasă a fost enormă – asupra Europei latine, asupra slavilor sudici și a rușilor, chiar și asupra turcilor, care vor prelua în Imperiul otoman o

parte din tradițiile bizantine, ea solidificându-se în ultimă instanță în ortodoxie și în incapacitatea de a practica reforme salvatoare.

Nea Roma/Nova Roma (= Noua Romă). 395 Divizare definitivă a Imperiului roman. 476 Căderea Imperiului roman de apus: Roma răsăriteană își definește identitatea. Regrecizare treptată. 527 Justinian I (până la 565): ortodoxie și restaurarea imperiului. 614 Pierderi teritoriale în fața perșilor (până la 629).

În contextul crizei se impun teme constituționale și problema stratioților (țărani cu funcția de apărare plasați în teritoriile de graniță), începând cu 634 Expansiunea arabo-musulmană: pierderea Asiei de sud-vest și a Egiptului. 730 „Cearta icoanelor" (până la 843): schimbare între iconoclasm și iconolatrie.

Dominația aristocrației cu proprietăți funciare: recucerire imperială, însă feudalizare. 1054 Schismă definitivă între Roma și Bizanț. 1071 Bătălia de la Manzikert: catastrofă în fața selgiucizilor.

Decădere (până la 1453). Aprox. 1080 Prima depreciere a galbenului (începând din 324).

Continuarea decăderii. 1024 A patra cruciadă: Constantinopolul este cucerit de către cruciați: regalitate latină – Imperiul de la Niceea (până la 1261). 1261 Restaurarea Bizanțului; acesta este însă foarte slăbit. 1282 Vecerniile siciliene. 1372 Bizanțul este pentru prima dată supus unui tribut de către otomani (până la 1402).

Egalității de statut cu Roma, în scopul salvării politice

Bizanțului. 1453 Căderea Constantinopolului: sfârșitul Imperiului bizantin.

Istoria Bizanțului are diferite date de naștere: mutarea capitalei imperiului la Constantinopole (330), scindarea definitivă a Imperiului (395) și prăbușirea Imperiului roman de apus (476) sunt posibile puncte de tranzit în procesul de trecere a Imperiului roman de răsărit către Bizanțul regrecizat. Istoria sa este o serie nesfârșită de conflicte interne și externe. La început se va manifesta presiunea hunilor (395, 430, 447), urmată de cea a vizigoților și ostrogoților, împinși din spate de către primii. Devierea lor către Italia – a vizigoților (401), a hunilor (447), a ostrogoților (488) – a adus o detensionare a situației pe socoteala Imperiului roman de apus și a Italiei.

Prin convertirea sa la ortodoxie și prin Codex Justinianus (529), Justinian I (527-565) a consolidat situația internă, slăbind însă Imperiul roman de răsărit/Bizanțul prin supralicitarea forțelor sale în efortul constant de a reconstrui Imperiul roman în granițele de altă dată.

Conflictele politico-religioase ce au urmat având întotdeauna un substrat social – între ortodoxie (din capitală) și monofizism (în special în provincii) au pregătit pierderea Siriei și a Egiptului, a căror populație a considerat ca pe o eliberare cucerirea temporară de către perși (614, 619), sau cea de durată de mai târziu, realizată de către arabi (635, 641/642). În același timp, atacurile concomitente ale perșilor, avarilor și bulgarilor asupra

Constantinopolului (626) au aruncat Bizanțul într-o primă criză a existenței sale. Aceasta a impus o reorganizare constituțional-structurală, cel mai important element al acesteia fiind apariția țăranilor liberi destinați apărării (stratioți), ca bază a apărării militare și a întăririi armatei.

Lungile războaie cu perșii (până în 629) au slăbit în mod decisiv atât Bizanțul, cât și Imperiul sasanid în fața exploziei de putere declanșate de expansiunea arabo-musulmană (începând din 634). Spre deosebire de Imperiul sasanid, Bizanțul își va menține existența, chiar dacă pe un teritoriu restrâns, mergând în est până la Munții Taurus. În ciuda conflictelor interne prelungite, prin pierderea provinciilor monofizite care duceau o politică de opoziție, este vorba de Siria și Egipt, Bizanțul va ajunge la constituirea unei omogenități interne. Arabii vor eșua în două rânduri la porțile Constantinopolului (678,717/718), în special datorită utilizării în luptă de către cei ce apărau orașul a „focurilor grecești", inventate mai înainte (671). Descălecarea bulgarilor, presați la rândul lor de khazarii din Asia centrală, în sudul Dunării inferioare (680), va genera o nouă sursă de pericole în imediata vecinătate a capitalei.

Cearta legată de icoane (730-843), cu numeroasele sale alternări între iconolatrie și iconoclasm (distrugerea icoanelor), va slăbi Bizanțul și în plan extern. În această perioadă s-a produs ascensiunea la tron – foarte contestată de altfel – a unei femei, împărăteasa Irina (797-803), care a coincis cu isfondarea imperiului vestic de către Carol cel Mare (800). În acest context, vor apărea conflicte cu francii, iar după 962 cu germanii, aceștia fiind noul braț armat al Romei. Dimpotrivă, victoriile înregistrate în fața arabilor au permis stabilizarea pe linia Taurus (740), iar victoriile în fața slavilor sudici (805) au permis regrecizarea Greciei cucerite anterior de către aceștia. Tranșarea certei legate de icoane (843) a marcat apogeul imperiului. Convertirea bulgarilor (864) și a varegilor/rușii (988) a extins domeniul de influență a Bizanțului. Colonizarea, după înfrângerea revoltelor (878) de la granița de nord-vest

a imperiului (Tracia), a sectei paulicienilor, puternic influențată gnostic, în teritoriile de graniță, în sprijinul luptei împotriva bulgarilor, va avea mai târziu puternice efecte asupra Occidentului latin: din paulicieni au luat naștere bogomilii (aprox. 950), din ei catharii („purii"), care se vor manifesta în Apus ca sectă (din 1143). Pe de altă parte, schisma definitivă dintre Roma și Bizanț (1054) a accentuat evoluția proprie a Bisericii grecești.

Catastrofa de la Manzikert, suferită în fața selgiucizilor (1071) a deschis calea decăderii imperiului: primei devalorizări a monedei de aur solidus (aprox. 1080) după 750 de ani, îi va urma un tratat cu Veneția (1082): Bizanțul a plătit ajutorul maritim împotriva normanzilor sud-italici prin ascensiunea comercială a orașului lagunelor. Presiunea constantă a normanzilor a continuat în timpul cruciadelor (1096-1291), aceștia încercând să se elibereze de influența

India

Bizanțului. Expresia clară a acestei tendințe a constituit-o atitudinea latent ostilă a latinilor/francilor în cadrul celei de-a patra cruciade, pe fondul căreia Veneția va cuceri Constantinopolul, fondând Imperiul latin (1204-1261). După restaurarea sa, în 1261, Bizanțul nu va mai fi decât o umbră a puterii de odinioară. El a reușit doar în urma unui efort epuizant să respingă o tentativă de recucerire venită din partea Occidentului (1282), căzând în mai multe etape sub dominația turcilor otomani: el va fi obligat în două rânduri să plătească tribut otomanilor (1372, 1424). Încercările de eliberare venite din partea vestului sub forma ultimelor cruciade s-au oprit în Balcani – la Nicopole (1396) și Vama (1444).

Încercarea de salvare politică prin unirea bisericilor, realizată la Florența în 1439, a venit prea târziu și a eșuat datorită experienței istorice legate de latini din timpul cruciadelor.

Sprijinindu-se doar pe propriile forțe, fără o flotă proprie, Constantinopolul, până atunci cea mai solidă fortăreață a lumii, a cedat în fața artileriei otomane (1453). Pe teritoriul său se vor delimita treptat două mari imperii – cel otoman, deja existent și cel, încă în formare, al țarilor ruși, situat din punct de vedere ideologic în conflict cu Islamul.

Căderea Constantinopolului a dat importante impulsuri Europei, întărite între timp: învățații greci din Bizanț au consolidat în Italia (Florența, Roma, Veneția) mișcarea deja începută, umanismul și Renașterea, prin intermediul științei grecești; căutarea unor drumuri maritime către India, pentru a evita vămile comerciale intermediare

foarte scumpe, și prin aceasta orientarea Europei către expansiunea peste ocean, au căpătat o nouă forță.

42. India: hinduismul, Islamul, comerțul, de la 527 până la 1526

După căderea heftaliților (527), India nu și-a mai regăsit pentru aproape o mie de ani unitatea imperială. Ea a rămas fragmentată politic și expusă diferitelor valuri de cuceritori veniți dinspre nord. Cu toate astea, ea va reuși să-și mențină o relativă poziție conducătoare prin intermediul centrelor culturale rămase, aceasta fiind fondată pe bogăția ei legendară. Ultimul val de cuceritori de origine turcă (1526) va oferi prilejul penultimei unificări imperiale a subcontinentului înainte de dominația colonială britanică, prin Imperiul moghul.

Evul Mediu eurasiatic

Renunțarea la budism (aprox. 700) și convertirea, în mai multe valuri, la Islam (începând cu 711) vor pregăti treptat tensiunea religioasă din India, dintre hinduism și islamism, tensiune care divizează și astăzi subcontinentul din punct de vedere politic.

Începând cu aprox. 700712

1186 începând cu 12601296

Răspândirea heftaliților din nord-vestul Indiei: nordul Indiei este divizat în numeroase state succesoare ale

Imperiului Gupta.

Budismul este îndepărtat treptat din India.

Sind este cucerit de către arabi: începuturile Islamului în

India, mai întâi în periferia vestică.

Fondarea orașului Delhi: centru politic al nordului Indiei, iar cu prilejul unificării imperiale a subcontinentului devine capitala Imperiului indian.

Mahmud din Ghasna cucerește nord-vestul Indiei: primul val de cuceritori turci în India, al doilea val al islamizării; Lahore devine capitala unui imperiu ce se întinde de la Indus până la Marea Caspică (până la 1186).

Mohammed din Ghur cucerește Lahore și nord-vestul Indiei:

Confederația Hindu apără regiunea: Rajpuții („fiii regelui”) în

India centrală.

Victorie a lui Mohammed din Ghur asupra Confederației

Hindu în bătălia de la porțile orașului Delhi.

Centrul budismului din Bengal este distrus: fuga călugărilor budiști către Tibet și Nepal.

Mohammed din Ghur este ucis de către assassini:

Sultanatul mamelucilor din Delhi (până la 1398/1399): expansiune și un al treilea val de islamizare.

Mongolii ajung, sub Ginghis Han, la Indus.

Nordul Indiei intră sub presiunea mongolilor persani.

Alaud-din devine sultan (până la 1316): expansiune

(începând din 1307).

Incursiunile mongolilor în nord-vestul Indiei sunt respinse.

Expansiune către sud.

Experimente monetare după modelul chinez (în China: banii de hârtie). Bani de cupru și bronz (până în 1333/1334): inflație, haos economic.

Secetă catastrofală (până în 1342): foamete, revolte. Prima scindare a unui sultanat independent.

Secesiunea unui regat hindus în sud – Vijaya-nagar

(„Statul învingătorilor”).

Cucerirea Tibetului eșuează catastrofal: război civil.

Secesiunea Bengalului, ca sultanat musulman

(până în 1576).

India consolidare, limitată la nordul Indiei. 1398/1399 Timur Lenk cucerește Delhi: sfârșitul sultanatului de la Delhi

(datând din 1206): fragmentare – sultanate musulmane și

Imperiul hindus. 1498 Vasco da Gama Tn Calicut: expansiune a Europei către India peste mare. 1510 Portughezii în Goa: monopolul comerțului exterior cu

Europa. 1526 Bhaibar (Babur) cucerește Delhi: începuturile

Imperiului moghul.

Fragmentarea politică a Indiei (până la 1526) se materializează în numeroasele state succesoare ale Imperiului Gupta, pe teritoriul acestora constituindu-se numeroase regate, care cu mai mult sau mai puțin succes vor lupta pentru hegemonie regională. Asupra nordului Indiei se vor abate în următorul mileniu (527 până la 1526) diverse valuri de cuceritori proveniți din exterior, cel mai adesea turci (începând cu 998), despre ale căror imperii relativ de scurtă durată și limitate teritorial știm în general foarte puțin, adesea acest puțin reducându-se doar la numele suveranilor și ale dinastiilor. În ceea ce privește sudul Indiei, sărăcia cunoștințelor istorice este încă și mai cumplită. În principiu este acceptată idee că aici s-a produs un fenomen de hinduizare accentuată a populației dravidiene originare și a populației refugiate din nord. Din când în când sudul Indiei va ocupa o poziție importantă în cadrul

comerțului intercontinental, fără însă ca prin aceasta regiunea să ajungă la unitate politică.

În ansamblu, India va dobândi, însă tot în absența unității imperiale, un solid statut economic și cultural, statut care în prima jumătate a Evului Mediu eurasiatic (aprox. 500-aprox. 1500) îi va întări relativa poziție conducătoare în raport cu alte centre de cultură și de putere. Fundamentul bogățiilor legendare ale Indiei rămâne stăpânirea artei textilelor din bumbac fin. Acesteia i se adaugă exportul unor podoabe sau intermedierea comerțului cu podoabe provenite din Asia de sud-est hinduizată, mai precis Indonezia de astăzi. India va contribui la formarea noilor culturi din vestul îndepărtat prin trestia de zahăr și prin numărătoarea „arabă”, însă în realitate indiană, care-l conține pe zero (în arabă „sifre”): numai gândirea indiană putea să pună neantul (Nirwana – nimic) în potentă.

În procesul indianizării continue a castei sale brahmane superioare hinduismul va respinge treptat budismul (începând cu aprox. 700), brahmanismul exclusiv ducând în acest context hinduismul către statutul de religie universală. Budismul supraviețuiește astăzi în propria sa țară de origine doar în câteva teritorii marginale.

În același timp cu alungarea budismului din India va începe și pătrunderea în diferite moduri a Islamului, cea mai importantă cale fiind deschisă prin anexarea periferiei vestice a Indiei (Sind) la Califatul arabo-musulman (712). Islamul se va întări prin cuceriri ulterioare, însă în primele etape va fi susținut de către turcii deveniți musulmani (începând cu 998), care și-au creat mai întâi în nordul Indiei, în calitate de sclavi războinici (mameluci), propriul teritoriu de dominație. Începutul a fost făcut de către Mahmud din Ghasna (998 până în 1030), care a pătruns în nordul Indiei provocând distrugeri masive, introducând în prima fază Islamul doar ca religie a noilor cuceritori. Imperiul său, numit al Ghasnavizilor, avea drept centru Lahore (până la 1186) și va cuprinde ambele versante ale Hindukușului, din Afghanistan până la Marea Caspică. Turcii au prelungit astfel mai vechea tradiție a statelor bazate pe cuceriri, mergând din Asia centrală până în nord-vestul Indiei, statele cucerite fiind legate acum prin Valea Kabulului și Pasul Khaiber.

Al doilea val de cuceritori turci și de musulmani își face apariția prin Mohammed din Ghur, el provenind tot din Afghanistan. Ca succesor al Ghasnavizilor, el va supune la rându-i imperiul indian al acestora în urma bătăliei de la Lahore (1186). Victoria sa asupra Confederației Hindu a Rajpuților („fiii regelui”), războinici din India centrală, în bătălia

de la porțile orașului Delhi (1192) îi va deschide drumul către Delhi, el făcând din acesta noul centru (fondat în 993) politic al Indiei nordice. Din prozelitism musulman el îi va persecuta pe budiști, trecându-i prin foc și sabie și va distruge ultimul lor centru din Bengal (1202). Călugării supraviețuitori vor fugi în Tibet și în Nepal; budismul indian nu și-a revenit niciodată după această catastrofă. Uciderea lui Mohammed din Ghur de către un assassin (1206) va declanșa procesul de unire politică a nord-vestului Indiei cu Afghanistanul.

Partea indiană a Imperiului ghurid se va afirma sub denumirea de Sultanatul din Delhi al sclavilor războinici sau al mamelucilor (1206-1398/1399), recunoscut formal de către califul din Bagdad (califat datând din 1055), calif tutelat de către selgiucizi (1211). Sultanatul din Delhi a unificat nordul Indiei prin supunerea militară a Văii Gangelui și a dat budismului indian lovitura fatală prin cucerirea Bengalului. După marșul către Indus al lui Ginghis Han (1221), Sultanatul din Delhi va fi supus presiunii mongolilor persani (începând din 1260). Amenințarea lor constantă a zădărnicit la început expansiunea către sud. Însă după respingerea repetatelor lor incursiuni și alungarea lor către nord-vestul Indiei (1303-1306), aceasta se va produce în sfârșit (începând cu 1307): sub domnia. Sultanului Alaud-din (1296-1316), Sultanatul din Delhi va cuceri aproape întreaga Indie. Ascensiunea s-a produs în contextul combinației clasice a factorilor interni cu cei externi: experimente monetare cu o monedă de cupru și

India bronz ușor de falsificat vor genera în primul rând revolta negustorilor străini care se ocupau cu comerțul internațional (1329/1330-1332/1334) și vor provoca inflație și haos economic. O secetă catastrofală (1335-1342) va conduce la foamete și la primele răscoale, și prin acestea la prima secesiune a unei sultanat independent musulman. Acestei secesiuni îi va urma desprinderea unui regat hindus în regiunea sudică. O încercare încheiată catastrofal de a cuceri Tibetul (1337) va genera conflicte interne, care vor degenera într-un război civil. Transformarea Bengalului în sultanat musulman (1338) va fi de natură să contribuie și mai mult la slăbirea imperiului. O ultimă fază de consolidare sub conducerea sultanului Firuz Șah (1351-1388) rămâne un simplu episod pe fondul general decadent. Restul va fi făcut de către Timur Lenk prin cucerirea orașului Delhi (1398), chiar dacă acesta se va retrage foarte repede (1399).

Intervenția lui Timur va lăsa în urmă, după retragerea acestuia (1399), un vid de putere și un haos atotstăpânitor peste regatul hindus și

peste sultanatul musulman. Din conflictul dintre hinduism și islamismul în continuă expansiune va lua naștere o nouă religie sincretică, a sikh-ilor („tineri”), mai întâi ca religie non-violentă, ca reacție la persecuțiile musulmane, iar apoi, cu o tentă militar-războinică. În vidul de putere general, după ce Vasco da Gama a cucerit Calicutul (1498), portughezii au putut să-și stabilească puncte de rezistență în Goa (1510) și să exploateze în folosul lor comerțul Indiei cu vestul. Astfel și-au făcut apariția viitorii cuceritori de peste mări ai Indiei.

În ciuda slăbiciunilor sale politice, India a rămas un centru economic și cultural deosebit de important al Lumii Vechi. Bogățiile sale au ademenit cuceritori pe drumurile maritime moderne, pe europeni, dar și un ultim val de cuceritori turco-afghani, veniți pe calea tradițională, pe uscat.

Vidul de putere și haosul din India au favorizat ultimul mare val de cuceritori veniți dinspre nord, aceștia fiind conduși de către Bhaibar (Babur). Ca turc venit din periferia sudică a Asiei centrale (Afghanistan), care fusese învins acolo în contextul luptelor pentru putere, el s-a înscris în mod conștient în ideologia și continuitatea cuceritorilor mongoli începând cu Ginghis Han, fapt reflectat cu claritate chiar de numele dinastiei sale – moghul. Cucerirea de către el a orașului Delhi (1526) a fost premisa fondării ultimului imperiu local (sau devenit local) pe pământ indian, înainte de dominația colonială britanică. În apogeul său, sub conducerea împăratului Aurangzeb (1658-1707), Imperiul moghul a cuprins pentru a treia oară (aproape) întreaga Indie. O dată cu expansiunea Europei dincolo de ocean el va intra însă într-un anacronism extins la scara istoriei universale, decăderea sa definitivă (1858) fiind preludiul simbolic al imperialismului modern (1877).

43. Asia de sud-est: intermedierea comerțului între India și China, de la 600 până la 1511 în cadrul tabloului general asupra istoriei, Asia de sud-est este complet ignorată. Istoria sa deosebit de complicată, desfășurată în spații geografice foarte diferite, poate fi adusă la un numitor comun, însă destul de grosier prin funcția sa de element de legătură între China și India. Din punct de vedere cultural acest îf teritoriu este unul al întrepătrunderii influențelor indiene și chinezești, statalitatea ^ dezvoltându-se aici din chiar interesele comerciale, mai ales după slăbirea relativ contemporană a marilor imperii: China (220) și Roma (235).

Un centru istoric de răspândire a primelor clase sociale va fi pentru multă vreme Yiinnan-ul (astăzi în China de sud-vest): de aici vor

veni în două valuri proto-malaezienii (aprox. 3000-1000 î. Hr.), care vor răspândi producția agrară în întregul ținut (orezul, porcul, vita, bivolul), și deutero-malaezienii (începând cu aprox. 300 î. Hr.), care au întărit amprenta fundamentală malaeziană pe o întinsă porțiune a sud-estului Asiei. Mai târziu, binnanii se vor retrage din Yiinnan către Burma (aprox. 900 d. Hr.), ei fiind presați de expansiunea Imperiului Thai, numit Nan-Chao; la rândul ei, o parte a populației thai se va retrage în momentul cuceririi Yiinnanului de către mongoli (1253), acesta devenind astfel baza operațională a mongolilor în Asia de sud-est. Mongolii au provocat astfel ultima invazie a populațiilor thai în Asia de sud-est.

Pe cuprinsul Asiei de sud-est se găsea un sector central al rutei sudice pe mare (Oceanul Indian), sector ce avea drept puncte critice istmul Kra (Peninsula Malaeziană) și strâmtoarea Malacca. O variantă a rutei maritime mergea din Burma pe uscat prin Yiinnan, până în China (potrivit legației comerciale romane în China, 166). Pentru India și China, anumite părți ale Asiei de sud-est erau deja regiuni clasice ce furnizau aur, pietre prețioase și esențe lemnoase aromatice (lemn de santal, camfor). Alte regiuni vor căpăta o importanță istorică deosebită prin producția de mirodenii, care trecând prin India și Arabia („Miresmele Arabiei") vor ajunge în Occident.

Asia de sud-est după 600 Imperiul Shrivijaya în Sumatra și în Peninsula Malaeziană (până aprox. În sec. XIII), după 700 Imperiul Nan-Chao al populației Thai în Yunnan (până în 1253): influență culturală chineză.

Imperiul Nan-Chao.

(până în 1365). 1253 Mongolii cuceresc Yunnan: Imperiul Nan-Chao este distrus: ultima expansiune Thai către sud.

Majapahit (până în 1520): islamizare. 1350 Regatul Ayutthya al populației thai (până în 1767) -

Siam (Thailanda).

Sub suzeranitatea Chinei împotriva Siamului. 1414 Expansiunea Islamului dinspre Malacca. 1431 Invazia populației thai în Cambodgia: capitala Angkor este distrusă și abandonată (1432). 1434 Pnom Penh devine noua capitală a khmerilor.

După răspândirea elementului malaezian pe o întinsă porțiune a Asiei de sud-est prin protoși deuteromalaezieni, se va manifesta un proces de întrepătrundere a factorilor ce țineau de culturile superioare chineză și indiană cu factorii dominanți din zonele de suprapunere ale celor două centre culturale. Expansiunea timpurie a Chinei va crea mai

întâi Vieţui, întins de la Jangtse-kiang până în China sudică (333 î. Hr.), iar de aici peste munţi, până la Delta Fluviului Roşu (196), unde expansiunea chineză se va împotmoli în final (111): Vietnamul este de atunci cea mai întinsă ţară de influenţă chineză din sud-estul Asiei, fiind unit de China printr-un sentiment bivalent de dragoste-ură. De o manieră asemănătoare, birmanii, triburi originare din nordul Chinei (Kansu), se vor retrage din Yunnan în faţa expansiunii Imperiului Nan-Chao al populaţiei thai, mergând către Burma (aprox. 900); la rândul ei, populaţia thai se retrage mai târziu către sud din faţa mongolilor, după ce aceştia au cucerit Yunnanul (1253).

Primele imperii ale Asiei de sud-est vor apărea în relativul vid de putere generat de dramatica reducere a comerţului intercontinental, aceasta rezultând din criza simultană ce a cuprins China (căderea hanului, 220) şi Roma (aprox. 235). Acest vid a fost umplut de extinderea influenţelor indiene (negustori, misiuni), în contextul aşa-numitului proces de „indianizare” a unei părţi a sud-estului Asiei, în primul rând a marii insule Sunda (Java, Sumatra). Malaezienii hinduizaţi au creat imperii maritime şi comerciale, al căror scop central era controlul comerţului rămas – Regatul Fu-nan (fondat deja înainte, însă aflat acum în faza de expansiune) în Delta Mekongului (până la 627); Regatul Chen-la, plasat în bazinul mijlociu al Mekongului (după 600); al doilea Imperiu khmer, plasat în Cambodgia (802-1432); Imperiul Shrivijaya, în Sumatra/Peninsula Malaeziană (după 600-sec. XIII). Influenţa lor va fi mai slabă din momentul în care China, prin perioadele Sui şi T'ang (589), va fi din nou prezentă ca centru de putere. Ea îşi va afirma suzeranitatea (tribut, legaţii) peste teritorii tot mai întinse din spaţiul sud-est asiatic, astfel încât asupra istoriei vechi a Asiei de sud-est suntem informaţi din surse chineze.

Data cheie a istoriei mai târzii a Asiei de sud-est este cucerirea Yiinnanului de către mongoli (1253), aceştia din urmă constituind după sinizare baza influenţei chineze în regiune. Pornind dinspre Yiinnan, populaţiile thai aflate într-un proces de răspândire vor fonda regatul Ayutthya (1350), fundament istoric al Siamului (Thailanda) şi vor distruge Angkorul (1431), Pnom Penh urmând să devină capitala khmerilor (1434). Sub presiunea imperiului de origine thai Siam, Malacca se va plasa sub suzeranitatea Chinei (1405/1409), care, ca o compensaţie pentru distrugerea de către Timur Lenk a rutei comerciale pe uscat din nord („drumul mătăsii”), va căuta în perioada Ming, prin

expedițiile amiralului Cheng Ho (1405-1433), să asigure ruta sudică, rută ce traversa Asia de sud-est.

Efecte de aceeași anvergură vor avea și invaziile fulgerătoare ale mongolilor în Burma (1287-1305) și încercările lor eșuate de a invada Java (1293): în Burma mongolii vor distruge primul regat birman (1287), lăsând după retragere (1305) state succesoare, care vor fi unificate mai târziu sub cel de-al doilea Imperiu birman (1531/1546-1752). În Java mongolii vor provoca fondarea celui de-al doilea mare imperiu, plasat pe insula de mari dimensiuni Sunda și numit Imperiul majapahit (1293-1520); acest eveniment va fi urmat de răspândirea Islamului dinspre teritoriile nord-vestice ale Sumatrei (Aţjeh, Perlak) și mai târziu dinspre Malacca (începând cu 1414).

Controlul drumurilor comerciale ce veneau dinspre Malacca, prin cucerirea acesteia (1511) și controlul producției de podoabe în regiunea insulelor Molucce de sud (Ambon – 1512) vor reprezenta primele succese ale expansiunii maritime a portughezilor. Pe urmele acestora vor călca un secol mai târziu olandezii prin cucerirea Ambonului (1605).

44. Coreea, Japonia: în umbra Chinei, de la 327/552 până lal603 în periferia estică a centrului de putere și de cultură est-asiatic, dincolo de China, va avea loc o evoluție care se va remarca abia mult mai târziu (începând cu 1853/1854) în Epoca modernă, sub influența expansiunii Europei dincolo de ocean ascensiunea Japoniei la statutul de mare putere (începând cu 1895). Din acest motiv se dovedește util, chiar și numai pentru urmărirea cursului intem al Evului Mediu asiatic, să prezentăm aici evenimentele fundamentale care ne vor ajuta să înțelegem mai bine ascensiunea fulgerătoare a Japoniei de mai târziu. Acestei prezentări i se adaugă o perspectivă fugitivă asupra Coreii medievale.

Și alte elemente culturale chineze.

Stat imperial centralizat, administrat cu ajutorul birocrației. 668 Coreea este unificată pentru prima dată politic prin statul Silla

(până în 935).

(până în 1160).

Epoca Kamakura (până în 1333). 1192 Șogun (comandant suprem al imperiului) cu puteri asemănătoare intendentului (până în 1867): împăratul păstrează doar rolul de figură-simbol, fiind prezent la ceremonii. 1231 Coreea este cucerită de către mongoli: Koryo devine stat vasal al mongolilor (până în 1368). 1274 Japonia se afirmă împotriva mongolilor în încercarea acestora de a invada Coreea (încă o dată în 1281).

Evul Mediu eurasiatic

(Li, Ri = „Rhee”, I) în Coreea (până în 1910), cu sprijinul noii dinastii chineze Ming; Seul devine noua capitală. 1467 Războaie civile în Japonia pentru controlul șogunatului (până în 1568): „Epoca imperială”. 1542/1543 Portughezii ajung pentru prima dată în Japonia: armele de foc.

De greutate Nagasaki. 1573 Căderea dinastiei Ashikaga (datând din 1338): noi războaie civile în

Japonia pentru șogunat (până în 1600): Trei „unificatori ai Japoniei” -

Oda Nobunaga, Toyotomi Hideyoshi, Tokugawa leyasu. 1592 încercarea de expansiune a Japoniei (până în 1598) în Coreea eșuează în fața flotei coreene și a armatei chineze: meșteșugul corean al porțelanului este importat în Japonia – începuturile producției japoneze de porțelan.

Capitală a șogunatului: epoca Tokugawa sau Edo (până în 1867). 1639 închiderea tuturor porturilor japoneze pentru comerțul maritim european; excepție va face Nagasaki pentru olandezi: autoizolare

Japoniei (până în 1854). 1636/1637 Coreea este cucerită de către manciurieni: Coreea este plasată sub suzeranitate manciuriană, iar mai târziu a Chinei (începând cu 1644): izolare (ca și China și Japonia). 1638 Creștinismul este interzis în Japonia.

Importanța supraregională a Coreii constă în aceea că, la începuturile Evului Mediu eurasiatic, ea a fost punct de trecere și de intermediere a culturii chineze către Japonia. La începuturile Epocii moderne (1592-1598) ea va fi, ca preludiu al planurilor de cucerire a Chinei în epoca de aur a imperialismului, prima țintă a expansiunii japoneze (1592 până în 1598,1894); în toată această perioadă Japonia va spera să cucerească întreaga China. Atât Coreea, cât și Japonia s-au plasat în întreaga lor istorie cunoscută de o manieră mai mult sau mai puțin pronunțată în umbra Chinei: Coreea din punct de vedere cultural și adesea și politic, într-o formă sau alta, iar Japonia doar cultural.

Coreenii se trag probabil din seminția manciuriană. Coreea va fi pentru prima oară cucerită de către China sub dinastia Han (108 î. Hr.). Istoria coreeană în sens strict începe cu regatele parțiale din Peninsula coreană – Koguryo (57 î. Hr.), Paekche și Silla (aprox. 340 d. Hr.). Unei prime sinizări culturale parțiale a regatului Koguryo (327) (acceptarea budismului, confucianismul, astronomia, medicina) îi va urma afirmarea în luptă împotriva încercării de cucerire chineze (612/614, 657), până în

momentul în care va reuși o primă unificare politică prin Regatul Silla (668), cu sprijinul Chinei sub dinastia T'ang.

Coreea va combina centralizarea și birocratizarea (după modelul chinez) cu sclavia și elementele feudale (acordarea de pământuri și de mână de lucru de către Coroană; serbia țăranilor). Feudalizarea, cu o puternică aristocrație posesoare de întinse domenii și temple budiste foarte bogate (devenite mai târziu mănăstiri), care, mai devreme sau mai târziu, vor obține prin forță scutirea de taxe (imunitatea), va mări presiunea fiscală asupra țăranilor și va provoca răscoale țărănești, care vor pregăti terenul decăderii statului de atunci – Silla (935), iar mai târziu a regatului Koryo (cel care dă și numele Coreii). Datorită unor slăbiciuni generate de aceste revolte țărănești (1176-1178, 1193/1194) marea invazie mongolă (1231) în Coreea va fi o reușită: Coreea devine stat vasal al mongolilor. După alungarea mongolilor din China (1368), Coreea va șovăi între mongolii respinși către Asia centrală și noua Chină a dinastiei Ming, până în momentul în care o nouă dinastie – Yi, Li, Ri (=Rhee), I – a adus cu sine sprijinul deschis al Chinei (1392). Cu forțe proprii (flota) și cu ajutorul suzeranului chinez (armata), Coreea va reuși respingerea unei prime tentative de cucerire din partea Japoniei (1592-1598), însă nu și zădărnicirea acestui gen de tentative. Japonezii în retragere vor lua cu ei tehnica meșteșugărească coreană, ei punând astfel în Japonia bazele producției japoneze de porțelan. Coreea va fi cucerită de către manciurieni (1636/1637), acest moment fiind preludiul cuceririi Chinei (1644). Cele două evenimente vor întări legăturile Coreii cu China. Ca și în China, manciurienii vor acționa în spiritul izolării Coreii de Europa, scop realizat în special prin depopularea zonelor de coastă.

Producția agrară va pătrunde în Japonia târziu (începând cu aprox. 400 î. Hr.), venind probabil din China, prin Coreea. Invadatorii se vor răspândi dinspre sudul celei mai importante insule japoneze, luptând împotriva populației originare ainua (cu fizionomie indoeuropeană), aceasta din urmă fiind treptat subjugată, absorbită, împinsă către nord sau exterminată. Din divizarea deja obișnuită în mici principate, constituite după relații de clan sau de gintă (din sursele istorice chineze ar fi vorba de „o sută sau chiar mai multe țări"), se va impune treptat hegemonia principatului Yamato, neamul soarelui (aprox. 300 d. Hr.). Trecerea la evoluții semnificative este marcată de preluarea budismului chinez din Coreea (552-587), acesta fiind factorul central de consolidare politică, prin substituirea tuturor religiilor specifice de trib sau clan cu o religie superioară. După trimiterea unei prime legații japoneze în nou-

consolidata Chină a dinastiei Sui (607), Japonia va prelua, după o schimbare de regim cu multiple implicații statale (645), schimbare numită Taika („Marea schimbare") – perioadă a pătrunderii unor factori esențiali ai culturii chineze – instituția imperială, Curtea, birocrația și jurisdicția. Începând de atunci Japonia va cunoaște, spre deosebire de China, o evoluție constantă mergând până în contemporaneitate: limitarea puterii împăratului prin instituirea unui fel de curator politico-militar (866-1867), care va primi mai târziu (1192) titulatura de șogun (comandant suprem al imperiului), va genera o puternică descentralizare a puterii politice. Tot spre deosebire de China, dinastiile imperiale (adesea lipsite de putere politică) care se vor afirma în Japonia vor fi răsturnate de către potentații având puteri asemănătoare intendenților, aceștia din urmă dominându-i pe împărați. Răsturnarea dinastiilor se va produce cel mai adesea în urma unor ample războaie ci vile – Fuj iwara (866-1160), Minamoto (1185-1333), Ashikaga (1338 până în 1573), Tokugawa (1600/1603-1867), ocazional aceste schimbări aducând cu ele și schimbarea capitalei șogunatului Kamakura (1185 până în 1338), Kyoto (1338-1573), Edo (=Tokyo) (1600-1867).

Pe parcursul Evului Mediu samuraii („cavaleri") și daimyo („principi regionali") își vor împărți puterea sub conducerea supremă a șogunului. Alături de aceștia, comercianții și pirații vor reprezenta importanți factori în domeniul comercial-maritim, ei orientând încă de timpuriu Japonia către exterior. De-a lungul unui secol de războaie civile pentru controlul asupra șogunatului (1467-1568), administrația centrală va fi în continuare slăbită, acest lucru fiind de natură să-i avantajeze pe daimyo. Evenimente de o importanță deosebită sunt a de către portughezi (începând cu 1542/1543) a primelor arme de foc în Japonia și de către iezuiți a creștinismului (1549). Ambele înnoiri vor complica tabloul conflictelor interne, cel puțin în măsura în care se vor suprapune. Totuși, în urma unor noi războaie civile, Japonia va obține prin trei serii de atacuri decisive (1573-1600) sub coducerea lui Tokugawa Ieyasu mai multă unitate politică și pace internă, acestea fiind consolidate curând prin prestigiul tradițional al șogunului (1603): în Epoca Edo (1603-1867), șogunii Tokugawa vor încerca să combine creșterea economică prin renunțarea la expansiunea demografică, pe plan intern, cu expansiunea comercială și teritorială pe plan extern. Această strategie va fi aplicată după ce o primă încercare de a cuceri Coreea va eșua în mod catastrofal (1592-1598). În urma unei revolte a creștinilor japonezi (1637), creștinismul va fi înăbușit în sânge (1638), iar relațiile comerciale cu

Europa, în special cu portughezii vor fi complet înghețate (1639). Singura excepție o constituie agenție comercială olandeză din portul Nagasaki, al cărei comerț va continua, el fiind însă pus sub stricta supraveghere a statului.

Sub fațada stabilității autocratice și monolitice se vor naște totuși, încă din etapa de sfârșit a șogunatului, contradicții sociale între dominația agrar-aristocrată a samurailor și a daimyo, pe de-o parte și interesele comercial-maritime ale orașelor, devenite din ce în ce mai puternice, pe de altă parte. Acest proces este paralel cu evoluțiile înregistrate în aceeași perioadă în Europa (McNeill). În acest context se vor dezvolta tensiuni interne pe care le vor soluționa numai relativ brusca

Islamul I înlăturare a șogunatului (1867), la câțiva ani după prima intervenție a vestului, mai precis a SUA pentru încheierea izolării Japoniei și rapida modernizare promovată în Era Meiji (1868-1912).

45. Islamul I: arabii și Califatul, de la 622 până la 1258

Prin Islam, cea mai tânără religie universală, arabii vor exercita începând din 622 o influență universală durabilă, trecând cu mult peste granițele Califatului, influență care va genera modificarea profundă a unor tradiții și funcții economice în cadrul imperiilor cucerite total (Persia) sau parțial (Bizanțul) de către ei. Mai precis, ei vor salva o parte a literaturii clasice grecești și o vor transmite, prin iudeii spanioli, Occidentului latin aflat în plin proces de regenerare, în special prin cunoașterea lui Aristotel. Prin intermediul lor va veni – fiind originar din India – sistemul de numere „arab”. Fundamentele științelor moderne ale naturii, atât în fapt, cât și ca denumire (de ex. „al-chimie”), sunt o contribuție originală a arabilor, în special în medicină și astronomie.

Aprox. 500 Î. Hr. Digul din Marib: cultura irigațiilor în Arabia sudică (Yemen)

(până în 571 d. Hr.). 525 d. Hr. Aksum cucerește Yemenul.

Anul de naștere a lui Mahomed.

Digul din Marib este distrus: catastrofă pentru Yemen. 622 Hegira: fuga lui Mahomed din Mecca la Medina – începuturile cronologiei arabe. 632 Moartea lui Mahomed – Cei 4 Califi „drept-credincioși”

(succesori) (până în 661): Abu Bakr, Omar, Othman, Aii. 634 Prima fază a expansiunii (până în 650).

Continuarea cuceririlor (până la 711). 732 înfrângere în fața francilor la Tours și Poitiers. 740/747 înfrângere în fața Bizanțului: criză.

Istoria preislamică a arabilor este împinsă departe în urmă, chiar și de către Islam. Arabia sudică (Yemen) a dezvoltat de timpuriu – cu ajutorul tehnicii cimentului aduse din Palestina – prin construcția de diguri în scopul dirijării cursului apei în văile uscate (Wadis), o foarte înaltă cultură a irigațiilor (începând cu aprox. 1000 î. Hr.). Centrul economic a fost pentru mult timp cel mai mare dig, cel din Marib (aprox. 500 î. Hr. – 571 d. Hr.), iar cel politic a fost pentru mult timp Saba, care controla comerțul peste Marea Roșie și „Drumul tămâii", Mecca – Medina -Gaza: arome, parfumuri și mirodenii din India, aur și sclavi din Africa. Pornind din Yemen, coloniștii sud-arabi vor migra către Etiopia de mai târziu.

Încercările timpurii de a controla comerțul cu mirodenii vor rămâne fără succes: Babilonul se va întinde numai până la Medina (550 î. Hr.), Alexandru va muri înainte de planificatul marș arab (323), Roma va eșua în Klima și Seuchen (25/24). Războaiele siriene dintre Ptolemei și seleucizi (278-168) având drept miză Gaza (punct terminus al „drumului tămâii") au servit unui interes economic și tot așa și luptele dintre Persia și Aksum (aliat cu Bizanțul), acesta din urmă stăpânind de aici înainte Yemenul (525-571). Expedițiile comerciale directe dintre India și Egipt cu ajutorul musonilor (începând din 117/116 î. Hr.) au dirijat în parte comerțul către Yemen. Prin alungarea aksumiților din Yemen de către persani, în „anul elefanților" (571), digul din Marib va fi ireparabil distrus. Catastrofa economică a contribuit cu siguranță la dinamica pe care arabii au manifestat-o mai târziu în regiunea nordică, în vechile centre de civilizație. Nici în nord, arabii nu erau numai beduini (=nomazi), ci și sedentari, și chiar pentru multă vreme, așa cum se va întâmpla în Siria.

În epoca lui Mahomed, Arabia era parțial creștină (nestoriană), parțial iudee sau animistă. Apariția și caracterul Islamului oglindesc această constelație, proveniența socială a lui Mahomed (comercianți din Medina) și a primului său adversar (aristocrația tribală și negustorii bogați din tribul Quraișiților din Mecca) arată marea importanță a comerțului. După prima apariție publică (610) a lui Mahomed, fuga sa de la Mecca la Medina (Hegira) are semnificația începutului

Islamului și al cronologiei islamice (622). Stabilindu-se la Medina el va răsturna într-o primă etapă triburile iudeo-arabe (624-628) și va reuși să unifice până la moartea sa (632) o mare parte a Peninsulei arabe. Moartea sa a dat naștere obișnuitei crize de succesiune, după a cărei soluționare va începe rapida expansiune sub conducerea califilor

(succesorii). Astfel vor fi cucerite: Massawa (Eritreea-634), Siria (635), Palestina (636), Ierusalim (638), Persia și întreaga Mesopotamie (636/642-651), Egiptul (641/642), Libia (644), Georgia (650).

În spatele primului război civil inter-musulman de la Basra (656), numit „bătălia cămilelor", s-au aflat conflictele dintre interesele beduinilor organizați în triburi războinice și cele ale arabilor sirieni sedentari, conflicte accentuate de interesele aristocrației comerciante ale din tribul Quraișiților din Mecca și ale musulmanilor nearabi. Quraișiții se vor impune ca Omeiazi (661), însă cu prețul scindării Islamului: cei care vor declanșa sciziunea vor fi charidjiții („esențialiștii") extremiști (657); ei își vor declara independența fondând un stat propriu; mai puțin extremiștilor Și'a (658) li se opune de atunci în mod constant marea majoritate a sunniților (aprox. 90%).

Omeiazii vor muta capitala Califatului de la Medina la Damasc (661). Ei părăsesc astfel baza natală arabă și preiau structurile administrative bizantine și sasanide. Ca și Imperiul ahemenid și cel al lui Alexandru, Califatul va avea o monedă (696) bimetalică, dinarul de aur, aflat în concurență cu galbenul bizantin, în partea vestică și cu dirhemul din argint, succesor al drahmei din argint persane, înspre est.

Noii consolidări îi va urma o a doua fază de cuceriri: arabii vor cuceri Cartagina (697), Maghrebul (709) și Spania în vest, Sind în est (711), întinzându-se până în Asia centrală unde vor atinge regiuni ale Chinei T'ang (751). Asediile Constantinopolului (674-678,717/718) eșuate, înfrângerile în fața francilor (732) și a Bizanțului (740, 747) vor conduce către următoarea criză internă: mișcarea social-revoluționară de protest a Abbasizilor din Chorasanul nord-iranian a regrupat interesele socio-economice ale musulmanilor nearabi împotriva războinicilor tribali arabi privilegiați la împărțirea prăzii de război. Centrul de greutate al Califatului a fost transferat în estul persan în urma căderii Omeiazilor, datorate unui masacru sângeros (750), a dominației Abbasizilor și a mutării capitalei la Bagdad (763).

Perioada persană a Califatului va declanșa în același timp și distrugerea sa – pornind atât dinspre periferie, cât și dinspre centru: Omeiazii supraviețuitori vor fonda Emiratul de la Cordoba (756), care va forma mai târziu un Contracalifat (929-1031). Lor le-au urmat charidjiții care au fondat în interiorul Maghrebului state proprii (757/761-909), mai târziu Idrisizii șiiți din Maroc (788), Aghlabizii din

Ifriquija (=Africa de Nord, înjurai Cartaginei) (800), ei fiind succedați de Fatimizi (909-1171), care vor cuceri și Egiptul (969). În mod

asemănător, în zona nord-estică se vor desprinde de Califat mici principate persane (după 800).

În zona centrală, după moartea lui Harun-al Rașid (809) se va ajunge la divizarea imperiului și la război civil între cei doi fii ai săi, război pe care-l va câștiga (813) Al-Mamun, fiu al unei persane, cu trupe adunate din Chorassanul persan nordic. El va dizolva vechea armată formată din războinici tribali arabi și o va înlocui în capitală cu mameluci, ca gardă de corp – sclavi de război turci care fuseseră islamizați în Califat. Ei vor îndeplini curând o funcție asemănătoare celei a gărzii pretonene romane: prin rolul lor de „sprijinitori ai califului", ei vor reduce treptat califii la un statut simbolic. Rolul acestora va fi preluat după cucerirea Bagdadului de către Bujizii persani (945) și selgiucizii turci (1055). În timpul cruciadelor Califatul va fi doar o entitate fantomatică, el fiind înlocuit cu o serie de principate locale de inspirația turcă.

Prin cucerirea Bagdadului (1258), mongolii vor pune capăt Călifarului ca structură politică, iar prin distrugerile provocate vor anihila productivitatea Mesopotamiei. Limba și cultura arabă s-au afirmat prin intermediul Islamului, însă arabii înșiși vor cădea sub diverși cuceritori, în ultimă instanță sub turcii otomani (aprox. 1516/1517-191II1918), la statutul de clasă inferi oară, declasată, disprețuită, de țărani săraci și de beduini.

În timp ce arabii, susținătorii originari ai Islamului, prin înfrângerea și decăderea Călifarului, vor recădea într-o poziție politică periferică, lipsită de putere, Islamul se va răspândi în forță în toate direcțiile, chiar și dincolo de punctul de plecare constituit de Orientul Apropiat. Prin contraofensiva creștină de după anul 1000, Islamul va fi împins înapoi din nordul Mediteranei, câștigând însă pretutindeni teren – în Asia centrală, în Asia de sud-est, în regiuni din vestul Chinei, în Africa de la sud de Sahara. În vidul de putere lăsat în urnă de marea invazie mongolă, se vor constitui treptat trei mari imperii musulmane cu caractere diferite – Imperiul otoman (1290/1300-1918/1923), care în apogeul său a cuprins din nou aproape întregul Orient Apropiat, la acesta adăugându-se nordul Africii până în Algeria și Europa de sud-est până aproape de Viena; Imperiul neo-persan al Safavizilor (1500-1722) și Imperiul moghul în India (1526 până în 1858), care într-un moment de apogeu din jurul anului 1700 a unificat întreaga Indie. Cultura islamică se va dezvolta în continuare, ea căpătând diferite accente turce, persane și indo-persane. Islamul a rămas o religie universală, însă după

expansiunea Europei dincolo de ocean, mai ales după înfrângerea Imperiului otoman (începând cu 1683, respectiv 1774), el a trebuit să se confrunte cu o nouă fază a expansiunii creștine vestice, de această dată ea îmbrăcând forma industrialismului, a naționalismului și a imperialismului.

Islamul II

46. Islamul II: turcii în centrele de cultură asiatice, de la 998 până la 1243

Expansiunea chineză sub conducerea dinastiei T'ang către Asia centrală prin distrugerea ambelor imperii vechi-turce (630,745) va pune în mișcare câteva secole mai târziu penultimul val de cuceritori turco-mongoli. Turcii vor pătrunde de această dată în mod covârșitor în sectorul central dintre China și Europa, după India (998) și Persia (1042). Pornind de aici, ei vor intra în două rânduri în conflict cu Bizanțul și Europa latină – selgiucizii și osmanii (otomanii). Capitolul central al istoriei vechi a turcilor este constituit de pătrunderea în forță a ultimului val de cuceritori turco-mongoli, a mongolilor în noua lor patrie Asia Mică (Anatolia)(1243).

Retrage către sud.

După 813 Turcii sunt aduși în Califat ca sclavi: islamizarea și serviciul militar. 889 Ungurii sunt alungați de la Cotul Volgăi: retragere către vest. 945 Mamelucii, formați din rândurile Bujizilor (familii care au făcut parte din administrația persană). 955 începuturile oguzilor: cucerirea (presupusă) a orașului Buhara sub conducerea (istoric nesigură) a selgiucizilor.

Marele Imperiu selgiucid (până în 1092). 1071 Victorie zdrobitoare a selgiucizilor la Manzikert asupra Bizanțului:

Bizanțul este slăbit definitiv. 1077 Sultanatul Rum al selgiucizilor în Anatolia (până la 1308).

Selgiucizii cuceresc Ierusalimul.

Asia Mică.

Sultanatul Rum devine stat vasal al mongolilor (până în 1308).

Turcii s-au constituit la început ca o confederație tribală în contextul luptei pentru extindere a populațiilor Juan-juan. După fuga acestora către vest (552), unde vor fi întâlniți sub denumirea de „avari” (567), turcii vor lua în stăpânire Asia centrală, ei fiind totuși împărțiți în cele două imperii vechi-turce. Ambele vor fi puternic afectate de către expansiunea Chinei sub dinastia T'ang, cel estic în 630, iar cel vestic în 745. Alungarea lor din Asia centrală va determina un proces de

fragmentare, ale cărui efecte se vor stinge abia treptat prin reorganizarea în mari uniuni tribale.

Succesorul imperiului vechi-turc (turcii kok) în stepa mongolă va fi începând din 745 imperiul uigur al stepei, care va fi parțial convertit la creștinismul nestorian, cu care va intra în contact prin intermediul misionarilor de-a lungul rutelor comerciale („Drumul mătăsii"), pentru ca mai târziu să adopte maniheismul (762). După ce kirghizii vor prelua acest imperiu de stepă în 840, uigurii se vor retrage înspre sud, în orașele din oaze, unde este probabil să se fi sedentarizat. Imperiul succesor din Qoco (850-1250) va dezvolta un nivel cultural remarcabil, fiind plasat la întretăierea influențelor iraniene, indiene și chineze.

Turcii vor veni în Califatul din Bagdad ca sclavi, ei fiind aici convertiți la Islam. Începând cu califul Al-Mamun (813-833) ei vor forma, în calitate de sclavi războinici („mameluci"), garda palatului și trupele de elită. Acestea vor evolua treptat către un statut asemănător celui al gărzii pretoriene în Roma imperială, preluând foarte curând puterea (până în 945).

Curând după pierderea puterii deținute de facto de către mameluci în Bagdad și preluarea acesteia de către Bujizii proveniți din familiile funcționărimii persane, în contextul unui Califat aflat în continuu proces de decădere (945), turcii se vor constitui din nou în nordul Califatului în mari uniuni tribale, începuturile atestate istoric au fost făcute de către oguzi prin cucerirea (presupusă) Buharei sub conducerea legendarului, însă incertului din punct de vedere istoric, Selgiuk (955), care va da de altfel și numele dinastiei selgiucide. Convertirea la Islam (960) le va da selgiucizilor dinamismul zelului religios pus în slujba înnoirii și răspândirii Islamului, prin lupta militantă împotriva necredincioșilor și prin cuceriri militare. Ca nomazi de stepă, ei vor exercita dinspre nord în cadrul Islamului aflat într-un proces de decădere politică, o influență asemănătoare celei pe care o exercitaseră mai înainte dinspre sud arabii, ca nomazi ai deserturilor, prin cuceririle începute din timpul lui Mahomed (622).

În timp ce alte popoare turco-mongole au luat calea, deja tradițională începând cu hunii, a vestului (spre ex. Khazarii, ungurii, pecenegii, cumanii), turcii deveniți de curând musulmani se vor orienta către sud, ei având la început statutul de aliați ai lui Mahmud din Ghasna în sudul Asiei centrale (992). Mahmud din Ghasna era el însuși turc prin ascendența sa. Cucerirea de către el a Punjabului (998) va marca prima pătrundere a turcilor într-unui dintre marile centre de

cultură asiatice, cu efecte de lungă durată asupra Indiei, deoarece de acum înainte Islamul va pune primii pași hotărâți în nord-vestul Indiei. Începând din timpul domniei lui Mahmud din Ghasna turcii nu vor mai acționa în centrele culturale asiatice sub un steag străin, în principiu sub cel al Călifarului, în calitatea lor de mameluci, ci își vor urmări propriile planuri, care vor converge către fondarea unui imperiu, în India nordică vor continua să se desfășoare valuri de cuceritori turci – Mohammed dinGhur (1192-1206) și Sultanatul din Delhi (1206-1398), Bhaibar și Imperiul moghul (1526-1858).

După anul 1000, într-o zonă situată mai spre vest, oguzii (selgiucizii) se vor orienta către cucerirea, mai bine documentată istoric, a Iranului și a Irakului: cele mai importante etape vor fi Merv (1029), o întinsă parte a Persiei (1042), Isfahan (1051) și Bagdad (1055). Ca „susținători ai califului", Bujizii persani îi vor alunga (începând cu 945) pe mameluci din poziția de lideri ideologici ai Călifarului, ei creându-și prin Marele Imperiu selgiucid (1055) o structură de putere imperială proprie, chiar dacă încă foarte restrânsă. Zelul religios (fanatism) manifestat de către ei ca nou-convertiți va face inevitabilă ciocnirea cu lumea creștină: Bizanțul va suferi în fața selgiucizilor o înfrângere decisivă la Manzikert (1071), iar cucerirea Ierusalimului (1077) și a Antiohiei (1085) îl vor determina pe împăratul Bizanțului să cheme în ajutor Occidentul, acest apel dând naștere cruciadelor (1096-1291). Deja înainte de acestea, asasinarea vizirului Marelui Imperiu selgiucid (1092) a dat o lovitură de moarte unității precare a noului stat bazat pe cuceriri. In schimb, Sultanatul Rum („Rum"=Roma=Roma orientală=Bizanț) din Anatolia (Asia Mică) (1077), aflat la început în cadrul Marelui Imperiu selgiucid (până în 1092) va avea o stabilitate de mai lungă durată. În ansamblu, după anul 1092, turcii selgiucizi se vor diviza relativ repede și vor fi împinși la începuturile cruciadelor înspre Asia Mică și Siria. Primul care va unifica forțele musulmane în Orientul Apropiat împotriva creștinismului devenit apăsător va fi Saladin, de origine kurdă, el sprijinindu-se pe unirea Siriei și a Egiptului (1171/1174). Dinastia fondată de către el, numită ayyubidă, va fi mai târziu înlăturată de către mamelucii egipteni/sirieni (1250-1517).

Între timp, selgiucizii au contribuit, prin următoarea mare victorie asupra Bizanțului în bătălia de la Myriokephalon (1176), la accentuarea îndelungatei agonii a acestuia. După revoltele ample ale triburilor nomade orientate împotriva selgiucizilor semi-sedentarizați, revolte ce au avut loc chiar în teritoriile în care ei își exercitau supremația

(1236,1239), Sultanatul Rum va suferi o înfrângere decisivă în fața penultimului mare val al expansiunii turco-mongole, cel al mongolilor: cucerirea orașului Merv încă din timpul domniei lui Ginghis Han (1221) a fost de natură să-i preseze la început pe nomazii turkmeni (turcomani) înspre Sultanatul Rum. Lor le vor urma înșiși mongolii învigători, ei înregistrând o victorie nimicitoare la Kosedag (1243): deși din punct de vedere formal Sultanatul Rum va păstra în continuare o poziție dominantă, el va cădea sub vasalitatea mongolilor, și în ultimă instanță sub cea a persanilor Il-Khan (ilhani) (începând cu 1295). El va dispărea în ultimă instanță sub presiunea ultimului val de cuceritori turci, cel al otomanilor, ai căror strămoși se retrăseseră din Merv în fața mongolilor (1221) în Sultanatul Rum ca nomazi turcmeni.

47. Invazia mongolă și imperiul mongol: de la Ginghis Han la Timur Lenk, de la 1206 până în 1405

Către sfârșitul cruciadelor, marea invazie mongolă va atinge prin efectele sale și Europa. Invazia mongolă și imperiul mongol sunt evenimente atât de importante ale istoriei universale, comparabile cu marșul lui Alexandru și cu imperiul alexandrin, încât o scurtă schiță a istoriei lor este aici inevitabilă, cel puțin în măsura în care ea ne conduce peste granițele Europei medievale.

(până la 1227), sub denumirea de Ginghis Han: expansiune, având ca scop central lupta împotriva Chinei.

(până în 1246): alianța cu mongolii împotriva Islamului eșuează.

Pe tribut asupra Rusiei (până în 1480). 1256 Iranul este cucerit: assassinii persani sunt nimiciți. 1258 Bagdadul este cucerit: sfârșitul Califatului (datând din 632).

Opoziție din interior.

Aprox. 1335 Imperiul mongol este definitiv distrus.

Ascensiunea mongolilor la statutul de mare imperiu al istoriei universale începe prin alegerea de către un Khuriltai (Sfat al principilor) a unui principe tribal învingător, a lui Temugin, sub denumirea de Ginghis Han, având titlul tradițional de Mare han (Kha-khan) (1206). Scopul principal al războaielor de cucerire promovate era China, pentru a cărei înfrângere erau totuși necesare numeroase mișcări de învăluire către vest și către sud (Yiinnan). Primele marșuri armate vor lărgi baza de acțiune din Asia centrală prin subjugarea altor populații de origine turco-mongolă (oirații, kirghizii, uigurii, 1206-1209). Aceste acțiuni vor fi urmate de cucerirea celor trei imperii ale turco-mongolilor sinizați din periferia și din nordul Chinei – Imperiul Hsi-hsia al tanguților (1209),

Imperiul Chin cu capitala la Pekin (1215), Imperiul Khara Khitai (1218). Subjugarea imperiului șahului Choresm (1219-1221) îi va duce pe mongoli până în Iranul nordic și în cel estic, iar de acolo, în urmărirea adversarilor înfrânți, trecând peste Hindukuș, ei vor ajunge pe Indus (1221). În cadrul unui prim marș de recunoaștere împotriva așezării ruse Kiev, ei vor zdrobi principatele ruse și pe cumani în bătăliile de la Kalka (1223). O revoltă a tanguților va provoca ultimul marș armat al lui Ginghis Han (1226).

Sub conducerea fiului lui Ginghis Han, Ogodai, expansiunea va continua într-o primă etapă: Coreea (1231), China nordică (1234), Seciuan (1236) și Rusia (1237-1240), victoria împotriva cavalerilor polonezi/germani la Liegnitz și împotriva ungarilor la Mohi (1241) vor marca punctele vestice extreme ale expansiunii mongole. După moartea lui Ogodai (1241), mongolii se vor retrage din Ungaria și Polonia, rămânând însă în Rusia sudică sub forma Hoardei de Aur a tătarilor, care va evolua treptat către un hanat (1251), devenit ulterior independent (1260). După o serie de conflicte interne va începe în est o nouă fază de expansiune, condusă de Marele han Mongke (Munke) (1251-1260): mongolii au distrus Sultanatul Rum din Asia Mică (1243), au cucerit Armenia (1244), Yunnanul (1253), Iranul (1256), Bagdadul (1258). Ei au început cucerirea Chinei sudice, pe care o va duce la sfârșit (1279) Kublai Han (Kubilai) în perioada în care va fi Mare han (1260-1294). Mutarea capitalei imperiului de la Karakorum la Pekin (1264) va sluji sinizării rapide a mongolilor în China, ca și la preluarea unui nume dinastic chinez -Yiian (1271/80-1368), însă a provocat și opoziția unor forțe din interior, opoziție care a condus la o revoltă (1278) înăbușită în forță. Cucerirea Burmei (1287), regiune situată în nord, va întregi expansiunea Imperiului mongol.

În spatele acestor evenimente își vor face însă apariția primele semne ale decăderii: înfrângerea în fața mamelucilor în Palestina (1260) și în Asia Mică (1277) va fi de natură să limiteze expansiunea mongolă în Orientul Apropiat. Răzvrătirea Hanatului Hoardei de Aur (1260) și războiul acestuia cu mongolii persani în regiunea Caucazului, de astă dată în alianță cu mamelucii (1261) și cu Bizanțul (1272) au aruncat în aer solidaritatea intermongolă. Invaziile Japoniei (1274, 1281), Vietnamului (1284) și Javei (1293) au eșuat, ele generând efecte contrare pentru țările respective, care vor sfârși prin a se afirma. In timpul domniei ultimului Mare han comun, Temur (1294-1307), după convertirea la Islam și rapida iranizare sub forma celui de-al doilea hanat

(1295-1307), mongolii persani își vor afirma autonomia. În jurul anului 1335 imperiul mongol va fi distrus. După alungarea mongolilor din China (1368), titlul imperial de Mare han va mai fi utilizat doar de mongolii din Asia centrală (până în 1634).

Pretenția lui Timur Lenk, ca descendent al lui Ginghis Han, de a reînnoi imperiul mongol (1370) pornind din Samarkand, a condus la expediții de război nimicitoare, acestea întinzându-se în vest până la Egeea și în Rusia, iar în est până în Punjab; numai moartea lui Timur (1405) va zădărnici un marș către China. Imitarea de către Timur Lenk a lui Ginghis Han a avut numeroase urmări, atât pentru țările vizate direct prin distrugeri îngrozitoare și prin masacre, cât și, de o manieră indirectă, în plan politic și economic.

Efectele vaste ale invaziei mongole și ale nașterii Imperiului mongol, dincolo de cele legate de comerțul intercontinental, nu pot fi menționate decât foarte pe scurt: nimicirea organismului statal rusesc constituit în jurul Kievului (1237-1240) va arunca Rusia într-o relație de vasalitate bazată pe tribut față de Hoarda de Aur (până în 1480) și va crea premisele ascensiunii Moscovei la statutul de lider al lumii ruse, iar mai târziu pentru intrarea Rusiei ca putere hegemonică est-europeană în Războiul nordic (1700-1721). Prin invazia mongolă până în Silezia (1241), Polonia va fi în continuare slăbită. Acest proces va fi accentuat de pătrunderile nimicitoare ale tătarilor (1258/1259,1286/1287), astfel încât expansiunea estică a germanilor va primi din partea polonezilor o replică nesemnificativă. Conducătorii principatelor sileziene au chemat în ajutor așezările germane în scopul repopularizării Sileziei, depopulate în urma invaziei mongole, participând astfel la o parțială germanizare pașnică a provinciei. Opoziția poloneză față de expansiunea Ordinului teuton, începută deja mai devreme pornind dinspre Weichselul inferior (începând cu 1230) se va manifesta pentru prima dată abia după restabilirea regatului polonez (1320). În mod asemănător, familia domnitoare Babenberg va încerca să speculeze slăbirea ungurilor de către mongoli pentru a se extinde în Ungaria, însă această încercare nu se va solda decât cu propria lor dispariție (1246) și cu o perioadă de instabilitate pentru Austria, perioadă care va dura până la victoria lui Rudolf de Habsburg asupra lui Ottokar al II-lea în bătălia asupra hotarelor (1278). Nimicirea Sultanatului Rum de către mongoli (1243) va ușura restaurarea Bizanțului prin căderea imperiului de origine latină (1261). Deja înainte de acest eveniment, cucerirea Mervului (1221) îi împinsese pe turkmeni către vest, unde unii vor cuceri Ierusalimul

pentru Ayyubizi (1244), iar alții se vor instala în Bithynia, ca bază de plecare a turcilor otomani, care vor da Bizanțului lovitura mortală (1453). Prin himera întreținută de către Occident a unei alianțe împotriva Islamului, mongolii îi vor provoca indirect pe mameluci la o campanie riguroasă de distrugere orientată împotriva statelor cruciate (până în 1291), influențând astfel ultima fază a cruciadelor. In ultimă instanță Timur Lenk va slăbi, prin campanii devastatoare (1385-1395), puterile Hoardei de Aur, care cunoștea oricum grave probleme datorate ciumei (1348/1349) și înfrângerilor suferite din partea Moscovei (1378/1380), astfel încât Moscova va obține un spațiu de manevră mai larg. Printr-o victorie zdrobitoare asupra otomanilor la Angora (1402), Timur Lenk va da Bizanțului o ultimă ascensiune înșelătoare și va arunca Imperiul otoman într-o gravă criză existențială (până în 1413).

48. IslamuIIII: creșterea și expansiunea Imperiului otoman, de la 1290/1300 până la 1571 începuturile osmanilor (otomanilor) pot fi considerate ca efecte indirecte și îndepărtate ale invaziei mongole. Expansiunea otomanilor în Balcani și înspre Marea Mediterană va adânci criza Europei medievale târzii, însă în același timp va stimula, după căderea Constantinopolului (1453), expansiunea peste ocean

Evul Mediu eurasiatic acesteia. Otomanii sunt caracterizați de o continuitate care vine până la începuturile Epocii moderne: în două rânduri ei vor ajunge la porțile Vienei (1529, 1683). Faza de creștere și de expansiune a Imperiului otoman este o premisă inevitabilă pentru înțelegerea decăderii sale, a „Problemei orientale” (1774 până în 1923) și a problemei slavilor sudici (începând cu 1804).

1290/1300 Preluarea titlului de sultan de către Osman: Imperiul otoman.

Expansiune; în Asia Mică, aceasta este îndreptată împotriva Bizanțului. 1326 Brusa este cucerită: prima capitală (până în 1365). 1337 Ienicerii – noi trupe de elită formate din copii creștini furați: trupe pedestre, dotate cu cel mai nou armament.

Înfrângere traumatică a sârbilor. 1396 Victorie asupra cruciaților la Nicopole. 1402 înfrângere devastatoare în fața lui Timur Lenk la Angora (Ankara)

— Criza imperiului (până în 1413): Anatolia este în mare parte pierdută.

Ienicerilor. 1453 Constantinopol este cucerit – noua capitală a imperiului: continuarea expansiunii în Balcani și în Anatolia.

Otomanii au început ca lideri ai nomazilor turkmeni, care s-au retras către Anatolia în momentul cuceririi Mervului de către mongoli (1243). După zdrobirea Sultanatului Rum de către mongoli (1243), ei au avut cale liberă către Bizanț, afirmându-se ca prozeliți ai Islamului. Primele succese au adus cu ele doriții partizani. Baza de plecare va fi Bithynia, plasată în strâmtoare, chiar în fața

Constantinopolului. Prin preluarea titlului de sultan de către Osman (1290/1300) va lua naștere Imperiul otoman, prima sa etapă fiind marcată de cucerirea Asiei Mici prin lupta împotriva statelor succesoare turce și turco-mongole ale Sultanatului Rum. Cucerirea Brusei (1326) va fi un prim punct de referință în domeniul civilizației statale. Până la cucerirea Adrianopolului în Tracia (1361), Brusa va rămâne prima capitală a otomanilor (până în 1365). Ienicerii, de origine creștini, dar islamizați de mici, vor deveni trupele de elită ale otomanilor (1337-1826). Ca gardă de corp a sultanului, ei vor dobândi treptat influență politică în capitală, tot așa cum fusese cazul și cu garda pretoriană romană sau cu mamelucii înCalifat.

Pornind de la Gallipoli (1354), otomanii vor crea în Europa de sud-est, prin victorii și cuceriri, o a doua bază. Ei vor cuceri Adrianopole (1361) și vor înfrânge o coaliție a bulgarilor și șerbilor pe Maritza (1371), iar apoi pe sârbi în Câmpia Mierlei (1389,1448) și pe cruciați laNicopole (1396): Bizanțul (1372) și Serbia sudică (1389) vor deveni state vasale, Bulgaria va deveni provincie (1396), procesul fiind însoțit de colonizări masive ale turcilor în scopul asedierii Constantinopolului. După răsturnarea marii majorități a principatelor turkmene din Anatolia, următorul val de cuceriri venit dinspre Asia centrală, sub conducerea lui Timur Lenk, îi va face pe otomani să se retragă. Victoria devastatoare a lui Timur de la Angora (1402) și luarea în captivitate a sultanului Baiazid I vor arunca Imperiul otoman în prima sa mare criză în măsură să-i amenințe chiar existența.

După un război civil (1413), deja obișnuit în astfel de situații, otomanii își vor recuceri imperiul, întins din Europa până în Asia Mică. Bizanțul va deveni din nou stat vasal (1424), principatele turkmene vor fi direct anexate (1423-1427). Printr-o a doua ofensivă ei își vor extinde baza la Peninsula Balcanică – vor fi cucerite Albania (1419), Salonic (1430), Serbia nordică (până la Belgrad) (1439). Victoria asupra cruciaților la Varna (1444), precum și alte victorii (1443,1448) vor asigura premisele cuceririi Constantinopolului (1453), în special cu ajutorul celei mai puternice artilerii din lume la vremea respectivă.

Constantinopol va deveni noua capitală a imperiului. Preluarea anterioară a structurilor administrative bizantine se va consolida. Structura miletică („millet"=popor=comunitate religioasă) va da marilor comunități religioase (Islam, greco-ortodocși, armeni, iudei) o formă specială de autonomie internă fără scindarea teritorială a imperiului. Continuarea cuceririlor va conduce la noi expansiuni – în vest (Bosnia 1464; o mare parte a Greciei 1460-1479; Herțegovina 1483; Belgradul 1521; o parte a Ungariei 1541) și în est (Trapezunt 1461; restul Anatoliei turkmene 1466; Anatolia estică/Irakul nordic 1514/1516; Siria, Palestina 1516; Egiptul, Mecca și Medina 1517; Aden 1538; Yemen 1546; Massawa 1557), ca și în zona Mării Mediterane (Algerul 1519; Libia 1551; Ciprul 1571). Retragerea din fața Maltei, datorată

Ordinului ioaniților (1565) și bătălia maritimă de la Lepanto, purtată împotriva Ligii Sfinte (1571), vor încheia în esență expansiunea otomană.

Pretenția la titlul vacant (începând din 1258, respectiv 1517) de calif (1534) și controlul asupra tuturor orașelor sfinte ale Islamului (Mecca, Medina, Ierusalim) au oferit în plus Imperiului otoman un fundament ideologic mai larg. Alianța de facto de durată cu Franța (începând din 1526/1536), serviciul loial sultanului exercitat de către greci (fanarioți) și reluarea unor tradiții bizantine au creat imperiului legături cu noile și vechile centre de civilizație. Din acest motiv, la început cucerirea otomană nu a apărut în nici un caz ca o mare catastrofă, așa cum va încerca mai târziu propaganda istorică europeană să insinueze. Mai mult chiar, otomanii vor oferi în faza de început dovezi remarcabile de civilizație și de cultură (poduri, seraiuri de caravane, moschei etc). Structura miletică va întări în cadrul imperiului o uimitoare elasticitate prin autonomia marilor comunități religioase.

Prin obținerea controlului Strâmtorilor (1453) și a Canalului Suez (1517), otomanii vor stăpâni puncte tradiționale strategice ale comerțului intercontinental din Marea Mediterană, acest control venind totuși într-o epocă în care, tocmai din cauza cuceririlor otomane, zona pierduse din importanță, căci Europa își începuse expansiunea peste ocean. Din acest motiv, Imperiul otoman se va vedea înșelat din punct de vedere economic în privința roadelor cuceririlor sale prin ampla campanie de flancare declanșată de Europa în Africa. La aceasta se va adăuga concurența făcută otomanilor chiar din interiorul lumii islamice, din partea sferei și'ite – Marocul în vestul îndepărtat, Persia în est, el purtând cu acestea o serie de războaie sângeroase pentru Armenia și Irak (1514-

1516,1533/1534,1548-1555,1578 până în 1590,1616-1619,1623/1624,1636-1639). De asemenea, războaiele permanente din zona Mării Mediteraneene împotriva Spaniei, iar mai târziu împotriva Austriei (începând din 1526) vor impune o mare risipă de forțe.

Pentru istoria europeană prezintă o mare importanță victoria distrugătoare a otomanilor asupra Ungariei la Mohâcs (1526), deoarece prin aceasta Habsburgii vor pierde Boemia, Silezia și pretenția asupra Ungariei (împărțită în trei începând cu 1541). Impunându-și suzeranitatea în raport cu tătarii Crimeii (1472), otomanii își vor extinde puterea până dincolo de costele Mării Negre, însă își vor atrage pe termen lung și ostilitatea Rusiei, a cărei expansiune seculară în regiune o vor bloca pentru un timp. Această dușmănie va fi de altfel și cauza principală a decăderii Imperiului otoman. Al doilea asediu al Vienei (1683) se va dovedi, după conflicte interne prelungite, o supralicitare a forțelor otomane. Înfrângerea turcilor la porțile Vienei în lupta cu coaliția europeană sub conducerea Poloniei va deschide calea decăderii Imperiului otoman, cu efecte pe termen lung pentru lumea din jurul său.

Africa neagră

49. Africa neagră în Evul Mediu eurasiatic, de la 550 până Ia 1591

Ca un continuum al istoriei Africii negre în Evul Mediu eurasiatic poate fi evidențiată migrația bantu de ambele părți ale pădurilor tropicale, din Bazinul congolez către sud. Acest proces elementar nu este însă din punct de vedere istoric consemnat prin izvoare scrise. Migrația bantu este, în limite flexibile, punct de reper pentru producția agricolă (realizată de către țăranii aflați în migrație) și pentru producția fierului.

După 550 Nubia devine creștină (coptă) (până la 1314/1504).

Nubia creștină este despărțită de Alexandria, accesul către Etiopia este îngreunat.

Sahara în zona de savană a Africii de vest. 996 Trestia de zahăr trece din Egipt în vest, prin Veneția. 1007 Kanemul (provincie în nordul Sudanului) devine musulman: fondarea unei serii de orașe comerciale în periferia sudică a Saharei, destinate comerțului cu sclavi și aur. 1042 începuturile almoravizilor ca mișcare reformatoare islamică în exteriorul zonei sud-vestice de expansiune a Islamului. 1051 Marșul devastator al lui Beni Hilal de-a curmezișul Africii de nord, dinspre est spre vest, distruge orașe și teritorii mănoase. 1076 Almoravizii cuceresc Imperiul Ghana: Ghana devine stat vasal tributar almoravizilor. Aprox. 1100 Este începută construcția Zidului din Zimbabwe.

Sec. 14 începuturile regatului Congo, aprox. 1400 Invazia Luo în Uganda nordică.

Fortificație a europenilor. Portughezii intră în contact cu regatul congolez. 1491 Regele congolez se lasă botezat: João I (până în 1508). 1591 Marocul distruge Imperiul Songhai: haos în Sudan.

Fundamentele materiale ale imperiilor vechi-africane în zona Saharei au fost vânătoarea de sclavi, în zona sudică și comerțul cu sclavi, în zona nordică, schimbul aurului, pe care triburile „barbare" și chiar „sălbatice" îl extrăgeau din râuri, contra sării. Aceasta avea, cel puțin în Africa-veche, la sud de Sahara, o valoare extraordinară, datorată rarității, fiind din acest motiv schimbată la paritate contra aurului de către triburile care îl produceau. Diminuarea rezervelor de sare la sud de Sahara va fi pentru regiune o primă cauză a sclaviei interafricane: cine ar fi lucrat de bunăvoie în carierele de sare ale Saharei sub arșița ucigătoare? în același timp, controlul minelor de sare va fi un motiv esențial al conflictelor interafricane, îndeosebi al celor dintre nomazii Saharei și structurile de putere ale savanei (dominate sau nu de războinici nomazi).

În toată sărăcia surselor istorice (cel mai adesea arabe), elementul cel mai des pus în evidență este legat de existența a trei mari imperii vest-africane, Ghana, Mali și Songhai (sec. IV-1591), ale căror nume s-au păstrat parțial până astăzi, regăsindu-se în titulatura anumitor state africane mderne. Ele controlau comerțul saharian (aur, sclavi, sare, obiecte din piele) și erau mai degrabă dominații bazate pe tribut, întinse pe mari teritorii, decât imperii în sensul propriu al termenului. În orice caz, ele au favorizat prosperitatea și pacea internă, aspect evidențiat de evenimentele petrecute după distrugerea vechii Ghane de către almora vizi (1076) și a Songhai-ului de către Maroc (1591). După aceste momente Sudanul vestic decade în haos economic și într-un proces de fragmentare politică prin apariția unor state succesoare.

Conflictele interne vor da comerțului transatlantic cu sclavi un imbold suplimentar și vor slăbi în plan extern Africa, în special în raport cu Europa. Doar o importanță regională, însă cu efecte conflictuale ce urcă până în contemporaneitate, va avea invazia cuceritoare a crescătorilor de vite albi (așa-numiții „hamiți"), veniți dinspre cornul Africii în secolul al XVI-lea și constituirea așa-numitelor state Hima, în special Rwanda și Burundi: aristocrația lor războinică (Tutsi) îi va domina pe țăranii bantu, (Hutu), printr-o foarte severă politică de apartheid, concretizată într-o comunitate divizată în clase pe criterii

rasiale, asemănător modului în care s-au petrecut lucrurile în vechea Indie în timpul invaziei indo-arienilor.

În același timp, Islamul va cuprinde, în contextul expansiunii sale generale, și Africa. Răspândirea sa (începând cu 634) poate fi interpretată ca o continuare a includerii Africii sudice, sub forma unei culturi periferice, în cadrul culturii mediteraneene, în varianta arabo-musulmană a acesteia. Punctele de plecare timpurii vor fi Eritreea, prin cucerirea Massawei, deja la începutul expansiunii arabo-musulmane (634), cucerirea coastei Swaheli, cu cultura sa de confluență afro-arabo-persană, care se va transmite însă abia cu greu înspre interior, procesul întinzându-se până în Epoca modernă și cucerirea Africii nordice, din Egipt (641/642) până în Maroc (709), proces orientat ulterior către sud. Va unna prima razie a berberilor musulmani în Sahara (734), ca preludiu al islamizării Saharei și a Sudanului, aceste acțiuni trebuind înțelese în contextul procesului de naștere a comerțului și de fondare a unor orașe și imperii comerciale la sud de Sahara. O dată remarcabilă este islamizarea Kanem-ului (1007). Începuturile almora vizilor în sud-vestul îndepărtat (Senegal)(1042) sunt un prim exemplu pentru efectele retroactive dramatice ale Islamului în noile sale teritorii misionare – din Africa vestică și până în Spania. Mai târziu acest proces va fi accentuat prin „jihadul" vest-african, foarte prezent în secolele XVIII și XIX.

Granițele mobile ale Islamului, avansând dinspre Africa nordică prin Sahara spre sud și de la Oceanul Indian către vest s-au prăbușit odată cu granițele mai vechi, și ele în schimbare, ale teritoriilor unde se practica vânătoarea de sclavi, comerțul cu sclavi și sclavia: musulmanii îi puteau transforma în sclavi pe „păgâni", dar în contextul mobilității granițelor Islamului, conducătorii musulmani au încălcat adesea interdicția de a exploata în regim sclavagist musulmani, ei făcând acest lucru mai ales dacă aceștia erau negri.

După islamizarea lor începând cu 634, mai vechile orașe fondate încă din Antichitate pe coasta Swaheli, cu expresia lor multiculturală arabo-persano-africană, precum și orașele mai noi fondate după 1000 în periferia sudică a Saharei, care vor deveni mai devreme sau mai târziu musulmane, își vor câștiga existența în primul rând prin dobândirea statutului de. Puncte intermediare ale comerțului intercontinental, dinspre Africa plecând în primul rând aur și sclavi. În același timp ele au fost nuclee de cristalizare ale dominației regionale bazate pe tribut, dominație exercitată asupra populațiilor țărănești din savană, traversând întregul „Sudan" (=zona savanei), de la Atlantic până la poalele

înălțimilor etiopiene, deja dincolo de Nil. În perioada Evului Mediu eurasiatic, savana va accede treptat la statutul de axă centrală a vechii Africi, fenomen valabil atât în raport cu regiunile de expresie musulmană, cât și în cele în care musulmanii exercitau o dominație politică asupra păgânilor „necredincioși", rămași animiști. Acolo vor apărea de asemenea, în contextul trecerii la o islamizare riguroasă, mixturi religioase (sincretisme), care mai devreme sau mai târziu în Epoca modernă vor genera „jihaduri" (războaie sfinte) regionale în scopul promovării Islamului în toată autenticitatea sa.

Din interesul Europei pentru aurul vest-african necesar finanțării comerțului său cu Orientul, se vor dezvolta călătorii sistematice de descoperire ale portughezilor (începând cu 1419), acestea fiind preludiul comerțului transatlantic cu sclavi și al primelor puncte de sprijin al comerțului european, îndeosebi pe coastele vestice ale Africii. Astfel se va crea o nouă calitate a relațiilor euro-africane, care va căpăta în secolul al XlX-lea expresia dominației coloniale europene.

50. Vechea Americă, până la 1492

Vechea Americă precolumbiană este caracterizată, ca și marea regiune tricontinentală numită după 1492 „Lumea Veche", prin asocierea a trei mari forme de viață – sălbăticie, barbarie și civilizație. Și în ceea ce se va numi „Lumea Nouă" se vor concentra culturi superioare, fenomenul fiind caracteristic regiunii centrale a continentului – America Centrală (mayașii și aztecii în Mexic) și regiunii nordice a Americii de Sud, pe platourile înalte (incașii în Peru/Bolivia). Informații mai pertinente există numai asupra acestora din urmă. Insă fiind izolate față de Eurasia ele vor rămâne la aproximativ același nivel de dezvoltare ca și cel atins de Sumer la aprox. 2500 î. Hr., ținând din acest punct de vedere mai degrabă de structurile istorice ale Vechiului Orient.

Un alt motiv al mutațiilor temporale structurale este absența surselor scrise indigene, astfel încât până acum istoria culturilor superioare precolumbiene se concentrază numai pe o schiță considerată esențială a trecutului cunoscut al Vechii Americi. Acest fenomen este asemănător celui înregistrat în cazul culturii Indusului, preistoria lipsită de izvoare scrise putând fi reconstituită numai cu metode arheologice. Pentru a evita neînțelegerile inutile, trebuie precizat că Vechea Americă rămâne totuși din punct de vedere cronologic paralelă cu Evul Mediu eurasiatic. Cititorul trebuie însă să fie avizat asupra mutațiilor temporale și structurale, și asupra decalajului de aproximativ 3500-4000 de ani, atunci când procese tipice Vechiului Orient vor fi reluate în contextul

unei epoci contemporane Evului Mediu eurasiatic: chiar și în realitatea istorică există incongruențe temporale precum cele imaginate de către H. G. Wells în „Mașina timpului".

Chiar și în acest context, Vechea Americă ne oferă numeroase variații ale acelorași modele fundamentale de relații dintre civilizații, puteri imperiale și religii cu care ne obișnuisem deja în Eurasia: pe baza economiei agrare timpurii (porumb, Vechea Americă fasole, cartofi) se vor constitui diferite culturi superioare, care vor dezvolta relații comerciale și vor promova cuceriri imperiale prin afirmarea unor popoare cu vocație imperială și a unor dinastii domnitoare, cu expansiuni și prăbușiri, lupte pentru hegemonie și fragmentare, exploatări miniere subterane și de suprafață. Ele au avut în comun construcția de orașe și temple impozante din piatră, iar mai târziu un înalt nivel al observațiilor astronomice destinate unor nevoi legate de cult (calendarul).

Văzută ca perspectivă asupra lumii, religia lor este populată, ca o dovadă de pesimism funciar, numai de zei pizmași pe cei aflați în viață și care trebuiau împăcați în permanență prin jertfe omenești. Urmarea acestei viziuni este promovarea constantă a războaielor de cucerire orientate înspre periferia fluctuantă, scopul fiind subjugarea populațiilor barbare formate din țărani pentru a produce suficienți prizonieri de război sau sclavi proveniți din tribut pentru a acoperi necesarul de jertfe umane. Nu există nici un motiv pentru a privi cu nostalgie structurile de putere precolumbiene și a face reflecții morale asupra dominației europenilor. Aceste slăbiciuni structurale vor clarifica mai târziu brusca prăbușire a Imperiului aztec și a celui incaș, deoarece populațiile din periferia imperiilor, expuse în mod constant atacurilor acestora, îi vor ajuta pe spanioli pentru a alunga regimul dominației sângeroase. Cel mai vechi centru de civilizație, aparținând mayașilor, este plasat în Peninsula Yucatan, pe locul actualelor state mexicane Chiapas și Tabasco, precum și în Guatemala.

Aprox. 2000 Î. Hr. Începuturile culturii Maya în Peninsula Yucatan: porumbul este elementul principal de hrană. 50 Începuturile culturii Maya scrise. 100 d. Hr. Orașul-templu Teotihuacan în centrul Mexicului: puternică răspândire culturală în America Centrală, aprox. 200 începuturile culturii Tiahuacano în Anzi. Aprox. 300 Perioada clasică a civilizației Maya: orașe-stat rivale, cel mai puternic fiind Chichen Itza. Aprox. 650 Invazia tolteciior războinici în teritoriul civilizației Maya.

Toltec: teocrație. 986 Alungarea teocrației din Imperiul toltec: Quetzalcoatl revine la Maya.

Civilizației incase. 1375 Fondarea Tenochtitlanului în Golful Mexic: începuturile aztecilor ca vasali ai tepanecilor.

În cursul temporal obișnuit începuturile culturii Maya pot fi localizate în jurul anului 2000, aceste premise deschizând calea către cristalizarea ulterioară a perioadei clasice Maya (aprox. 300 d. Hr.). Această perioadă este caracterizată prin fondarea – la date diferite (320-711 d. Hr.) – unor mari orașe-templu. Sub presiunea foarte probabilă a invaziilor dinspre nord, căreia i se adaugă o combinație de factori ecologico-economici (epuizarea pământurilor exploatate agrar), crize sociale și politice (revolte orientate împotriva aristocrației teocratice dominante) și, ca o consecință imediată, o criză religioasă, cultura Maya clasică va fi distrusă. Un Imperiu maya se va concentra în Yucatan, fără însă a se unifica pe deplin într-un stat centralizat. Constituindu-se într-o nouă pătură conducătoare, invadatorii tolteci își vor exercita dominația în cadrul imperiului, chiar dacă vor exista și principate mayașe care vor reuși să-și păstreze autonomia. Sub conducerea regională a dinastiei Coconilor, orașul nou fondat Mayapan va obține, cu sprijinul soldaților am Mexic, hegemonia asupra Yucatanului (1204). După răsturnarea acestei hegemonii (1441), Yucatanul se va diviza în 18 state succesoare, care mai târziu, datorită fragmentării lor politice, vor fi cucerite de către spanioli. Imperiul aztecilor, situat în Mexicul central, va unifica mai multe culturi regionale mai vechi în jurul orașului-templu Teotihuacan (începând cu aprox. 300 d. Hr.), această epocă fiind în mod evident una predominant pașnică, fapt atestat de absența sistemelor de fortificație a orașelor. Invazia popoarelor războinice, printre ele și toltecii (începând cu aprox. 650), va pune capăt acestei epoci relativ idilice. Toltecii își vor constitui cu timpul un imperiu propriu, cu capitala la Tuia, oraș fondat – potrivit legendei – în 856. Regimul teocratic va fi înlocuit de către o castă războinică și comerciantă (899), motiv pentru care ultimul rege-preot, Ce acatl topiltzin, se va refugia împreună cu descendenții săi din Tuia în Yucatan, unde își va continua viața sub titulatura Quetzalcoalt, sub dinastia Maya. Preamărit din punct de vedere religios, el va juca un rol important în alungarea aztecilor, deoarece el prevedea prin aceasta reîntoarcerea sa dinspre est către patria natală, unde prin domnia sa ar fi făcut posibilă o nouă epocă fericită. Această profeție plină de vitalitate îi va anima mai târziu și pe azteci în raport cu spaniolii sub conducerea lui Cortez, aceștia din urmă intrând în Mexic dinspre est în anul 1519.

După prăbușirea Imperiului toltec (1168), o parte dintre tolteci vor migra către Yucatan, intrând astfel în teritoriul culturii Maya. Dominația și cultura superioară vor fi preluate de la toltecii rămași de către un gen de confederație tribală a chichimecilor veneți din periferia barbară. Însă sub presiunea altor chichimeci pătrunși ulterior și datorită lipsei capacității de organizare internă, Imperiul chichimec se va destrăma către sfârșitul secolului al XIV-lea în numeroase state succesoare. În contextul complicațiilor generate de acest proces, tepanecii își vor impune dominația asupra mai multor state de mici dimensiuni plasate pe cursul superior al Mexicului.

Ultimul centru de putere înainte de venirea spaniolilor va fi fondat de către azteci, la început vasali ai tepanecilor, acesta având capitala la Tenochtitlan, la Golful Mexic (1375). În alianță cu alți vasali, ei vor răsturna Imperiul tepanec (1430) și vor încerca în același timp să continue tradiția imperiului anterior celui toltec. Imperiul aztec nu era puternic centralizat, ci mai degrabă o confederație de triburi aliate și o dominație bazată pe tribut, de genul celor orientale, cu popoare obligate să plătească tribut, însă bucurându-se de autonomie internă. Ele erau controlate prin garnizoane militare ale aztecilor, amplasate în cele mai importante puncte strategice. În perioada târzie a imperiului aztec, uniunea dintre zeul lor războinic Huitzilopchtli și zeul soarelui va da naștere cultului sângeros al jertfelor umane, potrivit căruia noului zeu trebuk să i se sacrifice anual un număr de aproximativ 20000 de prizonieri de război. Sub ultimul împărat, Montezuma al II-lea (1502-1520), Imperiul aztec va cunoaște apogeul expansiunii sale ca putere politică și al prosperității sale, însă și căderea sub dominația colonială spaniolă (1520/1521).

În nord-vestul Americii de Sud cultura superioară se va dezvolta încă și mai târziu decât în Mexic. În oaze irigate artificial pe văile râurilor plasate în apropiere de coastele oceanului se vor forma treptat tipuri restrânse de suzeranitate – în zonele de trecere dintre regiunile de coastă și platourile înalte ale Arizilor. Începutul va fi făcut de către mochicani (aprox. 300 d. Hr.), epoca lor fiind urmată de alte perioade culturale (Nazca, Tiahuanaco), creându-se astfel în teritoriile de coastă orașe-stat, în jurul cărora se vor forma obișnuitele structuri ierarhice și va lua naștere comerțul peste mare către America. Pornind de la ele se vor dezvolta mai târziu imperii regionale mai mari, acestea cuprinzând și înălțimile Anzilor, înălțimi cucerite ulterior de către incași. Printre ele, cele mai importante vor fi cele numite Chicheba (sau cum își vor spune

ele însele: Muisca), dintre care numai o parte vor atinge un anumit nivel de civilizație printr-un îndelungat proces de aculturație (aprox. 1100-aprox. 1500). Aceste orașe-stat nu vor reuși însă să creeze o unitate imperială, ci vor rămâne fragmentate în mai multe state de mici dimensiuni, care se vor lupta până la cucerirea spaniolă pentru hegemonie regională.

Cel mai important centru cultural al Anzilor înalți va fi construit de cultura Tiahuanaco prin orașul-templu denumit de ei în același fel (aprox. 200-1000), în acest caz ajungându-se probabil și la unificarea imperială a teritoriilor ocupate mai târziu de Peru și Bolivia. La sfârșitul perioadei clasice teritoriul înalt al Anzilor se va găsi fragmentat în state de mici dimensiuni, fondate în mod covârșitor pe o agricultură intensivă, și care vor ajunge treptat la edificarea unor orașe mai mari. Dintre aceste state se va remarca în mod deosebit cel incaș, plasat în zona lacului Titicaca și având capitala la Cuzco (fondat la aprox. 1200), el dobândind hegemonia regională, atestată și datată istoric pentru prima dată sub Inca Pachacutec Yupanqui (1438-1471) al 9-lea. Prin promovarea unei expansiuni sistematice, Imperiul incaș se va extinde către nord până la țărm, iar către sud până în zona centrală a Chilelor de astăzi. Spre deosebire de imperiile Americii Centrale, Imperiul incaș era puternic centralizat. În vârful ierarhiei se afla regele-zeu Sapay Inca (Inca suprem) ca fiu al zeului-soare. În timp ce incașii dețineau pârghiile puterii centrale, aristocrația popoarelor subjugate putea participa la administrația locală și regională. Prin deportări în masă ale unor triburi și incașizarea limbii (Quetchua) și a religiei (cultul soarelui), ei vor încerca o omogenizare a popoarelor cucerite și a culturilor acestora, omogenizare nerealizată însă până în momentul sosirii spaniolilor sub conducerea lui Pizarro (1534). Structura socială a Imperiului incaș poate fi caracterizată în termeni moderni ca specifică unui stat socialist teocratic, protototalitar.

IV. Evul Mediu european de la 476 până la 1492/1498

Spre deosebire de evenimentele violente din Asia, în Apusul îndepărtat se profilează clar, specific unitară din punct de vedere universal istoric, Europa medievală: în timp ce centrele de putere și de cultură dinspre răsărit și-au păstrat în principiu identitatea și continuitatea, în ciuda rupturilor ce aduceau cu sine schimbări, Apusul îndepărtat, cea mai slabă verigă în lanțul de civilizație de la răsărit până în apus, a fost neîncetat afectat de valuri peste valuri de cuceritori dinspre est, vest, nord și sud. In cele din urmă, toate elementele indigene

ce au supraviețuit, elementele latino-romane și altele venite din afară au stabilit legături strânse și au format, în multiple variante, ceva nou (McNeill). După o primă jumătate de mileniu de regres al civilizației, de haos și confuzie (cea. 476-955), Europa s-a constituit pe fundamentul diversității, instalate de pe atunci, ca nou centru de putere și cultură, în principal odată cu marea trecere a anului 1000.

De atunci noua vitalitate a Europei și-a găsit expresia în abundența uimitoare de stiluri care s-au succedat într-un ritm din ce în ce mai strâns, anume în artele plastice, mai târziu și în literatură și muzică (McNeill). Complexitatea în permanentă creștere a istoriei europene de la anul 1000 încoace justifică faptul că i se acordă spațiu din ce în ce mai mare în raport cu regiunile din afara Europei. În Evul Mediu european, acestea au influențat în mod divers Europa determinând dezvoltarea ei – constanta pe termen lung Bizanțul, explozia arabă și expansiunea Islamului, efectul stimulator al contactelor datorate marelui comerț intercontinental, în care Europa a fost reintegrată pe deplin după anul 1000, imbolduri venite din China și India, invazia turcilor (selgiucizi și otomani) și a mongolilor.

Odată cu căderea Imperiului roman de apus în 476, s-au profilat treptat contururile Europei medievale, scindată în urma unor procese complexe într-un Apus romano-latin și un Răsărit grecesc-ortodox. O importanță fundamentală a căpătat deosebirea dintre Apusul în care timp de cinci sute de ani a domnit haosul și Răsăritul de factură bizantin-romanică care a continuat în formă modificată structurile din Antichitatea târzie. Haosul din Apus a fost declanșat, prelungit și intensificat de valurile de invadatori: după „migrația popoarelor” germanice (375 – 568), mai ales de către huni (395 – 453), avari (568 – 604), vikingii (normanzi) din Scandinavia (787 – 1066), arabi musulmani/mauri/sarazini (711 – 968), în cele din urmă de către unguri (896/900 – 955). Intervențiile lor cu totul diferite au influențat esențial procesul de formare a statelor și de consolidare în Europa, prin formele diferite în care invadatorii s-au integrat în sistemul european în devenire (vikingii, ungurii), în vreme ce avarii și arabii/sarazinii au fost din nou goniți. Popoarele nomade de la limita de sud-est a Europei au împiedicat formarea propriu zisă a statelor sub slavi, care se situau la cea mai mare depărtare de centrele de civilizație antică și medievale, fiind din această cauză cuprinși ultimii în „procesul de civilizație”.

Diferențele dintre vestul și (sud-) estul Europei au răzbătut până în prezent, și au izbucnit începând cu 1989/1991 mai violent ca oricând:

Imperiul roman de răsărit-Bizanțul a salvat pe de o parte continuitatea structurilor imperiale, dar a rămas încremenit, și în ce privește Biserica, și în ce privește cultura, la autocrație și ortodoxie; dispărând în cele din urmă odată cu căderea Constantinopoluluiân 1453. Însă imperiul apusean s-a cufundat timp de 500 de ani în haosul statelor ulterioare, moștenitoare ale Imperiului roman, din care treptat s-a ridicat ceva nou și original în istoria universală – primele semne ale unei societăți civile latine organizate în sine. De la mic la mare, s-au revărsat în ea tendințele esențiale, aflându-și un nou fundament în individul liber în aspirații și răspunzător de sine, reprezentat în primul rând de Biserica romană. Proto-monarhiile naționale ulterioare imperiului, la care se adaugă regatele cvasi-naționale nou creștinate ale Scandinaviei (Danemarca, Suedia, Norvegia) și micile regate din centrul și estul Europei (Boemia, Polonia, Ungaria), au format baza pluralismului etnic-statal al sistemului european încă din Evul Mediu, sistem care nu tolera o alcătuire imperială sau hegemonială a continentului sub o putere suverană. La aceasta se adaugă faptul că Europa a fost fragmentată încă odată, de data aceasta prin granițe multiple determinate de structurile interne: Limesul (cea. 100), granița dintre Europa latină și cea ortodoxă (395/1054), granițele imperiului carolingian (cea. 800), mai ales în partea de est și de sud, în Germania și Italia de mai târziu. O situație opusă au cunoscut Italia, ca un prim vid de putere în urma prăbușirii imperiului, fragmentată ca o consecință a cuceririi ei parțiale de către longobarzi (568), și mai apoi Germania, care în special sub forma celui de-al doilea Imperiu Roman „restaurat” a devenit primul centru al puterii în Europa (955/962-1198), decăzând apoi în cel de-al doilea mare vid de putere al Europei latine (1198-1806/1871).

Criza adâncă de la începuturile Europei medievale a durat aproximativ de două ori mai mult decât în China, cu aproximație 500 de ani (401/476-955/962). Fundamentele diversității extraordinare, și prin aceasta și ale complexității Europei, sunt vizibile chiar în marea varietate a invadatorilor „barbari” – popoare turco-mongole (huni, avari, proto-bulgari, unguri), germani, slavi – fiind și mai mult diversificate prin deosebirile întâlnite în sânul culturii duale greco-romane

Apusului. Din acel haos au apărut, odată cu stabilirea papalității la Roma și cu regatul francilor în Gallia cucerită, noi semne ale consolidării de amploare în Apusul latin, care sub presiunea arabilor/maurilor (începând cu 711), a normanzilor (începând cu 787), a

sarazinilor (începând cu 826) și a ungurilor (începând cu 900) a suferit din nou o criză profundă.

O premisă a ascensiunii temporare a germanilor din epoca medievală a fost consolidarea Europei începută după victoria germanilor asupra ultimilor invadatori, ungurii, la Augsburg în 955. După aceasta a început pentru Occidentul latin o etapă unitară și continuă în istoria universală, de 1000 de ani de dezvoltare demografică și economică, lipsită de oscilații declanșatoare de crize. Noua dezvoltare a Occidentului a corespuns cu procesele de dezvoltare similare din Orientul îndepărtat, după instaurarea în 960 a dinastiei Sung în China, acestea fiind determinate de transformarea impozitelor plătite până atunci prin dări în mărfuri în impozite bănești. La acestea s-au adăugat tendințele de expansiune din alte zone euroasiatice în jurul anului 1000 – turcii din Asia centrală înspre Orientul Apropiat și în nordul Indiei, înființarea unor state-oraș după model musulman la limita de sud a Saharei în vederea organizării marelui comerț, între altele cu sclavi negri din Africa aduși la Marea Mediterană.

Centru de prim ordin al noii dezvotări din Europa a fost nordul Italiei -Toscana, iar un al doilea – vechile Țări de Jos, cu precădere Flandra și Valonia, și apoi axa Rin – Ron ca legătură geografică între cele două centre economice și culturale. Acestea se aflau în contact cu două rute de trafic: pe direcția est-vest Marea Mediterană ca rută de primă însemnătate în sud și Marea Nordului și Marea Baltică ca rută secundară în nord, ambele legate pe direcția nord-sud prin ruta Rin – Ron.

Abia în perioada de trecere 955-1000, într-un mod asemănător cu cel din China (începând cu 960), s-a instaurat o perioadă de lungă durată de expansiune economică și demografică, care a determinat modul europeanului de a privi viața. Italia și zona mediteraneeană, ca și cea a Mării Nordului și a Mării Baltice au devenit principalele axe pentru ascensiunea economică a Europei. Imperiul german medieval a devenit primul centru al puterii politice în Europa latină (955/962-1198), în timp ce Franța s-a ridicat ca punct de plecare al exploatării teritoriale din centrul noii dinastii capețiene (în bazinul parizian = Ile-de-France), Italia devenind al doilea reper cultural important al Europei. Conflictele dintre împărat și papă (1075-1122), Reconquista din Peninsula Iberică (1063-1492), cucerirea Angliei de către normanzi (1066) și cruciadele (1096-1291) au pregătit apariția a noi centre de putere, între care Franța, prin evoluția ei spre o primă mare putere europeană, a fost

prima care a dobândit experiență în ce privește puterea politică. Prăbușirea Imperiului german, care a făcut loc unui nou vid de putere (începând cu 1198), a corespuns cu dezvoltarea unor noi centre de putere înspre est, mai întâi Polonia (1386), apoi Rusia (începând cu 1480), care s-au detașat ca relative puteri suverane răsăritene.

Consolidarea în curs de desfășurare a Europei a disponibilizat deja forțe suficiente pentru expansiunea politică și militară: colonizarea germană în Răsărit, o combinație între expansiunea pașnică și cea militară, era continuarea extinderii teritoriale medievale chiar înspre est pornite din regiunile limitrofe Parisului începând cu anul 1000, și varianta regională a cruciadelor împotriva „păgânilor", prin care se încerca extinderea creștinismului „latin" prin forța armelor („misiune prin sabie"). În spațiul mediteranean a început lupta de eliberare împotriva sarazinilor din marile insule mediteraneene (Corsica, Sardinia, 1020/1022), din sudul Italiei și Sicilia (începând cu 1030), din Peninsula Iberică sistematic prin Reconquista (1064-1492), deja având formele cruciadelor de mai târziu (1095-1291). În același timp, ceea ce s-ar putea numi Reconquista italiană a însemnat în sens restrâns condiția esențială a cruciadelor, începute deja în 1095. Acestea la rândul lor au deschis drumul expaniunii europene de mai târziu dincolo de ocean, după încheierea Reconquistei spaniole în 1492.

În ciuda condițiilor istorice atât de diferite, cele două viduri de putere ale Europei au o evoluție comparabilă, luându-se în considerare rezultatul final fragmentarea statală: Italia a dobândit o importanță copleșitoare în Europa latină, din punct de vedere cultural, economic, religios-bisericesc, dincolo de decăderea ei politică și statală îndelungată. După 962, împăratul imperiului apusean a încercat să ducă o politică favorabilă unei Biserici papale din ce în ce mai sigure de sine datorită reformelor, care în perioda în care nu a existat un împărat (în principiu după 476) a trebuit să se afirme fără sprijin exterior și să preia funcții cvasi-statale. Încercarea de a o subordona puterii imperiale, după modelul dat de Bizanț, a provocat cearta pentru învestitură (1075-1122), prin care a fost instaurată separarea puterilor bisericești și laice în Occidentul latin, în urma unei perioade de conflicte directe. Fragmentarea Germaniei a început prin disputarea tronului între Staufeni și Welfi (1198) după moartea lui Henric al VI-lea (1197), și ca reacție la extinderea puterii lui în afară, în Italia.

Monarhiile naționale în forma lor incipientă au fost marcate de experiențe diferite – Spania și Portugalia de Reconquista (1064-1492),

Anglia de cucerirea normandă (1066), Franța, în epoca de vârf a Evului Mediu, de cruciade, Anglia și Franța, aflate aici în tabere diferite, de Războiul de 100 de Ani (1337/1339-1453). Polonia latină și Rusia ortodoxă prin modul lor de organizare au demonstrat contradicțiile medievale între Apus și Răsărit, contradicții ce se regăsesc regional la scară mai mică în Balcani, anume între sârbi și croați, cu efecte explozive până în prezent.

I

Noua înflorire începută la 1000 a declanșat și conflicte interne grave: dezvoltarea orașelor și a stărilor sociale în cadrul economiei monetare în plin avânt datorită reintegrării Europei în marele comerț intercontinental a subminat principiul feudal. Ereticii periclitau ierarhia bisericească, conciliile – absolutismul vârfului acestei ierarhii, al papei. Războiul de 100 de Ani (1337/1339-1453) dintre Anglia și Franța a fost cel mai mare conflict internațional al Evului Mediu european și a reprezentat, mai cu seamă prin coincidența temporală cu Marea Ciumă și cu efectele sociale multiple ale acesteia, o altă dimensiune a crizelor epocii medievale târzii. Prin reîntoarcerea masivă la fundamentele pierdute ale Antichității greco-latine sub forma Umanismului și a Renașterii, reîntoarcere legată de influențele numeroase venite din centrele tradiționale ale Orientului, mai ales din India și China, și mai apoi ca reacție la izolarea comercială a Europei de către otomani (1453), au fost create condițiile pentru expansiunea Europei peste ocean, în curs de desfășurare încă din perioada Evului Mediu târziu.

Orașele și stările sociale autonome au devenit caracteristici proprii Europei latine. Totuși Războiul de 100 de Ani și Marea Ciumă (1347-1351), la care se adaugă invazia mongolilor (1241) și a turcilor otomani în Balcani începând cu 1359, și la urmă ereticii și conciliile marchează diferite momente de criză a Europei medievale târzii. De la aceste crize s-au salvat într-o oarecare măsură regiunile vestice ale coastei atlantice prin înaintarea lor – expansiunea peste ocean.

Evul Mediu european

51. Granițele de structură ale Europei

Ca o moștenire a Antichității și a Evului Mediu, Europa este subîmpărțită prin cele patru mari granițe de structură. Limesul roman, împărțirea Imperiului roman în 359 și schisma bisericească dintre Bizanț și Roma în 1054, granițele imperiului carolingian pe la 800 și dubla graniță a Reformei – Contrareformei de la 1517/1563 au guvernat, ca într-un strat istoric de profunzime, istoria de mai târziu a continentului.

Aceste granițe sunt indispensabile pentru o mai bună înțelegere chiar și a istoriei mai noi și a conflictelor ei din 1989/1991 până astăzi.

Acolo unde extinderea civilizației s-a împotmolit (Limes, imperiul carolingian la 800) sau unde civilizația s-a diferențiat (ortodoxie – latinitate, 395/1054, Reformă – Contrareformă, 1517/1563) s-au adâncit în peisajul istoric aceste granițe de structură. Ca orice granițe, sunt și ele ambivalențe – încărcate de tensiuni și conflicte și stârnind diferențieri și disocieri. Dintr-o perspectivă temporală largă, cea mai importantă consecință sunt discrepanțele în ce privește civilizația, bunăstarea, puterea și prestigiul în interiorul continentului, cu o durată de două mii de ani, mai întâi discrepanța între sud și nord, iar din epoca modernă și mai ales odată cu industrializarea, discrepanța dintre nord și sud ca și cea dintre est și vest, mai explozivă ca niciodată cu precădere după 1989/1991.

Ca. 100 Limes romanum (până în 407): civilizația la sud și la vest, periferia barbară la est și la nord. 395 Separarea definitivă a Imperiului Roman: Imperiul apusean latin

(până în 476) și Imperiul de răsărit – Bizanț (până în 1453). 406/407 Limesul străpuns de triburile germanice (în Britannia de cele celtice). 800 Imperiul carolingian: Europa e împărțită în Apus și Răsărit.

(Elba – Saal – Pădurea Boemiei), în Italia și Spania în nord – sud. 1030 începutul Reconquistei italiene (până în 1090):

Mezzogiorno = sudul. 1054 Ultima schismă Bizanț – Roma: ortodoxie (în Răsărit) – latinitate

(în Apus). 1064 Reconquista iberică (până în 1492): diferențierea între nordul și sudul Spaniei. 1134 începutul colonizării răsăritene: diferențierea Germaniei între zona de la est și cea de la vest de Elba. 1492/1498 Primele legi agrare pentru ameliorarea celei de a doua iobagii și a economiei feudale: granița structurală de la 800 înnoită economic – social. 1517 Reforma în Germania (Wittenberg: Luther) 1534 Intensificarea Reformei în vestul Europei (Geneva: Calvin) 1563 încheierea Conciliului de la Trento: prologul Contrareformei. 1648 Pacea din Westfalia: Europa împărțită în nord (cu precădere protestant) și sud (cu precădere catolic), între ele situație mixtă (Germania, Elveția)

1. Timp de aproximativ 300 de ani Limesul roman a reprezentat în Europa, spre nord (Britannia, Dunărea) și spre vest granița dintre civilizație și barbarie; s-a adâncit literalmente ca graniță de structură în teritoriul Europei, pe care a subîmpărțit-o în două mari regiuni, sudul și vestul civilizat (linia Rin – Dunăre) și estul și nordul care vor rămâne

barbare pentru secole întregi. De o parte și de cealaltă a limesului istoria s-a desfășurat diferit, și a fost receptată astfel și de popoare, lucru vizibil în denumirea fenomenului istoric care a anulat aparent linia Limesului – „invazia barbară” dincoace și „migrația popoarelor” dincolo de limes. În Britannia chiar două linii de Limes (valul lui Hadrian și cel al lui Antoninus) marchează zona a ceea ce mai târziu va fi „border” între Anglia și Scoția. Dincoace de Limes statele germanice urmașe ale Imperiului roman de apus au format un cadru larg favorabil proto-monarhiilor naționale și mai târziu statelor naționale moderne – Portugalia, Spania, Franța, Anglia.

2. De-a lungul liniei de demarcare din 395 stabilită provizoriu între imperiile apusean și răsăritean, Europa s-a fragmentat, dacă nu luăm în considerare excepțiile regionale (Italia de sud și Sicilia predominate de o civilizație greacă, și valahii – proto-români – păstrând caracterul romanic), aproximativ în teritoriile grec și latin ale civilizației antice duale pe care o cuprinsese Imperiul Roman din punct de vedere statal și politic. O dată cu răspândirea în Evul Mediu a creștinismului la nord și la est, în cele două forme de atunci ale acestuia (cea greco-bizantin-ortodoxă și cea latino-romano-catolică), apartenența la cele două Biserici rivale a devenit o siglă extremă pentru ansamblurile complexe de factori spirituali, religioși, sociali, economici, politici. În cei 500 de ani de haos de după căderea Romei (476) s-a format societatea latină civilă prin autoorganizare pornită de jos și autodeterminare. Ea a fost rezultatul stimulilor esențiali veniți în mod necesar de jos în sus, în condițiile în care structurile puterii și autoritatea erau fărâmițate, cu excepția ierarhiei Bisericii romane. Două dintre pricipiile fundamentale ale celei din urmă au fost transferate din această cauză și asupra societății în general – organizarea autonomă („libertas ecclesiae”) și necesitatea unei permanente reînnoiri reformatoare, care să pună mereu în discuție vechile forme („Ecclesia semper reformanda” – Biserica în permanentă reînnoire). Din descentralizarea maximă (feudalizare) s-a născut și inițiativa de autodeterminare, care și-a găsit mai târziu forma de manifestare în forurile ce încercau să limiteze puterea politică în revenire (consilii orășenești, stări sociale, parlamentul). Ca urmare a absenței de secole a unui împărat, au crescut în mod firesc și tendințele de separație între stat și religie, în mod identic în întreaga lume.

Pe de altă parte Imperiul roman de răsărit, Bizanțul, a conservat structuri și tradiții ale Antichității târzii, mai presus de toate autocrația (stăpânirea unică și absolută a suveranului) și teocrația (unitatea dintre

religie, stat și societate), iar prin aceasta a păstrat și structura de bază universală a tuturor celorlalte societăți din lume, cu excepția Apusului latin în plină înflorire. Europa ortodoxă de sud-est nu a cunoscut nici pe plan intern, nici pe plan extern o suveranitate și o autodeterminare reală, ci a fost permanent sub dominația unui autocrat (împăratul roman răsăritean, sultan, țar), fără a avea o șansă de a se dezvolta pornind de la autodeterminare până la democrație, sub forma statelor naționale suverane.

Astfel, statele urmașe ale Imperiului roman de apus, protonaționale, ale „barbarilor" invadatori, au format într-un proces cu o durată de peste un mileniu premisele pentru monarhiile naționale. Consiliile orașelor autonome (din 1015 Benevento), Stările sociale (din 1188, Leon, deci Spania nordică a Reconquistei), statele naționale moderne ulterioare revoluțiilor din Anglia (1640-1660, 1688/1689) și Franța (1789) au limitat puterea statului cu ajutorul democrației parlamentare și, un caz ideal, cu ajutorul drepturilor omului. Revoluțiile moderne și industrializarea au început la vest de vechea graniță a Limesului. Europa, în procesul ei de unire, cuprinde astăzi doar state de factură „latină", Grecia fiind singura excepție de până acum.

3. Ca primă încercare de restaurare a Imperiului roman, imperiul carolingian a fost doar un scurt intermezzo. Însă influența acestuia a atins limite nebănuit de largi, aceasta și pentru faptul că granițele marcate la data simbolică a anului 800 (încoronarea împăratului Carol cel Mare la Roma) s-au păstrat mai multe secole la est (Elba – Saale – Boehmerwald), la nord (împotriva Danemarcei) și la sud (Italia), acestea fiind de fapt granițele Bisericii romane și ale Apusului latin împotriva slavilor și păgânilor la vest și împotriva popoarelor islamice la sud (și a celor cucerite de acestea, creștinii de cultură grecească din Italia de sud și Sicilia). În Franța de nord-vest ele reprezintă o graniță de structură de lungă durată (fr. „longue duree") împotriva Bretaniei celtice: Roland a fost margraf al mărcii de graniță Bretania.

Reconquista creștină din Italia (începând cu 1030, după prologul cuceririi Corsicei în 1020 și Sardiniei în 1022) și cea din Peninsula Iberică (începând cu 1064), și într-o oarecare măsură colonizarea germană de est (începând cu 1134), o combinație de procese pașnice și de război, par să anuleze din nou granița de la 800, cel puțin în atlasele istorice specializate pe istoria politică a statelor. Dar s-a păstrat în domeniul politic, ca graniță în structura internă italiană, spaniolă, germană prin realizarea unității naționale (1859,1492,1871). În Italia au

existat urmări de durată ale acestei diferențe de structură între nordul (până la sud de Roma) în plină industrializare în epoca modernă și sudul condus de o nobilime

Granițele Europei extrem de exploatatoare (Mezzogiorno), având ca rezultat final Mafia. În Germania, la est de granița de structură de la 800, nobilimii îi corespundea, ca element al cuceririi militare, feuda (până în 1945).

În anii declanșării expansiunii mondiale de pe coastele atlantice ale Europei, 1492-1498, primele legi agrare din Brandenburg, Boemia, Ungaria, Polonia, Rusia au reînnoit granița de structură de la 800, aparent ștearsă din punct de vedere politic, prin cea de-a doua iobăgie și prin economia feudală. Economia de tip feudal și nobilimea au căzut victimă resentimentului modern împotriva nobilimii și marilor proprietari agrari, iar în Germania același lucru s-a întâmplat cu proprietățile feudale, ale căror „scut și spadă" au devenit Stasi de mai târziu (fără a avea ceva „cavaleresc"). Ambele sisteme – Mafia și Stasi – otrăvesc și paralizează societățile națiunilor lor, din adâncul lor, Italia (mai mult), Germania unită (mai puțin). Odată cu primii pași în industrializare, vechea graniță de la 800 și 1492-1498 a devenit graniță în structura internă a Prusiei, și din 1871a Germaniei, Ostelbien, unde marii proprietari agrari dețineau puterea militară și politică, împotriva „ Westelbien" (nu s-a numit astfel niciodată), în general mai puternic industrializată și liberalizată. Deoarece în epoca modernă, Germania nu putea opta univoc pentru apartenența la Apus sau la Răsăritul dominat de Rusia ortodoxă expansivă (din 1703), în 1945 a survenit împărțirea temporară a Germaniei urmărind îndeaproape cea de a treia graniță de structură a Europei – cu unele modificări regionale (Thuringia și Harz de est au fost cedate Răsăritului, teritoriul din jurul Bambergului și Holsteinul de est, care la 800 era slav).

4. La scurtă vreme după înnoita ridicare a graniței de structură de la 800 prin a doua iobăgie și prin economia feudală începând cu 1492-1498, Reforma impune o a patra graniță de structură (1517) pe cursul mijlociu al Elbei (Wittenberg, Saxonia). Opoziția vechii Biserici, organizată după Conciliul de la Trento din 1563 în Contrareforma inaugurată prin recatolicizarea Bavariei începând cu 1564, a dus la războaie religioase – în 1529/1531 și războaiele de la Kappel în Elveția, războiul Ligii schmalkaldice în 1546/1547, războaiele hughenoților în Franța între 1561-1598 și Războiul de 30 de ani între 1618 și 1648. Prin Pacea westfalică, prin care s-a pus capăt războaielor religioase europene,

Europa de cultură latină a continuat prin a se fragmenta încă o dată printr-o dublă graniță dificilă, cu preponderență pe direcția nord-sud, nordul devenind în cea mai mare parte protestant, în diverse variante (luteran, calvinist, la acestea adăugându-se Biserica Anglicană), cu două excepții – Irlanda în vest și Polonia, Lituania în est rămăseseră catolice. Sudul a rămas în marea majoritate catolic, iar în zona centrală, dominația era mixtă (Germania cu Boemia ca teritoriu adiacent, Elveția). Germania a preluat modelul paneuropean: nordul cu preponderență protestant, sudul catolic în majoritate, zona centrală mixtă. Acolo au izbucnit marile războaie religioase (1546,

1618), ca și în Franța, care de la războaiele albigenze se restructurase și unde Reforma își avea cele mai importante centre, mai ales în Languedoc, la sud de Loire. Reforma și Contrareforma au avut în continuare o influență marcantă asupra Europei în curs de modernizare: protoindustrializarea și revoluția industrială nu au început doar în Apusul latin, ci și în zonele de nord devenite între timp majoritar protestante. În pofida intențiilor inițiale ale lui Luther și de asemenea ale lui Calvin, Reforma a întărit pentru timp îndelungat separația între Biserică și stat, ducând la secularizare și la Iluminism. În Germania, tendința mai puternică a protestanților din provincie spre extrema dreaptă în perioada de criză până la alegerile din 1966/1967 (temporara venire în actualitate a Partidului Național-Democrat Gennan NPD) poate fi corelată cu granițele dintre regiunile catolice și cele protestante.

52. Evul Mediu european ca fapt istoric: „migrația popoarelor” și căderea Imperiului roman (de apus), de la 375 până la 680 în prima etapă a Evului Mediu eurasiatic (și european), în măsura apartenenței sale la Imperiul roman, Europa a decăzut mai întâi aproape la nivelul semibarbar al cuceritorilor ei germanici și slavi. Totuși bazele esențiale ale culturii materiale nu au mai fost distruse (între altele agricultura, construcția de clădiri, meșteșugurile), chiar dacă rafinamentul bunelor maniere orășenești s-a pierdut. În mod normal, prin asimilarea în cultură cuceritorii au receptat treptat resturile culturii clasice superioare, în principal transmisă prin Biserica creștină – latină în Apus (Roma), greco-bizantină în Răsărit (Constantinopol). În ansamblu, Europa medievală rămăsese încă în umbra centrelor de putere și de cultură tradiționale ale Orientului, ca dezvoltare încă superioare. Doar ulterior consolidării interioare și exterioare (începând cu 1000), a început în Apusul îndepărtat o expansiune economică și demografică (= înmulțirea populației) de durată. Reîntoarcerea la cunoștințele

Antichității (Renașterea, Umanismul) și ale vechiului Răsărit, care au ajuns în Europa prin intermediul marelui comerț și al cruciadelor, a dat Apusului noi impulsuri.

În Evul Mediu, Europa a avut diferite zone de mare importanță: Italia, deși permanent dezbinată politic de la invazia longobarzilor (568), avea o importanță covârșitoare – culturală, religioasă (avându-l pe papă la Roma) și economică (de pe la 1000); Franța a devenit treptat al doilea centru de cultură, și în scurt timp, ca număr de locuitori și ca forță politică, cea mai timpurie putere suverană a Europei

(din 1214). Prin Imperium Romanum (962), Germania a devenit înainte de toate un nou centru de putere, dar a pierdut acest rol conducător în favoarea Franței, începând cu disputa pentru tron dintre Staufeni și Welfi (1198). La periferia sud-vestică, datorită luptelor de Reconquista, au apărut noi nuclee ale puterii, reprezentate de Portugalia și Spania, care au înlăturat primele granițele sistemului european.

Multe dintre fundamentele medievale ale existenței noastre de astăzi sunt încă prezente – Biserica, organele reprezentative (Parlament, Cortes), clădiri izolate sau întregi centre ale vechilor orașe. Unele evenimente istorice din Evul Mediu timpuriu sunt de domeniul legendei și s-au păstrat alterat sub forma literaturii (Cântecul Nibelungilor, Dietrich von Bern, legendele Cavalerilor Mesei Rotunde, Cântecul lui Roland). Altele au fost exploatate chiar și în reclame (Liga hanseatică, organizarea pe bresle).

Și Horsa): britanii romanizați și creștinați sunt învinși

(legendele Cavalerilor Mesei Rotunde). 454 Imperiul hunilor se dizolvă: ostrogoții, herulii, gepizii își redobândesc libertatea, regatul gepid în Pannonia (până în 576). 476 Căderea Romei, Odoacru stăpânește Italia (până în 489/493) 486 Victoria francilor conduși de Clovis (Chlodwig) asupra teritoriului roman rămas, în Gallia centrală, sub Siagrius: regatul francilor

(până în 888). 493 Ostrogoții sub conducerea lui Theodoric („Dietrich von Bern”) cuceresc Italia: regatul ostrogoților (până în 540/52). 499 Trecerea francilor la creștinismul roman: romanizare în Gallia. 507/531 Victorii ale francilor asupra vizigoților: vizigoții în Spania.

Ca. 630 Revolta slavilor împotriva avarilor: imperiul lui Samo (până în 660).

„Migrația popoarelor” (începând cu 375) nu se mai poate rezuma din perspective europene doar la migrația poparelor germanice (până în

568) ca revers al căderii Romei, ci trebuie considerată și cea sud-slavă ca fiind inclusă. Ocuparea teritoriilor și întemeierea imperiului la sud de cursul mijlociu al Dunării, în Bulgaria de azi, de către bulgarii turco-mongoli, care însă s-au slavizat rapid, constituie un argument limpede.

După invazia vizigoților în Italia (401) și retragerea legiunilor romane de pe Rin și din Britannia (407) în apărarea Italiei, germanii au pătruns definitiv, prin trecerea Rinului la Mainz (406/407): vandalii, suevii și alanii (iranieni) au trecut repede înspre Peninsula Iberică prin Gallia și au întemeiat acolo regate de scurtă durată. Vizigoții s-au grupat cu regatul lor în jurul Toulouse-ului (418-507), alungându-i din Andaluzia, din ordinul Romei, pe vandalii care în cele din urmă au fondat un regat propriu (429-534) în jurul orașului Cartagina. Spre deosebire de aceștia, burgunzii au întemeiat pe cealaltă parte a Rinului, în jurul Wormsului, întâiul lor regat (413), care a fost zdrobit la scurtă vreme de către huni (436) (Cântecul Nibelungilor), supraviețuitorii întemeiând mai departe spre sud-vest, în Savoia, cel de-al doilea regat burgund (443-534).

Picții și scoțienii (scoții) celți s-au folosit de vidul de putere din Britannia, începând cu 407, pentru a ataca pe briții romanizați și creștinați. Mai întâi ca mercenari și mai apoi ca învingători (după tradiție în 449), anglii și saxonii au venit împingându-i pe picți și de asemenea pe scoțieni spre nord, iar spre vest pe briții creștinați, dintre care unii au fugit pe mare spre Armoricum (Bretania) (o legendă din ciclul Cavalerilor Mesei Rotunde). Din mici teritorii cucerite s-au format șapte regate anglo-saxone, cu diferite centre hegemoniale (Mercia, Wessex); acestea au fost mai târziu unite din afară prin cucerirea de către danezi.

Cucerirea Galliei de către franci, prin formarea regatului francilor (începând cu 486) a dus la realizarea unei largi structuri de putere, care a dat Europei latine în curs de formare o relativă stabilitate timp de 400 de ani. De durată mai scurtă, după retragerea hunilor spre est (454), a fost regatul gepizilor în Pannonia (454-567) și al ostrogoților în Italia (493-540/552). Gepizii au fost nimiciți de avari și longobarzi (567). În cele din urmă, avarii au ocupat ei înșiși Pannonia, făcând-o centru al „imperiului" lor (până în 803), împingându-i în același timp pe longobarzi spre Italia. Între timp acolo ostrogoții au pus capăt stăpânirii lui Odoacru. După moartea lui Theodoric, regatul lor a fost prada politicii de recucerire a lui Justinian I., cu scopul restaurării imperiului (535-552). După ce Italia a fost cucerită (552), dominația bizantină a fost zdruncinată de invazia longobarzilor în Italia (568), care au cucerit totuși

numai parțial Italia și s-au destrămat rapid în 35 de principate (547). Deja înainte de sfârșitul migrației „germanice”, s-a declanșat cea (sud-) slavă, și ea sub presiunea popoarelor turco-mongole (bulgari și avari): după primele invazii ale bulgarilor până în Grecia (517), au urmat cele ale slavilor (528). Avarii nou veniți (562) i-au măturat din fața lor pe slavii de sud, împingându-i în Peninsula Balcanică (din 582). Ocuparea de teritorii de către croați și sârbi (614) a dus la o situație stabilă, mai întâi fără a se forma state de întindere, în timp ce pe coasta Mării Adriatice, populația romanizată a rămas încă multă vreme în orașe izolate (între altele Split, Ragusa = Dubrovnik). Înfrângerea avarilor (și a perșilor) în fața Constantinopolului (626) a dat prilej unei revolte a populației mixte avaro-slave și a slavilor, ca un preambul la imperiul lui Samo (ca. 630-660), prima organizare a puterii politice a slavilor relevantă din punct de vedere istoric. Doar o dată cu întemeierea în sudul Dunării de jos a primului imperiu (tarat) bulgar (680), recunoscut formal de către Bizanț, s-a pus capăt migrației popoarelor în teritoriile aparținând odinioară Imperiului roman, în Apus (până în 568), și în Răsărit (până în 680).

53. Primele semne ale reconsolidării: papalitatea și regatul francilor, de la 440 până la 800

Din haosul de cuceriri și de state moștenitoare ale Imperiului roman, de cele mai multe ori având o existență scurtă, în Apus și (nesemnificativ/periferic) în Răsărit se trasează treptat contururile națiunilor europene de mai târziu. În combinații diferite de cuceritori și cuceriți, în cazul unora parțial chiar ieșind din nou la iveală continuități preromanice (Britannia, Gallia, Țara Bascilor), asimilarea a evoluat în diferite direcții. Astfel, din numeroșii factori etnici (germani, romani, populație galo-romanică, respectiv brito-romanică, slavi, bulgari) s-a format de-a lungul secolelor spectrul larg al națiunilor europene – printre altele portughezii, spaniolii, francezii, italienii, englezii, irlandezii, scandinavii, germanii, slavii de sud, cehii, rușii, polonezii, croații, sârbii, ungurii, românii, bulgarii, albanezii.

O etapă importantă a formării națiunilor a fost trecerea la creștinism. Cuceritorii germanici, inclusiv francii, au venit deja creștinați, ca arieni. Acolo unde, spre deosebire de populația cucerită, și-au păstrat religia ariană, ei au rămas minorități cuceritoare, în perioade de criză fără sprijin din partea populației supuse: vandalii (534) și ostrogoții (552) au dispărut rapid din această cauză. Acolo unde bariera creată de diferența confesională a căzut, prin trecerea la Biserica romană, s-a realizat asimilarea și formarea unui nou poporfrancii (499),

burgunzii (516), vizigoții (589). În mod asemănător a acționat și acceptarea creștinismului (bizantin) de către bulgarii turco-mongoli (864) și varegi (- vikingi din Suedia) asupra contopirii lor cu slavii de est, pentru a forma un nou popor, cel al rușilor.

Din rămășițele Imperiului roman apusean s-au născut forțe care ulterior s-au reîntors la Roma și prin pretențiile lor de a se răspândi au generat o nouă coeziune: Biserica romană și regatul francilor sub Merovingieni și Carolingieni. Biserica și regatul franc s-au regăsit în colaborarea pragmatică (751/756) încununată prin încoronarea ca împărat a lui Carol cel Mare (800).

Merovingienilor (până în 751). 486 Francii sub conducerea lui Clovis cuceresc statul galo-roman rămas, condus de Siagrius: regatul francilor (până în 888). 499 Convertirea francilor la creștinismul roman: romanizare în teritoriul galo-roman.

Burgunzilor (534), alamanilor, bavarezilor (537): Provence devine francă (537). 540 Cucerirea Romei de către Bizanț: papa supus al Imperiului roman de răsărit (până în 568).

567/568 O nouă scindare a regatului franc (până în 613) 585 Sinodul de la Macon: dijma bisericească. 590 Grigore I (cel Mare) papă (până în 604): a vieții de tip monahal în Biserica romană; alcătuirea Patrimoniului Sfântului Petru: baza materială pentru papă. 597 Convertirea anglo-saxonilor prin misiuni pornite de la Roma: crește influența (religioasă) a papei.

Papalitatea și regatul francilor francii conduși de Carol Martel. 741 Pippin (Pepin) al lll-lea majordom (pânăân 751). 751 Alianța dintre Pepin și papă împotriva longobarzilor. Pepin rege

(până în 768): Carolingienii regi (din 800 împărați) în regatul franc

(până în 888).

(până în 804): saxonii (772), longobarzii (779), avarii (796-803). 800 încoronarea lui Carol ca împărat la Roma: reînnoirea Imperiului roman

(apusean).

Dizolvarea puterii centrale și a birocrațiilor ei, ca și regresul economiei monetare, a orașelor și a marelui comerț, începuse deja în statul autoritar antic târziu. Germanii nu vroiau să distrugă Imperiul roman și au venit manifestând admirație față de realizările lui civilizatoare. Marile construcții ale romanilor (reședințe oficiale, străzi, poduri) au rămas pentru multă vreme intacte și au continuat să fie utilizate. Cu toate acestea, distrugerile inevitabile într-o cucerire și

fragmentarea puterii politice dată de migrația popoarelor au determinat în continuare trecerea spre feudalizare, încheiată prin prăbușirea totală a comerțului cu Orientul, odată cu ocuparea Siriei (635) și a Egiptului (641/642) de către arabi. Ca un simptom exterior al regresului economic și al civilizației, în statele germanice ulterioare imperiului baterea de monede de aur a încetat pentru cinci secole (pânăânl252).

În haosul migrației popoarelor, Biserica romană a salvat o rămășiță de latinitate și amintirea Antichității: ca episcop al Romei, papa a menținut în Roma devastată de jefuiri (410, 455) și de distrugerile din războaiele ostrogoților un minim de structură urbană și statală – constrâns fiind de vidul general de putere, și având calitatea de conducător al orașului. În mod asemănător au acționat și episcopii din majoritatea fostelor orașe romane. Biserica și mănăstirile, care în est, prin distrugerea literaturii antice „păgâne” au dat lovitura de grație perioadei clasice europene (391), au conservat în vest rămășițele culturii antice, între altele prin Ordinul benedictin (din 529) care își însărcina membrii cu copierea manuscriselor vechi, și prin Biserica monahală a Irlandei independentă de Roma.

Odată cu pretenția de primat religios-bisericesc (întâietate în fața celorlalți patru patriarchi din Antiohia, Ierusalim, Alexandria, Constantinopol), începând cu papa Leon I (440-461) a început ascensiunea papalității, chiar în perioada tulbure a migrației popoarelor. Dispariția imperiului ca structură politică în vest (476), întreruptă temporar de recucerirea Italiei conduse de Justinian (535/540 – 568), 1-a constrâns pe papă să se afirme politic, în vreme ce patriarhul

Constantinopolului a rămas sub dominația împăratului Bizanțului, sub forma cezaro-papismului bizantin. Trecerea popoarelor de cuceritori la credința romană a întărit poziția spiritual-bisericească și politică a papei – francii (499), burgunzii (516), vizigoții (589), longobarzii (590-680). În urma misiunilor sistematice de la Roma, s-au alăturat acestora și anglo-saxonii (597), mai târziu germanii din regatul francilor, de la est de Rin, sub episcopul misionar (anglo-saxon) Bonifaciu (716754). Un rol deosebit în creștinarea sistematică ulterioară prin intermediul Romei au avut cele trei arhiepiscopate de pe teritoriul german: Salzburg (798), Hamburg -Bremen (831/846) și Magdeburg (968) au sprijinit misiunile de convertire în sud-est, în Scandinavia și zona centrală din Răsărit.

Între timp, papa Grigore I (590-604), prin pretenția asupra „Patrimonium Petri” (teritoriu dăruit Bisericii romane din timpul lui Petru), a pus bazele materiale ale papalității. Sub presiunea

longobarzilor, papa a căutat sprijin material în puterea latino-apuseană dezvoltată la nord de Alpi, regatul francilor. Cele două părți s-au întâlnit într-o cooperare pe termen lung: carolingianul Pepin al III-lea a devenit cu acordul papei din majordom rege al regatului franc (751), în schimb papa a obținut de la Pepin, sub formă de proprietate suverană, ca bază a statului papal, din nou „Patrimonium Petri”, și mai extins decât teritoriul inițial.

Francilor le-a reușit în două etape de cucerire (486-537,768-804) să unifice Occidentul latin în cel mai mare și durabil stat al Evului Mediu timpuriu. Ei s-au romanizat cu repeziciune în Gallia, de-a lungul unei granițe lingvistice care s-a menținut uimior de stabilă mai mult de un mileniu. În timpul scindărilor din imperiu (511-558,561-613,639-687), nobilimea, adevărată purtătoare a puterii, reprezentată prin majordomi (începând cu 613), și-a câștigat o poziție de seamă în fața Coroanei, în regatul reunit (687), Pepinizii, dinastia carolingiană, i-au coborât pe Merovingieni definitiv la rangul de regi-fantoșă și au impus schimbarea dinastiei (751).

Regatul franc a determinat un model general în formarea feudalismului și a proprietății feudale în Europa Evului Mediu timpuriu. Taxa pentru Biserică (586) a devenit simbolul colaborării dintre Biserica feudalizată și puterea laică. O primă tendință spre o nouă putere regală centralizată, prin numirea de conți s-a împotmolit în feudalizare, nobilimea francă impunând conți care proveneau din aristocrația locală (614).

Pe plan extern, lui Carol Martel i-a reușit contraofensiva împotriva maurilor/arabilor în bătăliile de la Tours și Poitiers (732), pe plan intern Carol cel Mare a reînceput consolidarea la un nivel jos, prin legislație (capitularii) și reforma monetară (779/780), și mai departe expansiunea în toate direcțiile. Reluarea tradițiilor romane în „Renașterea carolingiană” și-a găsit expresia culminantă în încoronarea imperială de către papă, la Roma (800): într-o situație politică complicatăcum ar fi amenințarea Romei de către longobarzi în 751 și 772 sau cum ar fi domnia (ca

Sarazinii, normanzii, ungurii femeie) nu total recunoscută a împărătesei Irina în Bizanț (797-802) – încoronarea imperială a devenit simbol al restaurației Imperiului roman (de apus), ca și al colaborării dintre puterea religioasă și cea laică în Occidentul latin. În perioada confuză a fragmentării feudale, imperiul carolingian a devenit ca reînnoit Imperium Romanum un ideal al Evului Mediu târziu. Prin comitatele lui

de graniță a avut influență politică în toate direcțiile. Numele lui Carol a devenit în limbile slave și în limba maghiară cuvântul denumind „regele": „karol" în rusă, „krol" în poloneză (pronunțat „crul"), „kral" în cehă, „kiral" în maghiară.

54. Europa latină în fața unei noi agresiuni: sarazinii, normanzii, ungurii; destrămarea Imperiului carolingian, de la 787 până la 955

De la cucerirea Spaniei de către arabi/mauri (711), Europa latină, cu greu stabilizată ca regat al francilor, a intrat din nou sub o îndelungă opresiune externă: normanzi scandinavi/vikingi/danezi de la nord (începând cu 787), sarazini de la sud (începând cu 826) au grăbit destrămarea Imperiului carolingian după moartea lui Carol cel Mare (814). Mai târziu, incursiunile de pradă ale ungurilor după încheierea procesului de stabilizare în teritoriu (900) au intensificat devastarea generală care a determinat adâncirea Europei într-un nou stadiu de decădere al dezvoltării ei. În același timp, slavii de vest, în expansiunea lor spre apus, au încheiat ocuparea vidului relativ pe care în migrație îl lăsaseră în urma lor germanii de est (din 375), retrăgându-se din estul și din unele părți ale Europei centrale.

A Sardiniei (828).

Destrămare (aprox. Până în 892). 840/841 Sarazinii cuceresc Italia meridională.

Vest, Lotharingia (având coroana imperială), francii de est. 846 Sarazinii eșuează la porțile Romei (din nou în 849). 859 Normanzii în campanii de pradă pentru prima oară în Mediterana.

Separați; campanii de pradă către vest (până în 955). 899 Normanzii se stabilesc pe cursul inferior al Senei. 907 Cnezatul Moraviei Mari (din 830) distrus de unguri: cehii caută sprijin la germani. 911 Se stinge dinastia carolingiană la francii de est: Imperiul german

(până în 1806). Teritoriul ocupat de normanzi este recunoscut de Franța: ducatul Normandiei.

Râul Unstrut. 955 Bătălia de la Augsburg: victoria germanilor asupra ungurilor. Ungurii se statornicesc, hegemonia germanilor (până în 1198).

Victoria lui Carol Martel împotriva arabilor/maurilor care au pătruns din Spania (732) a marcat pe termen lung începutul celei de a doua etape de consolidare și expansiune a regatului francilor (768-804) sub dinastia carolingiană. La sfârșitul acesteia, încă în epoca lui Carol cel Mare, au început incursiunile de recunoaștere și de pradă ale normanzilor/vikingilor/danezilor din Scandinavia, mai întâi în afara

regatului – sud-vestul Angliei (Dorset) (787), nordul Angliei (Lindisfarne) (793), Irlanda (795): se întemeiază Haithabu (804) într-un punct cheie pentru comerțul dintre Marea Baltică și Marea Nordului. Normanzii au profitat de destrămarea imperiului carolingian, începută odată cu prima scindare prin Ordinatio imperii (817) și cu războiul civil (din 833), pentru a face incursiuni anuale de pradă în imperiu (843-892). Datorită enormei lor mobilități pe apă și datorită armelor lor superioare, au fost pentru multă vreme o redutabilă putere militară. Prin campaniile lor de pradă au grăbit destrămarea puterii administrative centrale în centre regionale, care serveau apărării în fața normanzilor. În câteva locuri, normanzii au început chiar să-și formeze așezări – în afara imperiului carolingian (Dublin, 841; Kiev, 860; Novgorod, 862; Danelag în Anglia, 867/871), ca și în Francia vestică (Normandia 899/911).

Concomitent, expansiunea sarazinilor (arabi din Ifriquija)(= Africa de Nord, în jurul Cartaginei/Tunis) a slăbit sistemul latin în ansamblu, mai întâi începând cu ocuparea Cretei (826), de aici răspândindu-se în Sicilia, Sardinia, Italia meridională și în unele părți din Corsica (din 827). Papa a reușit să apere de două ori Roma în fața atacurilor lor (846, 849) doar cu greu. O dată cu ocuparea Fraxinetum-ului (Garde-Freinet) pe coasta din Provence (889) sarazinii au câștigat un punct de plecare fortificat, de unde terorizau prin jafurile lor Italia și Imperiul carolingian în partea de sud, ajungând până în Elveția de astăzi (pânăân 972).

Căderea Imperiului carolingian este unul dintre evenimentele fundamentale ale Evului Mediu. Ca rezultat ale scindării sale, în Francia estică și cea vestică, au apărut regatele Franței și Germaniei. După moartea lui Carol cel Mare (814), Ordinatio imperii a fiului său Ludovic cel Pios a determinat mai întâi obișnuita subîmpărțire a imperiului între fiii săi (817). O reîmpărțire în avantajul fiului din cea de a doua căsătorie, Carol cel Pleșuv (829), a provocat revolta celor trei fii, Lothar, Pepin și Ludovic, împotriva împăratului Ludovic (830), care a dus la detronarea (833) și reinstaurarea (834) acestuia.

După moartea lui Ludovic (840), odată cu reluarea războiului civil – în final Ludovic Germanicul și Carol cel Pleșuv împotriva fratelui mai vârstnic Lothar – și cu tratatul de împărțire de la Verdun (843), a început destrămarea imperiului: Francia estică și cea vestică s-au dovedit a fi mai stabile decât organismul statal al lui Lothar, de la vărsarea Schelde/Maas până în Italia, în ciuda titlului imperial. După moartea lui Lothar I (855), acest stat a fost împărțit între fiii lui prin tratatul de la Meersen (870), partea centrală a imperiului, „Lotharingia”, de la nord de

Alpi, a fost absorbită de Francia de est și cea de vest. După un scurt intermezzo de reunificare a imperiului sub Carol al IH-lea (cel Gros) (885-887), Imperiul carolingian se destramă definitiv: nobilii Franciei de est l-au detronat pe Carol al IH-lea întronându-1 pe Arnulf de Carintia ca rege al francilor de est (888). În Francia de est ca și în cea de vest puterea centrală, inițial reprezentată încă de dinastia carolingiană pe cale de dispariție, era foarte slabă, sfârșitul ei fiind considerat a fi începutul regatelor Germaniei (911) și Franței (987). La slăbirea puterii coroanei au dus și războaiele de apărare împotriva normanzilor în Franța (până în 924), și împotriva ungurilor. După nimicirea cnezatului vest-slav al Moraviei Mari (830-907), ungurii au pornit de la baza lor – în Ungaria de astăzi, ca și înaintașii lor (hunii și avarii), campanii de pradă până în Spania, prin urmare noi devastări. Pentru a se apăra mai bine în fața ungurilor, a normanzilor (și a slavilor de vest), puterea politică s-a regionalizat, prin formarea de noi ducate tribale, pe care, după stingerea spiței carolingiene (911), un rege le-a unit mai ferm.

În condițiile firave ale începuturilor lor, germanii au fost siliți, în scopul prevenirii devastărilor ungurilor, să plătească mai întâi o perioadă de 7 ani de pace prin tribut (926). De aceasta a profitat noul rege Henric I din dinastia saxonă pentru reorganizarea militară. Cavaleri în armură, sprijiniți de bastioane de graniță la est, au întărit forța de apărare. Pornind de la această bază, cu o victorie întâmplătoare în fața ungurilor, pe râul Unstrut, s-a reușit o primă consolidare internă (933). Ea a dat germanilor suficientă forță pentru a-i învinge pe unguri la Augsburg definitiv (955). Astfel germanii au devenit automat puterea cea mai mare a Apusului latin – între califatul Cordobei în vest și Bizanț în est. Totodată germanilor uniți le-a revenit rolul de frunte în spațiul creștin roman și dominația (hegemonia) în Europa latină (până în 1198).

55. Noua consolidare în Apus (955/962) și în Răsărit (China, 960): Marea Trecere de la anul 1000

Din a doua jumătate a secolului al X-lea se conturează la ambele extreme ale Eurasiei, în Occidentul extrem și în Orientul îndepărtat, o consolidare pe termen lung. În Europa latină, aceasta a pus capăt secolelor de haos ulterioare căderii Romei (476), iar în China deceniilor de tulburări și dezbinare politică de la căderea dinastiei T'ang (906). Întemeierea dinastiei Sung (960) șialmperium Romanum al germanilor (962), după înfrângerea ungurilor (955), corespund ca premise istorice și consecințe. Comună celor două a fost o dezvoltare economică și

demografică îndelungată. Aceasta a dat un nou avânt marelui comerț intercontinental, mai ales prin reintegrarea Europei în marele comerț.

Totodată, expansiunea economică și demografică a determinat și o expansiune teritorială și a puterii politice. Reconsolidarea Chinei s-a desfășurat, în ciuda zdruncinărilor și crizelor interne, în continuare pe baza unității și continuității imperiale ca și cum acestea ar fi fost certe, în vreme ce reconsolidarea statală în Europa s-a realizat printre popoarele, statele și națiunile în rivalitate. In cea de a doua jumătate a Evului Mediu eurasiatic pentru China a început o jumătate de veac de relativă întâietate, pentru Europa o la fel de lungă perioadă de dezvoltare, care, trecând prin conflicte și crize variate, a pregătit expansiunea transoceanică a Europei. Prologul trebuie considerat ca fiind contraofensiva

Anul 1000231

Occidentului latin împotriva Islamului și a ortodoxiei, care și-a găsit spectaculosul apogeu în cruciade.

Între China, ca centru tradițional cultural și politic, și Europa, ca nou centru politic în plină dezvoltare, invazia turcilor în marile centre culturale (India, Persia, Mesopotamia) în jurul anului 1000 a fost evenimentul major unic. Importantă a fost și islamizarea Kanem-ului, ca moment incipient al islamizării Sudanului (1007) și întemeierea Delhi-ului ca nou centru politic al Indiei (de nord) (993). În ansamblu, aceste evenimente fac ca anul 1000 să fie mai mult decât o dată simbolică rotundă pentru trecerea într-o nouă mare epocă a Evului Mediu eurasiatic.

Consolidare generală în Europa – dezvoltare economică și demografică (neatestată istoric). Cucerirea Buharei de către turcii conduși de Selgiuk: prima apariție a turcilor la marginea marilor centre de civilizație.

Arhiepiscopat la Gniezno: Polonia este independentă de Germania din punct de vedere politico-religios. Veneția începe expansiunea pe mare în Adriatica, mai întâi împotriva piraților dalmați. Vikingi din Groenlanda ajung în America de Nord („Vinland”) Sancho cel Mare al Navarrei (până în 1035): în timpul domniei lui are loc prima unire treptată a regatelor creștine din nordul Spaniei împotriva musulmanilor.

Cea. 1000 Construirea de diguri pe coasta sudică a Mării Nordului din Flandra până în Jutland; asanarea mlaștinilor (mai întâi în Țările de Jos) (ameliorări).

Război civil în Califatul Cordobei (până în 1031): primul pas al căderii Califatului, o premisă a Reconquistei (din 1064)

După constituirea Chinei ca imperiu (221 î. Hr.) și unificarea Apusului îndepărtat de către Roma (cea. 200 î. Hr.), relativ concomitent, trecând prin punctul culminant al Antichității eurasiatice și prin decăderea relativ simultană a unității imperiale, din motive asemănătoare (feudalizare, nomazi turco-mongoli) (326, 476), reconsolidarea Orientului îndepărtat (960) și a Occidentului extrem (962), și ele aproximativ simultane, au avut urmări similare: avântul economiei, creșterea demografică, (re) însuflețirea marelui comerț intercontinental, a economiei monetare și a urbanizării, având efecte și asupra regiunilor dintre cele două centre laterale ale Eurasiei (China, Europa latină). În perioadele următoare, concentrarea asupra Europei este suficientă pentru a explica evoluția ulterioară spre cel mai dinamic și vital centru cultural, care se pregătea, văzut dinafară, încă în umbra vechiului Orient, să depășească prin expansiunea sa peste ocean (din 1492/1498) toate vechile centre culturale.

În mod normal, noua consolidare a Europei de după 955 și-a pregătit intrarea cu mult înainte: în Apus, prin recunoașterea noilor teritorii normande odată cu integrarea ducatului Normandiei ca vasal al coroanei vest-france/franceze (911) și prin trecerea normanzilor la creștinism (912), pericolul normand era ca și depășit. Normanzii s-au romanizat rapid. După ultimele incursiuni de pradă (până în 924), Normandia a rămas totuși un vasal din cei mai greu de dominat și a devenit locul de plecare al cuceririi normande asupra Angliei (1066), lucru care împreună cu distrugerea localității Haithabu de către obodriții redeveniți păgâni (1066), Anul 1000233 marchează sfârșitul epocii normanzilor. După Augsburg (955), ungurii și-au încetat campaniile de jaf din Apus, s-au sedentarizat complet și s-au integrat ca regat, odată cu creștinarea sub Ștefan I (cel Sfânt) (1000), în sistemul de state romano-catolice. Prin expansiunea lor spre est (Transilvania) împotriva unor rămășițe ale latinității Imperiului roman de răsărit (valahi), și spre sud (Croația), în scopul creării unei hegemonii regionale proprii, Ungaria creștină a preluat în numele Romei o funcție misionară militantă împotriva ortodoxiei grecești, și totodată o poziție de avangardă a germanilor, prin separarea slavilor de vest și de sud. Încetarea întinselor migrări ale ungurilor a dat posibilitatea polonezilor, sub Piaști (960), să se consolideze ca stat, desăvârșit prin preluarea religiei creștine romano-catolice sub Mieszko I (966).

În ansamblu, trecerea la creștinism (cel romano-catolic sau cel grec) a avut pentru consolidarea Europei o importanță covârșitoare: Bulgaria (846), începutul creștinării cehilor sub Vaclav (Venceslav) cel Sfânt (919-929), întărită instituțional prin dioceza de la Praga (973), Danemarca (treptat începând cu 960), Polonia (966), Rusia (988), Norvegia (995), Ungaria (1000), Suedia (1008). În multe țări, regele/principele sub care s-a realizat trecerea la creștinism a fost canonizat. A apărut o comunitate interstatală care dădea primele semne ale unor principii de drept dominante, având caracter obligatoriu cel puțin în spațiul ei. În Occidentul latin, papa a câștigat treptat o autoritate deosebită și în ce privește aspectul politic, întărit odată cu reforma Bisericii (începând cu 1059), care a pornit de la mănăstirea reformatoare Cluny (910).

Noua pacificare relativă a Europei a dat posibilitatea unei creșteri de populație și de producție, care a dus la prosperitate pe termen lung – în ciuda tuturor crizelor și războaielor grele de până în prezent. În acest proces deosebit de complex s-au influențat, s-au condiționat și s-au amplificat reciproc mai mulți factori, astfel încât cu greu s-ar putea desemna unul singur drept cauză principală sau singulară: exploatarea teritorială cu scopul extinderii și intensificării producției agricole, reînsuflețirea marelui comerț în Orient și în orașe (inițial în vechile orașe romane), care erau și centre ale unei producții meșteșugărești în creștere, refacerea economiei monetare.

Marea mișcare de exploatare teritorială a început în Franța, pornind de la Ile-de-France, depresiunea Parisului, unde regii capețieni aveau cea mai mare parte a domeniilor coroanei. Exploatarea teritorială a atins și Germania și a continuat cu așa-numita „colonizare" germană de est în Răsăritul slav. Ordinul reformator burgund al cistercienilor (începând cu 1098) a accelerat deschiderea agrară a Europei latine în toate cele patru zări – din Peninsula Iberică, dincolo de Anglia spre Scoția, Germania, până în Polonia. Pe la 1000 au apărut în nord-vestul Europei două forme deosebite de exploatare teritorială, îndiguirea Mării Nordului din Flandra până în Jutland și asanarea mlaștinilor. Până în epoca modernă timpurie, marii specialiști în ambele domenii, extinzându-și activitatea până în Rusia – cum ar fi ridicarea orașului Petersburg (începând cu 1703) – erau flamanzii/olandezii.

Și mai spectaculoasă a fost reînsuflețirea marelui comerț cu Orientul, care, cu excepția unor bunuri de lux și a unor veșminte de fast pentru episcopi, dispăruse cu totul începând cu jumătatea secolului al

Vll-lea. În scopul aprovizionării metropolei Constantinopolului (cea. O jumătate de milion de locuitori) cu alimente, materii prime (lemn de construcție) și sclavi (= slavi), a început modest un nou comerț mediteranean prin portul Veneția, supusă formal Bizanțului. La rândul ei, Veneția s-a dezvoltat în așa măsură, încât pentru aprovizionarea ei ca piață urbană a stimulat din nou Italia de nord. Aici, Milano a devenit un nou centru al producției meșteșugărești, mai târziu și al marelui comerț. Noua bunăstare dată de producția agrară și meșteșugărească în creștere începând cu pacificarea relativă a Europei a creat din nou posibilitatea marelui comerț peste Marea Mediterană, mai întâi tot cu bunuri de lux pentru aleșii societății, regi, duci, marea nobilime, înaltul cler, curând și pentru noua pătură orășenească de sus a negustorilor, între care evreii au jucat un rol important. La fel a început, treptat, și un comerț peste Marea Nordului și Marea Baltică, mai întâi făcut de negustorii țărani ai frizonilor; acesta a fost preluat mai târziu în cea mai mare parte de normanzi, ca piraterie în combinație cu comerț. Varegii (vikingi din Suedia) au realizat la răsărit o legătură directă între Bizanț și Scandinavia prin sistemul de lacuri și râuri ale Rusiei și prin Marea Neagră și au pus prin Rusia kieveană (860/862) bazele Rusiei medievale.

Astfel, în jurul anului 1000, un nou sistem economic european își făcea apariția. Avea două mari centre: un prim centru se întindea din Italia septentrională până în Toscana (Florența), cu rădăcini în tradițiile romane și în Orient. Aproape un secol mai târziu a apărut un centru nou, secundar, în Țările de Jos. Se baza pe prelucrarea metalelor (Valonia), într-o continuitate neîntreruptă încă de pe vremea celților, și pe prelucrarea lânii (in special din Anglia) în Flandra. Căile de legătură între cele două centre (Rin-Ron; Champagne) au dobândit o nouă însemnătate, mai întâi târgurile din Champagne, apoi trecătorile prin Alpi (Brenner, St. Gotthard), mai apoi și legătura maritimă Genova-Brugge de-a lungul coastei Atlanticului (începând cu 1298). În final, Europa latină, prin revigorarea ei economică, a ajuns la o nouă putere militară, astfel încât a trecut din nou la alungarea arabilor/sarazinilor din sudul Europei, din Garde-Freinet (972), Corsica (1020), Sardinia (1022), sudul Italiei (din 1030), Sicilia (1060-1090), Malta (1090), continuând cu Reconquista sistematică din Peninsula Iberică (începând cu 1064) și cu cruciadele (începând cu 1096). Participarea orașelor portuare italiene

(Genova, Pisa), a normanzilor și a ordinelor cavalerești religioase la ofensiva latino-francă, orientată atât împotriva ortodoxiei grecești cât și împotriva islamismului, a avut o importanță covârșitoare.

56. Italia în Evul Mediu, de la 401/476 până la 1494: vidul de putere și dominația culturală

După ce Roma a dăinuit sute de ani ca mare imperiu, în trecerea de la Antichitatea târzie la Evul Mediu timpuriu, Italia s-a mistuit sub forma ei de centru al puterii. Dispariția ei este de-a dreptul o cezură în istoria universală dintre Antichitate și Evul Mediu. Ca și învecinată Grecie mai devreme, Italia a fost centrul unui vid de putere, începând cu agonia (401) și căderea Imperiului roman de apus (476) – timp de aproape 1500 de ani, până la victoria Risorgi-mento-ului (1859/1861). Italia era de cele mai multe ori fragmentată politic, adesea împărțită între mai mulți cuceritori în același timp, dar a dovedit mereu o poziție culturală și economică aparte în Europa.

Odoacru (până în 490/93).

Italia mai întâi în întregime (până în 568). 568 Longobarzii cuceresc părți ale Italiei.

Toscana sub dominație francă (până în 888). 800 încoronarea ca împărat a lui Carol de către papă. 827 Sarazinii încep cucerirea Siciliei: expansiunea sarazinilor pe marile insule și în Italia meridională. 843 Italia sub dominația francă a imperiului de mijloc al Lotharingiei.

(până în 870).

Italia septentrională (până în 1183): dese incursiuni la Roma. 1000 Expansiunea Veneției pe coasta dalmată.

Meridională (până în 1090). 1030 Normanzii în Aversa (Neapole): expansiunea împotriva sarazinilor și

Bizanțului. 1045 Pataria (mișcarea patarilor) la Milano: conflicte sociale și reformă bisericească.

—1354, 1434. 1183 Pacea de la Konstanz: se încheie dominația germană în Italia.

Autonomie pentru orașele Lombardiei și Toscanei. 1194 Sicilia sub dinastia Staufenilor (până în 1266). 1215 Pentru prima oară guelfii și ghibelinii în conflict la Florența. 1252 Se bate din nou monedă de aur în Apus – la Florența. 1256 Războiul de 100 de ani între Veneția și Genova (până în 1381). 1266 Regatul Neapole/Sicilia trece la dinastia franceză de Anjou. 1282 Vecerniile siciliene: ieșirea Siciliei de sub dinastia de Anjou.

Dominația Anjou se va limita la Neapole (până în 1481).

Sicilia sub Aragon/Spania (până în 1504/1713). 1298 Prima rută maritimă stabilă Genova-Bruges-Londra. 1309 „Captivitatea babilonică a Bisericii” (până în 1377): papa la Avignon. 1339 Boccanegra primul doge

în Genova (până În1348, 1356-1363). 1378 Marea schismă apuseană (până în 1417): papi la Roma și la Avignon

(până În1417). Revolta ciompilor la Florența. 1395 Milano ducat sub Visconti (|”ână În1447). 1434 Balia (dominația) familiei Medici în Florența (până În1494). 1450 Milano sub dinastia Sforza (până În1500/1515).

De la invazia vizigoților (401), au trecut prin Italia valuri succesive de cuceritori: Odoacru (476-490/493), ostrogoții (493-540/552), Imperiul roman de răsărit (540/552), longobarzii (568) care au stăpânit doar părți ale Italiei, francii (774-888), sarazinii în marile insule (începând cu 827) și în Italia meridională (până în 1090), germanii (951/961 -1183), normanzii (1030-1194), dinastia Staufen (1194-1266), dinastia Anjou (1266-1442), AragonuVSpania (1282-1713), Franța (1494-1559). Cu excepția hunilor (452), toți aceștia și-au întemeiat stăpâniri proprii, începând cu longobarzii (568) și până la Napoleon I (1806-1814), însă doar pentru moment și doar în unele părți ale Italiei. Numai unii dintre cuceritori au fost asimilați odată cu trecerea timpului (longobarzii, normanzii).

Cu toate acestea, Italia și-a păstrat mereu o poziție deosebită în Europa. Bogăția istoriei Italiei constă tocmai în opoziția dintre fragmentarea politică și influența culturală. Mai bine de un mileniu și jumătate această istorie se confundă cu istoria unor factori de putere unici (papa, orașele, regiuni istorice). Papa reprezenta la Roma un exemplu real de continuitate transformată a Antichității, și avea ca vârf al Bisericii romane o mare influență religioasă și politică în Europa latină. Ca stăpân al statului papal (756-1870) el deținea o bază materială laică a puterii, prin care, timp de mai bine de un mileniu de abundență a formelor statale în schimbare pe teritoriu italian, s-a realizat o continuitate de o factură deosebită. Prin papă, Roma a devenit și centru de legitimare religioasă a celor mai înalte dinastii politice din Europa latină, începând cu încoronarea ca împărat a lui Carol cel Mare (800) și a lui Otto cel Mare (962). Italia septentrională și Toscana au ajuns astfel sub dominația francilor (774-888) și a germanilor (951/961-1183), chiar dacă reprezentau doar țări de trecere spre Roma. De altfel, bunăstarea în creștere începând cu revigorarea economică generală a Europei le-a făcut atrăgătore pentru cuceritori.

Datorită apropierii ca spațiu de cultura Antichității, Italia dovedea față de restul Europei latine, chiar în condițiile decăderii generale a civilizației din Evul Mediu timpuriu, un avans în ce privește cultura și

civilizația. De la trecerea într-o epocă nouă odată cu anul 1000, Italia era și centrul economic numărul 1, care s-a dezvoltat odată cu reînsuflețirea marelui comerț în dreptunghiul Veneția-Milano-Florența-Genova. Alungarea sarazinilor (1020-1090) a dat ocazia normanzilor din Italia de sud, care erau asimilați cu repeziciune, să înlăture și ultimile rămășițe ale prezenței bizantine (1043). Combinația de apărare ofensivă antimusulmană și antibizantin-ortodoxă a continuat după schisma definitivă între Roma și Constantinopol (1054) sub forma cruciadelor (1096-1291), la care au participat cu precădere normanzii italieni (alături de cei francezi) și orașele comerciale cu flotele lor.

Odată cu ligile (conjurațiile) orășenești, mai întâi în Benevento (1015), și cu funcționarii electori, mai întâi consulii din Milano (1117), Italia a avut o contribuție deosebită la afirmarea libertăților orășenești și a administrației autonome, cu influență aparte asupra Germaniei, care devenea și ea un vid de putere (din 1198). În sens contrar, ieșirea de sub dominația germană a fost o premisă pentru ascensiunea comunelor italiene spre autonomie (1183). Prin manifestările lor în Milano (1045), patarii au deschis conflictele sociale urbane, în zona de tensiune dintre ideologia sărăciei a creștinismului primitiv și parvenitism, la Milano constituindu-se și ca bază pentru reforma Bisericii. Prin combinația lor de patos democratic și imperial (un recurs la măreția imperială a Romei), revoluțiile urbane antipapale au conferit comunei din Roma, și sediului papal (1143-1154, 1252-1258,1347-1354,1434) o amprentă specifică italian-medievală.

Conflictul german intern dintre Welfi și Staufeni a continuat pe teritoriu italian, în nenumărate comune prin războaie civile haotice între guelfi (apărători ai papei) și ghibelini (apărători ai imperiului) (începând cu 1215, Florența), în care militari corupți (condotieri) împreună cu mercenari jucau un rol din ce în ce mai mare.

Pe parcursul ofensivei latine generale împotriva islamismului și a ortodoxiei (cruciade; Imperiul Latin 1204-1261), orașele portuare învrăjbite Veneția și Genova au preluat controlul asupra estului Mării Mediterane și a marelui comerț de aici, odată cu aceasta și asupra rutei economice și de trafic de prim ordin, cea mai importantă a Evului Mediu european. Mai cu seamă în sudul Italiei modul de viață nomad (transhumanta) acoperind distanțe mari făcuse deja loc unor deosebiri de structură între nordul cu o dezvoltare de tip meșteșugăresc (astăzi: industrial) și sudul agrar, în mare măsură pustiit, deosebiri care și

pentru Italia contemporană înseamnă o grea povară: oile au păscut bazele civilizatoare ale sudului.

Un regulament de pace după pacea de la Lodi (1454) a asigurat Italiei o excepțională periodă pașnică (1455-1494). Întărită prin afluxul învățaților greci după căderea Constantinopolului (1453), Italia atinsese atunci, în perioda de înflorire a Umanismului și Renașterii, un rang cultural mondial, până când și-au făcut simțit efectul alți factori: expansiunea continuă a Imperiului otoman, mai ales împotriva Veneției și a Genovei, războaiele pentru stăpânirea Italiei odată cu invazia franceză în Italia (1494-1559), devastarea economică a regiunii mediteraneene odată cu expansiunea Europei peste ocean (1492/1498), Reforma (începând cu 1517).

57. Ruta Marea Nordului-Marea Baltică în Evul Mediu, de la 787 până la 1494

Cu dificultăți de alt gen s-a confruntat dezvoltarea temporal mai scurtă a celei de a doua rute economice și de trafic în Evul Mediu european, cea a spațiului dintre Marea Nordului și Marea Baltică. Fără a avea tradiția milenară a continuității culturale mediteraneene, acest spațiu s-a dezvoltat la început șovăitor și a luat avânt real doar prin contactul cu ruta sudică, cu Mediterana (prin intermediul varegilor), respectiv cu Bizanțul și cu Călifarul. Totuși ruta nordică economică și de trafic se leagă în multe privințe de istoria popoarelor învecinate – Anglia, Belgia/Țările de Jos, Germania, Norvegia, Danemarca, Suedia, Polonia, Rusia.

Ruta Marea Nordului – Marea Baltică comerciale pe Marea Nordului și Marea Baltică (până în 1066).

Marca daneză a Imperiului carolingian împotriva danezilor.

Vikinge (din 787).

Care vizitează Gotland. 1201 Este întemeiată Riga: întemeierea orașelor portuare germane pe coasta sudică a Mării Baltice. 1227 Bătălia de la Bornhoved: victoria principilor/orașelor germane de nord asupra Danemarcei. Înflorirea orașelor germane de pe coasta de nord. Cea. 1230 Tratatul Lubeck-Hamburg: nucleul Ligii hanseatice de mai târziu. 1230 Este întemeiat Thorn: expansiunea Ordinului german (teuton) dincolo de cursul inferior la Weichselului. 1237 Ordinul teuton preia cuceririle Ordinului Cavalerilor Spadei (Gladiferi): extinderea Ordinului teuton în spațiul Mării Baltice. 1242 înfrângerea Ordinului teuton în lupta de pe lacul Ciud („bătălia de pe gheață”) împotriva Novgorodului sub conducerea lui

Aleksandr Nevski: rușii ortodocși se impun. 1250 Prima atestare a Stockholmului ca oraș întemeiat de comercianții germani.

Accesul la Marea Baltică (până în 1457/1466).

Liberă prin Sund. Punctul culminant al puterii Ligii hanseatice.
1386 Uniune personală Polonia-Lituania împotriva Ordinului teuton.
1410 Bătălia de la Tannenberg: victorie de partea Poloniei-Lituaniei asupra

Ordinului teuton. Întrerupere definitivă a colonizării germane în est

(din 1134). 1454 Lupte ale Poloniei/Stărilor prusace împotriva Ordinului teuton

(până în 1466). 1466 A doua pace de la Thorn: Ermland, Pomerelia, Kurlanda revin

Poloniei, statul Ordinului teuton trece sub suzeranitatea poloneză

(până în 1660).

Încheiată de Ivan al lll-lea: Liga hanseatică sub presiunea marilor state în plină dezvoltare.

Romanii, prin Britannia și delta Rin-Schelden au controlat temporar doar coasta sudică a Mării Nordului. După retragerea lor din Britannia (407) și după stabilirea anglo-saxonilor în teritoriu (din 449), comercianții țărani frizoni dețineau întregul comerț rămas pe coastele sudice ale Mării Nordului. Și în peuoada sa de înflorire maximă, Imperiul carolingian a desfășurat în nord doar activități minore. Carol cel Mare s-a opus întemeierii vikinge Haithabu, prin Marca daneză (804), pentru a controla ruta pe atunci avantajoasă între Marea Nordului și Marea Baltică. Aflat în declin însă, imperiul carolingian a deschis drum normanzilor/vikingilor/danezilor, care începând cu 787 își făcuseră apariția jefuind dincolo de granițele Scandinaviei și care au acaparat aproape în totalitate comerțul de pe Marea Nordului și Marea Caspică.

Revolta fiilor lui Ludovic cel Pios împotriva tatălui lor (830-834) a fost folosită de normanzi pentru a face an de an incursiuni de pradă („vikingi") în imperiul franc (834-cca. 892). Pentru a se apăra de aceștia s-a format comitatul de Flandra (864), care cu centrul ei Brugge (Bruges) (din 1093) a ajuns la o poziție dominantă pe ruta Marea Nordului-Marea Baltică, totuși nu înainte de stabilizarea generală a Europei (după 955/1000).

Importanță deosebită au dobândit varegii (din Suedia): prin expansiunea lor spre sud, traversând rețeaua rusească de lacuri și fluvii,

au stabilit legături comerciale înspre Constantinopol și Bagdad și au creat bazele Rusiei medievale (Rusia kieveană, 882).

La finele epocii vikinge (1066), comercianții de la nord de noile centre ale puterii și de la nord de Imperiul roman-german au preluat treptat comerțul Mării Nordului și Mării Baltice. Primele semne au fost date de vechiul Koln și pe atunci de mai tinerele orașe Hamburg și Bremen, mai apoi și de mai nou întemeiatul Liibeck, cel mai înaintat spre est, aproape de vărsarea râului Traven și orientat spre Marea Baltică. Deja pe atunci, sub conducerea Lubeckului s-a dezvoltat un alt germene al Hansei de mai târziu (1161), care încerca să monopolizeze comerțul cu Novgorodul (și astfel cu Orientul Mijlociu) prin Gotland (Wisby). Din conlucrarea mai multor factori de cristalizare s-a dezvoltat Liga hanseatică (germană), mai întâi ca uniune a comercianților (Hansa Comercianților), mai târziu consolidată politic, instituționalizată ca alianță a orașelor comerciale autonome (Hansa Orașelor Comerciale 1356/1358). Așa au luat ființă pe coasta de sud a Mării Baltice orașe comerciale germane începând cu Liibeck, respectiv Bremen (Riga, 1201) și până la Reval (astăzi Tallinn), în rândul cărora a intrat mai târziu și Stockholm (1250). Orașele au fost fie nou întemeiate, fie întemeiate pe lângă așezări locale mai vechi, care au fost puse în umbră de orașele comerciale germane sau absorbite aproape în totalitate (Danzig, Reval). Cele patru reprezentanțe externe permanente ale Ligii hanseatice – Bergen, Londra, Brugge, Novgorod trasau aproximativ și cadrul puterii ei de influență.

Din această cauză, înflorirea și poziția de putere dominantă a Hansei intră și în istoria colonizării germane în est (1134 -1410): multe din orașele germane nou întemeiate în țară s-au alăturat Ligii hanseatice. Ordinul german (teuton), unul dintre cele mai ciudate efecte ale colonizării germane de est – inițial constituit în a treia cruciadă (1190/1198) – era unica forță locală membră a Hansei. Colonizarea germană din est intră prin acestea și în alte corelații istorice, reprezintă atât o parte a expansiunii generale a Occidentului latin spre interior (exploatarea terenurilor), cât și spre exterior, parțial, prin elemente ale cruciadei (cruciada din 1147 „a convertirii”, întemeierea Koenigsbergului de către Ordinul teuton, în 1255, în timpul unei cruciade împotriva păgânilor), ca de altfel și prin orientarea ofensivă antiortodoxă împotriva rușilor ortodocși de nord (1242).

Odată cu întemeierea sa, plecând de la cursul inferior al Weichselului (Thorn, 1230), Ordinul teuton s-a folosit de paralizarea

internă a Poloniei – dezmembrare politică (1138-1320), atacuri ale mongolilor/tătarilor (1241-1287) – în scopul expansiunii sale și cucerind Danzigul (1308) și Pomerelia (1309) a închis accesul Poloniei la Marea Baltică. După reconstituirea (1320), consolidarea ei sub Cazimir al III-lea cel Mare (1333-1370) și extinderea prin uniunea personală cu Lituania (1386), Polonia s-a concentrat mai ales asupra eliminării blocadei germane spre Marea Baltică, ceea ce a și reușit în două asalturi (1410/1411,1454-1466). În urma victoriei polono-lituaniene au survenit în paralel atât căderea Ordinului teuton, declanșată astfel, cât și sfârșitul colonizării germane de est în Evul Mediu. Același mecanism – dezvoltarea marilor state și a monarhiilor naționale în Răsărit (Polonia, mai târziu Rusia) și în Apus (Franța, Anglia) a fărâmițat începând cu sfârșitul secolului al XV-lea și poziția economică-politică dominantă a Hansei germane, lucru evident și datorită închiderii reprezentanțelor Hansei din Novgorod (1494) și Londra (1598). Între alte cauze se numără și dezvoltarea vechilor Țări de Jos, mai întâi Flandra și Brabant, ca al doilea centru economic ca importanță în Europa latină, aproximativ un secol mai târziu după cel venețian-lombard-toscan. Flandra și Brabantul au prosperat prin producția textilă, Flandra mai ales prin prelucrarea lânii englezești. La nord de Alpi, Flandra-Brabant a devenit regiunea cea mai puternic urbanizată. Existau raporturi cu Hansa, de cooperare și rivalitate, mereu tensionate: în Brugge se afla una dintre marile reprezentanțe externe ale Ligii hanseatice (1252/53 -1546), dar printre altele existau și blocade comerciale armate ale Hansei împotriva Flandrei (1358-1360,1388-1392,1451 -1474), care au pregătit ruptura definitivă.

În pragul epocii moderne, în fața Hansei în declin s-au impus comercianții din Țările de Jos, al căror centru de greutate s-a deplasat înspre Olanda. În aceeași perioadă, regatele Danemarcei și Suediei, aflate într-o rivalitate puternică, au declanșat lupta penru dominația asupra Marii Baltice („Dominium Maris Baltici”) ca moștenitoare ale Hansei. În spatele Olandei, Anglia dinspre vest și Rusia dinspre est se pregăteau să preia controlul mai întâi asupra Mării Nordului și Mării Baltice, ca o premisă a ascensiunii ulterioare ca noi mari puteri, puteri hegemonice. Astfel, în Evul Mediu, ruta Marea Nordului-Marea Baltică se dovedește a fi spațiul de pregătire pentru expansiunea de mai târziu a Europei dincolo de ocean, peste Atlantic: superioritatea tradițională a bunurilor de larg consum din spațiul Mării Nordului și Mării Baltice și-a găsit urmare în comerțul colonial de amploare, mai ales al Angliei și al coloniilor ei.

58. Imperiul german, respectiv Imperium Romanum de națiune germană ca nou centru al puterii, de la 962 până la 1198: începuturile sistemului european

Odată cu începuturile consolidării Europei s-a ridicat noul regat al germanilor, ideologic înălțat la rangul de Imperium Romanum (962), spre a deveni primul centru al puterii în Europa latină. Punctul de pornire a fost întemeierea regalității germane (911), momentul esențial a fost victoria de la Augsburg asupra ungurilor (955), iar încununarea afirmării ca poziție hegemonică a fost încoronarea la Roma a lui Otto I (cel Mare) ca împărat (962). Mecanismele ascensiunii sunt demult îndeajuns de cunoscute – dezbinare, lupte de apărare la periferie, centralizare politică, consolidare, izbânzi militare, ascensiunea la puterea de la periferia sistemului-ansamblu de până atunci (Europa latină), expansiune, (pretenția la) hegemonie.

Rege al triburilor germane reunite (până în 919). 919 Henric (Heinrich) I rege german (până în 936): dinastia de Saxonia/ a Ottonilor (până în 1024), consolidare.

Imperiului german, cu Roma drept capitală – eșuează. 1004 Război al germanilor/ungurilor/împotriva Poloniei (până în 1018):

Boemia – feudă imperială.

(până în 1378).

(până în 1250/1254).

Autonomie pentru orașele Italiei septentrionale.

În procesul de destrămare a Imperiului carolingian, s-au dezvoltat (după 900) ca organizații regionale de apărare împotriva normanzilor, a slavilor de pe Elba, a ungurilor de pe teritoriul francilor estici mai întâi cinci ducate tribale (noi) (Bavaria, Suabia, Franconia, Thuringia, Saxonia), urmate de Lotharingia mixtă franceză-germană (925). Unirea lor relativă, după stingerea dinastiei carolingiene la francii de est (Germania), ce a dus la o regalitate electivă (911), reprezintă începutul istoriei germane propriu-zise. Sub Henric I (919-936) s-a înfăptuit o primă consolidare: extindere prin includerea Lotharingiei (925), reorganizare militară (cavaleri dotați cu armuri, fortificarea graniței de est, după 926), expansiunea împotriva slavilor de pe Elba (din 929) și boemilor (933), prima izbândă împotriva ungurilor. Urmând modelul comitatelor de graniță ale lui Carol cel Mare, sub Gero și Hermann Billung mărcile de la est de Elba au devenit baze de pornire pentru expansiunea de mai târziu spre est a germanilor (1134-1410).

Pe acest fundament, Otto I (936-973) și-a extins puterea în toate direcțiile: pe plan intern căuta realizarea stabilității prin investirea în principatele ce deveneau vacante a rudelor apropiate și prin atragerea episcopilor în cea mai înaltă pătură conducătoare a imperiului, începând cu fratele său mai mic Brun, care a devenit totodată arhiepiscop de Koln și duce al Lotharingiei (953). Noua Biserică imperială se sprijinea pe un principiu conform căruia episcopii, prin celibat, nu puteau să lase moștenire puterea lor politică, deci nu puteau să alcătuiască în timp un conglomerat de puteri împotriva coroanei. Pe plan extern, prin izbânda epocală de la Augsburg (955) urmată de victoria asupra slavilor de pe Elba de nord (reconvertiții la păgânism) (955), Otto și-a întemeiat puterea sa cvasi-hegemonică. Chiar și înainte de acestea, o primă intervenție în Italia septentrională împotriva regatului lombard (951) a creat situația premergătoare intervenției decisive în Italia, care a culminat cu încoronarea lui Otto la Roma ca împărat (962): cu pretenția de înnoire a imperiului lui Carol cel Mare („translatio imperii”), noul Imperium Romanum a îmbinat pretenția asupra Italiei septentrionale cu o poziție hegemonică în Europa latină.

Ca și după încoronarea lui Carol cel Mare (800), și după 962 au urmat conflicte armate cu Bizanțul, ce au dus la recunoașterea noului imperiu de către Bizanț (971), lucru pecetluit prin obișnuita alianță dinastică (căsătoria dintre Theophano și Otto al II-lea- 972). Desprinderea de Bavaria a mărcii bavareze de est ca nou ducat de frontieră sub dinastia de Babenberg (976) prin Otto al II-lea a devenit un punct incipient pentru o mare putere europeană meridională. Complicațiile în Italia l-au antrenat pe Otto al II-lea în conflictul cu sarazinii încă puternici din Italia meridională. Înfrângerea catastrofală de la Crotona (982) a declanșat marea răscoală a slavilor (983), care i-a împins pe germani înapoi, în comitatele de graniță de la est de Elba. Proiectul de prea mare anvergură a lui Otto al II-lea de a reface Imperiul Roman în vechea lui strălucire, cu Germania ca nou centru, având Roma drept capitală, a eșuat, însă Poloniei i-a adus, prin întemeierea arhiepiscopiei Gniezno, independența bisericească în fața Germaniei (1000).

I

Ultimul împărat saxon, Henric al II-lea (1002 -1024) și primul împărat salian, Conrad al II-lea (1024 – 1039) au împiedicat în două rânduri, în alianță cu Rusia kieveană (1017,1033), ascensiunea Poloniei spre hegemonie în Europa centrală și de est, prin întemeierea unui

imperiu mare vest-slav, cu participarea Boemiei. Sub Conrad al II-lea, regatul Burgundiei a revenit prin succesiune imperiului (1033), care era astfel alcătuit (formal) din trei regate: Germania, Italia, Burgundia, mai târziu incluzând și Boemia (1085,1198).

Sub Henric al Hl-lea (1039-1056), odată cu sinodul de la Sutri, prin destituirea a trei papi rivali, imperiul a atins punctul culminant al puterii în fața papalității, a determinat însă, indirect, trecerea la marea reformă a Bisericii înseși, care a sfârșit în conflictul secular al certei pentru învestitură (1075-1122). Slăbirea puterii centrale imperiale s-a manifestat și prin colonizarea germană de est (începând cu 1134), care a fost sprijinită de puteri regionale (principi, orașe, ordine cavalerești). Noua dinastie Hohenstaufen (1138-1250/1254) s-a implicat și mai mult în problema ce o constituia Italia, mai ales împotriva papei și a Ligii lombarde a orașelor Italiei septentrionale, care se opuneau pretențiilor imperiale de dominare și de impozitare.

Înfrângerea lui Frederic I la Legnano (1176), printre altele determinată și de refuzul lui Henric Leul de a asigura în afara imperiului servicii militare fără concesiuni politice, a avut urmări cu efect îndelungat: zdrobirea puterii cvasi-regale a lui Henric de către ceilalți principi ai imperiului (1180) a ascuțit rivalitatea dintre Welfi și Staufeni. Recunoașterea autonomiei orașelor din Italia septentrională prin pacea de la Konstanz (1183) a pus efectiv capăt dominației germane asupra Italiei. Expansiunea Staufenilor în Sicilia (1194), a imperiului în Cipru și în Armenia Mică (1194) și plata unui tribut din partea Bizanțului slăbit erau doar o prelungire a planurilor de „imperiu mondial”, care prin moartea lui Henric al Vl-lea (1197) au fost brusc curmate. Lupta de durată pentru tron între Welfi și Staufeni (1198 -1208/1215) a făcut loc decăderii imperiului ca centru al puterii.

59. Împăratul și papa: reforma Bisericii și cearta pentru învestitură, de la 1059/1075 până la 1122 împăratul și papa, ca puteri universale, ridicau pretenții ce treceau peste granițele națiunilor europene ce ieșeau treptat la lumină. Împăratul se sprijinea pe instituția istorică mai veche a împăratului roman și se limita practic la Europa latină. Papalitatea, în comparație cu instituția imperială medievală, era din punct de vedere istoric o putere mai veche. Pretenția de primat se întindea asupra întregii Europe latine și dincolo de ea, inițial asupra întregii creștinătății, dar, de la schisma definitivă dintre Roma și Constantinopol, era practic limitată la Biserica Romei. Despărțirea

autorității clericale de cea politică a dus, trecând prin reforma Bisericii (începând cu 1059), la cearta (lupta) pentru învestitură (1075 -1122).

Împăratului – pe de altă parte o provocare la reforma Bisericii. 1049 Leon al IX-lea papă (până în 1054): a cerut reforma Bisericii. 1054 Schisma definitivă între Roma și Constantinopol. 1056 Mișcarea patarină (Pataria) în Milano: conflicte sociale prin instigările papei. 1059 Conciliul de la Lateran: împotriva simoniei, a investituri! laice; alegerea papei prin colegiul de cardinali: reforma Bisericii.

De Milano, cearta (lupta) pentru învestitură (până în 1122). 1077 Penitența de la Canossa a lui Henric al IV-lea, conflict în Germania

(până în 1080). 1080 A doua excomunicare a lui Henric al IV-lea.

Infirmând teoria conlucrării armonioase între reprezentanții de vârf ai „Occidentului latin" – papa ca întruchipare a episcopului suprem, iar împăratul ca întruchipare a regelui supremс-a ajuns și în Europa latină, puternic delimitată după schisma definitivă dintre Roma și Constantinopol (1054), la conflictul clasic dintre puterea religioasă și cea laică. Odată cu refacerea imperiului (800, 962) raportul dintre cele două a suferit schimbări: papa aspira la supremația religioasă chiar și în fața împăratului, marcată în forma aceasta de încoronarea lui Carol cel Mare de către papă (800). Însă lipsa de putere politică la Roma îl constrângea să apeleze mereu la ajutorul celei mai mari puteri politice împotriva longobarzilor sau a familiilor nobile romane. În final, împăratul Henric al III-lea a destituit trei antipapi înlocuindu-i cu un papă ales de el.

De abia noua poziție de maximă inferioritate a papalității a provocat o reală cerință pentru o reformă radicală, care trebuia să confere independență în fața influențelor laice chiar și celei mai înalte instanțe, papei. Ca model se oferea mișcarea reformatoare cluniacensă, care pornise de la mănăstirea reformatoare burgundă Cluny (910) și care, în mic, influențase în sensul reformei cele mai multe mănăstiri benedictine, mai cu seamă în afara Germaniei. Cu sprijin din partea lui Henric al III-lea, papa Leon al lX-lea (1094-1054) a cerut reforma Bisericii. Nucleul cerințelor îl constituiau interzicerea învestiturii laice și a simoniei, celibatul, independența alegerii papei de factori politici, supunerea mai strictă a Bisericii în fața papei. Interzicerea învestiturii laice se îndrepta împotriva înlocuirii clerului cu autorități laice. Ca simonie era considerată corupția funcționarilor clericali, denumită astfel după propunerea făcută de magul Simon lui Petru, de a-1 investi pe primul cu autoritate religioasă contra unei sume de bani (Apostoli 8,18-24). După

modelul călugărilor, celibatul viza pe toți preoții, (nu numai pe cei cu ranguri de la episcopi în sus, cum parțial se practica deja).

Primul pas al reformei Bisericii a fost conciliul de la Lateran, la Roma (1059): acesta a interzis învestitura laică și simonia și a introdus alegerea papei prin colegiul de cardinali pentru a-1 face pe papă independent de familiile nobile romane și de împărat. Noul papă reformator Grigore al Vll-lea (1073-1085) a reușit să impună celibatul pentru clerici (1074). Prin impunerea înnoirilor s-a iscat ruptura: Biserica imperială din Germania a fost deosebit de afectată de interzicerea învestiturii laice, deoarece de la Otto I era implicată în conducerea imperiului mai puternic decât oriunde. Consecințele politice ale reformei Bisericii s-au arătat sub forma unui conflict privind loialitatea episcopilor germani între împărat și papă. Opoziției în fața celibatului, papa Grigore al Vll-lea i-a răspuns cu suspendarea a șapte episcopi germani, cu proclamația „Dictatus papae” și cu „Conciliul Postului” (1075).

Conflictul deschis s-a dezlănțuit la Milano: în capitala centrului economic al Italiei septentrionale a izbucnit prin Pataria prima mișcare de protest social-religios în Europa latină împotriva noii bunăstări de la reluarea marelui comerț (cea. 1000) și s-a extins și în alte orașe ale Lombardiei. Curând după aceea, considerente sociale și privitoare la politica Bisericii s-au coroborat: după o primă revoltă populară împotriva aristocrației (1045), Pataria a devenit prin alte revolte ulterioare, sprijinite depapalitate (1056-1059,1066/1067), fundament social pentru solicitarea reformei Bisericii – împotriva arhiepiscopului acuzat de simonie, care s-a și retras, pentru alegeri episcopale canonice de către cler și popor. Din considerente politice, Henric al IV-lea a numit un german ca nou arhiepiscop (1075), adâncind astfel conflictul, care, în urma declarațiilor de supunere pe care papa și împăratul și le-au făcut reciproc, a culminat cu excomunicarea lui Henric al IV-lea de către papa Grigore al Vll-lea. Poziția de maximă inferioritate în conștiința istorică germană a fost penitența lui Henric al IV-lea în fața lui Grigore al Vll-lea în vederea anulării anatemei (drumul la Canossa, 1077), căruia i-a urmat un conflict intem în Germania între Henric al IV-lea și adepții papei (1077-1080). Replica lui Henric al IV-lea la o a doua excomunicare a fost incursiunea în Italia (1081), cucerirea Romei (1083) și f V!

Încoronarea la Roma de către un antipapă (1084). Succesul împăratului a fost o amăgire: în lupta împotriva primei ligi orășenești lombarde, el a fost blocat în Italia septentrională timp de patru ani

(1093-1097) și a fost nevoit astfel să-i cedeze papei terenul pentru un obiectiv care vreme de aproape două secole a demonstrat poziția dominantă, de acum și în plan politic, a papei față de împărat: proclamarea cruciadelor (1096). Fiul și urmașul lui Henric al IV-lea, Henric al V-lea (1106-1125) a menținut conflictul cu papa, complicat și prin disputarea bunurilor mathildice din Italia centrală și septentrională. Totuși prin concordatul de la Worms, cearta pentru învestitură și-a găsit un sfârșit. Soluția de compromis a fost complicată și a avut practic ca rezultat – alegeri canonice libere, renunțarea coroanei la învestirea episcopilor și a abaților imperiali cu inel și toiag (ca semn al demnității religioase) – victoria papei: Biserica imperială ottoniană s-a dizolvat în favoarea integrării absolute a episcopilor și abaților imperiali în statul feudal, în care vârfurile clerului german au devenit un secol mai târziu principi spirituali (1220).

Franța și Anglia găsiseră înainte deja soluții similare pentru conflicte similare, dar mai puțin explozive (1106,1107). Cu toate acestea ulterior au apărut din nou și în mod repetat disensiuni între coroană și Biserică: în Anglia, uciderea arhiepiscopului de Canterbury, Thomas Becket (1170), a zdruncinat relațiile dintre coroană și papă, ca și în Germania războiul, în adevăratul sens al cuvântului, dintre Frederic I (Barbarossa) și papă (1157-1177). În final, marele conflict dintre papa Bonifaciu al VUI-lea și regele Franței Filip al IV-lea (cel Frumos) (1296-1302) a declanșat catastrofa instituției papale medievale, „captivitatea babilonică a Bisericii” la Avignon (1309-1377).

60. Reconquista

Fundamentele medievale ale Portugaliei și Spaniei, de la 1064 până la 1492

Din rezistența vizigotă împotriva cuceririi musulmane a Spaniei (711) s-a născut Reconquista (1064). Din punct de vedere istoric, alungarea sistematică a musulmanilor din Peninsula Iberică se integrează ca variantă specific iberică în ofensiva generală a creștinilor din spațiul mediteranean împotriva sarazinilor (972 – 1090) care a dus la cruciade (începând cu 1096). De-a lungul mai multor secole de lupte agitate s-au format noile monarhii naționale ale Portugaliei și Spaniei, mai întâi având stări sociale („Cortes”) drept organe reprezentative ale monarhiei feudale (începând cu 1188). Astfel Portugalia a devenit primul stat european care a ajuns să-și stabilească granițele actuale (1248). După încheierea Reconquistei în Portugalia (1248) și Spania (1492), cele două națiuni au trecut mai devreme sau mai târziu la expansiunea

dincolo de ocean, ca o continuare a Reconquistei și a cruciadelor, prin cuceririle lor („Conquistas") de peste ocean.

— Cântecul lui Roland. 795 Marca spaniolă de graniță a francilor la sud de Pirinei

(până după 844).

Unificat aproape în totalitate. 1031 Califatul de Cordoba cade: 31 de regate taifa ca state urmașe – vid de putere. 1035 Regatele Castiliei și Aragonului: expansiune limitată.

Pentru războaie.

Las Navas de Tolosa.

Și centrul de putere iberic, ce urma să apară mai târziu, în modernitatea timpurie, s-a consolidat pornind de la periferie, prin lupte de graniță și cuceriri timp de secole, care au ridicat militarizarea societății prin ordine cavalerești religioase și prin cavaleri laici („hidalgos") de-a dreptul la rangul de sistem, cu consecințe până în prezent („trufașul spaniol"). Punctele de plecare istorice sunt cucerirea musulmană a Peninsulei Iberice (711) și rezistența ce se constituia treptat a nobililor vizigoți în regiunea tipică de retragere a Munților Cantabrici în Spania de nord-vest. După o primă victorie (722), vizigoții, aflați într-un proces rapid de hispanizare, au întemeiat regatul Asturiei (739), care a devenit mai târziu regatul Leonului (925-1230), și din care s-a născut comitatul de graniță Castilia (cea 931). În estul mai îndepărtat s-a închegat regatul Navarrei al bascilor care s-au creștinat treptat abia după anullOOO. De vreme ce emiratul (din 929 călifarul) de Cordoba a unificat musulmanii din punct de vedere politic începând cu 756, creștinii erau inițial supuși fără speranță. Dintre primele lupte cu izbânzi când de-o parte când de alta, trebuie subliniată mai ales ofensiva de la Zaragoza a francilor sub Carol cel Mare împotriva emiratului de Cordoba (778), deoarece francii au distrus în drumul lor Pamplona, lucru pentru care bascii s-au răzbunat prin atacul neașteptat asupra ariergardei france pe drumul de întoarcere: atunci a căzut în defileul Roncesvalles contele Roland, a cărui moarte a fost imortalizată literar în „Cântecul lui Roland". Marca spaniolă (795) cu Barcelona cucerită de franci (801) a fost mai târziu nucleul pentru comitatul Cataloniei.

O unificare relativă a regiunii de graniță nordice din apropierea Navarrei sub Sancho cel Mare (1000-1035) nu a durat mult, însă a determinat odată cu începuturile creștinării bascilor aderarea acestora la frontul antimusulman. Dezintegrarea călifarului de Cordoba în 31 de regate taifa (parțiale), care, ca state urmașe ale acestuia s-au războit

permanent, a ușurat creștinilor prima expansiune, limitată, până la Ebru. Aici Castilia, cel mai puternic militarizată, a repurtat cele mai multe victorii și a devenit factor de putere dominant în cadrul regatelor creștine. Cucerirea Spaniei până la linia Tajo-Toledo (1085) a provocat însă reacția maurilor învinși și intervenția almoravizilor din Africa de Nord (1086 ff): prin mai multe victorii aceștia au stabilizat din nou situația în ce îi privește pe musulmani, până când imperiul lor a slăbit pe plan intern, iar Africa de Nord a fost cucerită de almohazi.

De o nouă perioadă de decădere a musulmanilor a profitat Portugalia, înființată în 1095 ca un comitat de graniță al Castiliei după izbânda în proclamarea regatului (1139). Pentru a-și proteja independența, Portugalia s-a supus papei ca feudă (1143) și a cucerit Lisabona, capitala de mai târziu (1147), cu ajutorul cruciaților, care tocmai porniseră pe mare în cea de a doua cruciadă (l 147-1149).

Odată cu primele intervenții ale almohazilor (începând cu 1149) s-a produs cucerirea și a restului Spaniei musulmane („al Andalus") de către aceștia (1161-1172), ceea ce a impus o încetinire a Reconquistei. Armatele reunite ale Castiliei, Aragonului și Navarrei au câștigat la Las Navas de Tolosa victoria decisivă

Cucerirea normandă

(1212) care a dus la criza regatului almohad (începând cu 1224). După unirea definitivă dintre Leon și Castilia (1230), Reconquista și-a atins aproape scopul -Balearele (1235), Cordoba (1236), Valencia (1238), Sevilla (1248), Cadiz (1250) în extremitatea sudică au fost cucerite. Portugalia, cucerind Algarve (1248), a fost primul stat care a ajuns la granițele sale actuale și care a încheiat pentru sine Reconquista. O revoltă generală a maurilor din teritoriile proaspăt ocupate (1264), ca și conflictele dintre nobili și coroană pe de o parte și dintre Castilia, Aragon și Navarra pe de altă parte, au impus din nou întârzierea Reconquistei spaniole și au dat regatului maur rămas, Granada, încă un răgaz de refacere de 200 de ani. De abia unirea Castiliei cu Aragonul prin alianță, prin căsătoria lui Ferdinand de Aragon cu Isabela de Castilia (1469) a creat fundamentul pentru un război final (1482-1492): după un asediu de cinci ani (1487-1492) încheiat prin ocuparea Granadei, Reconquista și totodată o etapă în constituirea Spaniei ca monarhie națională au luat sfârșit. Persecutarea evreilor, începută câteva luni mai târziu, era menită să desăvârșească coeziunea internă. Aceasta a devenit punct de pornire pentru expansiunea Spaniei peste ocean („conquista").

61. Cucerirea normandă: fundamentele medievale ale Angliei, de la 1066 până la 1265

Imediat după începerea Reconquistei (1064), cucerirea Angliei de către normanzi (1066) a adus o contribuție decisivă la formarea unei alte națiuni a Europei apusene, cu efecte asupra întregii Europe: normanzii au introdus rigoarea și au sistematizat feudalismul din Anglia, care a emanat de acolo, sub forme diverse, și în Scoția și Irlanda. Preluând principiul stărilor sociale (1188), care a luat naștere în Reconquista, în condițiile istorice ale Angliei s-a dezvoltat, trecând prin Magna Charta (1215), Parlamentul (1265) – un punct de plecare pentru statul reprezentativ modern. Cucerirea normandă a inaugurat raporturile conflictuale ale Franței medievale cu Anglia, care stau la baza celui mai mare război al Evului Mediu european, Războiul de 100 de ani (1337/1339-1453).

1013/14 Anglia cucerită de danezi în cea mai mare parte.

1014/16 Knut (cel Mare) rege al Angliei (până în 1035): dinastia daneză

(până în 1042) dinastia Plantagenet (până în 1399). 1166 Homagium ligium: jurământul de credință (homagium) al vasalilor

(ligium) în fața coroanei are întâietate față de jurământul de credință în fața vasalilor coroanei (baroni). 1169 începutul cuceririi anglo-normane a Irlandei. 1171 Henric al ll-lea preia controlul cuceririi Irlandei. 1189 Richard I Inimă de Leu rege (până în 1199) 1199 loan fără Țară rege (până în 1216): tiranic pe plan intern, fără succes pe plan extern.

După afirmarea anglo-saxonilor sub Alfred cel Mare (871-899) și după înțelegerea cu danezii („Danelag”), ultima invazie daneză (1013), provocată de un masacru general la care au fost supuși danezii (l 002), a creat o nouă situație: danezii au cucerit întreaga Anglie (1013-16), ultima oară sub Knut cel Mare (1014/16-1035), care a devenit și rege al Danemarcei (1019), și rege al Norvegiei (1028).

Cu anglo-saxonul Eduard Confesorul din vechea casă regală Wessex s-a trecut din nou la un rege localnic (1042-1066). În exilul normand (1010-1041), el a preluat influențe normando-franceze, pe care le-a impus în Anglia. Promisiunea de moștenire făcută ducelui William de Normandia, neavând copii moștenitori, a fost motivul de bază pentru pretențiile lui William față de Harold, pe care, după moartea lui Eduard, căpeteniile anglo-saxone l-au ales ca rege (1066). Printr-o acțiune coordonată au ajuns pe coasta Angliei de nord (pentru o ultimă oară)

normanzii din Norvegia, în sprijinul normanzilor francezi din Normandia, însă au fost învinși de anglo-saxoni la Stamfordbridge (lângă York). În bătălia de Ia Hastings, Harold a fost totuși învins de normanzii conduși de William, care avea binecuvântarea papei pentru acțiunea sa („drapelul lui Petru"). William Cuceritorul a devenit rege al Angliei (1066-87). Pe susținătorii lui în lupte i-a răsplătit cu domenii senioriale. O revoltă a anglo-saxonilor (1075) a dat ocazia înlăturării totale a nobilimii acestora.

William a aplicat consecvent teoria feudalismului, conform căreia regele este deținătorul absolut al țării și a înăsprit sistemul feudal într-o măsură nemaiîntâlnită până atunci: Anglia a devenit stat centralizat, în care nu s-a ajuns niciodată la formarea unor teritorii autonome prin vasali ai coroanei. Unitatea administrativă a rămas comitatul, de timpuriu având ca reprezentant permanent al coroanei pe șerif (1129). Amenințarea unei invazii daneze a provocat două schimbări importante și semnificative: jurământul de credință de la Salisbury al seniorilor feudali în fața regelui (1086) a fost o altă manifestare a legăturii directe a coroanei cu seniorii ei, de altfel indirecți. Domesday Book (1086), inventarierea acordării senioriilor (manors) a servit ca bază pentru un impozit suplimentar, fiind o sursă importantă în ce privește istoria socială a Angliei medievale. Mai târziu Henric al II-lea a stabilit pentru Anglia ceea ce el, ca cel mai puternic vasal al coroanei franceze nu putea să impună acolo: în caz de conflict jurământul de credință {homagium) al unui senior feudal intermediar (ligium = vasal pe o subfeudă) dă prioritate regelui în fața unui vasal al coroanei (Homagium ligium, 1166).

Statul feudal normand a avut influență și asupra Irlandei și asupra Scoției, după recunoașterea suzeranității Angliei (1072) asupra Irlandei în procesul de cucerire anglo-normandă a acesteia (începând cu 1169), mai întâi ca acțiune particulară a baronilor anglo-normanzi. Pentru a împiedica formarea unei domnii suverane a cuceritorilor, după modelul cuceririi normande în Anglia, Henric al II-lea a preluat controlul acestei cuceriri în Irlanda 81171). Astfel a început dominația Angliei asupra Irlandei, cu efecte îndelungate, care ajung până la războiul civil din Irlanda de Nord (Ulster).

În ce privește relația dintre Franța și Anglia, cucerirea normandă a avut consecințe neobișnuit de complicate. Pe de o parte normanzii francezi au adus în u Anglia influențe franceze, în timp ce anglo-normanzii s-au considerat încă multă vreme tot normanzi. Pe de altă parte ducele de Normandia a devenit ca rege al Angliei cel mai puternic vasal al coroanei Franței, stând în calea unității monarhiei L naționale a

Franței în devenire. Monarhia dualistă anglo-angevină a lui Henric al II-lea t (1154-1189), care dispunea în calitate de conte de Anjou și ca soț al Eleonorei de

Ki Aquitania de vestul Franței nu a făcut decât să accentueze rivalitatea. Pierderea iț proprietăților în favoarea Franței (1202-1208) și eșecul recuceririi lor, prin

L înfrângerea de la Bouvines (1214), i-au împins pe vasalii coroanei (baroni) la

I revolta împotriva lui Ioan I (fără Țară) (1214/15): prin Magna Charta (1215) au impus o primă limitare a puterii regale, care mai târziu s-a repetat într-un mecanism similar – de la Provisions of Oxford (1258) până la războiul civil al baronilor (1264/1265). Ca o măsură politică de luptă, conducătorul baronilor, Simon de Montfort, a convocat un prim Parlament, (1265), chiar cu reprezentanți ai orașelor

(boroughs), ca o variantă engleză a Stărilor sociale apărute mai întâi în Spania, care a devenit treptat instituție fundamentală și stabilă. Starea conflictuală în raporturile cu Franța a rămas și după ce treptat normanzii s-au transformat în englezi. Prin stingerea Capețienilor (1328), aceasta a devenit din nou virulentă și s-a concretizat în Războiul de 100 de ani (1337/1339 – 1453), cel mai mare război al Europei medievale.

62. Cruciadele și statele cruciate, de la 1096 până la 1291

Un secol de expansiune economică și demografică a dat deja Europei latine suficientă forță pentru a purcede pentru prima oară la expansiunea militară dincolo de granițele ei, ca parte a contraofensivei generale împotriva Islamului în zona Mediteranei. Ruinarea Bizanțului începând cu Manzikert (1071), sub presiunea din ce în ce mai mare a selgiucizilor, și continuând cu dezbinarea musulmanilor odată cu dezintegrarea Califatului a înlesnit pătrunderea Apusului în Țara Sfântă, ca o probă generală a expansiunii Europei dincolo de ocean.

Punctul de pornire a primei cruciade (1096-1099) a fost cucerirea Antiohiei de către selgiucizi (1085) și o chemare în ajutor a Occidentului de către Bizanț. Chiar dacă pe față Ierusalimul era țelul declarat al cruciadelor, ele au avut în ofensiva lor diferite obiective, Țara Sfântă (în prima, a treia și a cincea), Bizanțul (în a patra), Egiptul (în a șasea), Tunisul (în a șaptea). Interese economice (comerțul intercontinental) s-au îmbinat cu cele politice (împotriva Bizanțului) și din a patra cruciadă (1202-1204), cu cucerirea Constantinopolului, au devenit de sine stătătoare sub conducerea și pe socoteala Veneției (1204). Încheierea cruciadelor a constituit-o cucerirea Akkonului (Accrei) de către mameluci

(1291). Reverberațiile culturale, economice și politice ale cruciadelor au fost enorme, atât pentru Orient, cât și pentru Europa.

Cruciada împotriva reconvertiților la păgânism în cadrul colonizării germane în est. 1187 înfrângerea statelor cruciate la Hattin în fața lui Saladin: Ierusalimul cucerit de Saladin.

Romane în fața ortodoxiei, a ereticilor și a evreilor. 1227 A cincea cruciadă (până în 1229): Locurile Sfinte împărțite

(până în 1244).

Ludovic al IX-lea în Țara Sfântă. 1260 Bătălia de la Ain Jalut (Izvoarele lui Goliath): victoria mamelucilor asupra mongolilor. Campanie sistematică împotriva statelor cruciate

(începând cu 1261) 1268 Mamelucii cuceresc Antiohia.

Sistematic de mameluci.

Ca acțiune religioasă împotriva Islamului, cruciadele au urmărit și scopuri pământești, printre altele, să deturneze tensiunile interne spre exterior, dar mai ales să dea o preocupare tinerilor și neliniștiților fii ai nobilimii de jos și să stăvilească dușmănii. Din punct de vedere politic extern, participarea masivă a cavalerilor normanzi, mai ales din Italia meridională, se potrivește cu direcția de atac a normanzilor împotriva Bizanțului, preluată de longobarzi. În condițiile în care împăratul Henric al IV-lea era prizonier la Verona (1093-1097), papa, în cearta pentru investitură, putea să-și întărească pretenția de supremație în fața împăratului printr-o acțiune laică în stil mare.

Prima cruciadă regulată a cavalerilor și principilor (1096) a fost precedată de o incursiune haotică a membrilor unor pături sociale de jos, „cruciada săracilor” (1095/1096). În drumul lor au atacat în orașele de pe Rin pe evrei ca fiind „dușmanii lui Hristos”, masacrându-i în măsura în care episcopii nu se hotărau să-i salveze. Cruciada săracilor nu a mai ajuns în Țara Sfântă, după jafurile din Peninsula Balcanică fiind distrusă de selgiucizi în Asia Mică (1096).

Bizanțul considerase cruciada ca pe un ajutor sub propria conducere suverană. În ciuda jurământului de credință depus la Constantinopol de cea mai mare parte dintre cruciați, aceștia au devenit în Siria/Palestina autonomi din punct de vedere politic, având state proprii, mai întâi în drumul lor, la Edessa și Antiohia (1098). Cucerirea Ierusalimului s-a sfârșit cu o baie de sânge musulman și evreiesc (1099) și a fost literalmente încununată de întemeierea Regatului Ierusalimului (1100), căruia i se supuneau alte câteva state cruciate. Și Ciprul dinastiei Lusignan (1191-1489) poate fi considerat ca un tip anume de

stat cruciat, chiar dacă este întemeiat peste o populație greacă-ortodoxâ. Imperiul latin (1204-1261), apărut în urma cruciadei a patra, dominația Veneției asupra insulelor grecești, ca și ducatul „franc” Atena, au conferit cruciadelor un fundament mai amplu și în ce privește caracterul de ofensivă împotriva ortodoxiei grecești.

Cruciații, întăriți de emigrația masivă din Occidentul latin, au introdus un riguros sistem feudal în Țara Sfântă, sprijiniți și de arabii băștinași creștini. Bazele economice erau cultivarea trestiei de zahăr și participarea masivă la comerțul intercontinental. Mai ales Veneția, Genova și Pisa erau angajate în acestea, iar dintre ordinele religioase cavalerești ce au luat ființă în Țara Sfântă, mai ales templierii. În statele cruciate a avut loc o asimilare limitată înspre Orient. Astfel, cunoscutele mantii albe ample ale ordinelor cavalerești nu sunt altceva decât acel bumus al beduinilor arabi preluat din motive practice (canicula!).

Cruciadele ulterioare s-au născut ca reacție la retragerea cruciaților în fața musulmanilor: cucerirea Edessei (1144) a declanșat cea de-a doua cruciadă (1147), cucerirea Ierusalimului (1187,1244) – cruciade de la cea de-a treia până la cea de-a șasea (1189,1202,1227,1248), cucerirea Antiohiei (1268)-ceade-a șaptea cruciadă.

Cruciadele au nimerit inițial pe un gol de putere, apărut prin decăderea simultană a Bizanțului și a califatului și acoperit în parte doar de selgiucizii cuceritori. Fragmentarea politică a musulmanilor a favorizat succesele de început ale creștinilor. Treptat, Războiului Sfânt sub semnul crucii, musulmanii i-au opus Jihadul și o concentrare politică amplă prin Saladin, odată cu răsturnarea Fatimizilor în Egipt (1169) și cu preluarea puterii de către acesta în anumite zone din Siria (1174/1183). Prin cucerirea Ierusalimului, acestuia i-a reușit marea schimbare de echilibru politico-militar, care a putut să țină piept cruciadei a cincea condusă de Frederic al II-lea pentru scurt timp, cu o concesie diplomatică în ce privește Locurile Sfinte (1229-44).

Efecte târzii ale furtunii mongole au complicat situația și în Țara Sfântă: turcmenii care au părăsit Iranul de nord în fața mongolilor au cucerit Ierusalimul pentru dinastia Ayyubizilor din Egipt (1244). În afară de aceasta, Alexandria era cel mai important nod al marelui comerț intercontinental, astfel încât Egiptul a devenit atunci ținta de atac a celei de a șasea cruciade condusă de Ludovic al IX-lea (cel Sfânt) (1248-1250). Izbânzile sale inițiale au provocat preluarea puterii de către mameluci (1250), care din acel moment au luptat energic pentru distrugerea

cruciaților. Activitatea efectivă de conducere a lui Ludovic în Țara Sfântă (1250-1254) a dat mai târziu justificare interesului deosebit al Franței pentru Locurile Sfinte și pentru Levant, ca putere protectoare a creștinilor catolici.

Victoriile mamelucilor (1260,1277) asupra mongolilor, de la care creștinii sperau într-un ajutor împotriva Islamului, au condus mai departe la o campanie sistematică împotriva statelor cruciate. Cucerirea Antiohiei (1268) a provocat cea de-a șaptea cruciadă condusă de Ludovic cel Sfânt, eșuată din nou, de data aceasta împotriva Tunisului (1270). Conflicte interne între Veneția, Pisa și Genova, stimulate de ordinele cavalerești rivale (templieri, Ordinul teuton și ioaniți, 1256-1261), continuate de Pisa împotriva Genovei (până în 1288), au slăbit statele cruciate. Mamelucii au pus capăt ofensivei lor o dată cu cucerirea Akkonului (1291) și au jefuit Palestina timp îndelungat, pentru a împiedica reîntoarcerea odioșilor „franci”. O dată cu căderea Akkonului, cruciadele au luat sfârșit.

Chiar în nereușita lor, cruciadele au pregătit, ca într-o repetiție generală, expansiunea de mai târziu a Europei de peste ocean: „outremer” (peste mare), denumire franceză a Țării Sfinte, în loc de „dincolo de Marea Mediterană” a fost mai târziu aplicată pentru „dincolo de Oceanul Atlantic”. Tot astfel și Recon-quista, ca variantă iberică a cruciadelor, aparține nemijlocit preistoriei expansiunii Portugaliei și Spaniei, ale căror teritorii de peste ocean se numeau la acel moment „conquistas” (=cuceriri). „Conquistas” sunt tocmai urmările istorice ale Reconquistei iberice.

Apoi, încă un fenomen istoric-economic de importanță fundamentală leagă cruciadele de expansiunea ulterioară a Europei peste ocean: bazele economice ale statelor cruciate erau, în afară de participarea masivă la comerțul intercontinental în dezvoltare, cultivarea trestiei de zahăr originare din Orient în teritoriile cucerite, apoi în jurul Tyrului (1123). După căderea statelor cruciate, (1291), producția de trestie de zahăr s-a mutat mai ales în Cipru, sub dinastia francă de Lusignan, și mai târziu în Sicilia. În acest fel, dintr-o aplicare extrem de severă a principiului feudal în teritoriile dominate, s-a născut o nouă formă de administrare: cuceritori străini, cu structuri de conducere feudal-mercantile, au întemeiat o exploatare de plantații, bazată pe sclavi, care provenea inițial doar din spațiul meditereaneean. Trecând la expansiunea de peste ocean a Europei, italienii, portughezii și spaniolii au dus cu ei sistemul „sclavilor pe plantații de trestie de zahăr” în

insulele din Atlantic din prejma Africii (Insulele Canare, Madeira, Azore), curând folosind sclavi din Africa (din 1441). O dată cu descoperirea Americii (1492), noul sistem a trecut Atlanticul, și în Lumea Nouă a făcut pe această bază din Caraibe primul punct important al economiei mondiale în dezvoltare, dominate de Europa.

Alte acțiuni, unele mai târzii, s-au numit tot cruciade, de exemplu cruciada principilor saxoni de la est de Elba, ca parte a colonizării germane în est (1147), războaiele împotriva albigenzilor (1209-1229), „cruciada" arhiepiscopului de Bremen împotriva țăranilor din Stedigen (1234), războaiele husite (1420-1434), campaniile de eliberare a Constantinopolului de sub otomani, ambele eșuate, la Nicopole (1396) și la Varna (1444). Prin participarea ei ca forță conducătoare la cruciade, Franța a căpătat pentru prima oară un profil „național" în exterior, justificându-și astfel interesul ei tradițional pentru Țara Sfântă și pentru Locurile Sfinte, care a continuat din modernitatea timpurie, sub forma legăturii strânse cu Imperiul otoman (începând cu 1526/1536).

63. Schimbarea centrelor de putere: decăderea imperiului, ascensiunea Franței ca o primă mare putere a Europei, de la 1180 până la 1214

Rolul Franței în cruciade, către sfârșit rol de conducere, arată ascensiunea ei ca o primă mare putere a Europei (începând cu 1214). Acestei ascensiuni i-a corespuns declinul imperiului medieval (începând cu 1198) către un vid relativ de putere care a durat până la întemeierea Reichului (1871). Alternanța puterii, când în scădere când în urcare, între Germania și Franța de-a lungul secolelor (similar și mai la răsărit, între Polonia și Rusia) ușurează înțelegerea complicatei istorii a relațiilor europene.

Pune bazele de mare putere a Franței.

Detronarea lui Henric Leul: începutul fragmentării politice a Germaniei. 1198 Disputa pentru tron între Staufeni și Welfi (până în 1208/1215) 1214 Bătălia de la Bouvines: victoria Franței asupra Angliei/Otto al IV-lea. 1220 Confederatio cum princibus ecclesiasticis: clerici ca principi domnitori în imperiu, cu drepturi regale. 1229 Războaiele împotriva albigenzilor (din 1209) se încheie:

Provence trece în stăpânirea Franței. 1231 Statutum în favorem principum: și principii imperiali laici dobândesc autonomie. 1250 Moare Frederic al ll-lea: interegn în imperiu (până în 1273): contraregi și războaie civile. 1273 Rudolf de Habsburg rege (până în 1291): consolidare limitată; regele/ împăratul din dinastii diferite. 1285 Filip al

IV-lea (cel Frumos) rege al Franței (până în 1314): continuă desăvârșirea puterii, printre altele o impozitare mai severă a clerului

(1294); exproprierea comercianților lombarzi și evrei (1306), a templierilor (1307).

Schimbarea centrelor de putere și papă.

Fie aici momentul comun de pornire anul 1180: detronarea lui Henric Leul de către un tribunal feudal al principilor a încheiat, prin distrugerea ducatului dual al Welfilor, Bavaria-Saxonia, dizolvarea vechilor ducate tribale ca unități politice și, prin distrugerea puterii cvasi-regale, pe care Henric Welful și-o construise nu în ultimul rând cu expansiunea germană în est, a făcut loc definitiv dezbinării politice a Germaniei. Pe de altă parte în Franța, o dată cu Filip al II-lea August (1180-1223) a urcat pe tron acel rege care pe drept cuvânt este considerat întemeietorul marii puteri a Franței chiar în Evul Mediu.

Slăbiciunea Germaniei ca prim centru de putere în Europa medievală, de la ascensiunea sa până la Augsburg (955), a avut mai multe cauze, care s-au lăsat pentru o perioadă îndelungată mascate de strălucirea coroanei imperiale (începând cu 962): inițial Germania a avut o poziție de margine în ansamblul sistemului latino-european (de atunci) și din punct de vedere economic și cultural era slab dezvoltată în comparație cu Italia și Franța. Germania a dobândit o poziție centrală ca țară de trecere spre nord și est pentru influențele venite de acolo: creștinarea pornind de la trei arhiepiscopii germane misionare – Salzburg (798), Hamburg-Bremen (831/846), Magdeburg (968) – a avut mare importanță. Prin constituirea Poloniei (966) și Ungariei (1000) ca state creștine, ca și prin creștinarea Scandinaviei (cea. 1000) și prin colonizarea germană în est (începând cu 1134), Germania a evoluat abia târziu spre poziția ei, de atunci caracteristică, de mijloc.

Prin Germania au trecut și modelul cultivării terenului din Franța și modelul administrativ-constituțional din Italia: Biserica „germană”, extinderea teritorială (colonizarea din est), dreptul orășenesc „german”, comercianții din orașele nou întemeiate, cavalerii și minerii răspândesc influențe „germane” înspre Scandinavia și Europa de răsărit, care la rândul lor transmit mai departe impulsuri din Italia și Franța. Pentru imperiu, structura feudală a avut în timp ca efect o slăbire, deoarece vasalii coroanei erau obligați față de împărat la serviciul militar doar în interiorul regatului (regnum) german. Însă sursa de legitimitate a împăratului, Roma, se afla în afara granițelor Germaniei, se interpunea

și centrul economic de prim rang, Italia septentrională, care se sustrăgea sferei de activitate fiscală a împăratului.

Astfel, de multe ori expedițiile la Roma în vederea încoronării deveneau campanii de război costisitoare, pe care coroana trebuia să le plătească printre altele cu concesii politice, adică cedarea de drepturi regale („regalii") în favoarea vasalilor coroanei pentru a obține ajutor militar și în afara imperiului. Aceasta era baza de structură pentru conflictul dintre verii Frederic I împăratul și Henric Leul în ce privește refuzul ultimului de a da ajutor împăratului înaintea luptei de la Legnano (1176), care a dus la înfrângerea împăratului în fața Ligii lombarde (1176), ca de altfel și pentru reacția principilor germani din imperiu împotriva acestui Welf care își consolidase în est aproape o putere regală. Căderea lui (1180) și dizolvarea ansamblului său de landuri au pus capăt perspectivei asupra întemeierii unei puteri bazată pe proprietăți funciare pentru o nouă dinastie, așa cum își creaseră Capețienii cu Ile de France. Prin aceasta dezbinarea politică a Germaniei era pecetluită.

Planurile grandioase pentru „imperiul mondial" ale lui Henric al Vl-lea (1190-1197) ce priveau Bizanțul aflat în continuă decădere de la înfrângerea de la Myriokephalon în fața selgiucizilor (1176) s-au năruit brusc după moartea lui (1197). Începând cu acest moment, imperiul s-a cufundat în disputa pentru tron între Welfi și Staufeni (1198), care a cuprins și Italia (guelfii și ghibelinii), paralizând-o de atunci cu desăvârșire. După asasinarea lui Filip al Suabiei (1208), Welful Otto al IV-lea (1208-1215) a înnoit, în pofida faptului că era candidatul protejat al papei, conflictul cu acesta în jurul regatului Siciliei. Astfel, războiul lui Fillip II August împotriva lui Ioan I (fără Țară) pentru Normandia și pentru celelalte teritorii feudale ale regatului dualist anglo-angevin s-a îmbinat cu o nouă dispută pentru tronul german între Staufeni și Welfi: victoria Franței la Bouvines asupra coaliției dintre englezi și Welfi (1214) a deschis calea Franței spre ascensiunea ca mare putere, a condus Anglia spre Magna Charta (1215), iar în Germania a dus la venirea la putere a lui Frederic al II-lea (între 1215 și 1250).

Însă împăratul domnea mai ales în Italia, astfel încât în absența sa marea nobilime, reprezentată în Germania de către principii germani, dobândea în continuu putere în defavoarea administrației centrale. In vreme ce în Sicilia aplica o centralizare severă, Frederic al II-lea și-a plătit poziția imperială, săpând din nou la temelia coroanei în Germania: ca o urmare pe termen lung a certei pentru învestitură și a concordatului de la Worms (1122), episcopii și abații imperiali au ajuns la rangul de

principi clericali ai landurilor (1220). Exemplul lor a fost urmat și de principii laici (1231), după ce Frederic al II-lea a curmat tentativa fiului și locțiitorului său în Germania, Henric (al VH-lea), de a face și în Germania o coaliție cu orașele împotriva marii nobilimi, ce indica pentru viitor o monarhie națională (1231). Din acel moment s-a accelerat scufundarea Germaniei într-un relativ vid de putere, atingându-se prin interegn (1250/1254-1273) primul punct de maximă

Scandinavia f\par scădere. Decăderea a fost compensată doar pe alocuri de colonizarea din est inițiată mai devreme de forțe regionale – principi, orașe (Hansa), cavaleri (Ordinul teuton) – (1134-1410). Concomitent, la periferia estică a comitatelor de graniță s-au ridicat trei noi nuclee ale puterii regionale – Austria, Saxonia, Brandenburg-Prusia, dintre care Austria (din 1683) și Prusia (din 1763/1772) au evoluat ca mari puteri europene.

Pe de altă parte, în Franța Capețienii au reușit, după începutul ezitant (din 987), odată cu Ludovic al Vl-lea (între 1108 și 1134), să consolideze puterea, având Parisul și Ile de France ca domenii ale coroanei. Nu întâmplător aici a început exploatarea medievală a terenului: Parisul a devenit centrul urban al unei producții agricole orientate din ce în ce mai mult înspre economia de piață, adică cea monetară. Folosirea consecventă a dreptului feudal al coroanei de a prelua din nou feudele cedate, în urma morții sau a neloialității, alianța cu burghezia din orașele în plină ascensiune economică împotriva marii nobilimi, centralizarea relativ strictă și birocratizarea susținută prin juriști burghezi („legiști"), au indicat structura monarhiei naționale din Evul Mediu târziu drept cadru pentru statul național modern. Franța a evoluat spre cel mai populat și cel mai redutabil centru al puterii din punct de vedere cultural, economic, militar și politic, care a înfruntat și crizele fără a pierde din putere (Jacquerie, Războiul de 100 de ani). În Germania, dimpotrivă, în pragul trecerii spre modernitate, reforma imperiului, care încerca să-i confere un minim caracter statal măcar pe cea mai înaltă treaptă, a eșuat (1495).

64. Scandinavia de la 787 până la 1397

Importanța istorică a Scandinaviei este mult mai mare decât dau impresia poziția ei geografică mărginașă și atenția de obicei mică ce i se acordă pe continent. Nucleul ei istoric, Suedia și Norvegia, era numit încă din Antichitate „Insula Scandinavia", deoarece era privit ca insulă, având în vedere că până în secolul XX traficul cu Suedia și Norvegia s-a desfășurat doar pe mare. Până la creștinarea din anul 1000, Scandinavia

era o cultură nord-europeană mărginașă, altfel spus, dincolo de civilizație.

Distrus (până în 899) 860/862 întemeierea Kievului și a Novgorodului de către varegi.

Către puterea centrală Norvegia. 875 începuturile popularii Islandei ca reacție la instaurarea unei puteri centrale în Norvegia.

Din 960 Creștinismul devine treptat religie de stat în Danemarca, cea. 1000 Creștinarea Suediei și Norvegiei. În Norvegia se reface regatul. 1104 Arhiepiscopatul Lund (pentru Danemarca). 1153 Arhiepiscopatul Drontheim (pentru Norvegia). 1164 Arhiepiscopatul Uppsala (pentru Suedia). 1227 înfrângerea Danemarcei la Bornhoved: expansiunea daneză spre sud este blocată.

Sub conducere daneză.

Popoarele „germanice de răsărit" din perioada migrației – goții, vandalii, herulii, gepizii, burgunzii – provin inițial din sudul Suediei, cel puțin păturile nobile și conducătoare, după opinii mai noi, vikingii din Danemarca („danezii"), din Norvegia („normanzii"), și din Suedia („varegii"). Cea mai plauzibilă etimologie a numelui colectiv vikingi provine de la invaziile și jafurile de peste mare ale acestora („vikingen"), cu care au împânzit Europa deja creștină. (începând cu 787). În afară de acestea, comerțul îndepărtat și fundamentarea puterii statale erau motivele principale ale expansiunii vikinge. Cucerirea Angliei de către normanzi și distrugerea orașului portuar Haithabu de către reconvertiții la păgânism slavi (1066) reprezintă sfârșitul epocii vikingilor sau normanzilor.

Epoca vikingă a început cu primele atacuri în Siidengland (787), și după moartea lui Carol cel Mare (814) și în imperiul franc dezmembrat. Normanzii s-au stabilit pentru o lungă durată la vărsarea Senei (899) și au obținut odată cu acceptarea creștinismului (911) un ducat (912), ca stat vasal al Franței la începuturile ei. De acolo, normanzii rapid franțuziți au cucerit spre sud Italia de sud și Sicilia (1030-1090), spre nord Anglia anglo-saxonă (1066). Danezii au stăpânit temporar Anglia, parțial (din 866) și în întregime (1016-1035). Normanzii au întemeiat orașe în Irlanda ca domenii sub autoritate proprie (între altele Dublin, 841). Varegii au contribuit la începuturile Rusiei medievale, Suedia a cucerit și

Scandinavia creștinat Finlanda (12499. Din Norvegia, norvegienii goniți de constrângerea statală a primei unificări a statului (872) au

populat Islanda (875), de unde s-au născut și așezări în sudul Groenlandei (986), cu prelungiri până în Vinland (Labrador) (1000).

Dezvoltarea statală a Scandinaviei în sine s-a desăvârșit în logica expansiunii puterii și civilizației: din mici ducate, cu sau fără titluri regale, s-au născut prin cuceriri regate mai întinse ca spațiu: Danemarca în 810 pentru a se apăra în fața francilor în expansiune după supunerea definitivă a saxonilor (804) și din nou sub conducerea lui Gorm cel Bătrân (900-940), Suedia în jurul anului 1000, Norvegia pentru prima oară în 872 și din nou sub Olaf Trygvasson în anul 1000.

Simultan cu constituirea statală, trecerea la creștinism a favorizat consolidarea și fixarea puterii în Scandinavia periferică fără constrângeri externe. Ca în multe alte cazuri (de ex. Imperiul roman, Polonia, Ungaria) creștinismul a fost preluat din rațiuni politice de către stăpânitori și impus în interior, atunci ca trecere spre cea mai înaltă formă de civilizație și ca instrument în realizarea legitimității de mare întindere și plină de prestigiu. Misionarismul s-a desfășurat, începând din nord, din cele trei arhiepiscopate misionare aflate pe teritoriul german, din Bremen-Hamburg: creștinismul a devenit religie de stat în Danemarca în 960, în Suedia și Norvegia în jurul anului 1000. Mijloc important de definitivare a identității proto-naționale a fost întemeierea unui arhiepiscopat propriu, eliberarea din dependența bisericească și a politicii Bisericii față de Bremen, și prin aceasta față de Germania: arhiepiscopatul Lund (1104), pe atunci încă danez, a pus la rândul lui bazele unei dominații asupra întregii Scandinavii, până când Suedia cu Uppsala (1164), Norvegia cu Drontheim (1153) au obținut un arhiepiscopat propriu, cvasi-național. Totuși însemnătatea în transmiterea civilizației latine o păstra cu precădere Germania, în vreme ce Scandinavia în sens opus își afirma propria identitate mereu prin delimitarea de influențele germane.

În spațiul înconjurător mai larg și în închiderea geografică relativă, Danemarca avea un avans în ce privește civilizația și procesul de definitivare a puterii, mai ales în lupta continuă pentru hegemonia regională, pentru dominația asupra și în jurul Mării Baltice („DominiumMaris Baltici”). Rivalitatea dintre Danemarca și Suedia a devenit chiar un leitmotiv al istoriei Europei de nord. Hotărâtor era controlul asupra căilor navale între Marea Nordului și Marea Baltică, anume a strâmtorii dintre marea insulă daneză și Suedia. Miezul material consistent era vama tuturor mărfurilor ce treceau prin strâmtoare (1425-1857), deoarece strâmtoarea era ușor de închis.

În atacurile asupra altor litoraluri apropiate de atunci, danezii au avut inițial succes: Suedia de sud-est (Lund) a aparținut de-a lungul întregului Ev Mediu, până în modernitatea timpurie (1658), Danemarcei, ca și Anglia anglo-saxonă pentru un timp, după cum s-a mai spus. Expansiunea spre sud, dincolo de Schleswig, preponderent danez până în secolul al XIX lea, și dincolo de Holstein, preponderent german, a fost stăvilită de către principii germani de nord și de Liga hanseatică în lupta de la Bornhoved (1227). În rivalitatea față de Suedia și față de Ordinul teuton, Danemarca s-a angajat în secolul al XHI-lea și pe coasta „Balticei" de mai târziu. In Evul Mediu Norvegia a ținut prin uniune personală în cea mai mare parte de Danemarca (1028-1047, 1380-1814). Astfel, în timpul întregului Ev Mediu, Danemarca a fost cea mai solidă putere de mijloc în Europa de nord, iar prin uniunea de la Kalmar (1397-1523) chiar o mare putere nordică, care cuprindea efectiv întrega Scandinavie – Danemarca, Norvegia, Suedia, Finlanda, Islanda (și Groenlanda).

Suedia și-a croit drum spre consolidarea statală mai târziu, probabil și din cauza faptului că timp de secole excedentul de populație și l-a trimis spre sud, în migrația „germanică de răsărit". Amintirea goților a rămas vie și și-a găsit exprimarea nu numai în numele Insulei Gotland, ci și în titlul oficial al regilor suedezi. Constituirea statului și creștinarea au coincis temporal (cea 1000) -printr-o delimitare permanentă față de Danemarca civilizată și unificată mai devreme – instituționalizate în arhiepiscopatul propriu al Suediei de la Uppsala (1164). În cucerirea și creștinarea forțată a Finlandei, suedezii au introdus un element atipic pentru creștinarea restului Scandinaviei: misionarism cu sabia. Totodată au marcat înspre est un teritoriu de delimitare/graniță cu Rusia ortodoxă. Suedia s-a deschis mai mult influențelor germane – Stockholm a început prin a fi colonie de comercianți germani (1250), exploatarea minieră, una dintre sursele bunăstării, era un domeniu al specialiștilor germani. Regatul a rămas monarhie electivă. Abia prin Folkungeri (1250-1363), dinastia a putut să dobândească stabilitate internă. După o grea înfrângere militară (1389), Suedia a ajuns sub stăpânire daneză, instituționalizată prin uniunea de la Kalmar (între 1397 și 1523).

Norvegia și-a desăvârșit unitatea politică având deja sub ochi modelul Danemarcei și Suediei. Insă, având perioada de vârf în epoca vikingă, și-a risipit forțele în cea mai mare măsură, astfel încât a fost mai mult alipită Danemarcei (1028-1047,1380-1814) sau Suediei (1319-

1343,1814-1905), deoarece ca ținut ce necesita ajutor din punct de vedere agricol, a rămas dependentă în permanență de livrările de cereale din afara țării. Articolele de export cele mai importante erau peștele și lemnul de construcții. În fazele relativ scurte de independență din medievalitate s-au nimerit două perioade ale războiului civil, fără putere centrală acoroanei (1130-1163,1204-1217).

65. Polonia, de la 960 până la 1466

Istoria Poloniei a fost permanent în tensiune față de vecinii ei, superputeri în modernitate, germanii în vest, rușii în est. În această configurație, a fost totdeauna reprezentant mai puternic al latinității apusene împotriva ortodoxiei răsăritene a rușilor.

Cea. 960 Ducele Mieszko I întemeiază dinastia Piaștilor (până în 1370);

Posen (Poznan) capitală (până în 1138) 966 Trecerea Poloniei la Biserica romană.

La Liegnitz. Polonia devastată. 1308 Ordinul teuton cucerește Danzigul: Poloniei i se închide accesul la

Marea Baltică.

Export de cereale în vest.

În Europa: dinastia Jagiellonilor (până în 1572).

Danzig (până în 1793) și statul Ordinului (până în 1660) sub suzeranitatea Poloniei.

Începutul istoriei Poloniei a fost marcat de unificarea triburilor vest-slave în Câmpia „Polanilor” (slav. „polje”). După victoria germanilor asupra ungurilor în 955 la Augsburg, care a pus capăt presiunii hegemonice a ungurilor asupra unor părți ale estului și sudului Europei, Mieszko 1 Piasty a întemeiat ca principe (duce), cu aproximație în anul 960, în jurul orașelor Poznan și Gniezno, în Polonia Mare, primul stat polonez. Fundamentală a fost intrarea Poloniei în civilizația latină a Europei prin convertirea la creștinismul roman în 966. Astfel s-a născut deosebirea de fond, ce durează și acum, față de rușii ortodocși, est-slavi (de ex. Între alfabetul latin și cel chirilic): Polonia s-a simțit mereu zid de apărare al Europei latine împotriva ortodoxiei, precum ocazional Rusia ortodoxă și-a creat imaginea de zid de apărare al Europei creștine împotriva mongolilor și turcilor.

Dependenței religioase-politice față de arhiepiscopatul misionar Magde-burg (968) i-a pus capăt Otto al III-lea, prin înființarea arhiepiscopatului Gniezno (1000). Polonia a dobândit independența în ceea ce privește Biserica prin directa subordonare în fața papei de la

Roma. Obișnuita expansiune s-a îndreptat spre vest, în concurență cu germanii, asupra triburilor vest-slave dintre Elba și Oder și din Boemia, iar spre est împotriva Rusiei kievene. Polonia a profitat de o perioadă de declin a Rusiei kievene (1016-1036) pentru a cuceri Kievul (1024), prilej cu care Boleslaw Chrobry („cel Viteaz") a luat titlul de rege (1025), însă a murit imediat după aceea. De două ori, alianțele germano-ruse, având ca aliați și Danemarca și Ungaria, au redus Polonia la nucleul ei proto-național. Deja de atunci se conturase o problemă de bază a istoriei poloneze în modernitate: din punctul de vedere al puterii politice era imobilizată, mai târziu împărțită între germani și ruși. Perioadelor de declin ale vecinilor le corespundeau perioade de relativă putere a Poloniei și invers.

În timpul certei pentru învestitură (1075-1122), a fost luat cu asalt pentru a doua oară titlul regal, deoarece Polonia 1-a sprijinit pe papă împotriva împăratului Henric al FV-lea. Imediat după aceea țara s-a fragmentat: preluarea variantei rusești pentru rezolvarea problemei cronice a succesiunii, senioratul (1138), conform căruia nu fiul cel mai mare, ci fratele cel mai mare moștenea titlul de mare principe, a dus la formarea a nouă state sub principi Piaști. Pe fondul acestui vid de putere s-au revărsat diferite forțe: ca urmare a conflictelor interne, cei trei principi coregenți ai Sileziei s-au supus suzeranității imperiului (din 1157) – premisă a germanizării ample a Sileziei. Din nord au atacat prusienii. Pentru a se apăra împotriva acestora, Conrad de Mazovia a chemat în ajutor Ordinul teuton, care și-a întemeiat statul în jurul Thornului, pe cursul inferior al Vistulei (începând cu 1230). În 1241 mongolii au înaintat până în Silezia. Cavaleri polonezi și cavaleri ai Ordinului teuton au fost învinși de către aceștia la Liegnitz. Mongolii s-au retras imediat, din cauza disputelor interne pentru tron, dar au lăsat în urmă Polonia devastată.

Regatul polonez s-a refăcut începând cu Cracovia (1320), a doua capitală a Poloniei. Cazimir al III-lea, cel Mare (1333-1370), a deschis țara civilizației apusene, intenționând s-o modernizeze: a construit Cracovia ca luxos oraș de reședință, în piatră, printre alții cu meșteri constructori italieni, a stimulat meșteșugurile și comerțul îndepărtat, printre altele prin primirea comercianților și meșteșugarilor germani și a evreilor din Germania (Ashkenasim), care au fugit în Polonia în urma

Rusia pogromurilor din timpul Marii Ciume (1349). Polonia a evoluat ca țară exportatoare de cereale în Europa apuseană, având

Danzigul, pe atunci încă sub stăpânirea Ordinului teuton, drept principal port de export.

După stingerea dinastiei Piaştilor (1370), criza care a urmat a fost mascată prin uniunea personală cu Ungaria (1370-1382): pregătită prin absenţa îndelungată a puterii centrale (1138-1320), nobilimea poloneză (Szlachta) a acaparat puterea. Prin Carta de la Kaschau (Kosice) (1374), şi-a asigurat din partea regelui Ludovic I mai ales dreptul de alegere a regelui şi scutirea de impozite. Crizei i s-a pus capăt prin uniunea cu Lituania (1386), care se întindea pe atunci peste Bielorusia şi Ucraina vestică aproape până la Marea Neagră. Marele principe lituanian Jagiello a devenit regele polonez Vladislav al H-lea (1386-1434). Lituania îşi păstrase autonomia totală şi a aderat la Biserica romană, fapt cu care creştinarea Europei s-a îndeplinit.

Regatul unional Polonia-Lituania devenise peste noapte statul cu cea mai întinsă suprafaţă, obţinuse în est încă o zonă de colonizare pentru a o poloniza şi câştigase atâta putere încât lovitura decisivă împotriva statului Ordinului teuton a fost încununată de succes, la Tannenberg (Griinwald) în 1410. Şi într-un al doilea război Polonia a ieşit învingătoare (1454-1466), astfel încât la cea de a doua pace de la Thorn (1466) a anexat o parte (Prusia de vest, Ermland) şi a câştigat suzeranitatea asupra Danzigului şi a statului Ordinului. Polonia-Lituania se afla la apogeul întinderii şi puterii, dar având compoziţia clasică a unui mare regat: cam jumătate consta din polonezi, iar cealaltă jumătate, mai ales la periferii, din alte popoare – lituanieni, în nord-est, ortodocşi (bieloruşi şi ucrainieni), la care se adăugau evrei, cu precădere în est, germani în vest. Eterogenitatea Poloniei a devenit în Epoca modernă punctul ei slab.

66. Rusia, de la 860 până la 1492

Evoluţia istorică a Rusiei este determinată de distanţele uriaşe dintre Marele Zid chinezesc şi Polonia latină: ruşii est-slavi, cantitativ mai puternici şi prin asimilarea unor triburi finice, mai târziu şi a tătarilor, au fost marcaţi calitativ de prima lor elită conducătoare din Scandinavia, varegii (începând cu aprox. 860), şi de civilizaţia bizantină, după convertirea la creştinismul grec-ortodox (988). Elitele lor conducătoare veneau de multe ori din afară, erau însă mereu înlăturate cu violenţă. Rusia era prea îndepărtată de centrele de civilizaţie decisive (Bizanţ;

Roma, Franța, Anglia), pentru a deveni mai mult decât o cultură marginală a Europei, dar suficient de aproape, pentru a înfrunta în epoca modernă Asia centrală, China, Coreea și Japonia ca mare putere imperialistă. Rusia a fost totdeauna sub tensiunea forței ei cantitative (întindere teritorială, numărul populației) și a slăbiciunii calitative (educație, putere economică, organizarea socială).

Cea. 860 Varegii conduși de Rurik întemeiază Kievul (cnezat). 862 Varegii întemeiază Novgorodul.

Moștenește titlul de mare cneaz. 1068 Destrămarea Rusiei kievene.

În 1480). Bătălia pe suprafața înghețată a lacului Peipus: Novgorodul sub Aleksandr Nevski învinge Ordinul teuton. 1328 Moscova devine mare cnezat: Ivan I este însărcinat cu strângerea tributului tătar.

Kulikovo. 1453 După căderea Constantinopolului, Moscova este singurul stat suveran al ortodoxiei: ideologia celei de a Treia Rome.

După hegemoniile, care obligau la plata unui tribut, ale diferitelor popoare de călăreți/nomade (sciți, goți, sarmați, huni, khazari), asupra unei populații puțin dense și difuze ca etnie, cu o preistorie schematică în țara „Hiperboreilor" (Herodot), istoria propriu-zisă a rușilor începe abia o dată cu apariția varegilor. Aceștia erau vikingi din Suedia și combinau jaful cu comerțul la mare distanță și cu protectoratul de mai târziu. Ei fuseseră chemați în ajutor de triburile slave de est și de cele finice împotriva nomazilor turco-mongoli și și-au întemeiat astfel propriul protectorat și stăpânirea prin plata de tribut, având Kievul (cea. 860) și Novgorodul (862) ca centre ale Rusiei kievene (882).

Motivul principal era comerțul îndepărtat din Răsărit: varegii/rușii au fost primii care au stabilit o legătură continuă de la Marea Baltică prin rețeaua rusească de râuri și lacuri, prin Marea Neagră până la Constantinopol („drumul de la varegi până la greci„) pe care l-au asediat de nenumărate ori, în zadar (860, 907, 941,1043). A trebuit ca ei să se mulțumească cu acorduri comerciale (907,945, 1046), și (din 989) cu amplasarea parțială a gărzii imperiale („druzina") în Bizanț. Luptele victorioase când de o parte, când de cealaltă împotriva khazarilor, cumanilor, pecenegilor, mongolilor/tătarilor au determinat evoluția ulterioară.

Conform conceptelor modeme, Rusia kieveană nu era un stat întins, modern fiscal, ci mai curând o confederație de principate aproape independente, de-a lungul traseelor principale de comerț îndepărtat ale fluviilor rusești către sud.

Următoarea mare cezură a fost trecerea la creștinismul grecesc (Bizanț) sub Vladimir I cel Sfânt (988). Accesul la civilizația europeană astfel dobândit a rămas împotmolit în sfera bisericească, deoarece Bizanțul era un centru cultural încremenit în ortodoxie, ce urma să dispară în 1453. Distanțele uriașe dintre Marea Naeagră și Rusia, în plus blocate de popoarele nomade din stepă, au îngreunat contactul cultural normal.

Ca și popoarele nomade, care au avut o influență considerabilă asupra vechii Rusii, Rusia kieveană s-a descurcat deosebit de greu cu punerea în ordine a succesiunii: de cele mai multe ori aceasta se decidea în urma unor lupte sângeroase pentru putere. Astfel, Rusia kieveană a oscilat permanent între coeziunea sub un stăpânitor puternic și perioade dese de război civil sau dezbinare (972-989, 1016-1036, din 10.68). Un specific rusesc în rezolvarea problemelor cronice de succesiune a fost senioratul (1054): nu fiul cel mai vârstnic moștenea titlul de mare cneaz, ci fratele mai mare, în timp ce fraților mai mici le revenea următorul principat ca bunăstare. Senioratul a aruncat Rusia kieveană acum cu adevărat în fărâmițarea (începând cu 1068) pe care nici Adunarea cnejilor de la Liubeci (1097) nu a fost în stare să o oprească.

În fragmentarea lor statală, cnejii ruși au suferit o înfrângere în fața unei prime invazii de recunoaștere a mongolilor, pe râul Kalka (1223), apoi cu adevărat în fața ocupației grave a urmașilor lui Ginghis Han: aceștia au cucerit singuri Kievul (1237) și cea mai mare parte a celorlalte cnezate (până în 1240), mai puțin Novgorodul, care inițial s-a apărat, însă, judecând apoi raporturile de putere, s-a supus suzeranității tătarilor. Mai încolo, cnezatele din extrema vestică au rămas în afara dominației tătare. Au ajuns însă, sub stăpânirea lituanienilor (pe atunci încă păgâni), din 1386 prin uniunea personală Polonia-Lituania, ca periferie estică a regatului unional.

Pentru Rusia medievală dominația tătarilor cu supunerea la plata de tributuri – aceștia fiind organizați pentru cea mai mare perioadă de timp în Hoarda de Aur (1242-1502) – a fost marcantă, în condițiile unei autonomii interne relative, anume și în probleme religioase. După ce încasatorii de tributuri tătari („baskaci”) au fost prigoniți de către ruși, tătarii au lăsat adunarea tributurilor pe seama unui principe rus, pe care îl răsplăteau cu un procent din tribut și cu râvnitul titlu de mare cneaz, folosindu-i astfel pe principii ruși unii împotriva celorlalți.

Pe termen lung, ei și-au pregătit propria cădere în momentul în care l-au instituit ca mare cneaz (1328) pe conducătorul Moscovei, Ivan I

(1325-1341). Deja în 1326 mitropolitul Bisericii ruse se mutase la Moscova.

Odată cu unirea puterii religioase și a celei laice, a început, inițial modest, ascensiunea Moscovei spre un nou centru al puterii la marginea vechii Rusii kievene, apoi spre o putere hegemonică în interiorul Rusiei, mai întâi prin eliberarea pas cu pas de supremația tătară în lupte cu sorți de izbândă schimbători: primelor victorii împotriva tătarilor (1378/1380) le-au succedat un greu război civil la Moscova (1430-1450), în timpul căruia a început destrămarea Hoardei de Aur (1430,1452,1466).

Căderea Constantinopolului (1453) a făcut din Moscova singura putere suverană ortodoxă. Conștiința poziției ei deosebite și credința ortodoxă explică ideologia celei de „A treia Rome": după Roma și Constantinopol, Moscova avea acum întâietate în mântuirea întregii umanități, simbolizată prin preluarea ceremonialului de curte bizantin ce către Ivan al Ill-lea, mai târziu a titlului de țar, varianta slavă a „împăratului" („Kaiser"), de către Ivan al IV-lea (1547).

Prin „reunirea pământurilor rusești" (1463-1521), Moscova s-a ocupat efectiv de refacerea Rusiei kievene, acum însă sub propria conducere, prin cucerirea pas cu pas a diferitelor principate ale Rurikizilor și a orașului republică Novgorod, cu uriașul lui teritoriu înconjurător (1478). Cu refuzul definitiv al Moscovei de a plăti tribut tătarilor și cu dobândirea independenței în fața tătarilor din Crimeea (1480), istoria medievală a Rusiei poate fi considerată deocamdată încheiată.

67. Balcanii, de la 395 până la 1492

Ca făcând parte din Balcani se consideră aici spațiul dintre germani și italieni în vest, ruși și turci în est – cu excepția ungurilor în nord, greci în sud. Diversității peisajelor strâmte, greu accesibile și izolate îi corespunde o eterogenitate etnică, culturală, lingvistică și religioasă extremă. Ca teritoriu clasic de trecere – între vest și est de-a lungul cursului inferior al Dunării, între nord și sud prin trecătorile Munților Balcani – Balcanii au fost în cea mai mare parte un vid de putere fragmentat sau dominat de marile imperii, în totalitate (Roma, Cel de-al Treilea

Balcanii

Reich 1941-1944) sau parțial (Imperiul roman de râsărit-Bizanț, 395 – cea 1453, Imperiul otoman, cea 1354-1912, Imperiul german 1915-1918, URSS 1945-1990). Între dispariția și apariția acestora, state

urmașe instabile, „naționale” începând cu 1804, își disputau hegemonia. Istoria mai veche a Balcanilor (ca și a Caucazului) este extraordinar de complicată, dar indispensabilă înțelegerii istoriei celei mai recente de la dezmembrarea Iugoslaviei.

Imperiul roman de apus. 582 Stabilirea în teritoriu a slavilor de sud: croații în vestul, sârbii în estul liniei de despărțire din 395. 680 întâiul Imperiu bulgar (până în 968/969). 865 Bulgarii devin ortodocși: Boris (Mihail) devine țar. 879 Croații în sânul Bisericii romane: Balcanii divizați din punct de vedere confesional. 900 Stabilirea în teritoriu a ungurilor: slavii de sud separați astfel de slavii de vest și est.

Cu nucleul în Kosovo.

(pașalâcuri) (până în 1878, respectiv 1912). 1376 Regatul Bosniei: bogomilismul ca religie de stat. 1389 (28.06) (l-a) luptă de la Câmpia Mierlei (Kosovopolje): înfrângere decisivă a sârbilor în fața otomanilor, Serbia supusă tributului către sultan. 1396 Lupta de la Nicopole: încercare nereușită a Constantinopolului de a se elibera.

Prin linia de separație din 395, printre altele de-a lungul Drinei, Imperiul roman a lăsat în urma lui o zonă de ruptură. „Podul peste Drina” (Ivo Andric) se năruia mereu dând la iveală conflicte, ca și podul simbolic (slav. „most”) din Mostar în 1993. Încă din vremea Imperiilor de apus și de răsărit, Macedonia și Bosnia erau disputate de către acestea. Față de ilirii romanizați și de greci, slavii de sud au devenit din 582 elementul cantitativ mai puternic, s-au încadrat însă în coordonatele religios culturale: la est de linia de demarcație din 395 au devenit ortodocși (bulgarii, sârbii), la vest – catolici (slovenii, croații). Timp de secole de conviețuire adesea pașnică, de-a lungul graniței structurale istorice din 395/1054, s-au dezvoltat diferențe și „dușmănii de familie” istorice între slavii de sud nordici din apusul latin și slavii de sud sudici din răsăritul ortodox, care în final au explodat din nou în războiul din Iugoslavia, în 1991. În plus, slavii de sud sudici ortodocși s-au confruntat cu revendicări teritoriale contrare, datorită apartenenței regiunilor disputate (Macedonia) la „Marele Imperiu bulgar” sau la „Marele Imperiu sârb”. La fel se explică pretențiile „istorice^ îvueișate ale sârbilor și croaților din Bosnia și Herțegovina prin apartenența la „McHe Imperiu croat„ medieval și la „Marele Imperiu sârb” medieval.

Începutul creștinării și al statului medieval a fost făcut de bulgari, de unde și pretenția lor de mai târziu asupra hegemoniei intrabalcanice: proto-bulgarii, veniți în urma hunilor, au întemeiat în timpul crizei de durată a Bizanțului, după ce avarii au slăbit ca putere în urma

înfrângerii lor (și a perșilor) în fața Constantinopolului (626), întâiul Imperiu bulgar (680), în actuala Bulgarie, peste slavii de sud, extinzându-1 și asupra Macedoniei și Serbiei. Trecerea la ortodoxie (864) sub Boris (Mihail) a împiedicat asimilarea cu slavii de sud și a făcut loc pretenției asupra titlului imperial (țar), în conflict cu Bizanțul care i-a chemat pe unguri în ajutor (894).

Pentru Bizanț, Rusia kieveană a cucerit Bulgaria (968), iar aceasta, după retragerea constrânsă de Bizanț, s-a despărțit în Imperiile bulgare de apus și de răsărit (969). Ambele părți ale imperiului au fost învinse separat prin recuceririle bizantine (971,1018). În ultima fază bizantină, Bulgaria a câștigat în importanță ca centru al bogomilismului, al acelor „katharoi" (cei curați), de unde „Ketzer" (germ. „eretic"), care după anul 1000 au propovăduit în Occidentul latin. Cel de al doilea Imperiu bulgar (între 1186 și 1330) cuprindea din nou Macedonia și părți ale Serbiei, dar după o victorie sârbească (1330) acesta s-a dizolvat intrând în componența Marelui Imperiu sârb (1346-1355). Mai târziu Bulgaria s-a dezmembrat

Balcanii în trei state care au fost cucerite de otomani (1371/1396). Din cauza importanței sale strategice datorate apropierii de Constantinopol, Bulgaria a devenit pașalâc (1396-1878), în care ca masă de apărare au fost strămutați turci.

Slovenii, slavi de sud nordici de la limita nordică, nimeriseră demult în urma expansiunii germane spre răsărit în zona de dominație germană (până în 1918). Prin aceasta se explică formarea lor în spirit apusean și industrializarea de același tip, ei reprezentând extrema cea mai nordică și cea mai vestică în gradul de bunăstare, care a destrămat prima Iugoslavie modernă (1918-1941) și a doua (1945-1991).

Croații s-au stabilit la vest de linia de demarcație din 395/1054, au aparținut însă temporar Imperiului de răsărit – Bizanțului. Abia mai târziu s-au ancorat decisiv în Occidentul latin (879). Micile principate s-au unit într-un ducat (845), pe care Tomislav 11-a ridicat la rang de regat (925). Obișnuita expansiune a cuprins coastele Adriaticei, cea mai mare parte a Bosniei și a Herțegovinei. Imperiul „Marii Croații" s-a distrus prin conflictele interne (din 1089), astfel încât Croația s-a supus Ungariei într-o uniune personală („Pacta conventa", 1102), ca țară adiacentă sub un conte („ban"), reprezentant al coroanei ungare, având însă propria nobilime și autonomie internă. Șovinismul croat deduce din uniunea personală cu Ungaria în care și-a păstrat autonomia o continuitate neîntreruptă a suveranității statale croate. Ungaria-Croația a pierdut

coasta dalmată în favoarea Veneției (1420), fapt care de atunci înainte a determinat caracterul italian al Dalmației.

În Epoca modernă, sârbii au declanșat o puternică dinamică a evenimentelor. Cunoașterea istoriei lor medievale capătă importanță, deoarece ei se raportează la ea în permanență. La est de linia de separare din 395 au oscilat, fiind fragmentați în triburi, între apartenența la bulgari (sec. IX-X) și la Bizanț (sec. X-XII), cu o scurtă fază intermediară de independență ca principat, Zeta, (cea. 1035-1100). În agonia Bizanțului, Serbia a avut un început târziu ca regat, sub conducerea lui Șefan Nemanja (1159), ai cărui urmași au stabilit legături dinastice cu marele cnezat al Moscovei. Sub stăpânirea lui Ștefan Dușan (1330-1355) a evoluat sub forma Imperiului Marii Serbii (1346-1355), ajungând pentru un deceniu putere hegemonică în contextul vidului de putere imediat înaintea căderii Bizanțului, dar s-a destrămat repede după aceea (după 1355). Totuși Imperiul Marii Serbii a rămas matricea tuturor revendicărilor teritoriale ale sârbilor – până în ziua de astăzi. Serbia, fragmentată din nou, a devenit otomană în două etape – după prima luptă de la Câmpia Mierlei (1389), care s-a întipărit adânc în mitologia națională a sârbilor, sub forma statelor vasale dependente, și în urma refuzului ajutorului militar pentru lupta de la Varna (1444). Serbia, după a doua înfrângere de pe Câmpia Mierlei (1448), a fost anexată ca pașalâc (1459-1817).

Pierderea autonomiei statului a fost traumatizantă pentru sârbi, deoarece nobilimea a trecut la islamism pentru a-și menține privilegiile. De aici și ura sârbilor împotriva musulmanilor ca „renegați”, care lovește și după mai mult de 500 de ani. Astfel sârbii, decapitați din punct de vedere social prin lipsa nobilimii ca pătură conducătoare cultural, social și politic, a dăinuit doar mulțumită Bisericii Ortodoxe sârbe, ca popor de țărani fără acces la înalta educație și la practica politică, de exemplu în administrația unei autonomii care le-a fost oprită sârbilor.

68. Criza Europei medievale I:)

Intervenția mongolilor la marginea de est a Europei medievale, continuată de presiunea exercitată de expansiunea otomană (între 1354 și 1683), a accentuat o criză de structură a Europei de lungă durată – reversul ascensiunii economice și demografice (începută în jurul anului 1000). Dispariția treptată a structurilor feudale și înlocuirea lor prin altele noi în economie, societate, politică și în tactica de război alcătuiesc numitorul comun general valabil. În unele țări criza sistemului a scos la iveală soluții care anunță modernitatea. Monarhia națională apuseană s-

a sprijinit pe burghezia urbană și pe țăranii deveniți liberi prin desființarea iobăgiei. Schița de mai jos se rezumă la aspecte economice, sociale și politice, iar cea care îi urmează la cele legate de Biserică și religie ca fundament istoric al Reformei.

(până în 1155).' 1159 Scutage (bani pentru armată) în Anglia: serviciul militar cavaleresc înlocuit cu o plată către coroană. 1188 Primele stări sociale în Leon („cortes”): nevoia crescândă a coroanei de bani de război. 1265 Primul Parlament în Anglia.

Criză financiară generală. 1302 „Bătălia pintenilor de aur” de la Courtrai: breslele flamande înving armata cavalerilor francezi.

Cea. 1300 înrăutățire generală a climei în Europa.

Răscumpărare.

Victoria țăranilor elvețieni în fața cavalerilor habsburgi la Morgarten.

La Roma condusă de Cola di Rienzo (până în 1354). 1349 Mișcarea flagelanților: pogromuri împotriva evreilor („otrăvirea fântânilor”) – evreii sunt chemați în Polonia. 1355 Stările Generale în Franța: controlul asupra administrației impozitelor.

Iobăgie. 1391 Acte violente împotriva evreilor din Spania: botezări forțate, emigrare parțială.

„Limpieza de sangre” (puritatea sângelui).

Deoarece feudalismul se baza pe absența banilor, revenirea economiei financiare (începând cu aprox. 1000) 1-a dizolvat din interior. Declanșarea și continuarea acestui fenomen au fost determinate cu adevărat de nevoia crescândă de bani a coroanei, pentru desfășurarea războaielor din ce în ce mai costisitoare, abia după apariția armelor de foc și a armatelor permanente de mercenari. Prin intermediul ierarhiei feudale, nevoia de bani a continuat spre straturile de jos: ' îndatoriri de cele mai diverse tipuri au fost înlocuite treptat cu plăți bănești -

L dările în natură, servicii (claca printre altele) ale țăranilor, în cele din urmă și

% dependența de drept față de proprietarul pământului (serbia) (începând cu 1315).

Stările ca organe reprezentative pentru acordarea de bani coroanei au instituționalizat importanța acestui nou factor financiar. Într-un proces complicat pan-european, etapele singulare din diferite țări au dus la rezultatul final de ansamblu.

Consecințele sociale și politice ale avântului economic de durată început la 1000 s-au manifestat mai întâi în centrul economic de primă mână, în Italia: prima

Evul Mediu european ligă (coniuratio) orășenească sub forma comunei cu autonomie a luat ființă în Benevento (1015). Milano a dat la iveală Pataria ca primă mișcare de protest religios-socială (1056) și constituția de consiliu (1117), care, sub forma Dreptului orășenesc de la Magdeburg (1188), a avut influență și asupra Răsăritului. O manifestare deosebită au reprezentat-o la Roma comunele împotriva papei (1143-1154,1252-1258,1347-1354,1434). Anglia a desființat serviciul militar cavaleresc impus, introducând un impozit suplimentar de scutire (bani) (1159), Spania în timpul Reconquistei a introdus stările sociale în Leon (1188). Al doilea mare centru economic, Flandra, s-a confruntat cu prima revoltă a muncitorilor împotriva patriciatului (1280) șicu prima victorie a unei armate burgheze orășenești pure (a breslelor) împotriva unei armate cavalerești (1302), Elveția cu cea a unei armate țărănești (1315). Ambele catastrofe ale armatelor cavalerești au făcut vizibilă criza militară a feudalismului, chiar înaintea apariției armelor de foc. În Franța începuse dizolvarea serbiei prin răscumpărarea șerbilor regali de pe teritoriile coroanei, deci cu precădere în Ile de France (1315), unde a izbucnit și prima răscoală țărănească a medievalității târzii, Jacqueria (1358).

O constantă anume de-a lungul istoriei Europei de după 1000 a fost persecutarea și discriminarea evreilor, inaugurată de pogromul de pe Rin din „Cruciada săracilor” (1096). Primei acuzații într-un așa-zis ritual al morții, în Norwich, Anglia, (1145), i-au urmat legi excepționale generale date de Biserică prin cel de al treilea și cel de al patrulea conciliu de la Lateran (1179, 1215). Alungarea evreilor din Anglia (1290), masacrele flagelanților, mai cu seamă în Germania în timpul Marii Ciume (1349) și chemarea evreilor în Polonia, acțiunile violente din Spania (1391,1449), însoțite de botezări forțate, mai departe legea „purității sângelui” (1449) ca prolog al alungării evreilor din Spania (1492) și din Portugalia (1497) – au lovit pe evreii din regiuni întinse ale Europei.

Consecințele politice ale transformărilor economice și sociale s-au arătat mai întâi în orașe și în vârful ierarhiei feudale – în relațiile dintre coroană și nobilime – și mai târziu în zonele rurale, în conflictele în jurul situației drepturilor țăranilor. În ce privește raporturile agrare, trebuie avuți în vedere câțiva factori de proporții: pe la 1300 exploatarea terenurilor, care în final atinsese chiar pământuri mărginașe (de ex.

Pășunile alpine), a ajuns la limita ei de rentabilitate, în același timp a avut loc în Europa o înrăutățire a climei. Poate ca urmare a acesteia, o serie de recolte sărace, din nou după aproximativ 300 de ani, a declanșat foamete îndelungă. Aceasta a scăzut nivelul de sănătate într-atât, încât Marea Ciumă a bântuit cu atât mai devastator.

Ciuma a determinat o reașezare a raporturilor de proprietate, mai ales în orașe, și o diminuare a forțelor de muncă, atrăgând după sine măriri de salarii,

Războiul de 100 de ani 277 căror limitare superioară (Statute of Labourers în England, 1351, 1381) a dat naștere tulburărilor sociale.

Ambele mari războaie țărănești ale Europei, Jacqueria în Franța (1358) și răscoala lui Wat Tyler în Anglia (1381), au izbucnit în condițiile Războiului de 100 de ani, în împrejurările create de înfrângerea suferită de Franța, respectiv Anglia, și ca reacție la mărirea impozitării legate de aceste evenimente. Regiunile de producție pentru piața urbană erau centrele situate în jurul capitalei. În Anglia mai cu seamă, țelul (suprimarea ultimelor rămășițe ale iobăgiei) a fost atins chiar în condițiile eșecului răscoalei. Acestora le corespundeau revoltele orășenești ale lui Etienne Marcel (1358) și Simon Caboche (1413) la Paris.

Astfel odată cu pragul de trecere către modernitate, s-a format, după 1500, o nouă graniță de structură în interiorul Europei, de-a lungul celei vechi de la 800: la vest de Elba a a avut loc treptat dizolvarea serbiei. La est de Elba s-a dezvoltat dimpotrivă o „a doua iobăgie" – din Germania de est, în Polonia, Ungaria, sud-estul Europei până în Rusia (începând cu 1492-1498). În Rusia mai ales, aceasta a devenit fundamentul social pentru autocrația țarului sub forma cea mai pură a monarhiei absolute.

Stările sociale întruchipau noul stat administrativ poate mai elocvent decât coroana. Din acestea s-a dezvoltat în Anglia începând cu modernitatea timpurie, ca formă de apărare în fața monarhiei absolute, care guvernase prin eliminarea Stărilor (1629-1640), dominația Parlamentului, ca bază a parlamentarismului modern.

După un grav conflict intern și extern (1383-1385), Portugalia a atins cel mai devreme acel echilibru între vechea și noua pătură conducătoare, între nobilime și burghezia orășenească, care a format baza socială pentru trecerea la expansiunea de peste ocean.

69. Criza Europei medievale II:

Războiul de 100 de ani, de la 1339 până la 1453

Ca printr-o imensă lentilă, Războiul de 100 de ani dintre Franța și Anglia, cel mai mare război al Europei medievale, concentrează încă o dată diferite momente de criză, cu premisele lor istorice, cu desfășurarea și consecințele lor. Aici au contribuit prin efectele lor și momentele de criză a Bisericii și religiei, „captivitatea babilonică a Bisericii" la Avignon (1309-1377) și Marea Schismă apuseană (1378-1417), precum și Marea Ciumă (1348-1349).

Evul Mediu european

(până în 1589).

Franța își integrează Guyenne ca feudă; ruptură între Franța și Anglia.

Vestul Franței.

Bordeaux, Bayonne. 1377 Impozit pe cap de locuitor {poli tex) în Anglia (și în 1379, 1380): opoziție. 1381 Al doilea Statute ofLabourers în England: salariile limitate maximal.

Revolta lui Wat Tyler. 1407 Război civil în Franța: Orleans (Armagnac) – Burgundia (până în

Normandiei și moștenitor al lui Carol al Vl-lea. Delfinul Carol (al Vll-lea) reia lupta la sud de Loire: victorii engleze (1422-1428).

Clerul scutite.

Fără încheiere oficială. 1455 Criză în Anglia: Războiul celor două roze (până în 1485).

Războiul de 100 de ani s-a purtat aparent „doar" din cauza pretențiilor engleze asupra tronului Franței după stingerea Capețienilor (1328), totuși era

Războiul de 100 de ani vorba și de stăpânirea Frânei mai înstărite de către englezi ca reluare mai amplă a regatului anglo-angevin sub Henric al II-lea (1154-1189). Aici intra în joc și un motiv economic – dominarea pieței flamande a lânii de către englezi și eliminarea concurenței Castiliei (lână merinos), motiv pentru care Castilia era aliată a Franței împotriva Angliei. Pe de altă parte aliați ai Angliei au fost împăratul Ludovic Bavarezul (1337) pentru un timp, mai departe Flandra (1339-1345) și Burgundia târziu (1414-1435), care erau de fapt state vasale ale Franței.

Rivalitatea comună a Angliei și Portugaliei în fața Castiliei le-a făcut pe acestea automat aliate, Anglia ajutând Portugalia în a se apăra împotriva revendicărilor tronului venite din partea Castiliei după stingerea dinastiei Burgunzilor în Portugalia (1383): cea mai veche alianță, care dăinuie și în prezent, dintre Anglia și Portugalia (1386) s-a

născut din această constelație. Prietenia tradițională dintre Scoția și Franța (AuldAUiance, din 1295), bazată pe dușmănia comună față de Anglia, a dus în timpul Războiului de 100 de ani la mai multe scurte războaie ale Angliei împotriva Scoției (1341-1342,1355-1356,1384-1385, 1400,1402). Constelația Angliei și Portugaliei împotriva celei a Franței, Castiliei și Scoției a corespuns și luării de poziție în Marea Schismă apuseană (1378-1417) privitor la papii de la Roma și de la Avignon.

Perioadele de izbândă ale Angliei (1339-1360,1415-1428) au alternat cu cele ale Franței (1369-1375,1429-1453), întrerupte de Marea Ciumă, care temporar a făcut ca acțiunile de război să înceteze (1348). Pentru prima oară în războaie europene, au fost introduse în stil mare arme de foc îmbunătățite pornind de la armele de foc venite de Răsărit, mai întâi de către Anglia apoi de către Franța. Ca urmare a multiplelor catastrofe ale armatelor cavalerești „convenționale" (1346, 1356, 1415), Franța a tras consecința: la sfârșitul Războiului de 100 de ani și-a format o armată permanentă, la început prin „companii de ordonanță" (1445).

Consecințele economice și sociale au fost enorme: în Războiul de 100 de ani au apărut furnizori de război care aprovizionau armatele. Împotriva acestora, în Anglia, „The Good Parliament" a dat primul „Impeachment" (1376). În afară de distrugerile obișnuite în asemenea cazuri și de pierderile de vieți omenești, războiul a avut efecte și în politica internă – prin impozitări înăsprite: impozitul pe sare (gabelle) (1341) și impozitul pe cap de locuitor (taille) (1439) au servit pentru o scurtă perioadă la finanțarea războiului, au avut însă efecte politice devastatoare, de durată, deoarece ele aparțineau formelor de impozitare detestate în Ancien Regime din Franța de dinaintea Revoluției franceze din 1789, mai cu seamă taille, deoarece nobilimea și clerul, care au stabilit-o, se excluseseră de la plata ei. În Anglia impozitul pe cap de locuitor {poli tax) a declanșat prin aplicarea lui repetată revolta lui Wat Tyler (1381), tot așa cum anterior criza generală, în urma înfrângerii de la Poitiers (1356), a generat revolta orășenească a lui Etienne Marcel de la Paris și răscoala țărănească (sprijinită de asemenea de Paris) a Jacqueriei (1358) condusă de Simon Caboche. Analog, înfrângerile de mai târziu ale Angliei au provocat răscoala țărănească condusă de Jack Cade împotriva politicii financiare dezastruoase (1450).

Războaiele permanente au întărit în Franța Stările Generale nou apărute (1343,1355-1357,1420), de această dată pentru întreaga Franță (1439). În Anglia, Parlamentul a devenit o instituție permanentă, având

ședințe separate ale camerei superioare și ale Camerei inferioare, precum și un purtător de cuvânt (speaker) de la House of Commons (1376). Noile organe au evoluat din ce în ce mai puternic către reprezentarea monarhiei naționale în formare. În Anglia, începutul „naționalizării” este semnalat prin pătrunderea limbii engleze în parlament, folosirea pentru prima oară la deschiderea unei sesiuni (1366) și într-un discurs parlamentar (1399). La începutul seriei finale de înfrângeri suferite de englezi, impozitul 40-shilling-freehold a limitat dreptul de vot pentru Camera inferioară (1430) până la prima reformă (1832).

În punctul culminant al crizei existenței ei, Franța a fost salvat de Ioana d'Arc, fecioara din Orleans, prin înlăturarea asediului englez (1429). După arderea ei pe rug de către englezi (1431) a devenit eroină națională sfântă, cu mult înainte de beatificarea (1894) și canonizarea ei (1920). Monarhia națională franceză și-a găsit în primul rând în izbânda ei un început solid (1453). Dar prin taille, discriminatorie din punct de vedere social, regatul a fost rănit, după cum a prevăzut puțin mai târziu un critic sever, istoricul și diplomatul burgund-francez Phillipe de Commynes (cea. 1447-1511), iar rana aceea nu s-ar fi mai vindecat niciodată.

În Anglia înfrângerea suferită s-a transformat repede într-o criză care a lovit greu: în urma veștii înfrângerii de la Châtillon (1453) regele Henric al Vl-lea a înnebunit. De la disputa între cele două ramuri ale casei regale, York și Lancaster, pentru tutela acestuia, adică pentru puterea politică în Anglia, a început Războiul celor două roze (între 1455 și 1485)-varianta engleză a anarhiei feudale.

70. Criza Europei medievale III: eretici și concilii, de la 1143 până la 1459

Transformarea radicală a Europei medievale târzii a accentuat criza Bisericii, începute cu cearta pentru învestitură, în administrația acesteia impunându-se din ce în ce mai imperios reforme fundamentale. Adversarii și crizele erau Ia fel de variate ca și momentele sociale și politice, fiind de multe ori strâns legate de acestea.

I

Primii catari în Koln – dualism. 1145/1147 Episcopat catar în Albi – albigenzi.

Ereticilor, ortodocșilor. Ordinul dominican condus de Dominic: ordin de călugări cerșetori, și mai severi împotriva ereticilor.

Sub controlul politic al Franței. 1349 Flagelanți în Germania: împotriva evreilor și a Bisericii oficiale

(„dușmani ai lui Hristos"). 1378 Alegeri duble: papi la Roma și la Avignon: Marea Schismă apuseană

(până în 1417).

Husite (până în 1436).

În anul concordatului de la Worms „Sic et Non" al lui Abelard (1122) a inaugurat scolastica prin receptarea pe atunci revoluționară a „păgânului" Aristotel. Condamnarea lui Abelard și a lui Arnaldo da Brescia ca eretici (1140) face trimitere la comunele antipapale, care vroiau să transforme Roma într-un punct de pornire al unei radicale schimbări politico-religioase (1143-1154,1252-1258,1347-1354,1434), deoarece Arnaldo da Brescia a intrat în rândurile primei comune de la Roma, devenind mentorul ei religios (1147-54).

Pe atunci, la Koln și-au făcut apariția primii eretici adevărați ai Apusului (1143), catarii (gr. „katharoi" – cei curați). Ei erau o ramură a bogomililor, sectă dualistă a Bisericii grecești ce îi avea la origine pe paulicienii maniheiști-gnostici

Evul Mediu european

(cea. 660). Drept formă a dualismului bine-rău a trecut opoziția sărac-bogat. Nu întâmplător, primele manifestări s-au produs în noile centre comerciale de la 1000: în Italia septentrională, Flandra, pe Ron și pe Rin. Nou apăruta bogăție, mai accentuat cea a Bisericii, a ridicat aici grave probleme morale. Ca o pretenție de adevăr absolut și ca protest social au apărut reprezentările apocaliptic-hiliaste ale Apocalipsei după Ioan. În ultima luptă întru Hristos și împotriva răului („Armaghedon"), „noului popor al lui Dumnezeu" îi este permis orice. În perioadele de criză, elementul apocaliptic-hiliast a izbucnit, manifestându-se prin agresiuni împotriva evreilor („dușmanii lui Hristos"), aceștia fiind apărați de funcționarii bisericești.

Biserica catară avea ierarhie proprie, cu episcopate proprii, mai întâi în Albi (1145/1147). Făcea o delimitare strictă între cei „desăvârșiți" („perfecți") și discipoli („auditores"). Bastionul era bogatul comitat Toulouse, unde avea să aibă loc un conciliu eretic (1167), în prezența episcopului misionar bogomilic. Curând, în lupta pentru „învățătura desăvârșită", catarii aveau să se destrame în mai multe direcții (înainte de 1200), fiind exterminați (1229) prin masacrele războaielor albigenze (1209-1229), declarate ca fiind cruciadă.

Aceeași problematică a stat la originea apariției valdenzilor și a ordinelor de călugări cerșetori. Noua frăție laică a comerciantului lyonez Pierre Valdo (Petrus Valdus) (1173) s-a opus oricărei violențe, a fost însă

condamnată ca fiind eretică, împreună cu catarii (1184), de către inchiziția episcopală, mai târziu papală (1252). Ca reacție împotriva albigenzilor și a valdenzilor au apărut franciscanii (1210) și dominicanii (1215), ambele ordine preocupate de problema sărăciei. Dominicanii s-au dedicat distrugerii fizice a ereticilor, printre altele prin preluarea inchiziției. Pe de altă parte, franciscanii se vedeau drept o mișcare contrară, a cărei practică însă (predici, duhovnici în orașe) la extreme trecea granița înspre erezie de multe ori.

¦ într-o criză regională (foamete 1258, epidemii 1259, devastări generale prin războiul civil între guelfi și ghibelini), au apărut pentru prima oară flagelanți în Perugia (Italia centrală) (1260), după modelul cărora în timpul Marii Ciume a revenit într-o măsură sporită Mișcarea Flagelanților (1349). Între timp problematica disputei pentru învestitură a continuat prin conflictul dintre papa Bonifaciu al VIII-lea și Filip al IV-lea cel Frumos al Franței și a evoluat înspre catastrofa papalității medievale (1302/1303), provocată printr-o altă mărire a pretențiilor la putere politică din partea papei (1302): cu „captivitatea babilonică a Bisericii” la Avi-gnon (1309-1377) monarhia națională a Franței în ascensiune îl controla politic pe papă, generând o gravă criză de identitate a Bisericii. Aceasta s-a accentuat și mai mult în timpul Marii Ciume (1347-1349), care a pricinuit pierderi de personal în rândul clerului deosebit de mari: în condițiile lipsei de personal nou apărute, munca spirituală a bisericii a avut de suferit, ceea ce a fost resimțit tocmai de laici ca un neajuns. În afară de asta, fiscalizarea strictă a Bisericii făcea mari progrese: administrația financiară papală era pe atunci cea mai modernă în epocă, devenind model pentru puterile laice. Comuna Romei condusă de Cola di Rienzo (1347-1354) și flagelanții (1349) au fost alte momente de criză ale perioadei ciumei.

„Captivității babilonice a Bisericii” la Avignon i-a urmat nemijlocit Marea Schismă (sau Schisma apuseană) (1378-1417), cu câte un papă la Roma și unul la Avignon. Europa latină era despărțită în două obediențe (regiuni de supunere), conform unor interese politice: Anglia, Portugalia, Scandinavia, cea mai mare parte a imperiului german și Italia erau de partea Romei, Franța, Castilia, Aragonul și Scoția de partea Avignonului. Schisma a accentuat situația generală proastă, dând din nou frâu liber opozițiilor din sânul Bisericii și protestului social, mai ales lui John Wyclif și lollarzilor din Anglia (pe la 1381) și lui Jan Hus (începând cu 1401) în Boemia, care a protestat și împotriva dominației culturale și politice a germanilor. Mișcarea lollardă are legătură cu revolta lui Wat

Tyler, cu răscoala țărănească împotriva impozitului pe cap de locuitor (Poli Tax) și împotriva serbiei. Arderea lui Jan Hus pe rug ca eretic în conciliul de la Konstanz (1415) a provocat mișcările husite (începând cu 1419), care prin războaiele husite au transportat criza spre Europa centrală și cea central-răsăriteană.

Ca reacție a tulburărilor din sânul Bisericii, mișcarea conciliară, condusă de înșiși episcopii, a încercat să impună reforme din interior și pornind de jos, mai întâi prin retezarea revendicărilor papei pentru putere. Conciliul de la Pisa (1409) a produs însă, prin încercarea de a-i destitui pe ambii papi rivali, de la Roma și de la Avignon, și de a-i înlocui printr-un nou papă, un haos imens, deoarece acum existau trei papi. Conciliul de la Konstanz (1414-1418) a reușit să pună capăt schismei (1417). Însă prin arderea pe rug a lui Jan Hus (1415) a provocat războaiele husite (1420), care s-au încheiat cu compromisul unei biserici naționale boeme de factură husită (1436), în timp ce husiții radicali (taboriții) s-au adunat din nou, schimbând diracția înspre chietism, ca „Frați boemi”, respectiv moravi (1457/1467).

Punctul culminant al conflictului dintre papă și conciliu a fost determinat de conciliul de la Basel (1431-1438/1449). Acesta s-a despărțit în conciliile de la Basel (până în 1448) și cel de la Ferrara/Florența (1438/1439-1443). Conciliul de la Ferrara/Florența, care se aservise papei, a confirmat victoria papalității (1443), ratificată cu bula „Execrabilis”: aceasta nota primatul papei asupra conciliilor, precum și nereformarea Bisericii, astfel pornită în întâmpinarea următoarei ei crize grave – Reforma.

71. Evreii în Evul Mediu, de la 535 până la 1492

După dublul șoc traumatizant al înfrângerilor, deportărilor și mișcărilor de refugiere din 70 și 135, istoria cunoscută a evreilor medievali se concentrează în diasporă și exil („Galuth”) mai ales în Europa. În Persia, cu Babilonul ca punct de forță, avuseseră o autonomie internă, în felul ei asemănătoare cu sistemul Millet de mai târziu din Imperiul otoman. Un conducător de exil drept căpetenie religioasă proprie („resh galuta”) îi reprezenta în fața marilor regi sasanizi. Comunităților mai vechi, refugiate în fața unor catastrofe anterioare (722,586 î. Hr.) li se adăugau acum noi refugiați, care purtau cu ei în depărtări poporul evreu reformat de la Esra și Nehemia, până în India și China. Și în țările islamice evreii aveau statutul unei „Religii a cărții”.

Imperiul roman de răsărit, mai târziu și în sud-estul Spaniei. 589 Conciliul de la Toledo: vizigoții aderă la Biserica romană.

Situația evreilor din Spania se înrăutățește. 608 Evreii din Imperiul roman de răsărit în fața alternativei: moartea sau botezul forțat.

(până în 694): cripto-evrei.

Ca religie de stat.

(printre care cel cu zahăr, sclavi) din Marea Mediterană. 965 Rusia kieveană distruge Imperiul khazar mozaic: evreii sunt excluși din vechea Rusie, cea. 1000 Scandinavia se creștinează: evreii nu sunt primiți.

Îmbunătățește, în cea musulmană se înrăutățește. 1066 Pogrom violent împotriva evreilor în Granada. 1073 Privilegiul acordat evreilor de Henric al IV-lea, dat la Worms. 1086 Intervenția almoravizilor împotriva Reconquistei în Spania: situația evreilor se înrăutățește mai departe. 1096 Prima cruciadă: masacrarea evreilor pe Rin. 1099 Ierusalimul cucerit în prima cruciadă: masacrarea evreilor. 1144 Denunțarea înnoită a ritualului de ucidere a evreilor în Norwich. 1147 Cea de a doua cruciadă: masacrarea evreilor.

Evreii în Evul Mediu în continuă înrăutățire.

Accentuează – regulament de ținută, petic galben. 1290 Alungarea evreilor din Anglia (până în 1656). 1306 Prima alungare a evreilor din Franța (până în 1314). 1348/1349 Marea Ciumă în Europa: masacrarea evreilor („otrăvirea fântânilor"), evreii în Polonia – Ashkenasim (așkenazi). 1349 Izgonirea evreilor din Ungaria (până în 1364). 1391 Masacrarea evreilor și botezarea forțată în Castilia: „noi creștini", „conversos", „marani". 1394 Izgonirea definitivă a evreilor din Franța. 1449 Pogrom la Toledo împotriva „conversos": decret pemtru „limpieza de sangre„ – puritatea sângelui. 1462 „Ghetou„ la Frankfurt pe Main. 1484 Inchiziție de stat în Spania, mai ales împoriva „conversos".

Și în Europa, varianta latină și cea ortodoxă a Europei, definitorii și în ce privește creștinismul, au căpătat importanță: Imperiul roman de răsărit-Bizanț continuase antisemitismul grecesc fără întrerupere din Antichitate, punându-i în 608 pe evrei în fața alternativei dintre moarte sau constrângerea botezului. In teritoriile Africii de Nord recucerite temporar de la Imperiul roman de răsărit (535) și ale Spaniei din jurul Cartaginei (554) Justinian I a interzis mozaismul. După cucerirea acestor teritorii (585), statul vizigot a preluat practica antievreiască de la Bizanț, iar prin trecerea vizigoților de la arianism la Biserica romană (589) și alternativa între constrângerea la botez și moarte (616). În ciuda alternanței permanente a persecutării și toleranței, evreii spanioli au evoluat spre bunăstare economică și respect din partea societății, mai târziu și sub dominația musulmană de după 711.

Rusia kieveană a transformat antisemitismul bizantin într-unui mai radical, după convertirea la creștinism din 988: evreii nu au fost acceptați din capul locului. Imigrarea blocată de către Rusia kieveană a fost simultană cu la fel de stricta interzicere de intrare și ședere pentru evrei în monarhiile scandinave, lucru ușor de realizat și de controlat și din motive geografice, ruta de călătorie și de comerț pentru Suedia și Norvegia fiind doar pe mare, din cauza caracterului aproape insular al Scandinaviei.

În general, imperiile germanice urmașe de pe teritoriile romane apusene au preluat practica totuși relativ liberală a împăraților romani: în Evul Mediu timpuriu, Evul Mediu european evreii ca servitori regali și mai târziu imperiali („servi”) erau practic o clasă înstărită și prețuită, și în ce privește interesele economice ale coroanei. Pe lângă Biserica romană, ca factor unic de însemnătate încă din Antichitate, evreii controlau, printre altele datorită contactelor cu comunitățile evreiești din Buhara, Asia centrală, până în nord-vestul Africii, mai târziu și la Timbuctu, la sud de Sahara, o parte însemnată a marelui comerț încă existent, printre altele, cel cu zahăr din Orientul Apropiat, dar și cel cu sclavi, peste Marea Mediterană ca și pe uscat din teritoriul slav, prin Praga, Verdun și Marsilia, mai departe de acolo pe Mediterană în Emiratul/Califatul maur al Cordobei. Până în secolul al Xl-lea, cel puțin în vechile orașe romane de pe Rin și Dunăre (Regensburg), în izvoarele latine, „mercator” (comerciant) se poate echivala aproape constant cu „evreu”.

Declinul evreimii europene a început o dată cu cruciadele, marcat inițial înainte de prima și cea de a doua cruciadă prin masacre ample ale evreilor, cu precădere de către cruciați în orașele reședință episcopală de pe cursul Rinului, și începând cu cea de a treia cruciadă și în Anglia, în York (1189). Cel de al cincilea conciliu de la Lateran din 1215 a sistematizat discriminarea juridică a evreilor, ca și a altor minorități, printre altele cu prescripția preluată modificat de la califat, conform căreia evreii trebuie să poarte culoarea galbenă, pentru a fi mai bine recunoscuți de la distanță (la fel ca alte comunități prin alte culori). În Occidentul latin, îmbrăcămintea galbenă s-a redus la „peticul galben” și trebuia ca evreii să-1 poarte la loc vizibil.

Totodată, prin apariția unei negustorimi creștine, evreii au fost scoși din ce în ce mai mult din viața economică, unde fuseseră mereu o concurență supărătoare, în procesul de formare a identității protonaționale intră și izgonirea evreilor din monarhiile naționale

apusene – Anglia 1290, Franța în două rânduri: 1304 și 1394, Spania 1492, Portugalia 1497. In vechiul Imperiu Roman de națiune germană, izgonirile pe plan național au corespuns, ca urmare a fărâmițării teritoriale, cu izgoniri pe plan regional (de pe teritoriul statelor) sau local (orășenesc). Cu toate acestea, goniți dintr-o parte în alta, evreii au putut încă să supraviețuiască, în funcție de condițiile sau „nevoile" economice și sociale, până în modernitatea timpurie. Între datele cruciale ale izgonirilor din Anglia (1290) și Portugalia (1497) s-a situat și Marea Ciumă (1347-1349): flagelatori din tradiția fundamentalistă a sectelor, mai ales din păturile inferioare, s-au îndeletnicit de-a lungul crizei în general dificile cu cele mai grave masacre asupra evreilor din Evul Mediu, din nou cu precădere în orașele de pe Rin. În urma acestora, mii de evrei care au supraviețuit au urmat chemarea regelui polonez Cazimir cel Mare (1333-1370) de a veni în Polonia, unde Ashkenasim (cei „veniți din Germania"), cu a lor idiș au format un nou centru de greutate al evreimii europene, mai întâi bine primiți ca ajutoare în dezvoltarea economică și ca servitori ai nobilimii poloneze, de exemplu ca arendași și cârciumari.

Evreii în Evul Mediu

Un efect îndepărtat al primelor izgoniri temporare ale evreilor din Franța (1304-1316), în cadrul conflictelor din jurul consolidării statului fiscal modern, a fost explozia imediată a antisemitismului în Spania (1391): pogromuri împotriva evreilor în orașe, aceștia fiind acolo elementul conducător economic și social în locul unei burghezii creștine practic inexistente, i-au pus pe evrei din nou în fața alternativei dintre moarte sau botezul silit. Un prim val de evrei spanioli s-au refugiat în străinătate, mai ales în Italia. Sub influența pogromurilor din 1391, Franța și-a izgonit toți evreii definitiv (1394).

Alți evrei din Spania s-au supus presiunilor, dar ca „conversos", „neo-creștini", numiți de vechii creștini „cripto-evrei", „marani" (porci), aceștia au reapărut în aceleași funcții în economie, la curți ca medici și administratori financiari ai curții, și ca burghezie activă din punct de vedere economic și meșteșugăresc, la fel cum erau înainte evreii neconvertiți. Creștini fiind însă, aveau acum dreptul la Connubium, printre alții cu marea nobilime și chiar cu casa regală.

Contra reluării „pericolului evreiesc" (jargon nazist) sub o nouă înfățișare, un pogrom din Toledo împotriva „conversos" a determinat noua orientare, mai întâi local, preluată rapid apoi de celelalte orașe – „limpieza de sangre" (1449) adică „puritatea sângelui": funcții oficiale, de felul cărora în Evul Mediu târziu erau numeroase, nu puteau fi preluate

(sau cumpărate) decât de cei care puteau demonstra că de trei generații erau creștini, adică nu evrei (dar nici musulmani): a început socotirea evreilor pe jumătate, pe sfert, pe optime, căutarea „bunicii ariene”, cum se spunea ironic în limbaj popular, în cel de-Al Treilea Reich.

Un alt efect îndepărtat al pogromurilor din 1391 și al principiului „limpieza de sangre” a fost întemeierea inchiziției de stat (1482), solicitată și sprijinită cu pasiune chiar și de neocreștini, ca și de către primul mare inchizitor Tomas de Torquemada (1483-1498), pentru a demonstra puritatea convingerilor religioase și pentru a-i demasca pe creștinii mincinoși („cripto-evrei”). „Auto da fe”-urile (acte de credință) erau arderi pe rug festive ale celor declarați vinovați, care refuzau cu încăpățânare să se dezică de credința iudaică.

După Marea Ciumă a început ghetoizarea evreilor rămași în viață în cartiere evreiești proprii, în orașele mai mici chiar numai o singură stradă sau uliță („Judengasse” – ulița evreilor), prin constrângeri din partea diferitelor autorități publice. Numele de ghetou vine din Veneția (1516), dar practica e mai veche – mai întâi apărută ca „Judengasse” în Frankfurt pe Main (1462). De acolo s-a extins în întreaga Europă latină, în măsura în care acolo trăiau evrei. Înconjurate de zid propriu și având o poartă proprie care se închidea noaptea, ghetourile au servit și ca apărare împotriva atacurilor și masacrelor, cu precădere în timpul Postului Mare, când mai cu seamă călugări cerșetori (franciscani, dominicani, augustini) instigau populația săracă a orașului, de altfel mai curând fundamentalistă, prin predici sângeroase, împotriva „ucigașilor de Dumnezeu”, printre altele prin minciuni în legătură cu profanarea ostiilor sau a sacrificării rituale a copiilor creștini de către evrei. Pe termen lung, efectul cel mai devastator al ghetoizării a fost pentru evrei interdicția de a extinde ghetoul, astfel că până la ridicarea acesteia populația evreiască ce devenea tot mai numeroasă și mai săracă trebuia să locuiască într-o înghesuială apăsătoare, neputând să trăiască liber.

După acest model (nu după nume), existau corespunzător cartiere de locuințe pentru evrei și în țările musulmane, chiar și fără o bază formală juridică.

O încheiere dramatică a Evului Mediu a fost pentru evrei izgonirea din Spania în 1492 și, declanșată paralel și continuată, izgonirea efectivă din Portugalia (1497), însă aici evreii fiind creștinați prin botez silit, de o manieră din cele mai formale și superficiale. Mulți evrei s-au refugiat în Maroc și Algeria, mai departe în Imperiul otoman, unde sultanul îi invitase la fel cum o făcuse înainte regele polonez Cazimir cel Mare.

Asemănător cu Ahkenasim, aceștia au format începând cu acel moment „Sephardim” (cei veniți din Spania), a doua grupă ca mărime în interiorul lumii iudaice moderne.

72. Pregătirea expansiunii peste ocean, de la 1415 până la 1492/1498 încă de la sfârșitul Evului Mediu târziu, în parte ca reacție la variatele momente de criză (necesitatea crescândă de bani și aur, expansiunea otomanilor), Europa și-a pregătit expansiunea peste ocean. Rolul de pionierat a revenit micii Portugalii, aflată într-o situație extrem de nefavorabilă (1415), inițial prin cooperarea unor interese economice italiene, în special ale Genovei. Controlul asupra marelui comerț intercontinental era motivul principal.

Momentul epocal de izbândă a fost atins de Castilia/Spania și separat de Portugalia, cu care se afla în rivalitate. – spre vest – Columb în America (1492) -și spre est – Vasco da Gama în India (1498).

Din Sahara. 1419 Prințul Henric Navigatorul organizează explorarea căii maritime de-a lungul coastei Africii de vest: expansiunea Portugaliei peste mare.

Madeira descoperită de portughezi.

Prima factorie. 1455 Bula „Romanus Pontifex”: hrisov de acordare a monopolului asupra expansiunii peste mare Portugaliei. 1461 Portughezii colonizează Insulele Capului Verde. 1471 Portughezii ating Coasta de Aur (a Guineei.) 1474 Războiul de succesiune pentru Castilia, între Portugalia și Castilia

(până în 1479).

Speranțe. 1492 Columb în America – trei călătorii (1492, 1493-1496, 1498-1500): expansiunea Spaniei peste ocean. 1494 Tratatul de la Tordesillas dintre Portugalia și Spania, după dictatul papal (1493): monopol spaniol-portughez asupra expansiunii peste ocean. 1498 Vasco da Gama în India (Calicut).

Prin expansiunea ei de peste mări, Europa modernă a anulat granițele sistemului clasic mediteraneean, ca și ale Europei medievale. La acestea se adaugă, exact un secol mai târziu, cucerirea Siberiei de către Rusia (începând cu 1582), care în câteva decenii a ajuns pe uscat până la Pacific (1648). Pionier al expansiunii Europei peste mări a fost mica Portugalie, care geografic și structural se potrivea cel mai bine acestui rol. Totuși întregul sistem european tindea să controleze comerțul îndepărtat intercontinental, începând cu extremitatea lui vestică: amploarea comerțului, pentru care Apusul încă trebuia să plătească aur în Răsărit, creșterea producției proprii și a activității economice ca și

costuri ridicate pentru cheltuielile de stat (birocratizare, război) au produs o nevoie de bani mereu în creștere, exprimată printr-o adevărată sete pentru aur.

Nesiguranțele de pe traseele terestre începând cu destrămarea imperiului mongol (cea. 1335), mai cu seamă odată cu expedițiile pustiitoare ale lui Timur Lenk (1370-1405), au făcut să crească interesul pentru ruta maritimă sudică, în Europa, și totodată în extrema estică, China, după cum o arată expedițiile amiralului Cheng Ho (1405-1433). Însă strântoarea de Suez, având însemnătate strategică, era controlată de mameluci (din 1250), în primul rând în cooperare cu Veneția, după refacerea Bizanțului și izgonirea Veneției din Constantinopol (1261). Strâmtorile erau în stăpânirea otomanilor definitiv de la căderea Constantinopolului (1453), Genova fiind îndepărtată din Marea Neagră odată cu cucerirea Caffei (1476), de către tătarii din Crimeea. Pentru că Genova nu voia să treacă Suezul controlat de Veneția rivală, a căutat o alternativă la ambele rute tradiționale ale comerțului intercontinental. Acestea nu erau blocate, dar în situații critice împovărate de către puterile musulmane prin taxe de trecere, asupra cărora Europa nu avea nici o influență. În această situație, căutarea unui nou drum pe mare spre India, ocolind strâmtorile marelui comerț tradițional, a oferit o soluție, prin înconjurarea Africii spre „India”, în Orient de la litoralul Swaheli până în China.

Urmărind alte motive, Portugalia avusese deja inițiativa căutării unor surse directe pentru comerțul cu aur vest-african prin Sahara, începând cu 1419. Din această constelație se înțelege rolul de frunte al Portugaliei, ca și implicarea activă a italienilor, a Genovei mai cu seamă, în călătoriile de explorare ale portughezilor, financiar și personal, de exemplu cu frații Columb. Argumentele de ordin structural ale poziției de înaintaș a micii Portugalii, ce număra pe atunci doar o jumătate de milion de locuitori, au fost menționate și mai devreme: de la încheierea Reconquistei portugheze (1248) și de la criza internă și externă de după stingerea dinastiei burgunzilor (1383-1385), Portugalia a fost prima țară din Europa care a ajuns la o structură internă caracteristică mai târziu puterilor maritime și coloniale ale Europei în Epoca modernă timpurie: coroana coordona un nou echilibru între vechile și noile elite funcționale, nobilimea și burghezia, conducând forțele tânărului stat național înspre afară, spre expansiunea peste mări.

Începutul a fost făcut o generație mai târziu după consolidarea națională din 1385, printr-o acțiune ce se înscria încă în totalitate în

tradiția Reconquistei. Cucerirea de către portughezi a Ceutei, un oraș portuar în Marocul de nord (1415). De la acea dată expansiunea Portugaliei pe mare s-a desfășurat ca o „conquista” („cucerire”) sub semnul crucii, ulterior finanțată printre altele din averile a două ordine religioase născute ca urmare a Reconquistei și a cruciadelor, Ordinul Aviz (după numele lui s-a numit chiar și dinastia ce a domnit din 1385) și Ordinul lui Hristos, ordin urmaș (1318) al celui templier interzis și în Portugalia.

Informațiile de la prizonierii de război din Ceuta privind comerțul cu aur transsaharian deja tradițional au dat imboldul pentru explorarea sistematică a coastei de vest a Africii, în căutarea accesului direct la aurul vest-african, căutând omiterea taxelor de trecere pe care berberii din Sahara le percepeau. Portughezii au ajuns primii în sud, relativ repede, atingând Coasta de Aur (a Guineei) a Africii de vest, unde, cu El Mina ca protecție pentru comerțul cu aur, au ridicat prima și pentru mult timp cea mai puternică fortificație a europenilor pe coasta de vest a Africii (1482). Prin trei bule papale (1452,1455,1456) Portugalia și-a asigurat prin documente monopolul unic asupra cuceririlor de peste mări, și prin aceasta dreptul de a lua păgânii ca sclavi, cu obligația de a-i boteza.

Războiul de succesiune penru Castilia (1474-1479) s-a purtat și în jurul acestui monopol. Oricum Castilia, prin pacea de la Alcacovas (1479) a constrâns Portugalia să-i cedeze Insulele Canare, cu care a dobândit o primă trambulină pentru expansiunea ulterioară peste Atlantic. Această expansiune a început cu trecerea genovezului Columb din serviciul Portugaliei în cel al Spaniei (1485) și cu explorarea rutei prin vest spre „India” (1492), începută abia după încheierea Reconquistei. Prima sa călătorie a provocat protestul Portugaliei împotriva violării monopolului deținut. O hotărâre papală de arbitraj (1493) a dus la memorabila împărțire a lumii prin tratatul de la Tordesillas (1494). În timp ce Spania și-a deschis drum în expansiunea sa peste Atlantic prin alte două călătorii ale lui Columb (1493-1496,1498-1500), fără a ajunge în adevărată Indie, Portugalia a continuat căutarea rutei marine spre India de-a lungul Africii spre vest, pe căile de până atunci. Bartolomeo Diaz a debarcat primul la Capul Bunei Speranțe (1487), Vasco da Gama la Calicut pe coasta de sud-vest a Indiei (1498): întemeierea primelor imperii coloniale peste ocean era gata să înceapă.

Dominația noului Occident începând din 1492/1498

Expansiunea Europei dincolo de ocean (începând din 1492/1498) a apărut tot mai puternic, îndeosebi după sfârșitul dominației europene (1945), ca o cotitură în cadrul istoriei universale, care a despărțit realmente istoria mai veche a Eurasiei de Epoca modernă: Columb (1492) și Vasco da Gama (1498) au deschis în realitate drumul către globalizarea istoriei universale, prin contacte mai directe și mai importante decât oricând înainte între toate continentele, inclusiv cele izolate până atunci. Pentru prima dată, forma sferică a Pământului a fost decisivă, și chiar esențială pentru importantele evoluții înregistrate.

După expansiunea sa dincolo de ocean, Europa a covârșit prin dinamica sa explozivă restul lumii, la început din punct de vedere comercial, iar mai târziu politic și tehnologic, politic și spiritual, suferind la rându-i în cadrul acestui proces transformări profunde. Europa a exercitat presiuni asupra marilor centre de cultură ale vechiului Orient, pornind dinspre „periferie”, prin ofertanții de materii prime și prin piețe de desfacere, iar mai târziu prin propria industrie, în plin proces de dezvoltare. Ea a înlocuit treptat comerțul intercontinental tradițional printr-un nou sistem economic mondial, dominat la început de către Anglia, pentru ca cel mai târziu după al doilea război mondial acesta să fie dominat de către SUA. Dominația de trei milenii și jumătate a Vechiului Orient (din Egipt până în China) a fost înlocuită de către Europa prin propria supremație, a Noului Occident, la început colectiv, printr-un sistem al statelor naționale și al imperiilor care rivalizau între ele – fie peste ocean (imperii coloniale), fie pe uscat (Rusia). În contextul unor conflicte interne de proporții covârșitoare, care s-au răspândit treptat și în afară (revoluții, naționalisme), sistemul european și-a găsit apogeul în concertul Puterilor (1815), care după fondarea Imperiului german (1871) se va prăbuși sub presiunea tensiunilor interne acumulate, generând cele două războaie mondiale (1914-1945). În urma războaielor mondiale s-au afirmat cele două noi Puteri mondiale, SUA și Uniunea Sovietică, care prin rivalitatea lor și-au pus amprenta până în 1991 asupra noului sistem mondial.

Dominația Noului Occident

73. Situația lumii de peste ocean: vid de putere, vechi centre de cultură și putere, de la 1500 până la 1850

Ca de obicei, expansiunea Europei dincolo de ocean a fost profitabilă, la începutul Epocii moderne, pentru lumea extraeuropeană, aflată într-o stare de fragmentare: continentele izolate până atunci erau uriașe viduri de putere, pe care mai devreme (America), sau mai târziu

(Australia, Africa), Europa le-a umplut cu propria sa putere. Centrele de putere tradiționale erau slăbite din diverse motive – rivalitate (Persia-Turcia), prăbușire internă (India), izolare voluntară (China), ele devenind obiectul expansiunii europene pe apă (Spania, Anglia), sau pe uscat (Rusia).

Cu turcii suniți în cadrul Imperiului otoman.

Superioritatea artileriei otomane.

1516/1517 Otomanii cuceresc Siria, Palestina, Egiptul. 1519/1521 Spaniolii conduși de Cortez cuceresc Imperiul aztec.

Bhaibar cucerește Delhi: începuturile Imperiului moghul (până în 1858). 1531/1533 Spaniolii conduși de Pizarro cuceresc Imperiul incaș. 1534 Otomanii cuceresc Bagdadul. 1556 Akbar cel Mare devine împărat al Indiei (până în 1605): primul apogeu al Imperiului moghul.

A Portugaliei; expansiunea Marocului în Sudanul vestic. 1587 Abbas cel Mare devine șah al Persiei (până în 1629): apogeul

Imperiului safavid.

(până în 1854/1866).

(până la Nagasaki). 1658 Aurangzeb devine împărat al Indiei (până în 1707):

Imperiul moghul cucerește întreaga Indie.

Destinați comerțului transatlantic cu sclavi.

Lumea de peste ocean

Persia (până în 1794). 1730 Arabii din Oman cuceresc Zanzibarul: comerț cu sclavi peste Oceanul

Indian.

Inegale". Hong Kong devine colonie britanică (până în 1997). 1850 Revolta Taiping în China (până în 1864): criza decisivă a dinastiei manciuriene (până în 1911).

Columb (1492) și Vasco da Gama (1498) au pătruns în uriașe viduri de putere, fapt care a ușurat în diverse forme umplerea de către Europa a spațiului pe care ele îl ocupau. Chiar și centrele culturii superioare vechi-americane și structurile de putere imperială din Mexic (aztecii) și din Anzi (incașii) au fost, prin dezvoltarea lor împotmolită, prea slabe pentru a opune o rezistență notabilă conchistadorilor (1519 până în 1521, 1531-1533). Populația lor țărănească densă a creat totuși fundamentele viceregatelor spaniole Mexic și Peru, care mai târziu, prin descoperirea de zăcăminte considerabile de argint au căpătat o importanță economică crescută. Restul Americii a căzut pradă unui curent crescător de invadatori europeni, care vor ocupa treptat și

America de Nord. Prin intermediul sclaviei transatlantice (din 1505) au pătruns în Lumea Nouă forțe de muncă ieftine provenite din Africa (până în 1888).

Stăpânirea discreționară a uriașului continent dublu i-a întărit Europei, direct (prin bogățiile pământului), sau indirect (comerț cu coloniile nou populate), supremația în lume. Pe traseul comerțului transatlantic, europenii și-au creat poziții fortificate pe coastele Africii, mult timp ei neputând și nevrând să pătrundă în interiorul continentului.

Europenii nu au cucerit coloniile albe decât prin cele două extreme din sud (Colonia Capului, din 1652) și nord (Algeria, din 1830), această acțiune manifestându-și chiar și astăzi efectele secundare. Distrugerea Imperiului Songhai de către Maroc (1591) va lăsa în urmă în Sudanul vestic un haos secular și un vid de putere enorm, care în ultimă instanță va fi umplut, cel puțin parțial, de către triburile fulbe prin Jihadul lui Usman dan Fodio (1804-1817) și prin Sultanatul Sokoto (din 1817), în nordul Nigeriei. În același timp, populațiile ashanti au organizat la rândul lor o confederație (1697) pentru participarea mai efectivă la menținerea comerțului transatlantic cu sclavi, prin întăririle (prizonieri de război făcuți sclavi) grupate pe Coasta de Aur (astăzi: Ghana).

Sub presiunea expansiunii, mai lente la început, a burilor dinspre Colonia Capului, situația staționară a explodat prin invazia în Mfecane a populațiilor bantu, răspândite altfel către sud, ea suprapunându-se unei perioade în care triburile Zulu vor căpăta brusc tendințe războinice, sub conducerea regelui Shaka (1816-1828). Expansiunea lor a condus la distrugeri masive, la refugierea populației africane și la haos, astfel încât a ușurat masiv expansiunea de mai târziu a burilor în cadrul Marelui convoi (1835-1837).

La scară continentală, Africa a fost cucerită de către Europa abia în cadrul unei a doua mari faze de expansiune transoceanică, prin imperialism și „Scramble for Africa”, („Confruntarea pentru Africa”) de astă dată sub presiunea accentuată a revoluției industriale și a efectelor acesteia (creșterea populației).

Între America și Africa, Anglia a preluat Australia (și Noua Zeelandă), în intenția de a o coloniza masiv cu populație europeană. Preluarea acesteia va începe cu fondarea orașului Sydney, ca o colonie-închisoare (1788), compensare pentru pierderea a 13 colonii nord-americane (1776/83), care serviseră și ele Angliei în același scop.

Cu mult mai complexă a fost reacția față de expansiunea Europei a centrelor tradiționale de cultură și civilizație din Asia. În conștiința superiorității lor culturale asupra Europei, superioritate care a reprezentat o realitate până la 1500, pentru ca după aceea să fie mai degrabă o simplă amintire istorică, ele au încercat, acolo unde au mai găsit forțe pentru aceasta, să se izoleze pe cât posibil pe o perioadă cât mai lungă față de influențele vestice. Această atitudine a fost adoptată în special de către China și Japonia, însă ea va fi preluată, până la un anumit grad, și de către Imperiul otoman. Prin izolarea lor voluntară, vechile

Lumea de peste ocean centre de cultură și de putere au obținut, în fața evoluțiilor năvalnice din Europa (și America), și o întoarcere istorică involuntară ce poate fi numărată în secole. Acolo unde, în cadrul ciclului firesc al structurilor imperiale, au apărut, în urma unor războaie civile, sau a unor invazii externe, viduri de putere, europenii au încercat să-și instituie propria putere. La început, procesul a fost condus de către comercianți, ei având ca scop dominarea comerțului intercontinental, cel puțin a celui dintre Asia și Europa.

În haosul politic provocat de decăderea Sultanatului din Delhi (1398), portughezii au putut să câștige, pe urmele lui Vasco da Gama (1498), pornind dinspre Goa (1510), primatul în comerțul cu Europa peste Oceanul Indian. Imperiul Moghul instituit mai târziu (începând din 1526) nu va mai putea să spargă monopolul portughez asupra comerțului extern al Indiei cu Europa. După dublul său apogeu, sub domnia lui Akbar cel Mare (1556-1605) și a lui Aurangzeb (1658-1707), Imperiul Moghul se va prăbuși din nou sub presiunea perșilor (1739) și a afghanilor (1757) și sub cea a diverselor secesiuni, care vor începe cu cea a Bengalului (1740): victoria lui East India Company, care din punct de vedere formal era vasala împăratului moghul, asupra Bengalului și a Franței la Plassey (1757) a deschis calea cuceririi Indiei (până în 1856), încununată de către Anglia prin preluarea defacto a titlului imperial indian (1877). Raja (=rege=stăpân) englez a unificat pentru ultima dată subcontinentul indian, creând astfel premisele naționalismului indian de mai târziu.

China se va arăta neînduplecată față de expansiunea Europei în detrimentul puterii sale imperiale și al unității sale. Un cuvânt greu de spus în acest context l-au avut portughezii, care veneau pe mare dinspre sud (Canton, 1514), și rușii care veneau pe uscat dinspre nord, făcând presiuni asupra Chinei (la sfârșitul secolului al XVII-lea) – portughezii

vor fi alungați la Macao, iar rușii, aflați deja între timp sub conducerea lui Petru cel Mare, vor fi stăviliți, prin tratatul de la Nercinsk (1689), în Orientul îndepărtat. Reînnoirea imperiului de către manciurieni (1644) a reușit prin mecanismele tradiționale, aducând Chinei o extindere teritorială semnificativă – Manciuria, Mongolia, Tibetul, Sinkiang. În cadrul ciclului imperial tradițional, unele revolte începute disparat din 1770 au anunțat criza imperiului, pentru ca, o dată cu înfrângerea dramatică suferită în fața Angliei în cadrul războiului opiului (1840-42) și cu tratatul de la Nanking (1842) („Tratatul inechitabil"), aceasta să se transforme în criza finală a dinastiei manciuriene, prin revolta Taiping (1850-64).

Aparent paralel cu ritmul influențelor externe și cu respingerea acestora prin izolare voluntară se va petrece evoluția Japoniei. Însă după sfârșitul perioadei de autoizolare, acest fenomen va scoate la iveală rezultate care o vor deosebi pe aceasta radical de China.

Persia a intrat în Epoca modernă printr-o revigorare explozivă a mișcării șiite de către noua dinastie safavidă și prin renașterea Persiei ca imperiu (de talie medie) – 1500. Radicalismul fundamentalismului șiit a făcut inevitabil conflictul cu suniții care guvernau Imperiul otoman, fapt care a și dus de altfel la catastrofa de la Chaldiran a perșilor (1514). Sub conducerea lui Abbas cel Mare (1587-1629), Persia va depăși înfrângerile, însă atacurile afghanilor, care se vor constitui cu această ocazie ca națiune (1722), vor genera, odată cu sfârșitul Safavizilor, o lungă perioadă de haos și de slăbire, pe care nici chiar noua dinastie a Kajarilor (1794-1925) nu a putut să o depășească. În ultimă instanță, Persia va ajunge, ca și Imperiul otoman, sub presiunea expansionistă a Rusiei.

În ansamblu, centrele de cultură și de putere tradiționale nu au reușit să se opună cu succes expansiunii Europei dincolo de ocean. Însă această opoziție va fi mai târziu idealizată și romantizată, ca și în Europa, ca reacție față de dominația europeană, ea servind ca punct de plecare naționalismului modern.

74. Africa în Epoca modernă, de la 1500 până la 1945 în timp ce Africa de nord, până în Maroc, a intrat în periferia sferei de influență a Imperiului otoman, expansiunea Europei dincolo de ocean a intensificat legăturile, până atunci doar punctuale, ale Africii negre – aflată până atunci într-o covârșitoare izolare – cu dezvoltarea globală a Eurasiei, și în ultimă instanță, cu piața mondială modernă, dominată de către Europa. Egiptul va deveni din nou poartă de pătrundere strategică pentru noile

influențe, după cucerirea sa de către Imperiul otoman (1517) și după expediția lui Bonaparte în Egipt (1798). Cele mai importante instrumente pentru pătrunderea în Africa neagră au fost comerțul (în primul rând cel transatlantic cu sclavi destinați Lumii Noi), aboliționismul (interzicerea comerțului cu sclavi și a sclaviei), „legitimate trade” ca alternativă, misiunile creștine, dominația colonială (directă și indirectă), începând cu periferiile geografice din sud (Colonia Capului) și nord (Algeria). În paralel se vor înregistra evoluții pe termen lung în plan interafrican, evoluții dintre care trebuie menționate expansiunea către sud a populației bantu, frecventele migrări, crearea și distrugerea unității politice a diferitelor puteri și durata vieții; pătrunderea forțată a Islamului și a sclaviei.

Aprox. 1500 începuturile Imperiului Luba (Angola) – până la aprox. 1890; ale regatului sacru Shilluk, plasat pe Nilul mijlociu și având ca punct central Fashoda; și ale regatului Fung, cu capitala la Sannar.

Africa în Epoca modernă mamelucilor (datând din 1250). 1527 Triburile Galla musulmane (Oromo) atacă prin surprindere, cu ajutorul otomanilor, Etiopia. 1541 Cu ajutorul portughezilor, Etiopia începe să recucerească teritoriile pierdute. 1570 Triburile zimba (din Africa de Sud) devastează coastele Africii de Est

(până în 1587). 1578 Victoria Marocului asupra Portugaliei la al-Kasr al-Kabir: expansiunea Marocului în Sudanul vestic. 1591 Marocul cucerește Imperiul Songhai. 1612 Marocul se retrage din Songhai: haos și state succesoare în

Sudanul vestic. 1625 începuturile regatului Dahomey.

Procurarea de sclavi pentru comerțul transatlantic. Aprox. 1700 Populația masai, situată în nord și având o reputație războinică, începe cucerirea de noi teritorii, mergând până în Tanzania centrală. 1725 Triburile nomade fulbe fondează, după desfășurarea jihadului

(războiul sfânt), în Fouta Djallon (Africa de Vest), un stat teocratic: model al mișcărilor jihadice de mai târziu și a fondărilor de state islamice de către triburile fulbe. 1730 Arabii din Oman cuceresc Zanzibarul: începutul comerțului cu sclavi peste Oceanul Indian, aprox. 1750 Rwanda, ca stat militarizat al populației tutsi, dobândește hegemonie regională. 1787 Sierra Leone, cu Freetown, devine o colonie de tip nou (filantropic), destinată ex-sclavilor eliberați. Statul Merina începe cucerirea hegemoniei în Madagascar.

Subimperială.

Jihadul lui Usman dan Fodio (până în 1817): coaliție de triburi fulbe-hausa.

Dominația Noului Occident suprem îl constituie aurul și sclavii destinați scopurilor militare. 1822 începuturile Liberiei ca o colonie a sclavilor eliberați din statele sudice ale SUA.

Colonia Capului.

Africa" (=împărțirea colonială a Africii). 1874 Anglia anexează Coasta de Aur și ocupă pentru prima oară Ashanti.

Egiptul cucerește Sudanul sudic, negroid. 1881 Statul teocratic Mahdi în Sudan (1898). 1884/1885 începuturile coloniilor germane în Africa.

Conferința de la Berlin asupra Africii: reglementarea conform dreptului internațional a împărțirii coloniale a Africii negre. 1896 Victorie a etiopienilor asupra italienilor la Adna: masacrarea trupelor coloniale din Eritreea pe câmpul de luptă.

Commonwealthului britanic și a Imperiului britanic.

După expansiunea sa dincolo de ocean, Europa a introdus Africa neagră în sistemul în permanentă dezvoltare al pieței mondiale în cea mai negativă formulă conceptibilă, prin implicarea acesteia în comerțul transatlantic cu sclavi, comerț orientat către LumeaNouă (1505 până în 1888). În contextul evoluției și involuției comerțului tradițional cu sclavi, orientat de către musulmani – începând cu implicarea Islamului în acest proces – peste Oceanul Indian și prin Sahara, către nord, către Marea Mediterană, europenii au accentuat conflictele cronice interafricane. Astfel, către 1850, vor converge în Africa Centrală granițele fluctuante ale comerțului cu sclavi arabo-musulman tradițional și cele ale sclaviei dinspre nord (Sudan) și est (Coastele Swaheli de la Oceanul Indian), în timp ce o graniță ce fluctua în mod analog dinspre vest, datând de la sfârșitul secolului al XVII-lea, și mergând dinspre coastele Imperiului Congo către est, adusese cu sine un val corespunzător de distrugeri, haos și sclavie. În Africa de Vest, sursa cea mai importantă a comerțului transatlantic cu sclavi, forturile și coloniile comerciale europene vor deveni puncte de cristalizare pentru așezările („towns") care vor apărea pe coasta care până atunci nu fusese decât puțin populată. Ele au constituit axa centrală a modernizării, în timp ce interiorul teritoriului, în special savana („Sudan") și-a menținut rolul ei conducător tradițional.

Ca efect indirect al cuceririlor otomane, în sudul Nubiei s-a prăbușit ultimul regat creștin, Aiwa (1504), în timp ce Etiopia a fost aproape complet subjugată (1527), ea putând să se afirme numai cu sprijinul militar al portughezilor (1541). Înainte de aceasta, cucerirea Egiptului de către otomani (1517), a semnificat extinderea dominației

acestora asupra aproape întregului nord al Africii, mergând până în Algeria (1574), dominație manifestată totuși mai degrabă într-un sens restrâns (suzeranitate), ea fiind exercitată de sultanul otoman cu ajutorul ienicerilor. Bucurându-se de ajutor rusesc, mamelucii au obținut totuși în Egipt o recâștigare a vechii poziții (1773), care va dura până la expediția în Egipt a lui Napoleon Bona-parte (1798) și la nimicirea lor de către Mohammed Aii, prin masacrul de la Cairo (1811). Cirenaica a fost condusă aproape independent de către dinastia Karamanli (1711) până la căderea acesteia, cădere provocată de intențiile de reformă ale lui Senussi (1835), care au condus în interiorul țării la instituirea unei teocrații islamice, în Tunisia (1705), o dinastie regională condusă de către un Dey va funcționa în bune condiții până la instituirea controlului financiar al Franței și al Italiei (1869) și a Protectoratului francez (1881 -1957), la sfârșitul Congresului de la Berlin (1878). Dominația otomană se va menține formal pe coastele Algeriei între 1574-1711/1830. Aici se vor perpetua orașele-stat ale piraților („barbarescilor"), plasate pe coastele Algeriei începând din 1516. „Corsarii" vor impieta semnificativ circulația navală și vor produce pagube pe coastele Europei vestice până la începutul secolului al XlX-lea. În interiorul teritoriului se vor afirma dominații regionale ale arabilor și ale kabililor (berberi).

Marocul se va afirma ca sultanat independent față de otomani și portughezi (1578). El va ocupa părți ale Imperiului Songhai (1591), ultimul dintre cele trei mari imperii ale Africii de Vest, plasate la sud de Sahara, lăsând însă în urmă, după o retragere rapidă (1612), haosul ce a cuprins statele succesoare. Din aceste cuceriri efemere vor rezulta însă după 1956 pretențiile Marocului asupra Mauritaniei și asupra vestului Saharei, pe atunci spaniol.

În unele zone ale Africii s-au constituit state locale sau chiar regionale, legate cel mai adesea de comerț, prin cuceriri, hegemonie, asimilare, mișcări ale populației. Ele au lăsat în urma lor amintiri despre trecutul „imperial" strălucitor, amintiri care sunt pline de consecințe și astăzi. În esență, pot fi diferențiate mai multe tipuri de state precoloniale: 1. Regatele tribale tradiționale, care s-au extins în mod brusc (Zulu, sub conducerea lui Shaka, 1818-1828); 2. Dominațiile musulmane începând din 1725, de tipul jihadului teocratic, specific pentru triburile fulbe în Fouta Djallon, sau al Sultanatului din Sokoto (1817), în teritoriul arab al confreriei Senussi, în Cirenaica (1835), sau al statului Mahdi (1881-1898); 3. În avanposturile structurilor de dominație tradiționale (Egipt, Etiopia) sau în noile structuri de dominație regională efemere (El Hadj

Omar, Rabih, Samour Toure). Toate acestea doreau își propuneau, cel mai adesea pe structuri musulmane, o alternativă în raport cu europenii, modernizându-și armata după modelul european, mai mult (Egiptul), sau mai puțin (Shaka), oarecum proporțional cu depărtarea față de Europa. În unele cazuri, în contextul manifestării tendințelor lor expansioniste, structurile de putere indigene se vor ciocni între ele (Egiptul și Etiopia, 1875). Pe de altă parte, statul Mahdi va apărea ca o reacție fundamentalist-tradițională față de dominația egipteană, considerată excesiv de modernistă.

Cel mai adesea, structurile de putere subimperiale sau preimperiale din interiorul Africii au fost legate de sclavie și de comerțul cu sclavi: învinșii erau transformați în sclavi, bărbații fiind înrolați ca soldați-sclavi, sau fiind integrați după mecanisme tradiționale. În același timp, au luat amploare comerțul cu sclavi și sclavia inter-africană, în special ca urmare a aboliționismului – războaiele inter-africane destinate obținerii de sclavi au continuat, astfel încât, începând de la aproximativ 1840, s-a creat un fel de blocadă a sclavilor: pe câmpul de luptă, unii prizonieri de război erau masacrați din nou după metode mai vechi, alții fiind transformați în sclavi și duși pe marile plantații din interiorul teritoriului, care, ca alternativă la comerțul cu sclavi, produceau bunuri agricole pentru piața în continuă dezvoltare a Europei industrializate, în cadrul „legitimate trade” („comerțului legitim”). Cercetările mai noi relevă faptul că la instituirea dominației coloniale europene, aproximativ 40 % din populația Africii era constituită din sclavi.

Sclavia a creat resentimente complexe în toate direcțiile, atât în plan local, în Africa neagră, cât și, mai larg, între nomazii albi (arabi, berberi, tuaregi) și victimele cel mai adesea negroide: vânătorii și proprietarii de sclavi disprețuiau popoarele pe care le transformau în sclavi sau din rândurile cărora cumpărau sclavi; în mod analog, victimele acestor procese îi urau pe vânătorii și pe proprietarii de sclavi. Astfel se vor acumula o ură și o tensiune uriașe în zona Sahel între nomazii albi veniți din Sahara și țăranii din savană, cel mai adesea negri: țăranii negri animiști din sud vor răsturna în epoca colonială, prin acceptarea (parțială) a creștinismului și a modernizării, ordinea tradițională bazată pe ranguri și vor prelua, în cadrul statelor succesoare post-coloniale, puterea politică. Prin intermediul acesteia, ei se vor răzbuna pentru secolele de sclavie pe vânătorii și proprietarii de sclavi de odinioară, și în special pe „înfumurații fii ai deșertului”, rămași în Sahara fideli tradiției lor islamice. Pe de altă parte, abolirea sclaviei interafricane în epoca

dominației coloniale a fost pentru Africa un eveniment cu profunde consecințe social-istorice, ale cărui influențe pe termen lung nu pot fi nici astăzi pe deplin evaluate și care poate fi comparat în maniera cea mai sugestivă cu abolirea iobăgiei (serbiei) în Europa.

Luarea în stăpânire colonială a Africii a început la periferiile sudice (Colonia Capului, din 1652) și nordice (Algeria, 1830), continuând apoi dinspre coastele Africii de Vest, din punctele de sprijin europene ce datau din epoca comerțului transatlantic cu sclavi, dinspre „towns”-urile constituite în jurul acestora și locuite parțial de o populație mixtă euro-africană. Ele au constituit puncte de plecare ale primelor misiuni creștine, îndeobște după conturarea eforturilor de abolire a comerțului cu sclavi de către Anglia (începând din 1787,1807) și după apariția celor de abolire a sclaviei (începând din 1834). Puterile coloniale au instituit, prin dominația lor, pentru prima dată în Africa pacea internă, pace ce servea desigur în primul rând interesele economice ale acestora. Acolo unde clima permitea acest lucru, trebuia ca baza colonizării să fie întărită semnificativ prin popularea teritoriilor cu europeni (Algeria, Tunisia, Libia, Africa de Sud, până pe înălțimile Kenyei).

Portugalia, Anglia și Franța au fost, din considerente de natură istorică, primele puteri coloniale. Italia, Belgia, Germania, Spania au intrat în scenă mai târziu și au trebuit să se mulțumească cu ceea ce rămăsese. Structurile interne ale puterilor coloniale și-au pus desigur amprenta asupra statelor coloniale create de ele. Un aspect foarte important îl constituie diferența dintre dominația directă (colonii în sens strict) și cea indirectă (protectorate, cu autonomie internă foarte largă). Uneori, chiar și dominația indirectă, cum a fost de pildă cea a Franței, cel mai adesea respinsă în practica locală, a trebuit să apeleze la „indirect rule”, și la administrarea prin elite locale („chefferie”).

Rivalitățile politice din colonii, printre care și cele din Africa, au contribuit la apariția unor tensiuni la scară mondială, care vor exploda în 1914 în primul război mondial. Conflictul global a creat suficient spațiu de manevră elitelor europenizate, care vor ridica pretenția autonomiei regionale, în timp ce instituirea mandatelor pentru Africa de nord și Orientul Apropiat ale Angliei și Franței, mandate venite din partea Națiunilor Unite, a provocat mișcări de protest și revolte din Maroc până în Palestina. În Palestina, aceste mișcări au fost orientate împotriva invaziilor evreiești din ce în ce mai intense. În cel de-al doilea război mondial opoziția internă va fi escaladată până la revendicarea independenței, proces care se va desfășura cu aproximație dinspre nord

către sud (Egipt 1945, Sudan 1956), respectiv Africa de vest (Ghana 1957, Guineea 1958): prin preluarea, în ansamblu pașnică, a puterii de către Congresul Național African (1993), Africa de Sud va deveni în ultimă instanță total independentă. Problemele care apar în fața statelor succesoare ale colonialismului, eterogene și labile, sunt uriașe, tocmai din cauza înapoierii lor în procesul modernizării.

75. Europa ca nou centru de cultură și civilizație, de la 1500 până la 1945 în ascensiunea globală a Atlanticului se relevă după 1500 dialectica procesului istoric: Mediterana, care în epoca de glorie a vechiului Orient a constituit împreună cu Oceanul Indian axa economică centrală a lumii, și care era chiar și în a doua jumătate a Evului Mediu axa economică centrală a Europei, a oferit impulsul decisiv pentru expansiunea acesteia din urmă peste ocean. Însă de îndată ce forțele pionierilor italieni și iberici s-au revărsat asupra depărtărilor oceanului și asupra continentelor nou descoperite, aceștia manifestându-se ca precursori, finanțatori și promotori comerciali și coloniali ai „Conquistas”, axa Mediterana – Oceanul Indian s-a prăbușit în beneficiul noii axe Marea Nordului – Oceanul Atlantic. Spațiul Mării Mediterane s-a prăbușit economic relativ rapid, în timp ce factorii locali și-au continuat încă mult timp activitatea în Oceanul Indian. În opoziție cu Mediterana sărăcită, sau cu puterile musulmane, plasate la intrarea în Mediterana (turcii) și cu puterile catolice (Spania, Portugalia) din sud, puterile maritime preponderent protestante din nord au preluat conducerea la scară mondială. Ele erau plasate la Marea Nordului-Atlantic (Olanda, Anglia, Franța), și parțial la Marea Baltică, cu un acces la Marea Nordului aprig disputat între ele, strâmtoarea dintre Danemarca și Suedia.

Noua axă care data de numai 1000 de ani între Marea Baltică și Marea Nordului, secundară până atunci, se va prelungi în noul Occident, trecând peste

Atlantic, către America. Noua axă Marea Nordului-Atlantic a avut o ascensiune foarte rapidă către 1500, căpătând statutul de principal centru al activităților economice, politice și culturale ale lumii, și aruncând în același timp axa tradițională Oceanul Indian-Marea Mediterană într-o poziție periferică lipsită de putere. O dată cu expansiunea principiilor industriale ale noului Occident se vor prăbuși ambele mari rute terestre ale comerțului intercontinental, „drumul mătăsii”, care trecea prin Asia centrală și diferitele drumuri ale caravanelor prin Sahara, între Africa de nord și Africa neagră.

În același timp, între periferia vestică a Mării Nordului și periferia estică a Mării Baltice se vor constitui premisele confruntării de mai târziu dintre Anglia, putere maritimă liberală și Rusia, putere terestră autocratică, confruntare care va izbucni pe deplin în secolul al XlX-lea și se va extinde la scară globală în secolul XX – prin prelungirea peste Atlantic, către America și prin victoria Revoluției din octombrie: conflictul dintre societatea „deschisă" și societatea „închisă".

Un important semn distinctiv al noului centru de putere și cultură reprezentat de Europa îl reprezintă absența oricărei unificări imperiale, situație diferită față de vechile centre de putere și civilizație ale estului: fiecare încercare de instituire a hegemoniei a provocat în Europa opoziție și conflicte. Expansiunea Europei dincolo de ocean s-a desfășurat pornind de la statele naționale, aflate într-un proces de constituire, al căror aport la succesul expansiunii nu poate fi trecut cu vederea. Astfel s-a dezvoltat treptat sistemul european, în care concurența permanentă a partenerilor a stimulat expansiunea atâta timp cât a existat încă spațiu de cucerit în lume. O dată cu umplerea ultimului mare vid de putere, situat dincolo de ocean, în epoca imperialismului, tensiunile care, până atunci, erau în mare parte orientate către exterior s-au reorientat către interior, generând explozia întregului sistem în timpul celui de-al doilea război mondial.

Ca și în marile centre de putere de până atunci, au apărut și în Europa, la periferiile acesteia, noi centre de putere – Franța, Portugalia, Spania, Anglia pe de-o parte, Rusia, Austria, Prusia pe de altă parte. In special Rusia aparține, prin expansiunea sa continentală către est, sistemului european, deoarece astfel ea a întregit, într-o modalitate plină de urmări, expansiunea dincolo de ocean a Europei vestice. Rusia s-a dezvoltat la început în mod izolat față de Europa, ajungând însă la epoca expansiunii aproximativ în aceeași perioadă ca și Vestul. Expansiunea ei s-a manifestat în detrimentul Estului rămas în urmă, cu atitudini și efecte asemănătoare celor pe care le va avea expansiunea Vestului. Orientarea sa ortodoxă a fost de natură să extindă la scară mondială vechea rivalitate dintre ortodoxia greacă și catolicismul latin (corijat de către protestantism), rivalitate manifestată, cel puțin din partea rușilor, și la nivelul conștiinței spiritual-ideologice.

Dominația Noului Occident în urma decăderii Imperiului otoman și prin contracararea pretențiilor hegemonice ale spaniolilor, iar apoi ale francezilor, se va crea treptat un nou echilibru între cele cinci Mari Puteri determinante ale Pentarhiei. El s-a întemeiat pe forța conducătoare a

puterilor plasate pe flancuri (Anglia, Franța, Rusia), care și-au consolidat expansiunea globală în contextul unei rivalități reciproce, și care au creat în sprijinul acțiunii lor un centru slab (Germania, Italia, Polonia). La paralizia centrului european a contribuit și ascensiunea Austriei și Prusiei la statutul de Mari Puteri, în mod formal egale cu primele, dar în realitate cu un rol secundar. Ele au fost mai mult (Prusia) sau mai puțin (Austria) dependente de mult mai puternica Rusie, aflată într-o continuă ascensiune. Acest lucru a fost evident cel puțin până în momentul în care Rusia, prin Marele război nordic (1700-1721) a intrat în izolarea față de Occident care se manifestă și astăzi.

Complexitatea structurii interne a Europei a fost și mai mult accentuată de un proces socio-economic petrecut în jurul anului 1500: la vest de Elba a luat naștere, mai repede sau mai încet, mai mult sau mai puțin ca fenomen general, tendința de eliberare a țăranilor, ca expresie socială a puternicei organizări urbane survenite o dată cu avântul deosebit înregistrat în jurul anului 1000. Orășenimea liberă în cetăți și țărănimea liberă (în principiu) în provincii au devenit fundamentul social al monarhiilor naționale vestice, care, după manifestarea primelor efecte ale acumulării primare de capital, au dinamizat și au modernizat revoluția industrială prin revoluții politice.

La est de Elba, dimpotrivă, s-a conturat începând din 1492/1498 o a „doua iobăgie", cu anumite particularități în Saxonia, Prusia, Boemia și Austria, și cu altele în Ungaria, Europa de sud-est, Polonia și Rusia. În special în Rusia, noua iobăgie a constituit baza socială a autocrației, aceasta evoluând către o situație de opoziție clară față de Vestul caracterizat de procesele de industrializare, liberalizare și democratizare. Revoluția industrială și răspândirea ei pornind dinspre Vest a accentuat încă și mai mult opoziția structurală dintre vestul industrializat și Estul (covârșitor) agrar.

Acest fenomen a avut urmări deosebit de importante pentru istoria Europei și a Germaniei, pentru că această nouă graniță structurală de natură socio-economico-ideologică a trecut chiar prin centrul Germaniei. Situația s-a perpetuat până când Germania și-a refăcut unitatea politică (1871). Incertitudinea referitoare la apartenența Germaniei la Vest sau la Est poate fi mai ușor risipită prin urmărirea evoluției structurilor politice mai restrânse (faza de sfârșit a vechiului imperiu până în 1806; Confederația Germană, 1815-1866) în raport cu constelațiile de forțe europene, în cadrul concertului puterilor, respectiv al pentarhiei. În cadrul noului imperiu german, tensiunile dintre teritoriile agrare (ale

junkerilor) situate la est de Elba și vestul catolic-liberal aflat în plin proces de industrializare au generat o instabilitate periculoasă, în contextul formării noii Mari Puteri germane.

Europa ca nou centru de cultură

Probabil pentru prima oară în istoria universală, prin fondarea Imperiului german (1871), centrul de greutate în cadrul unei structuri de putere s-a reîntors în zona centrală, astfel încât Marile Puteri de prim rang mai vechi, plasate geografic la marginea sistemului european, s-au simțit declasate (Franța, Rusia) sau amenințate (Anglia) de către noua Mare Putere din centrul Europei. Complexitatea specială a problemei germane, îmbinarea ei explozivă cu alte probleme naționale ale Europei continentale și creșterea economică și demografică furtunoasă a Germaniei după fondarea imperiului au amplificat și mai mult efectele tensionante și conflictuale ale apariției noii Mari Puteri. Devenită cea mai importantă putere culturală după epoca lui Goethe (aprox. 1770-1832), ea își va continua ascensiunea culturală după reformele prusace (începând din 1807), completând-o cu o dezvoltare explozivă în domeniul construcțiilor, în cel economic și în cel tehnologic, toate acestea făcând din Germania în jurul anului 1900 cea mai importantă putere a Europei. Luând în considerație ascensiunea noilor puteri care flancau lumea (SUA, și, după revoluția începută în 1905, Rusia), Germania wilhelmiană a pregătit cu consecvență terenul, prin politica sa internațională, pentru izbucnirea primului război mondial. Deoarece Germania nu putea să accepte înfrângerea din 1918, ea a încercat prin cel de-al doilea război mondial să reediteze lupta pentru hegemonia mondială, de astă dată aliindu-se cu Italia și Japonia. Această alianță va fi totuși înfrântă (1945). Astfel, după conturarea deplină a sistemului european (1871) și după încheierea expansiunii imperialiste (până în 1898), vor apărea tensiuni interne, care, trecând printr-o serie de crize, vor duce la izbucnirea primului război mondial. La sfârșitul celui de-al doilea război mondial Europa se sfărâmase ca centru de putere, fiind divizată din punct de vedere politic între cele două superputeri, SUA și Uniunea Sovietică.

I. De la expansiunea Europei dincolo de ocean până în pragul Revoluției franceze de la 1492/1498 până la 1789

După deschiderea făcută de către Portugalia prin cucerirea Ceutei (1415), Europa își va începe expansiunea dincolo de ocean prin dubla lovitură reprezentată de descoperirea Americii de către Columb (1492) și debarcarea lui Vasco da Gama în India (1498). Consecințele acestor

evenimente trebuie urmărite în strânsă legătură cu factorii centrali ai Epocii moderne timpurii – „acumularea primitivă de capital”, capitalism timpuriu, revoluția industrială; Reforma, Contrareformă, războaie religioase; conflicte între Coroană și clasele sociale; războaie hegemonice și coloniale; crearea statelor moderne naționale și administrative; revoluțiile moderne.

Imperiile coloniale timpurii au fost cel mai direct efect al acestor procese, prin intermediul lor noile puteri maritime, coloniale și comerciale conducând mediat comerțul intercontinental tradițional, stabilindu-și deci propriul control asupra acestuia. Astfel, acumularea originară a căpătat impulsuri suplimentare dinspre exterior prin comerțul cu mirodenii, cel transatlantic cu sclavi și cel colonial, controlate din țara mamă, comerț efectuat cu așezările și plantațiile coloniale europene ale Lumii Noi. Acumularea primară, capitalismul timpuriu, mercantilismul și „revoluția agricolă” (Marx) au generat Revoluția industrială (începând cu aprox. 1760), care pornind dinspre Anglia va cuprinde treptat întreaga umanitate. Acestui larg cadru economic și social îi aparțin conflictele și procesele politice și religioase ce se vor manifeste adeseori de o manieră dramatică: Luther (1517) și Calvin (1536) au dat Reformei dimensiuni care au depășit cu mult cadrul țării de origine, Germania, extinzându-se la nivel european. Acest proces a căpătat o și mai mare amploare prin faptul că a fost contemporan cu cel de colonizare a Americii, acesta din urmă constituind punctul terminus al tendinței de expansiune la nivel global. Contraponderea acestui eveniment va fi constituită de Contrareforma catolică (1563), care va genera noi conflicte. Acestea vor apărea încă din perioada dinaintea declanșării Contrareformei, prin primele războaie religioase, dublate de războiul hughenoților (1562-1598) și mergând până la Războiul de 30 de ani (1618-1648).

Expansiunea Europei

Polarizarea dintre calviniști și iezuiți va da conflictelor religioase și un caracter politico-constituțional și ideologic. Din acest motiv, luptele interne dintre coroană și păturile sociale pentru dobândirea puterii (absolute) în statele în formare nu trebuie despărțite de războaiele externe pentru câștigarea hegemoniei europene, din acestea din urmă luând naștere constelația celor cinci Mari Puteri europene, sau ceea ce se va numi Pentarhia. Contrar acestui fenomen, însă legat de el, trebuie evidențiat cel al constituirii de noi state naționale: după comunitatea constituită prin prestarea unui jurământ de credință, promovată de către

Elveția, fundamentată deja în Evul Mediu târziu (1499/1500), vor lua naștere Olanda Statelor Generale, constituită în contextul decăderii Spaniei (1579/1581) și SUA, de această dată deja în Lumea Nouă, constituită în contextul decăderii imperiului colonial britanic (1776). Ambele mișcări de secesiune națională au avut în același timp dimensiuni sociale, a căror dezvoltare poate fi întrevăzută deja în complexul revoluției europene moderne, atât ca preambul al Revoluției engleze (1640-1660), cât și al celei franceze (1789). Divizarea Poloniei (1772-1795) și nașterea Problemei orientale (1774) vor genera complicații suplimentare, care vor irumpe însă în toată complexitatea lor abia mai târziu.

Astfel, după expansiunea sa dincolo de ocean, care este din punct de vedere formal o expansiune la scară planetară, Europa va cunoaște o evoluție explozivă, ridicându-se deasupra altor centre de cultură și de putere, ca o împlinire a mai vechii tendințe a marilor centre de cultură de a se extinde și de a intra în legătură, în locul importanței relativ egale a marilor centre de cultură, chiar a ușoarei superiorități a Indiei și a Chinei, Europa va impune propriul său sistem mondial, pe care-l va domina, de o manieră directă sau indirectă, pașnic, fără realizarea unei unificări imperiale, ci prin intermediul sistemului european.

Premisele esențiale ale impunerii dominației colective a Europei asupra lumii au fost extinderea civilizației europene dincolo de ocean, în jurul anului 1500 și structura internă a noului centru de putere european, cu tensiunile apărute între entitățile naționale suverane și cu lupta pentru impunerea hegemoniei pan-europene. Expansiunea dincolo de ocean, imperiile coloniale, „acumularea primitivă de capital” și Revoluția industrială au dat sistemului european aflat în plin proces de constituire o dinamică neobișnuită, marcată îndeosebi printr-o puternică creștere economică și demografică. El se va contura în contextul unor puternice tensiuni, care vor conduce uneori la conflicte de anvergură. Procesele legate de această stare de lucruri vor îndepărta tot mai mult Europa de fundamentele sale medievale, care se remarcau prin puternice accente bisericești: Reforma și Contrareforma vor deschide calea unei secularizări progresive, care se va accentua prin Iluminism, iar mai târziu prin tehnicizarea și industrializarea accelerată. Acestor evenimente trebuie să li se adauge cele legate de lupta pentru putere în stat și în societate, ca și cele legate de seria de conflicte intereuropene pentru asigurarea unui statut „internațional” (hegemonie, egalitate de forțe, Pentarhia, războaie hegemonice).

76. Imperiile coloniale timpurii – Portugalia, Spania; Franța, Anglia, Olanda de la 1492 până la 1815

Monopolul asupra teritoriilor de dincolo de ocean împărțit în 1494, la Tordesillas, între Portugalia și Spania și sancționat de către papă va fi destul de repede contestat. Începând din 1492 se vor crea perspective pentru îmbogățirea rapidă prin comerț a altor state-naționale ale Europei occidentale cu ieșire la Atlantic, prin participarea la expansiunea dincolo de ocean. Concurența puternică manifestată în comerțul colonial pentru obținerea de materii prime și construirea unor puncte de susținere va conduce treptat la războaie maritime și coloniale, ale căror efecte se vor întoarce și asupra Europei. Prin orientarea sa antipapală, Reforma va genera scrupule religioase față de sentințele de arbitraj ale papei. Nu întâmplător, cele mai înverșunate adversare ale Portugaliei și Spaniei, Olanda și Anglia vor prelua Reforma, iar în Franța catolică hughenoții vor fi cei dintâi care se vor orienta către coloniile franceze.

Încă de timpuriu, se vor contura două tipuri de colonii, reprezentate de Portugalia și Spania – puncte de sprijin comerciale pentru rutele comerciale maritime și colonii populate cu emigranți europeni. Mai târziu, Anglia va combina în cadrul imperiului său ambele tipuri coloniale. Interesul economic central al comerțului colonial l-au constituit la început obiectele de lux provenite din est (mătase, mirodenii), iar mai târziu produsele subtropicale obținute pe plantațiile Lumii Noi (sfecla de zahăr, tutunul, bumbacul).

Foarte rapid, Caraibele (Indiile vestice) vor deveni primul centru al economiei mondiale pe cale de a se naște, acest proces având la bază sclavii proveniți din Africa. Treptat, comerțul transatlantic cu sclavi va căpăta o importanță deosebită. Argintul și aurul aduse din America vor oferi impulsuri economice suplimentare. Popularea crescândă a așezărilor din colonii cu emigranți europeni va genera expansiunea piețelor de desfacere și va face din Atlantic cel mai important drum maritim din punct de vedere economic, el luând astfel locul Mării Mediterane, aflată într-un continuu proces de depopulare.

Imperiul colonial portughez

Portugalia își avea baza imperiului colonial și comercial în Oceanul Indian, punctele forte ale acestuia fiind coastele Africii. Prin distrugerea flotelor mamelucilor și gujaraților (popor de comercianți plasat pe coastele vestice ale Indiei), Portugalia va dobândi supremația maritimă (1500/1509) și își va asigura, pornind dinspre Goa (1510), accesul la Oceanul Indian. Cheia de acces la comerțul

Icu China și la producția de mirodenii din Insulele Moluce va fi obținută prin cucerirea Peninsulei Malacca (1511) și a Ambonului (1512). Portugalia va acapara astfel comerțul exterior al Indiei, comerț pe care, mai târziu, nici măcar Imperiul moghul (începând cu 1526) nu-l va putea stăpâni. Treptat, prin cucerirea Bahrainului (1507) și a Ormuzului (1515), Portugalia va sugruma economic Imperiul safavid neopersan. Deoarece prin tratatul cu Spania, Africa aparținea jumătății portugheze de lume, Portugalia va fi un pionier al comerțului transatlantic cu sclavi, în primul rând prin aprovizionarea cu sclavi a coloniilor spaniole (începând din 1505).

Instituirea unui sistem special de relații cu Spania (1580-1640) va aduce Portugaliei începutul decăderii ca putere colonială: în cadrul războiului de independență față de Spania, Olanda va acapara îndeosebi coloniile portugheze (începând cu 1598). Persia va cuceri Bahreinul (1602) și Ormuzul (1622). Arabii și otomanii îi vor alunga pe portughezi din Mascat (1650) și din marea majoritate a orașelor de pe coasta Swaheli (1651 -1698). Recăpătându-și independența (1640), Portugaliei nu-i vor rămâne decât frânturi disparate ale imperiului său colonial, ea plasându-se din perspectivă politică mondială deja în umbra puterii coloniale crescânde a Angliei. Descoperirea de zăcăminte de aur (1687) și diamante (1727) în Minas Gerais va da Braziliei, care după descoperirea sa (1500) nu fusese decât episodic populată (începând cu 1532), o nouă importanță economică, de acest lucru profitând și Anglia – aflată în plin proces de industrializare – prin tratatul lui Methuen (1703).

Imperiul colonial spaniol

Punctul de plecare și nucleul imperiului colonial spaniol va fi constituit la început de Caraibele descoperite de Columb, iar apoi de Santo Domingo (1493) și Cuba (1511). Populația originară din Caraibe va fi curând exterminată – prin masacrele practicate ca mijloc de reprimare a revoltelor, muncă silnică, și mai ales prin contactul cu bolile europene, față de care locuitorii insulelor nu erau imuni. Această populație va fi înlocuită cu spanioli și sclavi africani (începând din 1505), care trebuiau să efectueze muncile fizice. Mexicul și Peru vor fi atașate după cucerirea Imperiului aztec de către Cortez (1519-21) și a celui incaș de către Pizarro (1531-1533). Ele vor deveni centre de greutate ale dominației coloniale spaniole pe continent – ambele erau populate cu țărani sedentarizați, erau succesoarele unor mari imperii și ale unor culturi superioare locale, erau bogate în aur, iar mai târziu vor fi și în argint (exploatările de la Potosi – 1545, Zacatas -1548), ele devenind sursa

argintului spaniol provenit din Lumea Nouă (începând cu aprox. 1570). Imperiului colonial spaniol îi vor reveni, oarecum împotriva tratatului cu portughezii, Filipinele (1529), a căror colonizare va începe prin fondarea Manilei (1565).

Dominația colonială spaniolă se va centra asupra orașelor. În teritoriu, conquistadorii vor prelua în tratamentul aplicat indienilor principiile dezvoltate în cadrul Reconquistei împotriva maurilor și, ceva mai târziu, în Insulele Canare -„encomiendas" și „repartimientos" ca divizare cvasi-feudală a terenurilor și a populației, lor adăugându-li-se „mita" (munca forțată), pe care conchistadorii o vor prelua de la imperiile locale. Toate încercările bine-intenționate ale coroanei spaniole de a atenua destinul „indios" (Leyes Nuevas, 1542) se vor izbi de dorința conquistadorilor de a exploata forța de muncă locală. Pentru a împiedica punerea în practică a intențiilor coroanei, conchistadorii vor provoca revolte (1542).

Franța, Anglia, Olanda

Caracterul imperiilor coloniale de mai târziu va fi semnificativ influențat de cel al primelor puteri coloniale, Portugalia și Spania. Spre deosebire de superputerea Spaniei, îndeosebi în perioada uniunii ei cu Portugalia (1580-1640), țările intrate mai târziu în lupta pentru crearea de imperii coloniale se vor mulțumi la început cu teritorii marginale, care nu erau prea bine sprijinite din punct de vedere militar, ele extinzându-se însă mai târziu, îndeosebi Olanda, în detrimentul Portugaliei. Prin ocoluri către nord-vest și nord-est, Anglia va căuta să găsească rute maritime alternative către „India", ajungând astfel înspre vest pe țărmurile estice ale Americii de Nord și intrând treptat în concurență cu Franța, iar înspre est, către Moscova.

La început, cele mai rentabile descoperiri s-au dovedit a fi insulele de mici dimensiuni din periferia Caraibelor. După primele colonii în afara Caraibelor (Cayenne, 1604; Canada, 1608) Franța va cuceri micile insule Martinica și Guadelupa (1635), întărindu-și în același timp pozițiile pe coastele vest-africane (1638), în Senegal, pentru a asigura comerțul cu sclavi. Va urma mai târziu Saint-Domingue (1697), cea mai importantă colonie subtropicală din centrul Caraibelor.

În ceea ce privește Anglia, datele cheie ale evoluției sale coloniale sunt: Virginia (1607), Bermudele (1612), St. Kitt (1623), Barbados (1625/1627), Jamaica (1655); în Africa vestică Cape Coast Castle (1662) și St. James Fort la Acera (1664).

Pe coasta estică a Americii de Nord se vor dezvolta cele treisprezece colonii engleze (1607-1733), care se vor constitui mai târziu în SUA, cucerindu-și independența (1776). Încă înainte de aceste evenimente, Anglia fondase prin „East India Company" („Compania Indiilor de Est") (1600) prima companie de tipul „Chartered Company", care în calitatea de companie privată va fi împuternicită de către Coroană cu puteri suverane dincolo de ocean. Ea va organiza, la început în concurență cu Olanda, mai apoi cu Franța, comerțul în India. Pornind din punctele forte – Surat (1612), Madras (1639), Bombay (1668), Calcutta (1690) – East India Company va organiza, începând cu Războiul de 7 ani (1756-1763), cucerirea Indiei (1757-1856).

La rândul său, Olanda se va extinde în detrimentul Portugaliei, aflate într-o fază de slăbiciune (începând cu 1598), ea având ca puncte forte ale expansiunii Ambonul (1605), Malacca (1641) și Ceylonul (1656). După modelul englez, olandezii vor fonda „Vereenigde Oost-Indische Compagnie" (VOC), companie destinată Indiei (1602), ea dovedindu-se decisivă în lupta împotriva Spaniei pentru Indiile de vest (1621). În Caraibe, olandezii vor câștiga teren în Guyana (Surinam) (1625) și Curacao (1638), iar pe coastele vest-africane în El Mina, prin alungarea portughezilor (1637). Colonizarea olandeză va deveni un fenomen cu efecte durabile prin fondarea Capetownului (1652), ca punct de aprovizionare pentru navele VOC în tranzit între Olanda și Indonezia.

În Oceanul Indian, inima vechiului Orient și a comerțului intercontinental, noul Occident va pătrunde mai încet, atunci când lanțul imperiilor portughez, olandez și englez va face posibil acest lucru: portughezii s-au adaptat cel mai bine vechiului sistem, chiar și atunci când au pătruns în el intempestiv. Olandezii vor deplasa deja către vest punctul de greutate al comerțului din Oceanul Indian. Populările în masă în Africa de Sud (după 1815) și Australia (începând din 1788) vor desăvârși dominația Europei în Oceanul Indian. Primii care vor face să se cutremure sistemul tradițional al comerțului intercontinental vor fi englezii prin începuturile cuceririi Indiei (1757) și prin industrializare (aprox. 1760). Ei îl vor înlocui prin noul sistem economic, pe care-1 vor domina de la Londra.

77. „Acumularea primitivă de capital" -capitalismul timpuriu și mercantilismul

Expansiunea Europei dincolo de ocean va combina dominația comerțului tradițional dinspre Orient și Africa vestică (aur, sclavi) cu constituirea unui nou sistem economic mondial, care se va concentra în

zona Atlanticului. Noul sistem atlantic a avut în Lumea Nouă două mari puncte de greutate, economia plantațiilor subtropicale ale Caraibelor și așezările coloniale din America de Sud și America de Nord. Al treilea pilon al unei noi economii mondiale a fost Europa însăși, în special partea sa vestică, mergând aproximativ până la Elba, însă inclusiv Saxonia, Boemia și Silezia. Aurul și argintul aduse din Africa și America vor stimula producția locală, această creștere fiind însoțită de una demografică și o inflație pe termen lung („revoluția prețurilor"), toți acești factori contribuind la distrugerea structurilor feudale. Acestora li se adaugă câștigurile obținute din comerțul cu mirodenii din India estică, cele obținute din economia structurată în jurul plantațiilor din vestul Indiei și treptat cele obținute din comerțul transatlantic cu sclavi. Însă factorul decisiv a fost probabil comerțul dintre țările de origine și coloniile lor. Câștigurile pot fi cu destulă dificultate clasificate pe produse, însă contextele macroeconomice, ca și cele macroistorice pot fi evidențiate cu claritate: populația în creștere a Europei, cu un nivel mediu de viață în creștere și pretenții crescute va transforma bunurile de lux tradiționale în bunuri destinate consumului de masă (ceai, zahăr, cacao, mirodenii), stimulând cultivarea acestora în teritoriile dominate de Europa.

Impulsurile venite de peste ocean vor contribui de atunci de o manieră semnificativă la modernizarea Europei, acest lucru fiind o certitudine în privința continuării și dezvoltării tendințelor mai vechi, apărute în contextul transformărilor istorice din jurul anului 1000. Economia medievală târzie avea deja forme „capitaliste timpurii", care se vor întări semnificativ în jurul anului 1500 în contextul „capitalismului timpuriu" propriu-zis. Ele își vor face apariția și vor fi sistematizate prin energice decizii statale și prin cercetările teoretice numite „mercantilism", care își fac apariția începând cu secolul al XVII-lea.

În cadrul mercantilismului, coloniile de peste ocean și comerțul colonial vor juca un rol important: ele trebuiau să furnizeze materii prime și metale prețioase (în engleză „bullion"), destinate utilizării în procesul productiv de către industria meșteșugărească din țările de origine. Prin crearea de colonii proprii, comerțul transoceanic va căpăta forme „naționale", astfel încât comerțul colonial poate fi văzut ca o formă specială a comerțului interior. Mercantilismul postulează existența a două mari variante de comerț – centralizare și reglementare de către guverne, așa cum va fi cazul Franței lui Ludovic al XIV-lea, ca urmare a planurilor lui Colbert; crearea unui cadru general de condiții, prin

acțiunea starului, în interiorul acestuia forțele economice având libertatea de a acționa relativ liber, așa cum este cazul Olandei sau al Angliei (Navigation Act, 1651; Free trade, 1698). Pornind de aici se vor dezvolta principiile protecționismului (prin taxe vamale statale și susținerea economiei naționale împotriva concurenței) și cele ale comerțului liber orientat spre internaționalizare.

O parte integrantă a noului sistem a constituit-o comerțul triunghiular, acesta având ca parte constitutivă comerțul transatlantic cu sclavi („The Trade", „la Trăite"). La el vor participa și puterile maritime mai mici (Danemarca, Suedia, Prusia-Brandenburg). Dominantele acestui comerț vor fi plantațiile coloniale din vest (pe cât posibil în Caraibe) și punctele de sprijin pentru activitatea de aprovizionare cu sclavi, plasate pe coastele vestice ale Africii. Comerțul triunghiular, practicat adesea cu aceleași vase, aducea către Africa vestică bunuri de consum de origine europeană, schimbându-le pentru sclavi, aur sau alte produse africane de valoare. Sclavii erau transportați în Lumea Nouă, în special în Caraibe, vasele încărcând de acolo produse ale economiei de plantație sud-tropicale (în special zahăr), cu destinația Europa vestică. Comerțul triunghiular s-a dezvoltat în această formă complexă mai ales în cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea, atunci când monopolul inițial al Portugaliei în comerțul cu sclavi va fi înlăturat, el fiind substituit de fenomenul de internaționalizare. Cea mai importantă promotoare a comerțului triunghiular a fost compania semi-etatizată „Chartered Companies", ea manifestând o incisivă pretenție de monopol asupra teritoriilor pe care le considera ca aparținându-i și „interlopii", comercianți aflați în afara acestor teritorii, care intermediau marfa și o ofereau la prețuri mai mici. Opoziția acestora față de monopol a condus în final la redarea libertății comerțului („trade") în Anglia – „Free trade" (1698).

În cei aproape 300 de ani care despart expansiunea dincolo de ocean (1492/1498) de începuturile revoluției industriale (aprox. 1760), economia europeană a înregistrat un proces continuu de creștere, în ciuda tuturor războaielor. În cadrul unui proces complex, constituit din influențe contrarii, atât interne, cât și externe, capitalul și tehnica modernă vor fuziona, ele făcând posibilă în acest fel nașterea revoluției industriale. Începând cu Marx acest proces va fi numit „acumularea primitivă" (este vorba despre capital). Acest concept trimite la economistul scoțian Adam Smith, care în lucrarea sa „Bogăția națiunilor"

(1776) vorbea despre „previous accumulation”; el înțelegea prin aceasta acumularea de capital specifică începuturilor industrializării.

Atât din punctul de vedere al evenimentelor, cât și din punct de vedere spațial pot fi delimitate mai multe trăsături cheie ale procesului de „acumulare originară”: astfel, asistăm la modernizarea producției manufacturiere și agricole, ca și la cea a infrastructurii (canale, străzi), procesul cuprinzând Olanda, sudul și centrul Germaniei (înainte de Războiul de 30 de ani), Franța (aproximativ până la războiul de succesiune cu Spania), și în sfârșit Anglia, unde se va și naște de altfel următorul stadiu al dezvoltării economice, revoluția industrială (aprox. 1760).

Extinderea și modernizarea producției meșteșugărești va începe în exploatarea minieră, în prelucrarea minereurilor și în industria textilă. Pe neobservate se va produce și o „revoluție agrară” (Marx), provenită din cea industrială, prin intensificarea și sistematizarea agriculturii. Ea va cunoaște o intensitate mai mare în Olanda, fiind stimulată de nevoia de a asigura aprovizionarea armatelor în timpul războiului de independență purtat împotriva Spaniei (1572-1648). Spațiile enorme pe care se practica agricultura intensivă erau constituite în epocă în special de văile bine irigate ale râurilor plasate în apropierea orașelor. O influență uriașă o va avea aducerea lucernei, din bazinul Mării Mediterane: ea va permite furajarea pe timp de iarnă și în staul a vitelor, creșterea producției de carne și de lapte, permițând în același timp îngrășarea continuă a terenurilor cu ajutorul gunoiului de grajd, și prin aceasta creșterea producțiilor agricole. Noul mod de practicare a agriculturii se va răspândi dinspre Olanda spre Anglia, care va deveni în secolul al XVlII-lea un model în domeniu, în special prin metodele științifice de selecție a animalelor și de cultivare a cerealelor pentru sământă și prin sistemele de îngrășare a solului. Tot „revoluției agricole” îi aparține și tehnica de ameliorare a terenurilor, în special cea de asanare a mlaștinilor, tehnică provenită tot din Olanda.

Construirea de drumuri care acopereau mari întinderi (șosele), realizată în Franța prin impunerea a ceea ce se va numi „corvee” (1738-1787) și de canale va impulsiona activitatea economică, atât prin construirea efectivă a acestora, cât și prin accelerarea traficului general și a celui specific economic. Și în acest domeniu tonul îl va da Olanda: după o primă ecluză navigabilă construită pentru atenuarea diferențelor de nivel, mai întâi la Utrecht (1373), vor lua naștere întregi sisteme de canale. Acestea vor apărea astfel: în vechea regiune a Țărilor de Jos

(Belgia/Olanda) începând cu secolul al XV-lea, în Franța începând cu secolul al XVI-lea și în Anglia începând cu secolul al XVII-lea. De aici, mișcarea va cuprinde mai târziu Rusia, în secolul al XVlII-lea, cu intenția de legare a vechiului sistem rusesc constituit din mări și fluvii („drumul de la varegi la greci") și SUA, în secolul al XlX-lea.

Centrele „acumulării primitive", extrem de flexibile din punct de vedere geografic, pot fi caracterizate și prin urmărirea istoriei lor politice: centrul economic al Evului Mediu timpuriu, plasat în nordul Italiei-Toscana decade semnificativ odată cu pătrunderea francezilor în Italia (1494 până în 1559) și definitiv odată cu decăderea economică a bazinului mediteraneean prin creșterea interesului comercial pentru zona Atlanticului. Noile zone de interes comercial devin acum America, spre vest și sudul Africii, Capul Bunei Speranțe, în drumul către Orient. Astfel, Țările de Jos devin din centru economic secundar unul de prim rang, cel mai important moment al acestei ascensiuni constituindu-1 războiul de independență față de Spania (începând cu 1572). Acest război va slăbi din punct de vedere economic Flandra, prin distrugeri și emigrări către nord, însă nu va atinge în mod deosebit Olanda. Mutarea capitalei de la Antwerp la Amsterdam, survenită în urma cuceririi Antwerpului de către spanioli (1585), orașul fiind la acea vreme cel mai important port și centru financiar al Europei (bursa!), simbolizează trecerea centrului de greutate din Flandra-Brabant în Olanda. De aici, răspândirea progresului economic înspre Anglia, aproape vecină cu Olanda, este logică. Anglia va constitui punctul de plecare al revoluției industriale.

Revoluțiile politice moderne pe care le-a cunoscut Europa nu au apărut însă ca rezultat al revoluției industriale, ci încă înainte de producerea fenomenului de „acumulare primitivă". Cea care va deschide seria lor va fi Anglia (1640-1660).

Europa – relații internaționale

78. Europa în jurul anului 1500 -relații internaționale, de la 1453 până la 1526 în procesul de trecere către Epoca modernă, în Europa se va constitui un ansamblu de puteri politice, militare și economice. Ele vor constitui premisa sistemului european de mai târziu al Marilor Puteri, sau a Pentarhiei. Relațiile lor reciproce vor determina pentru mult timp evoluția relațiilor internaționale în Europa, în ciuda frecventelor prăbușiri ale diverselor alianțe. Factorii interni și externi s-au corelat și au acționat unii asupra altora, neexistând un primat al politicii externe sau al celei interne. Trebuie menționat faptul că, după Reformă și

Contrareformă, factorii economici, sociali, politico-constituționali și cei referitori la puterea politică s-au amestecat cu cei confesionali, lucru extrem de vizibil în scindarea intervenită între puterile protestante (Anglia, Olanda) și cele catolice (Portugalia, Spania, Franța).

Pacea de la Lodi, dintre Milano și Veneția.

Polonia.

Moștenirii burgunde (până la 1559).

Francezii în Italia: război pentru Italia (până la 1559).

Expansiunea Europei deveni crearea monarhiei universale (până în 1555): hegemonia

Spaniei (până în 1659). 1526 Alianță Franța – Imperiul otoman împotriva alianței Spania – Austria.

Bătălia de la Mohacs: catastrofă pentru Ungaria.

Cel mai potrivit punct pentru orientarea în istoria acestei perioade este sfârșitul Războiului de 100 de ani (1453): din aceste lupte seculare Franța va ieși întărită și hotărâtă să treacă la expansiune. Dimpotrivă, Anglia va cădea în anarhia de tip feudal a Războiului celor două roze (1455-1485), ieșind din nou în evidență abia sub dinastia Tudorilor, instituită ca monarhie națională.

În Italia, pacea de la Lodi (1454) va pune capăt unui război regional (Milano-Veneția). Neapole, Florența și statul papal vor participa la pace (1455), dezvoltând principiile sale sub forma pentarhiei italiene, adică a unei ordini pacifiste instituționalizate care va aduce Italiei o lungă perioadă de pace (până în 1494), prima după 1000 de ani (535). În această perioadă Italia va atinge o nouă etapă de înflorire culturală (Renașterea, Umanismul), fiind în același timp un model pregătitor al pentarhiei europene de mai târziu, constituite din cele cinci Mari Puteri.

Victoria Poloniei asupra Ordinului teuton (1454-1466) va întrerupe epoca liniștită a coloniilor estice germane, ea fiind o etapă importantă în procesul de asimilare a statelor Ordinului de către ducatul vestic al Prusiei (1525), la începutul Reformei. În Germania reforma imperiului s-a blocat, provocând în contextul războiului suab (1499) secesiunea Elveției, care va fi recunoscută provizoriu prin pacea de la Basel (1500).

Prima șansă de expansiune a Franței, consolidată – așa cum spuneam – la sfârșitul Războiului de 100 de ani, va veni odată cu decizia extrem de tensionantă a lui Carol Temerarul (1467-1477), care era burgund, moștenitor al coroanei franceze, de a construi un imperiu franco-german, ca un recurs istoric la epoca intermediară a

Lotharingienilor, care a luat naștere după prăbușirea Imperiului carolingian (843-870).

Moartea lui Carol în bătălia de la Nancy (1477) și căsătoria fiicei sale Măria, moștenitoare a tronului, cu Maximilian de Habsburg (1477) va deschide conflictul dintre Austria/Habsburg și Franța/Valois în jurul problemei moștenirii burgunde (până în 1559). Franța va încheia o pace intermediară (Senlis, 1493) bazată pe un compromis, pentru a putea materializa o altă șansă de expansiune, de astă dată către Italia: după moartea lui Ferdinand de Neapole (1494), Franța pătrunde în Italia (1494), deschizând astfel o lungă serie de războaie pentru Italia (până în 1559), care vor contribui la pierderea de către Italia a statutului de prim centru

Europa – relații internaționale economic al Europei în favoarea Țărilor de Jos. Prilejul 1-a constituit pretenția regelui Carol al VIH-lea (1483-1498), ca succesor al dinastiei (originar franceză) de Anjou din Neapole (începând din 1266), după stingerea acesteia, de a prelua regatul Neapolelui. În drum spre Neapole, Carol al VIH-lea va sprijini Republica Florenței, care tocmai alungase familia Medici (1494).

Dincolo de toate aceste evenimente, fără ca Europa să observe, Moscova își va cuceri în sfârșit independența totală față de Hoarda de Aur (1480), lan-sându-se ulterior într-o expansiune în interiorul lumii rusești („adunarea seminției rusești”). Un fenomen spectacular 1-a constituit preluarea în forță, însă de scurtă durată, de către otomani a așezării Otranto (1480-1481), și prin intermediul ei a sudului Italiei, pentru că el lăsa să se întrevadă amenințarea unui nou val de cuceriri ale otomanilor în Italia. Mai mult chiar, prin aceasta se vor pune bazele viitoarei alianțe și viitorului parteneriat dintre Imperiul otoman și Franța, la granița sud-estică a sistemului european.

După alianța prin căsătorie a caselor domnitoare din Castilia și Aragon (1479) și încheierea Reconquistei (1492), noul stat național spaniol își va începe expansiunea, mai întâi peste ocean, iar apoi, foarte curând, în Europa. Șansa a fost oferită de alianța cu Habsburgii, parafată ca de obicei din punct de vedere formal printr-o uniune dinastică, „căsătoria spaniolă” (1496): Habsburgul născut în urma acestei căsătorii, Carol, crescut în Țările de Jos (Gent), va deveni, sub numele de Carlos I, rege al Spaniei (1516), și, în urma unei dure concurențe cu Francisc I al Franței (1515-1547), chiar împărat-Carol al V-lea (1519-1555).

Uniunea printr-o alianță personală a Spaniei/Imperiului și a țărilor învecinate (Țările de Jos, ducatul liber burgund, Milanul, Neapole/Sicilia) a fost din punct de vedere istoric, în afara unui uriaș bloc de putere, o încercare a centrului de putere mai vechi reprezentat de Gemania, aflată la momentul respectiv într-o perioadă de slăbiciune, de a contracara un centru de putere pe cale de a se naște (Franța) prin crearea unui centru de greutate în spatele acesteia (Spania). Blocul de putere al Habsburgilor se va prelungi dincolo de ocean prin rapida extindere a imperiului colonial spaniol către un imperiu „în care soarele nu apune" (Carol al V-lea). Pe aceste baze, Carol al V-lea va încerca să impună o nouă monarhie catolică universală în fața monarhiilor naționale pe cale de a se naște și a Reformei. Rezultatul acestei acțiuni va fi impunerea hegemoniei Spaniei în Europa (până în 1659). Dimpotrivă, Franța se va simți amenințată de superputerea spaniolă și de prinderea la mijloc de către Habsburgi. Astfel, lupta pentru succesiunea burgundă (datând din 1477) se va prelungi în lupte împotriva hegemoniei spaniole și împotriva versiunii habsburgice a monarhiei universale. Ca măsură de război împotriva Spaniei, Franța va începe expansiunea dincolo de ocean, iar după înfrângerea zdrobitoare de la Pavia (1525) se va preta chiar la o alianță cu Imperiul

Expansiunea Europei otoman (1526/1536), care va deveni de atunci o constantă în politica Puterilor europene. Imperiului otoman îi va fi oferită foarte rapid Ungaria catolică (1526). Ca o reacție la această stare de lucruri, Habsburgii și-au asigurat ajutorul Persiei împotriva sultanului, astfel încât după 1526/1536, potrivit dictonului machiavelic, se va institui o serie de alianțe și contraalianțe ale statelor învecinate aflate în relații de adversitate unele față de altele: Spania – Franța – Imperiul romano-gennan – Imperiul otoman – Persia.

79. Reformai:

Luther și Germania, de la 1517 până la 1555

Din efervescența apărută în contextul proceselor complexe de reorganizare din toate domeniile vieții, apărute în jurul anului 1500, va lua naștere Reforma, divizată curând în cele trei principale direcții ale sale: luteranism, calvinism și secte (în tradiția ereziilor medievale). Din acest motiv Reforma a avut premisele și efectele ei istorice specifice și în domeniile economic, social și politic. Începutul a fost făcut de un eveniment mondial, petrecut pe pământ german, și care a cuprins treptat o parte a Europei latine. Punctul de plecare îl vor constitui desigur cele 95 de Teze ale lui Luther (1517). Un prim rezultat la nivelul Germaniei îl

va constitui realizarea păcii religioase de la Augsburg (1555). Din motive practice, vom schița aici evoluția Europei până la impunerea publică a calvinismului în Olanda (1566).

Revolta cavalerilor imperiali sub conducerea lui Franz von Sickingen.

Dieta de la Speyer: dă mână liberă păturilor sociale din Imperiu pentru aplicarea Edictului de la Worms.

Anabaptiștii – Comuna din Munster (până la 1535). 1536 Calvin impune „Institutio Religionis Christianae" – predestinarea. 1541 Calvin ajunge în sfârșit la Geneva – inima calvinismului.

Tratatul de la Chambord: Metz, Toul și Verdun sunt preluate de către

Franța. 1555 Pacea regională de la Augsburg: paritate între luterani și catolici în

Imperiul romano-german.

Începuturile Reformei în Germania pot fi analizate și din punctul de vedere al condițiilor politice: în timp ce monarhiile naționale în formare în vestul și sud-vestul Europei au putut să se opună mai de timpuriu impunerilor fiscale ale Romei, din Germania plecau către Roma sume uriașe, destinate în primul rând finanțării noului dom Sf. Petru (din 1506). Nu întâmplător, Reforma va începe cu protestul lui Luther față de comerțul cu indulgențe, acest aspect fiind completat de alte nemulțumiri provenite din reforma medievală a bisericii, mai precis de cea referitoare la venalitatea funcționarilor spirituali (simonia). Fiind călugăr augus-tin, Luther provenea dintr-unul din ordinele cerșetorilor, tatăl său fiind un mic, însă prosper antreprenor în domeniul minier, într-unui din centrele timpurii ale activității economice de la începutul Epocii moderne („capitalismul timpuriu") pe teritoriul Germaniei, este vorba de minele de cupru din Mansfeld.

Polemica lui Luther cu autoritățile asupra deciziei de eliminare a comerțului cu indulgență, cele 95 de Teze de la Wittenberg (1517) și scrierile sale polemice timpurii (1520) se vor răspândi foarte repede în Germania, evenimentul căpătând o importanță internațională prin folosirea noii tehnici de tipărire (Gutenberg/Mainz, aprox. 1448). Contestarea de către Luther a primatului papal și a infailibilității Conciliilor (1519), ca și arderea publică a bulei de excomunicare (1520) vor definitiva ruptura cu Roma. În Dieta imperială de la Worms (1521), Luther va refuza să retracteze. Edictul de la Worms îl va proscrie, procedând de aceeași manieră cu oricine va citi sau va răspândi scrierile

sale. Pe drumul de întoarcere de la Worms, Luther va fi primit de către principele de Saxonia, Friedrich cel înțelept (1486-1525), el fiind dus în siguranță la Eisenach, unde va traduce

Expansiunea Europei incognito („Junker Jorg”) Noul Testament (1522). O primă mișcare iconoclastă petrecută la Wittenberg va constitui precedentul pentru cele de mai târziu, de la începuturile Reformei (Zurich, Danzig, 1523; Perth, 1559; Țările de Jos, 1566). El va aduce din nou la suprafață elementul apocaliptico-hiliastic dualist, element aflat în tradiția sectelor medievale, și care va deveni de-sine-stătător o dată cu Thomas Miinzer (1524/1525), ca anabaptism (1525). Luther se va distanța imediat și energic de „fanaticii religioși” (1522).

În aceste condiții, Luther va găsi sprijin din partea multor pături ale Imperiului (principi, în mediul orășenesc). Baza se va extinde spectaculos ca urmare a sfatului lui Luther de secularizare a (părții sudice a) statului Ordinului teuton (1525), care ca principat laic va introduce pentru prima dată în plan statal numele de Prusia. Pe termen lung, un element important 1-a constituit instiruționalizarea luteranismului prin biserica de stat și prin ordinea bisericească luterană în Saxonia (1526), de altfel chiar locul de origine. Presiunea otomană venită dinspre exterior („pericolul turcesc”) va complica tabloul evolutiv al luteranismului: sultanul a promis susținătorilor lui Luther toleranță în cazul victoriei sale, promisiune căreia Luther îi va răspunde „Dumnezeul nostru este o cetate puternică”: „Dușmanul cel rău (=turcii”) rămâne ca și înainte același. Imperiul trebuie să rămână al nostru.„ Susținătorii lui au pledat în Reichstag pentru respingerea turcilor, iar împăratul nu putea reprima opoziția bisericească în timpul războiului turcesc. Dieta de la Speyer va ezita din acest motiv să ia o decizie în privința mișcării declanșate de Luther și va da mână liberă păturilor sociale din imperiu pentru interpretarea și executarea Edictului din Worms (1526). Anularea acestor decizii, tot la Speyer (1529) va provoca opoziția și emigrarea păturilor luterane, întărite între timp, în cadrul a ceea ce se va numi actul de „protestatio”.

Eșecul unei încercări de unificare între Luther și Zwingli, încercare patronată de landgraful Philipp von Hessen și desfășurată la Marburg (1529), sub forma unor discuții religioase, va genera o divizare profundă în rândurile protestanților, care va merge până la primul război de la Kappel din Elveția (1529), iar mai târziu va da naștere altor războaie religioase. Victoria asupra alianței schmalkaldice în cadrul războiului schmalkaldic (1546/1547) îi va permite împăratului Carol al V-lea să

continue represiunea asupra protestanților (Interimatul de la Augsburg, 1548), această acțiune culminând cu încercarea de a cuceri Marburgul (1550-1551). Însă acțiunea va provoca o opoziție atât de puternică, încât o conspirație a opoziției princiare germane, aliată cu Franța, va provoca refugierea împăratului lalnnsb'ruck (1552).

Carol al V-lea va abdica, atât în Imperiu (1555), cât și în Spania (1556), creând astfel posibilitatea păcii religioase de la Augsburg (1555). Cele mai importante decizii luate cu această ocazie vor fi cele vizând toleranța și egalitatea în

Reforma II drepturi (paritatea) a luteranilor (însă nu încă și a reformaților) și a catolicilor și principiul „Cuius regio, eius religio”: autoritatea publică (principele sau primăria orașului) decidea religia; practicanții altor culte puteau emigra, luând cu ei ceea ce posedau. Pe de altă parte, neclaritatea unor compromisuri va genera deja conflicte timpurii, în speță rezerva spirituală pe care o vor emite catolicii: în cazul convertirii la Reformă a unui principe, el nu putea converti dintr-o dată întregul teritoriu pe care-1 stăpânea, așa cum făcuse la timpul său ultimul mare maestru al Ordinului teuton cu ocazia secularizării statului ordinului (1525), ci schimbarea religiei nu avea decât o valoare personală, fără să-i implice și pe supuși. Ca parte a constituției imperiale, Pacea de la Augsburg va acționa la început ca un factor realmente pacificator, ea fiind însă în același timp și un model pentru Polonia (Pax Dissidentum, 1573). În ansamblu, scindarea confesională a accentuat fragmentarea politică a Germaniei, acest fapt resimțindu-se pentru prima dată în cadrul Războiului de 30 de ani (1618-1648).

80. Reforma II:

Calvin și Europa, de la 1527/1536 până la 156.6

Pornind din Germania, Reforma se va răspândi în Europa, ea folosindu-se în primă instanță de canalele germane de comunicare – negustori care plecau în străinătate, minorități. Pe atunci Elveția aparținea totuși spațiului de influență german. Un eveniment important îl va constitui convertirea la Reformă a statelor naționale suverane, primul dintre acestea fiind Suedia (1527). Un traseu mai complicat îl va avea evoluția în Anglia către biserica statală anglicană (începând din 1529). În Franța (1559) și în Țările de Jos (1566), Reforma nu va îmbrăca atât aspecte luterane, cât calviniste.

Secularizarea mănăstirilor în Anglia (până în 1540).

Reforma în Danemarca. 1547 Henri al Vlll-lea (din 1509) moare: continuare a Reformei în Anglia sub

Eduard al Vl-lea (până în 1553). 1549 Common Prayer Book în Anglia.

Uniune dintre zwinglieni și calviniști în Elveția. După 1550 reformații pătrund în Ungaria și Transilvania. 1553 Măria Tudor, regina (catolică) a Angliei (până în 1558): reacție catolică.

Academia din Geneva: centru al propagandei calviniste. Primul sinod național calvinist în Franța: Confessio Gallicana („hughenoții").

Răspândirea Reformei în Europa nu poate fi văzută independent de evoluția ei în Germania. Alăturarea grupurilor de opoziție mai vechi – lollarzii în Anglia (1526), Frații boemi (1528) – va întări, chiar dacă la început doar marginal dimensiunea europeană a Reformei. După apariția calvinismului (începând cu 1536), aceste grupuri se vor orienta în continuare către „stânga" în spectrul Reformei, confirmând astfel legătura istorică dintre Reformă și problematica sectară.

În paralel, înfrângerea lui Thomas Miinzer în cadrul războiului țărănesc (1525), Confessio Augustana (1530) și reprimarea Comunei anabaptiștilor de la Miinster (1535) vor ratifica tăierea aripilor apocaliptico-sectare ale ambelor direcții principale ale Reformei. După înfrângerea de la Miinster, anabaptiștii se vor refugia în Olanda, de unde vor intra în Anglia (1612) sub numele de baptiști. Această intrare pe teritoriul englez va avea consecințe politice asupra revoluției engleze (1640- î 660). Convertirea la Reformă (1527/1536) a Suediei și Danemarcei va oferi luteranismului un sprijin la nivel statal, dincolo de păturile sociale imperiale devenite deja luterane în Germania.

În Anglia, momentele naționale și cele sociale se vor întrepătrunde foarte strâns în tabloul evolutiv al Reformei: căsătoria lui Henric al Vlll-lea cu Ecaterina de Aragon, căsătorie care nu a adus un succesor masculin, a reactualizat perspectiva recăderii Angliei într-un război civil și al reîntoarcerii la o anarhie de tip feudal precum cea a Războiului celor două roze, prin moartea lui Henric al VHI-lea dinastia Tudorilor riscând să dispară. Acesta a fost motivul rațional al cererii de divorț pe care o va face Henric al Vlll-lea și care va provoca în plan extern conflictul cu Roma (începând din 1529). Primul parlament „reformat" întrunit pe o perioadă mai lungă (1529-1536) îi va oferi Coroanei sprijinul politic deschis pentru instituirea Bisericii anglicane (1534). Secularizarea mănăstirilor (1536-1540) va avea enorme consecințe social-istorice, pentru că, în alianță cu gentry (aristocrația de țară decăzută) și cu orășenimea cu interese economice în ordinea bisericească anterioară, acestea vor pregăti în timp terenul revoluției engleze. O parte a averilor

mănăstirești secularizate va servi la finanțarea unui nou tip de școală, Grammar Schools, destinată pregătirii populației urbane în noul domeniu al științelor naturii și pentru ameliorarea activităților practice.

După moartea Iui Henric al VIH-lea (1547), Anglia va avea parte de o succesiune de sisteme: continuarea de o manieră radicalizată a Reformei de către regența instituită pentru fiul și succesorul lui Henric, Eduard al Vl-lea (1547-1553), încă minor, și în special The Common Prayer Book (1549), va genera reacția catolică și represiunea sub conducerea Măriei Tudor (Catolica) (1553-1558), susținută de către Spania. După moartea Măriei va urma întoarcerea la Reformă sub conducerea Elisabetei I (1558-1603). Refugiații englezi pe motive religioase, care se vor radicaliza sub aripa calvinistă a Reformei în cadrul emigrării lor pe continent (Emden, Frankfurt/Main, Geneva), vor încerca după întoarcerea în Anglia (începând din 1558) să administreze Reforma ca „puritani”, însă vor fi combătuți și înlăturați de către noua Biserică de stat anglicană (1562). Opoziția lor de scurtă durată va pregăti însă în Anglia terenul către revoluție, aceasta din urmă fiind adesea numită și „puritană”.

Prin personalitatea lui Jean Calvin va apărea, împotriva consolidării luteranismului sub forma bisericii de stat și a ortodoxiei, ceea ce este cunoscut sub numele de calvinism (1536) și poate fi interpretat ca o reformă a Reformei, în orașul care va constitui nucleul acțiunii sale, Geneva, Calvin va realiza și promova un tip de teocrație (începând din 1541), care va fi întărită prin unificarea cu mișcarea zwingliană (1549) – cu efecte considerabile asupra unei părți semnificative a Europei. Pornind din Geneva, calvinismul va înregistra treptat efecte internaționale, sistematizate prin crearea în acest oraș a unei Academii (1559), destinată cercetărilor din domeniul teologic și în același timp promovării muncii de misionariat în nord. Calvinismul va înregistra un succes mai mare mai întâi în Scoția prin mișcarea iconoclastă (1559) din Perth și prin realizarea a ceea ce se va numi Kirk, sub conducerea lui John Knox, ca biserică de stat calvină (1560). În Franța, hughenoții vor intra în spațiul public prin Confessio Gallicana și printr-un prim sinod național calvinist (1559). Foarte repede ei vor intra în confruntare cu catolicii, aceasta materializându-se în labirintul războaielor hughenote (1562-1598).

În Germania, începuturile calvinismului sunt legate de persoana principelui elector al Pfalzului, care se va converti (1563) la Reforma calvinistă prin catehismul de la Heidelberg. El va da astfel pentru prima

dată calvinismului în Germania o bază politico-statală mai largă. Urmând principiile păcii religioase de la Augsburg (1555) – „Cuius regio, eius religio” – el va reforma dreptul electoral în Pfalz. Prin aceasta vor crește însă și tensiunile în rândurile noilor credincioși, între luterani și reformați, tensiuni generate și ele de toleranța imperială. În Boemia ce păstra încă o expresie pronunțat husită, „Confesiunea boemiană” (1575) – conținuturi religioase comune ale Fraților boemi, ale utraquiștilor și ale luteranilorva conduce direct către Războiul de 30 de ani, care va începe prin revolta împotriva împăratului (german) și a absolutismului acestuia.

În Țările de Jos, calvinismul va pătrunde în mos spectaculos în anul marii crize, 1566 – ca și în Danzig (1523) și Scoția (1559) înainte – prin marea mișcare iconoclastă, însă în același timp și prin prima biserică calvină din Olanda, sub influența catehismului de la Heidelberg. Din frământările religioase, sociale și politice din de în ce mai accentuate, care vor determina în ultimă instanță intervenția armată a Spaniei (1567) și lupta pentru independență a Țărilor de Jos, calvinismul va căpăta un puternic imbold, el fiind condus către radicalizare. În Olanda, elementul radical se va materializa în dominația ideologică și politică a minorității.

În jurul anului 1566 Europa latină, la care se mărginise Reforma, era divizată în trei părți: sudul roman a rămas catolic, nordul germanic era în mod covârșitor protestant în diferite feluri. Între acestea se afla o zonă de melanj confesional, în special în Germania, care reproducea în sine, de astă dată la scară națională, această împărțire în trei. Această ultimă divizare va pregăti materialul conflictual care va deveni de-a lungul secolelor din ce în ce mai puternic în Germania.

În același timp, situația prezentată va fi punctul de plecare al Contrareformei catolice și al războaielor religioase europene. Primul pas în acest sens va fi realizat prin Conciliul de la Trento (1545-1563), care va plasa Biserica Catolică, ca o reacție față de Reformă, într-o nouă situație, aceea de a accepta propria reformă.

81. Europa sub hegemonia spaniolă, de la 1519 până la 1659

Alianța personală dintre Spania și Imperiu sub habsburgul Carlos I/Carol al V-lea (1519) va deschide o etapă de hegemonie spaniolă, care se va manifesta până și în arta și manierele de la Curte (ținuta spaniolă = burgundă). Această perioadă va dura 140 de ani, până la Pacea din Pirinei (1659), când Spania va fi învinsă de către Ludovic al XIV-lea. Din acest motiv, ascensiunea Spaniei ca mare putere mondială și decăderea ei sunt strâns legate de evenimentele reprezentate de Reformă și

Contrareformă. Spania se percepea ca fiind cea mai mare putere conducătoare a catolicismului, nereușind însă să-și coroboreze eforturile cu cele ale celeilalte mari puteri catolice, Franța. Chiar și în relațiile cu papalitatea vor exista tensiuni și conflicte. Spania s-a epuizat într-un permanent război pe mai multe fronturi – împotriva Reformei, a Țărilor de Jos/Olandei, a Angliei, a protestanților din Imperiu, a otomanilor, a Franței și a Portugaliei (1640 până în 1668). În același timp, prin ideea de monarhie universală, idee care în epocă avea o bază covârșitor spaniolă, va lua naștere o serie prelungită până astăzi de lupte pentru dobândirea hegemoniei în Europa.

În 1555).

1563). 1552 Război între Spania și Franța (până în 1559); alianța principilor germani. 1555/1556 Carol al V-lea abdică: teritoriul habsburgic este divizat; Filip al ll-lea

(până în 1598).

Războiul hughenoților și pentru cel de independență al Țărilor de Jos. 1596 Alianță Anglia/Franța/Olanda împotriva Spaniei. 1598 Filip al ll-lea moare: apogeul puterii Spaniei ia sfârșit. 1609 Alungarea moriscos din Spania (până în 1614).

Armistițiu de doisprezece ani cu Olanda (până în 1621).

Portugaliei față de Spania (până în 1668). 1659 Pacea din Pirinei: uniune dinastică dintre Spania și Franța. Franța devine noua putere hegemonică.

Poziția hegemonică a Spaniei în Europa s-a manifestat prin intermediul complexului teritorial habsburgic, ca alianță împotriva Franței mai compacte și aflate în plină ascensiune. Economia spaniolă și-a deschis prin emigrările în masă către coloniile americane un enorm câmp de acțiune, asemănător celui creat Greciei de marșul lui Alexandru. Însă spaniolii se vor bucura cel mai puțin de bogățiile Lumii Noi. În special argintul american va fi epuizat pentru plata soldaților spanioli folosiți în luptele din nord împotriva mișcării de eliberare a Țărilor de Jos (începând cu 1572) și va contribui acolo la consoliderea rolului conducător al Olandei în procesul acumulării primitive. Falimentul statului spaniol, înregistrat în trei rânduri (1557,1576,1596), este dătător de seamă asupra epuizării economice generate de războaiele neîncetate.

În plus, Spania va fi slăbită și în plan intern prin depopularea masivă, în special a părții de populație active din punct de vedere economic: alungării evreilor în anul epocal 1492, îi va urma cea a

moriscos rămași (1609-1614) după cucerirea Andaluziei (1492). Alungarea acestora va porni de la o mare revoltă a moriscos (1568-1570), în timpul căreia aceștia au cerut ajutorul sultanului.

În contextul războaielor continue împotriva unuia sau a altuia dintre adversarii săi, Spania nu avea nici o șansă să se consolideze în plan intern sau să-și omogenizeze teritoriile eterogene. Oricum, chiar și după divizarea complexului statal habsburgic, generată de abdicarea lui Carol al V-lea (1555/1556), cele două linii habsburgice, din Spania și din Austria, vor colabora strâns până la stingerea dinastiei habsburgice spaniole (1700).

Cel mai încrâncenat adversar al Spaniei se va dovedi a fi Franța vecină, care va și lua de altfel locul Spaniei în emiterea unor pretenții hegemonice (începând din 1659). În cadrul numeroaselor războaie dintre cele două, pacea de la Cateau-Cambresis (1559) va oferi în mod cert un element de cezură, ea permițând cel puțin să se pună capăt războiului burgund (din 1477) și celui italian (din 1494).

Spania își va oferi în același timp sprijinul deschis pentru Contrareformă, însă și în acest domeniu acțiunea sa va fi sortită eșecului: prin înăsprirea impozitărilor și tratarea cu severitate a organizării bisericești (14 noi episcopii, 1561), Filip al II-lea dorea să transforme Țările de Jos, vestite pentru bogăția lor, în bază pentru recatolicizarea Germaniei și Angliei. Însă prin acest tratament el nu va reuși decât să escaladeze ostilitățile, procesul conducând la mișcarea pentru independență a șapte provincii nordice (1581). Partea sudică putea într-adevăr fi declarată ca fiind Țările de Jos spaniole (până în 1714), însă prețul acestei realizări îl va constitui ruinarea economică a Spaniei. În contextul acestor lupte va avea loc și trimiterea Armadei împotriva Angliei (1588), ca reacție la execuția capitală aplicată Măriei Stuart (1587). Noile expediții ale flotei spaniole destinate susținerii revoltelor din Ulster, pe atunci catolic, împotriva Angliei protestante (1597-99) vor fi însă la fel de lipsite de succes. Un succes aparent îl va constitui uniunea personală forțată cu Portugalia (1580), efectuată după stingerea dinastiei Aviz (1578). Pe hârtie, prin intermediul imperiului colonial portughez, Spania cuprindea acum întreg pământul, însă prin chiar această uniune

Hegemonia spaniolă ea devenea vulnerabilă chiar și peste ocean, pericolul venind în special din partea incisivilor olandezi (începând din 1598).

În sfârșit, Spanie va rata și intervenția militară în faza finală a războiului hughenot (1590): intervenția spaniolă a generat doar unificarea națională a Franței sub Henric al IV-lea împotriva Spaniei, conducând la alierea Franței cu Anglia și Olanda (1596). Prin această alianță, Statele Generale olandeze vor fi pentru prima dată recunoscute în plan internațional. Filip al II-lea nu va putea încheia decât pacea cu Franța (1598), în timp ce războiul cu Anglia va continua până în 1604, iar cel cu Olanda până în 1609/1648.

O dată cu moartea lui Filip al II-lea (1598), Spania va marca sfârșitul apogeului puterii sale. Din acest moment va începe decăderea: armistițiul de doisprezece ani cu Olanda poate fi interpretat ca o recunoaștere indirectă a Statelor Generale (1609), el coincizând cu alungarea moriscos din Spania (1609-1614). Intrarea Spaniei în Războiul de 30 de ani de partea împăratului (1620) va provoca, după victoria acestuia din urmă, înregistrată în 1629 și după eșecul Suediei, survenit o dată cu moartea lui Gustav Adolf (1632), intrarea în război a Franței (1635), care va conduce războiul împotriva Spaniei către pacea din Westfalia (1648). Pacea din Pirinei (1659) va stabili de o manieră clară Pirineii ca graniță între Franța și Spania și va conduce către marea împărțire a pozițiilor hegemonice maritime între Spania și Franța.

Deja înainte de acest moment, permanenta orientare către problemele externe dăduse naștere unor tensiuni interne ce nu mai puteau fi ignorate: revolta catalană (1640-1652) va deschide epoca nemulțumirilor mereu repetate manifestate de către Catalonia față de dominația centralizată exercitată de către Castilia (1705-1714; 1833-1840; 1873-1876; 1934; 1936-1939; aproximativ 1970-1979). Catalonia devine republică și se pune la dispoziția Franței. Revolta catalană o va atrage după sine pe cea a Portugaliei (1640), intrată în lupta pentru recâștigarea independenței, luptă ce va continua dincolo de pacea din Pirinei (1659), până în 1668).

După pacea din Pirinei (1659), Spania decade la statutul de putere medie, ajungând chiar în pragul unui vid de putere, pe care Franța, după dispariția laturii spaniole a Habsburgilor (1700), va încerca să-1 umple ea însăși, atât în plan continental, cât și peste ocean. Ea va eșua însă la rându-i în urma supratensionării forțelor sale în cadrul Războiului de succesiune spaniol (1701-1714).

82. Contrareforma, de la 1563 până la 1685

Poate chiar mai mult decât în cadrul Reformei, în cel al Contrareformei factorii religios-bisericești se leagă strâns de cei politici:

toate marile conflicte care vor zgudui Europa până la sfârșitul secolului al XVII-lea – războiul hughenoților (1562 până în 1598), lupta pentru independență a Țărilor de Jos (1572-1648), Războiul de 30 de ani (1618-1648), Revoluția engleză (1640-1660; 1688/1689) – vor conține din acest motiv ambii factori, în diferite compoziții și cu diferite intensități, pornind de la „războaie religioase" și mergând până la evenimente politice mai profunde. În acest context trebuie amintite luptele permanente pentru putere dintre Coroană și păturile sociale și conflictul dintre absolutism și parlamentarism.

Începuturile Contrareformei pot fi legate din punct de vedere istoric de deciziile tridentine (Conciliul din Țrento) -1563. Evoluția sa anterioară acestei date este însă mai greu de precizat. Sfârșitul acestui proces istoric poate fi considerat actul de anulare de către Ludovic al XlV-lea a Edictului din Nantes (1685), chiar dacă încercarea lui Iacob al H-lea de a recatoliciza Anglia și de a impune monarhia absolută, încercare eșuată prin izbucnirea „Revoluției Glorioase" (1688/1689), trădează și ea elemente catolice ce pot fi asociate Contrareformei.

În Polonia.

Contrareforma va începe în epoca în care Spania se afla în apogeul puterii sale hegemonice, însă din cauza rivalității politice cu Franța, se va ajunge cu greu la o cooperare a celor două mari puteri catolice în lupta împotriva Reformei. Aproape întreaga Europă latină va fi cuprinsă de Contrareformă, în partea estică aceasta pătrunzând, prin Uniunea de la Brest (1596) chiar și în teritoriul ortodox.

Pionierul Contrareformei va fi Ordinul iezuit, fondat la Paris (1534) de către Ignațiu de Loyola. Foarte repede se va înregistra un proces de polarizare între iezuiți și calviniști, aceștia fiind cei mai militanți reprezentanți ai Contrareformei și Reformei. Deoarece iezuiții se vor instala cu școlile lor (excepționale) și în calitate de consilieri ai principilor și regilor în special în zone de mixtură, acolo unde Coroana rămasă catolică se lupta pentru putere cu păturile sociale devenite în mod covârșitor protestante, conflictul pe cale de a se naște va căpăta profunde dimensiuni politice și ideologice: iezuiții și Contrareforma manifestau tendința de a elimina păturile sociale protestante, și prin aceasta de a introduce monarhia absolută; consecințele politice ale calvinismului conduceau mai degrabă către un regim republican și către parlamentarism.

Încă înainte de începutul Contrareformei, Biserica catolică își creasе, prin instituirea inchiziției papale asupra congregației curiale

(1542), un puternic instrument de luptă împotriva Reformei, acesta fiind completat după Conciliul din Trento (1563) de indexul cărților interzise pentru catolici (1564). Tridentinum va întări Biserica printr-o nouă redactare a învățăturii dogmatice și a sacramentelor {decreta defide) și prin reforme structurale {decreta de reformatione), mai precis, prin înlăturarea neînțelegerilor mai vechi, provenite din Evul Mediu târziu – o respectare mai severă a regulamentelor Ordinelor, interzicerea cumulului de poziții ierarhice (capacități) și a demnităților episcopale. Vechiul canon al obligației rezidențiale a episcopului va fi reînnoit, fiecărui episcopat recomandându-i-se în vederea unei mai bune pregătiri a clerului un seminar preoțesc. Concluzia conciliului se va materializa în Crezul tridentin (1564).

Contraofensiva catolică va avea în diferitele țări ale Europei rezultate diferite: după reculul înregistrat de către Roma prin pacea religioasă de la Augsburg (1555), crearea celor 14 episcopate în Țările de Jos (1561) trebuia să constituie punctul de plecare al viitoarei Contrareforme din Germania și Anglia. Singurul rezultat notabil al acțiunii va fi însă ascuțirea opoziției – de la mișcarea iconoclastă și pătrunderea calvinismului în anul de foamete 1566, la regimul de teroare al ducelui de Alba (1567-1573) și în final la războiul de independență (1572-1609/1648). La rândul său, războiul hughenoților va izbucni deja înainte de încheierea Conciliului tridentin (1562), apogeul său constituindu-1 masacrul din Noaptea Sf. Bartolomeu (1572), iar rezultatul Edictul din Nantes (1598), care va asigura – cel puțin – Romei o poziție mulțumitoare.

Imediat după Tridentinum, Bavaria va deschide calea, prin eliminarea treptată a păturilor sociale preponderent protestante, recatolicizării și absolutismului (1564), acesta fiind un exemplu urmat imediat de către Habsburgi, prima mișcare fiind alungarea predicatorului protestant din Graz (1596). Înainte de aceasta, războiul de la Koln (1582-1585), prin care catolicii vor zădărnici procesul de secularizare a arhiepiscopatului de Koln, va fi o prefigurare la scară mică a ceea ce se va numi Războiul de 30 de ani, care va izbucni în Boemia (1618) în contextul corelării recatolicizării cu tendințele monarhice absolute.

În Scoția, încercarea Măriei Stuart de a recatoliciza țara va eșua (1567), ea fiind nevoită să se refugieze în Anglia (1568), unde pretențiile sale la tron se vor lovi de cele ale Elisabetei I, fapt care va agrava situația. Decapitarea Măriei (1587) va provoca invazia Armadei spaniole (1588), susținută financiar de către papă, invazie al cărei eșec va deschide calea

Angliei către statutul de putere maritimă. Cu toate acestea, Irlanda va rămâne catolică, chiar dacă va avea de luptat din acest motiv cu Anglia, aflată într-o poziție dominantă.

În regiunea estică, noua Polonie „Rzeczpospolita” va deveni, prinPax Dissidentum (1573), un adăpost al toleranței religioase, situație destul de puțin afectată de Contrareforma moderată practicată de către Ștefan Bathory (1575-1586). În Polonia-Lituania totuși, Biserica ortodoxă va pune la dispoziția papei teritoriile ei estice prin Uniunea de la Brest (1596). Dimpotrivă, în Suedia tentativa de Contrareformă prin detronarea lui Sigismund al III-lea (Wasa) (1599) va eșua, el fiind în același timp și regele Poloniei (1587-1632). Ruperea uniunii personale dintre Polonia și Suedia va declanșa conflictul dintre cele două state, acest eveniment fiind de natură să ușureze ascensiunea Rusiei la statutul de putere hegemonică a nordului, în urma Războiului nordic (1700 până în 1721).

După încheierea în condiții nesatisfăcătoare pentru papă a păcii din Westfalia (1648), abrogarea Edictului din Nantes de către noua putere hegemonică, Franța (1685), părea să deschidă noi perspective. În realitate, valurile de refugiați hughenoți și valdenzi către Germania, Olanda și Anglia nu vor avea decât semnificația unei consecințe anacronice a Contrareformei.

83. Războaiele religioase europene, de la 1529 până la 1598

Cele mai spectaculoase consecințe ale luptelor dintre Reformă și Contrareformă le vor constitui războaiele religioase europene. Ele începuseră deja înainte de Conciliul tridentin (1563), însă intensitatea lor va fi escaladată și spațiul cuprins se va lărgi de o manieră deosebită abia după aceea. Începuturile lor sunt legate de bătăliile de la Kappel (Elveția) (1529/1531), iar sfârșitul de Războiul de 30 de ani (1618-1648). Elementul tipic al acestor confruntări este crearea de alianțe militare confesionale înainte de izbucnirea războiului: apariția unei alianțe a protestanților pentru apărarea Reformei atrăgea după sine formarea unei uniuni catolice (numită adesea „Ligă”); excepția de la această regulă o constituie războaiele hughenoților, deoarece în acest context catolicii au format „liga” lor abia în timpul ostilităților (1576).

Luptă.

Liga schmalkaldică în Germania (până în 1547). 1538 Prima ligă catolică, sub conducerea Bavariei.

În provincie.

Cele 8 locuri sigure pentru hughenoți. Dimpotrivă: Liga catolică (Sainte Ligue) câștigă teren la Blois (până în 1577). Grupul „Politiques”.

Liturghie!”.

Seria războaielor religioase va fi deschisă de războaiele de la Kappel, războaie complet ignorate în afara Elveției. Privite în relație cu războaiele hughenote și cu Războiul de 30 de ani ele par inofensive și idilice, însă au o semnificație deosebită pentru Elveția și pentru înțelegerea războaielor religioase în ansamblul lor: precum un mic nor apărut la orizont, ele vor anunța furtuna care se va abate asupra Europei în perioada următoare.

În Elveția, Reforma se va extinde sub influența personalității lui Zwingli dinspre Zurich (1523) către cantoanele marginale, în timp ce nucleul istoric al țării, constituit din cele cinci cantoane (în special Uri, Schwyz și Unterwalden cantoanele vechi), va rămâne catolic. Din tensiunile crescânde dintre noii și vechii credincioși vor lua naștere alianțe militare – „Dreptul cetățenesc creștin” (1527) (Ziirich/Konstanz), urmată de alte alianțe asemănătoare (1529 până în 1531), împotriva „Uniunii creștine” (Cele cinci cantoane/Austria, 1529).

O primă desfășurare a forțelor militare (soldată cu declarația de război de la Zurich), în cadrul primului război de la Kappel, ar fi putut fi încheiată încă din 1531, fără vărsare de sânge, prin semnarea păcii de la Kappel. Însă aceasta ar fost în dezavantajul catolicilor. În cadrul celui de-al doilea război, Ziirichul va rămâne aproape izolat, va fi înfrânt de către catolici la Kappel (1531), pierzându-și în bătălie liderul religios, pe Zwingli: scindarea confesională a Elveției devenise astfel o realitate, consecințele ei acționând până în perioada „regenerării liberale” (după 1831), care într-o constelație asemănătoare va conduce la alianța specială a cantoanelor catolice (1845) și la războiul special al alianțelor (1847), ancorate acum în confruntarea ideologică dintre liberali și conservatori, soldată cu un rezultat contrar: victoria majorității liberale în dieta cantonală.

Chiar dacă următorul război religios, cel schmalkaldic din Germania (1546-1547) a avut dimensiuni mai mari, el poate fi tratat aici mai pe scurt, în special prin înscrierea lui în contextul evenimentelor care au constituit Reforma în Germania. Mutatis mutandis, și în acest caz vor acționa aceleași mecanisme ca și în cadrul războaielor de la Kappel: după actul de „protestatio” de la Speyer (1529), alianțele militare confesionale ale stărilor germane ale imperiului vor trasa frontul viitorului război – Alianța schmalkaldică a protestanților sub conducerea ducatelor Saxonia și Hessen (1531), împotriva primei Ligi catolice (de laNiirnberg), ca alianță a împăratului cu stările imperiale catolice, sub

conducerea Bavariei (1538). Pacea de la Crepy, cu Franța, va deschide calea Conciliului, pe care Luther îl ceruse deja mai devreme, dar care acum era convocat de către împărat la Trento (1545). Refuzul schmalkalzilor de a trimite delegați la Conciliu (1545) va oferi prilejul lui Carol al V-lea de a declara război, el fiind încurajat de pacea cu Franța, armistițiul cu sultanul și de unele neînțelegeri din sânul Alianței schmalkaldice: principele Mauriciu de Saxa se va rupe de alianță (1547), contele Filip de Hessa va fi neutralizat prin șantaj în legătură cu dubla sa căsătorie, ținută în secret. În cazuri izolate, chiar și schmalkalzii din sudul Germaniei se vor supune, deoarece, lipsiți de ajutorul trupelor din Saxonia, ei vor fi învinși de trupele spaniole conduse de ducele de Alba într-o bătălie decisivă, petrecută la Miihlberg, în Saxonia. Interimatul Augsburgului (1548), conspirația principilor și Tratatul de la Passau (1552) ' sunt jaloanele principale care vor conduce la pacea religioasă de la Augsburg (1555). Evenimente extrem de complicat de descifrat sunt cele legate de războaiele hughenote (1562-1598) din Franța: schița sumară pe care dorim să o trasăm aici poate fi punctată în opt faze ale războiului civil. Confruntarea fundamentală va avea loc între hughenoții bine organizați și catolici, aceștia din urmă organizându-se abia mai târziu (1576), sub forma unei Ligi („Sainte Ligue”). Între aceștia, va oscila în permanență Coroana, prin acceptarea rolului de mediator (negocierile religioase de la Poissy, 1561), poziție partinică față de catolici, toleranță, represiunea sângeroasă a hughenoților (Noaptea Sf. Bartolomeu, 1572), luptă împotriva Ligii, susținută de către o Comună revoluționară din Paris (1586-1591) și de către teologii parizieni de la Sorbona, și o alianță de interese a lui Henric al III-lea, ultimul Valois, cu Henric de Navarra, succesorul său cu numele Henric al IV-lea (1589-1610). Reculul viitorului Henric al IV-lea va determina intervenția militară a Spaniei (1590-1594), care va da naștere la rândul ei unei reacții naționale în Franța. Războiul de independență al Țărilor de Jos (început din 1572), desfășurat în paralel, va complica și mai mult tabloul, iar afirmarea Angliei în lupta împotriva superputerii reprezentate de Spania, mai ales după eșecul înregistrat de Armada (1588), va conduce la constituirea alianței dintre Franța, Anglia și Olanda (1596). Edictul din Nantes și sfârșitul războiului cu Spania (1598) vor aduce în sfârșit Franței pacea internă și pe cea externă. Din ghemul extrem de încâlcit al războaielor civile și al intervenției externe, Franța și Coroana vor ieși în final, sub conducerea lui Henric al IV-lea, cel mai popular rege al Franței, mai întărite.

Războaiele hughenote au avut încă două consecințe demne de evidențiat: în contextul mișcării Stărilor Generale de la Blois (1576/1577), un mic grup de „politiques” a încercat să găsească o cale de ieșire din conflictele religioase, și astfel a apărut în vocabularul nostru cuvântul „politic”. Unul dintre purtătorii de cuvânt ai grupului considera că această ieșire poate fi întrevăzută prin întărirea puterii centrale și prin „suveranitatea” acesteia, dând astfel naștere unui al doilea termen cheie al analizei politice și istorice.

Următorul și, de fapt, ultimul mare război religios, Războiul de 30 de ani (1618-1648) este atât de complicat, încât necesită o tratare separată.

84. Europa între

Stări și absolutism, de la 1564 până la 1689 în cadrul îndelungatului proces de descompunere a feudalismului, început odată cu reinstituirea economiei financiare și al procesului de constituire a formelor economice moderne, luptele pentru putere dintre Stări și Coroană reprezintă o parte importantă a conflictelor interne și externe, conflicte al căror tablou va deveni tot mai complicat. Caracterizarea acestei perioade ca fiind epoca absolutismului este destul de unilaterală: în realitate, monarhia absolută nu s-a instituit decât secvențial, stările sociale ale Evului Mediu târziu reușind chiar să constituie parlamente suverane (Olanda, Anglia). Luptele politice interne pentru acapararea puterii au fost influențate în mod constant de factori politici externi și confesionali.

Un eveniment de referință al acestei perioade este începutul eliminării stărilor sociale în Bavaria (1564), ca preludiu al recatolicizării și al Contrareformei. Ca punct terminus vom accepta provizoriu izbucnirea „Revoluției Glorioase” în Anglia (1688/1689), care este de altfel a doua etapă a revoluției engleze (1640-1660).

Provincie, având mandatul de a realiza o alianță. 1467 Victorie a Coroanei asupra Stărilor (Cortesurilor) în Castilia. 1477 Mari privilegii pentru Statele Generale: dreptul la adunare din proprie inițiativă. Dreptul la rezistență. 1520 Revolta comuneros a Stărilor castiliene (până în 1521): regimul

Cortesurilor slăbit. 1529 Parlamentul „reformist” în Anglia (până în 1536): legislație națională în vederea instituirii Reformei.

Conducător al celor șapte provincii nordice.

Instaura monarhia absolută în Anglia.

Absolutism în Brandenburg-Prusia.

Petru cel Mare în Rusia (până în 1725): autocrație, modernizare, expansiune.

Stările vor fi începând cu Evul Mediu o particularitate a Europei latine: autocrația bizantină nu a impus nici o limitare puterii imperiale, nici prin intermediul unor adunări alese, nici prin autonomie regională. Moscova/Rusia, centralizată și autocratică, nu a înregistrat tendințe către instituirea de organe reprezentative decât în contextul tulburărilor legate de „Smuta" (1598-1622), însă acestea nu au avut o bază solidă, influențele lor fiind doar punctuale și relativ nesemnificative.

Din nevoia politică de a se aloca de către Stări anumite sume de bani, se va constitui în Europa latină o formă de guvernare mixtă, ce poate fi numită monarhie parlamentară: puterea Coroanei era limitată numai de către organe numite de către aceasta, care se întruneau neregulat, și preluau astfel și „funcții" naționale, chiar dacă numai ca reprezentare a integrității statale, cum este cazul Statelor Generale în Burgundia (1464). Limba franceză clarifică în mod deosebit acest aspect: „etats" = stări; „etat" = stat. În olandeză, termenul „state" corespunde celui de „stări".

Totuși, Stările au fost instrumente ale infiltrării intereselor particulare ale nobilimii. Sub presiunea unor impuneri fiscale din ce în ce mai mari, cerute de războaiele din de în ce mai scumpe, în perioada de trecere către Epoca modernă, lupta dintre Stări și Coroană pentru câștigarea suveranității în stat va fi escaladată, ajungându-se la adevărate războaie civile. Adesea, Coroana încerca să elimine Stările incomode, ale căror adunări pur și simplu nu le mai convoca, atâta timp cât putea să-și procure în alt mod banii necesari. Locul statului bazat pe stări sociale era luat în aceste situații de statul cu o administrație și o fiscalitate centralistă, uniformizată, statul monarhiei „absolute", care tocmai pentru a sufoca economic Stările va orienta și va conduce noile forțe economice către mercantilism. Acest tip de regim politic, care proceda la dizolvarea Stărilor este numit pe scurt monarhie absolută, însă mai adecvat ar fi să-i spunem tendință către monarhia absolută: foarte adesea în acest tip de guvernare se mențin rămășițe ale structurilor guvernării prin Stări, caz valabil chiar și în perioada instituirii absolutismului în Franța.

În Spania, devenită putere internațională, în timpul domniei lui Carlos I (Carol al V-lea), datorită bogățiilor provenite din Lumea Nouă, Coroana a avut un spațiu de manevră mai mare împotriva Cortesurilor, care, prin eșecul revoltei Comuneros (1520/1521), revoltă a Stărilor din

Castilia, vor deveni și mai slabe, însă războaiele permanente și cele trei falimente ale statului (1557/1576/1596) vor forța Coroana să le convoace din nou pentru discutarea unor probleme punctuale, în urma unor revolte regionale, Stările din Aragon (1592) și Catalonia (1640) vor fi dizolvate, iar mai târziu se va întâmpla același lucru și cu cele din Castilia (1662). În contextul procesului de centralizare petrecut sub Bourbonii spanioli, Cortesurile care reprezentau întreaga Spanie nu se vor reuni decât de opt ori (1700-1789), însă fără influență politică.

În Bavaria dizolvarea Stărilor a început ca preludiu al Contrareformei (1564). Către sfârșitul secolului al XVI-Iea ele vor fi doar rar convocate, ultima dată în 1669, astfel încât după aceea absolutismul se va instala deplin în Bavaria. După luptele duse cu Stările din diferitele părți ale teritoriului, Marele duce va subjuga Stările din întreaga Prusie (estică) (începând din 1660), în timp ce Stările din provinciile electorale se dizolvaseră singure printr-un compromis cu consecințe dezastruoase (1653): nobilul dobândise dreptul de a dispune discreționar de țărani, având statutul de ofițer în armata permanentă, iar Coroana percepea taxe în schimbul împuternicirii făcute.

În Franța, Stările Generale nu s-au întrunit decât în perioadele de recesiune și în cele de criză. De aceea, faptul că începând cu 1614 ele nu vor mai fi deloc convocate, nu este de natură să surprindă. De acum înainte, Franța se va îndrepta către monarhia absolută, drumul fiind deschis mai ales de victoria Coroanei împotriva Frondei (1648-1653), aceasta din urmă fiind o revoltă cu un tablou foarte complicat a păturilor sociale privilegiate. Dimpotrivă, convocarea Stărilor Generale – după o perioadă de 175 de aniva face public falimentul monarhiei absolute, deschizând calea Revoluției franceze (1789).

Un fenomen remarcabil îl reprezintă victoria în trei state importante ale Europei a Stărilor asupra Coroanei: în Polonia, monopolizarea puterii de către nobilime prin intermediul Seimului va conduce, prin intermediul exercitării libere a dreptului de veto (1652), la anarhia nobiliară și prin aceasta la neguvemabilitatea și divizarea Poloniei (1772/1793/1795). În Olanda, Statele Generale vor constitui în primul rând statul (1579-1581). În Anglia, Parlamentul va conduce – trecând prin perioada „Parlamentului reformator” (1529-1536) și prin cea în care Parlamentul va fi dizolvat (1629-1640) – prin intermediul Revoluției engleze, la monarhia constituțională (1669) și ulterior la cea parlamentară (1689).

Astfel, în locul unui absolutism cu aspect unitar, această perioadă a istoriei ne dezvăluie mai degrabă o polarizare între dominația absolutistă și cea parlamentară: Ludovic al XIV-lea, monarhul absolut par excellence, nutrea

Independența Olandei profundă ură ideologică față de Stările Generale, deci față de guvernarea de către Stări a Olandei. Victoria Parlamentului în Anglia și începutul domniei lui Petru cel Mare în Rusia autocrată (1689) vor accentua și mai mult procesul de polarizare structural-ideologică în interiorul Europei.

85. Independența și ascensiunea Olandei la statutul de putere maritimă și comercială, de la 1572 până la 1648 în cadrul unui proces de o deosebită complexitate, Țările de Jos își vor cuceri treptat independența față de Spania (1572). Acest fapt va constitui premisa constituirii noului stat – rezultat din reorganizarea vechiului teritoriu al Țărilor de Jos – Olanda, primul exemplu de constituire a unei noi națiuni, după cel oferit în secolul al XHI-lea (începând din 1291) de către Confederația Elvețiană. „Răzvrătirea Țărilor de Jos față de Spania" (Schiller) este plină de învățăminte asupra naționalismului în proces de constituire. Ca pionier al „acumulării primitive de capital" și al „revoluției agricole" (Marx), Olanda a jucat după 1600 un rol foarte important în constituirea și promovarea noilor forțe economice.

Persecuțiilor religioase și a inchiziției. 156114 episcopate – concepute ca bază pentru Contrareformă.

Orania) și pe apă („golanii mării"); revolte în Olanda și în Zeelanda. 1576 Pacificarea de la Gent: ultima acțiune comună a celor 17 provincii. 1579 Uniunea de la Arras: cele zece provincii sudice revin Spaniei: Țările de

Jos spaniole (până la 1714).

Uniunea de la Utrecht: reunirea celor 7 provincii nordice, sub conducerea Olandei. 1581 Declarația de independență a Uniunii de la Utrecht: rol conducător al

Statelor Generale.

Internațională a Statelor Generale.

Amsterdam, constituită după modelul Băncii Rialto din Veneția. 1621 Reînceperea războaielor cu Spania; Compania Indiilor de vest a Țărilor de Jos (până în 1792). 1648 Pace cu Spania, recunoaștere internațională a independenței în cadrul

Păcii din Westfalia.

Pentru înțelegerea materialului extrem de complicat care constituie istoria acestei perioade, un element central este diferențierea dintre vechiul teritoriu al Țărilor de Jos (17 provincii), constituit sub autoritatea ducatului Burgundia (începând din 1384), și noile Țări de Jos („Olanda"). Sub dominația habsburgică Statele Generale (datând din 1464) vor rămâne ca reprezentanță generală a celor 17 provincii, ele fiind întărite prin Marele privilegiu (1477). După 1500 Țările de Jos vor cunoaște o ascensiune spectaculoasă, devenind cel mai bogat centru economic al Europei, nucleul fiind plasat la început încă în regiunea sudică, în Flandra și Brabant: Antwerp va deveni cel mai important port și capitala financiară a Europei (bursa internațională, 1531), poziție menținută până la cucerirea sa de către Spania în cadrul războiului de independență (1585).

După abdicarea lui Carol al V-lea (1555/1556), Țările de Jos vor reveni Spaniei și vor servi drept bază lui Filip al II-lea pentru contraofensiva împotriva Reformei, prin intermediul reorganizării bisericii (cele 14 episcopate, 1561) și prin finanțarea recatolicizării Germaniei și Angliei. Persecuțiile religioase (mai precis, înăsprirea inchiziției) vor aduce cu ele intervenții în forță, impozitarea masivă va leza drepturile politice („privilegii") ale Stărilor și interesele economice. În Statele din provincie, în Statele Generale, ca și în cadrul unei opoziții generale a nobilimii, se va articula starea de revoltă. Ignorarea insultătoare a marii petiții a nobililor de la Bruxelles („gueux") și revoltele datorate foametei din anul de criză 1566 vor provoca explozia mișcării iconoclaste, care va da tonul evenimentelor ce vor urma.

Și de astă dată, punctul de plecare îl va constitui Flandra (Gent, Brugge), ea fiind și centrul primelor acțiuni de opoziție (1566). Represiunea și creșterea enormă a impozitelor, impuse de regimentul de pedeapsă aflat sub conducerea ducelui de Alba (1567-1573) vor conduce la escaladarea conflictului în anul hotărâtor 1572: acțiunile maritime ale așa-numiților „gueux de la mer" („golanii mării"), gherile maritime antispaniole, au fost alungate din Anglia sub presiunea spaniolă, cucerind în legitimă apărare primele orașe-port ale Olandei; Wilhelm de Orania va opera în Țările de Jos pornind de la baza sa germană situată la Nassau-Dillenburg; Olanda și Zeelanda se vor revolta (1572). Reprezentând elementul cel mai radical, calviniștii și „Ies gueux" vor dezvolta revolta, aducând-o la nivelul unei revoluții sociale. Acest curs al evenimentelor se va menține până când Wilhelm de Orania îi va înlătura în forță cel puțin pe „gueux" (1573). Actul de pacificare de la Gent (1576)

va da încă o dată expresie consensului minimal al celor 17 provincii retragerea trupelor spaniole, toleranță religioasă, convocarea unei adunări reprezentative. Eșecul pacificării va fi urmat de prăbușirea finală și de divizarea Țărilor de Jos: de teama calviniștilor radicali, cele zece provincii sudice sub conducerea nobilimii se vor supune din nou Spaniei prin Uniunea de la Arras (1579). Cele șapte provincii nordice, sub conducerea Olandei, vor răspunde prin Uniunea de la Utrecht (1579) și prin Declarația de independență (1581). Deoarece nici un principe nu era pregătit să preia coroana revoluționară a Statelor Generale din nord, noul stat va fi, din motive de forță majoră, un fel de republică, sau un fel de monarhie fără monarh, având ca substitut pentru monarh un guvernator general.

Campania spaniolă de recucerire va fi încununată de succes în sud, însă cu prețul unor importante distrugeri și a unei semnificative mișcări de refugiere a calviniștilor, a comercianților și a altor categorii de populație către nord. După lupte extrem de strânse și cu rezultate fluctuante, eșecul Armadei spaniole împotriva Angliei (1588) va însemna un pas decisiv și în cadrul războiului de independență al Olandei, care prin alianța cu Anglia și Franța va câștiga o primă recunoaștere internațională (1596). Ca măsură de război împotriva Portugaliei-Spaniei, Olanda își va începe expansiunea dincolo de ocean, printr-o primă expediție în Indonezia, care va atrage foarte repede după sine, conform modelului englez, fondarea VOC (1602). După armistițiul de doisprezece ani cu Spania (1609-1621), ostilitățile vor continua, de astă dată în cadrul Războiului de 30 de ani, în care Olanda va oferi materiale de război și va servi drept creditor pentru toate părțile implicate. Prin Pacea din Westfalia (1648), independența Olandei va fi recunoscută unanim, conform dreptului internațional.

Urmările războiului de independență al Țărilor de Jos au fost enorme: în „epoca sa de aur”, Olanda va accede, în jurul anului 1650, la statutul de cea mai mare putere economică, comercială și maritimă, deținând un rol cheie în cadrul procesului de aplicare practică a științelor moderne ale naturii, în cadrul celui de creare a noilor metode economice și financiare, în construcția de nave (metodele de dulgherie ale lui Petru cel Mare, 1697/1698), dar și în pictură (Rembrandt). După cucerirea Antwerpului (1585), Amsterdam va deveni cel mai important port și centrul financiar al Europei (Banca din Amsterdam, 1609). Toleranța sa pentru toate confesiunile, chiar și pentru evrei (Spinoza, de

exemplu) și afluxul refugiaților calviniști din sud vor aduce atât în plan personal, cât și intelectual o bogăție neobișnuită.

Însă, bogăția și libertatea provocatoare vor face din Olanda ținta cea mai importantă a viitoarei puteri hegemonice, Franța sub Ludovic al XIV-lea: „Olanda în pericol" (1672) va transfera rațiunea sa de stat („Echilibrul forțelor") și metodele sale economice (de exemplu, Banca Angliei, 1694), prin uniunea personală cu Anglia (1689-1702), viitoarei puteri economice și maritime, dând astfel un puternic impuls constituirii noului sistem al Marilor Puteri în Europa și trecerii de la „acumularea primitivă de capital" la Revoluția industrială, începută în Anglia.

86. Revoluțiile moderne, de la 1572 până la 1949

Revoluțiile moderne sunt o altă expresie a diferitelor tensiuni și transformări apărute în Europa după intrarea acesteia în Epoca modernă. Ca și națiunea și naționalismul, cu care revoluția se află într-o relație foarte strânsă, revoluția modernă a fost la început o particularitate a continentului nostru. Ca eveniment istoric, revoluția s-a declanșat la început în Europa, iar o dată cu globalizarea dominației europene prin expansiunea dincolo de ocean, ea a cuprins și alte continente, de astă dată fiind însă orientată chiar împotriva Europei.

„Revoluție", termen preluat din limbajul astronomic („schimbare radicală a poziției aștrilor") sau din răsucirea roții norocului, desemna inițial reinstaurarea unei stări mai vechi, prezumtiv mai bune, fiind deci orientată către trecut. Abia prin Revoluția franceză de la 1789, sensul termenului „revoluție" va fi orientat către viitor, fiind însoțit adesea de conotații utopice – revoluția ca modelare dinamică a prezentului, însă cu un orizont deschis doar către viitor.

Generale).

1688/1689 „Glorious Revolution" în Anglia.

I

Revoluțiile modeme

1808/1810 Războiul de independență al Americii Latine (până la 1824).

1820/1821 Revoluții în Spania și parțial în Italia.

1848/1849 Revoluția europeană.

Lumea a Treia.

În pofida caracterului pompos al conceptului de revoluție, este mai profitabil ca acesta să fie limitat la procesele istorice apărute din nașterea unor noi forme economice, respectiv la etapele pregătitoare ale acestora. Războiul țărănesc german (1524/1525) nu va fi deci considerat

drept revoluție, în timp ce războiul de independență al Țărilor de Jos (1572-1648) intră într-o zonă de tranzit. O primă revoluție în sensul propriu al termenului poate fi deci considerată Revoluția engleză (1640 până în 1660) – în mod clar, înainte de Revoluția industrială. Pentru a-și delimita țelurile în cadrul „Glorious Revolution" (1688/1689), înșiși protagoniștii acestui act istoric vor folosi pentru prima dată cuvântul cheie „revoluție", descriind un mare eveniment politic.

Tot ca o revoluție poate fi considerat și, cel puțin potrivit modului în care s-a autoperceput, Războiul american de independență (1775-1783), care va conduce la fondarea Statelor Unite ale Americii (1777/1787). Aceeași etichetă poate fi asociată și mișcării pentru independență națională a Americii latine, declanșată o generație mai târziu (1808/1810-1824). În acest mod, istoria modernă va fi străbătută de o serie de revoluții, care vor cuprinde la început doar Europa și America, serie care va fi întreruptă adeseori de procese având un caracter contrar – contrarevoluții, restaurație, reacțiune. De o manieră extrem de variată, cele mai multe revoluții sunt legate între ele, direct sau indirect, aspect care va fi însă imposibil de lămurit în întreaga sa complexitate în cadrul spațiului redus oferit aici. Chiar dacă în desfășurarea istorică ulterioară aceste relații se vor pierde, ele trebuie subliniate măcar o dată, fie și pe scurt.

Prim-planul interesului pentru revoluțiile istorice îl constituie cel mai adesea relațiile dintre schimbările sociale și cele economice, acestea fiind văzute de regulă ca parte a industrializării, fie sub o formă capitalistă, fie sub una socialistă.

În ciuda aparențelor (începutul Revoluției industriale, aprox. 1760; Revoluția franceză, 1789), revoluțiile nu trebuie legate din punct de vedere economic de o manieră simplă de începuturile industrializării, ci de stadiul preliminar al acesteia, acumularea primitivă de capital. Aceasta va genera în mod evident numeroase tensiuni economice și sociale, care se vor transforma în ceea ce se numește revoluție politică, pregătind cel mai adesea calea industrializării sistematice sau conștiente. Dezvoltarea Angliei capătă în acest sens valoare de model, ea fiind, începând din secolul al XVII-lea, patria-mamă a Revoluției industriale.

Un aspect important al revoluției sociale este subliniat de observația că, pe măsură ce industrializarea a câștigat teren, revoluția a coborât tot mai mult în cadrul piramidei sociale, trecând peste mica nobilime și orășenime și mobilizând treptat clasa muncitoare („proletariat") și masele populare (cel mai adesea aflate încă într-un

stadiu agrar) din teritoriile coloniale. Mai puțină atenție se acordă adesea ideii potrivit căreia conducătorii revoluțiilor sociale au provenit de obicei din clasele sociale imediat superioare celor care au declanșat revoluția: cel puțin o parte dintre revoluțiile burgheze au fost conduse de indivizi aparținând micii nobilimi, iar revoluțiile „proletare" de indivizi aparținând burgheziei (Marx, En-gels; Lenin).

Pe cât de importante sunt și rămân aspectele economice și sociale, atât de des subliniate, ale revoluțiilor moderne, pe atât de mult merită semnalate și subliniate și alte aspecte, precum cele naționale sau cele centrate în jurul puterii politice. Primele care își vor face apariția vor fi aspectele legate de dimensiunea națională a revoluțiilor: toate revoluțiile politice moderne s-au înscris în cadrul unor state naționale bine definite, chiar dacă ele au încercat să aibă, sau au avut și efecte internaționale. Revoluțiile naționale au creat sau au constituit în primul rând națiuni și state naționale aferente acestora, state orientate cel mai adesea împotriva unor structuri de putere suprasau multinaționale, împotriva unor imperii (dinastice sau coloniale).

Prin caracterul său național, revoluția a câștigat însă și o semnificație adesea neglijată, sau complet ignorată în cadrul istoriei pure a factorilor de putere: primele mari revoluții au luat naștere în cadrul societăților prenaționale ca expresie a voinței acestora de a deveni ele însele mari puteri, sau ca reacție la o înfrângere grea suferită de către o mare putere. În ambele cazuri, revoluția națională a mobilizat energii sociale nefolosite până atunci, pentru ca prin modernizarea statului, a administrației, a fiscalității, a dreptului, a educației, a armatei și a economiei să aducă, sau să readucă puterea pe o pantă ascendentă, acest lucru întâmplându-se cel mai adesea prin expansiune în plan extern. În acest sens, schimbarea dinastică din Portugalia, în 1383/1385, poate fi văzută ca cea mai timpurie revoluție europeană cu fundament național (nu numai de către marxiști). „Revoluția" din

Țările de Jos va conduce la ascensiunea noilor Țări de Jos (Olanda) la statutul de cea mai puternică forță maritimă și comercială din secolul al XVII-lea. În Anglia, forțele care s-au conturat în cadrul conflictului cu coroana și cele care au determinat expansiunea dincolo de ocean în detrimentul Spaniei, pe atunci cea mai mare putere mondială, au fost aceleași. În finalul acestei mișcări ample, Anglia va deveni cea mai puternică forță maritimă, comercială, financiară, economică și colonială a lumii. Primul pas în acest sens va fi făcut chiar în timpul Revoluției engleze, prin cucerirea Jamaicăi (1655). Războiul american de

independență va fonda, prin secesiunea celor 13 colonii nord-americane, SUA (1777), care în etapa de fondare se vor concepe ca un fel de a patra Romă, în special din punctul de vedere al instituțiilor publice ale viitoarei puteri mondiale. Acestea din unnă vor fi concentrate încă o dată în capitală, Washington D. C. Chiar și mica Cuba va deveni, după revoluția castristă, o putere expansivă de talie medie, ea păstrându-și caracterul chiar și atunci când va acționa fiind finanțată de către URSS, sau își va căuta înlocuitori în Africa (Angola, Mozambic, Etiopia).

Caracterul național al Revoluției franceze este evident: „Marea Revoluție" va lua naștere tocmai ca reacție față de decăderea monarhiei absolute în contextul războiului de succesiune în Spania. Traseul său victorios sub conducerea adepților Primei Republici, ca și Primul imperiu napoleonian scot în evidență noile forțe sociale gata de mobilizare pentru câștigarea hegemoniei în Europa, chiar dacă această realizare nu poate fi considerată un scop direct, ci doar rezultatul unei serii de evenimente. Naționalismul modern este un produs direct al Revoluției franceze. În cadrul diverselor revoluții naționale de după 1848, popoarele nu au dorit doar să-și cucerească independența, ci și să dobândească o mai mare putere în plan internațional, făcând recurs la modelele istorice (romanțate) specifice fiecărei „preistorii naționale". Eforturile de realizare a unității germane în cadrul celui de-al doilea Reich, după 1848, reprezintă un bun exemplu în acest context, ele având probabil unele dintre cele mai devastatoare urmări. Astfel, se poate înțelege mai bine cunoscuta afirmație a omului de stat englez Disraeli, potrivit căruia unitatea imperială germană din 1871 este de fapt „Revoluția germană". Resentimentul față de slăbiciunile naționale și față de starea de degradare adusă de Vechiul Regim monarhic sunt forțe care vor contribui din plin la revoluția din China (1911-1949) și la cea din Rusia (1917), ambele imperii dinastice de odinioară devenind în urma revoluțiilor mari puteri mondiale.

Ca o consecință logică, vom constata o mult mai puternică continuitate între vechiul regim prerevoluționar și puterea statală postrevoluționară decât lasă să se creadă că ar exista devizele idealiste ale ideologiilor timpului („Pace bordeielor! Război palatelor!", „internaționalism proletar"): toate revoluțiile au reluat liniile fundamentale ale mai vechiului spirit expansionist, le-au întărit și, dacă a fost posibil, le-au dus mai departe. Revoluțile „naționale" de la începuturile expansiunii Europei dincolo de ocean sunt astfel un model extrem de util pentru observarea relațiilor dintre revoluție, națiune și

expansiune. În special revoluția franceză și cea rusă oferă exemple instructive ale continuității prin ruptură.

87. Revoluția engleză 1640-1660,
1688/1689: revoluția originară a Europei

Survenită la sfârșitul războiului de independență al Țărilor de Jos (1572 până la 1648), Revoluția engleză din secolul al XVII-lea poate fi considerată drept prima revoluție modernă, deci drept revoluția originară a Europei. Ea se va desfășura în două etape: războiului civil englez (1640-1660) îi va urma, după restaurație și o perioadă de monarhie constituțională (1660-1688), the „Glorious Revolution" (1688/1689), care va introduce pentru prima dată în mod voluntar noul concept cheie de „revoluție".

Revoluția engleză a ridicat pentru prima dată în contextul conflictelor haotice probleme centrale ale istoriei revoluționare moderne, a articulat principii și le-a susținut până la capăt în litera lor – cedarea de către Coroană a suveranității către Parlament; precizarea diferențelor dintre monarhia corporativă, cea absolută, cea constituțională și cea parlamentară; extinderea și delimitarea drepturilor electorale; tensiunea între cenzură și libertatea presei; toleranță; polarizarea prin radicalizarea revoluției și prin fărâmițarea bazei ei sociale, „stânga" și „dreapta"; dictatura „noului centru"; diferite poziții ale armatei în cadrul revoluției; continuarea subminării feudalismului; punerea severă sub semnul întrebării a principiilor ierarhice; prima circumscriere sistematică a experiențelor revoluționare în teoria politică modernă de către James Harrington („Oceana", 1656), Thomas Hobbes („Leviathan", 1651) și John Locke („Two Treatises on Government", 1690).

(până în 1659): haos. 1660 Restaurație: monarh constituțional, Camera Lorzilor și episcopatele sunt refăcute. Carol al ll-lea (până în 1685). 1685 lacob al ll-lea devine rege (până în 1688): încercare de recatolicizare.

Constituirea monarhiei absolute.

Punctul de plecare al preistoriei Revoluției engleze este reacțiunea declanșată față de anarhia feudală instituită după sfârșitul Războiului celor două roze (1485) sub dinastia Tudorilor (1485-1603). Interzicerea armatelor private feudale ale baronilor (1503), corelată cu dreptul primului născut, îi va orienta pe tinerii proveniți din mica nobilime locală (gentry) către ocupațiile urbane, în City. Reforma va întări Parlamentul și noile pături sociale (gentry, orășenimea), îndeosebi prin secularizarea mănăstirilor (1536-1540), impunând dezvoltarea celor două clase prin

desființarea mănăstirilor de maici, astfel încât fiicele nobililor, care nu se căsătoreau până atunci, vor realiza adesea căsătorii prestigioase în mediul burghez, în timp ce fiicele burghezilor bogați aduceau nobililor importante venituri sub formă de zestre. Amenințarea din afară sub regina Elisabeta 1(1558-1603) și victoria asupra Armadei spaniole (1588) vor constitui apogeul unității naționale și al conlucrării dintre Coroană și Parlament, care însă sub conducerea Stuarților (începând din 1603) se va prăbuși din nou în mod treptat.

Expansiunea Europei

Calviniștii puritani îl vor încolți pe noul rege Iacob I (1603 până în 1625) la conferința de la Hampton Court (1604) să accepte o nouă ordine bisericească, constituită după principiile lor egalitariste, fără episcopii. Iacob 1 va respinge propunerea lor printr-o expunere de motive plină de semnificații: „No bishop, no king, no aristocracy!", oferind astfel un citat cheie pentru înțelegerea Revoluției engleze: suprimarea serviciilor episcopale de către Parlamentul victorios (1646) va fi urmată realmente de cea a monarhiei și a Camerei Lorzilor (1649), întocmai așa cum prezisese Iacob I.

Încercarea lui Carol I de a domni fără Parlament (1629-1640), prin găsirea altor surse de venituri (cumpărarea posturilor administrative, monopol; reinstituirea drepturilor mai vechi ale monarhiei feudale) va provoca opoziție și procese juridico-politice spectaculoase, orientate împotriva Coroanei. Revolta din Scoția (1639) va impune convocarea în două rânduri a Parlamentului în scopul procurării banilor necesari (1640). Revolta irlandeză (1641) va genera, prin conflictul pentru obținerea conducerii armatei, războiul civil, desfășurat în două etape (1641 până în 1645,1648-1651).

Conflictul a avut la bază diferențele în concepția asupra politicii externe și în cea asupra relațiilor dintre puteri în stat, legate nemijlocit de problemele politicii interne și de cele ale politicii economice: noua burghezie numită gentry va face presiuni în favoarea expansiunii dincolo de ocean, înțelegând prin aceasta să participe la exploatarea colonială a noilor teritorii. Deoarece însă o astfel de expansiune însemna de fapt un război cu Spania, pe atunci superputerea mondială a Europei, Coroana va evita să se lase antrenată, cu atât mai mult cu cât Parlamentul dominat de gentry și burghezie îi refuza acesteia mijloacele financiare necesare și puterile depline corespunzătoare, motivul fiind neîncrederea politică a Parlamentului față de Coroană. Expresia ideologică a conflictului pe cale de a se naște a fost apropierea, la început secretă, dar

ulterior publică a Coroanei de catolicism (Iacob al II-lea). Atașamentul față de protestantism avea semnificația contestării deciziei papale de a împărți lumea între Spania și Portugalia (1493/1494), a unei declarații de război față de superputerea catolică mondială a Spaniei și față de tendințele absolutiste manifestate de aceasta, adică față de dizolvarea stărilor și a Parlamentului de către monarhia absolută. Opoziția micii nobilimi și a burgheziei va primi din partea Coroanei semnalul unei schimbări importante prin noua politică bisericească dusă de arhiepiscopul de Canterbury, William Laud (1633-1645). Încercarea sa, susținută și de calitatea de Lord cancelar (ministru consilier) pe care o dobândise, de a recâștiga o parte din averile mănăstirești pierdute de către biserică prin secularizare în momentul de apogeu al Reformei (1536/1540), va afecta starea

Revoluția engleză materială a unei părți a gentry-burgheziei, parte care-și dobândise averile tocmai prin intermediul Reformei.

Spectrul unei societăți revoluționare se va întinde către „stânga" prin mișcarea radical-democratică a leveller-ilor, dintre care cei mai activi vor fi baptiștii. La extrema stângă va ieși din nou la iveală, în cadrul a ceea ce se va numi Fifth Monarchists, prin ranters și diggers, elementul apocaliptico-hiliastic, străbătut de patosul social-revoluționar (posesia și cultivarea pământurilor de către Comunele egalitariste ale diggerilor). Sub conducerea lui Cromwell, independenții, care vor reprezenta noul centru, vor înăbuși disensiunile politice dintre „dreapta" și „stânga", acestea reducându-se treptat la cele cu roialiștii, astfel încât, după executarea lui Carol I și abrogarea monarhiei (1649), Commonwealth-ul (=republică) va deveni treptat o dictatură militară a lui Oliver Cromwell, care-și va lua titlul de Lord Protector, căpătând astfel o poziție regală (1653). După moartea lui Cromwell (1658) va izbucni anarhia, care va provoca prin restaurație întoarcerea la monahie (1660), accelerată de Pacea Pirineilor (1659), care va oferi ambelor puteri catolice, aflate până atunci în conflict, Franța și Spania, mână liberă pentru a interveni în Anglia.

Baza socială a restaurării monarhiei o va constitui recunoașterea stătu quo-ului obținut prin Reformă și a Revoluției engleze. Monarhia va fi reinstituită sub forma monarhiei constituționale, cu specificarea echilibrului de forțe dintre Coroană și Parlament. Încercarea catolicului Iacob al Il-lea (1685-1688) de a promova în Anglia, cel puțin ca tendință, monarhia absolută, prin recatolicizare și toleranță pentru non-conformiști, încercare susținută de către Franța, va conduce la căderea

acestuia și la înscăunarea lui Wilhelm de Orania, care era căsătorit cu fiica lui Iacob, Măria – „Glorious Revolution” (1688). The Bill ofRights (1689) va plasa Anglia în mod hotărât pe calea monarhiei parlamentare, situație ratificată și prinde? of Settlement (1701), care va separa problemele de stat de cele ale regelui (Civil List). Prin această alianță personală, Anglia va prelua la început metodele economice și financiare ale Olandei, iar mai târziu rațiunea de stat a acesteia: „egalitatea puterilor în stat” – împotriva hegemoniei presante a Franței sub Ludovic al XlV-lea.

88. Războiul de 30 de ani și Pacea din Westfalia, de la 1618 până la 1648

În conștiința germană, Războiul de 30 de ani (1618-1648) are valoarea unui eveniment preponderent german, înnobilat literar prin sintagma „războiul nostru german”. Efectele sale devastatoare asupra Germaniei nu pot fi bineînțeles ignorate. Insă în orizonturi europene, înțelegerea Războiului de 30 de ani presupune mai degrabă, incluzând aici și problematica sa germană, tratarea sa ca mare conflict european, care s-a desfășurat preponderent pe teritoriu german și care a demonstrat prin aceasta în mod evident statutul de vid de putere al Germaniei. În același timp, în cadrul său va culmina amestecul factorilor confesionali, constituțional-politici (Stări-Coroană) și a celor vizând puterea politică, astfel încât este destul de dificil să-1 tratăm doar ca „război religios”.

Franța intră în război împotriva Spaniei: războiul franco-suedez (până în 1648).

Războiul de 30 de ani 351 este recunoscută prin dreptul internațional; războiul franco-spaniol continuă (până Tn 1659).

Războiul de 30 de ani va relua o problematică rămasă nesoluționată în urma păcii religioase de la Augsburg (1555) sau ascunsă de compromisuri formale. Această problematică își făcuse apariția pentru prima dată în cadrul Reformei prin războiul schmalkaldic (1546/1547), însă acum se va manifesta în condiții acutizate de Contrareformă și cu participarea masivă a celor mai multe puteri europene: cu excepția Angliei, care era complet absorbită de problemele interne, care vor și conduce de altfel la Revoluția engleză (1640-1660), toate puterile importante ale Europei vor intra, mai devreme sau mai târziu, în conflict -Transilvania (1619), Spania (1620), Olanda (1621), Danemarca (1625), Suedia (1630), Franța (1635). Cel mai important loc de desfășurare a luptelor europene pentru putere și locul

care a suferit cele mai multe pierderi a fost vidul de putere reprezentat de Germania.

Înainte de izbucnirea confruntărilor, războiul de la Koln (1582-1585) va exersa la scară mică mecanismele acestora, cu această ocazie catolicii zădărnicind secularizarea episcopatului Kolnului. Înfrângerea Bavariei la Donauworth, în cadrul procesului de recatolicizare (1607) va provoca din nou obișnuita confruntare a alianțelor militare confesionale: Uniunea instituită în 1608 sub conducerea principelui reformat Friedrich al V-lea din Pfalz se va opune (Celei de-a doua) Ligi catolice (1609), aflată și de astă dată sub conducerea Bavariei. Disputa pentru succesiune în privința ducatelor Jiilich și Kleve (1609) va aduce deja puterile în pragul unui mare război european, care însă va fi încă o dată amânat prin uciderea regelui Franței Henric al IV-lea (1610).

Autenticul conflict va fi declanșat de tensiunile generate de Contrareformă și de rivalitatea dintre Stări și Coroană în Boemia: folosindu-se de un conflict interdinastic („Dezbinarea dintre frați în interiorul Casei de Habsburg"), Stările din Boemia vor smulge împăratului Rudolf al Il-lea acordarea unui privilegiu împărătesc pentru Boemia (1609), privilegiu apt să-i protejeze pe locuitorii provinciei de Contrareformă, așa cum se întâmplase și în Austria. Desconsiderarea de către Ferdinand al Il-lea a privilegiului imperial boemian va pune în mișcare Stările boemiene: în Praga (în tradiția husită, ca în 1419), revolta boemiană, Confederația boemiană (1618); detronarea lui Ferdinand al Il-lea în Boemia, alegerea lui Friedrich al V-lea din Pfalz (1619). În cadrul războiului boemian, împăratul și Liga, ale căror oști vor fi conduse de către Tilly, îi vor învinge pe boemieni în bătălia de la Muntele Alb (1620). Recatolicizarea furioasă și exproprierea nobilimii boemiene (atât a celei cehe, cât și a celei germane), în contextul căreia își va începe ascensiunea Wallenstein, vor transforma înfrângerea în catastrofă națională a cehilor – până la 1918.

Bătălia va fi dusă fără folos de către generali și noii aliați în Germania, iar apoi în Danemarca (1625-1629). Victoriile lui Wallenstein în nordul Germaniei și apoi în Danemarca au avut, pe lângă Edictul de restituire și pacea de la Liibeck (1629), două urmări demne de reținut: împăratul va trebui, sub presiunea Bavariei, să-1 destituie pe Wallenstein cu ocazia întrunirii de la Regensburg a principilor; Franța va oferi sprijin financiar Suediei protestante (1630). Gustav Adolf a protejat se pare „cauza protestantă", însă a slăbit în folosul Franței Spania, intrată în război în 1620. Cum suedezii se vor împotmoli în Germania,

fiind izolați de către împărat prin pacea de la Praga (1635), Franța va interveni și ea în război (1635). Către sfârșitul fazei devastatoare a războiului, tratative izolate (purtate din 1644) vor conduce la Pacea din Westfalia (1648), în timp ce Franța va continua războiul până la înfrângerea Spaniei și Pacea Pirineilor (1659).

Ca și războiul de 30 de ani, Pacea din Westfalia (1648) a avut o însemnătate deosebită pentru Germania și Europa: ca parte a Constituției imperiale ea va da evoluțiilor mai vechi o soluție formală, fiind o premisă importantă a dezvoltării viitoare a Europei. In primul rând, ea va clarifica statutul Germaniei ca zonă europeană aflată într-o etapă marcată încă din Evul Mediu de vidul de putere. „Libertatea germană” a marcat trecerea Stărilor imperiale de la autonomie la suveranitate. Garantarea acesteia prin norme de drept internațional în contextul păcii din Westfalia a dat Puterilor europene dreptul de a interveni politic în Germania. La distrugerile suferite și la pierderile de vieți omenești (aproximativ 1/3 din populație) se va adăuga controlul suedez asupra gurilor de vărsare ale râurilor (Oder, Elba, Weser), care va îndepărta Germania, și așa slăbită din punct de vedere economic, de piața mondială. Independența Elveției (de la 1500) și cea a Olandei (de la 1581) va fi recunoscută internațional cu această ocazie. Reformații vor fi acceptați, preluându-se principiile de toleranță și de paritate ale păcii de la Augsburg (1555). In același timp, Pacea din Westfalia va deschide seria numeroaselor păci și congrese din care se va constitui „Concertul

Puterilor”.

Pentru conștiința germană, Războiul de 30 de ani și atomizarea Germaniei, care va căpăta recunoaștere internațională cu prilejul Păcii din Westfalia (1648), vor avea pe termen lung un efect traumatizant, mai ales după repetarea experienței în contextul Războiului de 7 ani (1756-1763), al războaielor revoluționare și al celor napoleoniene (1792-1815): Niciodată să nu mai avem un război de treizeci de ani! Niciodată să nu mai intrăm într-un vid de putere! Astfel, sarcina Germaniei era aceea de a deveni din nou un centru de putere, iar acest lucru era posibil prin fondarea unui nou imperiu (1871).

89. Prima fază hegemonică a Franței sub Ludovic a XlV-lea: absolutism și expansiune, de Ia 1667 până la 1714 în locul Spaniei, după încheierea Păcii Pirineilor (1659), Franța va deveni, la început latent, însă curând în mod declarat, marea putere a Europei. Principiile conducătoare ale lui Ludovic al XlV-lea (1643/1661-1715) vor fi: absolutismul, în plan intern și hegemonie externă. După o fază de

consolidare și de pregătire, el va deschide Franței, prin trei războaie intervenționiste (1667/1668,1672-1678, 1688-1697), o primă cale către hegemonie, acțiune căreia Europa îi va răspunde prin diverse coaliții.

(Prima) Pace de la Aachen: Flandra de vest, 12 fortărețe de frontieră cu Franța. 1670 Tratat secret la Dover: Anglia este împotriva subsidiilor pentru Franța

(până în 1674). 1672 Războiul olandez (până în 1678): Franța invadează Olanda – „Olanda are nevoie de ajutor": digurile sunt străpunse.

Al treilea război maritim anglo-olandez (până în 1674). 1674 Triplă alianță între Împărat/Olanda/Spania; Anglia se alătură; mai târziu vor face același lucru Danemarca și Pfalz (Palatinat).

(A doua) Mare alianță împotriva Franței. 1713/1714 Pacea de la Utrecht/Rastatt.

Prin victoria împotriva Frondei (1653) și prin cea împotriva Spaniei (1659), monarhia franceză va ieși întărită atât în plan intern, cât și în plan extern. După ultimele Stări Generale (1614), cardinalul Richelieu (1624-1642) va întări puterea centrală, în plan intern prin înfrângerea hughenoților (cucerirea sediului lor din La Rochelle, 1628), iar în plan extern prin războiul dus împotriva Spaniei (1635 până în 1659). Direcția urmată de către acesta – monarhia absolută – va fi continuată cu consecvență de către urmașul lui Richelieu, Mazarin (1642-1661), după moartea căruia (1661), Ludovic al XIV-lea va deveni deținătorul unic al puterii absolute.

Făcând apel la modelul antic al cultului conducătorului, Ludovic al XIV-lea își va însuși apoteoza ideologică sintetizată de sintagma „Regele-soare". Ca o materializare a propriei domnii, el va comanda construirea noului edificiu, strălucitor și inovator ca stil, de la Versailles (1661 -1684). Încurajarea sistematică a noilor forțe economice sub conducerea lui Colbert (mercantilismul, politica colonială, construirea unei flote) va constitui baza „epocii de aur" a Franței. În ansamblu, Franța va atinge în această perioadă apogeul propriei culturi și al răspândirii acesteia în Europa – limbă, literatură, filosofie, muzică, pictură. Prin publicarea „Dicționarului Academiei" (1696), Academia franceză (1635) va exercita prima sa mare influență în plan extern.

Noua prosperitate va fi de asemenea și baza expansiunii în plan extern: o semnificativă sporire și modernizare a armatei, de către Louvois, întregită de masive fortificații la graniță, conduse de către Vauban, ca și construirea unei puternice flote de război vor pregăti

mijloacele militare ale acesteia. Cel mai puternic adversar al Franței va fi în această perioadă mica, dar bogata Olandă, având un regim cvasi-republican. Între aceasta și Franța se conturau ca un prim țel intervenționist strategic Țările de Jos spaniole. O altă șansă expansionistă va fi oferită de vidul de putere instaurat în Germania, iar prin intermediul acesteia din urmă, de posibilitatea de a învălui Olanda dinspre sud.

Pretextele de război vor fi diferite pentru războiul de devoluție (1667/1668), pentru cel olandez (1672-1678) și pentru cel de succesiune din Pfalz (1688 până în 1697). Războiul de devoluție se va numi astfel după dreptul de devoluție, un principiu al dreptului privat din Brabant, care le dădea întâietate la moștenire copiilor din prima căsătorie în raport cu cei din căsătoriile ulterioare. Ludovic al XlV-lea va promova acest principiu la nivelul afacerilor de stat, prin aceasta vizând în mod direct Țările de Jos spaniole, care aparțineau prezumtiv Franței. Fără un titlu juridic evident va începe războiul olandez. După pacea de la Nijmegen (1678/79), Ludovic al XlV-lea va organiza „Camerele reunificării" (1679), el dorind să fundamenteze astfel juridic pretenția Franței de a „reunifica" (Reunion) teritoriile care reveniseră deja parțial Franței încă după tratatul de la Chambord (1552). Prin mandatul „Camerelor reunificării", Franța va ocupa Alsacia (1681), iar apoi Strasbourgul, fără a poseda măcar un aparent titlu de drept. Războiul de succesiune din Pfalz (Palatinat) va fi inițiat de către Ludovic al XlV-lea

(1688) prin pretenția de a o impune ca moștenitoare în Kurpfalz pe cumnata sa Lieselotte din Pfalz, pretenție susținută prin războiul de succesiune de la Simmern (1685).

Cele trei războaie se aseamănă prin desfășurare și prin rezultate: prin intermediul armatei sale uriașe și bine instruite, Franța va obține la început mari victorii, dispunând astfel de atuuri pentru încheierea unei păci favorabile ei. Mai devreme sau mai târziu va interveni însă și contribuția neconvingătoare a (diferitelor) alianțe – Tripla Alianță (1668,1674); Prima Mare Alianță (1689) – al căror nucleu constant va fi constituit de către Olanda. În final, aliații vor înregistra succese în efortul de a respinge puterea militară a Franței, forțându-1 pe Ludovic al XlV-lea la o pace de compromis, pace care se va încheia însă tot în avantajul Franței: ea va poseda în continuare o parte din teritoriile ocupate. Amestecul aspectelor legate de puterea politică cu cele legate de nivelul constituțional este relevată de susținerea manifestată de atotputernicul „rege-soare" față de Iacob al H-lea. În acest sens, Ludovic va dori să

intervină în Anglia, însă planul său va fi zădărnicit de victoria engleză în bătălia maritimă de la La Hougue (1692).

Constelația fundamentală (Franța împotriva Olandei) își va pune amprenta asupra a două aspecte a căror semnificație funcțională trebuie subliniată aici: cele mai multe tratate de pace ale epocii orientate împotriva Franței vor fi încheiate în Olanda (Nijmegen, 1678/1679; Rijswijk, 1697; Utrecht, 1713), indiciu al faptului că aceasta din urmă reprezenta un centru de putere politică de prim rang. Pacea de la Rijswijk va aduce prin intermediul principiului barierei o înnoire originală a dreptului internațional, aflat în plin proces evolutiv: Olanda va obține dreptul ca pe timp de pace să staționeze trupe („bariere") în sudul Țărilor de Jos spaniole (devenite din 1714 austriece) pentru a le ajuta astfel împotriva Franței (până în 1781). Pe timp de război aceste bariere nu vor avea un efect deosebit, însă simpla lor existență este extrem de semnificativă.

Expansiunea Franței către est și către nord-est (până în 1697) va fi punctul de plecare pentru cea mai mare lovitură încercată de către Ludovic al XIV-lea anexarea Spaniei printr-o uniune personală de facto, realizată după stingerea Habsburgilor spanioli (1700). Printr-o lovitură de maestru, Franța ar fi putut deveni cea mai mare putere continentală și colonială, superputerea acestei epoci.

Împotriva răsturnării noului „echilibru de forțe" Wilhelm al III-lea de Orania (deci al Olandei), devenit între timp, grație „Glorious Revolution" (1688), și rege al Angliei (din 1689), va mobiliza (Cea de-a doua) Mare alianță (1701). Războiul pentru succesiune la tronul Spaniei, unul dintre cele mai mari războaie pentru hegemonie din Europa secolului al XVIII-lea, va epuiza puterile Franței și va genera, după moartea lui Ludovic al XIV-lea (1715), criza Vechiului Regim, criză care va conduce la Revoluția franceză (1789).

Expansiunea Europei

90. Pentarhia europeană: ascensiunea unor noi Mari Puteri: Austria – Prusia, de la 1683 până la 1763

Din haosul intervenit în rândul micilor și marilor puteri, din războaiele regionale și continentale pentru hegemonie, survenite începând cu Războiul de 30 de ani, din schimbările constante ale coalițiilor și ale întinderilor teritoriale, va lua naștere noul sistem al celor cinci Mari Puteri, pentarhia: celei mai vechi mari puteri, Franța (începând din 1214), care își va păstra în mod constant acest statut, chiar și după eșecul ambelor sale încercări de a dobândi hegemonia

(1714/1715, 1814/1815), i se vor adăuga încă patru – Austria (1683), Anglia (1713), Rusia (1721), Prusia (1763). Toate acestea vor accede la statutul de Mari Puteri în urma unor războaie de mari proporții. Încă de la sfârșitul secolului al XVIlI-lea, Pentarhia va domina relațiile internaționale ale Europei. După Congresul de la Viena (1815), ea va monopoliza, și în calitate de legislator internațional, competența recunoașterii modificării granițelor și a independenței noilor state. Reprezentative pentru „concertul (= acțiunea comună) Puterilor" până la izbucnirea primului război mondial vor fi marile congrese și tratate de pace de la Viena (1814/1815), Paris (1856) și Berlin (1878), care chiar dacă nu au căutat pacea, au fost totuși de natură să o restabilească în urma unor mari războaie.

Poziția Austriei poate fi caracterizată prin dublul său rol, ea fiind pe de-o parte la început teritoriu de graniță („teritoriu la frontiera de est") al Bavariei, iar apoi al imperiului și, pe de altă parte, baza teritorială a Habsburgilor în drumul lor către dobândirea tronului în Imperiu (neîntrerupt începând din 1438). Uniunea personală realizată de către conducătorii ei, uniune care-i va propulsa către tronul imperial, va fi de natură să întârzie pentru o lungă perioadă constituirea unei statalități clare. Cu toate acestea, prestigiul coroanei imperiale și greutatea complementară a imperiului, oricât de problematică ar fi fost istoria lui, vor crește rangul Habsburgilor, lucru evident de exemplu prin ascensiunea Vienei la statutul de capitală neoficială a vechiului imperiu. Prima care va profita de expansiunea otomană va fi Austria, deoarece după decăderea Ungariei medievale, în urma bătăliei de la Mohâcs (1526), ea va moșteni Boemia, Moravia și Silezia (1526). Prin pretențiile ridicate asupra întregii Ungarii, ea va câștiga și frânturi din aceasta, mai precis ramura nordică a slavilor sudici (croații), care pentru a se apăra împotriva turcilor, se va supune Habsburgilor. Insă în contextul războiului de durată al Habsburgilor împotriva Franței, trebuie evidențiat faptul că aliatul răsăritean al ultimei, Imperiul otoman, le va contracara acțiunile mai mult de un secol și jumătate, rezultatul constituindu-1 cele patru războaie cu turcii. Austriecii vor reuși să mențină un echilibru prin practicarea unei tactici defensive în fața turcilor, în special cu ajutorul granițelor militare (începând din 1522/1535). Abia cel de-al doilea asediu al Vienei și soluționarea crizei prin intervenția oastei aliate, conduse de către regele Poloniei Jan (loan) Sobieski (1683) vor aduce schimbarea. Ascensiunea Austriei la statutul de Mare Putere se va produce în contextul expansiunii în detrimentul otomanilor înfrânți. Expansiunea

către sud-est îi va conduce pe austrieci pentru prima dată dincolo de granițele vechi ale Imperiului, generând astfel caracterul multinațional al Austriei. Mai târziu, acest caracter, materializat în primul rând în dubla monarhie austro-ungară (1867), va fi, la sfârșitul primului război mondial (1918), tocmai factorul cheie care va conduce la prăbușirea acestei structuri politice. Mare putere culturală de sorginte germană, având ca centru Viena, Austria va exercita o importantă influență asupra Europei de sud-est și a celei central-estice.

La rândul ei Prusia va începe și ea ca teritoriu de graniță, de astă dată în nord („Marca nordică"), fiind limitată la început de marca Brandenburg. Ea va fi cea mai slabă și mai prost apreciată dintre cele șapte principate originare ale Imperiului (1356). Pornind de la nucleul reprezentat de Brandenburg se va constitui timpuriul stat al Ordinului teuton, ducatul Prusia (1618), acesta fiind la început plasat sub suzeranitatea coroanei poloneze (până în 1660). Creșterea rangului ducatului, prin instituirea titlului de rege al Prusiei, va fi marcată prin încoronarea de la Konigsberg (18. 1. 1701); în condițiile în care Prusia estică era situată în afara imperiului, fiind, dacă se poate spune, proprietate suverană a Brandenburgului stăpânit de către Hohenzollerni, numele de Prusia (derivat din balticul Pruzzen, pe care-1 purta de o manieră indirectă din 1226/1230 Ordinul teuton) va fi preluat la nivelul întregului stat. Ca teritoriu sărac („nisiparnița Sfântului Imperiu german"), puternic afectat de Războiul de 30 de ani, Prusia avea puține premise pentru a deveni mare putere europeană. Însă penultimul principe al Brandenburgului, marele principe-elector, Friedrich (Frederic) Wilhelm

—1688) va înțelege tocmai din experiența sa de tinerețe, extrasă din Războiul de 30 de ani, că țara sa nu va putea depăși destinul tragic de vid de putere decât ca putere militară. Printr-o severă centralizare, organizare, economisire și o excesivă militarizare în plan intern și printr-o frecventă schimbare a alianțelor în plan extern, Prusia se va impune în rândul puterilor europene. Primul pas al acestei evoluții va fi făcut prin lupta împotriva împăratului și a Imperiului, luptă declanșată prin invadarea bogatei Silezii (1740). Deoarece ea se va afirma în cadrul celor trei războaie sileziene (1740-1742,1744/1745,1756-1763), împotriva diverselor coaliții, sub conducerea lui Frederic al H-lea, cel Mare (1740-1786), la sfârșitul Războiului de 7 ani (identic cu cel de-al treilea război silezian) își va impune statutul de Mare Putere (1763). Acesta va fi încă o

dată întărit și ratificat prin participarea la prima împărțire a Poloniei (1772).

Ambele mari puteri germane, Austria și Prusia, erau cele mai slabe dintre cele care constituiau Pentarhia europeană: Prusia va datora ascensiunea sa la statutul de Mare Putere în primul rând prematurei eliminări a Rusiei din Războiul de 7 ani, pas realizat printr-o pace separată (1762), prin care Prusia era salvată („miracolul Casei Brandenburg"), ea încheind ulterior chiar o alianță cu Rusia (1764). Rusia va feri în două rânduri de la distrugere mai mica Prusie (1807,1813), ea așteptând ulterior „mulțumirile" corespunzătoare. Atât de lăudata prietenie dintre Prusia și Rusia era în realitate o dependență extremă a primei față de cea de-a doua. Astfel, în cadrul consfătuirilor celor cinci Mari Puteri, Rusia putea întotdeauna conta pe votul Prusiei – până la fondarea Imperiului (Reichului) (1871).

Ca efect al unei rivalități intergermane, Austria și Prusia vor contribui constant una la slăbirea celeilalte, dualism de natură să atragă către Germania celelalte puteri. Conflictul deschis va fi declanșat de ascensiunea la tronul Austriei a Măriei Tereza (1740), ascensiune pe care dorise să o asigure tatăl său, împăratul Carol al Vl-lea prin Pragmatica sancțiune (1713). Rivalității apărute la sfârșitul Evului Mediu între Habsburg și Wittelsbach (Bavaria), rivalitate legată de pretenția la coroana imperială, i se va adăuga acum ambiția politică nevoalată a lui Frederic al H-lea, manifestată îndeosebi prin cucerirea Sileziei (1740). Războiul de succesiune din Austria (1740-1748) și cel de-al treilea război silezian (=Războiul de 7 ani) (1756-1763), desfășurate în spațiul german, se vor constitui în cele mai mari războaie hegemonice desfășurate în Europa la jumătatea secolului. Succesul Prusiei, cel mai modern stat militar, devenit mare putere europeană Ia sfârșitul acestor confruntări (1763), va influența cursul ulterior al istoriei germane și europene. Astfel se va institui dualismul german, care va fi suspendat doar temporar prin poziția (parțial) comună față de Revoluția franceză și față de Napoleon 1(1792 până în 1815), situație prelungită de altfel până la izbucnirea războiului german (1866).

Pentarhia europeană II

91. Ascensiunea unor noi Mari Puteri: Anglia și Rusia, de la 1689 până la 1713/1721

De o importanță politică mondială la vremea respectivă și de una istorică cu efecte până în contemporaneitate va fi ascensiunea aproximativ simultană a celor două mari puteri care flancau sistemul

nou apărut al Pentarhiei – Anglia în vest, Rusia în est, în ambele cazuri ascensiunea producându-se la sfârșitul unor importante războaie pentru hegemonie (1713/1721). Din punct de vedere economic, social și politic, Anglia și Rusia vor constitui modele contrarii, care mai târziu se vor polariza și se vor transforma în ideologii – liberalismul și autocrația.

Punctul de plecare comun îl va reprezenta anul 1689: el va marca sfârșitul „Glorious Revolution”, instituirea dominației Parlamentului și a liberalismului timpuriu în Anglia, în timp ce în Rusia va aduce începutul domniei lui Petru cel Mare, acesta fiind perceput ca stăpân absolut. Ambele mari puteri își vor continua expansiunea până când vor constitui cele mai mari imperii ale istoriei, Anglia pe mare, Rusia pe uscat. Anglia va porni de la o insulă, stăpânind la început Marea Nordului și Atlanticul, Rusia va deveni mare putere în primul rând prin acapararea mărilor închise, în nord (Marea Baltică, 1703) și în sud (Marea de Azov, 1739) și prin construirea unei flote (1696). În acest proces, Anglia se va sprijini pe cea mai modernă agricultură a timpului și pe industrializarea în curs de desfășurare. Agricultura Rusiei era rămasă în urmă de o manieră notorie până la anexarea teritoriilor deținute de tătarii din Crimeea (1783), anexiune care nu va viza încă pământurile fertile ale Ucrainei. Anglia avea propria sa inteligentsia tehnică, Rusia a trebuit să aducă din exterior specialiști scumpi. Anglia era un stat de drept și constituțional de factură liberală, în Rusia se contura autocrația cel mai pur absolutism, exercitat asupra supușilor lipsiți de orice drept.

Acordate statului și economiei, având o dobândă de până la 8%. 1696 Prima flotă rusă pe Don.

Board of Trade and Plantations în Anglia. 1698 Comerț liber pentru „Trade” (=comerțul triunghiular).

Anglia. 1707 Uniunea de facto a Angliei cu Scoția: autonomia Scoției este dizolvată

— Astfel ia naștere o piață comună mai mare.

Skt. Petersburg devine noua capitală a Rusiei (până în 1919).

Revin Rusiei. Rusia devine Mare Putere: titlul de țar este echivalent celui de împărat.

Robert Walpole devine prim-ministru (până în 1742): începuturile sistemului cabinetelor în Anglia.

În jurul anului 1700, în Anglia factorii istorici mai vechi vor cunoaște un proces de consolidare: acumularea primitivă de capital se va intensifica după „Glorious Revolution” și după uniunea personală dintre Anglia și Olanda (1689-1702) prin afluxul experților olandezi și al

cunoștințelor tehnico-financiare (Banca Angliei, 1694). Bill ofRights (1689) și Act ofSettlement (1701) vor încheia procesul de instituire a dominației Parlamentului, în timp ce „Tratatul despre guvernarea civilă” (1690) al lui John Locke o va fundamenta juridic. Bogățiile din ce în ce mai mari obținute din dominația maritimă, din colonii și de pe urma industrializării care se va impune treptat vor face din Anglia cel mai invidiat și mai admirat model al statului liberal de drept, al statului constituțional și al celui industrializat. Anglia va da lovitura decisivă în drumul său către dobândirea statutului de Mare Putere prin succesul obținut împotriva pretențiilor hegemonice ale Franței lui Ludovic al XIV-lea în cadrul războiului de succesiune la tronul Spaniei și în cadrul păcii de la Utrecht (1713). Sprijinindu-se pe flotă, pe dominația mărilor și pe sistemul economic mondial pe care îl va promova, Anglia va reuși să anihileze încercările ulterioare ale Franței de a-i contesta poziția.

Dimpotrivă, Rusia își va începe drumul către atingerea statutului de cea mai mare putere continentală a Epocii moderne după scuturarea dominației bazate pe tribut a tătarilor (1480) și după încheierea expansiunii intrarusești (1521). Ca model clasic de stat fără ieșire la mare, ea se va lupta din răsputeri să-și croiască un drum către mare, orientându-se mai întâi către Marea Baltică, al cărei țărm îl va atinge în urma unui traseu cuprinzând trei etape (1703/1721).

După conflictele devastatoare numite „smuta” (1604-1613), care vor provoca intervenția externă (Polonia, Suedia, până în 1617) și după urcarea pe tron a Romanovilor (1613-1917), faza consolidării va dura până la începutul epocii

Idominației unice a lui Petru cel Mare (1689). Această perioadă va sta sub semnul a trei caracteristici: autocrație, modernizare, expansiune. Autocrația, ca împlinire a monarhiei absolute, a însemnat impunerea unei situații sociale incontestabile, iobăgie, clase sociale reduse ca număr, care fiind sub autocrația țarului nu puteau să acumuleze bogății pe cont propriu. Modernizarea a cuprins, la fel ca în Franța lui Ludovic al XIV-lea și în toate structurile de putere „dezvoltate” sistematic de sus în jos (Prusia, Imperiul otoman, Egiptul, Japonia, China etc), numai armata și punctual economia, în măsura în care aceasta din urmă putea sluji ca instrument și mijloc pentru expansiune – economie de înarmare, construcție de nave, școli militare. Baza modernizării a fost mult mai îngustă decât în Franța sau Prusia, ea fiind adesea impusă cel puțin formal prin reforme externe (reforma îmbrăcăminții, 1700; tabelul rangurilor, 1722). Începând din epoca lui Petru cel Mare, Rusia se va

plasa în situația tensionată dintre statutul de Mare Putere și de putere mondială în plan extern, cu o percepție de sine corespunzătoare (nevoia de prestigiu!), pe de-o parte și înapoierea tehnologică pe de altă parte, înapoiere care o va face să șchioapete în urma statelor industriale cele mai dezvoltate, situație probată de importul de experți, de credite și de tehnologie. În plan intern va domina în mod constant o discrepanță analogă între insule de modernitate funcțională (care vor contribui la creșterea puterii externe) și înapoierea marii mase a populației în teritoriu.

Rusia va căpăta statutul de Mare Putere în urma Războiului nordic, încheiat cu pacea de la Nystad (1721), prin care va reuși să iasă către vest prin intermediul Mării Baltice. Dimpotrivă, prima încercare de expansiune către sud, în detrimentul Imperiului otoman, va eșua în urma primului război ruso-turc (1710-1711). Totuși, acest război va anunța o importantă linie expansionistă a Rusiei – Constantinopol, flancurile fiind reprezentate de Caucaz și Balcani. În urma unei serii de războaie, Rusia va aduce la agonie Imperiul otoman, dând astfel naștere Problemei orientale (1774-1923). Linia de expansiune vestică va ținti, trecând peste Polonia, vidul de putere reprezentat de Germania și va conduce la împărțirea Poloniei (1772-1795).

La început, opoziția dintre cele două mari puteri mondiale, atât de diferite calitativ și structural, va rămâne latentă. Ea va fi estompată într-o primă etapă de faptul că ele nu aveau contacte directe, iar apoi de faptul că ambele se vor opune atât Franței revoluționare, cât și celei napoleoniene. Evenimentele care vor marca polarizarea tranșantă între Rusia și Anglia vor fi revoluția industrială și instituirea Sfintei Alianțe (1815). Întretăierea liniilor lor expansioniste în Mediterană (Constantinopol) și Asia centrală (India) va genera în secolul al XlX-lea noi conflicte, care vor degenera într-o primă etapă în Războiul Crimeii (1854 până în 1856), iar ulterior se vor opri la limita războiului dintre cele două (1878,1885).

92. Hegemonie și echilibru de forțe: marile războaie pentru hegemonie, de la 1700/1701 până la 1763

Lupta împotriva hegemoniei Franței începută prin Prima Mare Alianță (1689) va fi continuată de către alianța olandezo-engleză în cadrul conflictului mai amplu reprezentat de războiul pentru succesiune la tronul Spaniei, context în care William al III-lea va ridica noul principiu al „echilibrului forțelor” {Balance of Power) la rangul de linie directoare a politicii externe engleze, linie continuată sistematic până la

cel de-al doilea război mondial. În același timp, la adăpostul războaielor pentru hegemonie desfășurate în vest, Rusia va accede, prin intermediul Războiului nordic (1700-1721), la statutul de mare putere hegemonică a estului: mai mult de un deceniu, Europa va fi dominată de două mari războaie pentru hegemonie, suprapuse spațial și temporar (1701-1713). Acestea și cele care le vor succeda – războiul pentru succesiune la tronul Poloniei, războiul pentru succesiune la tronul Austriei, războiul de 7 ani – vor constitui cadrul preliminar al relațiilor internaționale dezvoltate pe continentul nostru în secolul al XVIII-lea. În urma acestor războaie se vor impune noile Mari Puteri, de istoria cărora se leagă direct procese istorice importante precum împărțirea Poloniei, independența SUA, Revoluția franceză.

Se stinge latura spaniolă a Habsburgilor: Ludovic al XlV-lea emite pretenții asupra Spaniei.

Bătălia de la Poltava: victorie decisivă a rușilor asupra suedezilor. Carol al Xll-lea în Turcia (până în 1714).

1713/1714 Pacea de la Utrecht/Rastatt: Bourbonii sunt recunoscuți în Spania, însă una dintre urmări va fi divizarea ramurii spaniole și a celei franceze. Anglia și Austria cuceresc noi teritorii. 1716 Rusia mediator în Polonia; Mecklenburg (până în 1717).

Acesta se vor naște două războaie sileziene (1740-1742, 1744/1745): Austria/Anglia/Rusia/Olanda – Bavaria/Prusia/Franța.

Premisele istorice, structura internă, momentul și condițiile ascensiunii la statutul de mare putere au fost diferite în funcție de interesele, caracterul și puterea noilor pretendente la acest statut. În cadrul frecventelor schimbări ale coalițiilor se vor evidenția totuși anumite constante: dușmănia dintre Anglia și Franța, moștenită din epoca medievală; alianța dintre Franța și Imperiul otoman (începând din 1526/1536); dualismul german dintre Austria și Prusia (1740 până în 1866); dependența Prusiei față de Rusia. Văzute din perspectiva fluctuațiilor curente, aceste constante vor guverna modificarea alianțelor, în special pe cea a alianțelor spectaculoase din 1756 („renversement des alliances"). Astfel, ambele războaie pentru hegemonie ale secolului al XVIII-lea, atât cel din vest, cât și cel din est, trebuie văzute împreună, atât în ceea ce le privește pe ele însele, cât și în ceea ce privește consecințele lor pe termen lung.

Din mulțimea de date se impun îndeosebi următoarele evenimente militare la Malplaquet (1709) va avea loc cea mai sângeroasă bătălie a întregului secol XVIII; la Poltava (1709) se va decide soarta Războiului

nordic, va începe decăderea Suediei ca putere regională și se vor contura premisele războiului civil polonez. Plassey (1757) va fi preludiul cuceririi Indiei de către Anglia (până în 1856), cucerirea Quebecului (1759) și a Montrealului (1760) lărgind teritoriul colonial deținut de englezi în America de Nord și în Canada.

În ansamblu, războaiele europene pentru hegemonie din secolul al XVIII-lea pot fi înțelese pornind de la doi factori importanți – principiul englez al „Balance of Power" în vest, expansiunea seculară a Rusiei în est. „Balance of Power" va lua naștere din experiențele istorice ale Olandei în cadrul eforturilor de respingere a invaziei franceze (1672-1678) și ale Angliei în procesul asecensiunii sale către statutul de mare putere: pentru a-și susține hegemonia maritimă, Anglia va dori de aici înainte să împiedice constituirea oricărei noi puteri hegemonice, care, așa cum a fost cazul Franței în 1692, ar fi putut deveni periculoasă printr-o invazie maritimă. În primul rând, gurile de vărsare ale Rinului și ale Escaut-ului trebuiau să aparțină unor țări mai mici fie prietene (Olanda), fie neutre (Belgia). Începând din acest moment, politica echilibrului de forțe practicată de Anglia va fi orientată împotriva a trei mari puteri pretendente la hegemonie – Franța (1701-1815), Rusia (1815-1907), Germania (1904 până în 1945).

Expansiunea Rusiei va fi orientată pretutindeni, cunoscând în timp modificări ale centrelor de greutate, urmând sistematic principiul celei mai mici opoziții. Ea se va orienta îndeosebi către ocuparea unor mari zone dominate de vidul de putere – India, Imperiul otoman, cu care va purta opt războaie (1710-1878), Polonia și în ultimă instanță chiar China (aprox. 1900). Autocratica Rusie va găsi de timpuriu mijlocul de a ataca Imperiul otoman, ea incitând la revoltă popoarele creștine aflate sub dominație turcă, cele mai multe dintre acestea făcând parte din ramura slavilor sudici. Ajutorul acordat mamelucilor revoltați (1772 până în 1774) în timpul celui de-al treilea război ruso-turc, prezența masivă a Rusiei în Egipt (în jurul anului 1786) și cooperarea cu Etiopia împotriva Turciei la 1900 trădează scopul major al rușilor în zonă – Constantinopol.

Efectele la scara istoriei universale vor fi enorme: ascensiunii Angliei și Rusiei către statutul de Mari Puteri îi vor corespunde eșecul Franței ca putere hegemonică și faza a doua, decisivă, a decăderii Imperiului otoman (începând din 1774). Pentru Franța va începe criza existențială a monarhiei absolute: la foametea și epidemiile ce vor cuprinde Franța vor contribui creșterea de douăzeci de ori a datoriilor

statului la sfârșitul războiului de succesiune spaniol, iar mai târziu insuccesul în fața Angliei (1748, 1763): prin pretenția sa de a dobândi o putere hegemonică, Ludovic al XIV-lea va declanșa o avalanșă care va îngropa Vechiul Regim absolutist, al cărui reprezentant de vârf a fost, în vâltoarea Revoluției franceze (1789).

Războiul civil polonez, plasat în cadrul Războiului nordic, aparține preistoriei împărțirii Poloniei (1772-1795), așa cum de altfel este și cazul devastărilor provocate de trupele ruse și al staționărilor permanente ale acestora (1716).

În cadrul războiului civil spaniol, privit ca parte integrantă a războiului pentru succesiune la tronul Spaniei, se va repeta protestul violent al Cataloniei față de centralismul promovat de către Castilia (1705-1714). Revolta va fi încheiată provizoriu prin recucerirea sângeroasă a Barcelonei și prin vinderea unei părți din populația acesteia ca sclavi către musulmani (1714). Războaiele de succesiune spaniol și austriac vor accelera și decăderea economică a Țărilor de Jos austriaco-spaniole.

I

Tratatul lui Methuen (1703), care va rupe alianța incipientă a Portugaliei cu Franța în cadrul Marii Alianțe și va reface alianța tradițională (de la 1386) a acesteia cu Anglia a avut, pe lângă aspectele politice și importante aspecte economice. La Utrecht (1713), Anglia va câștiga prin assiento (monopolul comerțului cu scalvi în posesiunile spaniole) și „Annual Ship”, care îi vor pennite ca o dată pe an să introducă propriile mărfuri în cadrul imperiului colonial spaniol, dreptul la cea mai importantă participare la ultima fază a comerțului transoceanic cu sclavi. Tot acum ea își va deschide drumul către America Latină, acest pas având ca rezultat instituirea comerțului liber (1776) și independența Americii Latine (1823/24).

Războiul de 7 ani se va încheia prin ascensiunea Prusiei la statutul de Mare Putere (1763), va confirma poziția centrală a Angliei ca putere maritimă și colonială prin victoria de la Plassey (1757), însă va pregăti în același timp și complicațiile care vor favoriza cucerirea independenței SUA față de Anglia (1775-1783).

93. Revoluția industrială I: progres și modernizare -Prometeu descătușat, de la 1760 până la 1847

Către sfârșitul războaielor pentru hegemonie, transformările tehnice din Anglia vor da naștere procesului de industrializare. Ca o continuare a evoluțiilor anterioare, sprijinindu-se din punct de vedere

ideologic pe Iluminism și pe Raționalism, industrializarea va conduce către o epocă de modernizare, epocă pe care nobilul enciclopedist, partizan al Revoluției franceze, Condorcet o va caracteriza prin termenul de progres. Din punctul de vedere al structurilor istorice, trecerea la producția industrială (începând cu aprox. 1760) poate fi comparată numai cu trecerea la producția agrară („revoluția neolitică”), ea având urmări revoluționare pentru toate domeniile vieții, în întreaga lume. Simbolul acestui proces de emancipare va fi Prometeu descătușat, figură deosebită a mitologiei grecești.

Mecanizarea va începe în Anglia și va cuprinde în primul val producția textilă, pe cea a fierului și pe cea a cărbunelui. Aceste domenii au fost la începuturile industrializării sectoare cheie ale creșterii economice, astăzi fiind dimpotrivă cele mai mari branșe cuprinse de criză din țările industrializate occidentale. La început însă, aceste trei sectoare dominante și-au influențat reciproc creșterea economică: procedeele de tors și de țesut mecanizate au făcut necesare mașini din fier și oțel; pentru producerea și folosirea acestora cărbunele a devenit treptat indispensabil, el înlocuind lemnul din ce în ce mai rar. Pentru a pompa pânza freatică din minele de cărbune din ce în ce mai adânci vor fi folosite primele mașini cu aburi, care la rândul lor au stimulat mecanizarea și au sporit cererea de cărbune. Multe din noile descoperiri vor servi în mod direct la susținerea unor războaie sau indirect la întărirea potențialului de război al diverselor state, așa cum va fi de pildă cazul Angliei în Războiul de șapte ani (1756-1763).

Pornind din Anglia se vor răspândi principiile industrialismului, acestea cuprinzând la început marile zone carbonifere – Belgia, Olanda, nordul Franței, zona Ruhr/Saar, Boemia, Silezia superioară/Polonia vestică, Donul, bazinul Dunării, Uralii, India, Japonia către est și SUA către vest. Industrializarea a început în centrele economice istorice (de ex. Wallonia) și a creat altele noi, plecând efectiv de la nimic (de ex. Bazinul Ruhr). Cărbunele și fierul au devenit premisele fundamentale ale industrializării. Industria textilă va deveni cea mai importantă ramură economică, fenomen care astăzi cunoaște un reviriment în „țările dezvoltate”. O poziție aparte în cadrul acestui tablou o ocupă Africa de Sud, deoarece acolo industrializarea a început cu diamante (1867) și aur (1886). O importantă cenzură a fost exercitată de către blocada continentală (1806-1813): blocada comercială napoleoniană, instituită împotriva Angliei, va forța Europa la substituirea produselor provenite din Indiile vestice (în special a zahărului din trestie cu cel din sfeclă) și va

avea un efect benefic asupra tinerei industrii (de ex. Krupp în Essen, 1811). Însă după sfârșitul abrupt al acesteia (1813) va avea loc o întoarcere în forță a mărfurilor (textile) englezești mai ieftine.

Nașterea Revoluției industriale în Anglia nu este deloc rezultatul unei întâmplări: în contextul amplelor transformări istorice, acumularea primitivă de capital își va muta centrul geografic de greutate din Italia superioară în Germania sudică și din sudul Țărilor de Jos către Olanda, de unde acesta se va muta în Anglia, prilejul fiind oferit de apărarea comună în fața pretențiilor hegemonice ale Franței (începând din 1689). Înainte de aceasta, Revoluția engleză (1640-1660) crease, iar Restaurația (1660) și „Glorious Revolution” (1688/1689) ratificaseră și modificaseră premisele structurale esențiale ale dezvoltării noului mod de producție. Într-o societate în care nobilul (spre deosebire de situația de pe continent) era forțat de împrejurări să desfășoare activități economice, în contextul Revoluției engleze, prin intermediul gentry și orășenimii vor irumpe. Forțe care vor face presiuni uriașe în direcția expansiunii – în plan economic în agricultură și producția manufacturieră, în plan extem dincolo de ocean, în colonii și în comerțul colonial. Eliberarea țăranilor, a pământurilor, a meșteșugurilor și a comerțului a descătușat forțele dinamice, dornice de creștere economică.

Cea mai lucrativă parte a agriculturii, păstoritul, tradițional încă din Evul Mediu, va oferi în același timp materia primă pentru ramura mai veche a industriei

Revoluția industrială I textile englezești, prelucrarea lânii în Yorkshire. După cucerirea Indiei (începând din 1757) și distrugerea industriei bumbacului de aici, cu o vechime de secole, se va adăuga Lancashire: Manchester va deveni capitala ideologică a noului liberalism (Manchester-liberalism), iar Liverpool va fi cel mai important port al său. Astfel va apărea prima linie ferată dintre Manchester și Liverpool (1825) simbol al industrialismului timpuriu: textilele vor deveni cel mai important articol de export al Angliei. Credo-ul noii religii economice va fi comerțul liber exportatorii militează întotdeauna pentru comerțul liber (cu mărfurile lor!).

În Anglia, cărbunele și fierul se găseau în cantități îndestulătoare, și tot așa și apele curgătoare, necesare producției industriale. Producția va înregistra mulți factori cu valoare stimulativă: agricultura modernă; inteligența tehnică; infrastructura de bună calitate, pe spații relativ mici, cu cât mai multe posibil căi de navigație fluvială, iar foarte curând calea ferată, ca legătură simbolică, și curând reală între fier și cărbune; o piață

internă unificată, care se va extinde prin uniunea reală dintre Anglia și Scoția (1707); Portugalia ca prima piață externă constantă pentru desfacerea produselor manufacturiere, iar mai târziu industriale engleze (1703); numeroase venituri provenite de peste ocean (colonii, comerțul triunghiular, comerțul cu mirodenii din India). După Restaurație (1660), în Anglia se va institui o relativă pace internă. Unitatea internă, necesară expansiunii în plan extern, va rezulta din interesul comun față de această expansiune, atât economică, cât și maritimă.

Consecințele sociale ale industrializării nu se vor lăsa așteptate: vechile (nobilimea) și noile (negustorimea din orașe, muncitorimea) clase vor fi influențate de relațiile reciproce și de cele cu Coroana; între diferitele zone vor apărea diferențe și tensiuni, care uneori vor degenera chiar în conflicte: începând de atunci industria a devenit un criteriu și un instrument central al politicii moderne – creșterea puterii prin industrializare.

Diferențele de potențial dintre state se vor accentua: ascensiunea Angliei la o poziție de dominare faptică a lumii va căpăta un fundament material prin avansul ei de peste un secol în procesul industrializării („atelierul productiv al lumii"). Dimpotrivă, din motive diferite, Rusia și Franța vor rămâne în urmă. Vidul de putere reprezentat de secole de Germania va primi în urma industrializării un puternic impuls către unificarea politică, aceasta fiind precedată de constituirea unei piețe interne comune (Uniunea vamală germanăDeutscher Zollverein, 1834). Rolul conducător al Prusiei, datorat rămânerii în urmă a Austriei în procesul industrializării, va prejudicia decizia militară și politică de mai târziu (1866). După fondarea Imperiului (1871), Germania va cunoaște un avânt uriaș, ea devenind în scurt timp o mare putere industrială, fenomen cu urmări importante pe plan european și mondial. SUA și Japonia, puteri plasate în extremitățile noului sistem mondial, care se va extinde treptat, își vor începe ascensiunea către statutul de Mari Puteri pornind de la procesul industrializării.

Blocada continentală (1806-1813) și abolirea sclaviei (începând din 1807) vor fi fenomene care vor acompania industrializarea timpurie, ele având efecte uriașe asupra proceselor istorice ulterioare. Industrializarea va da expansiunii europene dincolo de ocean un nou avânt, transformând-o treptat în dominație colonială și imperialism. Ambele forme de dominație vor provoca însă, tocmai pe baza introducerii industrializării și în colonii, nașterea și victoria unui naționalism anticolonial după 1945. De asemenea, efectele pe termen lung ale

industrializării și ale Revoluției franceze vor accelera dispariția Imperiului otoman și escaladarea naționalismului în rândul popoarelor europene lipsite de statalitate, mai precis în rândul celor cuprinse până atunci în mari structuri de putere dinastice.

În ultimă instanță, marile revoluții și ascensiunea mișcării muncitorești europene nu pot fi nici gândite și nici înțelese în afara procesului de industrializare. Marx și Engels, care au trăit în centre industriale timpurii, își vor extrage materialul de analiză și impulsul pentru acțiunea lor declarat reformistă din consecințele industrializării. Analiză istorică a acestor consecințe va constitui baza concepției lor despre lume. Nucleul analizelor marxiste va fi format din marile crize economice, care prin anvergura căpătată în jurul anului 1847 vor pregăti nemijlocit Revoluția de la 1848, la rândul ei aceasta declanșând alte evenimente. În același timp, industrializarea va face posibil noul sistem atlantic, dominația noului Occident față de vechiul Orient, afirmarea unor continente izolate până în Epoca modernă, precum America și Australia, care vor deveni o prelungire a Europei.

94. Împărțirile Poloniei, de la 1772 până la 1795 împărțirile Poloniei reprezintă un caz tipic de coroborare a factorilor care au acționat pe termen lung (structurali) și a celor care au acționat pe termen scurt. Acești factori au avut atât o natură socio-economică, cât și una politică (internă și externă). Preistoria lor coboară până în Evul Mediu târziu și la începuturile Epocii moderne. Ei vor fi exacerbați în epoca Revoluției franceze, iar efectele lor se vor manifesta chiar și asupra Poloniei și Europei contemporane.

Brandenburgului.

Se impune prin forțe proprii.

Al Poloniei (până în 1733): alegere controversată – război civil. 1700 Războiul nordic (până în 1721): Polonia este ruinată. 1704 (Contra-) regele polonez Stanislaw Leszczynski (până în 1709) este susținut de către suedezi – război civil. 1709 Victorie a rușilor la Poltava: Leszczynski este eliminat, August al ll-lea redevine rege (până în 1733).

Dreptul de veto!) – interzicerea reformelor. 1733 Moartea lui August al ll-lea: August al lll-lea (până în 1763);

Leszczynski contra-rege: război civil, războiul polonez pentru succesiunea la tron (până în 1735). 1756 Războiul de 7 ani (până în 1763): Polonia devine bază militară și teritoriu de tranzit pentru Rusia în drumul ei împotriva Prusiei.

„Seimul mut” de la Grodno: cele mai multe reforme sunt abrogate. Revolte în Varșovia și în Vilnius.

Monarhia electivă poloneză, un fel de republică nobiliară, se va caracteriza prin preponderența nobililor în raport cu Coroana. În lunga perioadă în care țara fusese lipsită de administrație centrală (1138-1320, 1370-1386), nobilimea a monopolizat puterea în stat și în societate. Acest monopol va fi întărit prin actele de la Kaschau (Cașovia) (1374) și Radom (1505). Trecerea la monarhia electivă va fi sintetizată de către puterea nobiliară din punct de vedere constituțional prin Articuli Henriciani (1573), drepturile nobiliare crescând și mai mult în contextul crizei generate de revolta lui Chmielnicki – Hmelnițki (1648-1654) în jurul problemei dreptului de veto (1652): fiecare membru al Seimului putea bloca prin vetoul său o decizie a parlamentului. Astfel, parlamentul s-a dizolvat și, în plus, toate deciziile sale anterioare au fost anulate. După ce parlamentul s-a „dezbinat”, „confederațiile” s-au întâlnit, găsind ad hoc o soluție de compromis.

Deoarece ulterior toate parlamentele poloneze vor fi „dezbinate”, Polonia va deveni neguvernabilă, atrăgând prin vidul de putere intervenția puterilor. Polonia va pierde Prusia în favoarea Brandenburgului (1660), Smolenskul și Kievul (1667) în favoarea Rusiei. Ultima demonstrație de forță militară a vechii Polonii va fi contribuția ei în poziție de conducere la ridicarea asediului Vienei (1683). Această acțiune va fi condusă de către Ioan al IH-lea Sobieski (1674 până în 1696), ultimul rege de origine poloneză urcat pe tron prin propriile forțe. După moartea sa (1696) următoarele alegeri regale vor fi în două rânduri disputate de două tabere, conducând la războaie civile și la intervenția forțelor externe. Stanislaw Leszczynski, contra-regele local, va eșua în două rânduri în fața candidaților veniți din Saxonia și susținuți de către Rusia, August al II-lea și August al III-lea (1709,1734).

După devastările și pierderile economice suferite în urma războaielor desfășurate în același timp împotriva Rusiei (1654-1667) și a Suediei (1655-1660), Războiul nordic și cel de șapte ani vor zdrobi complet Polonia și vor ruina „economia poloneză”, devenită de atunci proverbială. Războiul nordic va pecetlui și din punct de vedere politic destinul Poloniei: staționarea permanentă a trupelor rusești pe teritoriul țării (1716) îi va anula libertatea de acțiune, pacea de la

I

Nystad (1721) va consfinți, prin garantarea internațională a constituției poloneze, haosul, neguvernabilitatea și imposibilitatea

reformelor: puterile vecine nu doreau reforme care ar fi putut scoate țara din vidul de putere.

Moartea lui August al III-lea (de Saxa) (1763) va fi premisa unei noi etape a războiului civil: „Familia" împotriva „Patrioților". Situația a fost atât de încâlcită, încât nu poate fi clarificată cu lux de amănunte în cadrul acestei schițe. „Familia", unul dintre cele două partide ale nobilimii, avea ca nucleu familia de magnați a Czartoryskilor. Ea era orientată către Rusia, către reforme, pe care însă dorea să le realizeze cu sprijin rusesc. Împotriva acestui partid se va afirma cel al „Patrioților", care aveau o aripă orientată împotriva toleranței față de cei care nu erau catolici și a menținerii dreptului de veto. Și aceștia se bazau pe sprijinul rusesc. „Sprijinită" de trupele rusești, „Familia" va reuși să impună alegerea candidatului propriu, Stanislaw Poniatowski (1764 până în 1795). Încercarea acestuia – în ciuda interdicției de a introduce reforme impusă de către puteri – de a desființa dreptul de veto va fi de natură să-i divizeze pe „Patrioți": o parte dintre aceștia vor constitui Confederația de la Radom (1767), susținută de către Rusia, iar ceilalți vor constitui Confederația de la Bar (1768). În acest mod se va ajunge la un război civil generalizat. În est, țăranii ortodocși se vor ridica împotriva proprietarilor de pământuri catolici. Trupele rusești vor interveni împotriva Confederației de la Bar, care la rându-i va chema în ajutor Franța și Imperiul otoman. În spiritul anarhiei generale, Rusia, Prusia și Austria vor proceda la prima împărțire a Poloniei (1772): Polonia va pierde teritorii în cadrul cărora polonezii vor constitui minoritatea conducătoare.

În cadrul nucleului redus semnificativ al Poloniei se va impune un val reformist (începând din 1773), val impus preponderent de către „Patrioți". Cea mai importantă realizare a acestei mișcări va fi Constituția de la 3 mai (1791), plasată deja sub auspiciile Revoluției franceze. Împărăteasa Ecaterina a Ii-a (1762 – 1796) se va teme de răspândirea „ciumei franceze" peste Vistula și va pregăti, cu ajutorul Confederației de la Targowica (1792), intervenția și prin aceasta cea de-a doua împărțire a Poloniei, de astă dată numai cu Prusia (1793). În cadrul Poloniei neocupate se vor face presiuni pentru anularea tuturor reformelor. Revolta lui Kosciuszko (1794) va fi înfrântă fără drept de apel de către puterile interesate și va oferi prilejul celei de-a treia împărțiri a Poloniei (1795), împărțire ale cărei clauze vor fi modificate mai târziu, la Congresul de la Viena (1815), în favoarea Rusiei. Prin dispariția statului polonez va lua naștere în Europa problema poloneză. Din emigrație, prin

Legiunea poloneză (1797) și prin numeroase revolte, polonezii vor încerca fără încetare de atunci să-și refacă statul independent: „Jeszcze Polska nie zginela!” – Polonia nu este încă pierdută!

95. Problema orientală:

Europa în labirintul unei crize prelungite, de la 1774 până la 1923

Strâns legată din punct de vedere temporar și faptic de împărțirea Poloniei și de problema poloneză este ceea ce se numește „Problema orientală” – plasată între pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774) și cea de la Lausanne (1923). Ambele date cheie sunt fața văzută a unor procese complexe, pline de semnificație pentru istoria universală. Plasarea în același context istoric a problemei poloneze și a celei orientale este legată de motivele care au determinat cel de-al treilea război ruso-turc, decisiv pentru stabilirea raporturilor de forțe dintre cele două puteri: intervenția otomană în cadrul complicațiilor poloneze în favoarea Confederației de la Bar (1768) va fi punctul de plecare al celui de-al treilea război ruso-turc (1768-1774). În miezul războiului, deconspirarea ambițiilor Rusiei de a ocupa Principatele Române (Moldova și Țara Românească), ca etapă în efortul de acaparare a Constantinopolului, va determina Austria și Prusia să intervină pentru menținerea Imperiului otoman, prin dejucarea planurilor Rusiei de a ocupa cele două principate. Pentru aceasta, ele vor folosi împărțirea Poloniei ca un mijloc de deturnare a atenției Rusiei, concentrată în direcția obținerii dominației asupra strâmtorilor. Ele vor invita într-un fel Rusia să participe la împărțirea Poloniei (1772). După sfârșitul războiului, Rusia va deschide, la Kuciuk-Kainargi, Problema orientală (1774).

Aspectele delicate care formează substanța Problemei orientale se constituie într-un continuum al politicii europene, prelungit de-a lungul a 150 de ani, consecințele târzii ale acestui complex problematic resimțindu-se din plin și în epoca contemporană – conflictul din Orientul Apropiat, problema armeană, conflictul din Kosovo, conflictul dintre Grecia și Turcia asupra Ciprului, războiul din Iugoslavia. În același timp, trebuie urmărită cu atenție relația dintre Problema orientală și alte probleme (de exemplu, problema românilor și cea a polonezilor după succesivele împărțiri ale Poloniei).

Trecere liberă a vaselor rusești prin Strâmtori. 1781 Proiectul grec: cucerirea Constantinopolului; crearea unui imperiu grec sub patronat rusesc devine țelul politicii rusești. 1783 Teritoriile tătarilor din Crimeea sunt anexate de către Rusia. 1787 Al patrulea război ruso-turc (până în 1792).

Problema orientală

Revolta sârbilor, condusă de Karagheorghe (până în 1813). 1806 Al cincilea război ruso-turc (până în 1812). 1812 Pacea de la București, dintre Rusia și Turcia: Rusia domină Gurile

Dunării.

Revoltă a ienicerilor.

Dependent de Rusia (până în 1841). 1839 Perioada tanzimatului: noi reforme; a doua criză orientală (până în

1841). Franța îl sprijină pe Mohammed Aii împotriva sultanului. 1841 Tratatul londonez asupra Dardanelelor. Strâmtorile sunt închise pentru navele de război străine: Rusia este forțată să bată în retragere.

Pacea de la Paris: Imperiul otoman intră în concertul Puterilor, garantându-i-se integritatea teritorială. 1859 Construirea Canalului Suez (până în 1869): Egiptul se îndatorează.

Prima Constituție: Imperiul otoman devine monarhie constituțională (până în 1878).

Constituția lui Abdul Hamid al ll-lea (1876-1909) este abrogată.

Războiul de anexiune a Bosniei. 1912/1913 Al doilea război balcanic: Turcia pierde teritoriile europene până în

Tracia estică (Adrianopole).

Problema orientală poate fi înțeleasă ca o agonie prelungită a Imperiului otoman. Defensiva Imperiului otoman va începe prin eșecul înregistrat la porțile Vienei (1683). El se va retrage mai întâi din Austria în urma a opt războaie, desfășurate între 1787-1791 în cadrul mai larg al celui de-al patrulea război ruso-turc (1787-1792). După ce Rusia va prelua dominația asupra Principatelor dunărene și după Revoluția franceză, Austria va rămâne pasivă, astfel încât Rusia, folosind ca vârf de lance mișcarea slavilor sudici, va pregăti sistematic dezintegrarea Imperiului otoman. După pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774), Problema orientală se va contura în toată concretețea ei: ce se va întâmpla cu Imperiul otoman, cu poporul imperial turc și cu minoritățile sale neturce? Ca urmare a acestei întrebări-vor apărea altele și mai complexe, vizând problema slavilor sudici, a grecilor și a armenilor: cum vor ajunge slavii sudici, grecii și armenii să-și constituie propriile state?

Înfrângerile militare ale secolului al XVIlI-lea vor favoriza în primul rând reforme structurale ale armatei și preluarea metodelor de război europene moderne, începând cu Mahmud al II-lea (1808-1839) se va impune tot mai pregnant necesitatea de a promova reforme structurale profunde ale administrației centrale și din provincii, în domeniul fiscal și

în învățământ, după modelul vestic, pentru a putea menține imperiul. Sub presiunea permanentă a expansiunii ruse, simbolizată în Proiectul grecesc (1781), iar mai târziu combinată cu influențe ale Revoluției franceze, în Imperiul otoman vor izbucni numeroase revolte. Acestea se vor produce în special în Balcani, însă se vor extinde și în Liban (1858-1861) și în Armenia (1862). Revolta sârbilor din 1804 nu va mai fi sprijinită de către Austria, ci de către Rusia, care va găsi astfel un prilej pentru al cincilea război ruso-turc (1806-1812). În Urma unui al doilea episod conflictual, Serbia va deveni autonomă în 1817. Ea va deveni astfel motorul mișcării naționale a slavilor sudici, orientată la început împotriva otomanilor, iar mai târziu împotriva Austro-Ungariei.

Structura de millet definită pe baze religioase va fi distrusă, ea alunecând rapid către confesionalism și naționalism, a căror exacerbare va conduce la masacre în toate taberele. Prima fază a modernizării otomane se va sprijini ideologic pe conceptul de osmanism {osmanlilik): elita modernistă din epoca tanzimatului (începând din 1839) voia să dezvolte o conștiință civică națională și statală comună, pentru a utiliza constructiv mișcările separatiste ale popoarelor creștine din imperiu. Mișcarea tineretului osman (începând din 1865) va apărea ca reacție la o europenizare în spirit democratic și o secularizare conduse cu prea mare lentoare, chiar dacă în spiritul progresului, al parlamentarismului și al constituționalismului. Atunci când osmanismul oficial nu a mai putut menține imperiul în Balcani, Abdul Hamid al II-lea (1876-1909) a încercat să mențină unitatea prin promovarea panislamismului (unirea popoarelor musulmane împotriva expansiunii creștine), ca mijloc de legătură între turci și arabi, menit să neutralizeze în același timp și naționalismul arab în plină ascensiune. Ideologia panturcă rezultată de aici, promovată de către Junii turci (începând din 1894), se va baza pe naționalismul etnic turc. Prin revoluția Junilor turci din 1908, aceștia se vor întoarce la Constituția (suspendată în 1878) din 1876, sprijinindu-se din punct de vedere ideologic la început pe Franța și Anglia, dar ulterior pe structurile de putere politică ale Germaniei. Ca „Partid al unității și progresului", în timpul primului război mondial ei vor exrcita de facto o dictatură de tipul partidului unic.

Junii turci au dorit să combine reformele structurale, parlamentarismul și democrația vestice cu meținerea Imperiului otoman, bazat de astă dată pe un naționalism turc provenit în primul rând din pierderile traumatice de teritorii și oameni (masacre) în Balcani (1877/1878). În special preluarea unui naționalism integral de expresie

iacobină („O națiune indivizibilă”) va stimula campania turcă de asimilare, campanie dusă împotriva limbilor, a culturii și a religiei celorlalte popoare. Armenii vor fi primii care vor suferi efectele acestei politici: după revolta armeană din 1862, conflictele vor fi escaladate, ajungându-se la masacrele armenilor din 1895/1896 și 1915/1916. Naționalismul arab va irumpe pentru prima dată semnificativ în timpul primului război mondial, prin revolta arabă (1916/1917).

Din perspectiva relațiilor dintre statele Europei, Problema orientală are o semnificație fundamentală într-o epocă ce se întinde de la războiul de independență al Greciei (1821-1829), până la primul război mondial: începând din 1774, Imperiul otoman devenise un uriaș vid de putere, a cărui ocupare parțială prin cedări teritoriale ce se vor prelungi până în 1913 va acționa ca un ventil de siguranță pentru tensiunile intereuropene. Pe de altă parte, Marile Puteri vor aștepta ca la moartea „bolnavului de la Bosfor” (Nicolae I) să izbucnească un război general pe teritoriul lui. O serie de revolte (1831-1833,1839/1840,1862,1875-1878) și de războaie (1806 până în 1812,1821-1829,1828/1829,1853-1856,1876-1878,1911/1912,1912/1913) vor contribui la declanșarea primului război mondial, prin atentatul de la Sarajevo, ca efect pe termen lung al Problemei orientale.

Interese de diferite naturi vor determina poziții diferite ale Marilor Puteri față de această problemă: Rusia va contribui în mod fățiș la distrugerea Imperiului otoman. Sfânta Alianță se va sfărâma pentru prima dată în contextul legat de războiul pentru independență al Greciei, în care Anglia, Franța și Rusia au intervenit pentru Grecia (1827), în timp ce Austria a încercat fără succes să-1 ajute pe sultan prin intervenția din Egipt. Altfel, Franța va sprijini adesea Imperiul otoman, iar după Pacea de la Adrianopole (1829) și Anglia, împotriva expansiunii ruse. Dintre noile state naționale, Italia va dori să-și rezerve un loc în cadrul acțiunii de distrugere a Imperiului otoman, în timp ce Germania va încerca, prin drumul către Bagdad, prin ajutorul economic și militar să stabilizeze Imperiul otoman și să-1 acapareze de facto. Prin susținerea de către Junii turci a Germaniei și apoi prin intrarea în război (1914), sprij inul acordat Imperiului otoman de către englezi și francezi în lupta împotriva Rusiei va lua sfârșit. Sinteza acestor evoluții de lungă durată va fi elaborată în contextul dezbaterilor legate de pacea de la Lausanne (1923).

96. Noua Europă I:

America Latină, de la 1492 până la 1789

Ceea ce europenii au numit „Lumea Nouă”, a fost gândit la început ca o nouă Europă colonială, eliberată de multe dintre condiționările vechiului continent. Ambele nume oficiale primite în cadrul imperiului colonial spaniol trădează din plin specificul relațiilor istorice dintre cele două continente – „Las Indias” (Indiile) și „Conquistas” (Cuceririle), ca o continuare dincolo de ocean a „Reconquistei” spaniole încheiate în 1492. Numele primite de orașele nou fondate și de regiunile nou explorate sunt semnificative – Hispaniola (=Mica Spanie), Venezuela (=Mica Veneție), Noua Anglie, Nova Scoția (=Noua Scoție), Nouvelle (=Noul) Orleans, Noul Amsterdam (=New York). Luarea în posesie a celor două continente americane se va produce prin cea mai semnificativă emigrare cunoscută după colonizarea greacă a Orientului Apropiat, apărută în urma marșului lui Alexandru. În realitate, din deplasarea granițelor civilizației europene, prin contactele dintre greci și popoarele care locuiau diversele teritorii va rezulta, în straturi evolutive succesive, ceva cu totul nou. Același lucru se va întâmpla și în America modernă, ale cărei rădăcini europene pot fi identificate în utilizarea unui număr mare de limbi provenite de pe bătrânul continent – spaniola, portugheza, engleza și în unele regiuni franceza – limbi care vor cunoaște însă variante americane.

Noua Europă va rămâne în mod evident legată pe termen lung de Vechea Europă, atât în plan cultural, cât și economic: războaiele hegemonice europene din secolele XVII și XVIII vor căpăta dincolo de ocean o coloratură hegemonic-colonială. Structura internă a coloniilor va reflecta structuri proprii „țărilor-mamă”. Astfel, în lucrarea „Despre democrație în America”, Tocqueville va considera Statele Unite ca un reflex al dezvoltării parlamentarismului în Anglia. Dimpotrivă, prin cucerirea independenței America Latină se va cufunda în dictatura impusă de către elita fondatoare constituită din conquistadori, proces ascuns sub masca constituționalismului, susținut continuu de către democrația prezidențială americană. Și din punctul de vedere al puterii politice, America Latină (de Sud și Centrală) și America de Nord, de expresie covârșitor engleză, vor reproduce mutarea centrului de greutate petrecută pe teritoriul european după 1492, dinspre sud (Mediterana), către nord (Marea Baltică și Marea Nordului), în special după Revoluția industrială. Ca urmare a acestui fenomen, America Latină va urma o pantă descendentă, pierzând treptat poziția economică conducătoare deținută în secolele XVI și XVII (zahăr!) și ajungând în secolul XX în rândul țărilor „în curs de dezvoltare”. Această evoluție a situației pe teritoriul american va fi paralelă cu pierderea de către Portugalia și

Spania a statutului de mari puteri maritime. Evoluția istorică a Americii de Nord și a celei Latine trebuie înțeleasă în aceste coordonate.

Procesului de înrobire din Paraguay (până în 1757). 1697 în Brazilia se descoperă aur (Minas Gerais). 1703 „Tratatul lui Methuen”: Portugalia plătește importul de mărfuri englezești cu aur (mai târziu diamante) adus din Brazilia. 1713 Pacea de la Utrecht: „Annual Ship” al Angliei în Portobello sparge pentru prima dată monopolul spaniol asupra comerțului colonial. 1728 în Minas Gerais (Brazilia) sunt descoperite diamante. 1759 Interzicerea iezuiților în Portugalia, din cauza opoziției lor față de abrogarea concesiilor făcute în 1588. 1778 Este permis comerțul liber între Spania și coloniile sale.

Un proces fundamental pentru evoluția istorică a continentului american este împărțirea acestuia între imperiul colonial spaniol și cel portughez. În cadrul coloniilor spaniole se vor constitui patru viceregate, care la rândul lor vor cunoaște alte forme de divizare administrativă – Noua Spanie (Mexic, 1535), Peru (Lima, 1543), Noua Granada (Santa Fe de Bogota, 1717/1739), Rio de la Plata (Buenos Aires, 1776). Portugalia va prelua Brazilia (Guvernul general al Băniei, 1549), care va deveni viceregat în.1763, având capitala la Rio de Janeiro. Mai devreme sau mai târziu vor apărea, ca pretutindeni în coloniile transoceanice, tensiuni și conflicte între Coroană, reprezentată de către funcționarii coloniali europeni, care nu dețineau postul în colonii decât pentru o perioadă determinată și populația provenită din europenii născuți între timp în colonii („creolii”).

Cel mai important centru economic va fi plasat la început în Caraibe, cu economia de plantație bazată pe munca cu sclavi, preluată din Marea Mediterană, trecând peste Africa și peste grupul de insule constituit din Canare, Capul Verde, Azore, Madeira. Începând din 1505 vor fi introduși pe plantații sclavi proveniți din Africa neagră. Conform liniei de divizare conturată încă din 1494, Africa va deveni sursă de sclavi pentru jumătatea de lume portugheză. Din acest motiv, portughezii vor deveni la început cei mai mari ofertanți de sclavi africani, ei fiind ulterior depășiți de olandezi, apoi de francezi și de englezi. La periferia Caraibelor, în apropierea teritoriilor dominate de către spanioli, ei vor construi propria colonie subtropicală, de tip plantație sclavagistă, pe care o vor aproviziona începând din secolul al XVII-lea cu sclavi proveniți din punctele de sprijin de pe coastele interioare vest-africane și exploatați în regim „național”. Caraibele vor fi prin producția de trestie de zahăr și de alte „mărfuri coloniale” (bumbac, cacao, indigo, orez) cel mai important

centru extraeuropean, dominat de către europeni în cadrul procesului protoindustrializării și al Revoluției industriale.

America Latină

Foarte curând vor apărea alte două puncte de rezistență ale puterii coloniale spaniole: în centrele imperiale de civilizație și putere – încă subzistente ale vechii Americi, cel aztec (Mexic) și cel incaș (Peru/Bolivia), spaniolii vor înlocui în calitate de nouă aristocrație dominantă (în 1524, după Hispaniola, spaniolii emigrați vor căpăta în mod automat titluri nobiliare), nobilimea locală, pe care, așa cum se întâmplă de obicei în cadrul proceselor de cucerire, o vor integra în propriile structuri nobiliare. De la imperiile prăbușite, spaniolii vor prelua munca forțată (mita), ca obligație a țăranilor care nu erau liberi. În Anzii superiori și în Mexic ei vor câștiga prin descoperirea unor bogate mine de argint (1547,1548) o bază economică solidă a imperiului lor colonial, descoperire care va avea efecte de lungă durată pentru Europa aflată în plin proces de modernizare. Argintul americano-spaniol va oferi, o dată cu inflația pe termen lung pe care o va provoca, și una dintre premisele continuității procesului de trecere a Europei vestice de la protoindustrializare la Revoluția industrială, într-un plan mai larg, aceasta va însemna trecerea de la Revoluția engleză la cea franceză. Noul sistem numit encomienda va fi o combinație între principiile feudale și cele centraliste, combinație deja probată la scară mică în Spania prin Reconquista.

În cadrul unui sistem economic puternic centralizat, caracterizat de mercantilism și protecționism, coloniile spaniole (și Brazilia) vor fi spații economice foarte strict supravegheate, accesibile numai puterii coloniale tutelare. Instanțele centrale de control al monopolului strict al Coroanei asupra comerțului cu America vor fi: în Spania, Casa de Contratacion din Sevilla (1503-1776), iar în Portugalia Casa da India din Lisabona (1503-1808).

În colonii, reprezentanții Coroanei și cei ai creolilor vor susține interese diferite – Coroana folosea exploatarea coloniilor ca sursă de materii prime și ca piață suplimentară pentru produsele din țara-mamă, în timp ce creolii doreau să dezvolte o economie proprie, independentă, pentru a menține cât mai multe bogății cu putință în țară. Din diferențele dintre interesele societăților coloniale și cele ale societăților invadatoare se vor produce, ca urmare a Iluminismului, a fondării SUA, a Revoluției franceze și a cuceririlor napoleoniene, mișcări (1808-1826) care vor milita pentru câștigarea independenței față de Spania și Portugalia, în

plan intern se vor menține totuși stratificările în „caste” (castas), specifice primelor societăți coloniale moderne: primii veniți (conchistadorii, nobilimea-„Mayflower”) constituiau vârful societății, cei veniți mai târziu se vor ordona ierarhic sub aceștia. Sub prima castă erau plasați metișii, fiecare preluând apartenența „sanguină” europeană, iar cel mai jos erau plasați sclavii (negri) și simplii indios. „Sălbaticii” erau (și sunt) plasați în afara societății omenești.

O primă breșă în cadrul piețelor coloniale închise va fi realizată de către Anglia în mod indirect, prin tratatul pe care-l va încheia cu Portugalia, Tratatul Methuen (1703). Prin acesta, Anglia va face din Portugalia o piață de desfacere la nivel național pentru produsele industriei sale în plină dezvoltare, în timp ce Portugalia plătea prin vinurile sale (vin portughez) și prin aur, iar mai târziu chiar și prin diamante aduse din Brazilia (Minas Gerais). De o manieră mai directă, însă doar punctuală, Anglia va sparge monopolul Coroanei spaniole prin Pacea de la Utrecht, la sfârșitul războiului de succesiune la tronul Spaniei (1713). Prin „Annual Ship” Anglia putea să pătrundă o dată pe an cu mărfurile sale în portul Portobello. Reformele iluministe vor pennite comerțul liber cel puțin între Spania și coloniile sale (1778), prin dinamica sa acesta contribuind după 1789 la pregătirea mișcării de independență.

97. Noua Europă II: începuturile SUA, de la 1607 până la 1787 în timp ce Rusia își continua procesul de extindere către vest și către sud, în America de Nord vor apărea tensiuni, care vor fi legate de expansiunea Angliei peste ocean. În urma războiului de independență american (1775-1783) va lua naștere SUA, eveniment istoric cu efecte profunde, care din această cauză va fi numit și Revoluția americană.

Quartering Act: pentru nevoile de încartiruire a soldaților englezi în hoteluri și pensiuni. Stamp Act Congress în New York.

Începuturile SUA

Cele treisprezece colonii nord-americane vor fi concepute ca așezări coloniale clasice (1607-1733). Ele își vor extrage dinamica din populația crescândă (emigranți, creștere naturală), creșterea economică și expansiunea teritorială. Ca și în Siberia, densitatea redusă a populației va conduce la perspectiva expansiunii de la ocean la ocean, care va conduce la completarea „Manifest Destiny” al viitoarei națiuni americane. Din cauza întinderilor uriașe coloniile se bucurau deja de facto din timpul lui „Glorious Revolution” (1688) de autonomie internă.

Conflictul va fi declanșat în urma maifestării intenției Angliei de a implica coloniile în acoperirea costurilor Războiului de șapte ani (1756-1763) prin mărirea impozitelor; în același timp, cucerirea Canadei a servit și interesele coloniștilor. Prima nemulțumire va fi provocată de Proclamația regală, care pentru a-i sprijini pe indieni interzicea provizoriu coloniștilor albi accesul în teritoriile de dincolo de Alleghanie-Kammes (1763). Măsurile engleze-Sugar Act, Colonial Act (17'64), Stamp Act, Quartering Act, Townshend Acts (1767) – vor stârni reacții de neacceptare a noilor prevederi. Chiar și retragerea lor (1766/1770), cu menținerea doar simbolică a impozitelor pentru ceai, va detensiona doar aripa conservatoare, deoarece Coroana va menține prin Declaratory Act (1766) dreptul suveran al țării de origine de a emite legi și de a ridica impozite din colonii. Dimpotrivă, revolta coloniștilor se va întemeia pe principiile lui „Glorious Revolution", ale constituționalismului liberal și ale raționalismului iluminist, principii formulate cel. Mai radical de către Thomas Paine („Common Sense", 1776), și sintetizate de sloganul „No taxation without representation".

După o primă ciocnire la Boston (1770), Tea Party („Partida de ceai") (1773) din același oraș va declanșa avalanșa: guvernul va închide portul Boston, va limita dramatic autonomia Massachusetts-ului și va prelungi provincia Quebec spre sud, până în Ohio (1773). În semn de protest, va fi organizat primul Congres Continental, la Philadelphia și se va adopta o listă de revendicări față de Coroană (1774). Prin luptele de la Lexington și Concord dintre trupele engleze și milițiile coloniale va începe de fapt Războiul de independență (1775), dus de partea americană de Continental Army, sub conducerea lui George Washington. După „Declarația de independență" (1776) vor lua naștere cele treisprezece noi state ale SUA, reunite la început sub forma unei Confederații mai restrânse (1777).

Ajutorul variat din exterior va fi decisiv: Franța va aloca în secret ajutoare financiare și materiale (1776), pentru a se răzbuna astfel pe Anglia pentru pierderea Războiului de șapte ani. Ea va intra în mod deschis în război printr-un tratat comercial și de alianță orientat împotriva Angliei (1778), fiind urmată un an mai târziu de Spania (1779). La acestea se adaugă neutralitatea maritimă inițiată de către Rusia (1780-1783): Anglia va pierde temporar dominația maritimă. Pe uscat, evenimentul decisiv îl va constitui capitularea trupelor engleze la Yorktown (1781). În cadrul Păcii de la Versailles, (1783) SUA va fi recunoscută chiar și de către Anglia.

Fondarea primei mari Republici a avut în Europa un adânc efect asupra ruginitului Vechi Regim, întărind critica absolutismului, mai ales printre francezii care au luptat pentru SUA, cum a fost cazul lui Lafayette. În plus, costurile intervenției vor crește și mai mult datoriile statului francez, astfel încât Războiul de independență al Americii va contribui indirect la izbucnirea Revoluției franceze.

Pentru istoria Imperiului colonial britanic, pierderea celor treisprezece colonii se va constitui într-un moment foarte greu. Experiența amară va determina mai târziu o mai mare flexibilitate față de revendicările politice ale altor colonii. Către sfârșitul războiului de independență Anglia va recunoaște autonomia Irlandei {Grattan's Parliament, 1782). Ca o compensație pentru pierderea celor treisprezece colonii nord-americane, Anglia va intensifica colonizarea abia descoperitei Australii, la început ca o colonie pentru pușcăriași (1788).

Între timp, constituirea SUA va fi definitivată: după o severă criză financiară și de încredere, Adunarea Constituantă din Philadelphia va da o nouă constituție, care va transforma SUA dintr-o confederație în sensul larg al termenului, într-un stat federal (uniune) bine închegat (1787). Ea dădea președintelui o poziție puternică, ca un fel de înlocuitor al monarhului, ales pe o perioadă de timp. Concomitent, se vor crea premisele viitoarelor conflicte: noua constituție era amenințată de refuzul statelor sudice de a aboli sclavia. Tensiunea a fost dezamorsată printr-un compromis în trei puncte, care mai târziu va fi modificat și

Vechiul Regim prelungit (1820; 1850): conform clauzelor constituției, la numărarea mandatelor pentru Camera Reprezentanților 3/5 dintre acestea vor reveni statelor sudice, care susțineau sclavia, astfel încât sudul va obține o superioritate politică; Ordonanța nord-vestică va aboli sclavia din noile teritorii nord-vestice; utilizarea sclavilor nu va mai fi permisă decât până în 1807. Tensiunile generate de problematica sclavilor vor fi escaladate în cadrul războiului civil american (Războiul de secesiune) (1861-1865), iar ulterior în cadrul conflictelor legate de poziția afro-americanilor liberi (după 1865).

98. Vechiul Regim și Revoluția franceză, de la 1715 până la 1789

Ceea ce se numește – după Revoluția franceză – Vechiul Regim (Ancien Regime) poate fi caracterizat drept perioada care precede o mare revoluție, perioadă ale cărei începuturi sunt de altfel foarte greu de precizat. Pentru Franța, începuturile acestei perioade pot fi legate de moartea „Regelui-soare”, Ludovic al XIV-lea (1715), chiar dacă această dată este utilizată mai mult în sens simbolic. Alte premise, anterioare

acestui eveniment, pot fi căutate până în Evul Mediu. Dacă avem în vedere o perioadă anterioară mai scurtă, trebuie să luăm în considerație premisele generale la nivelul continentului european. O analiză competentă și încă neegalată ne oferă încă din 1856 Alexis de Tocqueville („U Ancien Regime et la Revolution", „Vechiul Regim și Revoluția"), lucrare pe care cei interesați ar trebui să o consulte încă de la începutul cercetărilor lor.

Se va crea cale liberă pentru monarhia absolută. 1713/1714 încercarea Franței de a-și impune hegemonia eșuează: în urma războiului de succesiune din Spania, datoria statului crește de douăzeci de ori. 1715 Moartea lui Ludovic al XlV-lea – figura simbolică (în ultimă instanță urâtă) a absolutismului. 1738 Corvee: muncă forțată cu termene precise pentru construirea de străzi (până în 1787). 1748 Pacea de la Aachen: încă un insucces de politică externă al monarhiei.

Montesquieu publică „Spiritul legilor": separația puterilor – critică a absolutismului.

Raționalismului. 1763 Pacea de la Paris: eșec în fața Angliei în privința teritoriilor de peste ocean. 1774 Turgot devine ministru de finanțe (până în 1776): primele reforme.

Adunările Provinciale: se face apel la Stările Generale.

Stările Generale sunt convocate; Necker devine din nou ministru de finanțe (până în 1790); a doua Adunare a notabililor la Versailles – fără rezultate; sunt dublate mandatele pentru Starea a treia în cadrul Stărilor Generale („doublement des Tiers"); Recoltă proastă.

Cauzele interne pe termen lung ale Revoluției franceze pot fi urmărite în contextul ascensiunii monarhiei la dimensiunea ei absolutistă și al crizei acesteia după eșecul pretențiilor hegemonice europene (1713/1714). Eliminarea Stărilor Generale după întrunirea din 1614 și victoria Coroanei asupra Frondei (1648-1653) vor modifica poziția marii nobilimi („noblesse d'epee") și a nobilimii funcționărești din orașe („noblesse de robe"), care își avea bastioanele în administrație și în „Parlamente" (tribunale). Venalitatea funcționarilor a permis o mobilitate socială foarte redusă, proiectând întreaga clasă într-o amorțire oligarhică și făcând-o incapabilă de reforme structurale; cea mai importantă problemă ar fi fost aceea a suprimării privilegiilor legate de fiscalitate. Din clasele superioare privilegiate făceau parte și arendașii de impozite și persoanele care acționau în cadrul monopolului regal, ca parte a sistemului mercantilist. Marii nobilimi îi era interzisă, ca de altfel pretutindeni pe continent (spre deosebire de Anglia) activitatea

economică directă, ca fiind contrară rangului. Ludovic al XlV-lea îi va smulge și ultimele funcții sociale, legate de rolul tradițional de clasă conducătoare la nivel regional. El va obliga astfel nobilimea să fie prezentă în permanență la Curtea regală, făcând-o complet dependentă de rege: nobilimea va deveni aproape parazitară – ea va avea doar privilegii, fără a desfășura o activitate corespunzătoare (administrativă sau de altă natură) pentru societate.

Țăranii francezi erau liberi încă din Evul Mediu, motiv pentru a urî și mai mult relațiile feudale încă existente, mai ales atunci când acestora li se va adăuga și obligația de a participa fără remunerare la construirea de străzi publice („cor-vee", 1738-1787). În cadrul sistemului mercantilist, în rândurile Stărilor va pătrunde orășenimea implicată în activități economice, care tocmai pentru că aparținea celei de-a treia Stări împărțea cu țăranii povara fiscală, procurând însă o mare parte din împrumuturile statului. Războaiele pierdute și păcile dezavantajoase încheiate după ele (1713/1714,1748,1763) și chiar și succesul împotriva Angliei obținut prin sprijinirea SUA (1776-1783) vor aduce după ele o creștere a datoriilor statului și nemulțumiri față de Coroană. Din acest motiv, orășenimea va extinde treptat discuțiile legate de cheltuielile de stat, acestea devenind parte integrantă a drepturilor politice.

Printre premisele europene ale Revoluției franceze se numără acumularea primară de capital și începuturile industrializării, prelungirea unor efecte negative ale Contrareformei, Revoluția engleză (1640-1660,1688/1669), Iluminismul și raționalismul, războaiele hegemonice europene, și în ultimă instanță efectele inverse ale republicanismului american asupra Franței absolutiste.

În epoca războaielor expansioniste încununate de succes (1667-1697), Franța va fi întărită prin sistemul mercantilist colbertian, însă dificilele pierderi suferite în cadrul războiului spaniol pentru succesiune o vor arunca în urma Olandei și a Angliei. Din acest motiv, Franța va rămâne o țară predominant agrară, situație perpetuată chiar până la începutul secolului XX. Chiar și în epoca în care Franța va fi în plină creștere economică, se va menține o moștenire care va îmbrăca trei forme și care va contribui la izbucnirea revoluției: datorii ale statului mereu crescânde, generate de economia de război și de marile construcții ale epocii absolutiste; muncitori cvasi-proletarizați, concentrați îndeosebi în Paris, fără venituri sigure și suficiente; discreditarea plenară a monarhiei absolute. Prin victoria târzie a Contrareformei (revocarea Edictului din Nantes, 1685), Franța va alunga prin hughenoți cea mai activă parte a

populației. Această acțiune va fi de natură să șubrezească treptat economia țării, așa cum se întâmplase puțin înainte și cu Spania, prin alungarea moriscos (1609-1614).

Revoluția engleză își va pune și ea – în ambele faze – amprenta asupra Franței. Modelul primei faze va fi preluat direct de către revoluționari, prin decapitarea regelui în urma deciziei Parlamentului (Convent) (1649; 1793). „Glorious Revolution" (1688/1689) își va pune amprenta prin vocația sa constituționalistă, care prin idealizarea de către intelectualii francezi (Voltaire, Montesquieu) va evolua către Iluminismul politic. Iluminismul nu va susține sub nici o formă revoluția sau republica, însă prin critica dezvoltată la adresa monarhiei absolute va deschide calea, în ultimă instanță chiar prin Rousseau („Le contrat social", 1762), Contractului social.

Potrivit lui Tocqueville, factorii europeni și cei interni vor evolua de așa manieră încât încă de la 1750 vor conduce în mod irezistibil către revoluție. Factorii de natură economică, cei de natură socială, cât și cei de politică externă vor conduce împreună la paralizia și incapacitatea de acțiune a Coroanei, absolută și atotputernică din punct de vedere teoretic. Această paralizie va fi pecetluită prin refuzul claselor privilegiate de a accepta reducerea, prin reformele fiscale devenite necesare (1787), a privilegiilor de care se bucurau (scutirea de impozite). Convocarea aproape uitatelor Stări Generale (1788) se va suprapune unui faliment financiar și politic al monarhiei absolute. Recolta slabă (1788) și o iarnă deosebit de grea (1788/1789), urmate de revolte generate de foamete vor pregăti la rândul lor materialul social exploziv care va da Revoluției franceze o nouă dimensiune.

99. Între ghetouri și Mesia: evreii în Epoca modernă timpurie, de la 1492 până la 1789

Și Epoca modernă va aduce evreilor catastrofe traumatizante (ebr.: „Shoah"), mergând de la alungarea din Spania (1492), la pogromul din timpul răscoalei lui Chmielnicki (1648-1655) și până la războiul ruso-polonez (1654-1667). Prin patosul său pentru libertate și toleranță, Iluminismul va promite și evreilor un viitor mai luminos. Alungarea acestora din Spania, cel mai puternic centru al evreilor de până atunci, va genera în rândurile lor cea mai mare fisură a Epocii moderne, cea dintre ashkenasim și sefardim – evreii din Germania (1349) și cei din Spania (1492), cu argourile idiș și spaniol (ladino), ca forme primare ale germanei medievale târzii din zona Rinului și Mainului, și cu cel

castilian, amestecate cu elemente ebraice sau preluate din limbi ale populațiilor înconjurătoare.

Urmările sociale și culturale vor fi grave: în Epoca modernă timpurie vor domina sefarzii, încă mai bogați și mai binevăzuți. Dimpotrivă, în urma industrializării, cei care vor cunoaște o ascensiune semnificativă vor fi așkenazii la început în patria lor de origine, Germania, iar după 1933 în SUA, ei devenind liderii evreimii din lumea întreagă, în timp ce sefarzii vor cunoaște un proces de regres. Din diferențele socio-economice vor lua naștere neînțelegeri și

Evreii în Epoca modernă resentimente interiudaice, mergând până la interdicția conubismului (mariaje între membri ai celor două grupuri), măsură care viza de fiecare dată partea inferioară, la început așkenazii, de exemplu în Amsterdam după 1648, iar apoi sefarzii, cum se va întâmpla la început chiar și în Israelul modern, unde se vor produce ciocniri între grupuri din regiuni cu tradiții socio-economice și culturale diferite. Atât în conflictele interne, cât și în cele externe se vor evidenția constantele originare ale „existenței iudaice" (I. Geiss), constante conturate încă din epoca vechiului Orient – constituirea și afirmarea unei identități în contextul unei izolări (voite sau impuse) în „ghetouri mesianice" și cearta cu „lumea" mergând până la asimilarea individuală sau colectivă.

Botezarea forțată sau alungarea evreilor din Spania: sefarzii, la început majoritatea în Imperiul otoman.

Exterminarea iudaismului din Portugalia prin botezul forțat (formal).

„Marranii" (=„porci"), cripto-iudei.

„Geto nuevo" în Veneția: constituirea formală a ghetourilor.

Reforma: atitudine extrem de dușmănoasă a lui Luther față de evrei.

Papa Paul al IV-lea va obține prin forță, printr-o mișcare brutală, organizată brusc, intrarea unui gheto din Roma sub pontificatul său.

Aproximativ 1500 de marrani ajung la Amsterdam.

Sefarzii („portughezii") sunt acceptați în Hamburg.

Revoltă în Frankfurt pe Main împotriva evreilor și a primăriei.

Toleranță religioasă pentru marrani în Olanda: evreii pot practica public iudaismul; cel mai important centru al toleranței va fi Amsterdam.

Pogromul evreilor în cadrul răscoalei lui Chmielnicki, răscoală a cazacilor împotriva Poloniei (până în 1655) și în cadrul războiului

rusopolonez (1654-1667): sunt uciși aproximativ 100000 de oameni. Apar așkenazii, ca refugiați în Imperiul otoman și în vest, în special la

Amsterdam.

Anexarea unor părți ale Lorenei și Alsaciei de către Franța: pentru prima dată după 1394 evreii (așkenazii) se întorc în Franța, făcând abstracție de sefarzii din Bordeaux.

Evreii (sefarzii din Olanda) sunt acceptați pentru prima dată înapoi în

Anglia după 1290, de către Oliver Cromwell: primul cartier de locuințe în estul Londrei, Petty Coat Lane.

Apogeul mișcării mesianice Sabbatai Zwi (până în 1666), ca reacție față de catastrofa din Ucraina.

Rusia anexează Smolenskul: evreii sunt în continuare alungați. Rusia rămâne „purificată de evrei".

Evreii sunt alungați din Viena sub presiunea negustorilor vienezi.

Cei mai bogați evrei vienezi sunt acceptați în Berlin: începuturile uniunilor bancare evreiești în Brandenburg-Prusia.

14921497t1516i1517155516121615it16481656

Stuttgart sub presiunea Stărilor din Wurttemberg și a fundamentaliștilor pietiști. 1768 Anarhie în zona vizată de împărțirea Poloniei: cazacii ortodocși comit crime în masă în rândurile evreilor în zona estică a Poloniei. 1772 Prima dintre cele trei împărțiri ale Poloniei: așkenazii trec în mare parte în Rusia, Prusia (Posen) și Austria (Galiția). 1781 Christian Wilhelm Dohm: „Despre ameliorarea imaginiii publice a evreilor": este deschisă dezbaterea cu caracter iluminist asupra emancipării evreilor.

Edict de toleranță al lui losif al ll-lea al Austriei (până în 1788). 1787 Evreii din Galiția primesc nume de familie germane.

Pentru evrei, Epoca modernă va începe cu alungarea din Peninsula Iberică (1492/1497). Evreii, care își păstraseră religia, s-au refugiat îndeosebi către nordul Africii (Maroc, Algeria) și către Orientul Apropiat, iar la invitația sultanului și în Imperiul otoman. În apogeul luptelor pentru independență a Țărilor de Jos față de Spania, în Olanda se vor stabili marranii (aprox. 1590), cel mai important centru al acestora fiind Amsterdam. De aici, unii dintre ei vor trece în Hamburg („portughezii", 1621), Danemarca (Gluckstadt, 1622, în concurență cu Hamburgul) și Anglia (1656). Ei vor fi peste tot bineveniți datorită potențialului financiar, al capacităților și contactelor pe care le aveau. Foarte curând, ei vor obține în Olanda și toleranță religiasă (1615), iudaismul putând fi

practicat liber și public. Dimpotrivă, în Frankfurt/Main va izbucni, din aceleași considerente economice, numai că privite dintr-o perspectivă total opusă, revolta numită „lapte gras”, o ultimă răscoală de tip medieval târziu, la care vor participa păturile mijlocii (breslele) și cele de jos. Această revoltă va fi orientată împotriva evreilor și a primăriei, care-i susținea (1612), ea vizându-1 în același timp și pe împărat, ca susținătorul de cel mai înalt rang al evreilor. Evreii din Frankfurt vor fi siliți să rămână în ghetouri. La începuturile Epocii modeme, interdicția de a extinde cartierul evreu (sau „ghetoul”) va avea, mai ales o dată cu creșterea populației, un efect profund negativ. Evreii din orașe au trăit în circumstanțe din ce în ce mai presante; în același timp, prin izolarea care le-a fost impusă, ei nu vor putea ține pasul cu rapida modernizare survenită în epocă.

Evreii vor primi următoarea lovitură în cel de-al doilea mare centru al lor, după data simbolică 1394, în Polonia: ca agenți ai nobilimii poloneze și ai Coroanei, ca arendași și cârciumari, evreii vor ajunge cu timpul să fie urâți de țăranii ortodocși (sau uniați) din estul Poloniei. Răscoala cazacilor, sub conducerea lui Bogdan Chmielnicki (1648 până în 1654), prin care începe istoria modernă a Ucrainei, va fi astfel legată de masacrul evreilor, care va continua și în cadrul războiului ruso-polonez (1654-1667): înjur de 100000 de evrei uciși vor constitui cea mai mare catastrofă pe care o va suferi populația evreiască între evenimentele din Spania, din 1492 și cele de la Auschwitz, 1942/1945. Așkenazii înspăimântați și sărăciți vor încerca să se refugieze înspre vest, în special în noul centru al evreimii, Olanda, unde se vor izbi de sefarzii deja îmbogățiți și cu o situație stabilă. Întâlnirea dintre cele două ramuri evreiești va genera în epocă o serie de conflicte.

Marile catastrofe vor fi legate de o manieră exagerată de mistica iudaică, în special de Cabala, care va oferi consolarea necesară depășirii acestor lovituri. Tema centrală a misticii și a Cabalei va fi pregătirea spiritual-ecleziastică în vederea sosirii lui Mesia, care îi va elibera pe iudei de toate suferințele. Etape importante ale acestei pregătiri erau așteptarea calmă și descifrarea semnelor legate de venirea Sa, etape necesare pentru a putea recunoaște mai bine „durerile nașterii lui Mesia”. O parte importantă a Cabalei consta în socotirea datei Venirii lui Mesia. Dintre numeroasele date răspândite printre evrei, se remarcă îndeosebi două -1492 și 1648, anii în care se produc noile catastrofe. Aceste evenimente vor fi de natură să accentueze și mai mult refugiul în consolări mistice. Persecuțiile poporului evreu erau interpretate ca

semne sigure ale „Nașterii lui Mesia”, ale Venirii Lui multașteptate. La începuturile Epocii moderne, suferințele și mult-așteptata izbăvire prin intermediul unei catastrofe se vor afla pentru populația evreiască într-o legătură dialectică și dureroasă.

Cea mai importantă mișcare mesianică a evreilor de la începuturile Epocii moderne, Sabbatai Zwi, reflectă ca o oglindă vie toate aceste complexe: către sfârșitul masacrelor inițiate de răscoala lui Chmielnicki (1648) ea va cuprinde aproape întreaga populație evreiască din Europa și din Imperiul otoman. Acum se va contura pentru prima dată încrucișarea incipientă dintre evreii sefarzi și cei așkenazi – „Mesia” promovat de către Sabbatai Zwi era sefard, cel mai mare profet al său, Nathan din Gaza, care după Sabbatai Zwi se va converti la Islam (1666), rămânând însă credincios lui „Mesia”, era așkenazi, trăgându-se însă din Ierusalim. Sabbatismul va avea importante efecte pe termen lung: după dezamăgirea suferită în urma așteptărilor înșelate, o parte dintre evrei se va orienta către Iluminismul aflat în plină ascensiune, impunând varianta iudee a acestuia, „Haskala”, mai ales în regiunile foarte active din punct de vedere economic ale Europei. Alți evrei, în special în Polonia și Lituania, își vor găsi consolarea într-o formă modernă a pietății evreiești, hassidismul, care din cauza marii sale spontaneități va intra în conflict cu ortodoxia iudaică.

În același timp, Franța, în vest, și Rusia, în est, vor servi drept puncte de plecare pentru crearea a ceea ce va deveni proverbial sub denumirea de „problema evreiască”: în cadru acțiunilor lor expansioniste către est, respectiv către vest, ambele vor încorpora elemente evreiești (ashkenasim) nedorite prin ele însele -Franța la sfârșitul Războiului de 30 de ani, prin anexarea Lorenei și a Alsaciei

(1648), Rusia la sfârșitul războiului ruso-polonez, care va fi la unison cu răscoala lui Chmielnicki, prin anexarea Smolenskului (1667), iar mai târziu a unei părți a Poloniei și a întregii Lituanii, în contextul celei de-a treia împărțiri a Poloniei (1772-1795). După alungarea din 1394, evreii vor fi reintegrați pentru prima dată în Franța în număr semnificativ (cu excepția puținilor evrei sefarzi care supraviețuiseră în Bordeaux). După 1667, Rusia va alunga marea majoritate a evreilor din teritoriile nou ocupate, astfel încât ea va fi de aici înainte „eliberată de evrei”. Prin cele trei împărțiri ale Poloniei, acesteia îi reveneau însă atât de mulți evrei încât alungarea tuturor era oarecum imposibilă. Răspunsul rusesc la această nouă situație se va contura cu claritate după 1789 – una dintre primele etape ale antisemitismului modern.

În timp ce majoritatea evreilor din orașe sărăceau din ce în ce mai mult în ghetourile lor suprapopulate, „beteliudeii” și „negustorii de vechituri” vor vinde, ca vânzători ambulanți, mărfuri externe, produse ale protoindustrializării și ale industrializării aflate în plină expansiune. Dimpotrivă, în Vechiul Imperiu, evreii de la Curte vor reuși să mențină funcția deținută de evreii bogați începând cu Evul Mediu, de astă dată însă ea restrângându-se în plan local. Funcții la fel de bine plasate vor reuși să obțină și sefarzii în Olanda, în jurul anului 1688. Poziția evreilor va rămâne în Imperiu mereu amenințată, sub presiunea negustorilor creștini și a păturilor de jos, atât în orașe, cât și în restul teritoriului: Revolta „laptelui gras” din Frankfurt/Main (1612) va veni de j os, alungarea evreilor din Viena (1670) de sus, dinspre negustorii creștini. Sub conducerea marelui prin-cipe-elector, Brandenburgul îi va prelua pe evreii bogați rugiți din Viena (1671), punând astfel bazele constituirii unei evreimi prusace de curte. Presiunile combinate exercitate dinspre pătura superioară a societății (Stările) și dinspre cele inferioare (pietiștii fundamentaliști, „Tăcuții pământului”) vor conduce în Wurtemberg la căderea lui Joseph „Jud Siiss” Oppenheimer și la spectaculoasa execuție a acestuia (1738).

Iluminismul a fost pentru evrei ambivalent: Voltaire îi va disprețui ca pe ultimul episod al „întunecatului Ev Mediu”, Lessing va cânta nobilul cânt al toleranței: prin „Nathan înțeleptul” (1779), el va dedica prietenului său, pionier al Iluminismului iudaic („haskala”) în Germania, Moses Mendelssohn, un mișcător monument literar. Sub presiunea celor două influențe, Dohm va deschide dezbaterea europeană „Despre ameliorarea imaginii publice a evreilor” (1785), sub influența lucrărilor căreia Edictul de toleranță al împăratului Iosif al II-lea va aduce în Austria primele înlesniri (1781 -1788). În Galiția, anexată în 1772, se vor adopta începând din 1787 nume germane pentru evrei. Aceștia erau considerați drept o prelungire a „evreilor estici” (cum vor fi numiți mai târziu) așkenazii.

II. De la Revoluția franceză până în ajunul primului război mondial de la 1789 până la 1914

Revoluția franceză și consecințele revoluției industriale vor da procesului istoric din epoca dinaintea anului 1914 o nouă calitate: în contextul radicalizării Revoluției engleze și a celei americane, Europa își va accelera transformările economice, sociale și politice, mereu înnoitoare și mereu problematice, cu efecte spiritual-ideologice contradictorii. În cadrul unui ciclu revoluționar care s-a prelungit timp

de douăzeci și cinci de ani, cu explozii imprevizibile în plan intern și în plan extern, Franța va proba noi forme de organizare statală și socială. Din eșecul Primei Republici, al Consulatului și al formei de imperialism plebiscitar promovată de către Napoleon I (Primul Imperiu) va rezulta o monarhie constituțională moderată (1814/1815), care se întrezărea deja de la începutul Revoluției franceze.

Efectele externe, la început în plan european și parțial peste ocean (Haiti, America Latină, Egipt) vor fi poate la fel de puternice. Chiar și acolo unde Revoluția franceză va fi, din diverse motive, combătută, ea va avea pe termen lung consecințe semnificative, în primul rând prin revoluțiile care au succedat-o (1830,1848/1849, Comuna din Paris 1871) și prin urmările acestora – în Anglia industrializată și condusă de un regim parlamentar prin reforme; în Rusia, rămasă o țară agrară și condusă autocratic, abia prin revoluțiile ruse (1905/1906,1917).

Chiar și în contextul luptei europene pentru hegemonie, Revoluția franceză a mobilizat, prin chemarea la luptă a maselor populare, forțe mult superioare celor pe care le putea arunca în luptă Vechiul Regim. Din acest motiv a fost necesară formarea unei coaliții a tuturor celorlalte Mari Puteri pentru a înfrânge, în două reprize, pretențiile hegemonice franceze (1813-1815). După aceste evenimente, Congresul de la Viena va încerca să domolească forțele sociale și naționale născute în urma revoluției. Acest lucru va fi încercat prin restaurația legitimității princiare, prin Sfânta Alianță și prin Concertul Puterilor, toate aceste acțiuni fiind orientate către înăbușirea unor eventuale revoluții sociale și naționale. Conceptul s-a sfărâmat însă datorită virulenței problemelor naționale doar acoperite, nu și rezolvate. Efectele revoluției industriale, cele ale crizelor economice și cele ale revoluțiilor care au urmat celei franceze vor distruge consensul aparent atins de Marile Puteri în cadrul Sfintei Alianțe și, pe termen lung, vor submina vitalitatea noilor monarhii constituționale, ca și a celor absolute, reconstruite prin Reacțiunea albă (Spania, Italia, Austria, Prusia). Mișcarea muncitorească și socialismul vor fi la început doar urmări cu caracter european ale industrializării, în timp ce interzicerea comerțului cu sclavi (1807/1808) și desființarea sclaviei (1834-1888) vor fi consecințe orientate către exterior, în special către America (SUA, Brazilia) și Africa, un alt pas către pregătirea dominației coloniale europene.

Revoluția de la 1848/1849 va crea, prin dimensiunea ei socială și națională, noi premise pentru cele mai multe state europene. In primul rând, ea va lăsa frâu liber conflictelor dintre naționalismele apărute în

ceea ce se numește „primăvara popoarelor” și care vor pregăti de acum înainte condițiile interne și externe ale istoriei Europei din perioada premergătoare anului 1914. Atât cea de-A Doua Republică franceză, cât și Al Doilea Imperiu, condus de către Napoleon al III-lea vor încerca, prima discret, cel de-al doilea deschis, să stimuleze mișcările naționale orientate împotriva marilor imperii dinastice, pentru a scoate astfel Franța din condițiile strâmte impuse prin Congresul de la Viena. Victoria mișcării italiene Ri-sorgimento (1859/1861) va fi un succes al Franței, care însă nu va putea să sară în ajutorul izolatei Polonii în timpul Revoltei din ianuarie (1863). Napoleon al III-lea va fi lipsit de forța necesară pentru a-și putea impune punctul de vedere în cazul problemei germane, de mai mare anvergură și cu caracter central. Soluționarea provizorie a acesteia prin refondarea Imperiului german (1871) va ridica noi probleme.

În contextul acestor evenimente va lua naștere, prin polarizarea pozițiilor celor două Puteri care flancau sistemul european, Anglia și Rusia, datorită structurilor lor interne și intereselor externe diferite (după 1815), o confruntare care va fi escaladată în mai multe maniere, conducând la primul război mondial. Războiul Crimeii (1854-1856) nu a putut lua amploarea unui război mondial din cauza unor condiții interne specifice din Austria și Prusia. În același timp, către 1850 vechile centre culturale și (pe arunci) de putere, China și India, vor fi zguduite de puternice crize; în schimb se va înregistra fenomenul de ascensiune al unor noi mari puteri, în afară de cele europene, Japonia și SUA.

Fondarea Imperiului german (Reich) (1871) va definitiva în plan intern sistemul european; triumful imperialismului, simbolizat prin împărțirea colonială a Africii (începând din 1882/1884) și umilirea Chinei (1900) îl va definitiva în plan extern. De aici înainte se va definitiva într-un timp uimitor de scurt autodistrugerea sistemului mondial de factură europeană și dominația sa mondială colectivă. În urma unei serii de crize internaționale (1875-1913) va lua naștere un sistem de alianțe (1879-1907). Tensiunile dintre Marile Puteri, centrate asupra Germaniei cu poziția sa, atât geografică, cât și politică, centrală – în cadrul centrului de putere european – vor aduce cu ele conflicte secundare, efecte întârziate ale Problemei orientale, care se vor abate în epoca următoare asupra Austro-Ungariei, ducând la izbucnirea primului război mondial (iulie/august 1914).

Revoluția franceză

100. Revoluția franceză I: începuturile și Prima Republică, de la 1789 până la 1799 în cadrul Epocii modeme, Revoluția franceză reprezintă un autentic moment de cotitură. Ea deschide o nouă epocă, chiar dacă, așa cum a observat Tocqueville, este legată de trecut prin o mie de fire. Între 1789 și 1815, Franța va declina în propria limbă experiențele Revoluției engleze, acest proces vizând în special ciclul revoluționar – monarhie absolută, monarhie constituțională, republică, cu o latură radicală (iacobinii), dictatură, oligarhie burghezo-juridică (thermidorienii, Directoratul), dictatură militară (Consulatul, Primul Imperiu), Restaurație și monarhie constituțională. Ca punct terminus al revoluției poate fi considerat Consulatul (1799), chiar dacă continuarea acestuia în cadrul Primului Imperiu napoleonian (1804-1815) poate apărea prin urmările sale tot ca o componentă a primei. După 1815, Franța va rămâne epicentrul revoluționar, ea menținându-și acest rol până la revoluțiile de la 1848/1849 și la Comuna din Paris (1871).

17. V. Transformarea Stărilor Generale în Adunarea Națională.

20. VI. Jurământul din sala de jocuri de la Versailles: este cerută o constituție chiar și împotriva regelui.

14. VII. Căderea Bastiliei: izbucnește revoluția la Paris.

16. VII. Răscoale țărănești în provincie: „La Grande Peur”. Emigrarea nobilimii.

11. VIII. Feudalismul este desființat ca sistem.

26. VIII. Declarația Drepturilor Omului și ale Cetățeanului.

6. X. Curtea regală și Adunarea Națională în Paris.

2. XI. Naționalizarea averilor bisericești – asignatele (19. XII).

19. VI. Suprimarea nobilimii.

12. VII. Constituția civilă a clerului – refuzul jurământului de către preoți (după

27. XI).

21. X. Steagul național tricolor.

21. VI. Fuga familiei regale eșuează.

17. VI1. Baia de sânge de pe Câmpul lui Marte: agitația prorepublicană se intensifică.

3.1X. Constituția: monarhia constituțională.

18. IX. Mișcarea de emancipare a evreilor: ei cer deplină egalitate în drepturi.

1. X. Adunarea legislativă (Legislativul).

De la Revoluția franceză la primul război mondial

20. IV. Declarația de război față de Austria. Primul război între coaliții (până în

25. IV. „Marseilleza” în Strasbourg. 5. VII. „Patria în pericol”. 2. – 6. IX. Asasinatele din septembrie, în primul rând în rândurile preoților care au refuzat jurământul. 21. IX. Convenția națională (până în 1795). Monarhia este desființată: Prima

Republică (până în 1799). Polarizarea între iacobini și girondini.

6. IV. Comitetul Salvării Publice (până în 26. X.1795). 4. V. Primul („Micul”) Maximum: prețuri foarte ridicate pentru făină, cereale. 31. V.-2. VI. Revolta sans culotte împotriva Girondei: dominația iacobinilor sub conducerea lui Robespierre (până în 27.7.1794). 24. VI. Constituția iacobină – suspendată pe timpul războiului. 23. VIII. Chemarea la arme a maselor („Levee en masse”): mobilizare generală, armata revoluționară organizată de către Carnot. 17. IX. Legea împotriva suspecților- „Marea teroare”. 29. IX. Al doilea („Marele”) Maximum: prețuri foarte mari pentru bunurile de consum.

5. X. Calendarul republican. 13. XII. Revolta din Vendee este reprimată: execuții în masă la Nantes.

27. VII. 9 Thermidor: căderea lui Robespierre. Execuții; dominația thermidorienilor (până în 1795).

— 23. V. Revolta sans culotte; ea va fi înfrântă. 3. X. Directoratul (până în 1799). 5. X. Revolta regalistă, reprimată de Bonaparte.

1801).' 17999. XI. 18 Brumaire: lovitura de stat a lui Bonaparte. Consulatul (până în 1804).

În cadrul fluxului extrem de abundent al datelor putem lua drept reper pentru orientare ciclul evoluțiilor revoluționare schițat în: falimentul monarhiei absolute va impune convocarea Stărilor Generale, ignorate aproape 175 de ani. Însă, în noile condiții sociale și politice, acestea nu au mai acceptat să fie folosite ca simplu instrument în slujba intereselor Coroanei. Printr-un act revoluționar, reprezentanții celei de-a treia stări se vor constitui într-o Adunare Națională (17. VI.1789), afirmându-și suveranitatea în fața Coroanei. Prin amenințarea cu lovitura de stat împotriva Adunării Naționale (11. VII), Ludovic al

XVI-lea va provoca lupte de stradă în Paris (12. VII), fondarea unei gărzi publice, retragerea trupelor din Parisul cuprins de revoltă (13. VII), căderea Bastiliei (14. VI1), în contextul vidului de putere, răscoale ale țăranilor în provincie (16. VII până la sfârșitul lui august) și emigrarea nobilimii. Pas cu pas, vor urma demontarea vechiului sistem și reconstruirea sa pe baze reoluționare, la început în cadrul unei monarhii

constituționale, instituționalizate prin Constituția din 3. IX. 1791. Încercarea de fugă a familiei regale (20/21. VI. 1791) va distruge baza încrederii parlamentului în Coroană.

Al doilea parlament revoluționar, cel legislativ, va fi dominat de Girondă, majoritar republicană. Prin declarația de război adresată Austriei (20. IV. 1792), ea va iniția primul război între coaliții (până în 1797) și războaiele revoluționare, contribuind însă indirect la accentuarea polarizării interne. Unele înfrângeri suferite au radicalizat evoluția revoluționară: asasinatele din septembrie, răsturnarea monarhiei de către Convenția națională (1792), decapitarea lui Ludovic al XVI-lea, răsturnarea Girondei de către revolta pariziană a sans culottes (1793) vor escalada în dominația iacobină și în radicalizarea manifestată prin „Marea teroare” (1793/1794). Sub presiunea externă, revoltele antiiacobine (din Vendee, 1793/1794; Lyon, 1793) au accelerat polarizarea și divizarea bazei sociale a revoluției, extinsă la început, în dreapta și apoi în stânga, aceasta din urmă fiind formată din „noul centru” al iacobinilor. În cadnil celui de-al treilea parlament revoluționar, Convenția (1792-1795), iacobinii sub conducerea lui Robespierre vor institui Republica. Prima Republică franceză (1792-1799) va desăvârși statul unitar puternic centralizat, sub forma „unei republici unitare, indivizibile” („la Republique une et indivisible”) ' Mai precis, încă sub tutela Convenției, iacobinii au emis o constituție care corespundea idealurilor lor (24. VI. 1793), suspendând însă aplicarea ei pe parcursul războiului. Reprimarea din Vendee (13. XII.1793) a îndepărtat pentru republică pericolul intern, iar victoria de la Fleurus (26. VI. 1794), împotriva coaliției, pericolul extern.

După neobișnuite eforturi în plan extern (război, revolte în masă) și spasme interne (teroare), situația tensionată creată de dictatura iacobină va lua sfârșit prin căderea lui Robespierre (27. VII.1794; 9 Thermidor) și decapitarea lui și a susținătorilor săi (28.7.). Cu toate astea, sub conducerea thermidorienilor, „la Jeunesse doree” va răspunde terorii „roșii” a stângii prin „teroarea albă” a dreptei, orientată împotriva mișcării sans culotte și a iacobinilor, și desfășurată atât în Paris, cât și în provincie (începând din septembrie 1794). Abrogarea legilor maximale emise de către iacobini începând din 1793 în scopul fixării celor mai ridicate prețuri în cadrul Noului regim (8. XI1.1794) a fost de natură să accentueze inflația și foametea în rândurile populației urbane, generând prin aceasta o nouă polarizare: două revolte generate de foamete ale mișcării pariziene a sans culotte

(LIV, 20. – 25. V. 1795), mișcare de stânga și o revoltă regalistă în Paris (15.10.1795) a curentului politic de dreapta vor eșua, ele fiind înăbușite de – iacobinul, până nu de mult – Napoleon Bonaparte. Directoratul (1795-1799) se va delimita în primul rând cu putere de extrema stângă prin dejucarea încercării de revoltă a lui Babeuf („Conjurația egalilor”) (1796) și executarea acestuia (1797).

Retragerile inițiale din cadrul celui de-al doilea război al coalițiilor (1799-1801/1802) vor provoca o scurtă fază neoiacobină (18. VI.- 13. VIII. 1799), iar după întoarcerea lui Bonaparte din expediția în Egipt (8. X) lovitura de stat împotriva Directoratului (9. XI.1799) și instaurarea Consulatului (până în 1804).

101. Revoluția franceză II:

Consulatul și Primul Imperiu, de la 1799 până la 1814/1815 îndată după instaurarea sa în forță ca Prim consul, Napoleon a declarat revoluția încheiată (15. XII. 1799), consolidând însă „cuceririle” ei în plan intern și perpetuându-i efectele în plan extern prin războaie de cucerire și prin răspândirea noului sistem juridic și administrativ, codificat și simbolizat în Codul lui Napoleon (Codul civil) (1804). Așa cum procedase și Republica, Napoleon își va stiliza domnia după modelul Antichității romane: „cetățean”, „prefect”, beretă frigiană (semn al sclavilor eliberați în Antichitate) ca simbol general al libertății, grupuri de lictori; „consulul”, „senatul”, „tribunatul”, „împăratul”, nobilul – ca semn de distincție, Legiunea de onoare, toate acestea demonstrează întoarcerea sub conducerea lui Napoleon la modelul vechii Rome. In același timp, titlul imperial al lui Napoleon face trimitere și la Carol cel Mare, care ar fi revendicat astfel și de germani și de francezi.

Napoleon a încurajat tendința, manifestată deja de către Girondă și de către Republică, ca prin expansiune și amestec în relațiile dintre alte state, să se reinstaureze hegemonia franceză în Europa, de astă dată sub alte auspicii ideologice, corespunzătoare transformărilor suferite de Franța însăși. În apogeul puterii sale (1808), Napoleon părea să fi unit întregul continent sub conducerea sa împotriva Angliei, sprijinindu-se îndeosebi pe alianța cu Rusia. Combinația dintre politica de forță dusă de Franța și ideologia modernă pe care o sprijinea a generat totuși reacția puterilor din extremele Europei (Anglia și Rusia), ca și pe cea a popoarelor cucerite, care erau subordonate în cadrul Imperiului napoleonian, ca state vasale.

Revoluția franceză II

Expediția în colonia Saint Domingue – eșec (1803).

Charta constituțională; Prima pace de la Paris. Congresul de la Viena (până în 1815).

Deși se proiectează doar ca o etapă de trecere între Prima Republică, Directorat (1795-1799) și Primul Imperiu (1804-1814/1815), Consulatul va trasa liniile esențiale ale regimului napoleonian. Bonaparte avea o poziția cvasi-monarhică, primul pas în acest sens fiind făcut prin numirea în calitate de Consul pe viață (1802); Parlamentul-fantomă (Senat, Tribunat) și plebiscitul au dat domniei sale o legitimare pseudo-constituțională, pseudo-democratică. Centralizarea a fost accentuată, fiind extinsă pe baze educaționale, astfel încât omogenizarea Franței prin ștergerea numeroaselor diferențe regionale a făcut progrese semnificative. Supravegherea politică va fi realizată printr-un sistem special elaborat sub conducerea ministrului poliției Fouche, și instituționalizată la Paris prin serviciul de „concierge” (portărese), plasat în pensiuni și hoteluri. Napoleon va înlocui ateismul etapei iacobine printr-un Concordat încheiat cu Papa (care era de altfel dependent din punct de vedere politic) – 1801. Permisiunea acordată emigranților de a se întoarce trebuia să întărească unitatea națională. Cea mai constructivă contribuție a adus-o Codul civil (napoleonian) (1804), care a legiferat și a garantat transformările sociale aduse de revoluție, extinzându-se ulterior în Europa.

Însăși Republica se mărise intempestiv, prin anexarea unor zone întinse -Savoia (1792), Belgia (1795), teritoriile din stânga Rinului (1795/1797)-teritoriul în care Franța își exercita dominația directă. Acestuia i se adăuga cel constituit din republicile-surori, care erau în fapt state vasale – Olanda (1795), Italia (1796-1799), Elveția (1799). Ca împărat, Napoleon a străbătut teritoriile intrate sub dominația sa (Italia, Olanda) și chiar o parte dintre statele vasale – statele din Confederația Rinului, Neapole (1806), regatul Westfaliei, ducatul Varșoviei (1807), Spania (1808). Chiar și Prusia, care înregistrase pierderi teritoriale prin pacea de la Tilsit (1807), devenise stat-vasal al lui Napoleon. Alte noi anexiuni vor întregi imaginea imperiului – Dalmația (1809), Olanda, nord-vestul Germaniei, din Ostfriesland până la Liibeck (1810). Astfel se va constitui logica politicii de forță a lui Napoleon, de la o cucerire la alta, vârful de lance reprezentându-1 instituirea blocadei continentale (1806), care avea un motiv pur economic – strangularea Angliei, cel mai înrăit adversar, care se va afla aproape fără încetare în stare de război, atât cu Franța revoluționară, cât și cu cea a lui Napoleon (1793 până în 1802,1803-1815).

Dinamica internă a blocadei continentale îi va cere neîncetat expansiunea anexionistă: pentru a feri coastele de mărfurile englezești, Napoleon a ocupat Portugalia (1807), Spania (1808), a anexat Dalmația (1809), Olanda/nord-vestul Germaniei (1810), atacând în ultimă instanță chiar Rusia (1812), atunci când aceasta s-a retras din blocada continentală (1811). Angajarea lui Napoleon în Spania, pentru contracararea războiului de independență (1808-1814) va fi folosită de către Austria (devenită pe jumătate dependentă după Austerliz și pacea de la Pressburg (1805), ca prilej pentru a stârni o revoltă, încheiată printr-o nouă victorie a lui Napoleon și prin căsătoria acestuia – umilitoare pentru orgoliul Habsburgilor cu fica împăratului, Marie-Louise (1810).

Răsturnarea decisivă a situației a fost adusă de catastrofa înregistrată de „Grande Armee” (600000 de militari) în Rusia (1812). Retragerea armatei franceze

Revoluția franceză III va permite Rusiei să recucerească Polonia. Din interese de ordin național, aceasta din urmă fusese, împreună cu Saxonia, un aliat de încredere al lui Napoleon. Această mișcare a Rusiei va ajuta Prusia să iasă din poziția de vasalitate, în urma „războiului de eliberare” din 1813/1814: Rusia va staționa cu o mare parte a trupelor sale pe teritoriul Prusiei până în momentul în care Suedia și Anglia, iar apoi și Austria vor constitui cea de-a cincea coaliție împotriva lui Napoleon (1813). Înfrângerea suferită în cadrul Bătăliei națiunilor, de la Leipzig, retragerea în Franța și bătălia finală de la Paris vor pecetlui destinul lui Napoleon (1814), pe care el nu a putut să-1 întoarcă nici chiar prin revenirea dramatică din principatul pe care-1 fondase, și al cărui suveran era în insula Elba (1815): „domnia de 100 de zile” va rămâne episodică, întoarcerea la trecutul iacobin, prin promisiunea de a elabora o constituție aproape democratică pentru Franța, va fi un strigăt în deșert: el va fi înfrânt în bătălia de la Waterloo de către Anglia și Prusia, încă înainte ca Rusia și Austria să aibă timp să intervină în conflict. Congresul de la Viena va pune capăt celei de-a doua încercări a Franței de a-și impune hegemonia, fie ca republică revoluționară, fie ca imperiu modernizat (Primul Imperiu).

102. Revoluția franceză III: efecte în plan european, de la 1790 până la 1825

Efectele în plan extern ale Revoluției franceze au fost neobișnuite. Spre deosebire de cea engleză, Revoluția franceză nu a rămas un eveniment insular, efectele ei manifestându-se într-un spațiu extrem de

larg: adeziunile entuziaste și respingerile dușmănoase, percepțiile pozitive și combaterea agresivă, misionariatul spiritual-ideologic și cuceririle militare au extins influența sa, direct sau indirect, îndeosebi în Anglia și în Rusia, care s-au opus asaltului noii Franțe. În țările direct vizate, nimic nu a rămas așa cum era înainte. Chiar și acolo unde vechea ordine s-a menținut sau s-a reinstaurat după 1815, ea a fost puternic zguduită și a trebuit de atunci înainte să accepte, sub o formă sau alta, colaborarea cu principiile revoluționare. Pretutindeni, Revoluția franceză și Napoleon I au creat noi premise sau le-au modificat pe cele moștenite, astfel încât vom asista la evoluții de o natură cu totul nouă. Acestea vor surveni mai devreme sau mai târziu, însoțite sau nu de revoluție.

Astfel, fără teorii conspirative sau fără implicarea serviciilor secrete, pot fi făcute plauzibile urmările radicale ale Revoluției franceze asupra unei întinse părți a Europei: apariția noilor forțe economice va zdruncina treptat din interior sistemul monarho-feudal-agrar, procesul dezvoltându-se oarecum cu intensitate descrescândă dinspre vest către est. În mod corespunzător, răspândirea revoluției va cunoaște o scădere de intensitate înspre est, singura excepție în acest context constituind-o Polonia, care după divizarea sa aștepta ajutorul Franței revoluționare.

Totuși, în raport cu premisele istorice, materializarea impulsului oferit de francezi a fost extrem de diferit: nemijlocit atinsă de revoluție a fost mai întâi Germania, vecinul estic al Franței, deoarece abolirea feudalismului în Franța (1789) a adus atingere unor drepturi rămase din epoca stărilor imperiale germane în Alsacia. Prima notă de protest a împăratului Leopold al II-lea față de anularea acestor drepturi feudale (1790) va aduce cu sine confruntarea dintre Franța revoluționară și Puterile care reprezentau Vechea ordine, aceasta începând prin primul război al coalițiilor (1792-1797). Pe de altă parte, o dată cu Revoluția franceză, Alsacia, rămasă din punct de vedere cultural-lingvistic germană, va deveni din punct de vedere politic franceză.

În ansamblu, războaiele revoluționare și Napoleon I vor distruge vechiul imperiu medieval, care va supraviețui doar la nivel de fațadă: pacea de la Campo Formio (1797) a confirmat noua graniță estică a Franței, deja recunoscută de către Prusia prin pacea separată de la Basel (1795), dând naștere în Imperiu unei reacții în lanț: ca o compensație pentru pierderea părții stângi a Rinului, marile principate imperiale primeau teritoriile ecleziastice din dreapta Rinului; această clauză va fi însă modificată de delegația parlamentară (1803): secularizarea și anexarea micilor orașe imperiale prin alipirea lor la statele mai mari, în

special în sudul Germaniei (Bavaria, Wurttemberg, Baden) (1803/1806), au simplificat structura politică fragmentată și haotică a Germaniei – în 1789 existau în Imperiul romano-german peste 300 de unități politice independente, mai mari sau mai mici. Statele care au căpătat astfel dimensiuni mai mari s-au plasat la dispoziția lui Napoleon (Confederația Rinului, 1806-1813), determinând prin aceasta prăbușirea vechiului Imperiu (1806): în acest mod va lua naștere problema germană, care va căpăta în timp diverse expresii.

Ambele Mari Puteri germane au suferit grele înfrângeri – Austria (1797, 1801, 1805, 1809), Prusia (1806) – și au reacționat prin reforme intensive de diverse anverguri. Cele mai spectaculoase reforme au fost cele prusace, efectuate sub conducerea lui Stein și a lui Hardenberg (începând din 1807). Ei vor prelua parțial noile principii, pentru a le putea depăși cu mai mult succes în ansamblu, și pentru a putea contracara de sus în jos efectele revoluției franceze. Prin eliberarea țăranilor, mobilitatea pământurilor (=libertatea de comercializare), dreptul de a exercita o profesie, dreptul de a alege propriile administrații comunale, reforma educațională și reforma armatei, Prusia va intra pe calea dezvoltării moderne, croindu-și drum către industrializare.

În același timp, Germania fragmentată politic între vest (Revoluția franceză) și est (autocrația rusă) va trăi prin epoca sa clasică o explozie spirituală și culturală, în cadrul căreia vor fi prelucrate și reflectate în modul cel mai profund numeroasele tensiuni ale lumii moderne: filosofii (precum Kant, Hegel, Schopenhauer), poeții (precum Lessing, Schiller, Goethe, Holderlin, Jean Paul) și compozitorii (Bach, Hăn-del, Haydn, Mozart, Beethoven, Schubert, Mendelssohn, Schumann, Brahms) au reflectat în operele lor asupra limitelor posibilităților umane. Weimar va deveni centrul simbolic al Germaniei spirituale. Reforma educațională profundă operată de către Wilhelm von Humboldt, la nivel preuniversitar și universitar, va pregăti în același timp o explozie științifică în Germania, care prin accentuarea procesului de industrializare și prin naționalizarea germanilor, va elibera uriașe energii. La sfârșitul perioadei de la Weimar, Heinrich Heine a avertizat cu clarviziune asupra potențialului destructiv al acestora.

Țările de Jos austriece (Belgia) vor fi de două ori cucerite/eliberate de către armata revoluționară (1792/1794), fiind în cele din urmă anexate la Franța (1795). În Olanda va lua naștere prima republică, Republica batavă, ea fiind prima republică-soră (1795), cu efecte secundare asupra provinciei Capului din Africa de Sud, unde va fi

respinsă intervenția engleză (1795, 1806). Transformarea Olandei într-un regat vasal sub conducerea fratelui lui Napoleon, Louis Bona-parte (1806), a fost de scurtă durată, deoarece chiar Louis Bonaparte s-a revoltat împotriva intrării forțate în blocada continentală. După destituirea acestuia, Napoleon a anexat pur și simplu Olanda (1810, adăugând acesteia și nord-vestul Germaniei.

Asupra Poloniei, acțiunile Franței vor avea efecte discordante: pe de-o parte, revoluția impulsiona forțele dornice de reformă, „patrioții", aceștia ajungând până la Constituția din 3 mai (1791). Pe de altă parte, tocmai din acest motiv se va precipita intervenția Rusiei în Polonia aflată în proces de modernizare, fapt ce va genera a doua și a treia divizare a Poloniei (1793/1795). Emigrația poloneză va lupta prin intermediul legiunilor poloneze pentru Franța, marșul acestora „Jeszcze Polska nie zginela" („Polonia nu este încă pierdută") devenind mai târziu imnul național al Poloniei. Prăbușirea Prusiei la Jena și la Auerstedt va fi folosită de Polonia pentru a declanșa o revoltă (1806). Deși speranțele într-o deplină reconstrucție a Poloniei ca stat suveran s-au năruit, uniunea personală dintre Ducatul Varșoviei și noul regat al Saxoniei (1807 până în 1813), a prelungit ideea unei renașteri naționale. Pentru Polonia, distrugerea „Grande Armee" (cu 100000 de polonezi!) (1812) va constitui o catastrofă națională, care va conduce la o a patra divizare de facto a țării (1815).

Ocuparea Spaniei de către Napoleon (1808) va provoca războiul spaniol de independență (1808 până în 1814), care va căpăta caracteristicile unui război de gherilă și va determina o nouă ordine politică prin Constituția liberală de la Cadiz (1812), care va deveni modelul liberalismului radical după 1815. În Irlanda, sub influența Revoluției franceze și a primului război al coalițiilor (1792-1797) și însuflețită de o intervenție militară franceză (1796-1798), va izbucni o revoltă irlandeză (1798), imediat înăbușită de către Anglia (1798). Imediat după aceea, Anglia va forța uniunea (reală) cu Irlanda (1800). Aceasta se va constitui în origine a problemei irlandeze.

Sprijinindu-se pe structurile propriei revoluții, de acum deja centenară, Anglia va reuși să se protejeze de efectele Revoluției franceze, marginalizând-i pe relativ puținii simpatizanți ai acesteia, îndeosebi prin interzicerea sindicatelor (Combination Laws, 1799). Însă sub conducerea Tory, acestea vor deveni atât de radicale încât – înainte și ca urmare a Revoluției din iulie 1830 – contrar orientării Whig, Anglia se va deschide parțial față de noile principii. Anglia va găsi expresia caracteristică

pentru o serie de reforme sociale și politice, în relație directă cu industrializarea intensivă, care va culmina provizoriu cu marea reformă electorală din 1832.

În Europa de sud-est, revolta sârbilor (1804), un efect îndepărtat al Revoluției franceze, va deschide problema slavilor sudici, ca revers al problemei orientale. Rusia se va dovedi cu această ocazie pentru prima dată pe continent puternica „stânca de bronz" de care se vor sparge valurile revoluției. Însă în marșul lor victorios către Franța (1813/1814) ofițerii ruși vor prelua și vor duce în autocratica Rusie idei liberale, care vor exploda pentru prima dată în cadrul revoltei decembriștilor (în decembrie 1825) – preludiu al evoluțiilor revoluționare din Rusia.

103. Revoluția franceză IV: efecte dincolo de ocean (Haiti, Egipt, America Latină) de la 1791 până la 1824

Efectele Revoluției franceze și ale variantei ei napoleoniene se vor extinde dincolo de ocean, ele combinându-se în Lumea Nouă cu influențele Războiului american de independență (1775-1783), și integrându-se în Orientul Apropiat în contextul Problemei orientale. Tot dinspre Franța se vor transmite impulsuri radical diferite, cum ar fi de pildă cele manifestate prin revolta sclavilor din

Revoluția franceză IV

Saint-Domingue (1791), prin expediția în Egipt a lui Napoleon Bonaparte (1798) sau prin ocuparea Portugaliei/Spaniei (1807/1808).

Toussaint L'Ouverture în Saint-Domingue.

Revoltă generală. 1804 Haiti devine independent.

Începutul a fost făcut de Saint-Domingue, cea mai bogată colonie a Franței din Caraibe (din 1697). Revoluția va descătușa aici revoltele sclavilor (1791), deja latente încă în sistemul sclavagist, revolte care vor evolua rapid către un război al tuturor împotriva tuturor. Din acest haos sângeros se va ivi ca un nou factor de ordine Toussaint l'Ouverture, care va obține o bază de legitimitate pentru autonomia de facto a afro-vest-indienilor prin abolirea sclaviei de către Convenția națională (1794). Preluarea puterii de către Napoleon (1799) a avut un efect reacționar: sub presiunea vechii burghezii posesoare de plantații – albi (creoli) născuți în colonii, printre care prima soție a lui Napoleon, Josephine de Beauhamais -Napoleon va reintroduce sclavia în colonii (1802). O expediție (constituită parțial și din Legiunea poloneză) ar fi avut menirea să reintroducă forțat noul tip de sclavie, însă ea eșuează în fața opoziției generale și în febra banilor (1803): la retragerea ultimilor francezi,

participanții la revoltă își vor proclama independența (1.1.1804) în noul stat Haiti.

Efectele evenimentului^asupra micuțului Haiti vor fi enorme: în Jamaica învecinată, așa-numiții „maroon" (ex-sclavi, care își constituiseră în munți un gen de autonomie) se revoltaseră împotriva regimului colonial englez (1795), ei fiind însă rapid înfrânți și deportați în Nova Scoția (Canada). De acolo, o parte a acestora va avansa către Sierra Leone (1799), evoluând într-un mod specific. În statele sudice ale SUA, revolta sclavilor și ascensiunea lui Toussaint FOuverture au generat teama apariției unor evenimente similare: după compromisul constituțional din 1787, se va accentua pentru prima dată problematica sclaviei în cadrul SUA. Curând după cucerirea independenței, Haiti va cădea într-un haos aproape permanent, generat de tulburări interne, însă chiar și așa va găsi forța să sprijine decisiv (în 1816), din punct de vedere financiar și material, mișcarea de independență din coloniile spaniole, atunci acând aceasta ajunsese la un punct critic (fuga lui Bolivar în Jamaica, 1815). Ca un contraserviciu pentru acest sprijin, președintele Petion va aștepta din partea lui Bolivar, după victoria acestuia, numai abolirea sclaviei. În sfârșit, în secolul al XlX-lea, Haiti va deveni o țară-simbol al protonationalismului pe cale de a se naște în rândurile africanilor și ale afro-americanilor. Efectele Revoluției franceze pot fi schițate sumar și în perimetrul Orientului Apropiat, acestea manifestându-se cu mare intensitate până în contemporaneitate: pe lângă răspândirea cu caracter general, care explică și revolta sârbilor (1804), expediția în Egipt a lui Bonaparte (1798) este preludiul dramatic al începuturilor naționalismului arab, început făcut în primul rând de către arabii creștini. Deoarece Egiptul era încă otoman, prin ocuparea sa Franța va sparge alianța tradițională cu Imperiul otoman, care în urma acestui eveniment va încheia pentru prima dată o alianță bazată pe un scop comun cu cel mai nou adversar al său, Rusia. Alianța (1798) va urmări contracararea invaziei franceze. Prin prezența militară a Franței vor pătrunde în Orientul Apropiat noi idei și tehnici venite din Vest, dintre care în mod special trebuie amintită prima imprimerie arabă. Dincolo de aceasta, expediția în Egipt a lui Bonaparte, cu staful său de 187 de învățați, artiști și oameni de știință (după modelul lui Alexandru cel Mare), a avut din punct de vedere al istoriei științei o mare semnificație: descoperirea pietrei de la Rosette (1799), ca o cheie a viitoarei descifrări a hieroglifelor de către J. F. Champollion (1822) ține de începuturile egiptologiei moderne și este legată de această expediție.

Vom schița aici doar de o manieră sumară efectele istorice pe care le-a avut revoluția asupra coloniilor spaniole și portugheze: Haiti nu a fost decât modelul. Pe un teren pregătit de războiul nord-american de independență și de industrializarea incipientă (comerțul liber, 1776), ocuparea Spaniei de către francezi (1808) și încercarea reprezentanților lui Napoleon de a prelua puterea în colonii vor stârni și aici opoziție. Acestora li se adaugă antagonismul tradițional dintre creoli și reprezentanții coroanei spaniole, tot așa cum se întâmplase înainte în America de Nord.

Ca într-un sistem de vase comunicante, reacția națională s-a orientat împotriva Franței, pentru ca în paralel cu transformările politice din Spania, să se transforme într-un război general de independență: constituția liberală de la

Cadiz (1812) a oferit un imbold revoltaților din America Latină, în timp ce restaurația Bourbonilor în Spania ca monarhie absolută (1814) a stimulat campania de recucerire colonială, aceasta sprijinindu-se pe cele două bastioane regaliste Peru/Bolivia și Cuba. După momentul dificil reprezentat de fuga lui Bolivar în Jamaica (1815) și după ajutorul acordat de către Haiti (1816), revoluția spaniolă (1820) îi va favoriza pe revoltați, care de altfel beneficiaseră de refuzul trupelor spaniole de a se lăsa îmbarcate la Cadiz pentru a lupta împotriva mișcării de eliberare din colonii. Înfrângerea revoluției de către Franța, mandatată de către Sfânta Alianță (1823), a creat teama unei intervenții militare în coloniile spaniole. În sprijinul penetrării sale economice în America Latină, Anglia va mobiliza SUA, care prin doctrina Monroe („America americanilor”) va formula un nou principiu de politică mondială, principiu care va căpăta treptat o uriașă anvergură. În urma acestor evenimente se va ajunge la situația în care Sfânta Alianță va intimida prin amenințarea cu o intervenție militară în America de Sud, asigurând astfel victoria mișcării de independență (1824). În noile republici va domni vechea oligarhie creolă, cu pretențiile ei suverane care coborau până la conchistadori. Ea va genera o profundă criză structurală, care urmărește și astăzi America Latină. O evoluție particulară va cunoaște Brazilia: înainte de ocuparea Portugaliei de către Franța, dinastia Braganza se retrăsese în Brazilia (1807). Chiar și după căderea lui Napoleon, ea va rămâne la început acolo și va proclama „Imperiul unit al Braziliei, Portugaliei și Algarvei” (1815). Întoarcerea dinastiei la Lisabona și mai ales reconsiderarea Braziliei drept colonie (1821) va provoca secesiunea și declararea

independenței Braziliei, la început ca monarhie constituțională și imperiu (până în 1889).

104. America Latină, de la 1789 până la 2000

Coloniile spaniole vor lupta pentru independență ca urmare a Revoluției franceze și a cuceririlor napoleoniene. Tonul va fi dat de Haiti (1804), iar punctul terminus (mergând până la departamentele franceze Martinica și Gouadeloupe) teritoriile din Caraibe, antrenate într-un proces general de decolonizare după cel de-al doilea război mondial. Potrivit particularităților coloniale se vor constitui diferite entități „naționale”. Din acest punct de vedere, foarte important a fost dacă și câți indios erau cuprinși într-o comunitate țărănească închisă, unde apărea de regulă și o populație de tip metis (America Centrală, statele din Anzi), câți sclavi aduși din Africa fuseseră aduși și câți supraviețuiseră; statele suverane conțineau o proporție diferită de afro-americani, mergând din Chile, Argentina, Uruguay (unde procentul era aproape nul) până în Brazilia și statele suverane din America Centrală. În partea sa de expresie iberică, America Latină va fi în mod covârșitor catolică, continuându-și însă ascensiunea socio-economică, în ciuda unei industrializări punctuale sau regionale, tocmai împotriva căii urmate de America de Nord, mai precis de „yankeii” din SUA. Explozii razante de populație, dublate de distrugerea mediului (eroziunea solului, distrugerea pădurilor tropicale, devastarea pământurilor lor roditoare mai înainte, în special în nord-estul Braziliei) vor arunca jumătatea de continent într-un șir de probleme insolvabile.

Napoleon (până în 1826). 1814 Restaurarea monarhiei în Spania (și în Portugalia): recucerirea colonială a Ecuadorului, Chilelor, Venezuelei și Columbiei.

Peronism.

Tentă de opoziție.

Parte a Americii Latine.

Preludiul luptei pentru independență va apărea în insula Saint-Domingue, ca efect îndepărtat al Revoluției franceze, prin declanșarea unei sângeroase revolte a sclavilor (1791), în urma căreia Toussaint L'Ouverture va obține autonomia de facto (17.95).

Recucerirea de către Bonaparte, rea sclaviei abolite de către Convenția iacobină și uciderea lui Toussaint l'Ouverture (1802) au provocat o nouă revoltă (1803), care a culminat cu independența Haiti (1804), însă și cu un haos de războaie civile, cel mai adesea între bande de metiși și negri. Haiti, al cărei nume de colonie franceză era Saint-

Domingue, și care în 1791 era cea mai bogată regiune a Caraibelor, a devenit între timp un fel de azil pentru săraci.

Mișcarea de cucerire a independenței coloniilor spaniole s-a transformat în opoziție față de încercarea de luare în stăpânire colonială de către însărcinatul lui Napoleon I (1810). După restaurarea monarhiei în Spania și Portugalia (1814), această mișcare s-a transformat în război de eliberare colonială. Revoluția spaniolă (1820) i-a slăbit pe regaliști, care își aveau fieful în Cuba și Peru/Bolivia. Încercării marilor puteri europene de a interveni în favoarea monarhiei în imperiul colonial spaniol, SUA i-a opus doctrina Monroe („America este a americanilor"). Prin aceasta, mișcarea de eliberare s-a extins aproape pretutindeni (până în 1826), ea sincronizându-se adesea cu mișcări interne, acestea din urmă mergând chiar până la război civil.

Cei mai importanți actori ai mișcării de independență-proveneau din clasa superioară a creolilor, apăruți din aristocrația conchistadorilor. Ei nu doreau decât supremația politică și socială, în condiții de suveranitate. Astfel, ei au continuat să mențină pretutindeni în sclavie și într-o condiție inferioară populația indio. Acolo unde, din perspectiva lor, revoluția națională tindea să se transforme într-o revoluție socială, prin participarea claselor de jos, neeuropene (indios, metiși, sclavi negri), ei au înăbușit brutal orice revendicare, îndeosebi în Mexic în 1811/1813. Acest lucru a fost posibil printr-un compromis între creoli și stăpânii de pământuri, clerul superior și armată (planul Iguala, 1820). Ca răspuns, a luat naștere un puternic curent pentru abolirea sclaviei, susținut de presiunea engleză masivă (din 1845), curent cu rezultate deosebite în Brazilia (1888). Pentru a înlocui forța de muncă ieftină a negrilor, a crescut tendința de emigrare a europenilor din anumite țări, cazul cel mai semnificativ fiind cel al Italiei (Argentina).

În procesul de eliberare de sub dominația colonială, imperiul colonial spaniol s-a destrămat în numeroase state succesoare postcoloniale, practic în cadrul unei unități administrative minimale, pentru că toate încercările de a menține împreună marile teritorii administrative (viceregate), sub forma unor federații de provincii sau a unui stat federal, au eșuat. Cele mai multe state au devenit rapid republici cu constituții, mergând alături de democrația prezidențială a SUA. Excepțiile de început le-au constituit Haiti și Mexicul, care au avut scurte perioade de tranziție ca regate, același lucru întâmplându-se pentru o perioadă mai lungă însă – și cu Brazilia, pe atunci portugheză (1822-1889). Un alt fenomen important al acestei perioade îl constituie

războaiele regionale, caracterizate de frecvente schimbări de graniță, determinate îndeosebi de interese economice. Dintre acestea, merită amintite: războiul Argentinei, Braziliei și Uruguayului împotriva Paraguayului (1865-1870), războiul salpetrului, dintre Bolivia/Peru și Chile (1879-1883), războiul din Gran Chaco dintre Bolivia și Paraguay (1932-1935), și cel dintre Peru și Bolivia (1994).

Dezvoltarea internă a influențat conflictul de durată dintre conservatori (cel mai adesea clerici, posesori de pământuri, mai degrabă centraliști) și liberali (laici, interese ale burgheziei comerciale, iar mai târziu economice, înclinând mai degrabă către federalism). Acest conflict a fost influențat în unele țări și de o puternică populație indio (Mexic, Peru, Bolivia) și metisă. Conservatori și liberali, aceștia nu reprezentau decât fracțiuni ale oligarhiei creole dominante, care se opunea oricărei participări politice a maselor, iar din secolul al XlX-lea și participării emigranților europeni. Luptele pentru putere sunt până astăzi o succesiune haotică de lovituri de stat („Pronunciamentos"), dictaturi, cel mai adesea militare, și războaie civile care, mai ales pe teritoriul continental, cer o analiză mai specializată.

După grelele crize ale celor două războaie mondiale și după criza economică mondială din 1929, America Latină a cunoscut la rândul ei mișcări politice de masă moderne, în variante specifice – guvernarea Frontului popular în Chile (1938-1947), care s-a rupt destul de șovăitor de puterile Axei (1943), declarând război Germaniei și Japoniei (februarie, aprilie, 1945); peronismul în Argentina (1946-1955,1973-1976), cu efecte pe termen lung; castrismul în Cuba (din 1959), care prin boicotul SUA (din 1960), prăbușirea URSS (1991) și căderea comunismului în aproape toate țările lumii, s-a plasat într-o izolare totală; maoismul în Peru și Columbia („Cărarea luminoasă"), cu combinația sa specifică de teroare și colaborare cu baronii drogurilor, care își au fiefurile în statele nordice din Anzi (Peru, Bolivia, Columbia).

Sub presiunea unei deosebite explozii demografice, ale distrugerii mediului continental, o parte a clerului catolic s-a alăturat opoziției social-revoluționare, teologia eliberării pătrunzând astfel până la cele mai înalte nivele ale episcopatului, în acest sens, este semnificativă Conferința episcopală de la Medellin (1968). In același timp, o Inteligentsia social-revoluționară a dezvoltat teoria „Dependencia", potrivit căreia țările dezvoltate mențin în mod conștient și cinic în stare de „subdezvoltare" periferia, în aceasta din urmă intrând și America Latină. O dată cu prăbușirea comunismului european și a Uniunii

Sovietice, această tendință și-a pierdut susținerea largă de care se bucura înainte. Însă frământările sociale rămân.

105. Congresul de la Viena, 1814/1815: Noua ordine europeană între restaurație și reacțiune

După înfrângerea lui Napoleon de către cea de-a cincea coaliție (1813/1814), confirmată și întărită de încheierea rapidă a „domniei de o sută de zile" (1815), Congresul de la Viena (1814/1815) va schimba datele problematicii europene. Acesta schimbare va constitui punctul de plecare al tuturor evenimentelor istorice viitoare. Ca un rezultat direct al Revoluției franceze și al epocii napoleoniene, se va constitui, sub cupola ideologică a Sfintei Alianțe (1815), o nouă ordine europeană, care în liniile ei principale, în ciuda modificărilor profunde, va dăinui până la primul război mondial. Ca o consecință a complicațiilor survenite pe scena istorică a epocii, complicații pe care el trebuia să le stăpânească, deciziile și efectele Congresului de la Viena vor fi deosebit de complexe. Lucrările sale vor fi marcate, însă nu de o manieră serioasă, de întoarcerea neașteptată a lui Napoleon în Franța (martie 1815).

Locul (Viena) și președintele (Metternich) Congresului ne lasă să bănuim că Austria ar fi jucat în acest moment un rol decisiv. În realitate, Rusia condusă de țarul Alexandru I (1801-1825) va ocupa o poziție de forță, deoarece pe continent ea fusese cea care, prin armata sa constituită din corpuri de infanterie, avusese o contribuție hotărâtoare în lupta împotriva lui Napoleon. Cele mai importante decizii au fost luate de către Comitetul celor cinci Mari Puteri (Rusia, Anglia, Austria, Franța, Prusia) și de către Comitetul european (cele 8 puteri semnatare ale Păcii de la Paris, dintre care făceau parte și Spania, Portugalia, Suedia). Acestora li se adaugă comitetele pentru probleme speciale, dintre care Comitetul german (Austria, Prusia, Bavaria, Wiirttemberg), creat pentru redactarea unei constituții a Germaniei, sau pentru probleme punctuale, cum ar fi reglementarea navigației fluviale și interzicerea comerțului cu sclavi.

Ca reacție față de un sfert de secol de frământări revoluționare, de războaie cu costuri ruinătoare și ca efect al epuizării generale, congresul va fi dominat de o puternică dorință de liniște și pace. Pentru contracararea posibilității revenirii pe scena istorică a procesului revoluționar, creator de neliniște, va fi folosit principiul legitimității, adică al întoarcerii la suveranii tradiționali, ereditari.

Prin aceasta, problemele legate de legitimitate și de restaurație s-au pus în mare măsură identic, fără însă a putea fi soluționate

pretutindeni de aceeași manieră. Astfel, ele se vor dovedi dificil de rezolvat mai ales acolo unde se vor ciocni puternice pretenții antagonice la putere și vor fi formulate revendicări legitimiste concurente (Polonia – Rusia). În plus, chiar în timpul Congresului de la Viena vor izbucni diverse conflicte, cum a fost cel dintre Polonia și Saxonia, iar mai târziu acestea se vor înregistra acolo unde restaurația va încerca, ca reacțiune albă, să reîntoarcă situația la stătu quo-ul din 1789 (Spania, Italia). În aceste țări vor izbucni încă din 1820 revoluții succesoare. Însă restaurația din 1814/1815 a fost, ca și în Anglia anului 1660, un proces complex, care a vizat numeroasele transformări de după 1789, contribuind la anularea sau la accentuarea acestora, în primul rând, modificările teritoriale operate de către Napoleon în sudul -Germaniei, prin secularizare și anexări teritoriale vor fi menținute. Dimpotrivă, cele trei orașe ale Hansei, Bremen, Hamburg, Lubeck și orașul liber imperial Frankfurt/Main vor fi restabilite, în aceeași situație aflându-se și teritoriile din nord-vestul Germaniei.

Cea mai dificilă problemă, în fața căreia Congresul de la Viena era pe punctul de a eșua la cumpăna dintre 1814 și 1815, a fost aceea de a găsi o soluție pentru Polonia și Saxonia. Pe lângă faptul că ele erau legate printr-o uniune personală, ambele fuseseră aliate de încredere ale lui Napoleon. Rusia cerea anexarea întregii Polonii în granițele sale istorice de la 1772, invocând dreptul cuceritorului. Prusia prelungea anexarea Saxoniei la întregul teritoriu al acesteia, actul fiind conceput ca o compensație pentru pierderile teritoriale în est (Polonia), în favoarea Rusiei (ea revendicând statutul din 1795). Austria și Anglia, sprijinite de către Franța, se vor opune unei extinderi atât de importante (directe sau indirecte) a puterii Rusiei către vest și a Prusiei pe seama Saxoniei. Pornind de la problema saxo-poloneză, a lipsit foarte puțin ca între aliați să izbucnească un război. El a fost împiedicat de un compromis multiplu, cu urmări deosebit de importante: Rusia obținea centrul Poloniei, însă era obligată să-i asigure autonomie, aceasta fiind garantată prin elaborarea unei constituții, care în 1815 era cea mai liberală din Europa. Austria obținea din nou Galiția, Prusia Posen-Poznan (care avea de asemenea autonomie, ca Mare Ducat) și Prusia vestică, astfel încât noua ordine va însemna pentru Polonia o a patra împărțire (pe care polonezii vor accepta cu greu să o recunoască). Ca o amintire a statalității poloneze se va menține doar (până la 1846) un oraș liber, Cracovia, cu împrejurimile sale, plasat de altfel sub suveranitatea celor trei puteri participante la divizare. La presiunea Austriei, Saxonia va

rămâne un stat-tampon între aceasta și Prusia, pierzând însă aproape 40% din teritoriu în favoarea Prusiei. În scopul extinderii sale teritoriale, pe cât de neașteptate, pe atât de puternice, aceasta din urmă se va lăsa „despăgubită” cu provincia renană, care rămăsese „neguvernată” după căderea lui Napoleon. În acest fel, Prusia va acapara cel mai important centru al industrializării incipiente în Germania. Ca urmare a transformărilor survenite în timpul și după Revoluția franceză, „Codul lui Napoleon” se va menține în Renania prusacă (și de altfel și în alte state care făcuseră parte din Confederația Rinului și în teritorii anexate de către Franța) până la intrarea în vigoare a codului civil (BGB) în noul imperiu (1900).

Prin renunțarea la Țările de Jos austriece și la Breisgau, Austria se va retrage definitiv de pe Rin, despăgubindu-se însă printr-o poziție dominantă deținută în Italia superioară – exercitată direct (în Lombardia, Veneția), sau indirect, prin membrii de gradul doi ai familiei habsburgice (linii secundare ale dinastiei domnitoare). Reversul acestei situații îl va constitui puternicul resentiment la adresa Austriei apărut în Italia, țară care va cădea din nou într-un proces de fragmentare politică. Cu această ocazie se va formula cu claritate problema italiană, în Statul papal și în Regatul Neapolelui, reconstruite în această perioadă, restaurația va îmbrăca forma unei pure reacțiuni, ea însemnând de fapt întoarcere la monarhia absolută.

În scopul supravegherii gurilor Rinului, Olanda va primi Țările de Jos care aparținuseră Austriei (Belgia), actul având drept scop și anularea sciziunii survenite în 1579/1581. Însă noul „Regat unit al Țărilor de Jos” se va nărui curând datorită aroganței olandezilor, prin izbucnirea Revoluției belgiene (1830).

Din punct de vedere formal în afara lucrărilor Congresului de la Viena, însă practic în strânsă legătură cu acestea, vor fi reglementate sau sancționate următoarele modificări teritoriale: Anglia va obține din nou Hanovra (până în 1837). Proprietatea sa asupra insulei Helgoland (până în 1890), asupra Coloniei Capului (până în 1910), asupra Ceylonului (până în 1948) și asupra Maltei (până în 1964) va fi confirmată. Confederația elvețiană, extinsă cu trei cantoane (Valais, Neuchâtel, Geneva), va fi obligată, pentru sprijinirea celui mai important pas din Alpi, la o neutralitate perpetuă. Uniunea personală dintre Norvegia și Suedia va fi ratificată, ea fiind concepută ca o pedeapsă pentru Danemarca pentru alianța sa cu Napoleon.

În anexele lucrărilor va fi reglementată navigația pe cursurile fluviale transnaționale, soluția fiind considerată internaționalizarea acestora (principalele vizate au fost Rinul și Dunărea). La presiunea Angliei, o declarație comună va condamna comerțul cu sclavi. În sfârșit, în scopul liniștirii situației din Germania, Congresul de la Viena va pune în funcțiune o Comisie constituțională pentru Germania: spre deosebire de Pacea din Westfalia (1648), aceasta a redactat o constituție autentică, Carta federală (1815), care va fi completată cu Actul final de la Viena (1820). Imperiul distrus nu va mai fi refăcut, spre dezamăgirea patrioților de factură imperială (printre alții Stein, sau E. M. Arndt). În locul său va apărea Confederația Germană, ca o federație mai strânsă constituită din cele (între timp reduse la număr) 39 de puteri suverane din Germania. Ca și în 1648, Puterile vor garanta anularea progresivă a vidului de putere din Germania.

Sfânta Alianță, alianța ideologică durabilă a vechilor Puteri, refăcute de o manieră diferită, trebuia să confere stabilitate noii ordini. Însă contradicțiile interne, împotrivirea față de represiune acolo unde restaurația a fost înțeleasă ca reacțiune, și consecințele industrializării aflate în plină desfășurare vor face ca foarte curând să izbucnească noi conflicte, atât naționale, cât și sociale.

106. Problemele naționale și naționalismele, de la 1795 până la 1871

După Revoluția franceză, în Europa au apărut mari probleme naționale, cele mai multe fiind generate de pierderea statalității unor popoare. Astfel, se vor ivi problemele: poloneză (1795), irlandeză (1800), a slavilor sudici (1804), germană (1806) și italiană (1815). În cadrul Congresului de la Viena, acestea nu vor găsi deloc, sau vor găsi doar răspunsuri nesatisfăcătoare. Acestor probleme li se vor adăuga cea greacă (1821), cea belgiană (1830) și cea românească. Fiecare dintre aceste probleme deschide câmpul unor multiple întrebări: cum se constituie un popor într-un stat propriu (autonom sau suveran); în ce granițe; ce structuri adoptă; care sunt urmările pentru vecini și pentru Europa? Din această perspectivă, naționalismul poate fi înțeles ca pretenție a popoarelor lipsite de statalitate de a dobândi o structură statală proprie.

Naționalismele timpurii trimiteau pe cât posibil înapoi în istorie la granițele unui „mare” imperiu, care se întinsese mult peste miezul propriei „națiuni”, intrând astfel în conflict cu revendicări „istorice” asemănătoare, cum ar fi de exemplu cele ale grecilor, bulgarilor, sârbilor

asupra Macedoniei, ale sârbilor și croaților asupra Bosniei-Herțegovina. În plan intern, acestea vor adopta în privința statelor lor naționale, eterogene din punct de vedere etnic, ideea de statalitate lansată de Revoluția franceză („la nation une et indivisible" – națiunea unică și indivizibilă), având ca trăsătură majoră un centralism puternic, fără autonomie politică și doar cu o relativă autonomie culturală pentru minorități. Urmările acestei politici vor fi asimilarea forțată de sus în jos și reacția de opoziție de jos în sus. Antisemitismul a servit tuturor tinerelor naționalisme europene, până în Grecia și Italia, drept definiție ideologică și strategie de integrare în plan intern. Combinația dintre ideea imperialistă și națiunea centralist-asimilaționistă î lafrangaise au creat (creează) un scenariu catastrofic perfect – conflicte în interiorul și între statele post-imperiale, respectiv între statele succesoare post-comuniste, războaie civile, purificări etnice prin izgoniri în masă și/sau transmutări ale unor populații dintr-o zonă în alta în scopul creării unor state naționale „omogene", așa cum s-a întâmplat începând din 1991 în cadrul războiului din Iugoslavia.

Niciuna dintre problemele naționale nu s-a dovedit a fi aducătoare de pace. Ele au condus la revolte, revoluții și războaie care se întrepătrund la scară istorică de-a lungul unor evenimente precum Revoluția franceză, Congresul de la Viena, revoluțiile pașoptiste, industrializarea și primul război mondial. Cinci probleme naționale s-au legat de o manieră dialectică unele de altele – cea poloneză, a slavilor sudici, a românilor, a italienilor și a germanilor – definirea maximală a granițelor naționale provocând inevitabile conflicte.

Problema irlandeză (începând din 1800*) a apărut ca urmare a numeroaselor alternări cunoscute de către Irlanda în Epoca modernă, între supunerea față de Anglia și revoltele întreținute de către diverșii adversari ocazionali ai acesteia (Spania, Franța, sau Germania în timpul primului război mondial). Prin forțarea uniunii reale (1800), problema irlandeză se va transforma treptat, prin revolte (1848,1867,1916), agitație politică, boicot social, atentate și puternice crize într-o rană deschisă pentru Anglia – trecând peste războiul anglo-irlandez (1919-1922), de după primul răboi mondial și peste războiul civil din Irlanda de Nord (începând din 1966) și mergând până în contemporaneitate.

Problema poloneză (datând din 1795) va fi redeschisă de către Congresul de la Viena prin cea de-a patra împărțire a Poloniei: revoltele din 1830/1831,1846, 1863/1864, orientate cu precădere împotriva Rusiei, puterea care deținea cea mai mare parte din Polonia, au generat,

după înăbușirea lor, valuri de emigranți polonezi înspre vest și deportări către est (Siberia, Caucaz). În vest, polonezii au întărit potențialul revoluționar local, participând la revoluția de la 1848/1849 și la Comuna din Paris (1871). Locul strategiei insurecționale pe termen scurt va fi luat de conceptul cu bătaie lungă de „muncă organică”, apărut mai întâi la Poznan în 1838. El se axa pe dezvoltarea economică intensivă a Poloniei în contextul industrializării, pentru a da o bază solidă activității politice. Problema poloneză, văzută ca împlinire a unui țel patriotic – stat suveran, plasat pe cât posibil în granițele de la 1772, nu-și va găsi soluționarea decât prin războiul dintre cele trei puteri participante la împărțirea țării. Astfel se explică scurta rugăciune poloneză dinaintea anului 1914: „O Doamne, dă-ne nouă marele război!”.

Problema slavilor sudici (începând din 1804), văzută ca parte a problemei orientale, va viza în primul rând Imperiul otoman. Motorul mișcării slavilor sudici îl va constitui Serbia după recunoașterea autonomiei sale (1817), ea fiind susținută frecvent de către Rusia, ca vârf de lance al expansiunii rusești („ajutor frățesc” pentru slavi și ortodocși). Memoriul lui Ilja Garasanin (1844) pune deja și problema luptei împotriva Austriei: ideea fundamentală se contura a fi aceea a unificării tuturor slavilor sudici. Ocazia se va ivi prin compromisul din 1867 și prin procesul de maghiarizare inițiat în Ungaria, proces care alunga partea nordică a slavilor sudici din monarhia bicefală. După criza anexării Bosniei (1908/1909), lupta slavilor sudici se va orienta în mod covârșitor împotriva Austro-Ungariei, îndeosebi după alungarea turcilor din Europa în cadrul primului război balcanic (1912/1913): în cadrul problemei slavilor sudici poate fi plasat și atentatul de la Sarajevo (1914), care va constitui pretextul declanșării primului război mondial.

Problema greacă se va contura o dată cu declanșarea războiului grecesc de independență (1821). Cu ajutorul Angliei, Franței și al Rusiei, Grecia va obține suveranitatea (1829), însă într-un teritoriu atât de limitat încât va fi nevoie de mai multe războaie greco-turce (1878, 1897, 1912/1913) pentru ca ea să ajungă la granițele actuale. Dincolo de primul război mondial și de războiul greco-turc (1919-1923), conflictele vor continua până astăzi.

Deoarece prin Congresul de la Viena, Italia, aproape unificată sub Napoleon în Regatul Italiei și al Neapolelui, va recădea în procesul de fragmentare politică, începutul problemei italiene trebuie plasat în anul 1815. Ea se va materializa prin valurile revoluționare (începând din 1820), organizate la început de către Carbonari („Mișcarea cărbunarilor”),

care începuse (1811) ca organizație menită să se opună dominației napoleoniene, iar mai târziu de către aripa mai radicală a acestora, numită „Giovine Italia" (Tânăra Italie) și condusă de Giuseppe Mazzini (1831). Etapele importante ale acestei lupte vor fi revoluțiile din Neapole (1820) și Piemont (1821), ambele înăbușite de către Austria, din însărcinarea Sfintei Alianțe (1821) și revoluția de la 1848/1849. În această perioadă mișcarea de unificare va căpăta o bază statală prin Piemont-Sardinia. Această bază va fi numită de către ziarul lui Cavour din Torino „Risorgimento" (1847), după titlul programului ei revendicativ.

Și mai explozivă va fi problema germană, apărută după sfârșitul imperiului medieval (1806) prin fondarea Confederației Germane, ca o confederație fără legături foarte strânse (1815). Întrebarea cea mai arzătoare era care mare putere germană îi va uni politic pe germani – Austria sau Prusia. Reeditarea dualismului german de la 1740 va fi dublată de apariția unei tensiuni naționale (Germania mare – Germania mică), suprapuse și complicate de ideea de imperiu: Austria și Prusia posedau teritorii care nu erau germane, plasate în afara Confederației Germane și din care ele nu doreau să se retragă. Granițe pur „naționale" ale unui stat național german (Imperiu) erau oricum imposibile: fie minoritățile negermane intrau într-un stat național german, fie Austria și Prusia erau amputate. Deoarece ambele mari puteri germane își exercitau dominația asupra polonezilor, slavilor sudici, românilor și italienilor, germanii vor intra într-un conflict inevitabil cu aspirațiile naționale ale acestora. Germanii vor da prima mare expresie a problemei lor naționale în cadrul revoluției de la 1848/1849, tabloul acesteia fiind complicat de problema legată de Schleswig-Holstein și de conflictul cu Danemarca. Victoria soluției care propunea o Germanie mică (1866/1871) va crea prin compromisul de la 1867 și prin fondarea Imperiului german (Reich) (1871) noi probleme, care vor împinge către alte conflicte.

Problema belgiană (1830), afirmată prin independența (1831) și neutralitatea (1839) Belgiei, face parte dintre premisele îndepărtate ale primului război mondial.

O problemă națională sui generis este problema românească, care cu greu poate fi fixată cronologic, așa cum este cazul cu celelalte probleme naționale, însă care joacă la rândul ei un rol foarte important în cadrul istoriei europene: de-a lungul mai multor secole, românii au existat ca v (a) lahi (=romanici), fără a avea o limbă administrativă și o limbă bisericească proprii, fără o elită (nobilime, orășenime) proprie, ci

numai ca țărani răbdători. Numai principatele dunărene Moldova și Valahia (Țara Românească) își vor realiza statalitatea începând cu secolul al XlII-lea, ele fiind plasate începând de la aproximativ 1400 sub suzeranitate otomană. Prusia va zădărnici intenția Rusiei de „eliberare” a Principatelor dunărene prin prima împărțire a Poloniei (1772), astfel încât abia înainte de Revoluția franceză o mare revoltă izbucnită în Transilvania (1784) pare să fi pus aici, aparent pentru prima dată, problema românească: ca răscoală a țăranilor, ea va fi orientată social împotriva păturii dominante maghiare și germane, iar în plan național ea va semnifica formularea pretenției de a crea un stat românesc, cu trimitere directă la Dacia romană. Începând din acest moment, problema românească se va pune într-un fel sau altul cu virulență, ea împletindu-se într-un mod complicat cu politica generală de forță a Marilor Puteri.

Mai târziu vor intra în scenă încă trei probleme naționale, care însă datorită caracterului lor extrem de complicat nu vor fi decât conturate în cadrul prezentei lucrări: problema albaneză și cea armeană (începând din 1878), cea evreiască (din 1881). Problema albaneză își va găsi prin fondarea statului Albania (1912,1945) o oarecare soluționare, ea fiind însă continuată prin problematica din Kosovo. Problema armeană este, ca și cea kurdă, nesoluționată. Problema evreiască a condus, dincolo de sionism și de fondarea statului Israel (1948), la conflictul din Orientul Apropiat.

Cele mai multe dintre aceste probleme naționale au avut un tablou și mai complicat prin faptul că ele au intrat în conflict cu interesele Marilor Puteri. Labirintul problemelor naționale va fi și mai încâlcit prin acțiunea lor unele asupra altora și unele împotriva altora. Concertul oricum conflictual al Marilor Puteri se va amesteca cu concertul haotic al problemelor naționale, generând binecunoscutele disonanțe ale istoriei moderne, care după cel de-al doilea război mondial se vor extinde către Lumea a Treia.

107. Europa între

Sfânta Alianță și revoluțiile succesive, delal815pânălal847

Sfânta Alianță și-a asumat sarcina imposibilă de a reprima de o manieră durabilă revoluțiile din întreaga Europă. Problematicii naționale i se vor adăuga consecințele sociale ale industrializării, consecințe nesesizabile în 1815. Revoluțiile ce au urmat Revoluției franceze și războaiele de eliberare națională au scindat Sfânta Alianță, interesele conflictuale ale Marilor Puteri distrugând-o complet într-un final.

Reperele istoriei acestei perioade sunt revoluția franceză din iulie (1830), revoluția europeană (1848/1849) și războiul Crimeii (1853-1856).

„Vormärz” (epoca premergătoare revoluției de la 1848) în Germania. 1837 Criză constituțională la Hanovra.

Războiul elvețian („Sonderbundskrieg”), declanșat de Federația cantoanelor catolice.

Ca urmare a puternicei tensiuni create după 1789, Europa va manifesta o nevoie generală de liniște, pe fondul căreia va apărea totuși o extrem de dificilă depresiune economică, generată și de recolte agricole foarte slabe (1817). Această depresiune va sta la baza unor tulburări sociale și politice: în Anglia, reprimarea unei demonstrații de protest la Manchester („Peterloo”) va genera adoptarea unei legislații destinate reprimării, „Six Acts” (1819). Ca important moment post-revoluționar în procesul de constituire a libertăților politice, ea va constitui cadrul mișcării reformatoare de mai târziu. După abrogarea „Combination Laws” și acceptarea sindicatelor (1825) va lua amploare mișcarea de emancipare a catolicilor (1829), în special în Irlanda, unde trăia cea mai mare parte a catolicilor din Marea Britanic La fel de represive ca și „Six Acts” vor fi în Germania rezoluțiile de la Karlsbad (1819), apărute ca reacție a Confederației Germane față de asasinarea lui August von Kotzebue de către studentul Karl Ludwig Sand. „Evoluția Germaniei” în anii dinaintea revoluției pașoptiste („Vormärz”), și în special dinaintea revoluției din iulie 1830 va fi caracterizată de „persecuții demagogice” și de cenzură. Răbufniri autentic revoluționare vor scutura Spania și Neapole (1820), unde întoarcerea vechii puteri, în cadrul reacțiunii albe, era înțeleasă ca o revenire la monarhia absolută dinaintea anului 1789. În sudul Europei, Constituția spaniolă de la Cadiz (1820) va fi un model pentru liberalismul radical, tot așa cum Carta Constituțională a Restaurației în Franța va fi un model pentru liberalismul moderat. Mai târziu, după reforma electorală din 1832, Anglia se va impune și ea ca un model liberal. Revoluția va izbucni astfel la început în Spania și în Neapole. În Spania, ea va declanșa o serie de revoluții, războaie civile și schimbări extreme de regim, care se vor întinde sub o formă sau alta până în contemporaneitate. În Italia, revoluția din Piemont (1821) a constituit, mai mult chiar decât cea anterioară din Neapole (1820), un semnal al viitoarei lupte pentru unitatea națională a Italiei (Risorgimento), luptă în cadrul căreia Piemontul va avea un rol conducător.

Înăbușirea ambelor revoluții de către Austria, în slujba Sfintei Alianțe, nu a făcut decât să sporească resentimentele față de austrieci în Italia. Franța, readmisă în Concertul Puterilor prin Congresul de la Aachen (1818) și devenită tot de atunci membru al Sfintei Alianțe, își va asuma spre execuție o sarcină asemănătoare în Spania (1823). Între timp, războiul de independență al Greciei

(1821 până în 1829) va diviza pentru prima dată Sfânta Alianță, deoarece Austria, conform interpretării sale a principiului legitimității, se temea să susțină o revoltă împotriva puterii legitime a sultanului.

Prin revolta decembriștilor, petrecută în scurta perioadă de nesiguranță de după moartea lui Alexandru I (decembrie 1825), efervescența revoluționară va atinge și Rusia, bastionul autocrației. Revolta ofițerilor va eșua foarte repede din cauza naivității politice a conducătorilor săi, însă ea va deschide și în Rusia calea mișcării revoluționare. Experiența trăită la începutul domniei va fi convertită de către țarul Nicolae 1(1825-1855) într-o ură profundă față de revoluție, fapt care va determina intervenții directe pentru reprimarea procesului revoluționar de fiecare dată când acesta își va face simțită prezența (1830,1849).

Ca și în Anglia în 1685/1688, încercarea noului rege al Franței, Carol al X-lea (1824-1830), de a înlocui Carta Constituțională (1814) cu monarhia absolută, va provoca o nouă revoluție, cea din iulie 1830. Tânăra muncitorime industrială va juca la început un rol determinant, însă datorită lipsei de experiență politică, va scăpa foarte repede din mână cuceririle luptei revoluționare, cea care va profita de acest lucru fiind burghezia, care va institui monarhia din iulie, sub conducerea „regelui-burghez” Ludovic-Filip, din Casa de Orleans. Urmările au fost decisive pentru istoria mișcării muncitorești: în dezamăgirea ei, muncitorimea va încerca să-și constituie propria reprezentare politică. Astfel se vor pune bazele mișcării socialiste în Franța, mișcare condusă în cea mai mare parte de intelectualitatea burgheză.

Chiar și așa, efectele revoluției din iulie vor fi considerabile: sub influența sa, burghezia liberală din Belgia se va ridica împotriva Olandei și va câștiga, cu ajutorul Franței și al Angliei, independența (1831). Pentru susținerea gurilor râului Schelda (Escaut), la insistența Angliei, Belgia va deveni neutră (1839) -atingerea neutralității Belgiei de către Germania va învinge în Anglia ultimele rezerve în privința intrării în război, la începutul lui august 1914. Pentru înfrângerea revoluțiilor din vest, țarul Nicolae I intenționa să trimită o armată care să traverseze

Prusia și Germania, și să mobilizeze o parte a armatei poloneze. Ordinul său de mobilizare va provoca însă în Varșovia revolta poloneză din noiembrie (1830), pe care Rusia o va înăbuși numai cu prețul unor lupte grele (1831). În urma congresului desfășurat după conflicte, Polonia și Ducatul Poznaniei își vor pierde autonomia, fiind direct anexate de către Rusia (respectiv Prusia). Însă Polonia va lupta împotriva intervenției contrarevoluționare a Rusiei. Ultimul rest de statalitate poloneză va fi anihilat de către Austria prin anexarea Cracoviei, după eșecul suferit de o altă revoltă poloneză (1846).

În Germania (mai precis în Braunschweig și Saxonia) și în Italia (Parma, Modena, Statul papal) vor izbucni în 1830 mișcări regionale. În Germania, Revoluția industrială II

Hambacher Fest – „Sărbătoarea de la Hambach" (1832) (care va avea drept temă majoră protestul față de subjugarea Poloniei), revolta gărzilor din Frankfurt (1833) și protestul Celor șapte din Gottingen împotriva abrogării constituției, cu ocazia succesiunii la tron în Hanovra (1837), pot fi văzute ca episoade care anticipează revoluția de la 1848.

În Elveția și în Anglia, revoluția din iulie va genera ascensiunea liberalismului modern – în Anglia prin marea reformă electorală din 1832, iar în Elveția, prin „regenerarea" liberală, care va da naștere conflictului cu cele șapte cantoane catolice și conservatoare ale Federației separatiste „Sonderbund" (1845-1847), conflict tranșat în cadrul războiului separatist (1847).

108. Revoluția industrială II: mișcarea muncitorească și socialismul; crizele economice, de la 1825/1847 până la 1914

Până în jurul anului 1850 se vor cristaliza două consecințe centrale ale revoluției industriale: mișcarea muncitorească și socialismul, pe de-o parte; crizele economice pe de alta. Muncitorii industriali, numiți de către conducătorii lor (adesea de formație umanistă) „proletariat", s-au organizat în mișcarea muncitorească urmând două direcții: cea sindicală și cea a partidelor (cel mai adesea socialiste). Primele sindicate au apărut în Anglia (1825), iar începuturile socialismului în Franța (după 1830). Industrializarea va fi un proces continuu, supus alternanței de conjuncturi favorabile și situații de criză. Prima criză economică de mari proporții (1847) a avut ca urmare politică revoluția europeană de la 1848/1849, tot așa cum crizele economice mondiale de mai târziu (1857,1873, 1929, sau după 1973) vor înregistra urmări politice imediate.

Elemente sindicale și politice. 1847 Prima criză economică generală. Liga comuniștilor la Londra, avându-i ca membri pe Marx și Engels (până în 1852).

Revoluția europeană: bătălia din iunie de la Paris.

German (SADP). Programul de la Gotha. 1878 Legea antisocialistă în Germania (până în 1890).

Apar partide socialiste în Franța. 1884 Federația Social-Democrată în Anglia: marxistă.

Fabian Society în Anglia – nemarxistă.

Legea Le Chapelier (1791) este abrogată: sindicatele sunt admise în Franța.

Independent Labour Party, condus de Keir Hardie în Anglia.

La ascensiunea mișcării muncitorești și a socialismului au contribuit marile țări ale Europei, într-un ritm aproximativ paralel cu propria lor industrializare. Cele mai importante centre au fost la început Anglia și Franța, țări cu cea mai avansată economie (industrială), respectiv cu cele mai avansate structuri și tradiții politico-ideologice (revoluționare). În țara de origine a revoluției industriale, Anglia, metodismul (curent religios radical care se adresa muncitorilor, începând cu aproximativ 1738) și respingerea Revoluției franceze (printre alte măsuri pot fi enumerate: Combination Laws, 1799; interzicerea sindicatelor) au întârziat constituirea unei mișcări muncitorești de-sine-stătătoare. Abia abrogarea Combination Laws (1824) a permis apariția sindicatelor în Anglia (1825), formă de organizare a luptei economice în slujba intereselor muncitorilor. Dimpotrivă, prin publicarea protocolului procesului Babeuf (1828), Franța va oferi comunismului pe cale de apariție cea mai radicală platformă. Experiențele analoge ale muncitorimii – revoluția din iulie (1830), reforma electorală (1832)- vor croi drumul socialismului ca ideologie a mișcării muncitorești: burghezia a monopolizat roadele politice ale victoriilor comune (revoluția din iulie; reforma electorală), scoțând din joc muncitorimea. Franța a fost primul centru în care intelectualii (cel mai adesea burghezi) au vrut să devină purtătorii de cuvânt ai proletariatului (de exemplu: Blanc, Blanqui, Proudhon), fără să fie nevoie să se organizeze în partide sau sindicate. În Anglia liberală se va impune cu timpul pragmatismul sindical, un moment important în acest sens constituindu-l eșecul chartiștilor (1838-1848), cu dublul lor caracter politico-sindical. În Franța, muncitorii și cărturarii germani, care emigraseră după 1815 într-o țară mult mai bogată, au constituit baza organizațiilor secrete germane din exil – Liga

exilaților (1834); Liga celor drepți, ca aripă radicală a primei (1836), din care se va desprinde mai târziu la Londra Liga comuniștilor (1847), condusă de Marx și de Engels.

În același an se va produce, pe fondul a două recolte proaste succesive (grâne, cartofi, 1845/1846) o criză agrară, care va evolua, dând naștere primei crize economice europene (1847). Ea a constituit punctul de plecare pentru crearea unor așteptări speciale legate de revoluție, văzută ca prăbușire a capitalismului sub presiunea revoluției socialiste – variantă secularizată a dualismului apocaliptico-hiliastic („La ultima luptă" = Armaghedon), în care comuniștii, precum un nou popor ales promiteau să aducă raiul pe pământ.

După înfrângerea muncitorimii franceze în bătălia din iunie de la Paris (1848) și după un nou ciclu conjuncturi favorabile/crize (1850-1857), centrul de greutate al evoluțiilor istorice se va muta în Anglia: avansul prezentat de către Anglia în procesul de industrializare îi va face pe Marx și Engels să nutrească speranța că aceea era țara în care trebuia să izbucnească revoluția socialistă. Cu toate acestea, evoluțiile în plan economic înregistrate în cadrul statului de drept și al statului constituțional se vor constitui în alternativă la revoluție, un rol foarte important în acest sens jucându-1 chiar sindicatele.

În următorul ciclu conjunctural (1857-1873) mișcarea socialistă își va face apariția și în Germania, aflată în plină industrializare. Începutul a fost făcut de către vechea și în același timp noua zonă industrială, Saxonia, sub conducerea lui Lassalle (1863) și a lui BebelAV. Liebknecht (1869). În același timp, fondarea TUC (1868) va instituționaliza în Anglia pragmatismul sindical nepolitic apărut după prăbușirea mișcării chartiste (1848). După capitularea lui Napoleon al IU-lea (1870) și războiul civil declanșat de Comuna din Paris (1871), Franța va pierde rolul de centru al socialismului: fondarea Imperiului (Reichului) (1871) și continuarea într-un ritm susținut a industrializării, chiar și după următoarea criză economică mondială (1873), vor propulsa Germania la statutul de centru al mișcării socialiste. Cea de-a doua Internațională socialistă a fost fondată la Paris (1889), cu ocazia. Aniversării a 100 de ani de la Revoluția franceză, însă conducerea organizatorică și politică va aparține social-democrației germane, în special după abrogarea legilor antisindicale (1878-90) și reconstruirea partidului ca SPD -Partidul Social-Democrat German (1890), cu programul marxist de la Erfurt (1891).

O dată cu extinderea industrializării, vor apărea și în alte țări, la cumpăna dintre veacuri, partide socialiste, o notă specifică a acestora reprezentând-o apariția în exil sau în secret (Polonia, Rusia). Încă înainte de acceptarea formală a sindicatelor în Franța (1884) se va constitui aici un prim partid socialist (1879), ca preludiu al viitoarelor partide și grupări. Partidele socialiste, precum cele din Italia (1891), Polonia (1892,1893), Anglia (1893), Rusia (1898), Austria (1899) au dat celei de-a doua Internaționale o reprezentare internațională mai amplă, deși limitată la țările industriale ale Europei.

Mișcarea socialistă și socialismul nu s-au prezentat ca un bloc monolitic, ci ele au fost adesea și în multiple feluri divizate, conform variatelor strategii și tactici – revoluție sau nu?; dacă da, atunci cum și când?; cu burghezia liberală împotriva aristocrației, sau cu Coroana, împotriva burgheziei? ce trebuie făcut pentru a nu irosi timpul rămas până la revoluție – respingere totală și așteptare până la prăbușirea capitalismului, sau cooperare limitată în ceea ce Rudi Dutschke numea în 1968 „marșul prin instituții”, cu riscul de a trăda teoria pură asupra revoluției? Revoluție în forță sau cu buletinul de vot (Engels, 1891)? Pornind de la astfel de diferențe se va ascuți problematica revizionistă, în cadrul SPD, dar și în Franța, în jurul participării socialiștilor la guvernarea burgheză (începând din 1899).'

Izbucnirea primului război mondial (1914) va tăia în două etape următoarea criză economică mondială. Războiul a împrăștiat cea de-a doua Internațională de-a lungul frontierelor naționale, în timp ce polarizarea internă generată de ideea războiului a creat noi fronturi politice.

109. Revoluția industrială III: aboliționismul – interzicerea comerțului cu sclavi și a sclaviei, de la 1807/1834 până la 1888

Un efect mai degrabă neobservat al industrializării aflate în plină desfășurare va fi abolirea comerțului cu sclavi (1807) și a sclaviei (1834), evenimente care se vor petrece în primul rând în Anglia. Motivelor subiective (umanitare, filantropice) originate în Iluminism și în mișcările de deșteptare a conștiințelor, în primul rând în protestantism (pietismul, metodismul, „evanghelismul” în Anglia), li se vor adăuga factori obiectivi (economici), ce pot fi plasați în cadrai revoluției industriale. Este important să facem distincție între abolirea sclaviei (care în sine reprezenta cel mai înalt țel) și abolirea comerțului cu sclavi, care vine ca o consecință logică, însă anticipând în timp, interzicerea sclaviei – ca etapă intermediară importantă și ca decizie factică prealabilă. Cel mai

important promotor al aboliționismului a fost Anglia, ultimul profitor important de pe urma comerțului transatlantic cu sclavi și pionier al revoluției industriale.

Consecințele interzicerii comerțului cu sclavi și a sclaviei au fost profunde și extinse – în Europa, America și Africa: ele țin de istoria anterioară războiului civil american (1861 până în 1865), a dominației coloniale europene în Africa, a naționalismului african și a începuturilor dezvoltării industriale a Africii.

Sclavi din Sierra Leone, Indiile de Vest și Brazilia. 1848 Interzicere a sclaviei în Franța. 1861 Războiul civil/de secesiune în SU A (până în 1865). 1862/1865 Emanciparea sclavilor în SUA. 1884/1885 Conferința de la Berlin asupra Africii: abolirea comerțului cu sclavi și a sclaviei este revendicată și cu referire la Africa. 1888 Interzicere a sclaviei în Brazilia: Republică (1889).

La începuturile aboliționismului în Anglia și SUA (1787), sfârșitul sclaviei părea doar o problemă de timp și de metodă. După prima moțiune parlamentară a lui William Wilberforce asupra interzicerii comerțului cu sclavi (1788) și după interzicerea izolată a sclaviei de către Danemarca (1792), breșa decisivă a constituit-o războiul de durată dintre Anglia și Franța napoleoniană (1807): într-o perioadă de suprasaturație a pieței zahărului (blocada continentală, absența uraganelor în Jamaica, adesea răspunzătoare pentru recoltele locale foarte mici), Anglia voia să răspundă concurenței franceze prin stăvilirea noilor valuri de sclavi din Africa. Ralierea SUA (1808) a fost doar formală și puțin efectivă, deoarece importul ilegal de sclavi a continuat, din considerente economice, aproape nestingherit: după New Orleans, Washington D. C. A fost a doua piață de sclavi din SUA (până în 1850).

Cea mai importantă consecință pentru Africa va fi un control strict al apelor tropicale de către un escadron al flotei engleze, control care va avea ca bază Freetown (Sierra Leone) și ca scop lupta împotriva comerțului ilegal cu sclavi (începând din 1808). Congresul de la Viena va oferi o bază mai largă luptei împotriva comerțului cu sclavi (1815), aceasta fiind concretizată de către Anglia printr-o serie de tratate bilaterale, prin care ea va îndupleca statele europene care nu erau de acord (de ex. Portugalia) cu interzicerea comerțului cu sclavi folosindu-se de anumite plăți compensatorii. Sclavii eliberați de către flota engleză au fost orientați către și în împrejurimile Freetown și, în măsura în care nu erau musulmani, ei au fost creștinați. Prin intermediul școlilor misionare și al activităților meșteșugărești, ei au fost pentru prima dată introduși

în atmosfera noii civilizații, care se dezvolta pe baza industrializării. Ei vor constitui o elită europenizată, stabilită chiar în Sierra Leone („creolii"), tot așa cum se va întâmpla și în cazul reîntoarcerii pe țărmul vestic al Africii (începând din 1838), unde vor fi numiți „Sierra Leonieni" sau „imigranți".

O revoltă a sclavilor din Jamaica (1831) a accelerat abolirea sclaviei (1834) printr-o soluție de compromis („apprenticeship", ucenicie de șapte ani pentru minori), la care se va renunța însă curând (1838). Franța, cea mai mare putere colonială a timpului, va urma curând, ea interzicând sclavia în 1848.

În Africa, interzicerea de către Anglia a comerțului cu sclavi (1807) și a sclaviei (1834/1838) a avut, pe lângă deja amintita constituire a „creolilor" și a „Sierra Leonienilor" în vestul Africii, două urmări dramatice: secesiunea unei părți a burilor în contextul marelui val emigraționist din Provincia Capului (1835-1837), care va conduce la fondarea noilor republici bure Transvaal (1836) și Oranj e (1842), și prin aceasta la expansiunea teritoriului cuprins inițial de ceea ce se va numi apartheid. Pentru Africa, suprimarea comerțului cu sclavi și a sclaviei de către europeni se va constitui în punct de plecare al subjugării ei teritoriale, generând transformări sociale radicale, a căror semnificație iese treptat la iveală abia în epoca noastră: sclavia interafricană era o instituție extrem de răspândită și cu profunde rădăcini, a cărei eliminare a atins numeroase „veșted interests" -interese certe locale. Ca o alternativă la comerțul de acum ilegal cu sclavi, va apărea, la imboldul europenilor, un „legitimate trade" cu produse agrare africane destinate exportului în Europa (ulei de palmier, arahide, iar mai târziu cacao).

În coloniile tropicale și subtropicale va apărea cu timpul, în locul sclavilor eliberați, o forță de muncă relativ unitară, venită din India și China („Coolies"). În special indienii veniți în Natal (1860) vor rămâne pe loc, răspândindu-se în Africa de Sud, în Mauritius și în Guyana britanică.

Nu mai puțin importante vor fi consecințele abolirii sclaviei pentru America: eliberarea sclavilor în Imperiul britanic (1834/1838) va avea ca efect o înăsprire a sclaviei în sudul SUA. Inventarea mașinii destinate prelucrării primare a bumbacului „cotton gin" (1794) și rapida expansiune a culturilor de bumbac vor face din bumbac baza economică a sudului („King Cotton"), care, după Lan-cashire, va fi propulsat în centrul industriei textile a bumbacului. Sub influența revoltei sclavilor din Jamaica (1831) și a emancipării sclavilor în Imperiul englez (1834),

va apărea în jurul anului 1835 un nou val de militantism aboliționist în SUA, ai cărui protagoniști vor fi afro-americanii liberi, care nu-și puteau asigura o libertate durabilă decât dacă sclavia se prăbușea ca sistem. Astfel vor fi escaladate tensiunile dintre nord, care cunoștea o industrializare rapidă, și care începând din 1827 trecuse la eliberarea sclavilor și sudul agrar. Aceste tensiuni vor exploda după alegerea lui Abraham Lincoln ca președinte al SUA (1860) -acesta reprezentând o linie aboliționistă moderată în cadrul republicanilor (fondați de curând, în 1854) – conducând la secesiunea celor unsprezece state sudice (1860/1861) și la războiul civil american (1861 -1865). La sfârșitul acestuia va avea loc emanciparea sclavilor, desfășurată în două faze (1862/1865), care va crea însă o altă problematică, legată de noile rase (segregația).

Și pentru Brazilia lupta desfășurată în j urul problemei sclaviei va avea urmări deosebit de importante: ca ultimul mare stat de expresie europeană, Brazilia va interzice sclavia (1888), pentru ca un an mai târziu, în 1889, să se înregistreze căderea monarhiei braziliene.

Prin abolirea sclaviei, Brazilia va pune capăt din punct de vedere formal comerțului transatlantic cu sclavi. O perioadă va persista comerțul cu sclavi din zona estică a Africii, peste Oceanul Indian și Marea Roșie, după a cărui suprimare de către Puterile coloniale, se va menține numai o sclavie cu caracter intern, la început transparentă, însă treptat tot mai mascată, în special în Africa. Desființarea sa treptată sub dominația colonială a europenilor a fost un proces încet și nespectaculos. Însă sclavia inter-africană (vânătoarea de sclavi și comerțul cu sclavi) din epoca precolonială a lăsat urme adânci și profunde resentimente între popoarele africane, între vânători și vânați în cadrul comerțului cu sclavi și al sclaviei.

110. Anglia, putere mondială dezvoltată: industrie, reforme, imperiu, de la 1825/1832 până la 1914

După depășirea depresiunii de după război, industrializarea va lua în Anglia un rapid și puternic avânt: prima cale ferată Stockton – Darlington și admiterea primelor corporații (1825) sunt mai mult decât simple evenimente simbolice. Revoluția din iulie (1830) va accentua în Anglia reformele liberale începute deja înainte, făcând din aceasta statul model al industrializării timpurii. Punctul de plecare este constituit de prima mare reformă electorală (1832): industrializarea, dominația maritimă și cea asupra economiei mondiale, un imperiu colonial în expansiune au făcut posibil un nivel de trai din ce în ce mai ridicat.

Supremația dreptului și a parlamentului au asigurat pacea internă; o structură socială relativ flexibilă a creat spațiul ascensiunii individuale. Libertatea politică în cadrul statului de drept și constituțional a dezamorsat prin reforme politice și sociale materialul comunitar exploziv, care altfel ar fi generat accese revoluționare.

Corporațiile sunt admise în Anglia.

Conservator. 1837 Regina Victoria (până în 1901). Revoltă în Canada.

Divizați.

Canada dobândește statutul de dominion: autonomie.

Eșuează. Liberalii sunt divizați: unioniștii se plasează sub conducerea lui Joseph Chamberlain – Gladstone cade.

În umbra revoluției din iulie (1830), Anglia părea să se afle la rândul său în pragul unei noi revoluții. Bazându-se pe prosperitatea provenită din „industrie și imperiu” (Eric Hobsbawm), societatea aflată în plin proces de liberalizare va reuși totuși, prin reforme politice și sociale, să evite revoluția, spre dezamăgirea lui Marx și a lui Engels. Nucleul reformelor politice îl va constitui extinderea treptată a dreptului de vot bazat pe cens, drept de sorginte medievală târzie (1430), către dreptul electoral general (1832,1867,1872,1884), ultima etapă fiind acordarea acestui drept și femeilor (1918/1928). Reformele sociale promovate începând cu primele legi ale întreprinderii (1833) au atenuat neajunsurile supărătoare ale capitalismului liberal – îngrădirea muncii copiilor și a femeilor, limitarea zilei de lucru etc. Într-o a doua etapă, după 1906, liberalii radicali au inițiat sistemul asigurărilor sociale – după modelul german, generând un conflict cu Camera Superioară (People's Budget, 1909) și tensiune față de costurile enorme ale înarmării flotei. De asemenea, jocul, devenit din ce în ce mai liber, al conflictelor de muncă, mai numeroase, dar încă limitate (greve, concedieri), plasate în alternanța dintre conjunctură și crize economice, s-a menținut în cadrul unei păci interne în plină consolidare.

Industrializarea continuă, creșterea rapidă a populației, pe care Anglia o putea încă devia către fondarea de mari colonii, în scopul detensionării țării-mamă, și extinderea dreptului la vot vor avea ca efect un proces de transformare a partidelor politice. Din partide ale nobilimii și ale notabilităților ele vor deveni partide moderne de masă, cu aparat și program de partid: desele schimbări de guvern îi vor plasa pe whigs/liberali împotriva tories/conservatori. Atmosfera predominant liberală se va decolora însă treptat, căpătând nuanțe conservatoare, un

moment de cotitură reprezentându-1 în acest sens Tamworth Manifest (1834). Conservatorii se vor dezbina (1846) pornind de la problema comerțului liber și de la cea a desființării vămii pentru cereale, în timp ce liberalii (1886) pornind de la problema autonomiei {Home Rule) Irlandei. Secesioniștii liberali (unioniștii) se vor alipi treptat conservatorilor. Un rol special va reveni Partidului Național Irlandez care a stat la baza uniunii (1800) în Camera Inferioară și care după 1874 va deveni un factor parlamentar foarte important. Prin exercitarea dreptului de vot secret (1874) vor pătrunde în Camera Comunelor și reprezentanți ai muncitorilor, ei fiind mai întâi candidați din partea liberalilor (Lib-Lab), iar mai apoi promovând prin propriile forțe, prin intermediul Independent Labour Party (1893). Ezitant și în mai multe etape (1888, 1893, 1900,1906) Labour Party se va unifica, astfel încât sistemul clasic bipartit din Anglia se va transforma treptat într-unui cu patru sau cinci partide (conservator/unionist; liberal; irlandez; laburist).

În ceea ce privește relațiile externe, trebuie diferențiat între Europa și teritoriile de peste ocean, chiar dacă cele două teritorii sunt în diverse moduri legate între ele: Anglia se va menține la distanță de Sfânta Alianță și va sprijini, și când va fi guvernată de conservatori și când va fi guvernată de liberali, în special după 1820, noile mișcări naționale europene de pe continent sau de peste ocean (America Latină), înăbușind în același timp opoziția irlandeză față de uniune. Ca o contraparte a presiunii expansioniste exercitate de către Rusia asupra Imperiului otoman, Anglia își va modifica poziția după tratatele de la Adrianopole (1829) și Unkiar-Skelessi (1833), ea combinând ajutorul pentru popoarele creștine din Balcani cu susținerea Imperiului otoman împotriva Rusiei (prin reforme realizate după modelul occidental). Anglia va ajunge astfel în conflict cu Rusia, situația culminând cu războiul Crimeii (1854-1856), iar mai târziu cu amenințarea cu un război între cele două Mari Puteri în problema orientală (1878) și cu înaintarea forțată a Rusiei dinspre Afghanistan către India (1884/1885).

După decenii de intervenții, în urma Păcii de la Paris, menite să pună capăt războiului Crimeii (1856), Anglia se va retrage semnificativ de pe continent, intrând într-o „splendidă izolare", pentru a se concentra asupra construcției și unificării imperiului său, în acest sens ea fiind susținută de cea mai puternică flotă și de cea mai mare putere economică de pe Pământ. Numai în India, nucleul imperiului său colonial, ea va insista în procesul de constituire și întărire a unei dominații directe, prin definitivarea cuceririi militare (1856). În rest, ea

se va mulțumi însă, mai ales în Africa, cu dominația indirectă a „Imperiului informai”. Principiul fundamental al acțiunilor ei va fi comerțul liber, care va și arunca Anglia într-un conflict cu China, conflict generat de un articol comercial de altfel rău famat – opiu. Acest conflict va genera războiul opiului (1840-1842).

După marea revoltă indiană (1857/1858), administrarea politică a Indiei de către East India Company va lua sfârșit, monarhii indieni preluând titlul devenit vacant de „împărat al Indiei” (1877-1947).

Logica desființării comerțului cu sclavi și a sclaviei, a industrializării și a infiltrării economice va atrage Anglia pe continentul african, fie și numai în scopul susținerii Indiei: controlul Canalului de Suez (1875) și ocuparea Egiptului (1882) vor deschide calea împărțirii coloniale a Africii („Scramble for Africa”), în cadrul căreia Anglia își va asigura la început teritorii coloniale cât mai mari, chiar și cu scopul de a nu le lăsa în seama rivalilor coloniali, mai vechi (Franța), sau mai noi (Germania).

În timp ce pe hartă Imperiul englez ajungea la cea mai impunătoare întindere, el pierdea poziția sa de facto de monopol în fața noilor puteri industriale (Germania, SUA), văzându-se izolat din punct de vedere politic în timpul războiului anglo-bur din 1899-1902. Formalizarea dominației sale coloniale în Africa, construirea unei flote de război moderne orientată împotriva Germaniei (începând din 1905) și ieșirea din „splendida izolare” – alianța cu Japonia (1902), încheierea confruntărilor cu adversarii tradiționali (Franța) și cu cei noi (Rusia) prin înțelegeri asemănătoare unor alianțe (1904, 1907) – trădau deja, De la Revoluția franceză la primul război mondial sub fațada unui imperialism neproblematic, nesiguranța internă și pierderea dominației mondiale aproape nelimitate. În ajunul primului război mondial (1914), Anglia părea paralizată în planul politicii externe din cauza conflictelor interne greve, controverse de politică socială, problema irlandeză. Primul război mondial și urmările sale vor adânci momentele de criză, care de acum înainte vor deveni din ce în ce mai vizibile.

111. Rusia, putere mondială subdezvoltată: expansiune între autocrație și revoluție, de la 1825/1861 până la 1905 în opoziție cu puterea industrială liberală de dimensiuni mondiale a Vestului, Rusia agrară se va dezvolta – de la Congresul de la Viena până la instaurarea deplină a germanilor ca factor de politică internațională, ea fiind cel mai important rival în plan internațional al Angliei – în cadrul tensiunii dintre autocrație și revoluție, de la revolta decembriștilor (decembrie

1825), trecând peste eliberarea țăranilor (1861) și mergând până la revoluție (1905/1907,1917).

Și Ungaria.

1853/1854 Războiul Crimeii (până în 1856): înfrângere suferită în fața Angliei/Franței.

Rusia, putere mondială subdezvoltată în secret: distrus. 1901 Partidul Social-Revoluționar, provenit din narodnicii din perioada anterioară.

Prin dubla sa poziție în Europa și Asia, Rusia va avansa după 1815 – ca cea mai mare putere continentală și ca autocrație fondată agrar – din punct de vedere politico-structural către o poziție plasată la antipodul Angliei liberale. Nici modernizarea punctuală și nici industrializarea forțată nu au putut să transforme Rusia fondată pe contradicții de către Petru cel Mare – o structură economică și socială instabilă și înapoiată, pe de-o parte, pretenția și statutul de mare putere mondială, pe de altă parte: înspre vest Rusia va rămâne o țară în curs de dezvoltare, înspre est ea va deveni putere mondială industrializantă, imperialistă. Expansiunea sa va continua, de astă dată sub presiunea panslavismului (1857, 1867), în plan intern Rusia oscilând între autocrație extremă și revoluții (sociale sau panslave). După înfrângerea lui Napoleon I și constituirea Sfintei Alianțe (1815), Rusia va deveni în mod voalat putere hegemonică în Europa.

Ofițerii ruși vor aduce totuși din Franța idei occidentale, precum abolirea iobăgiei, sau înfrângerea autocrației prin reforme constituționale, însă absența libertăților politice va împinge fiecare disensiune către ilegalitate și conspirație. După moartea lui Alexandru I va izbucni efervescența revoluționară, mai întâi prin revolta decembriștilor, adică a ofițerilor liberali și a intelectualilor (1825). Deși va eșua foarte repede, aceasta va avea efecte profunde – asupra noului țar Nicolae I, căruia această experiență îi va întări atitudinea reacționară, ca și asupra tinerei inteligentsia. În anul de fondare a sindicatelor în Anglia, revolta decembriștilor a constituit preludiul exemplar al evoluției revoluționare a Rusiei până la Revoluția din octombrie (1917).

În cadrul intereselor sale politice, Rusia va lupta împotriva propriei revoluții, susținând în schimb, în sprijinul propriei expansiuni, mișcările național-revoluționare din Balcani și din Armenia. Încercarea sa de a înăbuși revoluția în vest (1830) va eșua în contextul revoltei poloneze din noiembrie (1830/1831). Însă în cadrul următoarei revoluții, Nicolae I va înăbuși cu armata sa revoluțiile din Moldova/Țara Românească (1848) și

din Ungaria (1849) și va forța Prusia să înăbușe la rândul său revoltele din Baden și Pfalz (1849).

Cât de departe s-a îndepărtat astfel Rusia de evoluția generală a Europei, se va dovedi în războiul Crimeii (1853/1854-1856): Rusia agrară, cu armate formate din iobagi aduși cu forța la oaste va fi înfrântă de puterile industriale vestice, Anglia și Franța. Noul țar, Alexandru al II-lea (1855-1881) va trage consecințele industrializare și reforme promovate de sus în jos, începute prin eliberarea țăranilor (1861), care vor arunca însă Rusia în dilema clasică a unui Ancien Regime: reformele vor netezi calea revoluției, însă renunțarea la reforme, chiar anularea lor, o va provoca pur și simplu.

După eliberarea țăranilor și reformele ce au urmat își vor face apariția primele consecințe revoluționare, în contextul industrializării, aceasta desfășurându-se în conjuncturi foarte diverse, marcate de crize și războaie (1877/1878,1904/1905,1914-1917): industrializarea neînsoțită de drepturi și libertăți politice va crea un proletariat din ce în ce mai radical, condus de o inteligentsia orășenească revoluționară. „Zemlja i Volja" (Pământ și libertate) a fost o primă organizație secretă, organizație care a avut însă o viață foarte scurtă (1862). Un prim atentat asupra lui Alexandru al II-lea (1866) va da naștere unui val de teroare individuală revoluționară. Agitația narodnicilor, susținători ai ideii de „mișcare populară" (1874) se va radicaliza după distrugerea mișcării de către poliția secretă: refondării mișcării „Zemlja i Volja" (1877), caracterizată prin exercitarea unei terori individuale asupra reprezentanților regimului (începând din 1878) îi va urma scindarea (1879) în, pe de-o parte, mișcarea teroristă „Narodnaja Volja" (Voința poporului) și pe de altă parte, mișcarea moderată „Ciornij Peredjel" (Fracțiunea neagră). Efervescența revoluționară va atinge un prim apogeu în timpul celui de-al optulea război ruso-turc (1877/78) prin arestări și procese în masă senzaționale.

După accentuarea continuă a valului de teroare (1880), asasinarea lui Alexandru al II-lea de către mișcarea „Voința poporului" (1881) va încheia faza reformistă: Rusia va rămâne autocrație, cu singurul amendament al autoguvernării de jos în sus. Cu toate acestea, ea va prelua din Vest elemente de drept civil, elemente care, după Revoluția din octombrie vor dispărea din nou, tot așa cum va fi anulat și procesul de liberalizare a relațiilor sale economice internaționale și a circulației persoanelor. Antisemitismul violent, marcat de pogromuri împotriva evreilor, în scopul abaterii atenției de la problemele interne (Ministrul de

interne Plehve afirma: „Să înecăm revoluția în sângele evreilor”) a dat țarismului de mai târziu o notă specifică și a provocat începuturile sionismului (1882).

După anularea vămii pentru cereale în Anglia (1846), exportul cerealelor rusești către Europa de vest a căpătat un nou avânt. În condițiile industrializării continue de după eliberarea țăranilor (1861), veniturile obținute din exportul de cereale se vor constitui în principala sursă pentru finanțarea industrializării rusești, Revoluția europeană 1848/1849433 ajvngându-se, în condițiile unor recolte slabe, să se plătească acest proces chiar cu prețul unei foamete devastatoare (1891/1892). Prima generație de după eliberarea țăranilor va crea programului de industrializare, condus de către ministrul de finanțe contele Witte (1893-1902) o conjunctură favorabilă și febrilă (1894-1899). În această perioadă vor apărea și primele organizații socialiste în exil sau în ilegalitate, activitatea acestora culminând cu fondarea în 1898 a Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia (PMSDR). Distrugerea sa rapidă de către poliția secretă va provoca în 1903 scindarea – bolșevicii, sub conducerea lui Lenin, care dorea un partid ilegalist și elitist, consecvent revoluționar și menșevicii, care, menținuți la rândul lor într-o ilegalitate forțată, au militat pentru principiile unui partid de masă social-democrat. Spectrul partidelor revoluționare a fost întregit de apariția Partidului Social-Revoluționar (1901), născut din tradiția narodnicilor.

Penultimul război al imperiului țarist va deschide agonia a ceea ce se numește Ancien Regime: după o severă criză economică (1900-1903) și o nouă tentativă expansionistă în Orientul îndepărtat, înfrângerile din războiul ruso-japonez (1904/1905) au generat prima Revoluție rusă (1905/1906). Revoluției sociale din inima Rusiei, în special din centrele industriale, unde vor apărea pentru prima dată sovietele (consilii), i se vor adăuga revoltele cu caracter național din teritoriile rusificate, plasate la periferia Rusiei, în primul rând din Polonia și Finlanda. Revoluția a impus primii pași către un constituționalism limitat, reprezentat prin Dumă, care avea însă competențe nesemnificative. Reformele agrare ale lui Stolâpin (1906-1911), menite să creeze un nivel de viață mai ridicat țărănimii, ca bază extinsă a unui țarism constituțional se vor împotmoli. Următorul mare război va definitiva căderea Vechiului Regim rus (1917), prin înfrângerile suferite în primul război mondial.

112. Revoluția europeană 1848/1849: revoluții sociale și naționale

Revoluția europeană 1848/1849 este cel mai important eveniment unitar dintre Congresul de la Viena (1815) și primul război mondial (1914-1918). Statutul său istoric provine din înțelegerea sa ca un proces general-european, chiar dacă au persistat diferențe „naționale” semnificative, acestea corespunzând premiselor istorice foarte variate. În „primăvara popoarelor europene” se vor ciocni forțe revoluționare și contrarevoluționare, conflictul în ansamblu urmând un nou ritm, datorat folosirii pentru prima dată a telegrafului, care va permite transmiterea rapidă a informațiilor. Trebuie subliniat un extrem de important fundament structural: toate țările situate în vestul Rusiei au fost influențate de revoluția industrială și de cea franceză, însă Sfânta Alianță a înăbușit răspândirea către est a acestor influențe. Astfel, „anul infernal” – moștenirea revoluționară a anilor 1789 și 1830 -va aduce pretutindeni un potențial conflictual asemănător.

Preludiul a fost oferit de neliniștile din Italia (ianuarie 1848), epicentrul constituindu-1 totuși Franța (Revoluția din februarie). De la Paris, revoluția se va răspândi foarte repede: Viena, Budapesta, Italia, Germania (martie), Madrid, Principatele dunărene, Polonia, Irlanda au fost cele mai importante locuri ale acțiunii, în timp ce Anglia și Rusia, din motive interne extrem de diferite, au combătut sever revoluția. Sfârșitul episodului revoluționar va fi constituit de capitularea armatei revoluționare ungare (23. VII) și a celei a Republicii venețiene (28. Vffl.1849).

Moțiunea Bassermann în Camera din Baden (12.11.): Reprezentanța Națională germană.

Revoluția din februarie în Paris (22. – 24. Ll.): A doua Republică (până în 1852).

Adunarea de la Heidelberg (5. III.): propunere de alegere a unei Reprezentanțe Naționale.

Revoluția în Viena (13.111.), Budapesta (15.111.), Veneția (17.111.), Berlin (18.111.), Milano (18. – 22.3.), Parma (20. III.). Declarație de război a Piemontului împotriva Austriei. Guvernul provizoriu german, instaurat în Schleswig-Holstein (24.3.). Tulburări la Madrid (26. III.). Revoluția de la lași eșuează (27. III.). Parlamentul provizoriu de la Frankfurt (30. III.- 3. IV.). Guvernul revoluționar ungar condus de către Batthyany (7. IV.), Petiția Chartei este respinsă de către Camera Inferioară (10. IV.). Revolta republicană, sub conducerea lui Hecker, în Baden (12. – 20. IV). Alegeri parlamentare în Franța,

caracterizate prin a pentru prima dată a dreptului de vot universal (23. IV): înfrângerea stângii republicane.

Tulburări la Cracovia (25. IV), Poznan (9. V.). Adunarea Națională la Frankfurt: Biserica Sf. Paul (18. V). Primul număr din „Neue Rheinische Zeitung” în Koln, redactat de către Marx.

Primul Congres al slavilor la Praga (3. – 28. VI.): revoluția de la Praga (12. VI.), înăbușită de către Austria (17. VI.). Bătălia din iunie, de la Paris (23. – 26. VI.): înfrângere a muncitorilor. Revoluția de la București: monarhie constituțională. Dezbateri despre problemele poloneze în Biserica Sf. Paul (24. – 27. VII).

Revoluția europeană 1848/1849435 încercare de revoltă a „Young Ireland” în Munster: înăbușită (august). Bătălia de la Malmo: Confederația Germană – Danemarca (26. VIII.). Revoluția de la București este înfrântă prin intervenția trupelor rusești și a celor turcești (septembrie).

Revoltă în Viena (6. X.): Viena este cucerită de către Windischgrätz (31. X.).

Robert Blum este împușcat la Viena în baza dreptului public (9. XI.). Revoluție la Roma (16. XI.): fuga lui Pius al IX-lea din Roma (24. XL). Adunarea Națională prusacă este dizolvată: constituția este aprobată (5. XII.).

Ludovic Bonaparte devine președinte al celei de-a ll-a Republici (10. XII.). 1849 La Florența este proclamată Republica (8. II.), Republica la Roma (9. H.). Victorie a Austriei la Novară asupra Piemontului (23. III.). Constituția (micului) Imperiu german de la Frankfurt (27. III.). Alegerea îmăratului este respinsă de către Friedrich Wilhelm al IV-lea (3. IV.).

Restaurarea monarhiei în Florența/Toscana (12. IV.). Declarația de independență a Ungariei (14. IV.). Campania pentru Constituția imperială: revolte în Pfalz (1. V.), Dresda (3. – 9. V.), Baden (19. V). Revoluția din Sicilia este înfrântă (15. V.). Ultimul număr al „Neue Rheinische Zeitung” (mai). Dreptul de vot al celor trei clase în Prusia (30. V.). Danemarca adoptă monarhia constituțională (5. VI.). Parlamentul restrâns din Biserica Sf. Paul la Stuttgart (6. – 18. VI.). Ofensivă ruso/austriacă împotriva Ungariei (15. /18. VI.). Capitularea Republicii Romane sub conducerea lui Mazzini (1. VII.). Revolta din Baden este în ultimă instanță înfrântă de către Prusia (23. VII.). Capitularea Ungariei (13. VIIL), și a Republicii venețiene (28. VIII.).

Pe lângă evidențierea contextului european, trebuie să subliniem diferența dintre dimensiunea socială și cea națională a revoluției, acestea fiind oricum legate în multiple modalități. Un curs deosebit de complicat va cunoaște procesul revoluționar în cazul popoarelor lipsite de un stat național propriu sau unitar (germanii, italienii). Realitatea istorică a contrazis imediat visul lui Mazzini privind realizarea unei armonii între popoare, cu singura condiția ca acestea să-și alunge principii: deoarece cele mai multe popoare trăiau în zonele de graniță împrăștiate și amestecate cu altele, revoluția a dat naștere unor conflicte, care, cel puțin după 1815, pot fi catalogate drept probleme naționale și care vor evolua în plan concret către tendința de trasare a unor granițe statale.

La constituirea acestei tendințe își vor aduce contribuția conflictele dintre popoarele guvernante și cele dominate (social și politic): germanii au constituit întotdeauna în cea mai mare parte a sud-estului Europei clasa conducătoare, atât în teritoriu (proprietari funciari), cât și în orașe (comercianți, orășenime implicată în procesul educațional); la rândul lor, polonezii au avut aceeași poziție în estul vechii lor Rzeczpospolita (Lituania, Bielorusia, Galiția orientală, Ucraina apuseană). Ungurii doreau să-și refacă dominația asupra visatei Ungarii Mari, intrând astfel în conflict cu sârbii (Croația, Voivodina) și cu românii (Transilvania).

Problema germană s-a angrenat fără speranță în mișcarea generată de cea poloneză, cea a slavilor sudici, a italienilor și ulterior cea boemiană/cehă. Demarcarea statelor naționale danez și german va da naștere labirintului problematic legat de Schleswig-Holstein, imposibil de soluționat pe cale pașnică.

O adevărată utopie s-a dovedit visul liberalilor și al democraților de a încorona victoria democrației printr-un război popular împotriva Rusiei auto-erate, război menit să elibereze Polonia și să o protejeze astfel împotriva intervenției țarului: conflicte particulare vor bloca totuși acțiunea comună a națiunilor și vor crea spațiu pentru intervenția Rusiei, directă în Principatele Române (1848) și Ungaria (1849) și indirectă în Germania (1849). Revoluția a constituit baza de plecare a dezvoltării într-un cadru „național" – pentru victo-ria mișcării Risorgimento (1859/1861); pentru compromis (1867) și fondarea Imperiului german (1871); pentru mișcarea națională a croaților, sârbilor, românilor, cehilor în cadrul Monarhiei dunărene. Neputința de a găsi un răspuns la problema germană care să satisfacă toate părțile, fie în varianta unei Germanii mici, fie în cea a unei Germanii mari, va conduce mai târziu la lupta decisivă dintre Austria și Prusia (1866).

Dimensiunea socială a revoluției va scoate încă în evidență la 1848/1849 în mod predominant problema agrară. Realizarea ei majoră va fi în ultimă instanță eliberarea țăranilor în zona Europei centrale. De altfel, problema socială se va pune deja într-un context industrial. Ea s-a pus cu atât mai intensiv, cu cât era mai avansată industrializarea. Dinspre Franța, către est, trecând peste Germania, ea va înregistra o intensitate aproximativ descrescândă: după experiențele revoluției din iulie 1830, proletariatul francez se va prezenta la 1848 ca o forță organizată. În bătălia din iunie de la Paris el va căuta să preia controlul militar, pentru a orienta revoluția către transformări socialiste, însă va fi înfrânt în cadrul unor lupte de stradă care au durat mai multe zile (23-26. VI. 1848), ca un preludiu al Comunei din Paris (1871). Bătălia din iunie de la Paris a fost punctul de inflexiune al Revoluției europene, reprezentând o încurajare directă a conservatorilor. Lor le vor urma, temându-se de amenințarea revoluțiilor sociale, liberalii moderați, care nu doreau mai mult decât o monarhie constituțională.

În Germania, unde industrializarea a fost promovată la început doar punctual, mișcarea mincitorească era încă slab reprezentată. Pentru viitor, mai importanți decât manifestările primelor organizații muncitorești ale proletariatului pe cale de apariție din Frankfurt și Berlin (Stephan Born: „Confreria muncitorească”) se vor dovedi intelectualii din mediul urban, care vor deveni conducători și purtători de cuvânt ai proletariatului: Marx a fost redactor al „Neue Rheinische Zeitung”, finanțat de către burghezia liberală foarte activă din punct de vedere economic și președintele (provizoriu) al Asociației muncitorești din Koln (1848). În Germania, revoluția de la 1848/1849 a fost punctul de plecare al mișcării social-democrate, conduse de pașoptiști (Wilhelm Liebknecht, Lassalle). Prin relația trilatelară muncitorime-nobilime-burghezie, conturată cu claritate pentru prima oară la 1848, revoluția va crea fondul propice dezvoltării marxismului și socialismului, a cărei descriere va fi presărată în opera lui Marx cu reflecții asupra Revoluției franceze (1789)(„18Brumar”).

Pentru burghezie și țărănime, revoluția de la 1848/1849 nu a fost nicidecum un „eșec”: de acum înainte țăranii vor fi aproape pretutindeni liberi. În Franța, burghezia își va afirma puterea politică, iar în Germania ea va primi, în următoarea perioadă (1850 până în 1857), compensații economice pentru înfrângerea politică. Chiar și acolo unde au fost adoptate constituțiile (Prusia, temporar chiar și în Austria), s-a făcut o concesie revoluției, deoarece la 1848/1849 constituția era o revendicare

revoluționară. Astfel, revoluția europeană a refăcut cărțile jocului politic intern și ale celui politico-constituțional.

113. Al Doilea Imperiu și mișcările de eliberare națională: războiul Crimeii, Risorgimento, revolta poloneză din ianuarie, de la 1852 până la 1870

Revoluția europeană de la 1848/1849 a zdruncinat puternic zona continentală situată la vest de Rusia, unde s-a manifestat din plin forța explozivă a noilor mișcări naționale și sociale. Victoria reacțiunii (1849) și următoarea conjunctură favorabilă (1850-1857) vor aduce o aparentă stabilitate politică, în umbra căreia, sub influența directă a industrializării, se vor pregăti însă viitoarele conflicte. Problema orientală și problemele naționale ale Europei se vor acutiza considerabil după 1848/1849. Vechile rivalități dintre Marile Puteri vor căpăta noi accente, fenomenul fiind stimulat îndeosebi de crearea celui de-Al Doilea Imperiu de către Napoleon al ni-lea (1852-1870). Tensiunile vor exploda în cadrul războiului Crimeii (1853-1856) și în conflictele generate de diferitele răspunsuri obținute de patru probleme naționale – cea italiană (1859/1861), cea poloneză (1863), cea ungară | (1867) și cea germană (1867/1871). Cel de-Al Doilea Imperiu a fost profund implicat în toate aceste conflicte.

Începutul construcțiilor la Canalul de Suez, cu capital francez, sub conducerea lui Lesseps.

Competențele Legislativului sunt extinse: parlamentarismul își reintră în drepturi în cadrul celui de-AI Doilea Imperiu.

În urma revoluției din februarie 1848 va lua naștere cea de-A Doua Republică. Alegerea ca președinte (10. XII. 1848) a nepotului lui Napoleon, pretendentul bonapartist la tron Ludovic Bonaparte va face ca revoluția să fie considerată un eșec, ea conducând foarte repede, printr-un ciclu revoluționar de scurtă durată, orientat – în ciuda deznodământului revoluției – împotriva evenimentelor de la 1789-1799, de la dictatura eșuată a prințului-președinte (1849), la Imperiul-stat (1851), și apoi la cel de-AI Doilea Imperiu (1852-1870). Împăratul Napoleon al lll-lea se va plasa în mod voit în tradiția bonapartistă continuarea, cu modificările de rigoare, a revoluției franceze și legitimarea monarhiei sale sintetice prin plebiscit.

Regimul său autoritar va influența nivelul de trai în contextul următoarei conjuncturi favorabile pentru Franța (1850-1857): „L'Empire, c'est la prospe-rite”. Construcții publice impozante la Paris, sub conducerea baronului Hausmann (printre altele, bulevardele), Expoziția

mondială de la Paris (1855), Congresul de la Paris (1856) au demonstrat poziția strălucitoare a celui de-Al Doilea Imperiu.

Dimpotrivă, popularitatea lui Napoleon al III-lea a suferit prima fisură în urma crizei economice mondiale (1857). Urmările acesteia vor fi presiunile interne și parlamentarizarea domniei sale, desfășurată în două etape (1860/1869). Presiunea internă va fi contracarată printr-o spectaculoasă politică externă, care va aduce Franței prestigiu, dar care va deveni din ce în ce mai riscantă: angajarea Franței în războiul Crimeii împotriva Rusiei pentru apărarea Imperiului otoman (1854-1856) se va plasa încă în cadrul tradițional, însă ea genera o alianță cu Anglia, un vechi inamic.

Războiul Crimeii a căpătat recent o nouă interpretare, mai apropiată de realitate, el fiind considerat mai degrabă ca un război mondial născut prematur: Austria, încă slăbită de revoluția de la 1848/1849 a evitat marele război, cu urmările sale revoluționar-naționale și revoluționar-sociale, intrând însă într-o epocă de înăsprire a rivalității cu Rusia în problema Balcanilor. În Imperiul otoman și în Rusia, războiul Crimeii a accelerat, respectiv a deschis procesul ambivalent al reformelor și conflictelor interne.

Retragerea de facto a Angliei de pe continent (după Pacea de la Paris -1856) în „splendida sa izolare", în scopul întăririi imperiului său de peste ocean, îi va crea lui Napoleon al III-lea și mai mult spațiu de manevră în conceperea politicii sale externe – ajutor pentru tânăra mișcare națională europeană. Deoarece noile naționalisme erau orientate în primul rând împotriva puterilor monarhice conservatoare din est, Franța bonapartistă va obține o pârghie pentru a modifica sistemul instituit de Congresul de la Viena și pentru a anula îngrădirile impuse de către acesta marii puteri reprezentate de Franța. Patronatul cultural-spiritual instituit asupra Principatelor dunărene Moldova și Țara Românească după Pacea de la Paris va fi numai începutul.

Consecințe și mai importante a avut implicarea lui Napoleon al III-lea în problema italiană, implicare la început secretă (1858), dar mai târziu deschisă, în cadrul războiului italian împotriva Austriei (1859). Contribuția sa militară decisivă la victoria înregistrată de către Risorgimento (1859/1861) a adus Franței cele două provincii de expresie franceză Nisa și Savoia (1860), în urma primului plebiscit din istorie organizat pentru a decide asupra unor probleme teritoriale. Fondarea și formarea noului Regat al Italiei, prin strădania lui Cavour, proces desfășurat în mai multe etape (1859/1861, 1866, 1870), vor pune capăt

statutului de vid de putere dobândit de către Italia încă din jurul anului 1500. Acest lucru nu va modifica însă raportul dintre Marile Puteri, deoarece noua mare putere nu avea încă o greutate semnificativă în plan internațional. Tocmai acest ultim amănunt va face însă ca exemplul Italiei să devină un model în Europa, în special pentru problemele naționale ale germanilor și slavilor sudici.

În Regatul rusesc al Poloniei, așa-numita „Polonie a Congresului", va apărea următoarea situație explozivă în Europa, revolta poloneză din ianuarie (1863). Spre deosebire de 1830, în 1863 polonezii nu aveau nici un stat autonom și nici o armată proprie. Revolta lor nu avea din această cauză nici o șansă și se va irosi în acțiuni de gherilă necoordonate. Napoleon al III-lea i-ar fi ajutat cu plăcere pe polonezi, însă el nu întrevedea nici o posibilitate practică de a o face, deoarece Prusia, deja sub conducerea lui Bismarck, prin Convenția de la Alvensleben și prin cooperarea cu Rusia izolase către vest revolta poloneză (ca și în 1830). Revolta poloneză din ianuarie are însă o importanță istorică deosebită: în „Polonia Congresului" Rusia va începe o intensă campanie de rusificare, în timp ce polonezii vor face să pătrundă chiar și aici conceptul de „muncă organică". Problema poloneză a dispărut în aparență din planul public. La Londra va lua naștere Asociația Muncitorilor (Prima Internațională), condusă de către Marx și destinată inițial sprijinirii revoltei din ianuarie. În contul Poloniei, Prusia își va asigura sprijinul Rusiei în vederea fondării de mai târziu a Imperiului (Reichului german).

Prin intervenția în Mexic (1861), la început împreună cu Spania și Anglia, în cadrul războiului civil american (1861-1865), Napoleon al III-lea va acționa în afara Europei împotriva premiselor ideologice care-i determinaseră până atunci acțiunile, deoarece aici el îi va susține pe conservatori împotriva liberalilor. Deoarece după războiul civil SUA, prin cotitura adusă de doctrina Monroe, vor întoarce intervenția împotriva Franței (1865), Napoleon al III-lea se va dezice de Mexic, decizând sacrificarea protejatului său, împăratul Maximilian (1867).

Catastrofa aventurii mexicane se va suprapune cu înfrângerea suferită în criza din Luxemburg (1867), care intra deja în domeniul tensionat asociat problemei germane. Aceasta din urmă se va dovedi prea complicată și plină de implicații majore pentru Napoleon al III-lea, deoarece naționalismul german era legat de uriașa forță a ideii de refacere a Imperiului german. Înfrângerea Austriei în fața Prusiei la Koniggrätz (Sadowa) (1866) va redeschide aproape concomitent (1867) problema ungară, deoarece prin intermediul ei Ungaria își recăpăta

suveranitatea de fapt. Ea va ascuți însă prin reflex și problemele naționale ale românilor și slavilor sudici. În sfârșit, cel de-Al Doilea Imperiu se va prăbuși în urma contactului cu problema germană, în cadrul războiului franco-german (1870/1871): conflictului militar îi vor urma căderea și arestarea lui Napoleon al III-lea, cea de-A Treia Republică (1870) și războiul civil din Franța, având ca apogeu Comuna din Paris (1871).

114. Criza vechilor centre de putere și cultură -China, India, de la 1850/1857 până la 1911

Expansiunea Europei dincolo de ocean a avut o puternică influență asupra a două țări de primă importanță – China și India. La începutul expansiunii europene, acolo vor fi reconstruite mari imperii (Imperiul moghul, începând din 1526), iar altele vor fi reînnoite (Manciu, 1644). Acest fenomen se va produce mai mult ca un efect al ritmului istoriei regiunii, decât ca un efect al influenței Europei, însă Imperiul moghul nu mai putea recuceri controlul asupra comerțului extern al Indiei, control deținut de către portughezi și va deschide astfel un flanc penetrării de mai târziu a europenilor (Franța, Anglia). Dimpotrivă, sub conducerea dinastiei manciuriene (1644-1911), China a rupt din nou contactele cu Vestul (în primul rând pe cele intermediate de către iezuiți) și s-a întors în mod voit într-o stare de izolare, care în contextul evoluției „moderne” va determina o rămânere în urmă de secole față de Europa. Mai târziu, procesul obișnuit de decădere a imperiilor se va cupla cu expansiunea Europei, în India începând din secolul al XVIII-lea, în China începând din secolul al XlX-lea, intervenția legată îndeobște de astfel de procese venind de astă dată dinspre Europa, peste ocean. În cadrul revoltei Taiping (1850-1864), în cazul imperiului manciurian, aflat într-o perioadă de decădere, sau în cadrul răscoalei șipailor (1857/1858), în cazul Indiei, vor lua amploare momentele de criză internă și externă, ele căpătând acum dimensiuni „naționale”.

China se deschide comerțului – tratatul numește anumite porturi deschise din punct de vedere comercial.

Cucerirea Indiei este definitivată prin anexarea principatului Oudh.

Ultimul moghul este alungat din Delhi. Anglia preia dominația politică directă. 1860 Pekinul este cucerit de către trupele anglo-franceze: palatul imperial este prădat.

De la Revoluția franceză la primul război mondial

1897/1898 „Teritorii de arendă” în China pentru Germania, Rusia, Anglia.

A forțată a Indiei în sfera de putere a europenilor va începe o dată cu prăbușirea Imperiului moghul, inițiată de separarea Bengalului (1740), separare susținută de către Franța. Dimpotrivă, East India Company a început cu statutul de vasală a Moghulilor, pentru ca treptat să ajungă să-i domine. Cele mai importante etape în cadrul acestui proces vor fi victoria englezilor asupra Bengalului (sprijinit de către Franța) la Plassey (1757) și cucerirea orașului Delhi (1803). Cucerirea Punjabului (1849) a fost realizată de către Anglia cu ajutorul potențialului războinic al sikhșilor, în timp ce anexarea principatului Oudh va definitiva cucerirea Indiei britanice (1856). Dominația britanică va trebui să se impună ulterior în fața marii revolte din 1857, care prin ralierea forțată a ultimilor Moghuli nu va mai fi exclusiv indiană. Revolta va fi înăbușită de către Anglia în special cu ajutorul trupelor loialiste ale sikhșilor (1858). În cele din urmă, în locul discreditatei East India Company, Anglia va trece la guvernarea directă a coloniei (1858). Ultimul Moghul a fost alungat (1857), titlul de împărat al Indiei, devenit astfel vacant, fiind preluat de către monarhul britanic (1877-1947).

Curând după declanșarea marii revolte, Anglia va croi drum unor noi evoluții (1857) prin fondarea unor universități în cele mai importante centre de sprijin ale sale de pe teritoriul indian (Bombay, Madras, Calcutta). Din acestea va ieși, așa cum era de altfel plănuit, o clasă superioară de cultură europeană, pregătită să conlucreze cu puterea colonială. Primul său rezultat, încă fără implicații politice, a fost Indian National Congress (1885), în cadrul căruia a jucat un rol important tatăl lui Nehru, Motilal. Agitația provocată de divizarea Bengalului (1905-1912) va genera o primă tentativă de politizare, însă fondarea Ligii musulmane pan-indiene (1906) a contribuit la slăbirea mișcării naționale aflate într-o etapă incipientă. Mișcarea națională va cunoaște un avânt spectaculos abia cu ocazia oferită de primului război mondial și de masacrul de la Amritsar (1919).

O dată cu izbucnirea primelor revolte (1770), China va intra în faza decadentă a ciclului său dinastic. Intervențiile obișnuite din exterior nu vor mai veni de astă dată, așa cum se întâmpla odinioară, dinspre nomazii din stepele nordice, ci ele vor veni în mod covârșitor din Europa, peste mare. Acestor intervenții li se vor mai adăuga presiunile expansioniste ale Rusiei țariste asupra marelui imperiu învecinat. De-a lungul secolului al XlX-lea, China va suferi o decădere treptată la

statutul de vid de putere, decădere care va corespunde în spațiul Orientului îndepărtat celei suferite de către Imperiul otoman după pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774). Spre deosebire de India, China a putut să-și afirme măcar formal suveranitatea față de europeni, însă după pierderea războaielor ea s-a văzut constrânsă să încheie câteva „tratate inegale” (începând din 1842): China va fi obligată să se deschidă comerțului exterior, să pună la dispoziție porturi stipulate în tratate (de ex. Shanghai) și să ofere pământuri în arendă puterilor europene, primul astfel de teren fiind Hong Kong-ul (1842). Înfrângerile și umilirea asociată acestora, importul de opiu, dăunător sănătății (cultivat de către East India Company) și obligația de a legaliza consumul acestuia (1858), vor arunca China într-o criză și mai profundă. Ea va începe cu revolta Taiping (1850-1864), preludiu al „secolului de revoluție chineză” (Wolfgang Franke).

În cadrul revoltei Taiping se vor amesteca elemente chineze clasice răscoalele țărănești tradiționale orientate împotriva unei dinastii decadente, fondarea unei noi dinastii (T'aip'ing t'ien-kuo= Imperiul sfânt al păcii celei mari) (1851), care va da mișcării numele său – cu influențe vestice, creștine. Fondatorul mișcării Taiping, Hung Hsiu-ch'iian preluase, la începutul crizei naționale și în contextul unei crize personale (eșec repetat la examenele pentru numirea într-un post administrativ), din anumite tratate de misionariat creștin elemente specifice, cum ar fi de exemplu marea importanță a lui Isus și categoriile dualist-hiliastice (1843). Cucerirea puterii politice (1850), la început în sudul Chinei, și extinsă apoi asupra Nankingului, situat la nord de Jangtse, ne permite să înțelegem caracterul și evoluția mișcării Taiping, cu pseudo-comunismul ei cu nuanțe religioase, prin analogie cu mișcarea anabaptistă reprezentată de Comuna din Miinster (1534/1535), o mișcare care a avut bineînțeles proporții spațio-temporale mult mai mari. Eforturile făcute pentru înfrângerea mișcării Taiping vor da naștere unui război între englezi și francezi pe de-o parte și China, pe de alta, război care va culmina cu ocuparea Pekinului și cu prădarea palatului imperial (1860). Suprapunerea dramatică a crizelor interne cu umilirea suferită în plan extern va genera în China, concomitent cu revolta Taiping, o serie de revolte regionale.

Acestea vor arunca dinastia manciuriană în agonie, adâncită mereu de agresiunile externe și de convulsiile interne: războiul franco-chinez (1884/1885) și primul război chino-japonez (1894/1895) au fost însoțite și ele de grele umilințe naționale. Slăbirea Chinei după pacea de

la Shimonoseki (1895) va fi exploatată de către puterile imperialiste Germania, Rusia și Anglia pentru a o constrânge să ofere teritorii în arendă – Kiautchou (Tiaociou) (1897); Port Arthur, Dairen; Wei-hai-wei (1898). În cadrul clasicei confruntări dintre tradiționaliști și moderniști, un grup reformist, sprijinit de împărat, va încerca un experiment reformist, vizând modernizarea de sus în jos, însă el va fi foarte repede redus la tăcere (1898) de către văduva împăratului, Tsu-hsi. Mișcarea națională de opoziție a „boxerilor" (1899) a provocat, prin asedierea cartierului diplomatic din Pekin, intervenția colectivă a puterilor imperialiste (1900), și a atras, după înfrângerea sa, alte umilințe asupra Chinei. În efervescența generală, protestele legate de construirea unei linii ferate și de înăsprirea dominației economice externe vor oferi scânteia izbucnirii Revoluției chineze și răsturnării dinastiei manciuriene (1911). Ea va introduce în China o suită de războaie civile (până în 1949), având ca rezultat, după cel de-al doilea război mondial, obținerea suveranității de către China revoluționară reînnoită.

115. Ascensiunea unor noi Mari Puteri -

Japonia și SUA, de la 1853/1854 până la 1914 în epoca imperialismului, două mari puteri de peste ocean se vor alătura, prin intermediul diverselor războaie purtate, celor europene, ele devenind centre de putere dinamice și în continuă expansiune. Acestea sunt plasate în Orientul îndepărtat și în Vestul îndepărtat: Japonia și SUA. Ascensiunea lor în calitate de culturi periferice ale Chinei și respectiv Europei aflate în expansiune către vest poate fi legată printre altele și de intrarea în procesul industrializării. Premisele au fost oferite de conflictele interne desfășurate cu aproximativ o generație înainte în Japonia (1866/1867) și în SUA (1861-1865). Premisele istorice interne au fost însă foarte diferite de la o țară la alta: SUA au o istorie națională mai scurtă, însă sunt legate, ca o continuare a Europei dincolo de ocean, pe o perioadă mai lungă decât în cazul Japoniei de procesul industrializării, această legătură constituindu-se de fapt o dată cu începuturile SUA sub formă de colonie englezească. Japonia are o istorie cu mult mai lungă. Însă SUA, deja dezvoltate din punct de vedere industrial, vor fi cele care vor forța deschiderea Japoniei către comerțul internațional (1853/1854); europenizarea sa prin industrializare va creea fundamentele ascensiunii Japoniei la statutul de mare putere. Primul război mondial va găsi cele două mari puteri de partea aliaților – mai devreme (Japonia, 1914)

Ascensiunea unor noi Mari Puteri sau mai târziu (SUA, 1917). Însă, cel de-al doilea război mondial a constat în esență, în cea de-a doua fază a sa, cea din Orientul îndepărtat, în conflictul celor două puteri asupra Chinei, conflict din care Japonia va ieși înfrântă și ocupată, iar SUA vor ieși ca una din cele două noi mari superputeri (1945).

1853/1854 Misiunea Perry în Japonia: Japonia se deschide în mod forțat cornetului cu SUA. Criză (până în 1867).

Restrânse. 1894 Primul război chino-japonez (până în 1895): Japonia devine mare putere imperialistă. 1896 SUA ocupă Hawaii.

După adoptarea budismului (552 până în 587) și a birocrației centralizate (645), Japonia va rămâne în umbra Chinei, stația intermediară dintre ea și civilizația chineză fiind constituită de Coreea. Lunga continuitate a șogunatului ca instituție, care în fapt nu avea decât rolul de intermediar (majordom, mare vizir etc), va face ca în timp șogunul să-l poată împinge pe împărat către o existență fantomatică sau ceremonială. Această stare de lucruri va fi sursa legitimării formale a preluării puterii de către șogun (1192-1867). După secole de războaie civile aproape neîntrerupte, care deveneau din ce în ce mai devastatoare, Japonia va obține – în trei etape – prin șogunatul Tokugawa (1600/1603 – 1867) o lungă perioadă de stabilitate internă, prețul acesteia fiind însă o autoizolare conștientă, asemănătoare celei a Chinei (și Coreii).

Prin expansiunea principiilor industriale SUA va forța intrarea Japoniei în procesul industrializării (1853/1854). Ultimatumul SUA va pune capăt stabilității interne și va arunca șogunatul într-o criză ruinătoare, care va fi escaladată ulterior în conflicte asemănătoare războaielor civile (1866/1867). De această perioadă vor profita alte state europene, care-și vor asigura avantaje comerciale asemănătoare celor de care beneficiase SUA în perioada anterioară. Sfârșitul șogunatului (1868) va deschide calea restaurării puterii imperiale, ca monarhie absolută și teocratică, ce va descătușa dinamica, sufocantă de altfel, a relațiilor interne și externe: în epoca Meiji (1868-1912), Japonia se va moderniza prin propriile forțe financiare, preluând însă cunoștințe tehnice de la țările industrializate vestice. Reformele interne (începând din 1869) vor determina dispariția structurilor agrar-aristocratice. Industrializarea sistematică a Japoniei a urmat modelele europene – Franța (modelul de organizare a armatei, până în 1871), Anglia (modelul de organizare a flotei), Germania (modelul de organizare a armatei după 1871, universitățile, constituția). Scopul general al acestei industrializări rapide a fost ascensiunea Japoniei la statutul de mare putere.

Expansiunea noului centru de putere se va orienta la început împotriva Imperiului chinez aflat în agonie: Japonia va anexa Formosa (1874) și va impune „deschiderea” Coreii față de influențele japoneze (1876). După Coreea și Manciuria, Japonia și China vor intra în primul lpr război (1894/1895). Japonia era deja suficient modernizată pentru a cuceri China, slăbită atât în plan intern, cât și în plan extern. La inițiativa Rusiei, intervenția acesteia, a Franței și a Germaniei a limitat umilirea Chinei și a stăvilit expansiunea Japoniei, fără însă a împiedica ascensiunea acesteia din urmă la statutul de mare putere prin pacea de la Shimonoseki (1895). Prin participarea la expediția internațională destinată înfrângerii revoltei boxerilor din China (1900), Japonia își va impune statutul de mare putere imperialistă.

După alianța anglo-japoneză (1902), trecând peste Coreea și Manciuria, Japonia va intra în conflict cu imperialismul rusesc, care făcea presiuni în nordul Chinei. Războiul ruso-japonez (1904-1905) a avut, prin înfrângerea Rusiei și izbucnirea primei revoluții ruse (1905/1906), puternice efecte chiar și asupra Europei. Pacea de la Portsmouth a fost mediată de noua putere din Pacific, SUA (1905). Ea va asigura influența dominatoare a Japoniei asupra Manciuriei și a Coreii, ultima fiind într-un final anexată de către Japonia și supusă unei politici cvasi-coloniale riguroase de exploatare și asimilare (1910-1945). Slăbirea Chinei a fost de altfel cel mai important motiv al intrării Japoniei în primul război mondial împotriva Germaniei (1914), chiar dacă ambele tinere puteri imperialiste erau legate prin asemănări structurale, iar Japonia preluase numeroase elemente reformatoare de la Germania.

Ascensiunea SUA la statutul de mare putere a fost paralelă cu cea a Japoniei, ea atingându-se pe alocuri cu aceasta.

Dinamica internă și externă a SUA după fondarea acestora (1776/1787) poate fi urmărită prin evidențierea a patru mari factori: creșterea populației prin spor natural, cei mai mulți emigranți fiind tineri; o emigrație masivă provenind din Europa; industrializarea aflată în plină desfășurare, și în primul rând extinderea culturii bumbacului, prin exploatare în regim sclavagist; constituția democratică. Prăpastia dintre patosul democratic al „celei mai mari democrații mondiale”, în special patosul manifestat în zona nordică, aflată într-un rapid proces de industrializare și sudul care nu abolise încă sclavia va genera tensiuni interne, care se vor accentua treptat, trecând peste compromisurile făcute cu ocazia adoptării constituției unionale (1787), și vor duce la declanșarea războiului civil american, numit și Războiul de secesiune

(1861-1865). Cele mai importante consecințe ale acestuia vor fi abolirea sclaviei chiar și în sud (1863/1865) și instituirea supremației nordului industrializat.

Încă înainte de expansiunea sa internă de la Atlantic la Pacific și de dificilele crize interne generate de războiul civil, SUA va anunța deja, prin expediția Perry, destinată deschiderii forțate a Japoniei (1853/1854), pretenția de mai târziu de expansiune dincolo de ocean. Războiul civil (și de secesiune) a întrerupt expansiunea, iar etapa necesară a restabilirii și reconsolidării, inițiată prin epoca reconstrucției (1865-1877), a constituit preocuparea încă unei generații. Prin respingerea permanentă a intervenției europene în războiul civil mexican (retragerea Spaniei și a Angliei în 1862, a Franței în 1867), SUA anunța deja intenția de a interveni mai târziu chiar și în Europa. Cu ajutorul emigranților europeni, veniți acum și din sudul (italieni) și estul (evrei din Rusia și Polonia) Europei, și cu capital în primul rând englezesc, SUA va încheia procesul construcției interne de la Atlantic la Pacific și pe cel al industrializării. Simbolurile clare ale acestui stadiu al evoluției SUA vor fi construirea căii ferate transpacifice în direcția San Francisco (1869) și preluarea Oklahomei ca cel de-al 48-lea stat federal (1893), ultimul până la preluarea Alaskăi și a Hawaiiului (1959).

Anexarea Hawaiiului (1898) a fost primul pas al expansiunii peste Pacific. Breșa decisivă va fi creată de către SUA prin războiul hispano-american (1898), război generat de explozia încă neelucidată a vasului de război american „Mâine” în portul Havana. SUA va folosi prilejul pentru a împinge și mai mult înapoi puterea colonială spaniolă, slăbită în permanență începând din 1659, și pentru a pune astfel stăpânire pe Caraibe (Puerto Rico, Cuba) și – în zona Pacificului – pe Guam și Filipine. În ciuda opoziției unei cvasi-minorități pacifiste (reprezentată de Cari Schurz), SUA va accede la statutul de mare putere imperialistă. Manipularea unei revoluții în scopul realizării sciziunii între Panama și Columbia (1903), definitivarea Canalului Panama (1914) și construirea unei puternice flote militare subliniază potențialul viitoarei puteri mondiale și statutul său de putere hegemonică continentală în zona Americii Centrale și de Sud.

Prin drumul parcurs de SUA – văzută ca Vestul extrem al Europei – peste Pacific către China și Japonia și prin anexarea Filipinelor în 1898, se va încheia procesul de globalizare a umanității început de către Columb și Vasco da Gama: forma sferică a Pământului va deveni parte integrantă a raporturilor de forță în politica mondială, atât în primul, cât

și în al doilea război mondial, cu zonele lor cheie de desfășurare: cea euro-atlantică și cea a Pacificului (în cel de-al doilea război).

116. Imperiul otoman și Austro-Ungaria în agonie: moment crucial pentru problema slavilor sudici, de la 1856/1867 până la 1914 în zona Europei de sud-est, creșterea în intensitate a mișcării naționale a slavilor sudici va arunca imperiile dinastice, aflate într-o perioadă de decădere, într-o criză care viza însăși existența lor și la care ele vor reacționa de o manieră asemănătoare: Imperiul otoman a deschis în cadrul Congresului de la Paris, printr-un Hatt-i Humayun (1856) o nouă perioadă reformistă, care va evolua către o campanie de asimilare turcă. Pentru Imperiul habsburgic, Acordul din 1867 a creat o situație asemănătoare, un rezultat deosebit obținând în acest context Ungaria: răcirea relațiilor cu minoritățile naționale, înăsprirea până la agonie a crizei imperiului. Situația se va complica datorită manifestării tot mai insistente a intereselor Marilor Puteri învecinate, care vor face presiuni asupra vidului de putere din Europa de sud-est: Rusia își manifesta deja de mult timp interesul în zonă, iar imediat după fondarea Reichului (1871), Germania își va face și ea simțită prezența. Astfel, după 1848/1849 Balcanii vor deveni epicentrul unor puternice frământări, care vor genera conflicte de și mai mare amploare între Marile Puteri: războiul Crimeii (1853-1856), marea criză orientală (1875-1878) și cel de-al optulea război ruso-turc (1877/1878), vor pregăti pe termen lung cadrul propice izbucnirii primului război mondial (1914-1918).

Reinstituirea autocrației (până în 1908).

Congresul de la Berlin: Serbia, Muntenegru, România devin independente; Bulgaria devine autonomă; Bosnia-Herțegovina este ocupată și administrată de către Austro-Ungaria. 1883 Tratat comercial între Austro-Ungaria și Serbia: Serbia devine dependentă de Austro-Ungaria (până în 1903). 1885 Unirea Bulgariei cu Rumelia răsăriteană; războiul bulgaro-sârb (până în motorul mișcării slavilor sudici. 1906 „Războiul porcilor”: război vamal al Austro-Ungariei împotriva produselor agricole sârbești (până în 1911).

Problema slavilor sudici și agonia imperiilor dinastice din regiunea sud-estică sunt legate ca fața și reversul unei monede: pentru otomani problema slavilor sudici (și cea a armenilor în Anatolia) va accentua criza existențială din Europa, în timp ce pentru Imperiul habsburgic ea va deveni chiar o problemă de supraviețuire. Prin reacțiile lor, ambele imperii își vor demonstra în mod exemplar forța explozivă, un popor imperial cu poziție dominantă (turcii, maghiarii) combinând conservarea

și modernizarea structurilor sale de putere cu naționalismul asimilaționist de expresie apuseană („nation une et indivisible"). În Imperiul otoman va apărea – ca reacție față de înfrângerile suferite în plan extern, față de revolte, pornind de la mișcările naționale tot mai intense în plan intern și sub influența ideilor occidentale – un naționalism turc. El va fi democrat-parlamentar în intenție, identificându-se însă în același timp cu Imperiul otoman. El va milita împotriva federalizării și pentru omogenizare națională sub presiunea centralismului turc. Consecințele acestui naționalism vor fi represiunea față de popoarele care refuzau asimilarea, împotrivire din partea acestora din urmă, reprimare și mai violentă. Cele mai dramatice conflicte vor izbucni între armeni și turci – revolte și încercări de revoltă (1862,1890), masacrarea armenilor (1895/1896,1909) mergând până genocidul armenilor din timpul primului război mondial (1915/1916). Puțin înainte de 1914 își va face apariția naționalismul arab, care cu ajutorul Angliei va genera revolta arabilor (1916/1917).

Evoluția situației din Austro-Ungaria va fi paralelă cu cea din Imperiul otoman: Austria nu-și va mai reveni din șocul revoluției de la 1848/1849. În plan extern ea va fi aproape paralizată, așa cum se va vedea cu ocazia războiului Crimeii (1853-1856), suportând singură costurile generate de amploarea luată de problema italiană și de cea germană (1859/1860). Acordul din 1867 va reuși în extremis să mențină încă unitatea monarhiei bicefale. El va da totuși posibilitatea Ungariei, prin poziția sa aproape suverană, să desfășoare o îndrăzneață acțiune de maghiarizare, care deși a fost mai moderată decât campania turcă similară și a generat reacții mai puțin violente din partea celor vizați, a avut în esență efecte asemănătoare. Prin crearea României (1859/1861) și a Serbiei (începând din 1804/1817) poziția monarhiei habsburgice va fi în mod decisiv slăbită, atât în plan intern, cât și în plan extern.

Ramura nordică a slavilor sudici (croații, slovenii) era, spre deosebire de cea sudică (sârbii, muntenegrenii, macedonenii), romano-catolică, și deci orientată către Apus. Începând din Evul Mediu ei trăiseră sub dominație germană sau ungară, iar după expansiunea Imperiului otoman fuseseră sprijiniți de către germani, care erau mai puternici. După dispariția pericolului turcesc, se vor estompa treptat și motivele fidelității față de Habsburgi, un pas important constituindu-1 atitudinea maghiarilor, care după 1867, prin campania de asimilare, au distrus relațiile de loialitate care durau de secole. Primii atinși de această nouă situație vor fi croații, care vor fi împinși să-și orienteze ideea de

statalitate către „frații” din ramura slavilor sudici, concept descoperit de către naționalismul romantic, mai precis către sârbii ortodocși, chiar dacă altfel ei aveau puține lucruri comune. Tot așa vor se vor petrece lucrurile și cu românii din Transilvania, care se vor orienta către cei din Principatele Unite.

Ungaria va bloca orice proiect de federalizare a monarhiei bicefale. Ea va iniția un proces de extindere a dualismului (împărțirea puterii între germani și unguri) către un trialism, având ca a treia stare slavii sudici. Tocmai această inițiativă se va dovedi însă fatală, ea împingând către secesiune și independență totală. Din acest moment Austro-Ungaria va intra în criza sa finală, primul război mondial, ea fiind paralizată în plan intern și decăzând în plan extern la statutul de punte de trecere a Germaniei către Orientul Apropiat.

Mișcarea slavilor sudici a avut în mod natural o dinamică proprie, marcată de condițiile interne ale celor două imperii dinastice. Acestea din urmă vor fi la rândul lor supuse presiunii expansioniste a Rusiei, Imperiul otoman de o manieră directă, începând cu primul război ruso-turc (1710/1711), iar Austria (-Ungaria) de o manieră indirectă, începând cu războiul Crimeii (1853-1856). Astfel, mișcarea națională a slavilor sudici (și a armenilor) va deveni vârful de lance al Rusiei țariste în cadrul intenției acesteia de a-i „elibera” pe „frații slavi și ortodocși”, intenție care corespundea idealului panslavist. Motorul mișcării slavilor sudici a fost reprezentat de Serbia. Visul unui stat unitar al tuturor slavilor sudici se va destrăma prin apariția unor naționalisme rivale, cu pretenții teritoriale antagonice, așa cum va fi cazul cu sârbii și bulgarii în privința Macedoniei. Sârbii vor manifesta două variante de naționalism-una care viza realizarea unei Serbii mari (stat centralizat al slavilor sudici, plasat sub conducerea sârbilor) și alta federalistă. Cele două variante aveau în comun amintirea Imperiului sârb, care durase foarte puțin, între 1346 și 1355, și înfrângerea sârbilor în prima bătălie de la Câmpia Mierlei (1389). După căderea dinastiei Obrenovic (1903), pe care Austro-Ungaria reușise să și-o subordoneze, Serbia va prelua din nou rolul său istoric de „Piemont” al slavilor sudici. „Războiul porcilor” (1906-1911) și războiul pentru anexarea Bosniei (1908/1909) vor da un nou elan naționalismului sud-slav. După alungarea turcilor din Europa prin primul război balcanic (1912/1913), dinamica acestuia se va orienta exclusiv împotriva Austro-Ungariei. Acest context va genera, ca protest al tinerei inteligentsia bosniace față de lipsa de drepturi și de perspective politice după anexarea Bosniei-Herțegovina (1908), atentatul de la

Sarajevo (1914,28 iunie), petrecut la 525 de ani de la bătălia de la Câmpia Mierlei, pe care Serbia o sărbătorea pentru prima dată în 1914.

117. Fondarea Imperiului german: Al Doilea Imperiu german, de la 1871 până la 1914

Potențialul conflictual, ajuns la o cotă critică în centrul Europei, se va suprapune în timp cu fondarea Imperiului german (Reich) (1871), apărută ca o soluție intermediară la problema germană. Forța explozivă a noii puteri germane se va constitui pe baza coroborării unei multitudini de factori: diferența dintre patriotismul de expresie imperială, imposibil de ascuns și naționalismul modern, care, încă de la 1848, generase conflicte cu vecinii (danezii, polonezii); reunirea celei mai mari părți a germanilor într-un imperiu german restrâns; ambiția noului centru de putere, ambiție bazată pe industrializarea sa accelerată, de a accede la statutul de putere și mai impunătoare.

Constituțional (până în 1866).

Pacea de la Frankfurt: anexarea Alsaciei și Lorenei.

Politică continentală (până în 1895); Kulturkampf (până în 1887).

Caprivi (-1894), Hohenlohe (-1900), Bulow (-1909), Bethmann Hollweg

—1917). 1896 Implicare în politica mondială: flotă de război (1898), construcția căii ferate de la Bagdad (1899). 1905 Prima criză marocană; Revoluția rusă; planul secret.

Nemulțumirea legată de caracterul restrâns al Confederației Germane va conduce la fondarea unui stat național german, care va îmbrăca forma imperială, în contextul industrializării continue, se va impune ca următoarea etapă realizarea unei piețe de desfacere unice: Uniunea vamală germană (Zollverein) (1834) – Piața Comună germană – va oferi potențialul economic și va crea precedentul pentru unificarea politică, sub conducerea Prusiei. După eșecul unificării politice directe, de jos în sus (1848/1849), se va ivi ocazia unei unificări mai complicate, de sus în jos: conflictul prusac în problema modernizării armatei, ca instrument de forță pus la dispoziția coroanei pentru acțiuni în plan extern și intern (1860-1866) va crea premisele hotărâtoare pentru cele trei războaie de unificare a imperiului

—1871) și îi va netezi lui Bismarck, care proiectase armata pentru a o folosi în scopuri politice, drumul către putere.

Unirea celei mai mari părți a germanilor în cadrul celui de-Al Doilea Imperiu (1871) a avut puternice efecte asupra Europei, asupra lumii și asupra echilibrului de forțe pe plan mondial: după aproape 700

de ani în care spațiul german va fi confruntat cu un vid de putere, Imperiul german restrâns va deveni – într-o perioadă extrem de scurtă – un centru de putere de primă mărime. Datorită populației sale foarte numeroase și poziției centrale în Europa, Germania va deveni superputerea continentală a epocii. Acest lucru a fost posibil, pe de-o parte datorită victoriilor sale fulgerătoare asupra a două mari puteri (Austria și Franța) și asupra unei puteri de mărime medie (Danemarca), înainte de 1871, iar pe de altă parte, datorită ritmului extrem de susținut al industrializării. Cea mai mare putere militară a lumii era în același timp și cea mai mare putere economică de pe continent, ea deținând același rol conducător și în domeniul științific. Germania va deveni în această perioadă un inegalabil centru de forță și energie, fără a avea însă o siguranță satisfăcătoare în plan intern sau extern. Din acest motiv, politica germană se va concentra asupra încercării de a elimina consecințele confuze ale fondării imperiului.

În plan intern, momentele de consolidare și cele de destabilizare se vor afla într-un relativ echilibru: industrializare rapidă, în ansamblu un nivel de viață în creștere, o integrare social-politică satisfăcătoare, însoțită de identificarea tuturor claselor sociale cu imperiul. Însă încercarea insistentă a lui Bismarck de a forța procesul de integrare prin presiuni administrative asupra „dușmanilor imperiului” (catolicii, polonezii, socialiștii) – „lupta pentru civilizație” (Kulturkampf) (1871-1887), legea antisocialistă (1878-1890) și politica de germanizare a polonezior (din 1886) – va întreține o anumită tensiune, care va și conduce de altfel la prăbușirea imperiului, după înfrângerea din 1918, La aceasta se adaugă tensiunile structurale dintre vestul puternic industrializat, sudul liberal-catolic și estul, care rămăsese covârșitor agrar-conservator, și care își avea bastionul politic în Prusia. Încrucișarea complexă a factorilor economici, sociali, politici și ideologici (industrial-agrar; nobilime-burghezie de diverse orientări-muncitorime socialistă fără puncte de vedere unitare; conservatori-liberali-SPD etc.) va conduce în plan intern la un echilibru de forțe paralizant: acesta va bloca ieșirea din umbra compromisului tensionat și conflictual de la 1871 prin evoluția monarhiei imperiale, limitat constituționale, fie către monarhia parlamentară (precum în Anglia), fie către republică (precum în Franța), fie către monarhia absolută (precum în Rusia). Încercarea germanilor de a ieși din poziția intermediară dintre Vest și Est a provocat război și prăbușirea imperiului.

Situația descrisă poate fi înțeleasă prin plasarea acestor factori specific germani în cadrul mai amplu al istoriei europene: Germania a rămas în zona tensionată dintre Vestul parlamentar-liberal (Anglia, Franța) și Estul autocratic (Rusia), sfâșiată de granița structurală modernă a Europei de după 1500, Elba. Teza propagată după 1914 în legătură cu „miracolul german” a încercat să transforme nevoia unui ritm aproape sufocant pentru ieșirea din criză în virtute ideologico-propagandistică.

Astfel, din motive structurale interne, împăratul nu a putut niciodată să decidă în mod hotărâtor pentru apropierea de Vest sau de Rusia, deoarece orice poziție în plan extern risca să distrugă echilibrul de forțe în plan intern. Dimpotrivă: sprijinul vamal acordat agriculturii și industriei (1879) va însemna pe termen lung o declarație de război economic adresată Rusiei și indirect Angliei, declarație care va deschide de altfel veritabile conflicte cu cele două puteri. Noua mare putere intenționa să-și apere singură interesele și să-și continue ascensiunea fără a căuta potențiali aliați, care ar fi adus doar complicații interne. Politica de consolidare continentală promovată de către Bismarck după 1871 avea în intenție izolarea Franței și conservarea pe o perioadă cât mai îndelungată a situației în care se găsea Europa după spargerea coaliției din războiul Crimeii (1856), anume aceea a lipsei de alianțe semnificative. Atunci când, după marea criză orientală (1875-1878) și după încheierea ei prin Congresul de la Berlin (1878) nu mai putea fi evitată alianța cu o mare putere, Bismarck se va orienta către Austro-Ungaria, mai slabă și aparent mai comodă ca partener (1879). Cele două alianțe încheiate au părut a fi o încercare de refacere a vechiului imperiu.

Pregătit de trecerea lui Bismarck la o politică de tip colonial (1884/1885), noul imperiu se va îndrepta, curând după căderea acestuia (1890), prin politica internațională dusă de Wilhelm al II-lea (1888-1918) către noi orizonturi, această ascensiune fiind sprijinită și de noua conjunctură favorabilă (începând din 1896), apărută după depășirea „marii depresiuni” (1873-1895). Noua politică internațională a Germaniei va fi proclamată în 1896 și inaugurată prin construirea unei puternice flote de război, orientate împotriva Angliei (1898), precum și a căii ferate de la Bagdad (începând din 1899), destinată dominării economice a Imperiului otoman. În plan politic internațional însă nimic nu era mai puțin dorit decât ascensiunea furtunoasă a Germaniei la statutul de putere mondială, pe picior de egalitate cu Anglia și imperiul său. Astfel de transformări pline de consecințe majore nu pot fi însă gândite fără

război: în urma unei serii de crize internaționale, politica internațională germană va conduce către primul război mondial (1914-1918).

118. Între emancipare, Auschwitz și Israel: evreii în Epoca modernă, începând de la 1789

Una dintre monstruozitățile pe care le-a comis rațiunea „iluminată” în iluziile sale deșarte (Francisco de Goya) este antisemitismul – ura față de evrei ca nouă mișcare de masă apărută după industrializare. „Dialectica Luminilor” (Horkhei-mer/Adorno) nu a oprit „proiectul modernității” (Habermas) în fața evreilor, ci le-a pregătit acestora catastrofe inimaginabile: emanciparea, asimilarea, antisemitismul, Auschwitz, sionismul, statul Israel și conflictul din Orientul Apropiat sunt legate între ele printr-o serie complexă de cauze și efecte dialectice (=care interacționează neintenționat). Nici un factor nu poate fi explicat fără ceilalți. Istoria evreilor după 1789 trimite mai mult decât oricare alta la anumite tonalități de un tragism aparte ale istoriei universale. Dialectica „progresului” i-a aruncat pe evrei peste procesul de emancipare, de asimilare și peste antisemitism, spre monstruozitatea crimelor în masă comise la scară industrială, monstruozitate întruchipată de Auschwitz.

1790/1791 Emanciparea evreilor sefarzi (Bordeaux, Avignon) și așkenazi

(Alsacia) în Franța. 1791 „Raionul” în Rusia: evreii sunt izolați în regiunea vestică (ex-Polonia).

Discriminare sistematică.

Evrei în Franța și în teritoriile anexate. 1812 Edictul evreiesc în Prusia: emancipare limitată, fără drepturi civile depline. 1815 Congresul de la Viena: emanciparea evreilor în cadrul Confederației

Germane este îngrădită; evreii sunt alungați din Liibeck și Bremen. 1819 Mișcarea hepp-hepp, având ca centru de greutate Germania. 1840 Afacerea de la Damasc: resuscitarea calomniei morții rituale. 1860 „Alliance Israelite Universelle” la Paris: apărătoare a intereselor evreilor.

Război civil în Liban (până în 1861): masacrarea evreilor. 1864 Revolta poloneză din ianuarie (1863) eșuează: preludiul industrializării

— Începuturileantisemitismului polonez. 1867 Acordul dintre Austria și Ungaria: Ungaria devine suverană de facto – începuturile antisemitismului ungar. 1871 înfrângerea Franței în cadrul războiului franco-german: începuturile antisemitismului francez. 1873 A doua criză economică mondială: „Crahul fondatorilor”. Începuturile

antisemitismului german, atât în Imperiu, cât și în Austria. 1878 Prima agitație antisemită în Germania (Stoecker).

Evreilor („hașomerii” = gardienii).

A doua „alija” (=val migrator) – de expresie socialistă – în Palestina (până în 1914).

„Protocoalele înțelepților Sionului”, fals al poliției secrete ruse („Ohrana”) la Paris. -

Palestina. 1920 Mandatarea Angliei de către Liga Națiunilor în Palestina (până în 1948):

Declarația Baifour este aprobată conform dreptului internațional.

Revolte arabe. 1929 Evreii sunt împrăștiați după masacrarea de către arabi la Hebron

(Mormântul lui Abraham). 1933 Național-socialismul în Germania (până în 1945): antisemitism organizat statal. A cincea Alija.

Problemei evreiești” prin genocid (până în 1945). 1946 Pogromul de la Kielce: fuga din Polonia a evreilor supraviețuitori. 1948 Fondarea statului Israel: primul război din Orientul Apropiat (până în 1949). 1956 Acțiunea din Suez și războiul din Sinai: al doilea război din Orientul

Apropiat.

Ierusalimului de est, a malului de vest al Iordanului, a fâșiei Gaza și a înălțimilor Golan. Arafat devine președinte al OEP. 1973 Războiul de Yom-Kippur: al patrulea război din Orientul Apropiat. 1976 Colonii israeliene în jurul malului de vest: demonstrații arabe. 1979 Pacea separată Egipt-lsrael. 1986 tntifada: mișcare de protest împotriva Israelului pe malul de vest și în fâșia Gaza.

I

Iluminismul voltairian și Revoluția franceză făceau dej a necesară, ca un preț pentru acordarea de drepturi civile individuale, o soluționare la nivel colectiv a preblemei evreiești. Naționalismul, național-socialismul și comunismul au accentuat dialectica dintre emancipare și asimilare, luând asimilarea forțată drept paravan al urii manifestate în Epoca modernă împotriva evreilor. Antisemitismul va fi escaladat, el executând consecințe latente ale logicii „iluministe”, consecințe duse până la cele mai amare deznodăminte – Auschwitz, ca ascensiune extremă a antisemitismului de „dreapta”, ura „treptată” față de sionism și față de statul Israel, dinspre „stânga”.

După Revoluția franceză și cea industrială se va accentua tensiunea creată de izolarea și asimilarea (voită sau forțată) a evreilor, factori importanți ai istoriei generale și ai celei evreiești contopindu-se în

complexe explozive, care se vor întoarce împotriva evreilor: pe lângă modificarea relațiilor socio-economice dintre sefarzi și așkenazi, industrializarea va aduce cu sine și o repotențializare mai catastrofală decât oricând a constantelor tradiționale ale „existenței evreiești”. Conflictelor legate de formarea și afirmarea identității evreilor, variabile după loc și perioadă, li se va adăuga o altă scindare, apărută odată cu Iluminismul și cu varianta acestuia, „Haskala”: contrar evreimii care făcea presiuni din Ghetto, reprezentată de către Moses Mendelssohn și discipolii săi, se va menține o „evlavie” fundamentalistă, restrânsă pe cât posibil la „ghetoul mesianic”, evlavie simbolizată astăzi de Mea Sherim din Ierusalim (fondată în 1873). Toate conflictele interevreiești vor lua naștere între ortodoxia evreiască poloneză și modernizarea prin asimilare.

În spiritul iluminist, revoluția franceză va asigura emanciparea evreilor în două etape: cea a sefarzilor (1790) și cea a așenazilor (1791). Însă o dată cu dobândirea unor drepturi civile egale în cadrul a ceea ce se va numi „nation une et indivisible”, ei își vor pierde drepturile colective tradiționale de comunitate autonomă, urmând să dispară ca popor și religie în urma procesului de asimilare individuală. Anexiunile vor duce și mai departe ambivalența emancipării evreilor prin intermediul francezilor, Napoleon I restrângând-o deja, prin ceea ce se va numi „decret infâme” (l 808).

În secolul al XlX-lea, evreii se vor lăsa asimilați în mod semnificativ nu numai în Germania, ci pretutindeni în Europa unde ei au avut ocazia să o facă (cum este de pildă cazul în Norvegia, după 1850). Astfel, antisemitismul modern va reacționa la fel de dușmănos ca și mișcarea spaniolă din 1391, soldată cu un pogrom și cu botezuri forțate, și orientată împotriva „conversos”, sau neocreștinilor: evreii asimilați, chiar și cei botezați nu ar fi fost decât o deghizare a „evreului etern”, în tentativa lacomă a acestuia de a deveni „stăpân al lumii”. Evreii ortodocși, rămași în „ghetourile mesianice”, erau din această perspectivă incorigibili și îndărătnici: ei nu se puteau face agreabili nici măcar în mediul înconjurător.

În anul emancipării așkenazilor în Franța (1791), Rusia țaristă va găsi soluția, moderată pentru ea, la problema evreilor, problemă care apăruse în Rusia „curată de evrei” de până atunci, ca un efect secundar nedorit al împărțirii Poloniei: „raionul” îi va izola pe aceștia în zona vestică a Poloniei de până atunci, creându-le un statut special (1791), care va instituționaliza și va înăspri „statutul evreului” (1804).

Represiunea autocrației țariste va viza atât poporul imperial rus, cât și minoritățile, însă antisemitismul adus la rang de politică de stat va provoca o explozie în existența specific evreiască, deoarece evreii secularizați se vor angaja intens în mișcarea revoluționară menită să conducă la răsturnarea autocrației și să rezolve în spiritul egalității problemele sociale și naționale și implicit propria problemă. Totuși, prin această tactică ei vor da antisemitismului o nouă substanță, sintetizată în ceea ce național-socialiștii și comuniștii sovietici au numit „complotul mondial" „iudeo-bolșevic", respectiv „iudeo-sionist".

Revoluția industrială și noile naționalisme vor genera noi tensiuni explozive: faptul că după eliberarea lor din ghetouri în cadrul procesului de modernizare și industrializare evreii vor ști, prin succesul înregistrat în plan economic, să plătească respectul celor din jurul lor, va fi întâmpinat cu o escaladare rapidă a resentimentelor antievreiești. Foarte curând, aceste resentimente vor avansa către modelul de ură ideal, și anume lupta de clasă: evreul bogat, capitalist, speculant la bursă și antreprenor era văzut ca dușmanul de clasă înnăscut și „sabotor al poporului". În plus, tonul antisemit va fi înăsprit și de tradiționalele reproșuri de „camătă", venite în mod direct dinspre dreapta și oarecum mascat dinspre extrema stângă.

Cuplarea problemelor sociale cu cea națională va conduce în mod direct la național-socialism: în etapa protonațională de autodefinire, națiunile vechii Europe au recurs la un proces de răspândire generală a evreilor (1290,1394,1492, 1497). În mod corespunzător, noile naționalisme, care după 1789 se vor reclama de la modelul francez al dreptului la autoafirmare al popoarelor, vor folosi antisemitismul în scopul unei delimitări mai accentuate a propriei identități: cu excepțiile notabile ale Italiei și Greciei, toate vor fi antisemite.

După instituirea „raionului" rusesc (1791), apariția unor crize naționale sau economice va fi marcată cel mai adesea de debutul unui episod antisemit: un exemplu în acest sens îl reprezintă „szlachta" poloneză (adunare a nobililor) apărută după eșecul revoltei poloneze din ianuarie (1864) și concepția acestora despre „munca organică" în contextul industrializării și în mediul urban, acolo unde ei se izbeau de concurența evreilor (și a germanilor). Acordul încheiat în cadrul monarhiei bicefale austro-ungare (1867) va deschide Ungariei calea către o maghiarizare furibundă a tuturor minorităților, inclusiv a celei evreiești. În Franța, antisemitismul va începe o dată cu înfrângerea suferită în fața Germaniei în

1870/1871, iar în Germania și Austria o dată cu cea de-a doua criză economică mondială („crahul fondatorilon>, 1873).

În ceea ce-i privește pe evrei, antisemitismul va genera, în Rusia începând din 1881, iar în Franța începând din 1894 polarizarea între ortodocși și secularizați. Soluțiile evreilor vor fi socialismul și sionismul, ca variante secularizate diferite ale mesianismului tradițional. În Rusia aceste soluții se vor manifesta chiar într-o rivalitate deschisă cu fundalul politic. Socialismul rus va avea cel puțin două variante – angajare revoluționară într-un partid politic (bolșevic, menșevic, so-cial-revoluționar), care va corespunde la început motivului fundamental egalitar al gândirii evreiești și angajare în slujba unui socialism evreiesc („Asociație").

Sionismul, grupat prin lucrările Congresului de la Basel și prin Programul de la Basel (1897) în Organizația sionistă mondială, a cerut în fapt, prin formula moderată a unei „patrii naționale", fondarea unui stat național-evreu, ca azil pentru evreii persecutați de antisemitism. Această cerere va da naștere, mai devreme sau mai târziu, unor probleme legate de „dubla loialitate" a evreilor, probleme proiectate chiar și asupra celor care se dovedeau a fi patrioți convinși în cadrul statului în care trăiau, și care constau în aceea că în perioadele de criză lor li se imputa cu răutate dinspre anumite medii ostile o preferință secretă pentru „statul evreilon> (Theodor Herzl, 1896). Nu întâmplător, decizia de a-i scoate pe evrei din sfera în care își exercita puterea național-socialismul, evacuându-i către Madagascar, a precedat-o pe cea care viza „soluția finală la problema evreiască" prin ucidere în masă.

Accentuarea antisemitismului german a fost generată de primul război mondial și de criza economică mondială din 1929. Iudaismul și socialismul internaționalist secularizat (de stânga), numite împreună „complotul mondial al iudeo-bolșevicilor", reprezentau pentru național-socialism, ca mesianism secularizat de dreapta, rivali la scară planetară în lupta pentru supremația absolută asupra lumii. După 1933, Hitler va escalada antisemitismul tradițional până la nivelul genocidului la scară industrială, simbolizat prin Auschwitz, el creându-și despre sine imaginea celui care va izbăvi umanitatea de răul „evreimii mondiale". Din ridicarea acestei tendințe la dimensiunile delirante ale unei drame-6osmice, Hitler și cel de-Al Treilea Reich își vor extrage energia criminală care va alimenta cele două crime monstruoase ale secolului nostru – cel de-al doilea război mondial și fenomenul Auschwitz.

Cea mai mare contribuție la fondarea statului Israel au avut-o crimele în masă comise asupra evreilor europeni – „soluția finală"/ „holocaustul". Fondarea noului stat trebuie văzută și ca o compensație pentru atrocitățile comise în timpul persecuțiilor din Germania național-socialistă, și ca o ușurare a conștiinței încărcate față de evrei. Deoarece sionismul a respins sistematic sionismul cultural, care voia un stat comun iudeo-arab, el a provocat, potrivit mecanismelor istorice tradiționale, conflictul din Orientul Apropiat, din „Țara sfântă", conflict legat de pământ, apă și lăcașele sfinte. Ca modernizatori și colonizatori veniți din Europa, membrii mișcării sioniste și-au constituit și partide socialiste, cărora încă din 1948 Stalin la va asigura majoritatea parlamentară viitoare, după care Uniunea Sovietică se va grăbi să recunoască statul Israel și îi va livra de o manieră discretă armament german, destinat luptei împotriva pretențiilor arabe. Începând din 1956, Uniunea Sovietică își va manifesta interesul pentru batalioanele arabe, mai numeroase și mai puternice și se va întoarce la ura prerevoluționară față de sionism, ură coroborată cu antisemitismul.

Ortodocșii fundamentaliști vor respinge sionismul și statul Israel, considerându-le ca pe o prevenire blasfemică asupra venirii lui Mesia, neparticipând nici la constituirea statului și nici la apărarea lui, începând din 1948. Ca de obicei, între evreii absolut „evlavioși" și cei secularizați a existat un spectru de poziții intermediare ale unor partide religioase care au contribuit la evoluția statului laic Israel către un stat național evreu.

Ca țară de emigranți, Israel prezintă ierarhia socială clasică: în frunte se află cel mai adesea primii veniți, în timp ce aceia veniți mai târziu ocupă o poziție inferioară, însă cu toate acestea superioară localnicilor, care la rându-le au propria lor ierarhie socială. Astăzi, forțele celor care sunt pregătiți să accepte un acord cu mediul arab (cei mai mulți așkenazi veniți din Germania, sau din țările de limbă germană) și cele ale celor care susțin o opțiune național-evreiască pură (cei mai mulți sefarzi și așkenazi veniți din Polonia, sau chiar din SUA) sunt aproximativ egale. Astfel au explodat deja conflicte interevreiești între „evlavioși" și secularizați, conflicte care aminteau cumva de cele generate de antisemitism, în special atunci când evreii secularizați au ponegrit Tora.

După patru războaie în Orientul Apropiat (1948/1949,1956,1967,1973) și intervenția sângeroasă în războiul civil libanez (1983) și după intifada (1986-1992), Acordul de autonomie de la

Oslo, acord ce vizează Ierihonul și fâșia Gaza, oferă speranțe pentru o pace reală în regiune. După ocoluri sângeroase, Israelul s-ar îndrepta către soluția sionismului cultural. Cu toate acestea, fundamentaliștii de ambele părți au vrut să submineze acordul prin teroare. De partea evreiască-israeliană, subminarea s-a produs prin lozinci de tip rasist („Arabii afară!”), care s-au materializat în cadrul masacrului de la Hebron, din moscheea Ibrahim (1994). Coloniile construite începând din 1976 în teritoriile ocupate, în intenția sprijinului strategic, se constituie astăzi în material incendiar. Dacă procesul de pace din Orientul Apropiat va eșua într-un final, lumea ar fi cu o speranță mai săracă.

119. Sistemul mondial european, de la 1871 până la 1914

Fondarea Imperiului german (Reich) va definitiva sistemul statal cu care Europa va intra în primul război mondial. Acest sistem se întemeia tot pe pentarhia rezultată din concertul puterilor apărut, după război și pace, în cadrul Congresului de la Viena. În aparență, ascensiunea Germaniei nu a adus decât o modificare fără mari implicații. În realitate însă, din cea mai slabă dintre Marile Puteri (Prusia) avea să ia naștere o nouă superputere continentală. Ea va forța și își va crea loc între Marile Puteri mondiale deja clasice. Simpla ei existență a răsturnat echilibrul puterilor de până atunci: prin dinamica sa sufocantă ea va dinamita sistemul european. Aceasta a fost în fapt „revoluția germană” (Disraeli, 1871).

După o etapă de consolidare a poziției în cadrul politicii continentale, politica internațională a Imperiului se va ciocni de mai vechile expansiuni ale Rusiei și Angliei: după războiul Crimeii, Rusia va suferi înspre vest o serie de înfrângeri. Noul centru de putere reprezentat de către Germania îi va închide acesteia drumul expansionist asupra Poloniei, iar după Congresul de la Berlin (1878) și în sud-estul Europei. Și în Orientul îndepărtat Rusia se va lovi, spre deosebire de situația din Asia centrală, de o nouă mare putere, Japonia (1904/1905). Prin instrumentalizarea mișcării slavilor sudici Rusia își va deschide însă în Balcani noi perspective, având în vedere în primul rând politica sinucigașă de asimilare dusă de turci și de unguri.

Anglia, ca putere mondială ajunsă la saturație, va fi silită să treacă în defensivă de către noile puteri industriale și coloniale, ea dorind pacea, în ideea de a-și păstra poziția preeminentă. Ea nu era însă dispusă să plătească pentru aceasta orice preț și se va menține în cadrul politicii sale tradiționale de echilibru al puterilor – împotriva oricărei puteri hegemonice pe continent. După 1900 se vor petrece însă în

Europa transformări care vor avea urmări majore: înfrângerea suferită în fața Japoniei (1904/1905) și prima revoluție rusă (1905/1907) vor slăbi Rusia. Dimpotrivă, prin politica sa internațională și prin construirea flotei de război (începând din 1898), Germania se afla pe punctul de a renunța la poziția sa doar latent hegemonică, apărută după 1871, pentru a revendica o dominație deschisă.

Toate acestea vor determina transformarea relațiilor dintre cele mai multe Mari Puteri între 1871 și 1914, transformare evidențiată prin apariția unor noi coaliții, Tripla Alianță și Tripla înțelegere. Relația franco-germană va rămâne în mod constant negativă: cel de-Al Doilea Imperiu german a fost fondat pe ruinele celui de-Al Doilea Imperiu francez, pe „veche dușmănie de familie" față de cea mai veche mare putere a Europei. Proclamarea împăratului german în Sala

Oglinzilor de la VersaWes, pe care o construise Ludovic al XlV-lea, fondatorul pretențiilor hegemonice ale Franței, simboliza cea mai nouă schimbare a centrelor de putere, care de fapt anula transferul de putere petrecut în Epoca medievală (1198/1214). Anexarea Alsaciei și Lorenei fără plebiscit (așa cum se întâmplase în 1860 cu Nisa și Savoia), fără autonomie, adică fără acordarea de drepturi politice egale locuitorilor de aici, va împinge și mai departe antagonismul, situația prelungindu-se până în 1914. Din ea va lua naștere alianța dintre Franța și Rusia (1892/1894), orientata împotriva vecinului comun, Germania. Franța se afla în situația unei slăbiri amenințătoare a poziției sale de mare putere, însă prezența ei în alianță îi va da acesteia o semnificație existențială.

Dimpotrivă, poziția Germaniei față de celelalte Mari Puteri se va schimba: opoziția istorică dintre Prusia și Austria va lăsa locul unei alianțe cu Austro-Ungaria (1879), alianță care o va aduce pe ultima aproape în pragul vasalității față de Imperiu, de astă dată mai puternic, ea devenind un fel de coridor de trecere a politicii imperiale germane în teritoriile Imperiului otoman. Imperiul îi va susține pe unguri în politica lor dualistă, federalizarea neînsemnând de fapt pentru monarhia dunăreană decât începutul sfârșitului. Astfel, Germania se va amesteca în problematica explozivă a Balcanilor.

Relația pozitivă dintre Prusia și Rusia se va transforma rapid după 1871 într-o dușmănie din ce în ce mai accentuată. La schimbarea dramatică petrecută în numai câțiva ani vor contribui foarte mulți factori: spre deosebire de Prusia, o putere slabă și dependentă indubitabil de Rusia, noul Imperiu va manifesta de acum înainte o superioritate calitativă și va dezvolta o dinamică proprie modernă, care

va sublinia și mai mult înapoierea tradițională a Rusiei. Tariful vamal protecționist practicat pentru cereale și adoptat de către Germania în 1879 – care din punct de vedere economic și din cel al politicii interne servea interesele teritoriilor conservatoare de la est de Elba, teritorii orientate ideologic înspre Rusia autocrată – va lovi deosebit de puternic Rusia, deoarece aceasta voia să-și finanțeze industrializarea aflată în plină desfășurare tocmai cu devizele obținute din exportul de cerealeîn 1900, politica internațională germană va întretăia vechile linii de expansiune ale Rusiei, atât în Balcani, cât și în Orientul Mijlociu (calea ferată de la Bagdad)- „Lupta împotriva autocrației rusești" se bucura de popularitate în Germania, în special printre liberali și în rândurile SPD, în amintirea evenimentelor de la 1848/1849.

Relațiile Germaniei cu Anglia erau la 1871 predominant pozitive: Anglia reprezenta pentru liberalii germani un model mult invidiat, ea fiind primul stat industrial stat de drept și constituțional. În schimb ea era, tocmai din aceste motive mai puțin iubită de către conservatorii germani. În noul imperiu al „verilor de dincolo de Canal"! Anglia vedea o contrapondere protestantă, pe cale de

Sistemul mondial european industrializare și de liberalizare foarte importantă în fața Austriei catolice și a Rusiei autocrate. Astfel, la început Anglia va accepta fără probleme ascensiunea Germaniei către statutul de cea mai mare putere industrială de pe continent, ea acceptând chiar și tariful vamal protecționist orientat împotriva industriei engleze (1879). Primul eveniment care va produce o întorsătură în această atitudine va fi legat de politica internațională a Germaniei, care își propunea să-și susțină pozițiile prin constuirea unei flote de război (începând din 1879): „preluarea puterii mondiale" (Fritz Fischer) a aruncat Germania în autoizolare și a împins în mod formal Anglia în primul război mondial, în august 1914.

Relațiile Italiei cu Germania au fost în această perioadă mai degrabă indiferente, însă ele au fost foarte tensionate cu Austro-Ungaria, deoarece unificarea italiană se produsese în detrimentul Austriei, iar Italia ridica, chiar și după 1866 pretenții teritoriale față de monarhia dunăreană, prin reclamarea „Irredenta" („italienii pentru care nu se găsise o soluție").

Prin politica internațională promovată de către Germania, Imperiul otoman va ajunge curând în apropierea sferei expansioniste germane, preludiul acestei noi situații fiind oferit de construirea căii ferate de la Bagdad (concesiune de construire, 1899). El va fi obiect al penetrării

economice a aliaților Germaniei, latentă după revoluția Junilor turci (1908), deschisă înainte de primul război mondial, însă va pierde astfel sprijinul tradițional al Franței și Angliei în lupta împotriva Rusiei.

În declanșarea primului război mondial un rol important l-au jucat încă două țări mai mici, Serbia și Belgia: Serbia, considerată „Piemontul" slavilor sudici, intrase în vizorul politicii imperiale germane puțin înainte de 1914, prin cele două războaie balcanice (1912/1913). Ea era vârful de lance al Rusiei și al naționalismului sud-slav împotriva singurului aliat de încredere al Germaniei, Austro-Ungaria, și în același timp piatră de încercare pentru proiectata cale ferată Berlin-Bagdad, pe care Germania voia să o controleze. În criza din iulie 1914 Germania va încerca o eliminare în forță a Serbiei print-un război local al monarhiei dunărene aliate. Belgia neutră va intra în vizorul mașinii de război germane prin planul din 1905. Atingerea neutralității Belgiei, garantate prin dreptul internațional (1839), va înfrânge, la începutul lui august 1914, ultimele rețineri ale Angliei în privința intrării în război.

În ansamblu, apariția bruscă a noii mari puteri germane, potențială putere mondială, va avea ca efect o modificare radicală a structurii tensionale și conflictuale în cadrul sistemului politic european: după 1815, prin polarizarea apărută între Anglia și Rusia, a fost deschisă calea următorului mare conflict european pentru hegemonie între cele două puteri mondiale atât de diferite. În cadrul acestei tensiuni pot fi plasate și războiul Crimeii (1854-1856) și cele două crize deosebit de grave, care vor merge până în pragul declanșării unui război (1878,1885). După intrarea cu o energie neobișnuită a noii Germanii în sistemul politic european (1871), ea va modifica treptat fluxul tensional al acestui sistem: cu cât Germania se expunea mai mult în lume prin noile sale linii de expansiune, cu cât mai mult intențiile sale expansioniste se izbeau de liniile expansioniste mai vechi, în special de cele ale Angliei și Rusiei, cu atât mai mai mult ea își atrăgea dușmănia, îndeosebi a celor două puteri amintite, însă și a altor Mari Puteri, cum ar fi Japonia sau SUA. Dinamica sufocantă a puterii mondiale nou apărute va presa în ultimă instanță asupra tuturor celor deja existente, astfel încât, incluzând chiar și imperiile dinastice pe cale de a se prăbuși, cel austro-ungar și cel otoman, toate marile puteri se vor plasa împotriva Germaniei. Această alunecare a polului tensiunii mondiale dinspre conflictul ruso-englez, asupra Germaniei va conduce în ultimă instanță la un sistem de alianțe și la primul război mondial.

120. Revoluția industrială IV:

Dominația colectivă a Europei asupra lumii imperialismul și colonialismul, de la 1882/1884 până la 1914 înainte de 1914, Europa se va afla în apogeul dominației sale colective asupra lumii, aceasta fiind o continuare a expansiunii sale anterioare dincolo de ocean și a globalizării Revoluției industriale. Până la 1900 acestea atinseseră, prin intermediul imperialismului și a colonialismului, chiar și ultimele continente „subdezvoltate", Australia și Africa. Dominația politică a servit în primul rând la promovare^ intereselor economice, mai mult în lupta împotriva concurenților europeni decât în cea împotriva factorilor de putere locali. Africa neagră îi va respinge pe europeni prin inaccesibilitatea sa geografico-climaterică, în timp ce fragmentarea sa politico-socială va favoriza cucerirea colonială de mai târziu.

După cucerirea Indiei (1856), în afară de Africa, într-un fel sau altul, numai China mai rămăsese independentă, iar prin înfrângerea dinastiei manc-iuriene în 1911, aceasta a fost foarte aproape de a se vedea împărțită. Interzicerea comerțuku cu sclavi și a sclaviei (1807/1834), misionariatul și „legitimate trade" au cre^t premisele penetrării Africii, ca etapă de trecere către împărțirea ei coloniala („Scramble for Africa"). După ocuparea Egiptului (1882), o valoare simbolica pentru trecerea bruscă de la imperialismul bazat pe comerțul liber (cu privilegiata

_ e pe coastă) la statul colonial î^guPra Africii, desfășurată la Berlin

CUA r/'\parf 7,3 în 1837): secesiunea burilor din

¦." „ <} e I3 gurile Senegalului către est;

^ig°hul este cucerit. & „le Sud (Kimberley). /Lf (/dustrializarea Japoniei. ', i' ea Mediterana devine din nou înfrânt-

& în Sudan. A^ Colonie italiană.

A i.

Go, Camerun, Africa de Sud-Vest. (bană în 1885): Congo devine stat

: Johannesburg.

Fildeș. D-Zanzibar.

Ncezi (până în 1894).

Nia în Africa de Sud' i asupra Italiei.

T de către Franța. *U r'riafiia (până în 1914).? /5^nullji: confruntare anglo-franceză

;" 0, Pterto Rico, Guam, Hawaii trec în

0* i r a este izolată în pl^n Polltlc ra Sudanului (până în 1955).

Ifea răscoalei boxerilor.

Dată burilor împotriva africanilor. L<oto (Nigeria de N ord), rmană a Africii de Sud.

De la Revoluția franceză la primul război mondial crize deosebit de grave, care vor merge până în pragul declanșării unui război (1878,1885). După intrarea cu o energie neobișnuită a noii Germanii în sistemul politic european (1871), ea va modifica treptat fluxul tensional al acestui sistem: cu cât Germania se expunea mai mult în lume prin noile sale linii de expansiune, cu cât mai mult intențiile sale expansioniste se izbeau de liniile expansioniste mai vechi, în special de cele ale Angliei și Rusiei, cu atât mai mai mult ea își atrăgea dușmănia, îndeosebi a celor două puteri amintite, însă și a altor Mari Puteri, cum ar fi Japonia sau SUA. Dinamica sufocantă a puterii mondiale nou apărute va presa în ultimă instanță asupra tuturor celor deja existente, astfel încât, incluzând chiar și imperiile dinastice pe cale de a se prăbuși, cel austro-ungar și cel otoman, toate marile puteri se vor plasa împotriva Germaniei. Această alunecare a polului tensiunii mondiale dinspre conflictul ruso-englez, asupra Germaniei va conduce în ultimă instanță la un sistem de alianțe și la primul război mondial.

120. Revoluția industrială IV:

Dominația colectivă a Europei asupra lumii imperialismul și colonialismul, de la 1882/1884 până la 1914 înainte de 1914, Europa se va afla în apogeul dominației sale colective asupra lumii, aceasta fiind o continuare a expansiunii sale anterioare dincolo de ocean și a globalizării Revoluției industriale. Până la 1900 acestea atinseseră, prin intermediul imperialismului și a colonialismului, chiar și ultimele continente „subdezvoltate", Australia și Africa. Dominația politică a servit în primul rând la promovarea intereselor economice, mai mult în lupta împotriva concurenților europeni decât în cea împotriva factorilor de putere locali. Africa neagră îi va respinge pe europeni prin inaccesibilitatea sa geografico-climaterică, în timp ce fragmentarea sa politico-socială va favoriza cucerirea colonială de mai târziu.

După cucerirea Indiei (1856), în afară de Africa, într-un fel sau altul, numai China mai rămăsese independentă, iar prin înfrângerea dinastiei manciuriene în 1911, aceasta a fost foarte aproape de a se vedea împărțită. Interzicerea comerțului cu sclavi și a sclaviei (1807/1834), misionariatul și „legitimate trade" au creat premisele penetrării Africii, ca etapă de trecere către împărțirea ei colonială („Scramble for Africa"). După ocuparea Egiptului (1882), o valoare

simbolică pentru trecerea bruscă de la imperialismul bazat pe comerțul liber (cu privilegierea punctelor de sprijinire a comerțului, plasate pe coastă) la statul colonial implementat în teritoriu va avea Conferința asupra Africii, desfășurată la Berlin (1884/1885).

Colonia Capului. 1858 Expansiune colonială a Franței – de la gurile Senegalului către est;

Colonia Obock la Marea Roșie; Saigonul este cucerit.

Protectorat german asupra teritoriilor Togo, Camerun, Africa de Sud-Vest. Conferința de la Berlin asupra Africii (până în 1885): Congo devine stat liber (până în 1908).

Protectorat francez asupra Coastei de Fildeș. 1890 Anglia ocupă Uganda: Tratatul Helgoland-Zanzibar.

Cucerirea Africii de Vest de către francezi (până în 1894).

Războiul spano-american: Filipinele, Puerto Rico, Guam, Hawaii trec în posesia SUA.

Condominium anglo-egiptean asupra Sudanului (până în 1955).

Înainte de 1914, Europa – căreia i se va adăuga Japonia, începând din 1895 și SUA, din 1898 – stăpânea întreaga lume. Nucleul sistemului imperialist occidental era constituit de către Imperiul britanic, al cărui punct central a fost India: toate celelalte imperialisme pot fi asociate unor imperii care au întâmpinat marea majoritate a problemelor pe care le-a întâmpinat Anglia cu ocazia cuceririi și asigurării proprietății asupra Indiei.

Japonia a fost ca mare putere un produs al factorilor locali cuplați cu preluarea globală a principiilor industrializării: SUA va forța Japonia să-și deschidă piața pentru comerțul internațional și să pună capăt izolării sale voluntare în cadrul șogunatului Tokugawa (1603-1867), lucru realizat prin trimiterea unei flote, condusă de comandorul Perry (1853/1854). Ca urmare a acestui șoc, Japonia se va moderniza rapid și sistematic în cadrul perioadei Meiji (1868-1912), ea preluând modelul occidental. Ascensiunea sa ca mare putere imperialistă a început o dată cu războiul împotriva Chinei (1894/1895), continuând cu participarea la expediția internațională destinată înăbușirii răscoalei boxerilor (1900) și cu victoria asupra Rusiei (1904/1905).

Viitoarea putere mondială, SUA, ca prelungire a Angliei dincolo de ocean, a apărut prin secesiunea față de țara mamă (1775-1783) și a participat – după depășirea războiului civil (1861-1865)-la împărțirea imperialistă a lumii începând cu războiul hispano-american (1898). În același timp, SUA va deveni treptat, fenomenul rămânând mult timp

neobservat în Europa, cea mai mare putere industrială a lumii și foarte curând – pe picior de egalitate cu Anglia – cea mai mare putere maritimă.

Împărțirea colonială a Africii a început de la ambele margini extreme, prin cucerirea de așezări coloniale destinate populației albe: în zona nordică, Franța va cuceri Algeria (1830-1844), iar în sud vor apărea, prin secesiunea Provinciei Capului în urma Marelui Trek (1835-37), cele două republici bure Transvaal și Oranje (1836/1842). În Africa de nord se va institui o dominație directă a coloniștilor albi prin ocuparea Tunisiei de către Franța (1881) și a Libiei de către Italia (1911/1912). De asemenea, dominația directă se va impune și de cealaltă parte a Saharei, în Africa de sud (Rhodesia) și parțial în Africa de est (Kenya, Africa de Est germană). În restul Africii negre va domina tipul de colonie comercială, adesea administrat prin metoda „indirect rule": au fost conservate (sau recreate) elite dominante locale, acestea dispunând de o autonomie limitată, însă obligate să recunoască deasupra lor puterea colonială, ca nou suveran; în această variantă, pământul a rămas în mâinile africanilor.

În timpul „marii depresii" generate de criza economică mondială din 1873, împărțirea colonială a Africii sub presiunea industrializării continue a Europei a căpătat un puternic impuls. Acestor evenimente li se adaugă efectele expansiunii Rusiei în detrimentul Imperiului otoman în cadrul marii crize orientale (1875-1878): ca preț pentru sprijinirea Imperiului otoman împotriva Rusiei în cadrul Congresului de la Berlin (1878), Anglia va ocupa Ciprul (1878), iar mai târziu Egiptul (1882), scopul imediat fiind asigurarea căilor maritime care mergeau către India, trecând prin Canalul Suez; ca o compensație pentru câștigurile teritoriale ale Angliei, Franța va ocupa Tunisia (1881). Faza finală a împărțirii coloniale a Africii va porni deci dinspre nordul continentului, ea fiind legată de problema orientală.

Astfel va lua naștere o cursă deosebit de aprigă între Anglia, Franța și Germania în jurul cuceririi Africii negre, cursă căreia îi va da o formă Conferința de la Berlin asupra Africii (1884/1885), care o va și sancționa de altfel din punct de vedere al dreptului internațional. Impulsul inițial cel mai important a fost totuși oferit de pretențiile mai vechii puteri coloniale, Portugalia, și de fondarea statului liber Congo (1884), ca antreprenor privat al regelui belgian Leopold al II-lea (până în 1908).

La scară mondială, cel mai important efect al imperialismului a fost globalizarea sistemului politic european. Spre deosebire de epoca comerțului intercontinental, cea de-a doua fază a expansiunii europene

peste ocean a creat un sistem mondial care a cuprins realmente întreaga lume, sistem care prin economia mondială, prin dominația colonială și prin tehnica modernă a cuprins întregul pământ. La începutul secolului al XlX-lea existau cinci mari zone caracterizate prin vid de putere, zone pe care statele europene sau europenizate încercau să le acopere cu propria putere: patru mari imperii tradiționale aflate în proces de prăbușire (Imperiul otoman, Persia, India și China) se aflau sub presiunea expansionistă directă sau indirectă a Rusiei, venită dinspre nord, pe uscat, și sub cea, motivată diferit și cu efecte diferite, a Angliei, venită dinspre sud și pe mare. Africa, fragmentată în mod tradițional, va fi totuși, sub presiunea combinată a misionariatului, a comerțului exterior și a dominației coloniale a noii economii modiale bazate pe industrializare, făcută accesibilă și cucerită.

Globalizarea sferei de putere europene va atrage însă după sine și globalizarea tensiunilor și conflictelor ei, acestea făcându-și simțită prezența în cadrul sistemului mondial dominat de către Europa: un conflict european de mari dimensiuni, care a angrenat toate marile puteri europene s-a transformat automat, Pnn intervenția abuzivă a Europei în alte regiuni ale lumii și prin ascensiunea unor noi mari puteri (Japonia, SUA) într-un conflict mondial. Sistemul mondial

De la Revoluția franceză la primul război mondial impus de Europa și extins prin imperialism a creat el însuși cadrul necesar primului război cu adevărat mondial, prin care de altfel el a și fost distrus.

Expansiunea colonială a adus sistemului european o relaxare trecătoare prin devierea tensiunilor intereuropene, accentuate în special după fondarea Imperiului german de către Bismarck, ca modalitate de a se opune puterii Franței. După definitivarea împărțirii coloniale a Africii – numai Etiopia se va ridica împotriva Italiei (1896)-prin cucerirea Sudanului (1898), în cadrul sferei coloniale vor irumpe totuși conflicte semnificative, care vor acumula asupra Europei tensiuni ce nu pot fi neglijate: criza Fashoda (1898), războiul burilor (1899-1902), prima și a doua criză marocană (1905/1906, 1911) au fost cele mai importante etape ale acestui proces. Prin alungarea turcilor din Africa de Nord (1911/1912) și din Europa de sud-est (1912/1913), tensiunile împinse pentru un timp în afara Europei se vor întoarce cu și mai multă forță către continent.

121. Drumul către primul război mondial: crize și alianțe, de la 1875 până la 1914

Drumul Europei către primul război mondial va ajunge la capăt prin prăbușirea Concertului Puterilor: tensiunile deveniseră atât de mari încât au sfâșiat sistemul european. Etapele decisive în drumul către războiul generalizat au fost constituite din marile crize dinaintea războiului. Cele opt crize majore dinaintea războiului, patru înainte și patru după 1900 se vor desfășura diferit (până la dubla criză din 1885/1887) în Vest și în Est: criza generată de războiul perspectivelor (1875), marea criză orientală (1875-1878), crizele Boulanger/bulgară (1885/1887); prima criză marocană (1905/1906), criza anexării Bosniei (1908/1909), a doua criză marocană (1911), primul și al doilea război balcanic (1912/1913). Din crizele care au precedat războiul vor lua naștere coalițiile dintre Marile Puteri -Tripla Alianță (1879/1892) și Tripla înțelegere (1892/1894; 1904/1907). Crizele premergătoare războiului și desfășurate puțin înainte de acesta îl vor pregăti deja de o manieră nemijlocită.

Declarație preventivă de război a Marelui Stat-Major prusac împotriva Rusiei: a doua criză estică/sud-estică. 1892/94 Dublă alianță ruso-franceză (până în 1917).

Războiul ruso-japonez (până în 1905).

Prima criză marocană (până în 1906): a treia criză occidentală. Antanta este întărită.

Primul război balcanic (până în 1913): statele balcanice sunt sprijinite de Rusia împotriva Imperiului otoman; turcii sunt alungați din Europa: a patra criză estică/sud-estică.

Atentatul de la Sarajevo: criza din iulie 1914, izbucnirea războiului.

În 1871 Germania se găsea în fața situației apărute în Europa după prăbușirea coaliției din războiul Crimeii (1856) – absența alianțelor între Marile Puteri. Pentru a izola Franța, Bismarck voia să mențină cât mai mult posibil această situație caracterizată prin absența alianțelor. Însă dinamica relațiilor internaționale a flcut ca foarte curând să fie necesară căutarea de alianțe, în special ca reacție! a marile crize.

Alianțele și fronturile de criză au conturat deja liniile principale ale fronturilor militare din primul război mondial: frontul vestic și cel estic. Crizele au demonstrat potențialul conflictual și, ca într-o repetiție generală, au subliniat mecanismele care puteau transforma criza într-un război între mai multe Mari Puteri: crizele vestice au angajat Germania și Franța în mod direct, în timp ce cele estice Germania și Rusia, adesea doar de o manieră indirectă, în privința Austro-Ungariei și a vreunui stat

balcanic (Bulgaria, Serbia). Crizele estice au început cel mai adesea în Balcani, zonă considerată „butoiul cu pulbere" al Europei. Alianțele de mai târziu vor conecta cele două potențiale conflictuale, astfel încât crizele din Vest și cele din Est au putut exploda împreună – în cadrul primului război mondial.

Seria celor opt crize a fost deschisă de criza generată de războiul perspectivelor (1875), ca reacție supradimensionată a Germaniei (amenințare voalată cu un război preventiv) față de revenirea uimitor de rapidă a Franței după înfrângerea din 1870/1871. Intervenția în favoarea Franței a puterilor plasate în cele două extreme ale spațiului european va lăsă, însă fără o alianță concretă, să se întrevadă fugitiv structura alianțelor din 1914: Franța, Anglia și Rusia, împotriva Germaniei. În aceste condiții Bismarck va bate în retragere, fiind de acum înainte împotriva războiului preventiv.

Marea criză orientală (1875-1878) a arătat la început modul în care conflictele locale din Balcani (revolta împotriva fiscalității în Bosnia-Herțegovina) ar putea fi escaladate într-un război local (Serbia/Muntenegru – Turcia, 1876) și de aici într-un război de talie mai mare (al optulea război ruso-turc, 1877/1878). Anglia și Austro-Ungaria se plasau împotriva Rusiei, iar Germania nu putea să rămână ' neutră. Rolul de intermediar al Germaniei în cadrul Congresului de la Berlin (1878) îl va forța pe Bismarck să ia o poziție clară, pe care Rusia o va resimți ca tdușmănoasă. Astfel își va face apariția, în contextul tensiunilor germano-ruse generate de probleme economice (tariful vamal protecționist practicat de către Germania, 1879), alianța dintre Germania și Austo-Ungaria, alianță la care va adera ulterior și Italia (1882). Ea va provoca, după dubla criză din 1885/1887 din Vest (Boulanger, revanșardismul francez) și din Est (Bulgaria; interdicția lombardă), alianța dintre Franța și Rusia (1892/94), apărută deja în faza unei relative detensionări prin împingerea către periferie a rivalităților europene, prin intermediul imperialismului.

Criza Fashoda (1898) și războiul anglo-bur (1899-1902) au fost semnalul umplerii vidurilor de putere de peste ocean o dată cu încheierea globalizării istoriei universale prin intervenția, în jurul anului 1900, a imperialismului europeano-nord-american. Drept urmare, tensiunile alungate anterior către periferie se vor întoarce acum împotriva Europei. Ca o reacție față de politica internațională a Germaniei, Anglia va căuta sprijin – alianță cu Japonia împotriva Rusiei (1902), „Entente cordiale" cu Franța (1904), înțelegere cu Rusia (1907).

Drumul către primul război mondial

Tripla înțelegere (Antanta) astfel încheiată nu a fost o alianță bine îmbinată (așa cum era cazul cu Tripla Alianță), motiv pentru care ea va fi modificată la puțin timp după izbucnirea războiului prin Tratatul de la Londra (5. IX. 1914).

Crizele apărute după 1900 vor fi caracterizate de o tot mai rapidă alunecare dinspre Vest spre Est, ele cerând mereu compromisuri din ce în ce mai mari pentru soluționarea lor. Fiind însoțite de o cursă a înarmărilor, vizând atât echipamentele militare de uscat, cât și pe cele maritime, ele vor conduce din ce în ce mai mult către abisul războiului. Prin prima criză marocană (1905/1906) Germania intenționa să scoată Franța, izolată pe continent în urma slăbirii Rusiei (înfrângerea suferită în fața Japoniei, prima revoluție rusă), din sistemul Entente cordiale. Acest proiect va eșua însă în cadrul Conferinței de la Algeciras (1906). Drept urmare va lua naștere planul de război german care viza războiul pe două fronturi, plan cu care Germania va intra în primul război mondial. Criza generată de anexarea Bosniei (1908/1909) va mobiliza în ultimă instanță naționalismul, sub impulsul sârbilor și va umili Rusia încă slăbită, prin retragerea din fața amenințării de război venite din partea Germaniei (1909). Ca o reacție împotriva anexării va apărea gruparea „Tânăra Bosnie”, care a realizat în 1914 atentatul de la Sarajevo, înarmat și condus de către sârbi, printr-un ajutor militar secret și de către organizația secretă extremistă, cunoscută sub numele popular „Mâna neagră”. Cea de-a doua criză marocană (1911) va mobiliza deja Anglia, care prin avertismentele adresate Germaniei în cazul unui război împotriva Franței, a silit-o să bată în retragere.

Cele două războaie balcanice (1912/1913) au întărit Serbia și naționalismul slavilor sudici. Ele evidențiază mecanismul care a făcut posibilă escaladarea evenimentelor din iulie/august 1914 până la nivelul unui război mondial, deoarece atentatul de la Sarajevo este cel care a declanșat de facto războiul. Într-un complex de cazuri de forță majoră pentru toți participanții, ofensiva germană care viza dinamitarea Triplei înțelegeri va conduce la declanșarea conflictului: războiul local forțat dintre Austro-Ungaria și Serbia va fi escaladat la nivel de război continental prin intrarea în luptă a Germaniei împotriva Rusiei și a Franței și la nivel de război mondial, prin intrarea în conflict a Angliei.

III. Epoca istoriei globale

Primul război mondial (1914-1918), văzut ca o catastrofă originară a secolului XX, și-a manifestat efectele revoluționare și zguduitoare

asupra întregii lumi. Cea mai importantă urmare directă a sa, care își va prelungi influențele până în contemporaneitate, va fi instituirea comunismului pe teren național prin Revoluția rusă din octombrie (1917) și, în contrapartidă, a fascismului, la început în Italia (1922), iar apoi în Germania (1933). Conflictele ce vor urma primului război mondial, revoluțiile ce vor urma Revoluției din octombrie vor complica și mai mult situația, în cadrul căreia ordinea instituită la Versailles nu va reuși să creeze decât o pace tranzitorie: dominația Europei asupra lumii a fost zdruncinată, și chiar dacă în aparență ea nu a fost complet înlăturată, sistemul politic mondial pe care ea îl crease a fost fărâmițat. Deoarece centrul politic german nu era pregătit să se mulțumească cu înfrângerea suferită aproape în fața întregii lumi, în 1918, și nici cu Republica de la Weimar, a cărei constituire se decisese în biserica Sf. Paul, criza economică mondială (începând din 1929), care de altfel va avea efecte sociale și politice catastrofale în întreaga lume, va sfâșia paravanul constituțional fragil și va conduce la o repetare a exploziei germane de forță: cel de-Al Treilea Reich (1933-1945) a condus de o manieră consecventă către cel de-al doilea război mondial, de astă dată în alianță cu Italia (1940) și Japonia (1941). Agresiunea asupra Uniunii Sovietice și intrarea în război a SUA (1941) vor pecetlui destinul puterilor Axei. Sfârșitul celui de-al doilea război a fost marcat de folosirea bombei atomice, la Hiroshima și Nagasaki (1945), moment care marchează de altfel începutul erei atomice.

O dată cu sfărâmarea centrului german se va produce o sfărâmare a întregului sistem european, ale cărui frânturi se vor vedea legate în Vest și Est în sisteme mondiale rivale. În același timp, slăbiciunea puterilor coloniale europene va fi evidențiată și de procesul de decolonizare, care va genera „desființarea imperiilor coloniale" (Ansprenger) prin victoria principiului național, care câștigase treptat teren și în afara Europei. Pe lângă toate acestea, industrializarea va cunoaște un tempo susținut atât în societățile industriale cu o veche tradiție, cât și în țările în curs de dezvoltare.

Confruntarea inițială dintre Vest și Est în cadrul războiului rece se va destinde oarecum prin intrarea în politica internațională a statelor naționale mai tinere, în primul rând a Indiei și Chinei și se va extinde parțial prin problematica Nord-Sud, dintre țările industrializate și cele în curs de industrializare. Pe de altă parte, decolonizarea va da naștere în statele succesoare post coloniale, așa cum se întâmplase în Europa în epoca revoluțiilor de la 1848/1849, unei serii de conflicte de succesiune

postcoloniale, cum vor fi cele dintre statele tinere, care doreau cu orice preț să devină în termen scurt națiuni („nation building”). Unele dintre aceste conflicte internaționale (cel din Orientul Apropiat) sau interne (India) își aveau rădăcinile aruncate departe în trecut, oricum în epoca precolonială. Prăbușirea Uniunii Sovietice în 1989/1991 va elibera și ea statele succesoare postcomuniste, iar o dată cu ele și conflictele de succesiune ale acestora, situație exprimată exemplar de războiul din Iugoslavia (începând din 1991).

Potențialul autodistructiv convențional și nuclear al unei umanități aflate într-un continuu proces de industrializare și ajunsă la peste 5 miliarde de persoane a ajuns la posibilitatea tehnică a autonimicirii, lucru posibil nu numai prin folosirea armelor, ci și prin contraefectele distructive ale unor procese și reziduuri industriale fără a lua în considerație catastrofele industriale de genul celei de la Cernobâl, cu consecințe sociale destabilizatoare. Astfel se definesc astăzi problemele complexe ale mediului de existență al omenirii, probleme a căror soluționare nu poate fi tergiversată nici chiar aducând în prim plan zborurile în spațiul cosmic. Dacă acestora le adăugăm tensiunile mai vechi dintre Est și Vest și pe cele mai noi dintre Nord și Sud, vom determina problematica complexă care jalonează procesul de elaborare a unui viitor constructiv pentru umanitate.

122. Explozia centrului de putere german I: primul război mondial, 1914-1918: catastrofa originară a secolului XX

Văzut ca o „catastrofă originară” a secolului nostru (G. F. Kennan) și ca un conflict global, primul război mondial (1914-1918) este un eveniment istoric de primă mărime. Nici un alt eveniment singular al istoriei umanității nu a transformat de o manieră atât de revoluționară și de profundă în atât de puțini ani, atât de mulți oameni, practic întreaga umanitate. Chiar și invazia mongolilor, marea ciumă și Revoluția franceză nu au atins decât destinele unei părți a umanității și au cerut oricum mai mult timp. Preistoria primului război mondial ne trimite însă departe în istoria universală, începând cu Evul Mediu. În abordarea acestui eveniment care a zguduit lumea poate fi adecvată numai o perspectivă largă și profundă asupra istoriei universale, perspectivă care ne va permite să depășim crispările emoționale și moralizatoare plasate sub semnul unor puncte de vedere național-înguste („problema vinei legate de război”).

În primul război mondial se vor întrepătrunde tendințe, factori și energii, ele potențând propriile tensiuni și potențialul conflictual până la

o explozie globală. Pe baza industrializării, primul război mondial a adus o tehnicizare necunoscută până atunci (însă mai târziu și mai accentuată) a modului de desfășurare a războiului terestru (focul de artilerie concentrat, mitraliera, aruncătorul de flăcări, motorizarea, tancurile, substanțele toxice), a celui maritim (flote de război, submarine), și pentru prima dată a celui aerian (zepelinul, bombardierul, avionul de luptă și cel de vânătoare). Naționalismul și imperialismul vor mobiliza și vor disciplina popoarele, atât pe front, cât și în țară, într-o măsură nemaiîntâlnită până atunci, numită mai târziu „război total", punând la dispoziția scopurilor lor războinice antagonice energiile distructive obținute prin combinarea tehnicii cu trupe impresionante.

Adversarii cei mai importanți vor fi Puterile Centrale (Germania, Austria, Ungaria, Turcia, Bulgaria, începând din 1915) și Tripla înțelegere, care se va constitui ca atare în urma Tratatului de la Londra (5. IX. 1914), ca alianță a Angliei, Franței, Rusiei, Serbiei și Japoniei și a Puterilor asociate (Belgia; SUA, 1917). Ulterior dintre aliați vor face parte și Italia (1915/1916) și România (1916). Vor rămâne neutre până la capătul războiului Elveția, Olanda, Danemarca, Suedia, Norvegia și Spania. Cele mai importante fronturi vor fi desfășurate în Europa frontul de est și cel de vest, și mai departe în sud (Italia) și sud-est (Serbia, România; frontul de la Salonic). Fronturile secundare importante vor apărea prin intrarea în război a Turciei – Caucazul, Irakul, Palestina, și temporar Dardanelele/Gallipoli (1915/1916).

Primul război mondial

Toate ofensivele de început s-au împotmolit și în primul rând cea germană (deschisă conform planului secret de desfășurare a două fronturi) împotriva Franței pe Marna, în urma căreia aceasta va lua deja decizia unui război împotriva Germaniei. Cele mai multe colonii germane vor fi foarte repede cucerite – Togo, Kiautchou, Noua Guinee (1914); Africa de Sud-Vest germană (1915); Camerunul (1916); Africa de Est germană (1917). În Europa, războiul se va transforma în război pozițional la Verdun, pe Somme (1916) și în Flandra (1917), acestea devenind puncte reprezentative pentru utilizarea pe suprafețe mici a materialului de luptă perfecționat. Temporar, Puterile Centrale vor căpăta un culoar ofensiv (fără importanță decisivă pentru soarta războiului) înspre Polonia, Lituania, Letonia; Serbia (1915); Muntenegru, România (1916), Rusia (februarie 1918). Abia ofensiva finală a aliaților va conduce din nou către războiul mobil, în primul rând împotriva Turciei (1917/1918).

Pentru cursul războiului va avea o importanță decisivă blocada britanică de la distanță instituită împotriva Germaniei pe linia Scoția-Norvegia. Singura bătălie navală de anvergură, desfășurată la Skagerrak (1916) nu va fi fructificată, după succese inițiale, de către germani, pentru a evita să fie distruși de către mai puternica flotă engleză. Ulterior Germania va introduce în luptă submarinul de război (1917), cu care ea nu va obține decât intrarea în război a SUA.

Intrarea decisivă a SUA în primul război mondial și victoria Revoluției din octombrie în Rusia epuizată de război (1917) au fost două evenimente deosebit de importante, deoarece anunțau deja constelația unui război mondial ulterior, confruntarea dintre SUA și Uniunea Sovietică, în special prin cele 14 Puncte elaborate de către președintele Wilson (ian. 1918) ca alternativă la interpretarea dată de către Lenin dreptului la autodeterminare a popoarelor. Prin ieșirea din război a Rusiei Sovietice prin pacea sepațată de la Brest-Litovsk (1918), Germaniei i se deschidea încă o dată perspectiva unei victorii militare în vest. Însă ofensivele vestice germane vor eșua și în consecință armata germană va fi nevoită să se retragă la granița vestică. Prăbușirea Bulgariei, a Turciei și a Austro-Ungariei (septembrie/octombrie 1918) va sfâșia brusc flancurile Germaniei către sud, sud-est și către est, acolo unde liniile sale de desfășurare erau supradimensionate. Numai armistițiul (8 până în 11. XI.1918) va împiedica ofensiva decisivă a aliaților în primele zile ale lui 1919, ofensivă în fața căreia Germania nu avea oricum nici o șansă.

Această lovitură va avea ca ecou în Germania povești despre o trădare imaginară a patriei distruse. Însă, în Germania epuizată nu acționaseră decât mecanisme firești – prăbușire internă, ca urmarea a unor înfrângeri militare catastrofale în plan extern. Revoluția germană din noiembrie 1918 va fi pregătită de Revoluția rusă și de o polarizare intergermană, începută din 1915, care la început a dezbinat doar SPD (1918). Unitatea națională internă, „pacea civilă" s-a menținut numai atâta timp cât exista perspectiva unor succese rapide în plan extern. Conflictul intern care a generat polarizarea viza diferența de perspective asupra scopului și caracterului războiului – fusese el pentru Germania numai un război de apărare, sau fusese în realitate un război intervenționist, de cucerire? Consecințele creșterii puterii germane începând cu fondarea imperiului, cu industrializarea și politica internațională au presat în realitate de o manieră obiectivă către transformarea ofensivei „diplomatice" (transformare care se prezenta doar

ca o năzuință în timpul cancelarului Bethmann Hollweg) destinate subminării Antantei, în iulie 1914, într-un război indubitabil expansionist cu scopuri războinice foarte clar delimitate (anexiuni, crearea de state vasale germane, „Europa Centrală”, „Africa Centrală”, despăgubiri de război), care se evidențiau deja înainte de 1914. Scopul de ansamblu al tuturor acestor acțiuni era dobândirea de către Germania a unei poziții hegemonice. Astfel, primul război mondial trebuie văzut ca primul dintre cele două războaie hegemoniale germane ale secolului XX.

Procese de polarizare și crize asemănătoare pot fi observate la toate puterile implicate în război. Chiar și Puterile Aliate învingătoare au cunoscut în perioadele de inferioritate militară crize deosebit de dure, care în Anglia de exemplu, prin divizarea liberalilor au favorizat ascensiunea Labour Party. Revolta irlandeză

(1916) și împușcarea șefului serviciilor secrete sârbe Dimitrivic-Apis, care organizase atentatul de la Sarajevo (1914), după procesul secret de la Salonic

(1917) sunt alte fațete ale situațiilor de criză internă. În Italia, criza apărută imediat după încheierea războiului va împinge către victoria fascismului (1922), în timp ce în Franța, ca reacție față de coșmarul de la Verdun, se va institui o criză de durată care va polariza cea de-A Treia Republică pe întreaga perioadă interbelică și va conduce la colapsul din 1940.

123. Revoluția rusă și URSS, de la 1917 până la 1922; revoluțiile ulterioare, 1918/1919

Pe lângă intervenția SUA, o altă consecință majoră a primului război mondial va fi Revoluția rusă (1917). Ea va sta la originea transformării Rusiei în Uniunea Sovietică (1922). Revoluțiie desfășurate în tabăra înfrânților după Revoluția rusă (1917) și după sfârșitul războiului (1918) vor intra în atenția comuniștilor, care vor încerca să le atragă în direcția lor, atât în Germania, cât și în Austria sau Ungaria, formele radicale ale acestora fiind republicile sovietice din Bremen, Ungaria și Bavaria (1919).

Revoluția din octombrie (7. XI.); coaliție cu socialist-revoluționarii de stânga, sub conducerea lui Lenin/Troțki: Consiliul comisarilor poporului; revoluția agrară; alegerea Adunării Constituante cu o majoritate social-revoluționară; naționalizări; revolta cazacilor de pe Don (9. XII.) -războiul civil rus (până în 1920);

Lituania devine independentă (9. XII.); armistițiul de la Brest-Litovsk cu Puterile Centrale (15. XIL); secesiunea tuturor teritoriilor care nu erau rusești; despărțirea statului de biserică, confiscarea bunurilor bisericești (17. XII.); Ceka, poliția politică secretă (20. XII.).

Independența Ucrainei (18.1.); Armata Roșie (28.1723.11.); pacea separată de la Brest-Litovsk (3.3.): război intervenționist al aliaților

(până în 1920); constituția Uniunii Sovietice (10. VII.): dictatura proletariatului; Nicolae al ll-lea și familia țaristă sunt uciși de către bolșevici (16. VII.);

Tratatele suplimentare de la Brest-Litovsk: tensiuni între bolșevici și social-revoluționarii de stânga, atentat asupra lui Lenin (30. VIII.), ruptură cu socialist-revoluționarii de stânga, teroarea roșie, războiul civil se înăsprește.

Revoluții în Ungaria, Austria, Germania (oct. /nov.).

A treia Internațională (Cominternul) este fondată la Moscova

(în martie);

Republica Sovietică Ungară (21. III.- 24. VII.): înlăturată de către ungurii de dreapta, conduși de Horthy și de români; Republica Sovietică de la

Munchen (7.4. – 172.5.): înlăturată de către „Freikorps"și de trupele guvernamentale.

Polono-sovietic (25. IV.): lupte nedecise – polonezii ajung la Kiev, Armata Roșie ajunge la porțile Varșoviei; victoria polonezilor conduși de Jozef Pilsudski asupra Armatei Roșii (august). Divizarea USPD cu ocazia zilei partidului, sărbătorită la Halle: apare KPD cu susținere de masă.

Victoria Revoluției ruse în cele două etape ale ei (revoluția din februarie și cea din octombrie) a fost o urmare directă a înfrângerii suferite de Rusia în primul război mondial. Ea va fi pecetluită prin eșecul acțiunilor aliaților în zona Dardanelelor și la Gallipoli (1915/1916), eșec în urma căruia Rusia nu va mai primi nici un ajutor material de la aliați, căzând în haos. Ca și în 1905, Revoluția rusă din martie 1917 va izbucni spontan, de astă dată prin revolte generate de foamete și prin greve care vor continua până la căderea țarului. Ambele guverne provizorii (Lvov, Kerenski) voiau să combine democratizarea cu continuarea războiului de partea aliaților, eșuând însă în urma insuccesului celei de-a doua ofensive a lui Brussilov și permițând astfel o polarizare rapidă: încercarea de puci a bolșevicilor – puciul contrarevoluționar al lui Komilov – lovitura de stat militară a bolșevicilor. Lenin a reușit să învingă deoarece, cu ajutorul a douăzeci de milioane de mărci germane, puse la dispoziție de

către Reich, a putut să facă din bolșevici, în contextul vidului de putere generat de haosul revoluționar, cea mai puternică organizație a momentului. Lozincile cu cel mai mare efect vor fi „Toată puterea Sovietelor!”, pace, pâine (pentru masele orășenești) și pământ (pentru țărani). Prin căderea guvernului Kerenski în urma Revoluției din octombrie, bolșevicii conduși de Lenin și Troțki vor veni la putere, ei făcând formal un guvern de coaliție cu socialist-revoluționarii de stânga. Ei vor da la început pământ țăranilor, pe care însă mai târziu, prin colectivizarea forțată, Stalin li-1 va lua înapoi (începând din 1929). La începutul războiului civil din Rusia, bolșevicii vor crea prin Ceka, poliția politică secretă (20. X11.1917), un instrument al terorii roșii, orientat împotriva dușmanilor reali sau imaginari. Deoarece din alegerile pentru Adunarea Constituantă rezultase o majoritate pentru socialist-revoluționarii de stânga, la o zi după întrunirea acesteia Lenin va ordona dizolvarea sa forțată (19.1.1918). După acest eveniment, în locul autocrației țariste dispărute se va institui în forță dictatura partidului, consolidată constituțional prin Constituția Republicii Sovietice (10. VII.1918).

Bolșevicii vor face față armatei albe în cadrul războiului civil, intervenției armate a Vestului și polonezilor (1920), înfruntând în același timp și gravele lipsuri interne (foametea din 1921/1922) și conflictele interne (printre altele, revolta orașelor care susțineau țarismul, 1921). Războiul civil se va încheia întâi în Rusia europeană (1920), după care va lua sfârșit războiul cu Polonia, prin pacea de la Riga (1921), ultimele lupte desfășurându-se în Orientul îndepărtat (1922).

Bolșevicii se vor opune prin toate mijloacele (deși teoretic vor accepta) secesiunii popoarelor neruse, de la polonezi la lituanieni, letoni, estonieni și finlandezi; mai târziu ei le vor forța să revină sub dominație rusă, de astă dată sub oblăduirea ideologică a comunismului. Fondarea URSS (1922) – în mod formal, o confederație de state suverane, în realitate însă, din toate punctele de vedere esențiale, un stat unitar puternic centralizat, aflat sub hegemonie rusă – va încheia prima etapă a consolidării. Neîncrederea tradițională față de exterior, a exteriorului față de statul revoluționar și controlul riguros în cadrul statului comunist a propriilor cetățeni vor conduce către o izolare mutuală a Rusiei Sovietice.

Acestor evenimente li se adaugă izbucnirea, la sfârșitul anului 1918, a unor revoluții în Germania, Austria și Ungaria. Ele au fost în același timp expresia colapsului provocat de înfrângerea suferită în război și revoluții care au succedat-o pe cea rusă. Cuprinsă de avântul

curentului care susținea dreptul la autodeterminare națională, monarhia bicefală se va prăbuși, astfel încât aici componentele naționale ale crizei le vor depăși în intensitate pe cele sociale, încercările comuniștilor, care imediat după terminarea războiului se despărțiseră de aripa stângă a social-democraților, de a duce mai departe revoluția, până la victoria comunismului, au eșuat. În Germania, după lupte dificile, va fi instituită Republica de la Weimar, care va avea de luptat împotriva a numeroase republici sovietice de expresie comunistă (Bremen, Munchen). Prinsă între republicile sovietice din Ungaria și din Bavaria, Austria va cunoaște și ea prima republică (1919). Republica Sovietică Ungară va eșua în încercarea de a impune o Ungarie mare prin anexarea Transilvaniei și va provoca astfel marșul trupelor române, care vor contribui decisiv la răsturnarea sa (1919).

În Europa centrală un moment extrem de important 1-a constituit victoria polonezilor conduși de Pilsudski asupra Armatei Roșii (1920), aceasta din urmă având intenția ca după Varșovia să conducă revoluția mondială către Germania („La Berlin!"), deoarece Lenin nu-și putea imagina afirmarea Rusiei Sovietice fără declanșarea unei revoluții comuniste în Germania industrializată. În același timp, își vor face deja apariția semnele unor evoluții viitoare, care prin intermediul următorului război mondial vor permite victoria comunismului, cu ajutorul direct al Armatei Roșii: Uniunea Sovietică a lui Lenin, ca și cea a lui Stalin („O patrie a socialismului„), pe de-o parte și Germania, atât Republica de la Weimar, cât și cel de-Al Treilea Reich al lui Hitler, pe de altă parte își vor uni, ca mari perdanți, ura față de principalii învingătorii din primul război mondial, față de Polonia care opunea rezistență, „statul sezonier" apărut prin mila manifestată la Versailles. Conlucrarea militară secretă și cea semioficială în problemele de politică externă, marcată de orientarea atacului împotriva Poloniei, după momentul Rapallo (1922), se va consolida și se va concretiza cu consecvență până la pactul dintre Hitler și Stalin (1939), care va constitui în fapt primul pas major către cel de-al doilea război mondial.

124. Conflictele ce au urmat primului război mondial și ordinea de la Versailles, de la 1919 până la 1923

Sfârșitul atât de brusc al primului război mondial nu putea aduce, imediat după încheierea oficială a ostilităților, o situație pacifistă și de mulțumire generală, în cadrul acestuia fuseseră angajate în toate taberele prea multă energie și emoții, pierderile și suferința erau prea mari: din acest motiv, imediat după sfârșitul războiului au izbucnit

revoluții și conflicte (până în 1923). Astfel, sarcina adresată Conferinței de pace de la Paris (1919) de a institui o pace durabilă era imposibil de îndeplinit. Ordinea stabilită formal prin Tratatul de la Versailles (1919), încheiat cu Germania și prin alte patru tratate încheiate în împrejurimile Parisului cu aliații acesteia – St. Germain (Austria, 1919), Trianon (Ungaria), Neuilly (Bulgaria), Sevres (Turcia) (1920), va fi înlocuită în 1923 prin Pacea de la Lausanne, care va și pune de altfel capăt conflictelor legate direct de sfârșitul războiului.

Tratatele de pace de la Versailles și St. Germain.

Liga Națiunilor.

Primele ciocniri dintre evrei și arabi în Palestina: începuturile conflictului din Orientul Apropiat.

Lupte între polonezi și germani în Silezia superioară.

Conflict între Ungaria și România asupra Transilvaniei.

Brigăzi italiene conduse de Gabriele D'Annunzio ocupă Fiume (Rijeka): conflict între Italia și Iugoslavia.

Tratatele de pace de la Trianon, Neuilly și Sevres. Teschen este împărțit între Polonia și Cehoslovacia. Polonia ocupă Vilnius: conflict cu Lituania.

Dublă încercare de revenire a ex-împăratului Carol I din Ungaria, prin lovitură de stat – eșec.

Grevă generală și legea marțială în Uniunea Sud-Africană (Johannesburg): muncitorii albi și partidul comunist din Africa de Sud se pronunță pentru apartheid.

După referendumul din 1922, Silezia superioară este divizată. „Catastrofa din Asia Mică” a grecilor: Republica Turcă, sub conducerea lui Kemal Ataturk.

Ordinea impusă prin tratatul de la Versailles a potențat conflictele regionale, care s-au făcut resimțite mult dincolo de cele cinci tratate de pace: conflictul global a absorbit unele conflicte, însă a activat altele: el a fost în același timp și cel de-al nouălea război ruso-turc; cel de-al cincilea război greco-turc, cel de-al treilea sârbo-bulgar, cel de-al doilea româno-bulgar, cel de-al treilea italiano-austriac și cel de-al nouălea ruso-polonez. În cadrul revoltei irlandeze de Paști (1916) va irumpe în toată profunzimea ei problema irlandeză, conturată doar sumar în 1914 și înăsprită în cadrul războilui anglo-irlandez (1919-1921), iar mai târziu, după împărțirea Irlandei, în cadrul războiului cțvil irlandez (1922/1923). Ultimatumul adresat de către Japonia („cele douăzeci și una de cereri”) Chinei (1915) a pregătit terenul pentru cel de-al doilea război chino-

japonez (1937-1945). Declarația de intenții contradictorie adresată de Anglia arabilor în scopul mobilizării revoltei arabe (1916/1917) și cea adresată evreilor (Declarația Balfour, 1917) – ambele în contradicție cu planurile de divizare a Orientului Apropiat (Acordul Sykes-Picot) – au complicat conflictul incipient din Orientul Apropiat. Masacrarea armenilor de către turci (1915/1916) a deschis un război turco-armean nedecis.

Aceste războaie îngemănate cu prima conflagrație mondială și altele asemănătoare vor continua și după încheierea războiului și vor marca caracterul ordinii apărute după Versailles: ca și în cadrul „primăverii europene” reprezentată de revoluția de la 1848/1849, prăbușirea celor patru imperii dinastice – Rusia, Imperiul otoman, Austro-Ungaria, Germania (1917/1918) – a dat posibilitatea unei clarificări generale între naționalismele noi și cele vechi (1918/1919). În mod special, renașterea Poloniei ca stat suveran în vidul de putere apărut după colapsul înregistrat de cele trei puteri participante la divizarea ei anterioară va ascuți problema poloneză, și în primul rând pe cea legată de granițe – Polonia revenea în granițele istorice de la 1772 sau, pe cât posibil, în granițele departajate după specificul național (Silezia superioară, sudul Prusiei orientale)? Răspunsul oferit aceastei întrebări va arunca foarte repede Polonia în conflict cu cei mai mulți dintre vecinii săi, cu germanii, lituanienii (Vilnius), rușii (Bielorusia, Ucraina) și cehii (Teschen). Compromisurile impuse nu au mulțumit pe nimeni și nu au fost de lungă durată. Concomitent se va pune și problema structurii interne a Poloniei: stat național cu tentă centralistă sau stat multinațional, care ar fi folosit elasticitatea pentru evitarea tensiunilor interne, caracterizat prin autonomie și federalism? A doua Republică Poloneză nu a fost decât un compromis efemer: ca volum ea se menținea în granițele de la 1772, voia să fie stat național, însă aproximativ 40% din populație era constituită din minorități (în special germani, evrei, bieloruși, ucrainieni), pe care polonezii îi vor ridica împotriva lor prin refuzul federalizării și prin politica de polonizare. La aceasta se vor adăuga tensiunile interne apărute ca urmare a faptului că diversele regiuni componente, care aveau nivele de dezvoltare extrem de diferite, erau forțate să se omogenizeze. În plan extern Polonia era prinsă între cei doi mari vecini umiliți, în vest Germania, iar în est Uniunea Sovietică, ambii considerând-o de fapt doar ca pe un „stat sezonier”. Astfel, marele stat apărut într-o perioadă foarte scurtă va prelua și va reflecta întreaga problematică a componentelor sale mai mici.

Pe lângă războaiele apărute în jurul problemei poloneze, conflictul dintre Italia și Iugoslavia asupra regiunii Fiume (1919) prezintă o importanță aparte, deoarece el va da tânărului fascism italian un profil național. Războiul greco-turc (1919 până în 1922/1923) va rezulta din planurile de împărțire a zonelor, elaborate de aliați (Acordul Sykes-Picot) și din participarea la acestea a Greciei, care dorea să-și alipească („Enosis") teritoriile din Asia Mică locuite de greci. „Catastrofa din Asia Mică" suferită de către Grecia (1922), posibilă prin afirmarea republicii kemaliste, finanțată și susținută cu arme împotriva grecilor și armenilor de către sovietici, va avea pentru Grecia greutatea unei veritabile catastrofe: pacea de la Lausanne (1923) va pune capăt nu numai conflictelor provenite direct din războiul mondial, ci, prin transmutări ale populației, și unei locuiri grecești în Asia Mică ce dura de 3000 de ani. Însă prin această nouă decizie, noua republică turcă, condusă de Kemal Atatiirk (1922) va căpăta aceleași probleme ca și Polonia: nici ea nu va acorda, așa cum procedase Polonia, minorităților rămase (armeni, creștini orientali ce țineau de diverse biserici, kurzi) statutul și drepturile de minorități naționale și religioase. Ea va prelua într-un teritoriu mai redus problemele grave ale Imperiului otoman.

Nici chiar epicentrul istoric al Europei nu va reuși să-și găsească liniștea în 1918/1919: prin desființarea monarhiei dunărene și reducerea Ungariei la mai puțin decât nucleul ei teritorial național, lupta pentru dreptul la autoafirmare națională va deschide, prin pretențiile teritoriale care se suprapuneau, încă un episod conflictual. Pretențiile revizioniste ale Ungariei puneau în pericol existența a două state – Cehoslovacia (Slovacia=Ungaria superioară), România (Transilvania) și pe cea a Iugoslaviei, care prin centralismul său de sorginte sârbească risca oricum să se corodeze din interior.

Reglementările au fost centrale și decisive pentru Germania: după depășirea revoluțiilor sociale ce au urmat războiului, în ciuda pierderii teritoriilor de graniță, cu populații covârșitor negermane, imperiul a fost menținut ca bloc de putere, chiar dacă înfrângerile avuseseră efectul unei anestezii locale. Revoluția din octombrie și nașterea Uniunii Sovietice au forțat o moderare a atitudinii învingătorilor față de Germania, deoarece o umilire excesivă a germanilor ar fi putut provoca o orientare a acestora către comunism, din disperare națională. Pe de altă parte, menținerea Germaniei ca potențială mare putere a oferit șansa unei noi ascensiuni a politicii de forță.

Astfel, ordinea instituită la Versailles nu a fost aptă decât să formalizeze o situație de plutire deosebit de tensionată. Dinamica internă a situației create a condus la soluționarea acestor tensiuni în cadrul următorului război mondial, cel de-al doilea (1939-1945). În acest context, Liga Națiunilor, ca ordine pacifică instituționalizată, va fi și ea neputincioasă, deoarece prin structura sa constitutivă, ea pornea de la premisa unei înțelegeri fundamentale între Marile Puteri.

125. Pace la cerere: hegemonia zguduită a Europei între cele două războaie, de la 1918 până la 1939

Dominația mondială a Europei a rămas în aparență neatinsă de urmările primului război mondial, împărțirea coloniilor germane ca mandate ale Ligii Națiunilor părând la prima vedere să fi modificat doar distribuția influențelor, fără a ieși însă din cadrul european. În realitate, aceasta era deja zguduită: masacrul de la Amritsar (1919), care va crea un culoar naționalismului indian, protestele masive ale lumii arabe împotriva reglementării situației din Orientul Apropiat prin mandatul Conferinței de la San Remo (1920) și revolta rifanilor și kabililor din Maroc (1921-1926) vor anunța deja procesul de decolonizare de mai târziu. Viitoarele puteri mondiale se vor retrage încă o dată, din diverse motive, din politica mondială – SUA o va face de bunăvoie (prin neratificarea Tratatului de la Versailles, 1920), Rusia Sovietică pe jumătate voluntar, pe jumătate forțat. Japonia va folosi slăbiciunea de moment a Chinei (război civil, revoluție) pentru a-și crea o poziție hegemonică, însă acțiunea ei în Asia de Est va rămâne limitată. Acordul naval de la Washington (1922) a încercat să pună cel puțin laolaltă flotele de război ale celor mai mari puteri maritime ale lumii, pentru a obține un control al înarmărilor maritime.

Retragerea viitoarelor puteri mondiale (SUA, Uniunea Sovietică) va lăsa încă o dată Europei libertatea de a alege între război și pace, de astă dată baza de pornire fiind situația rezultată la sfârșitul primului război mondial. Destrămarea concertului Puterilor a condus în mod implicit la prăbușirea pentarhiei: două dintre cele șapte Mari Puteri au dispărut (Imperiul otoman, Austro-Ungaria); două au fost în mod prezumtiv scoase din cadrul politicii Marilor Puteri, rămânând însă în mod potențial printre acestea (Germania și Rusia). În locul marilor imperii dinastice și-au făcut apariția statele succesoare. Pornind de la exemplul Cehoslovaciei, se poate afirma că aceste state de mai mici dimensiuni refăceau la scară mică problematica vechilor imperii din care făcuseră parte. Ele erau la rândul lor state multinaționale care aveau pretenția de

a se constitui ca state naționale prin ducerea unei politici asimilaționiste față de minorități. Democrațiile parlamentare (chiar și cea din Cehoslovacia) se vor izbi și chiar se vor zdrobi rapid de tensiunea dintre societatea agrară și avântul industrializării: în Balcani, „dictatura regală" a devenit formă tipică de guvernare. Statele succesoare se vor orienta către Franța („Mica Antantă"), însă datorită rivalităților dintre ele nu vor găsi forța de a desfășura acțiuni comune, drept pentru care ele nu-și vor putea îndeplini niciodată sarcina dublă care le revenea, și anume de a fi un „cordon sanitar" al Europei în fața comunismului și de a ține departe una de alta Germania și Uniunea Sovietică. „Europa intermediară", plasată prin poziția geografică într-o stare de așteptare între cele două Mari Puteri, va fi atât în plan politic intern, cât și extern polarizată și măcinată între ele. Ca vid de putere, ea va fi mai întâi prinsă sub influența Germaniei (1938), iar ulterior sub cea covârșitoare a Uniunii Sovietice (1944).

Dintre puterile învingătoare, Italia se va simți declasată de către parteneri și discriminată prin Tratatul de la Versailles. Ca o compensație, ea va aluneca în aventura fascistă, sub conducerea lui Benito Mussolini (1922), cu scopul final de a realiza ceea ce monarhia liberală nu reușise să facă – să reconstituie puterea romană în Mediterana.

După ieșirea Rusiei din mecanismul coaliției, Franța se putea simți, cel puțin pe hârtie, cea mai mare putere continentală, ea putându-se amăgi un timp cu ideea unei întoarceri la poziția hegemonică de altă dată. În realitate, sângele care îi fusese luat cu ocazia războiului se va dovedi suficient pentru a-i frânge coloana vertebrală. Prin divizarea socialiștilor, își va face apariția pe scena sa politică un puternic partid comunist, care în lupta împotriva național-socialismului german va reuși să polarizeze până la paralizie (1939/1940) Franța între stânga (Frontul Popular condus de Leon Blum, 1935-1938) și dreapta („Mai degrabă Hitler decât Blum!"). Paralizată în plan intern, slăbită în plan extern prin decăderea statelor succesoare aliate ei (care oricum nu aveau un mare potențial), și în primul rând a Poloniei (1934), Franța va declina în favoarea Angliei rolul conducător în politica externă orientată împotriva Germaniei național-socialiste.

Anglia va rămâne puterea mondială imperialistă prin excelență, ea suferind însă, ca toate statele învingătoare și învinse, din cauza problemelor apărute în urma unui război atât de greu cum a fost primului război mondial: șomajul, grevele, labilitatea internă, manifestată prin alternanța dintre liberalii dezbinați și laburiști, care

deveniseră deja cel de-al doilea mare partid englez, alternanța frecventă dintre guvernările conservatorilor, cele minoritare ale laburiștilor (1923,1929-1931) și guvernările tuturor partidelor (guvernare națională) sunt câteva dintre aceste probleme. Dominioanele vor trece de la autonomie la suveranitate de facto (Balfour-Definition, 1926; Westminster-Statut, 1931). Prin opoziție cu Franța, Anglia, pe hârtie încă putere mondială, era încă și mai dispusă să meargă în întâmpinarea Germaniei cu ocazia revizuirii Tratatului de la Versailles, tendință care va prinde contur prin politica de „Appeasement" față de Hitler, chiar mai intensă decât cea dusă odinioară față de Republica de la Weimar.

Transformarea revoluționară a Rusiei a dat tensiunii istorice dintre Vest și Est în Europa un nou impuls la nivel de conținut: ca semn al „internaționalismului proletar", partidele comuniste au devenit trupe de intervenție ale revoluției mondiale (orientată agrar și/sau industrial) și vârful de lance al expansiunii ruse sub noile însemne ideologice. Încă o dată, tensiunea dintre Est și Vest va trece inevitabil prin Germania.

În această perioadă un rol central a revenit alternanței dintre conjuncturile favorabile și cele nefavorabile: în alternarea cronicizată dintre conjuncturi favorabile războiului, depresiuni generate de trecerea la economia de pace și situații postbelice tipice, inflație și stabilizare monetară, în multe țări europene stânga va reuși la început să-și creeze un ascendent. Prin noua stabilizare, realizată prin asanarea monetară și prin credite obținute din SUA (începând din 1923/1924), stânga, și în special extrema stângă vor cunoaște un recul, ele profitând însă ulterior de marea criză economică mondială din 1929 pentru a recâștiga terenul pierdut.

În ciuda retragerii lor politice din Europa, SUA au avut, prin angajamentul lor financiar, o poziție cheie în trei direcții: reparații – credite – despăgubiri de război în zona vestică: în primul război mondial, SUA vor ajunge din cel mai mare datornic cel mai mare creditor. În special Anglia a plătit livrările efectuate în favoarea ei de către SUA în timpul războiului prin investițiile pe care le deținea acolo, preluând în plus și alte credite americane. Deoarece SUA cereau cu severitate (1922) plătirea creditelor făcute în timpul războiului, Franța, care prin revoluția din octombrie pierduse sprijinul antebelic al Rusiei, va stărui în achitarea de către Germania a despăgubirilor de război, mergând până la ocuparea regiunii Ruhr (1923). Această acțiune va conduce la continuarea creșterii inflației în Germania.

După depășirea inflației și limitarea poverii plăților reparatorii, Germania va primi, prin planul Dawes (1924) credite americane destinate redresării economiei sale, pentru a se putea achita de plățile reparatorii datorate Franței. Criza economică mondială din 1929 va declanșa pretutindeni în lume, într-o măsură mai mare sau mai mică, dificile crize politice. Ea va avea efecte deosebit de grele asupra Germaniei, în special prin retragerea creditelor americane pe termen scurt, acestea fiind reinvestite pe termen lung și în scopuri neproductive (de exemplu, stadioane de fotbal). Victoria național-socialismului în Germania (1933) a fost o reacție extremă față de hotărârile luate la Versailles și față de criza economică mondială, ea creând o condiție esențială a izbucnirii celui de-al doilea război mondial (1939-1945), cel de-Al Treilea Reich.

126. Reacția centrului de putere german față de primul război mondial: Republica de la Weimar și cel de-Al Treilea Reich, de la 1919/1933 până la 1945

Așa cum s-a întâmplat și în cazul primului război mondial, explozia centrului politic german a avut o contribuție hotărâtoare la izbucnirea celui de-al doilea război mondial. Prin comparație, toți ceilalți factori sunt secundari, ei contribuind doar la declanșarea efectivă a ostilităților. Așa cum s-a întâmplat de mai multe ori după transformările din jurul anului 1800, în Germania se vor ciocni și de astă dată – chiar deosebit de puternic – tendințe contradictorii și forțe mai mult sau mai puțin moderniste. În ciocnirea lor, ele vor da naștere unor fricțiuni și tensiuni, care se vor plasa pe orbita tendinței reînnoite de a „prelua puterea mondială” (Fritz Fischer), care nu putea fi însă preluată decât prin intermediul unui război. Un astfel de război căpăta însă în noile condiții aspecte mai dure, el folosind metode și ideologii extremiste. Acesta este nucleul problematic al mult discutatei continuități a istoriei germane mai recente: Republica de la Weimar (1919-1933) și cel de-Al Treilea Reich (1933-1945), ca stări agregate de naturi diferite ale materialului istoric în contextul unor procese evolutive plasate sub semnul unor relații interne și externe caracterizate printr-o tensiune și o presiune neobișnuit de puternice.

Ca într-o uriașă lentilă convergentă, Germania, și în primul rând capitala sa, Berlinul, vor lega între ele forțele antagoniste ale epocii. Ca reacție față de pierderea primului război mondial, Republica de la Weimar va suferi un proces de radicalizare a forțelor de dreapta și a celor de stânga, care va pulveriza și chiar va paraliza forțele de centru. Acest

proces se va face simțit mai întâi în Germania, prin polarizarea între SPD și NSDAP, pentru ca începând din 1933 să capete o dimensiune internațională, prin confruntarea și polarizarea dintre URSS și Germania. Deoarece în alte state europene, în special în cele plasate din punct de vedere geografic între Germania național-socialistă și Rusia Sovietica, se vor înregistra procese asemănătoare, evoluția internă a Germaniei și influențele ei capătă, între cele două războaie, o valoare exemplară – pentru înțelegerea amplorii cunoscute de fenomenul de polarizare în afara Germaniei înainte de cel de-al doilea război mondial.

Încă o dată, Germania era încorsetată între Vestul liberal-parlartfentar și Estul socialist-revoluționar, devenit între timp comunist, aflat la polul opus. Revoluția din noiembrie 1918 – care era în același timp o revoluție prăbușirii germane după înfrângerea Imperiului în primul război mondial și o revoluție succesoare a celei ruse – nu va evolua către atât de dorita de către Lenin victorie a comunismului, singura care, în opinia sa, ar fi putut garanta succesul Revoluției ruse din octombrie, altfel izolată fără speranță într-o țară predominant agrară și deosebit de înapoiată. SPD și restul armatei imperiale (pactul Groener-Ebert) vor impune republica parlamentar-democratică și vor reuși să mențină unitatea imperiului (1918/1919), al cărui liant fusese considerabil slăbit de înfrângere. Intervenția latentă a puterilor vestice va va elimina treptat din calcul posibilitatea succesului unei revoluții comuniste. Confruntările interne și polarizarea se vor menține însă, ele fiind escaladate cu ocazia fiecărei crize majore a Republicii de la Weimar (1920,1923,1930/1933).

Războiul pierdut și revoluția au înrăutățit situația economică a Germaniei, stare de lucruri evidențiată fidel de evoluția inflației. Ea începuse încă înainte de 1914 prin creditele și împrumuturile făcute în vederea finanțării războiului și se accentuase ca urmare a cheltuielilor de după război (demobilizarea, despăgubiri, etc), bătălia pentru Ruhr (1923) și prin politica băncii Reichului, care oferea credite fără suprataxă inflaționistă („o marcă este egală cu o rnarcă”).

În contextul marii crize din 1923 polarizarea se va accentua, ea degenerând în opoziția dintre guvernele SPD/KPD din Saxonia/Thuringia și „Celula ordinii din Bavaria”, care prin instituirea unei dictaturi se va constitui în rampă de lansare pentru NSDAP (național-socialismul), apărut în 1919. Calmarea inflației, reforma monetară, limitarea despăgubirilor de război prin planul Dawes (1924) și creditele venite din SUA au făcut posibilă faza intermediară a creșterii economice și a

calmării scenei politice (1924-1929). Cu toate acestea, coaliția de la Weimar din 1919 (SPD, democrați, Centrul catolic) nu a mai putut recăpăta în această perioadă majoritatea pierdută în 1920, astfel încât Republica de la Weimar a trebuit să navigheze sub diverse majorități.

Ultima guvernare parlamentară (1928-1930) va ceda sub presiunea urmărilor crizei economice mondiale din 1929. După o serie de cabinete prezidențiale autoritare (de două ori Briining, Papen, Schleicher), Republica de la Weimar va intra în agonie (1930-1933). SPD va fi paralizat între KPD, care crescuse tocmai în detrimentul său și pe care îl considera, ca „fascism social", drept principalul său inamic și centrul liberal fărâmițat, orientat către dreapta reprezentată de NSDAP. Polarizarea accentuată va conduce la lupte asemănătoare unui război civil, care vor avea ca principali protagoniști NSDAP și KPD, care în ultimă instanță și-au creat în parlament o majoritate negativă, orientată împotriva centrului civic/so-cial-democrat.

În mod fonnal „ascensiunea la putere a lui Hitler" s-a desfășurat în contextul căutării unui alt cabinet prezidențial (30.1.1933), care va întări majoritatea electorală, însă prin alegeri care nu au mai fost deplin libere. În final se va ajunge la suspendarea constituției de la Weimar, care nu va fi însă abrogată formal, locul ei fiind luat de Legea care acorda guvernului puteri depline (23. III.).

Hitler și NSDAP au interpretat într-o manieră proprie atât de des invocata „lecție a istoriei": în cadrul Republicii de la Weimar, felul în care germanii digeraseră „experiența lor de război" dintre 1914-1918, ar fi conturat deja o manieră de pregătire spirituală pentru următorul război mondial – „izolarea", lipsa sentimentului vinovăției pentru izbucnirea războiului, sentimentul unei lovituri mișelești, date pe la spate, au condus la manifestări de ură față de Tratatul de la Versailles, în plan extern și față de „criminalii din noiembrie" (1918), în plan intern, toate acestea conturând treptat hotărârea ca următoarea dată germanii să iasă învingători. Premisele majore vor fi unitatea națională, în plan intern și pregătirile economice și militare de război, în plan extern, acestea începând chiar înainte de izbucnirea conflictului. Hitler va trece cu tăvălugul partidului unic și al susținătorilor acestuia peste toate diferențele politice externe, sufocând disensiunile politice normale într-o societate complexă, prin utilizarea închisorilor, a lagărelor de concentrare și prin stimularea emigrării. Activitatea statului se va reduce aproape exclusiv la pregătirea societății germane de război, la glorificarea sa și la activitatea propagandistică, toate însoțite de teroare sistematică, singura

în măsură de altfel să explice impunerea unor transformări atât de hotărâtoare într-o perioadă atât de scurtă.

Cheia descifrării celui de-Al Treilea Reich este antisemitismul, care avea deja înainte de 1933 o tradiție în Germania, însă care comparativ cu Rusia țaristă cunoscuse o amploare mult mai mică. Victoria NSDAP va conduce la un antisemitism accentuat, care va deveni foarte repede criminal. În plan intern acesta ar fi avut menirea ca, prin construirea unui dușman imaginar să stimuleze unitatea, în plan extern nereușind altceva decât să izoleze Germania moral și politic. La radicalizarea și extinderea antisemitismului va contribui radicalizarea sistemului în ansamblu, care poate fi și în acest caz urmărită prin evoluția funcțiilor lagărelor de concentrare: la început ele erau menite „doar" să-i adune laolaltă pe adversarii politici interni (1933), pentru ca la scurt timp acestora să li se adauge evreii și rromii (țiganii). După atacarea Uniunii Sovietice (1941), acestea se vor transforma din lagăre de muncă silnică în zone productive pentru industria germană de armament, pe de-o parte și în locuri secrete destinate exterminării sistematice, la scară industrială („Holocaust"), plasate cel mai adesea în afara teritoriilor Reichului (Auschwitz, Majdanek-1942-1945), pe de altă parte. „Exterminarea" și fenomenul Auschwitz vor rămâne pete negre ale istoriei germane și universale.

127. Drumul către cel de-al doilea război mondial: criza economică mondială și cel de-Al Treilea Reich, de la 1929 până la 1939

Tratatul de la Versailles a menținut pentru douăzeci de ani o pace provizorie. Prelungirea primului război mondial în revoluții și conflicte cu și între statele succesoare va conduce aproape liniar către cel de-al doilea război mondial. În centrul acestei perioade intermediare se află criza economică mondială (1929), care prin cutremurele provocate în viața socială a deschis de facto perioada de dinainte de război.

Criza finală a Republicii de la Weimar (până în 1933).

Epoca istoriei globale

Salazar devine președinte al Consiliului de miniștri (până în 1968): regim autoritar în Portugalia (până în 1974).

Hitler devine cancelar al Reichului: cel de-AI Treilea Reich (până în 1945). Lovitura de stat a lui Dollfuss: stat corporativ-creștin în Austria (până în 1938).

Acordul de la Miinchen – Cehoslovacia este dezmembrată. Lupte de graniță sovieto-japoneze la granița Manciuriei.

Criza de la Danzig; pactul Hitler-Stalin – germanii atacă Polonia: cel de-al doilea război mondial (până în 1945).

Criza economică mondială a fost o criză generală: semnele exterioare ale acesteia au fost căderea dramatică a producției industriale, șomajul în proporții necunoscute până atunci, prăbușirea piețelor agrare și a prețurilor materiilor prime, a băncilor și întreprinderilor. În cadrul comerțului mondial și exterior, în plin proces recesionist se vor prăbuși toate structurile comerțului liber care supraviețuiseră primului război mondial. Tarifele vamale protecționiste din ce în ce mai ridicate, contingentarea importurilor, subvenționarea exporturilor în scopul promovării de prețuri de dumping și limitarea devizelor, tendințele autarhice și naționalismul economic au generat un război economic mascat al tuturor împotriva tuturor. În SUA criza va da primele semne de dispariție odată cu conjunctura creată de ipoteza războiului (1939/1941).

Criza economică mondială a provocat sau a stimulat pretutindeni atât conflicte interne (sociale, naționale), cât și externe: radicalizarea dictaturilor (stalinismul în Uniunea Sovietică, fascismul în Italia); dictaturi de diverse tipuri (în Balcani, în America Latină); regimuri autoritare (Portugalia, Austria); schimbări de regim și transformări profunde în structura partidelor – Anglia (National Government), Australia, Noua Zeelandă, Africa de Sud, Franța (Frontul Popular); schimbări de regim (Chile, Spania), alegerea unor democrați social-reformiști (SUA).

Cel mai radical vor reacționa Japonia și Germania, prin promovarea unei politici expansioniste: cucerirea Manciuriei de către Japonia (1931) va crea contextul declanșării celui de-al doilea război chino-japonez (1937-1945), care va deschide deja în Asia cel de-al doilea război mondial. O lovitură de stat militară (1932) va transforma „unitatea națională” impusă de sus în jos în premisă internă a continuării expansiunii externe.

În Germania, garanțiile constituționale apărute prin „preluarea puterii” de către Hitler (1933) le vor acoperi pe cele morale ale expansiunii externe. Începând din acest moment, preistoria celui de-al doilea război mondial se va restrânge aproape total la politica externă a Germaniei până în 1939. Scopul suprem al acesteia era acela de a redeveni putere hegemonică continentală. Deoarece național-socialismul era la început prea slab în Germania pentru a reuși să rupă singur, repede și oficial Tratatul de la Versailles, Hitler a stimulat contradicțiile

interne ale sistemului de la Versailles și intențiile revizioniste ale altor puteri. El va ataca la început politica externă a Republicii de la Weimar, modificând-o prin marșul cu intenții tactice orientat împotriva Poloniei (1934).

Europa se va diviza astfel în apărători și opozanți față de stătu quo, cunoscând doar câteva poziții intermediare: apărătorii lui erau doar Franța și aliații ei din „Mica Antantă". Polonia se depărtase însă oarecum de la această poziție, având ambiția de a deveni mare putere. Prin problemele de graniță pe care le avea, ea se plasa într-o poziție oscilantă între susținătorii stătu quo-ului și potențială putere revizionistă, fiecare dintre cele două poziții corespunzând unui calcul de interese pe termen scurt. Revizionismul Ungariei viza România (Transilvania), Cehoslovacia (Ungaria superioară=Slovacia) și Iugoslavia (Croația, Voivodina). În dezamăgirea sa fațade tratamentul primit la Versailles, Italia va fi prima mare putere care se va plasa într-o poziție deschis revizionistă, poziție accentuată și de criza economică mondială. În mod asemănător va proceda și Japonia. Tot împotriva Tratatului de la Versailles, însă motivată diferit din punct de vedere ideologic, se va plasa și Uniunea Sovietică, așa cum o va proba deschis atitudinea sa din 1939/1940.

Destrămarea sistemului de la Versailles va fi profitabilă celui de-Al Treilea Reich, acesta ieșind din criza economică și surmontând problema șomajului printr-o intensă politică de înarmare. Prin supremația sa economică, Germania va reuși să-și atașeze statele mai mici din „Europa intermediară", în special pe cele din Europa de sud-est, care în situația lor de dictaturi regale erau oricum atrase ideologic mai degrabă de Germania național-socialistă a lui Hitler. În același timp, Hitler va înlătura piedicile ce țineau de dreptul internațional și care blocau ascensiunea Reichului la statutul de putere hegemonică, el reziliind poziția Germaniei în cadrul Tratatului de la Versailles: Concordatul cu Vaticanul îi va oferi reputație în plan intern (catolicii, centrul) și în plan extern, iar ieșirea din Liga Națiunilor (1939) îi va oferi libertate de acțiune în plan extern. Pactul de neagresiune semnat cu Polonia (1934) va scoate din „cordonul sanitar" al Franței cea mai mare putere de mărime medie, chiar dacă Polonia nu se va lăsa tentată să devină satelit al Germaniei național-socialiste sau cercetaș în lupta împotriva Uniunii Sovietice. Un succes facil va fi înregistrat în 1935, atunci când regiunea Saar se va întoarce la Reich. Mai dificil va decurge „refacerea suveranității militare", care va fi marcată de rea serviciului militar obligatoriu general, înarmarea deschisă și susținută (1935), chiar și cu

armament greu, interzis la Versailles și remilitarizarea zonei renane (1936). În contextul creat de războiul Abisiniei (1935/1936), Germania va întări o alianță dubioasă cu fascismul italian („Axa Roma-Berlin”); prin Pactul anticomintern, semnat cu Japonia (1936), Hitler va reuși să „încercuiască” la scară globală Uniunea Sovietică; războiul civil spaniol (1936-1939) îi va oferi ocazia, prin ajutorul acordat lui Franco, să testeze noi arme și să câștige un aliat ideologic.

Următorul pas al lui Hitler va respecta logica geografiei: prin agresiuni locale și furișe el va deschide un gen de pre-război nedeclarat – anexarea Austriei și a „regiunii sudeților” (1938). Ocuparea Cehoslovaciei (1939) de către Hitler va genera obținerea de garanții din partea Franței și a Angliei de către Polonia și România și apropierea lui Stalin de noua superputere din Europa Centrală: politica de „asigurare colectivă” a luat sfârșit prin Pactul Hitler-Stalin (23. VIII. 1939), care a dat imediat undă verde lui Hitler pentru înfrângerea Poloniei izolate. Numai opoziția neașteptat de îndârjită a polonezilor și declarația de război a puterilor occidentale au pus capăt intenției lui Hitler de a continua agresiunile izolate. Astfel se va deschide calea către cel de-al doilea război mondial.

128. Explozia centrului de putere german II: al doilea război mondial, 1939-1945

Al doilea război mondial, urmare catastrofală globală a primului, care poate fi considerat „catastrofa originară” a secolului XX, a început pentru Europa în 1939, în timp ce pentru Asia de răsărit el începuse deja din 1937. În cadrul spectrului politic internațional al epocii, el a reprezentat ciocnirea extremei drepte în ansamblul ei cu restul lumii: dușmanii principali ai lui Hitler au fost comunismul și Uniunea Sovietică. Pentru a putea ajunge însă la ei, el avea nevoie de o graniță comună, realizabilă prin cucerirea Poloniei independente, în cooperare tactică cu Uniunea Sovietică (1939). Deoarece agresiunea asupra Poloniei (1. IX.) a provocat intervenția Angliei și a Franței (3. IX.), Hitler se va vedea confruntat cu centrul spectrului politic occidental. Însă prin participarea la cea de-a cincea împărțire de facto a Poloniei (începând din 17. IX.), Uniunea Sovietică va deveni aliat – la început indirect – al celui de-Al Treilea Reich. În acest context se va produce agresiunea sovietică asupra Finlandei (1939/1940). În sprijinul Finlandei, puterile vestice vor intenționa să intervină trecând prin nordul Norvegiei, ele fiind însă surprinse de cucerirea de către Hitler a Danemarcei și a Norvegiei (aprilie 1940).

Prin supunerea Franței, a Belgiei, a Țărilor de Jos și a Luxemburgului (mai/iunie 1940), Hitler voia să-și asigure spatele pentru a se putea concentra asupra scopului său ultim, Uniunea Sovietică: Franța se va prăbuși repede, ea fiind paralizată de polarizarea internă, accentuată de război: dreapta va respinge oricum războiul împotriva Germaniei național-socialiste („Mai degrabă Hitler decât Blum!"), iar după pactul Hitler-Stalin și puternicul Partid Comunist Francez, și împreună cu el o parte a muncitorimii. Armistițiului (22. VI.) și sfârșitului celei de-A Treia Republici le va urma în partea de Franță neocupată până în noiembrie 1942 regimul de la Vichy, condus de mareșalul Petain, care va colabora cu germanii. Flota și cele mai multe colonii vor urma regimul de la Vichy, astfel încât opoziția din exil – din Anglia – a lui de Gaulle nu a avut la început decât o bază restrânsă. Pe de altă parte, cucerirea Angliei va eșua în cadrul unei bătălii aeriene care se va numi „bătălia pentru Anglia" (iulie-septembrie 1940), lucru care se va întâmpla și cu Spania lui Franco, rămasă neutră (august 1940).

În contextul oportunităților create de angajarea vestică a Germaniei, Uniunea Sovietică își va duce la bun sfârșit planurile revizioniste, pentru a recăpăta teritoriile pierdute după 1918: estului Poloniei (septembrie 1939) îi vor urma ocuparea și anexarea statelor baltice și Basarabia și Bucovina de nord, smulse României prin ultimatumul din iunie 1940. Prin (al doilea) Arbitraj de la Viena (30. VIII.) Hitler va da Ungariei nordul Ardealului și va arunca România prin dictatura Antonescu într-o criză existențială. Așa cum la sfârșitul Republicii de la Weimar NSDAP și KPD pulverizaseră viața parlamentară, tot așa, însă de astă dată în plan statal, cel de-Al Treilea Reich și Uniunea Sovietică au pulverizat centrul între extrema dreaptă și extrema stângă.

În apogeul puterii sale, după victoriile din vest, Hitler va începe preparativele pentru atacarea Uniunii Sovietice. El va lua ca pretext refuzul lui Stalin de a se adapta Puterilor Axei în politica de împărțire a „marilor teritorii" cucerite (12. /14. XI.1940). În cadrul manevrelor legate de constituirea unei baze de pornire, Hitler va institui Pactul anticomintem, pentru a obține acordul formal al statelor balcanice de a se plasa sub conducerea sa. Atacul izolat (și eșuat) al Italiei asupra Greciei, ca și pretenția insistentă a Iugoslaviei de fi scoasă din rolul de satelit care-i fusese atribuit îl vor determina pe Hitler, pentru a-și asigura flancul sud-estic împotriva Uniunii Sovietice, să cucerească Iugoslavia și Grecia (aprilie/mai 1944). În același timp el va decide atacarea Uniunii

Sovietice (22. VL), acțiune care va pune capăt alianței de facto dintre cel de-Al Treilea Reich și Uniunea Sovietică și care va evidenția dușmănia „naturală” dintre ele. În acest mod el va forța însă alianța dintre Uniunea Sovietică și centrul politic burghez/social-democrat, alianță căreia i se va asocia mai târziu și SUA (decembrie 1941).

În același timp, Japonia va continua cucerirea Chinei, ocupând și Indochina franceză (septembrie 1940). SUA se vor angaja în războiul împotriva Puterilor Axei de o manieră indirectă, prin livrarea de materiale pe bază de credit către Anglia și prin antrenarea Japoniei – în sprijinul Chinei – către un război economic, război care va și provoca de altfel atacul Japoniei asupra flotei americane de la Pearl Harbor (7. XII. 1941). Invadarea de către Japonia a Asiei de sud-est (Malaya, Hong Kong, Indonezia, Filipine, Burma, 1941/1942) și declarația de război a Germaniei împotriva SUA (11. XII) vor contura pe deplin constelația celei de-a doua faze, decisivă, a celui de-al doilea război mondial – Puterile Axei împotriva restului lumii.

Uniunea Sovietică va suferi la început pierderi grele. Reacțiile anticomuniste de la început ale țărănimii din teritoriile ocupate se vor volatiliza rapid în fața brutalității politicii germane de exploatare și exterminare a evreilor și slavilor („rase inferioare”). Noul patriotism sovietic („Marele război pentru apărarea patriei”), provocat de către Hitler însuși prin duritatea politicii sale, improvizațiile brutale (printre altele, transferarea industriei la est de Urali) și ajutorul material occidental au ferit Uniunea Sovietică de marșul victorios al armatelor germane până la porțile Moscovei și Leningradului (1941), stopându-1 la Stalingrad și în Caucaz (1942). Situația va cunoaște o schimbare majoră în iarna dintre 1942/1943:

Al doilea război mondial eșecul germanilor în Africa de Nord și la porțile Stalingradului, al japonezilor în războiul naval și aviatic de la Guadalcanal, ca și debarcarea aliaților în Maroc și Algeria vor fi primele semne ale decăderii Puterilor Axei. Aliații vor fi susținuți de opoziția europeană, în cadrul căreia, după atacarea Uniunii Sovietice de către germani, comuniștii vor avea un rol conducător.

În perioada sa glorioasă, Hitler a utilizat fără scrupule, în cadrul războiului fulger, superioritatea tehnologică pe care o deținea la început, de acest tratament având parte și populația civilă (războiul bombardamentelor). Începând de la sfârșitul anului 1942 aliații vor reuși treptat să-și impună superioritatea materială și numerică. Pentru a-și detensiona situația, Stalin va cere curând aliaților vestici să creeze un al

„doilea front”, pe care însă aceștia nu l-au creat decât șovăielnic, dinspre periferie spre centru, pregătind în același timp și operațiunile complicate ale debarcării-Maghreb (noiembrie 1942), Italia (1943), Franța (6. VI.1944).

Germania național-socialistă nu va mai face față înaintării coordonate a aliaților dinspre est, sud și vest (1943-1945), însă continuarea conflictului va genera pierderi din ce în ce mai mari tuturor participanților, în special în rândurile opoziției europene (și germane) și în rândurile populației civile germane prin raidurile aeriene și prin fuga din est în iarna 1944/1945. Antisemitismul criminal își va atinge apogeul începând din 1942 prin programul de nimicire a evreilor în lagărele germane de concentrare („soluția finală” = „Holocaust”), el provocând aproximativ 6 milioane de rnorți.

Deoarece opoziția internă a eșuat (20 iulie 1944), în primăvara anului 1945 se va realiza constelația prevenită prin armistițiul din noiembrie 1918 – înfrângerea totală de către aliați a Germaniei național-socialiste („debellation”) (8. V. 1945), prăbușirea Reichului. Estul (Uniunea Sovietică) și Vestul (SUA) se vor întâlni nu doar simbolic pe granița structurală tradițională, trasată deja la începuturile Epocii moderne, pe Elba, care a devenit de atunci granița sistemelor politice mondiale. Opoziția nu mai puțin îndârjită manifestată de către Japonia va fi înfrântă de către SUA prin cele două bombe atomice, de la Hiroshima și Nagasaki (6/9 august 1945), care vor deschide Era atomică.

129. Comunismul și național-socialismul: cele două mari sisteme totalitare ale secolului XX

Pentru înțelegerea unui aspect central al istoriei epocii este util să invocăm conceptul de „totalitarism”, utilizat pentru prima dată de către Hannah Arendt încă din perioada exilului său în SUA în timpul războiului. Către sfârșitul războiului rece stânga occidentală, în zelul ei antifascist și „anti-anticomunist” excesiv a dezavuat paradigma totalitarismului, alunecând în „cearta istoricilor” în jurul ideii că orice comparație dintre cele două totalitarisme ar fi imorală. Deoarece a compara nu este același lucru cu a identifica, comparațiile structurale dintre sisteme, dintre atrocitățile comise de către ele și dintre efectele lor sunt totuși posibile. Pentru aceasta este însă necesar ca în evaluarea lor să fie folosită într-adevăr aceeași unitate de măsură. După căderea comunismului în 1989/1991 și dezvăluirea crimelor regimului comunist, termenul de „totalitarism” a fost reabilitat discret, fiind utilizat chiar și de

mai vechii opozanți, ei mărturisind prin aceasta „consensul antitotalitar" (Habermas).

Termenul de „totalitar" surprinde exercitarea puterii unui partid asupra maselor, prin utilizarea unor sisteme moderne, pornind fie de la adeziunea liberă, fie de la constrângere, fără separația puterilor, fără stat de drept și stat constituțional, prin teroare și îndoctrinare. Pretenția totalitarismului absolut de a stăpâni viața individului sub toate aspectele acesteia – private și colective (inclusiv prin „unitatea întregului popor") – printr-o înlănțuire totală de către stat și societate, ne lasă să întrevedem intenția de a crea un „om (total) nou". Marile totalitarisme ale secolului nostru sunt reprezentate de comunismul sovietic (1917-1991)-cu variantele sale, cum ar fi de exemplu Mongolia (1921-1991), sau statele europene satelite ale Uniunii Sovietice (aprox. 1945-1989/1990), Coreea deNord (din 1945), China (din 1949), Cuba (din 1960), Vietnamul (din 1946/1975), Laos (din 1974), Cambodgia (din 1974) și alte state din Lumea a treia – și de național-socialismul german (1933-1945), având ca cea mai importantă variantă fascismul italian.

Pentru o analiză mai nuanțată a unei problematici complexe din punct de vedere factic și încărcate emoțional-ideologic am putea folosi spre comparație modelul calculului fracționar: sub linie se află același numitor, deasupra diferiți numărători. Aceștia sunt foarte strâns legați de problemă, neputând fi despărțiți decât în mod abstract pe hârtie: asemănările pot fi repede anulate de diferențe, diferențele nu pot fi subliniate fără a scoate în evidență asemănările.

Asemănările se impun de la nivelul trăsăturilor exterioare: disprețul manifestat față de parlamentarism și liberalism, față de statul de drept și constituțional. Regimul impune teoria și pretenția unei structuri de partid și statale monolitice atotcuprinzătoare, chiar și atunci când realitatea oferă suficiente nișe indivizilor și favorizează anarhia punctuală prin suprapuneri și rivalități de competențe.

Mijloacele de îndoctrinare au cunoscut o paralelă frapantă, mergând până la cultul drapelului, al conducătorului și al personalității. Ambele sisteme au fost supermilitarizate, au cultivat modelul urii față de „dușmanii poporului", „dușmanul de clasă", „rasele dușmane", „evreimea mondială" și „sionism", „imperialism", „capitalism", „plutocrație", „suboameni", „dușmani" sau „elemente dușmănoase" (pentru a folosi jargonul Stasi din RDG). Ambele au răstălmăcit cultura („germană") și „fundamentul cultural umanist" pentru promovarea propagandistică a propriei ideologii și politici de forță, național-socialismul de o manieră

deschisă, oficială, comunismul mai degrabă mascat sub eticheta „internaționalismului”, prin revoluția mondială.

Cele mai impresionante sunt asemănările fatale apărute prin instituirea unui sistem de teroare: gulagul și lagărele de concentrare au fost variantele sovietică, respectiv germană ale aceluiași instrument de teroare, care va merge până la înlocuirea numelui cu un număr. Celor două le-a fost comun principiul „munca până la moarte”, chiar dacă în gulag acesta nu a fost însoțit de motto-ul cinic etalat la intrarea în lagărele național-socialiste „Munca eliberează”. Ambelor le-a fost comună mantia tăcerii, impusă gardienilor, deținuților și familiilor lor: lagărele de concentrare au fost secrete de stat de cel mai înalt ordin.

O deosebire pe care apologeții comunismului o consideră de o importanță majoră ar consta în aceea că, în cadrul lagărelor de concentrare, național-socialismul german a promovat crimele în masă: în gulag sau în alte centre ale poliției secrete sovietice oamenii nu erau uciși cu milioanele prin metode industriale, așa cum s-a întâmplat la Auschwitz, ci prin metode tradiționale, și în special prin noutatea introdusă de sovietici la începutul revoluției și al războiului civil, împușcarea în ceafă. Însă Aleksandr Soljenițân, victimă a gulagului și cel mai important martor al „Arhipelagului gulag”, ne oferă clarificări structurale edificatoare: noi nu aveam gaz. Germania industrializată și-a început genocidul industrial, Rusia sovietică, înapoiată și agrară, convențional.

Însă diferența dintre metodele de ucidere în masă și obârșia germană sau sovietică a victimelor constă într-o deosebire structurală: cele mai multe victime ale național-socialismului au fost străini, cele mai multe victime ale lui Stalin și ale gulagului au fost proprii cetățeni. Ambele sisteme au încercat să suprime diferențele și tensiunile normale apărute într-o societate complexă, în special o dată cu procesul industrializării, printr-o unitate de fațadă impusă forțat, căutând însă tocmai în acest fel căi pentru disimularea tensiunilor interne: mai mica Germanie, puternic industrializată, a explodat în plan extern în cel ce-al doilea război mondial, care îi va și oferi drept victime ale uciderii în masă milioane de oameni, cei mai mulți evrei. Dimpotrivă, uriașa Uniune Sovietică, nedezvoltată din punct de vedere calitativ, va cunoaște o implozie, ea luându-și victimele din rândurile propriei populații sau din rândul popoarelor de care putea dispune prin cucerire și deportări (de ex.: Polonia, popoarele baltice). Compararea numărului victimeloraproximativ 6 milioane național-socialismul și cel puțin 20 de

milioane numai Stalin – nu are absolut nici o valoare, atâta timp cât fiecare om sacrificat este deja mult prea mult.

Ambele totalitarisme au izbucnit ca urmare a crizei globale generate de primul război mondial și a urmărilor războiului – Rusia Sovietică în 1917, Germania național-socialistă în 1933. Atât din punct de vedere crononogic, cât și din perspectiva duratei, prioritatea îi revine sistemului sovietic: el a precedat cel de-Al Treilea Reich și a durat mult mai mult – șaptezeci și patru de ani, în timp ce „imperiul (Reichul) de o mie de ani" a durat doar doisprezece, chiar dacă ambele au încercat să sugereze că vor fi eterne. Pretenția mesianică ne conduce în planul istoriei universale către cea mai profundă asemănare dintre cele două: național-socialismul și comunismul sunt variante secularizate ale sectelor creștine și ale mișcărilor eretice apărute în Evul Mediu și caracterizate de dualism (nu există decât bine și rău), ce vor evolua inevitabil către structuri de gândire eschatologice și apocaliptice. În lupta finală dintre Bine și Rău, poporul lui Dumnezeu luptă prin toate mijloacele, sub conducerea mântuitorului mesianic („Armaghedon", „Până la lupta finală!"), împotriva dușmanilor lui Dumnezeu, înainte de sfârșitul lumii, pentru nașterea unui „nou Ierusalim" și a unui „om nou". Astfel poate fi înțeles terorismul totalitarismelor. Secularizate, fără referință (deschisă) la religie, chiar atee, ele impun aceleași structuri de gândire, distingându-se doar prin poziția de pe eșicherul politic: socialism internaționalism, către „stânga", național-socialism, către „dreapta". Din perspectiva gândirii eschatologice ele au avut „concepții despre lume" marcate de cea mai aprigă dușmănie, motiv pentru care ținta majoră a lui Hitler în cel de-al doilea război mondial a fost Uniunea Sovietică, chiar dacă înainte de a urmări această țintă el trebuia să înlăture unele obstacole – atât în est (Polonia), cât și în vest (Franța, Anglia).

Datorită asemănărilor fundamentale dintre structurile de gândire și atitudinile general morale ale celor două mișcări s-au înregistrat frecvente alunecări în plan personal între totalitarismul de dreapta și cel de stânga, alunecări apărute îndeosebi în urma unor înfrângeri sau în contextul unor crize ale unuia sau altuia dintre partidele aflate în conflict în cadrul a ceea ce s-a numit „războiul civil mondial" (Ernst Nolte) – în jurul anului 1933,1945, sau după 1989/1991. În același sens, s-a putut merge chiar până la transformarea bruscă a discursului unor întregi formațiuni politice, care din susținătoare ale internaționalismului au devenit cele mai aprige apărătoare ale unui

socialism național, așa cum s-a întâmplat în Serbia după divizarea Iugoslaviei titoiste, în 1991.

O valoare instructivă deosebită o prezintă diferențele dintre modurile de prăbușire ale celor două tipuri de regim politic, precum și cele dintre efectele create de acest eveniment în sânul celor două tipuri de societăți: cel de-Al Treilea Reich se va prăbuși în 1945, la sfârșitul războiului pe care el însuși îl provocase, în timp ce Uniunea Sovietică va cunoaște un fenomen de implozie în 1991, prăbușirea ei îmbrăcând o notă aparte în cadrul istoriei universale, ea find cauzată în mod covârșitor de factori interni. Cel de-al doilea război mondial a fost atât de îngrozitor încât din ruinele celui de-Al Treilea Reich se va ivi, în contextul Războiului rece, un surogat de ordine pacifică, care va dura timp de patruzeci și cinci de ani, chiar dacă la est de granița structurală a lumii, trasată între 1945-1990, pe fondul prețului amar impus de Stalin prin „Pax Sovietica", războiul va continua în lumea a treia (Coreea, Vietnam, Afghanistan etc), el întreținând cursa înarmărilor atomice.

Infirmitățile structurale din „Imperium Sovieticum" au fost de proporții enorme și s-au acumulat după moartea lui Stalin (1953) în crize interne ale sistemului, astfel încât pe măsură ce Războiul rece, inițiat de către acesta și impus întregii lumi, va căpăta aspecte mai civilizate, el se va soluționa de la sine. Implozia la scara istoriei universale petrecută în 1989/1991 va genera aproape un fel de libertate forțată, însă va și da naștere unei serii de războaie aprinse (etnice, sociale), care ar putea avea ca efect global escaladarea unui gen de al treilea război mondial, războiul din Iugoslavia fiind în acest sens exemplul cel mai concludent.

Pline de substanță istorică sunt chiar și diferențele dintre modurile în care au fost înfrânte cele două totalitarisme: în timp ce guvernarea național-socialistă va lua sfârșit prin sinuciderea celor responsabili și prin condamnarea la moarte (în numeroase cazuri), în cadrul procesului de la Nurnberg, denazificarea decurgând diferit în Vest și în Est, liderii și „nomenclatura" comunistă au avut o cădere atât de lină cum nici un alt grup conducător nu a mai avut vreodată în istorie: continuitatea personală în statele postcomuniste este impresionantă. În procesul de (re) edificare a societățiii civile comuniștii s-au prezentat ca și cum nu li s-ar fi clintit nici un fir de păr.

130. Lumea împărțită:

Războiul rece (Est-Vest) și decolonizarea (Nord-Sud), 1945-1990

Noul început din 1945 a dus până la capăt evoluțiile mai vechi, apărute la sfârșitul primului război mondial: SUA (moștenitoarea Angliei și a imperiului mondial al acesteia) și Uniunea Sovietică (în continuitatea Imperiului țarist) vor deveni Superputeri mondiale, Anglia și Franța vor cobora în ultimă instanță la statutul de Mari Puteri de plan secund, Germania și Japonia vor fi distruse, China nu-și va face încă simțită prezența ca Mare Putere. Ca și Liga Națiunilor, Organizația Națiunilor Unite nu a putut să construiască și să mențină pacea mondială decât arunci când principalele puteri au avut puncte de vedere unitare asupra ordinii postbelice. Cele două Superputeri au fost însă forțate să conlucreze numai în perspectiva alianței antihitleriste, momentul victoriei aducând cu sine și o rapidă destrămare a acestei coaliții.

În urma marilor conferințe de război ale aliaților de la Teheran (1943), lai ta și Potsdam (1945), desfășurate independent de pacea cu Germania și Japonia, a luat naștere o ordine postbelică, care nu anticipa încă Războiul rece dintre Est (Uniunea Sovietică) și Vest (SUA): fiecare putere mondială și-a elaborat cu acest prilej propria ordine social-politică în noul său spațiu de influență sau și-a asigurat această ordine împotriva adversarilor apăruți la scară planetară. Europa a fost distrusă de război, epuizată, intrând în vârtejul valurilor de refugiați. Pierderea de către aceasta a dominației colective a lumii va fi pecetluită de împărțirea ei de către noile puteri mondiale, pe noua, și în același timp vechea graniță structurală reprezentată de Elba. Uniunea Sovietică își va extinde teritoriile, prin anexări dincolo de granițele Imperiului țaristnord-estul Prusiei (Konigsberg), Memel, Bucovina de nord; Sahalinul sudic, Kurilele. În estul Europei centrale și în Europa de sud-est ea va impune, prin intermediul Armatei Roșii, uniformizarea democrațiilor populare, care își vor păstra doar formal suveranitatea. Prețul plătit de această regiune va fi un stalinism riguros și o intensă autoizolare în cadrul procesului evolutiv mondial. În mod corespunzător, SUA și-a asigurat o extindere directă a spațiului de influență prin anexiunile făcute în Pacific și avanpostul european prin politica de „îngrădire" („containment") – ea va ajuta Turcia să facă față presiunilor sovietice de cedare a teritoriilor din Anatolia orientală și să creeze puncte de sprijin în regiunea Strâmtorilor și va ajuta Grecia să înfrângă revolta comunistă (1947). În același timp, sub presiunea americană comuniștii vor fi excluși din guvernele occidentale (Italia, Franța). Planul Marshall a deschis calea reconstrucției economice a Europei occidentale.

Centrul de putere german a fost trecut prin foc, amputat și fragmentat. Germania va redeveni, așa cum fusese până în 1867/1870, un vid de putere, pe care îl vor umple forțele învingătoare și de ocupație. Tensiunile interne se vor permanentiza la nivel de partide politice, și vor fi transferate la nivel statal prin scindarea dintre RFG și RDG (1949), care va fi recunoscută conform dreptului internațional începând din 1970, o dată cu inițierea de către RFG a unei noi politici în Est.

Bombele atomice de la Hiroshima și Nagasaki și capitularea rapidă a Japoniei vor asigura SUA monopolul asupra Japoniei, care va scăpa astfel de divizare. Totuși, Coreea va fi divizată pe latitudinea de 38 de grade. În apogeul Războiului rece acolo va izbucni un război (1950-1953), condus de către SUA sub mandatul Națiunilor Unite. Boomul corean și remilitarizarea RFG și a Japoniei au fost cele mai importante urmări ale acestui conflict. În contextul dezghețului apărut după moartea Iui Stalin (1953), urmașul acestuia la Kremlin va pune capăt războiului printr-un armistițiu, care va permite modificarea liniei de împărțire a Coreii. Povara regimului stalinist va genera tensiuni în Blocul estic, care vor genera mișcări naționale și secesiuniIugoslavia (1948); RDG (17 iunie 1953); Polonia, Ungaria (1956); Albania (1960); China (1961); Cehoslovacia (1968); Polonia (1970, și începând din 1980).

O problemă fundamentală a Războiului rece a fost lupta în jurul Germaniei divizate, al cărei potențial economic (după restabilirea generală a Europei) și a cărei poziție în centrul continentului (NATO) au devenit tot mai importante. Cele două state germane se vor dezvolta separat și într-o manieră extrem de diferită: RDG va reduce identificarea oficială cu Germania la câteva relicve istorice („Partidul unității socialiste germane”, „Republica Democrată Germană”, „Calea ferată germană”), ea atașându-se, prin preluarea modelului sovietic, de elemente mai vechi ale statului autoritar (stat polițienesc, cenzură, statul-partid, militarizare), în RFG dimpotrivă, într-o singură generație se va atinge un nivel de viață ridicat, libertatea personală și politică fiind considerate ca trăsături subînțelese ale statului de drept liberal și constituțional. După 1968 însă în RFG se va înregistra o mutație profundă către naționalism și structuri autoritare.

În paralel cu Războiul rece, decolonizarea va da naștere unui proces rapid de descompunere a imperiilor coloniale europene de peste mări. Epuizate de două războaie, Puterile coloniale nu au mai putut să-și mențină autoritatea în teritoriile pe care le posedau peste mări, acestea avansând treptat, fie cu forța, fie prin înțelegere, către afirmarea

autonomiei interne. Această autonomie s-a constituit în majoritatea cazurilor în etapă intermediară pentru atingerea unei independențe (suveranități) depline.

Independența Indiei (1947) a avut valoarea unui semnal în regiunea Asiei și a Africii, însă deja către sfârșitul celui de-al doilea război lumea arabă a intrat într-un proces de emancipare națională, proces marcat însă de fragmentare politică. Liga arabă (1945), condusă la început de Egipt (până în 1973) ar fi trebuit să creeze un minimum de integrare politică. Corespunzător acestei orientări panarabe, Mișcarea de nealiniere („Lumea a Treia"), inițiată de India (Nehru), Indonezia (Sukarno), Egipt (Nasser) și Iugoslavia (Tito) va încerca să creeze în 1955 o alternativă.

Decolonizarea a îmbrăcat în mod covârșitor forma unui proces politic pașnic. Acolo unde angajarea europeană (investiții, populație colonială albă) era deosebit de semnificativă, Puterile coloniale și-au apărat interesele prin războaie de recucerire și de represiune, în cadrul cărora vor fi susținute, mai ales de către Est, mișcări de revoltă – Olanda a intervenit în Indonezia (1946/1947), Franța în Vietnam (1946 până în 1954) și Algeria (1954-1962), Portugalia în Angola și Mozambic (1961/1962-1974). După eliberare, fostele țări coloniale mergând până în Indonezia – au cunoscut o evoluție de expresie mai mult sau mai puțin socialist-marxistă. În Europa, efectele politice ale acestui proces au fost deosebit de grele în Franța (căderea celei de-A Patra Republici: începutul celei de-A Cincea Republici, 1958) și în Portugalia (căderea regimului autoritar, 1974). Urmând modelul sud-african, Rhodesia va încerca și ea să-și afirme „independența" cvasi-colonială (1965-1979), însă va eșua. După emanciparea națională a Africii negre, marcată de cucerirea independenței de către Sudan (1956) și Ghana (1957), „the wind of change" (Harold Macmillan, 1960) a adus cu sine și prăbușirea sistemului sud-african de apartheid (1994).

Tensiunile Est-Vest și decolonizarea se vor întrepătrunde, se vor potența și se vor complica reciproc, în ciuda tuturor eforturilor Mișcării de nealiniere de a se plasa ca amortizor al acestora: războiul din Vietnam, în faza sa franceză (1946-1954), ca și în cea americană (1964/1965-1973), conflictul din Orientul Apropiat (începând din 1948), în general toate războaiele de eliberare anticoloniale (războiul algerian) s-au desfășurat în câmpul tensional al conflictului Est-Vest. Victoria revoluției cubaneze conduse de Fidel Castro (1959/1960) a avut urmări complicate: izolarea Americii Latine de către SUA (embargoul, etc.) și

radicalizarea regimului au condus la ralierea Cubei la Uniunea Sovietică, în timp ce criza rachetelor, care a avut loc în Cuba în 1962 a deschis faza detensionării dintre Est și Vest. Emigrarea în masă a cubanezilor în SUA (aprox. 10% din populație), pe de-o parte, intervenția trupelor cubaneze și a „consilierilor” în Africa (Angola, Mozambic, Etiopia), pe de altă parte, aceștia reprezentând influența rusă, au relevat un efect ambivalent al Cubei în plan extern. Din acest punct de vedere, Războiul rece și detensionarea relațiilor dintre Est și Vest nu pot fi despărțite decât teoretic de decolonizare și de noile probleme dintre Nord (țările industrializate) și Sud (țările în curs de dezvoltare). Prăbușirea comunismului sovietic (în 1989/1991) a schimbat de o manieră fulgerătoare situația mondială.

131. Africa în Epoca modernă III, 1914-1945

Rivalitățile politice din colonii, inclusiv din cele africane, au dus la tensiunile politice mondiale ce au explodat în anul 1914, în primul război mondial. Conflictul global a creat posibilitatea unor elite europenizate de a-și exprima pretențiile pentru autonomia regională. Mandatele acordate de Liga Națiunilor Angliei și Franței în Africa de nord și în Orientul Apropiat au provocat mișcări de protest și răscoale din Maroc până în Irak, ca și în Palestina, împotriva imigrării masive evreiești. În cel de-al doilea război mondial, opoziția internă s-a radicalizat, mergând până la cererea de acordare a independenței. Aceasta s-a impus dinspre nord înspre sud (Egipt 1945, Sudan 1956), respectiv în Africa occidentală (Ghana 1957, Guineea 1948). Africa de Sud a devenit în 1994 ultima țară care „și-a câștigat independența”; prin preluarea pașnică a puterii de către Congresul Național African. Problemele statelor postcoloniale eterogene și labile sunt uriașe, mai ales datorită rămânerii în urmă din punct de vedere economic, ce poate fi explicată prin poziția marginală a Africii locuită de negri față de marile centre de civilizație eurasiatice.

1926/1931 Africa de Sud devine dominion suveran în British Commonwealth and Empire. 1935 Războiul din Abisinia, purtat cu gaze de luptă: Italia cucerește Etiopia și o anexează (1936-1941). 1945 Sfârșitul celui de-al doilea război mondial: începutul decolonizării.

Participarea la efortul de război (engl. „war effort”), atât pe plan militar cât și indirect, a atras după sine, așa cum se întâmplă în istorie, pretenția de egalitate în drepturi. Această pretenție a fost exprimată de intelectuali din diaspora africană, din Caraibe, din SUA, precum și de africani din Franța și Anglia. Tribunele lor au fost cu precădere mișcarea congreselor panafricane cu patru întruniri (1919-1927) și „National

Congress of British West Africa” (1920-1930). Ca și în cazul celorlalte colonii europene, primii militanți cereau numai încheierea discriminării rasiale și implicarea în politică prin autonomie regională.

În colonii pe de o parte și în „centrele” Anglia și Franța s-au format diferite grupări regionale care au fost focarele naționalismului african. În Africa de Sud, consistența și continuitatea organizatorică au fost cele mai puternice. Era cea mai timpuriu și puternic industrializată țară din regiune, cu cea mai marcantă comunitate de albi, care domina statul din punct de vedere politic, economic și social. Sindicatele independente africane și Congresul National African, înființat din 1912 și condus din culise de către Partidul Comunist din Africa de Sud începând din 1928, s-au opus sistemului de apartheid, încă de la întemeierea Uniunii Africii de Sud (1910), până la depășirea pașnică a sistemului (1989-1994).

Momente importante au fost independența (formală) a Egiptului, care avea o constituție („wafd”), forma statală fiind monarhia constituțională și răscoala kabililor din Rif (1921 -1926). Inițial, răscoala, condusă de Abdel Krim, a cuprins numai zona spaniolă a Marocului. După ce s-a extins și în zona franceză (1925), a fost înăbușită de forțele armate franceze, conduse de generalul Petain (1926); Abdel Krim, stabilit în Egipt (din 1947), va fi o verigă de legătură importantă după cel de-al doilea război mondial cu mișcarea națională algeriană modernă și războiul din Algeria (1954-1962).

Întemeierea „Kikuyu Central Association” (1922) a constituit germenele mișcării naționale din Kenya, condusă de Jomo Kenyatta. A luat ființă ca replică la expropierile abuzive din podișul kenyan în favoarea coloniștilor albi. Datorită acestei asociații, guvernul britanic a fost nevoit să ia în considerare cu prioritate interesele populației băștinașe față de fermierii albi (1923). Astfel a fost întreruptă pentru prima dată tradiția colonizării de către albi, pornită din Africa de Sud, a zonelor climatice optime, care ofereau condiții pentru dezvoltarea economică.

Singurele state africane suverane formal, Etiopia și Liberia, au atras atenția mișcărilor naționale timpurii din motive diferite: Liberia, întemeiată în 1822 ca rezidență pentru sclavii eliberați din statele sudice din SUA și devenită în 1847 republică, a rămas în continuare dependentă de interesele economice americane (cauciuc: Firestone). Era condusă de către o oligarhie puțin numeroasă care se autodenumea „liberieni americani”, ai cărei membri erau în majoritate albi și se comportau ca autentici stăpâni coloniali față de populația indigenă.

Revoluția industrială

Etiopia este cel mai vechi stat african independent, creștinat încă din 350. (Religie coptă, prin urmare dependență bisericească de Egipt.) Deși geografic se află în Africa, a păstrat dintotdeauna distanță față de Africa „neagră”, datorită faptului că pătura conducătoare provenea din sudul peninsulei arabice (Yemen), în urma războiului abisinian, a fost cucerită de Italia fascistă, care a folosit aviația și gaze de luptă ca răzbunare pentru înfrângerea suferită în 1896 la Adua. Fără a cunoaște sentimentele adevărate ale negusului negisti („regele regilor”), Haile Selassie (1930-1974), Etiopia s-a bucurat de sentimentele de compasiune și solidaritate ale tuturor celor care nutreau sentimente naționale din Africa și din afara ei. Războiul din Abisinia a devenit astfel un catalizator emoțional al naționalismului african între cele două războaie mondiale.

Mandatele Ligii Națiunilor asupra fostelor colonii germane (1920) au formulat pentru prima dată în dreptul internațional obligația puterilor coloniale de a se preocupa pentru dezvoltarea către independeță a coloniilor ce le-au fost încredințate. Era considerată o sarcină supremă, a cărei îndeplinire trebuia raportată anual. Cu toate acestea, Togo și Camerun au fost împărțite între Anglia și Franța, iar părțile revenite Angliei au fost alipite coloniilor învecinate, Coasta de Aur, respectiv Nigeria. În general, teritoriile aflate sub mandatul Ligii Națiunilor, care după 1945 au trecut în custodia ONU, au parcurs un drum mai ușor către independență. Deoarece Africa de Sud a considerat Africa de Sud-Vest germană ca pe un avanpost al său și al apartheidului, ba chiar a anexat teritoriul în 1949, declararea independenței Namibiei s-a complicat în mod extrem și s-a amânat decenii de-a rândul. În cele din urmă, n-a putut fi împiedicată, datorită perseverenței comunității internaționale care considera anexarea drept ilegală, iar țara a intrat astfel în rândul națiunilor de sine stătătoare.

132. Revoluția industrială V:

Intrarea în era atomică (1945) a accentuat și mai mult procesul industrializării mondiale, în Vestul capitalist, în Estul comunist, ca și în țările încă preponderent agrare din „Sud”, care vor face un efort permanent de industrializare: „progresul popoarelor” va deveni în ultimă instanță echivalent cu progresele industrializării, această analogie mergând până la a fi preluată într-o enciclică a papei Ioan al XXIII-lea („Progressio Populorum”). În acest context apar însă o serie de antagonisme, care fac oricând posibile diverse conflicte: computerul, rachetele, chimizarea vieții cotidiene etc. În țările industrializate vor

trimite la începutul noului mileniu țările aflate în curs de dezvoltare, prin tehnicizarea agriculturii și construirea industriei, însoțite de efectele sociale specifice (urbanizare, explozia populației), înapoi în secolele XVIII și XIX europene. Apar în acest mod tensiuni noi între Nordul (Vest și Est) industrializat și Sudul în curs de dezvoltare, tensiuni legate direct de distanța, devenită din ce în ce mai mare după expansiunea Europei dincolo de ocean, dintre „centrul" european (prelungit în America de Nord, Japonia, Australia/Noua Zeelandă) și „periferia" colonială, respectiv semicolonială.

Pur teoretic, mai noul conflict Nord-Sud ar putea fi dezamorsat prin punerea în evidență și exploatarea a ceea ce are în comun cu conflictul Est-Vest. În realitate însă, această strategie a fost dejucată de rivalitățile tot mai ascuțite și de tendința de a folosi victoriile local-regionale pentru întărirea propriei poziții de forță, așa cum a procedat de exemplu Uniunea Sovietică în Etiopia după căderea monarhiei (1974), sau în Afghanistan prin revoluțiile de după 1973 și prin intervenția militară directă din 1979.

Zona care până în 1991 era numită Lumea a Treia este un spațiu conflictual imens. În această zonă ar putea apărea în orice moment cutremure politice locale sau regionale, fapt care, începând din 1945, a oferit în mod constant material conflictual pentru relațiile dintre Vest și Est, fiind o invitație permanentă la un al treilea război mondial, tot așa cum tensiunile din Balcani din 1914 au condus la primul război mondial. Prin procesul de decolonizare, proverbialul „butoi cu pulbere" al Europei, zona Balcanilor, a cedat locul Lumii a Treia, această tendință fiind paralelă cu cea de globalizare a politicii mondiale, promovată prin imperialism și cu polarizarea SUAUniunea Sovietică.

După victoria asupra imperiilor coloniale în cadrul procesului de decolonizare petrecut după cel de-al doilea război mondial, noile state post-coloniale s-au confruntat cu o serie nesfârșită de conflicte interne și internaționale. Pentru înțelegerea acestora este indispensabilă cunoașterea istoriei lor precoloniale, deoarece, sub un orizont conflictual-istoric global, ele se prezintă ca un uriaș rezumat al istoriei universale. Din acest motiv, ele pot fi făcute comprehensibile și pot fi ordonate la scara istoriei universale numai printr-o pronunțată sistematizare: la scară generală, și aici își vor face simțită prezența mecanismele istorice tradiționale – tensiuni între centrele de putere și vidurile de putere, între continuitare și schimbare, care, așa cum o arată experiența, conduc împreună către conflicte violente. Transformările profunde, induse de

pildă de industrializare sau de mutațiile politice (decolonizare, revoluție socială), eliberează energii care mai devreme sau mai târziu irump oricum sub formă conflictuală.

În calitatea lor de state postcoloniale, cele mai multe țări ale Lumii a treia prezintă structuri culturale și etnice eterogene, asemănătoare statelor postdinastice în perioada interbelică, state care începând din 1990 vor fi numite postcomuniste, mai precis, cele din partea estică a centrului Europei și din sudul acesteia. Conflictele dintre statele postcoloniale vor fi pregătite de procese asemănătoare celor care se desfășuraseră înainte de 1918 între mișcările naționale tot mai puternice și imperiile dinastice aflate în plin proces de decădere. Analogia dintre Austro-Ungaria și Imperiul otoman, pe de-o parte, și Iran și Etiopia, pe de altă parte, este elocventă. Însă conflictele dintre cele mai multe țări ale Lumii a Treia pot fi adesea înțelese cel mai bine prin compararea acestora cu situația imperiilor dinastice înainte și după primul război mondial.

Ordinea pacifică impusă de imperiile cuceritoare („Pax Romana", „Pax Britannica") nu a putut decât să înghețe sau să modifice conflictele interne ale cuceriților (colonizaților), nu însă să le și rezolve. Realizarea independenței prin procesul de decolonizare va amorsa din nou vechile conflicte, loialitățile tradiționale politizându-se: grupurile religioase și/sau tribale vor evolua, sub influența industrializării și a noilor idei legate de statul național, către conflicte sociale și tribale, conflicte care în ultimă instanță vor îmbrăca și forme „naționale".

Structurile sociale „locale" se vor dovedi cu timpul, la o privire mai atentă, configurații de forță și de dominație constituite pe baza cuceririlor precoloniale, care astăzi obstrucționează manifestarea noului principiu al democrației și egalității. Din acest motiv, clarificarea unui mare număr de conflicte contemporane cere imperios o întoarcere la epoca precolonială (respectiv preimperială) a proceselor de cucerire și de colonizare.

Astfel, în Palestina/Israel, straturi succesive de cuceriri și colonizări au creat tradiții istorice, pretenții, deplasări de populații și tensiuni care contribuie în mod global la conflictul din Orientul Apropiat dintre evrei și arabi – de la invazia lui Avraam, mai târziu a evreilor, conduși de către Moise, sau după epoca acestuia, trecând peste cuceririle arabe și otomane și mergând până la mișcarea de „colonizare" inițiată de către sionism (începând din 1882), ca premisă nemijlocită a conflictului din Orientul Apropiat, care, prin războiul civil din Liban

(1975-1990), s-a prelungit într-un fel de ghem de subconflicte dezordonate.

Războiul din Golf, dintre Iran și Irak (1980-1988) îmbracă într-o formă nouă rivalitățile originare dintre Mesopotamia (Irak) și „popoarele munților”, respectiv ale podișurilor (Iran), apărute în epoca Imperiului akkadian al lui Sargon I. Cuceririle arabilor și ale musulmanilor (aprox. 640-650), sintetizate în conflictul și'a-sunna, care după cuceririle otomane (1514) va căpăta nuanțe naționale prin antagonismul dintre turci și perși, vor modifica și ele configurația opoziției tradiționale. Recursul fundamentalist la structuri de gândire mai vechi, înregistrat îndeosebi în revoluția islamică a lui Khomeini, a sfâșiat continuități religioase și spiritual-istorice seculare sau chiar milenare. Îndeosebi renașterea dualismului, provenit chiar din Persia, și a mișcării șiite va stimula tradiția, care se originează în același loc, a asasinatelor, ducând-o până la perfecțiune industrială – asasinate politice colective prin deturnări de avioane, mașini capcană, luare de prizonieri și uciderea acestora.

În India au explodat în ultimul timp tensiunile seculare dintre populația sikh și hinduși, pentru ca masacrul dintre hinduși și musulmani (1946/1947), petrecut chiar în momentele obținerii independenței, să umbrească triumful naționalismului indian. Mai nou se conturează conflictul dintre castele inferioare și cele superioare, respectiv dintre cei care nu fac parte din nici o castă și cei incluși în sistemul castelor. Prăbușirea sistemului castelor ar putea genera un conflict al tuturor împotriva tuturor la scara întregului subcontinent, care în ultimă instanță ar conduce înapoi cu aproape 3500 de ani, la momentul cuceririi ariene și al supunerii unei părți a populației dravidiene originare. Acestor tensiuni li se adaugă cele normale, rezultate din industrializare, explozia demografică și prăbușirea galopantă a echilibrului ecologic (distrugerea pădurilor, eroziune, transformarea solului în carst, lipsa apei, inundații din ce în ce mai dese și mai nimicitoare). Energiile distructive care ar putea izbucni în India pot fi întrevăzute în toată amploarea lor abia astăzi.

Corespunzător acestor fenomene, în America Latină se întrevede astăzi prăbușirea, după aproape 500 de ani, a vechiului sistem de dominație și exploatare, sistem construit de către conchistadori începând cu Columb. Și în acest caz consecințele sunt imprevizbile: industrializarea, democratizarea, iar în unele state din Anzi și în Mexic renașterea populațiilor indiene. Explozia demografică și presiunea

crescândă asupra resurselor devenite insuficiente (pământ, apă, energie, materii prime) au ascuțit conflictele, dându-le o dimensiune existențială. După prăbușirea regimului de apartheid, Africa de Sud se află sub presiunea unor tensiuni sociale și regionale, acoperite temporar și cu multă trudă de către Nelson Mandela, primul președinte de culoare al Africii de Sud (din 1994).

Războiul civil din Nigeria (1966/1967-1970), cea mai mare națiune a Africii (aprox. 100 milioane locuitori), ar putea să recapete oricând virulență ca urmare a crizei economice mondiale actuale. Clarificarea situației regiunii impune stringent cunoașterea ultimelor secole de istorie vest-africană, și în special a Jihadului lui UsmandanFodio (1804-1817).

După aproape un secol, conflictul turco-armean aruncă în lume placenta otrăvită a Problemei orientale. El își extrage forța exploziei emoționale din masacrele comise în rândurile armenilor în timpul primului război mondial (1915-1916), masacre ale căror răni nu s-au vindecat, masacre pe care cele două părți le interpretează și valorizează diferit (genocid – intervenție armată în caz de forță majoră).

Chiar și în Europa poate fi evidențiat un fond conflictual regional – deschis (Irlanda de Nord, Kosovo, Țara Bascilor), sau latent (Macedonia) – care conduce înapoi către cuceriri istorice ale căror efecte sociale și politice sunt active și astăzi. Exemplul cel mai concludent în acest sens este oferit de războiul din Iugoslavia (din 1991), în spatele căruia stă de fapt dorința mai veche a sârbilor de a construi un mare imperiu sârbesc.

Astfel de clarificări istorice ale multora dintre conflictele contemporane oferă firul conducător necesar pentru descifrarea labirintului unei atât de încâlcite serii de războaie, războaie civile, revolte, revoluții etc, pentru ca prin analiza rațională a acestora să ne putem adapta situației și să ne putem feri de cinismul autodistructiv: globalizarea politicii internaționale și a istoriei universale a legat direct posibilitatea unei păci durabile de nivelul de viață, de libertate și de pacea internă.

133. Prăbușirea Uniunii Sovietice, 1945-1991

Prăbușirea Uniunii Sovietice este un eveniment atât de important și care a zguduit atât de profund lumea contemporană, încât putem considera că o dată cu ea se deschide cea mai nouă etapă a istoriei globale: ea a pus astfel capăt și Revoluției din octombrie 1917, lăsând însă în urmă un morman de ruine – politice, economice, sociale, spirituale. În același timp, căderea comunismului sovietic oferă o lecție de proporții uriașe asupra acțiunii mecanismelor universal-istorice, ea

fiind cea din urmă variantă apărută în istoria nesfârșită a creșterii și decăderii marilor imperii. Ca moștenitoare a Imperiului țarist rus, Uniunea Sovietică trebuia să se confrunte în amplul proces de modernizare lucrativă cu atât de multe handicapuri structurale provenite din trecut încât, cel puțin privind retrospectiv, se poate afirma că ea nu avea nici o șansă de reușită. Și în acest caz iese în evidență dialectica nemiloasă dintre victorie și înfrângere: pentru Uniunea Sovietică, victoria înregistrată la sfârșitul celui de-al doilea război mondial a îmbrăcat un caracter dialectic, ea fiind, în opoziție cu efectele scontate, punctul de plecare al falimentului din 1991.

Pașnice a expansiunii sovietice. 1953 Moartea lui Stalin: criză în Uniunea Sovietică. Troica Beria, Malenkov, Hrușciov: 17 iunie revoltă anticomunistă în RDG.

Primul „dezgheț": armistițiul din Coreea. 1956 „Cuvântarea secretă" a lui Hrușciov la cel de-al XX-ale Congres al

PCUS: stalinismul este demontat.

Tulburări în Poznan: octombrie polonez. Gomulka devine șeful partidului.

Revolta din Ungaria: înăbușită în sânge de către Armata Roșie.

Războiul din Afghanistan (până în 1988): criza îndelungată se transformă în agonie.

Prin anexiunile teritoriale din 1945 și prin constituirea unui sistem de state-satelit orientat împotriva Vestului, țarul roșu, cum este supranumit Stalin, a creat o presiune atât de puternică asupra Occidentului cum țarii albi n-ar fi îndrăznit să imagineze nici în visurile lor cele mai frumoase. Prin aceasta însă Uniunea Sovietică își va crea singură un material istorico-politic exploziv, care o va duce în ultimă instanță la prăbușire: varianta totalitarismului de stânga al Rusiei ortodox-auto-crate a adus locuitorilor Uniunii Sovietice un nivel de viață și mai scăzut decât cel cunoscut de popoarele de expresie latină, nivelul celor din urmă evoluând începând din Evul Mediu (chiar dacă difuz, în paralel cu procesele din Vest) pe fondul dezvoltării societății civile. Încercarea de a scădea nivelul de viață al țărilor-satelit în favoarea Uniunii Sovietice a provocat, în contextul confuziei ce a urmat după moartea lui Stalin, o revoltă care a cuprins vestul cel mai îndepărtat al „Imperium Sovieticum", RDG (17 iunie 1953). Revendicările economice (evaluarea retroactivă a datoriilor față de URSS) au declanșat o grevă generală, care ar fi putut conduce rapid la revendicări politice – alegeri libere, căderea Partidului Socialist Unit din Germania (SED). Tancurile

sovietice au înăbușit rapid și sângeros revolta populară, sovieticii impunând extinderea semnificativă a STASI (Ministerul siguranței statului). Însă 17 iunie va crea precedentul pentru mișcări sociale asemănătoare în alte state satelit-europene – Polonia și Ungaria, în 1956; Cehoslovacia în cadrul „Primăverii de la Praga”, în 1968; Polonia, în 1970,1976,1980/1981, în cadrul crizei poloneze de mai lungă durată, ca parte a crizei întregului sistem al „socialismului real”.

În plan extern, Uniunea Sovietică va câștiga – în ciuda divizării mișcării comuniste mondiale prin ruptura cu China, din 1960 – aproape o duzină de state clientelare, începând cu Cuba lui Fidel Castro (1960), și o jumătate de duzină de aliați de facto, în primul rând India, care oficial făcea parte din mișcarea de nealiniere. În apogeul puterii sale, sprijinit de cele mai modeme sisteme de rachete și de arme atomice, imperiul sovietic va fi atins totuși de fisurile interne ale comunismului sovietic, un sistem economic de comandă, rigid și ineficient, cu planificare centralizată și mentalități structurate cantitativ și nu calitativ, fără baza unei economii țărănești libere, distrusă prin colectivizarea impusă de către Stalin. Începând cam din 1975, ratele de creștere, pe care se baza chiar și comunismul, se vor diminua dramatic, începând epoca unei îndatorări rapide la „dușmanul de clasă”, ale cărui devize mai puternice (dolar, DM) vor deveni repere pentru moneda proprie. Numai creditul de miliarde de mărci acordat de către RFG RDG-ului va permite evitarea falimentului acestui stat încă din 1983.

Războiul din Afghanistan a adus în zona de periferie înfrângerea decisivă pentru structurile de putere – în plan militar, politic, moral. El va arunca Uniunea Sovietică într-o deplină incapacitate de acțiune în plan politic extern, dechizând un nou spațiu de manevră statelor vasale din periferia vestică, iar mai târziu și periferiei sudice musulmane a Uniunii Sovietice: nu întâmplător, criza cronică poloneză a cunoscut o escaladare, exemplară pentru criza întregului sistem al „socialismului real”, prin grevele din Gdansk și fondarea de către Lech Walesa

Epoca istoriei globale mișcării sindicale independente „Solidarnosc”, în august 1980, după începerea războiului din Afghanistan. Uniunea Sovietică nu mai avea puterea să „pacifice” și să „normalizeze” neliniștita Polonie prin metode asemănătoare celor folosite la Praga în 1968, sau la Budapesta în 1956.

În timp ce între Werra și Kamceatka se contura un uriaș Liban, cu întreaga serie de consecințe previzibile (războaie civile, conflicte etnice și sociale, valuri de emigranți către vest), strângerea rândurilor Europei de

expresie covârșitor latină a demonstrat superioritatea economiei de piață în raport cu economia planificată și a accentuat presiunea Estului (germanii din RDG, polonezii, ungurii, cehoslovacii, croații, slovenii, dar și estonii, letonii și lituanienii, în chiar interiorul URSS) de a se desprinde de sistem. Desprinderea acestora în 1989 de corabia avariată a socialismului real s-a constituit într-o fugă către Vest, către „Casa europeană", pe care de astă dată o reclama chiar și Gorbaciov.

Încercarea de reformă a lui Gorbaciov a avut doar darul de a evidenția problemele negate până atunci, ea conducând către o agonie recunoscută deschis, agonie care începuse deja cu războiul din Afghanistan. În aceeași perioadă va începe mișcarea de desprindere manifestată la granița vestică a imperiului sovietic, în speță în RDG, premisa majoră a realizării acestei mișcări fiind trasată de ideea apartenenței statale comune a germanilor, idee susținută permanent de către guvernul federal. Căderea Zidului Berlinului la 9 noiembrie 1989, sub presiunea fizică și psihică a celor care doreau să călătorească în afara RDG, a deschis toate zăgazurile. Prăbușirea Uniunii Sovietice era doar o problemă de timp și de modalități. Ea a apărut ca implozie, ca prăbușire aproape voluntară, căreia i-a urmat însă foarte repede folosirea forței, exemplul cel mai elocvent în acest sens fiind războiul din Iugoslavia (începând din 1991).

! i lIV. Epoca istoriei globale ț recente

Prăbușirea Uniunii Sovietice este un eveniment atât de profund și în adevăratul sens al cuvântului de cutremurător, încât poate fi privit ca începutul istoriei contemporane recente. A anulat dintr-o dată Revoluția din octombrie 1917, dar a și lăsat în urmă un morman de ruine în multe domenii – politic, economic, social, spiritual, moral. Globalizarea s-a desăvârșit, pe de o parte în tensiunea între o nouă dezordine mondială și „pax americana", pe de altă parte între renașterea unor naționalisme neoimperiale și persistența vechilor rasisme.

134. Naționalisme neoimperiale și epurări etnice

Războaiele ce au avut loc în și între statele succesoare postimperiale, de la decolonizarea de după 1945 și dispariția Uniunii Sovietice din 1989/1991 demonstrează ambivalența statului național de tip european. Pentru analiza numeroaselor conflicte într-o „unică lume" globalizată nu ajută nici condamnările moralizatoare ale naționalismului considerat a fi „anacronic" de către „progresiști" luminați, nici glorificarea idealizantă de către națiuni care și-au redobândit abia recent statutul de state suverane. Iluminismul a pregătit, începând cu 1789, naționalismele

moderne împotriva marilor imperii dinastice. Războaiele succesoare postimperiale ca cele din ex-Iugoslavia sau Africa risipesc toate avantajele obținute prin independență.

Situația mondială complicată, caracterizată pe de o parte prin globalizare, iar pe de o altă parte prin haosul creat de particularități naționale și regionale, necesită o analiză istorică-structurală a acestor evenimente încâlcite și contradictorii. O cale ar fi comparația pe mai multe planuri a celor două structuri istorice aparent contradictorii – imperiu și națiune. Este vorba de o fuziune generatoare de conflicte în statele succesoare naționale postimperiale cu revendicări neoimperiale pentru justificarea redesenării granițelor.

Ca punct de vedere general se poate porni de la afirmația lui Alexis de Tocqueville: popoarele care au fost private de libertate o lungă perioadă de timp vor întâmpina dificultăți majore în a-și folosi libertatea dobândită neașteptat, într-un mod cât de cât înțelept. Acest fapt a fost dovedit de prea multe ori, începând cu Revoluția franceză: școala înaltă pentru învățarea folosirii înțelepte a libertății este politica practică aplicată zi de zi în statul propriu (suveran sau autonom) cu instituții publice reprezentative. Cazul tipic ideal este reprezentat de procesul de formare a statelor naționale în Europa catolică, începând cu Evul Mediu. Pentru acest deziderat, au curs însă râuri de sânge și lacrimi. Într-un conflict neîncetat, statele succesoare postimperiale structurate în mod diferit au luptat continuu pentru putere, hegemonie și dominație imperială, atât în sistemul european, cât și în diferite regiuni ale continentului (Peninsula Iberică, insulele britanice, Marea Baltică – „Dominium Maris Baltici” – Europa centrală, Europa de est).

Zonele de formare a statelor naționale se conturează de-a lungul unui mileniu, de la vest la est: mai întâi pe teritoriul fostului Imperiu roman de apus; la vest de Rin s-au format mai mult simbolic state succesoare germanice postromane slab structurate, ca bază a unor monarhii protonaționale. Trecem în revistă în continuare, respectând ordinea cronologică, statele în granițele aproximativ actuale: Portugalia (1248 – cucerirea regiunii Algarve), Spania (1659 – Pacea Piri-neilor), Franța (1697-Pacea de la Nijmegen), Anglia (1603-1707 – uniune personală și reală cu Scoția). La acestea se adaugă monarhiile scandinave Danemarca, Suedia și Norvegia, care au fost creștinate până în jurul anului 1000 (de cele mai multe ori cu autonomie acordată de Danemarca sau Suedia 1814-1905) și statele confederate de tip nou: Elveția (începând cu 1297 – unificarea celor trei cantoane inițiale) și

Olanda (1581- declararea independenței celor șapte provincii nordice față de Spania). Statele protonaționale mai vechi sau mai noi au dobândit, printr-o organizare juridică și constituțională, o forță interioară suficient de mare pentru a supraviețui furtunilor declanșate de Revoluția franceză și războaiele napoleoniene (1789-1815)

La est și la sud de aceste zone de state naționale stabilizate se aflau zone cu o problematică națională accentuată. De la vest la est, substanța lor statală juridică și constituțională devenea din ce în ce mai inconsistentă, iar ele și-au dobândit statutul de state naționale cu atât mai târziu cu cât se aflau situate mai la est. Cele două mari popoare ale italienilor și germanilor erau stabilite cel mai la vest în această zonă, problematica lor națională acutizându-se după 1789. Amândouă se aflau în vidul de putere rămas în urma Imperiului roman. Italia a fost fragmentată statal, odată cu invazia longobarzilor din 586 și va rămâne astfel până la victoria mișcării Risorgimento (1859-1870). La nord de Alpi, germanii trăiau din strălucirea iluzorie a imperiului lor romano-german de la 962, care avea o continuitate extrem de fragilă cu Roma antică autentică. De la disputa asupra tronului imperial între casele Welfilor și Staufenilor din 1198 acesta s-a fărâmițat, devenind al doilea vid de putere din Europa, până la întemeierea Imperiului german (Reichul) în 1871. Problema comună a italienilor și germanilor nu a fost aceea că nu ar fi avut un stat, ci că aveau prea multe.

Mai la est urmează popoare de rit latin care și-au pierdut statul suveran încă din Evul Mediu – croații în 1102 în favoarea Ungariei; ungurii în 1526 în favoarea Imperiului otoman și a Habsburgilor; lituanienii în 1596 prin unificare în favoarea Poloniei; Boemia cu poporul majoritar al cehilor în 1621/1623 în favoarea Habsburgilor; Polonia prin împărțirea din 1772-1795 în favoarea celor trei puteri, Rusia, Prusia și Austria, împărțire care va fi modificată și confirmată la Congresul de la Viena în 1815 și va dura până în 1918. Mai la sud și în nord-est se aflau popoare mai mici de rit latin care nu au avut niciodată un stat propriu, ci au fost cuprinse întotdeauna în uniuni imperiale mai mari – sloveni și slovaci; letoni și estoni. Un caz aparte îl reprezintă finlandezii. Sudul țării lor a fost cucerit și creștinat de suedezi (1249). În 1569, teritoriul a devenit ducat autonom, în care cu timpul majoritatea finlandeză s-a impus în fața minorității suedeze conducătoare. Trăsături paralele structurale între o statalitate proprie și subjugarea de către popoare învecinate mai mari sunt oferite în Occidentul de rit latin la vest de Rin, de către popoarele bascilor și irlandezilor.

La est de granița structurală de la 395/1054 între latinitate și ortodoxie se află popoare de rit ortodox care au întemeiat state protonaționale cu pretenții imperiale. Aceasta s-a întâmplat în perioadele de slăbiciune a Imperiului bizantin sau mai târziu, în vidul de putere generat de căderea Imperiului bizantin și creșterea Imperiului otoman. Mai devreme (Bulgaria, 1396) sau mai târziu (Serbia, 1459), și-au încetat existența prin anexiune, devenind pașalâcuri ale Imperiului otoman.

Popoare cu o identitate „națională" slabă sau difuză au rămas mase amorfe din punct de vedere politic și statal în marile imperii ale rușilor și/sau turcilor. Inițial, erau majoritar ortodoxe – ucrainenii, bielorușii, ulterior fiind forțați de Polonia să treacă la Biserica Unită, care recunoștea autoritatea papei de la Roma, dar păstra și elemente ale ritului ortodox (oficierea slujbei în slavonă veche, celibat numai pentru monahi și ierarhi). Unele popoare au devenit musulmane după cuceririle otomane din secolul al XlV-lea bosniacii, albanezii.

Popoarele fără state proprii, între germani și italieni în vest sau între ruși și turci în est, erau considerate de popoarele mari, în secolul al XlX-lea și până târziu în secolul XX, ca fiind popoare „fără istorie". O perspectivă istorică universală depășește îngustimea unor prejudecăți interesate de putere prin chiar realismul istoric: în general procesul formării statelor naționale s-a desfășurat de la vest către est, astfel încât popoarele „fără istorie", indiferent de proveniența lor, de la vest către est, și-au dobândit suveranitatea statală cu atât mai târziu cu cât se aflau mai departe, spre est. Aceasta nu are nimic de a face cu așa zisa „lipsă a unei istorii" a popoarelor „fără stat", ci reiese de la sine din realitatea istorică.

Epoca istoriei globale recente

Mișcarea de la vest către est a formării statelor naționale ilustrează totodată mecanismul istoric mai general al dublei diminuări a efectelor structurale cu distanța față de centrul dezvoltării. Acest centru poate fi localizat începând cu Evul Mediu în nordul Franței, în jurul Parisului. De la Revoluția franceză, Parisul devine centrul naționalismului modern, Franța devenind din 1789 marele ideal pentru popoarele fără un stat propriu. Un loc central în dezvoltarea acestora îl va avea principiul inițial iacobin, mai apoi general francez: „la nation une et indivisible" – „o națiune unică și indivizibilă", puternic centralizată („unică" = unitară), fără autonomie politică regională sau culturală („indivizibilă").

Principiul democratic al „națiunii unice și indivizibile" a avut efecte auto-distructive, mai ales combinate cu principiul imperial. Este vorba

de entități mult mai eterogene din punct de vedere etnic, cultural și religios decât era societatea franceză în 1789, fără nici un fel de tradiții constituționale sau juridice ale unui stat responsabil de sine în exercițiul suveranității sau autonomiei. Oriunde a fost posibil, noul naționalism, fie la est de Rin, iar după decolonizare în întreaga lume, a recurs, pentru a-și justifica pretențiile teritoriale pentru noile state „naționale”, la propriile formațiuni imperiale, chiar dacă era vorba de fantasme naționale. Astfel, Republica Slovacă se referă în preambulul constituției sale la marele cnezat al Moraviei (830-907), formațiune statală a slavilor de vest din Boemia, Moravia, Slovacia și Polonia de sud, care nu a avut nici cea mai mică urmă de identitate protonațională, implicit nici slovacă.

Deoarece toate structurile de putere centralizată se bazează pe cucerire și subjugare, combinarea structurilor aparent disparate – națiune și imperiu – devine un amalgam fatal. Dinamica sa este egalitară începând cu Iluminismul, iar de la Revoluția franceză, democratică. Adesea, cele mai bune intenții sunt distruse prin conflicte artificiale, dirijate spre interior sau exterior: de obicei, noul naționalism nu se mulțumește cu teritoriul strict al propriului popor, ci revendică și teritorii care s-au aflat sub stăpânirea directă sau indirectă a imperiului său, fie ca provincii (anexate) sau state vasale autonome. Dacă în aceste teritorii, popoarele revendică la rândul lor dreptul la autodeterminare națională sau și mai rău, alte state „naționale” revendică aceleași teritorii, conform logicii neoimperiale că au fost cândva sub stăpânirea lor, vor izbucni în mod automat conflicte în aceste zone de intersectare a unor revendicări istorice între „națiuni” rivale. Un exemplu clasic a chiar trei concurente neoimperiale pentru unul și același teritoriu este Macedonia, cu o identitate națională difuză. Grecia, Bulgaria și Serbia au revendicat și revendică teritoriul fiindcă le-a aparținut cândva, respectiv imperiului grec (Alexandru, Bizanț), bulgar și sârb. Macedonia a fost parte a imperiului sârb exact nouă ani (1346-1355).

Conflictele decurg analog și spre interior. Imperiile dinastice sunt de regulă eterogene din punct de vedere etnic. Mai ales spre periferie există o combinație de dominare directă și indirectă cu provincii anexate sau state vasale. Dacă un stat național modern revendică granițele imperiului „său” premergător, inclusiv domeniile care erau sub dominare indirectă și în care propria națiune este în cel mai bun caz doar o minoritate conducătoare, atunci statul național devine în mod automat eterogen. Dacă recurge și la principiul francez al „națiunii unice și indivizibile”, la o centralizare severă și la cerința unei națiuni omogene,

conflictul spre interior este programat negreșit: „unica și indivizibila națiune” va cere alinierea tuturor minorităților la națiunea titulară dominantă. Presiunea de asimilare venită de sus provoacă întotdeauna rezistență de jos, forța represivă generează o ripostă emancipativă. Ambele escaladează într-o spirală a violenței care poate merge până la epurări etnice, masacre și genocid.

Prima care a trecut prin acest mecanism a fost Ungaria, care și-a dobândit de facto suveranitatea prin acordul din 1867, care statua dualismul monarhiei aus-tro-ungare. Maghiarii stăpânitori erau din punct de vedere cantitativ într-o relație ideală de 50: 50 cu supușii lor. Au vrut însă cu orice preț să facă din Ungaria mare un stat național omogen și aceasta printr-o maghiarizare forțată sistematică. Urmările au fost catastrofale: cele mai multe minorități s-au apărat printr-un naționalism propriu care în parte a fost sprijinit de tinerele state naționale din vecinătate: românii din Transilvania, sârbii și croații. Înverșunarea a dus la atentatul de la Sarajevo, la primul război mondial, dispariția Ungariei mari, Republica sovietelor, statul autoritar condus de Horthy, statul vasal al celui de-Al Treilea Reich, iar după 1945 la „democrația populară” a imperiului sovietic (până în 1990).

Al doilea exemplu este oferit de Imperiul otoman, după criza orientală traumatică din 1875-1878. Criza a fost însoțită de masacre reciproce, din care Europa creștină nu le-a văzut decât pe acelea comise asupra creștinilor din Balcani, dar nu și pe acelea la fel de groaznice comise de popoarele creștine din Balcani asupra musulmanilor. Ulterior, elita politică a Imperiului otoman a hotărât să salveze imperiul printr-un naționalism turcesc „â la francaise”, deci să aplice o turcizare riguroasă. Cel mai tare s-au opus armenii creștini, cărora turcii le-au răspuns cu masacre începând cu 1895, ce au luat în timp proporțiile unui adevărat genocid. De decenii, masacrele sunt continuate împotriva kurzilor care, în parte, executaseră pe vremuri masacrele asupra armenilor, la comanda turcilor.

În răscoala macedoneană, 1903-1908, grupări paramilitare (comitagii) ale Greciei, Bulgariei și Serbiei s-au dedat la masacre. Erau vizate părți ale populației considerate dușmănoase. În al doilea război balcanic 1912/1913, la masacrarea civililor au participat și armatele țărilor implicate, sârbii omorând și musulmani în Kosovo. Termenul nou de „purificare etnică” apare în 1913. În primul război mondial, termenul este preluat de germani, pentru justificarea propriilor planuri de anexări și germanizare, mai ales în est. Planurile au fost continuate mai târziu de

cel de-Al Treilea Reich, în al doilea război mondial, în proporție mare și cu mijloace diferite, prin deportări și crime în masă asupra „suboamenilor” de origine slavă și evreiască. Le-au urmat imediat, în 1945, epurările etnice din răzbunare

(n-au fost niciodată denumite astfel), care au vizat 12 milioane de germani din teritoriile din est, în timp ce, la rândul ei, Uniunea Sovietică epura etnic populația din Polonia de est, pe care o anexase. Aceeași soartă au avut-o și japonezii din Kurile și Sahalinul de sud.

Același mecanism ucigător a acționat și în statele naționale postcoloniale. Populația titulară dominantă recurgea la o asimilare de sus în cadrul așa numitei „nation building”, adeseori reactivând conflicte mai vechi, precoloniale, ducând la îndeplinire încercări de cucerire anterioare care fuseseră oprite într-un fel sau altul de intervenția europenilor (Nigeria). Multe din conflictele din Lumea a Treia pot fi explicate numai dacă se cercetează istoria precolonială și schimbările pe care le-a adus cu sine „Pax Colonialica” și mai ales raportul dintre popoarele care au practicat vânătoarea de sclavi și victimile lor.

Creștinarea care conferea putere a avantajat popoare care înainte erau disprețuite și trăiau în sclavie. Ierarhiile tradiționale de prestigiu și dominație au fost răsturnate, așa cum s-a întâmplat între popoarele vânători de sclavi musulmane din nordul Nigeriei (Fulbe și Hassa) și popoarele din sudul Nigeriei (Ibo în est și Joruba în vest). Majoritatea conflictelor interne și multe războaie internaționale între statele succesoare postcoloniale în Asia și Africa pot fi înțelese astfel mai bine, ca de exemplu confruntarea recentă între fostul imperiu etiopian și Eritreea, deși în ambele state au fost la putere guverne marxiste de stânga. Pretenția democratică (de obicei republicană) a statelor succesoare este în cele mai multe cazuri doar una de fațadă. În spatele lor acționează pretenții de putere neoimpe-rialistă tradițională, atât pe plan intern, cât și extern, combinate cu patosul democrat al „unicei și indivizibilei națiuni”.

Statele naționale tinere aveau ca punct de plecare granițele unui fost mare imperiu, mult mai mare decât teritoriul locuit de propria națiune. Aceste pretenții de trasare a granițelor intrau invariabil în conflict cu pretențiile unor state naționale rivale. Ca exemplu, pretențiile grecilor, bulgarilor și sârbilor asupra Macedoniei sau ale sârbilor și croaților asupra Bosniei-Herțegovina. Pe plan intern au aplicat pentru statele lor naționale eterogene ideea statală a revoluției franceze („la nation une et indivisible”): un centralism sever, fără nici un fel de

autonomie politică sau măcar culturală pentru minorități, care a atras după sine asimilarea forțată de sus, urmată invariabil de o rezistență venită dejos. Mai departe se poate afirma că toate statele naționale tinere din Europa, cu excepția Italiei și a Greciei, s-au folosit de antisemitismul dirijat, pentru propria definire ideologică și pentru integrarea politică internă. Combinația între ideea imperială și națiunea asimilant-centralistă îlafrangaise a nivelat terenul pentru scenarii catastrofale: conflicte în și între state succesoare postimperiale, respectiv postcomuniste; războaie civile, epurări etnice prin alungarea și/sau strămutarea unor populații pentru edificarea statelor naționale „omogene", așa cum se întâmplă începând cu anul 1991 în războiul din Iugoslavia.

Forme moderne de rasism

135. Forme moderne de rasism

Iniațial „rasismul" era o noțiune polemică de luptă a grupărilor antirasiste. Începând cu anii '20 ai secolului al XX a dobândit caracterul unei categorii obiective, fiind accentuat după 1945 de discreditarea atitudinilor rasiste declarate. Rasiștii din mai toate țările au renegat „rasismul" ca un termen deformat și l-au transformat într-un termen pozitiv pentru uzul propriu, denumindu-1 cu pretenții științifice „idee de rasă", „teoria raselor" sau „știința despre rase".

Rasismul european modern a avut o bază profundă și largă încă din secolul al XVIII-lea, ca un contrapunct la Iluminism. Ca ideologie de justificare de facto a dominației colective a lumii de către europeni și a comerțului transatlantic cu sclavi în Lumea Nouă, a concentrat toate elementele ideilor prerasiale, le-a sistematizat și le-a instituționalizat într-o construcție teoretică impresionantă care a generat prelegeri, cărți și legi. Urmarea a fost aplicarea termenului de „rasă" asupra oamenilor. Începând cu industrializarea și crizele de transformări sociale pe care aceasta le-a generat, antisemitismul argumentat rasial și-a găsit o bază largă în mase, sprijinit fiind și de vechiul antiiudaism argumentat religios. Cei mai vulnerabili la acesta au fost învinșii (obiectivi sau subiectivi) revoluției industriale. Și naționalismul de tip nou s-a folosit de antisemitism pentru delimitare internă, fiind legat indisolubil de istoria modernă a evreilor.

„negroes" ar fi inferiori, situați undeva între oameni și maimuțele superioare. 1785 Christoph Meiners: „Bazele istoriei omenirii": prima istorie universală, tratată din punct de vedere rasial. 1788 Capitolul „Negroes" este publicat în „Columbia Magazine" din New

York: influență mare în Statele Unite întemeiate de curând. 1790/1791 Emanciparea evreilor în Franța – pentru sefarzi (1790) și așkenazi

(1791): asimilarea.

Statelor sudice (până în 1965): începuturile mișcării pentru drepturi civile ale afro-americanilor. 1899 Houston Stewart Chamberlain: „Bazele secolului al XlX-lea”.

A apartheidului întemeiat pe considerente rasiale. 1933 Al Treilea Reich (până în 1945): rasism proclamat fără echivoc și dus până la capăt. 1945 începutul decolonizării: descătușarea sentimentelor prerasiste indigene și transformarea lor în rasisme dominante; războaie succesoare postcoloniale. 1948 Convenția ONU împotriva genocidului. Victoria naționaliștilor conduși de

Malan în Africa de Sud: sistematizarea, instituționalizarea și intensificarea formală a apartheidului (până în 1989/1994).

La început au existat denumiri noi pentru desemnarea grupurilor de populație noi pe care le întâlneau europenii în descoperirile și expansiunea lor peste mări. Conviețuirea cu aceste grupuri noi a generat alte relații și noțiuni și a dus la redenumirea lor, mai întâi în spaniolă apoi în engleză. „Negro” (1516) a apărut la începutul comerțului transatlantic cu sclavi, cu „negrii” din Africa (de la 1505); „mulatrul” (1604) (din „mulus” = catâr) denumea „bastarzii sau corciturile” ai căror tați erau albi, iar mamele, sclave negre; „casta” (1615) denumea diferitele combinații și nuanțări ale amestecului în funcție de părțile de sânge „alb”, „negru” sau „roșu”, fiecare cu nume proprii și poziții diferite într-o ordine socială rasială; „metisul” denumea „corciturile” între tați albi și mame indiene; termenul de „albi” apare în coloniile engleze (aprox. 1680), în America de Nord. Tot acolo s-a făcut pentru prima dată egalizarea între termenii „negro” și „sclav”, chiar într-o sentință judecătorească din Georgia (1770), o colonie care practica sclavia în sudul SUA de mai târziu.

Noțiunea cheie de „rasă” a fost introdusă în documentele scrise de medicul și exploratorul francez Francois Bernier. El a fost timp de mai mulți ani medicul personal al Marelui moghul din India. Raportul experiențelor sale 1-a inspirat pe Karl Marx în proiectul său de teorie a „modului de producție asiatic”, care însă nu a fost finalizat. Cartea sa „Nouvelle Division de la Terre par Ies differentes especes ou races d'homme qui l'habitent” a încercat o subîmpărțire cât de cât științifică a oamenilor în specii („especes” sau „races”). În cartea sa nu apar încă

evaluări și calificative morale sau de discreditare, caracteristice rasismului de mai târziu. Medicul și naturalistul suedez Cari von Linne a integrat omul în „Systema Naturae” (1735) în marele lanț al devenirii care provenea inițial din India și care mai era reprezentat în Antichitatea greacă prin Aristotel. Linne a fost primul care a ținut cont de „culoarea pielii” a „raselor” (albă, roșie, galbenă, neagră) și le-a conferit albilor valori pozitive, iar negrilor, negative.

Iluminismul s-a opus în parte rasismului incipient, astfel fiind consemnată afirmația lui David Hume în ediția a doua a lucrării „Essays. Moral, Political and Literary” (1754): „negrii sunt de la natură” inferiori, („inferion>), necivilizați, cel puțin în Jamaica (pe atunci centrul comerțului cu sclavi) și nu au un spirit superior

(„ingenuity”). J. Gottfried Herder, pe de altă parte, a respins consecvent noțiunea de „rasă”, considerând-o ca inumană. Francezul G. L. L. Buffon a susținut în principiu unitatea omenirii, chiar dacă a luat în considerație o anume diversitate („varietes”), împotriva tezei poligenezei omenirii cu extensiile sale rasiale, care era pe atunci la modă. Ulterior, considerațiile sale au fost punctul de plecare al atitudinii antirasiste minoritare împotriva rasismului modern, care va deveni în curând dominant. Immanuel Kant a împărțit omenirea în lucrarea sa „Despre diferitele rase ale oamenilor” (1775) în „rase” albe, negre, mongole, calmuce sau hindu, dar fără să stabilească o ierarhie a valorilor. În același an 1775, antropologul Johann Friedrich Blumenbach, din Gottingen, cunoscut precursor al luptei împotriva sclaviei, a introdus termeni noi ca „rasă caucaziană” sau „rasă evreiască”, care cu siguranță au suferit împotriva voinței sale o modificare cu adânci conotații rasiale. De asemenea a încercat să stabilească și o ierarhie din punct de vedere estetic: „caucazienii” erau „frumoși”, iar „negrii” erau „urâți”.

Ca și Hume, Voltaire și Rousseau îi considerau pe „negri” ca fiind „inferiori”. Voltaire se referea de cele mai multe ori disprețuitor și dușmănos la evrei ca reprezentanți închistați ai Evului Mediu întunecat. Iluminismul a prevăzut ceea ce emnaciparea evreilor a devenit practică, începând cu Revoluția franceză și anume emanciparea individuală și egalitatea în drepturi pe plan social a evreilor în schimbul renunțării colective de a fi considerați un popor în sine și o comunitate religioasă – prin asimilare și contopire cu popoarele gazdă, așa cum s-a spus mai târziu.

Cu un an înainte de Blumenbach și Kant rasismul se impusese deja pe plan teoretic, privit din Europa la periferia extremă vestică, însă în centrul producției de zahăr și al sclaviei britanice – anume în Jamaica. Într-o istorie în trei volume a țării sale semnată de Edward Long, în volumul doi a apărut capitolul „negroes", care a concentrat și sistematizat prejudecăți mai vechi împotriva negrilor având pretenții „științifice". Baza o reprezintă egalitatea mai veche între sclavi și „negri", pe care Long o explică pe larg într-o schemă a celor trei rase – europeni și cei înrudiți pe de o parte și urangutani și toate maimuțele fără coadă pe de altă parte. Mai mult, este propagată și teoria fantasmagorică, conform căreia „mulatrii" nu s-ar putea reproduce, precum nu pot nici catârii, teorie care poate fi regăsită și în „Mein Kampf" a lui Hitler. Concepțiile lui Edward Long au căpătat o influență foarte mare prin publicarea lor în pe atunci respectata „Columbia Magazine" din New York în 1788 și au stat la temelia rasismului în SUA înainte și după emanciparea sclavilor.

Între timp, filosoful și istoricul Christoph Meiners din Gottingen a întemeiat prin prima isorie universală tratată din punct de vedere rasial, „Bazele istoriei omenirii" (1785), rasismul european. Asemeni lui Long, a propagat teoria poligenezei și a precizat consecințele rasiale: „Inițial au fost mai multe rase umane" cu „caracteristici genetice de nești" și le-a ierarhizat după valoarea fiecăreia; europenii (cu excepția slavilor) sunt superiori tuturor celorlalți.

După Meiners s-a deschis un spectru larg de teorii rasiale total diferite în ceea ce privește definirea și numărul „raselor" pe care acestea le decretau. S-au remarcat în mod deosebit Gobineau (1854) și H. St. Chamberlain prin cărțile lor, care au avut o influență deosebită mai ales în Germania. O importanță centrală 1-a avut și darwinismul social derivat din Charles Darwin (1859) prin consecințele sale rasiale. Ultimul și din punct de vedere al forței istorice cel mai însemnat teoretician al raselor a fost Hitler, care în „Mein Kampf" a sistematizat în principiu toate teoriile rasiste mai vechi. A pornit de la criza generală germană în urma înfrângerii din primul război mondial, amplificând-o, și și-a dictat propriile îndrumări de acțiune politică. Pe atunci nu-și putea încă închipui că după numai un deceniu le va pune treptat în practică, mergând până la genocidul împotriva evreilor simbolizat de Auschwitz – „soluția finală a problemei evreiești", cum suna numele întreg de cod al acțiunii. Prin aceasta, mai mult decât oricine altcineva, a contribuit în mod dialectic, împotriva propriilor intenții, prin practica sa de ucideri în

masă, la discreditarea pe plan mondial a rasismului, cel puțin din punct de vedere oficial.

Încă dinainte, practicarea rasismului în afara Germaniei se realiza pe diferite planuri: după emanciparea sclavilor în SUA, mai întâi în statele din nord până în 1927 (New York), în urma războiului civil 1861-1865 și în sud și a perioadei „reconstrucției" (1865-1877), a urmat implacabil o prioadă de rasism antinegroid care irupea tot timpul în „race riots", pentru prima dată în New Orleans (1866). Ca reacție politică s-au impus în statele din sud pe rând, pas cu pas, excluderea politică și discriminarea socială a populației afro americane, teoretic liberă. Acesta discriminare era legiferată constituțional (1890-1910) în așa numitul „New South" timp în care în nord era continuată pe tăcute fără mare vâlvă. Segregarea a devenit model pentru buri pe drumul lor către apartheid după întemeierea Uniunii Sud-Africane (1910) și pentru rasismul nazist din cel de-Al Treilea Reich, mai ales după preconizata victorie finală în coloniile viitoare din Africa.

Prin aceasta am denumit cele trei centre ale rasismului practicat și proclamat în mod deschis – SUA, mai ales statele din sud, în ciuda patetismului democratic și egalitar, Africa de Sud și cel de-Al Treilea Reich (1933 – 45), la acestea adău-gându-se majoritatea coloniilor europene. Rasismul ascuns sau latent a existat în mai toate părțile lumii, Japonia, China, India, țările arabe, Africa neagră, conform tradițiilor și structurilor prerasismului indigen.

În Germania problema se prezenta diferit. Din cauza lipsei contactului direct cu africani prin colonii proprii – puținele care au fost au dispărut după primul război mondial și după tratatul de la Versailles, fenomenul rasist s-a transformat în antisemitism. Până în 1933 antisemitismul a fost în Germania un fenomen marginal ca teorie și ca agitație politică, deși era practicat în culise, fie numai verbal, dar ajungând până la cel mai înalt nivel (Wilhelm al Il-lea și prințul moștenitor Wilhelm). O dată cu „preluarea puterii", Germania hitleristă a depășit într-un ritm amețitor, în mod fulgerător, tot ceea ce însemnase până atunci antisemitism în lume – până la „soluția finală a problemei evreiești", holocaust, simbolizat prin Auschwitz.

Din cauza genocidului german asupra evreilor, noțiunilor de „crimă împotriva umanității" și „genocid" li s-a dat un sens nou codificat în convenția ONU împotriva genocidului din 1948, pentru a preîntâmpina pe viitor astfel de fapte, în măsura în care așa ceva este posibil. În același timp s-a pus capăt, în urma dezbaterilor sterile din cadrul „disputei

istoricilor germani” (1986), tezei „incomparabilității” și „unicității” holocaustului: holocaustul, ca o manifestarea extremă a genocidului, poate fi comparat, deoarece orice extremă este explicit sau implicit sfârșitul sau punctul culminant al unei comparații. Dacă crimele împotriva umanității n-ar fi fost considerate ca repetabile în viitor în anul 1948 (de către autorul evreu al convenței ONU împotriva genocidului), n-ar fi fost necesară sancționarea lor în dreptul internațional.

Prin Auschwitz, rasismul alb a reușit să se întreacă pe sine și practic s-a lichidat de la sine din punct de vedere moral. Cu toate acestea, războaiele succesoare postcoloniale – începând din 1946 prin masacrarea reciprocă a populațiilor de religie hindu și musulmană în momentul declarării suveranității, mai apoi și războaiele succesoare postcomuniste începând din 1988 (Armenia -Azerbaidjan), dezvăluie o realitate total diferită. Cel mai târziu după decolonizarea Africii, de la anul de referință 1960 și de la adoptarea legislației privind drepturile cetățenești în SUA în 1965 – care a însemnat practic dispariția rasismului alb – au reizbucnit o serie întreagă de manifestări rasiste indigene, pe care dominația colonială europeană reușise să le acopere sau să le stingă doar în mod aparent.

Vârful vizibil din toată lumea al rasismului european a fost înlocuit de o sumedenie de rasisme indigene necontrolabile în tot restul lumii, însoțite de represiuni și masacre care au luat forma unor adevărate genocide, cum ar fi acela declanșat de turci împotriva kurzilor care sunt chiar de aceeași religie (Islam de orientare sunită), de sârbi în fosta Iugoslavie, de ruși împotriva cecenilor în combinație cu manifestări de ură rasistă autentică în sentimentele populare ruse împotriva „negrilor” sau ale „bestiilor” (= popoarele caucaziene, în mod special cecenii). Mai ales în estul Germaniei reunificate din 1990, grupuri de bărbați tineri dezorientați din punct de vedere politic și marginalizați din punct de vedere social au început practicarea unui rasism violent, mergând până la crimă împotriva străinilor și a celor aflați în căutare de azil politic. Noutatea constă în faptul că se consideră pe față ca „rasiști” albi și mai sunt și mândri de aceasta. Materialele de propagandă instigatoare care în ultimul timp sunt distribuite pe Internet provin din cercuri neonaziste din Occident, din vechea Republică Federală cât și din SUA.

136. Globalizarea și noua ordine mondială

Prin intrarea umanității în era atomică la sfârșitul celui de-al doilea război mondial (1945), ritmul Revoluției industriale a cunoscut o nouă accelerare – în țările deja industrializate ale Vestului capitalist și în

Estul comunist, ca și în țările subdezvoltate sau în curs de dezvolte, care vor face la rândul lor presiuni pentru a se „dezvolta” prin industrializare. În același timp, industrializarea trece ca o forță uriașă pe suprafața pământului, nivelând în spiritul culturii de masă mondiale (stilul pop, jeans, disco, CocaCola, TV.) numeroase diferențe regionale și locale, care apăruseră și se menținuseră de-a lungul unei istorii milenare. In țările industrializate dispar treptat ultimele resturi ale culturii țărănești, același fenomen devenind tot mai frecvent; i în țările în curs de dezvoltare; aici, „progreselor” „modernizării” le cad pradă ultimele relicve ale populațiilor preagrare (vânători, culegători), așa cam se întâmplă de exemplu în bazinul amazonian.

„Progresul”, plasat de două sute de ani în poziția celei mai înalte instanțe a realizărilor umane, a devenit în sine discutabil, el provocând prin chiar pașii săi înainte întrebări generatoare de scepticism. De aproape 2000 de ani, Prometeu este figura simbolică a eliberării omului de forțele naturii și de cele divine, perioadă în care el le-a adus oamenilor arta producției agricole, și în nu în ultimul rând descoperirea (bogată în consecințe istorice) a focului. În mitologia greacă, Prometeu („înainte gânditorul”) avea însă un frate, pe Epimeteu („în urmă-gânditorul”): el a venit la Prometeu cuPandora, o ființă umană creată artificial, deci primul robot (imaginat). Pandora ținea în mâinile ei de mașină o cutie, din care au ieșit necazurile umanității. Pe ultima venită, speranța, Pandora a păstrat-o în cutia ei, închizând repede capacul acesteia.

Tot astfel și noi realizăm în ultimul timp din ce în ce mai dramatic efectele secundare ale Revoluției industriale victorioase: creșterea sufocantă a multor indicatori cheie producție, productivitate, cunoaștere, mărirea vitezei de deplasare – este însoțită de creșterea altori factori: populație, potențial conflictual, conflicte, potențial distructiv prin arme sau prin efecte secundare involuntare ale industrializării. În timp ce omul cu setea sa de cunoaștere faustiană pătrunde tot mai adânc în secretele macrocosmosului (universul) și în cele ale microcosmosului (atomul, gena, celula), se înregistrează opermanentă creștere a prăpastiei dintre cei care doresc puterea tehnică și cei care doresc supraviețuirea omenirii: numărul invențiilor realizabile din punct de vedere tehnic, care, în interesul omenirii, nu ar trebui să devină niciodată realități, crește exponențial. Darurile Pandorei își manifestă efectele în cea mai nouă fază a Revoluției industriale.

„Limitele umanului” (Goethe), ca și cele ale puterii au devenit evidente: după sfârșitul celui de-al doilea război mondial umanitatea a

trăit în umbra presantă a unui al treilea război mondial între cele două Superputeri mondiale (SUA -Uniunea Sovietică), cu mijloace de luptă atomice. Sub presiunea amenințării nucleare, cele două Superputeri au încercat să evite confruntările războinice directe. Însă chiar și fără un al treilea război mondial, umanitatea este presată de alte două complexe generatoare de pericole – tensiunile Nord-Sud și distrugerea ' mediului înconjurător.

Ca o desăvârșire a evoluțiilor istorice, cele două Puteri Mondiale au atins ><> un nou echilibru de forțe global. Prin structurile lor ele au fost, respectiv sunt variante de mari dimensiuni ale tipurilor istorice de Mari Puteri – Uniunea i, Sovietică, ca putere continentală (Asiria, Sparta), SUA, ca putere maritimă i (Cartagina, Atena, Veneția); Uniunea Sovietică a fost din punct de vedere teritorial ' moștenitoarea parțială a celui mai mare imperiu continental al istoriei, Imperiul mongol și a prestigiosului Bizanț; în timp ce SUA este moștenitoarea și ' continuatoarea celui mai mare imperiu maritim din istorie, cel britanic.

' Ca toate structurile imperiale de putere, Puterile Mondiale au reprezentat și structuri de ordine rivale: „Pax Americana” contra „Pax Sovietica”.

Neajunsurile structurale interne și supradilatarea forțelor în cadrul tendinței expansioniste au împins ambele Puteri Mondiale către criză internă, cu ' remarcabile paralele temporale și structurale plasate în contextul diferențelor v, dintre sisteme: Rusia și-a început expansiunea pe uscat către est, de cealaltă li parte a Uralilor, prin cucerirea Siberiei, începută în 1582. SUA merg înapoi în '; timp până la prima colonie din Virginia, Jamestown, în 1607, ca parte a expansiunii europene către vest, dincolo de ocean, preludiu al cuceririi i i continentului nordic. Procesul a fost caracterizat printr-o graniță fluctuantă,, marcată de prezența unei populații sălbatice, care se asemăna foarte mult ca stil

;' de viață și ca mentalitate cu populațiile siberiene.

[i însă sistemele de conducere politică s-au diferențiat în mod fundamental – '„ autocrație centralistă în Rusia, democrație descentralizată în SUA de mai târziu, ', statut asemănător celui al sclavilor pentru cea mai mare parte a locuitorilor Rusiei * de până la 1861, în SUA sclavie pentru minoritatea neagră, abolită în cele din | ¦ urmă în sud începând din 1863/1865. SUA, ca cea mai mare putere a istoriei |' născută din imigranți, va deveni cea mai mare forță industrială, în timp ce Rusia ii)(va rămâne covârșitor înapoiat-agrară, în

ciuda insulelor punctuale de masivă > industrializare, forțate de o manieră febrilă de comunism, prin teroare și impunere. F | Ambele vor cunoaște o creștere de putere după 1945, rămânând singurele Puteri i Mondiale și angajându-se în Războiul rece, conceput ca „o competiție a sistemelor".

136. Globalizarea și noua ordine mondială

Prin intrarea umanității în era atomică la sfârșitul celui de-al doilea război mondial (1945), ritmul Revoluției industriale a cunoscut o nouă accelerare – în țările deja industrializate ale Vestului capitalist și în Estul comunist, ca și în țările subdezvoltate sau în curs de dezvoltare, care vor face la rândul lor presiuni pentru a se „dezvolta" prin industrializare. În același timp, industrializarea trece ca o forță uriașă pe suprafața pământului, nivelând în spiritul culturii de masă mondiale (stilul pop, jeans, disco, Coca Cola, TV.) numeroase diferențe regionale și locale, care apăruseră și se menținuseră de-a lungul unei istorii milenare. În țările industrializate dispar treptat ultimele resturi ale culturii țărănești, același fenomen devenind tot mai frecvent și în țările în curs de dezvoltare; aici, „progreselor" „modernizării" le cad pradă ultimele relicve ale populațiilor preagrare (vânători, culegători), așa cum se întâmplă de exemplu în bazinul amazonian.

„Progresul", plasat de două sute de ani în poziția celei mai înalte instanțe a realizărilor umane, a devenit în sine discutabil, el provocând prin chiar pașii săi înainte întrebări generatoare de scepticism. De aproape 2000 de ani, Prometeu este figura simbolică a eliberării omului de forțele naturii și de cele divine, perioadă în care el le-a adus oamenilor arta producției agricole, și în nu în ultimul rând descoperirea (bogată în consecințe istorice) a focului. În mitologia greacă, Prometeu („înainte gânditorul") avea însă un frate, pe Epimeteu („în urmă-gânditorul"): el a venit la Prometeu cu Pandora, o ființă umană creată artificial, deci primul robot (imaginat). Pandora ținea în mâinile ei de mașină o cutie, din care au ieșit necazurile umanității. Pe ultima venită, speranța, Pandora a păstrat-o în cutia ei, închizând repede capacul acesteia.

Tot astfel și noi realizăm în ultimul timp din ce în ce mai dramatic efectele secundare ale Revoluției industriale victorioase: creșterea sufocantă a multor indicatori cheie – producție, productivitate, cunoaștere, mărirea vitezei de deplasare – este însoțită de creșterea altori factori: populație, potențial conflictual, conflicte, potențial distructiv prin arme sau prin efecte secundare involuntare ale industrializării. În timp ce omul cu setea sa de cunoaștere faustiană pătrunde tot mai adânc în

secretele macrocosmosului (universul) și în cele ale microcosmosului (atomul, gena, celula), se înregistrează o permanentă creștere a prăpastiei dintre cei care doresc puterea tehnică și cei care doresc supraviețuirea omenirii: numărul invențiilor realizabile din punct de vedere tehnic, care, în interesul omenirii, nu ar trebui să devină niciodată realități, crește exponențial. Darurile Pandorei își manifestă efectele în cea mai nouă fază a Revoluției industriale.

„Limitele umanului" (Goethe), ca și cele ale puterii au devenit evidente: după sfârșitul celui de-al doilea război mondial umanitatea a trăit în umbra presantă a unui al treilea război mondial între cele două Superputeri mondiale (SUA -Uniunea Sovietică), cu mijloace de luptă atomice. Sub presiunea amenințării nucleare, cele două Superputeri au încercat să evite confruntările războinice directe. Însă chiar și fără un al treilea război mondial, umanitatea este presată de alte două complexe generatoare de pericole – tensiunile Nord-Sud și distrugerea mediului înconjurător.

Ca o desăvârșire a evoluțiilor istorice, cele două Puteri Mondiale au atins un nou echilibru de forțe global. Prin structurile lor ele au fost, respectiv sunt variante de mari dimensiuni ale tipurilor istorice de Mari Puteri – Uniunea Sovietică, ca putere continentală (Asiria, Sparta), SUA, ca putere maritimă (Cartagina, Atena, Veneția); Uniunea Sovietică a fost din punct de vedere teritorial moștenitoarea parțială a celui mai mare imperiu continental al istoriei, Imperiul mongol și a prestigiosului Bizanț; în timp ce SUA este moștenitoarea și continuatoarea celui mai mare imperiu maritim din istorie, cel britanic.

Ca toate structurile imperiale de putere, Puterile Mondiale au reprezentat și structuri de ordine rivale: „Pax Americana" contra „Pax Sovietica". Neajunsurile structurale interne și supradilatarea forțelor în cadrul tendinței expansioniste au împins ambele Puteri Mondiale către criză internă, cu remarcabile paralele temporale și structurale plasate în contextul diferențelor dintre sisteme: Rusia și-a început expansiunea pe uscat către est, de cealaltă parte a Uralilor, prin cucerirea Siberiei, începută în 1582. SUA merg înapoi în timp până la prima colonie din Virginia, Jamestown, în 1607, ca parte a expansiunii europene către vest, dincolo de ocean, preludiu al cuceririi continentului nordic. Procesul a fost caracterizat printr-o graniță fluctuantă, marcată de prezența unei populații sălbatice, care se asemăna foarte mult ca stil de viață și ca mentalitate cu populațiile siberiene.

Însă sistemele de conducere politică s-au diferențiat în mod fundamental autocrație centralistă în Rusia, democrație descentralizată în SUA de mai târziu, statut asemănător celui al sclavilor pentru cea mai mare parte a locuitorilor Rusiei de până la 1861, în SUA sclavie pentru minoritatea neagră, abolită în cele din urmă în sud începând din 1863/1865. SUA, ca cea mai mare putere a istoriei născută din imigranți, va deveni cea mai mare forță industrială, în timp ce Rusia va rămâne covârșitor înapoiat-agrară, în ciuda insulelor punctuale de masivă industrializare, forțate de o manieră febrilă de comunism, prin teroare și impunere. Ambele vor cunoaște o creștere de putere după 1945, rămânând singurele Puteri Mondiale și angajându-se în Războiul rece, conceput ca „o competiție a sistemelor".

Dubla criză internă a SUA va izbucni în primul rând cu ocazia războiului din Vietnam (1965-1973) șicu seria „verilor fierbinți" dintre 1964-1968; criza latentă a comunismului va fi escaladată cu ocazia războiului sovietic din Afghanistan (1979-1988), ea dând naștere agoniei și prăbușirii din 1989-1991. Oricât de dură ar fi fost „Pax Sovietica" pentru cei intrați sub auspiciile ei, prăbușirea acesteia a dat naștere unui rău și mai mare – conflicte de succesiune naționale și sociale în statele succesoare postcomuniste, care prin efectele lor cumulate ar putea împinge către un al treilea război mondial: Nagorno-Karabach și Sarajevo, începând din 1992, sunt doar două exemple ce stau mărturie pentru haotizarea care pândește o întinsă parte a planetei.

După victoria misiunii Națiunilor Unite împotriva agresorului irakian în martie 1991, președintele George Bush a proclamat euforic o „nouă ordine mondială", condusă desigur de câștigătoarea Războiului rece, SUA. Însă acum SUA pare a fi din nou pe cale de a deveni victima propriilor momente de criză, afirmație susținută de explozia din Los Angeles din mai 1992: fundamentul de două ori dual al SUA și-a manifestat tensiunile în anul jubiliar al lui Columb – standard de viață ridicat, libertate și democrație pentru majoritatea albă, discriminare pentru populația neagră, tendințe către genocid și genocid cultural pentru „pieile roșii". SUA poate fi cu greu mulțumită de victoria asupra „imperiului răului", deoarece ea însăși este antrenată prin această victorie în mișcarea centrifugă. Bineînțeles, nu este bine să te bucuri de necazul altuia, pentru că, în cazul analizat aici, urmările căderii „Pax Americana" nu sunt cu nimic mai puțin catastrofale decât cele ale prăbușirii „Pax Sovietica". În urma producerii acestui eveniment, în Europa, care ar fi avut șansa să se afirme ca un refugiu al relativei

prosperităţi şi stabilităţi, se va evidenţia incapacitatea clasei politice din numeroase ţări de a face faţă noilor provocări. Din acest motiv a crescut nemulţumirea faţă de politicieni, care în mod evident nu se gândesc la rezolvarea problemelor materiale. Această situaţie împinge vechile şi noile democraţii europene către o profundă criză existenţială, atât în Vest, cât şi în Estul postcomunist.

Toată această perioadă înregistrează într-o parte semnificativă a Lumii a Treia probleme legate de nonguvernabilitate şi de haos. Această regiune se află sub presiunea unei explozii demografice nemiloase, a existenţei unei pături parazitare, şi chiar criminale şi sub presiunea asupra teritoriului a populaţiei mereu în creştere, cu urmările corespunzătoare pentru mediul înconjurător (eroziune, transformarea în deserturi şi stepe a unor terenuri fertile altă dată, distrugerea pădurilor tropicale etc). Războaiele civile, drogurile, Sida, valurile de refugiaţi, teroarea de stat sau privată („escadroanele morţii”, armatele-partid) sunt în multe ţări ale Lumii a Treia la ordinea zilei.

La rândul lor, nici cele mai mari state ale planetei nu sunt scutite de pericolul unei catastrofe: în India, sistemul castelor, care data de 2500 de ani, sistem al inegalităţii, instituţionalizat forţat şi sancţionat religios s-a prăbuşit, fenomenul producându-se în primul rând în oraşe, ca urmare a industrializării şi a democratizării politice. Egalizarea a eliberat anumite energii distructive, manifestate după 1990 în tulburările legate de caste. China, care în mod tradiţional se baza pe asimilarea centralistă, a fost slăbită de tensiunea dintre autoizolarea pe termen lung (începând din 1436) şi scurtele etape de deschidere parţială (1912-1949, după 1979). Tensiunile au explodat de o manieră spectaculoasă în plan intern după masacrul din Piaţa Tienanmen, pe 4 iunie 1989, ele manifestându-se mai mascat în plan extern, prin revolta marilor minorităţi de la periferia Chinei (Tibet, Turkestanul estic, Mongolia interioară), toate fiind scene de desfăşurare ale unor războaie pe teritoriul chinez, războaie asemănătoare celor din Vietnam sau Afghanistan. La rândul ei India va duce şi ea mult timp astfel de lupte (Kaşmir, Punjab, Assam). Consecinţele unei eventuale prăbuşiri a „Pax Sinica” sau a „Pax Indica” sunt uşor de întrevăzut: mai mult haos prin conflictele dintre statele succesoare. Tendinţa către noua ordine mondială ar fi în acest caz şi mai pronunţată.

În procesul industrializării au apărut treptat contradicţii interne: în timp ce industrializarea impune pe de-o parte epoca computerelor, regiuni şi ramuri întregi, care au constituit pionieratul industrializării

(textile, cărbune și fier), se dezindustrializează. În cadrul creat de șomajul structural de durată (Vest) și de oda închinată cotidianului socialist (Est) au apărut noi forme ale autodistrugerii umane, într-o măsură necunoscută înainte (droguri, alcool, pseudo-cultura pop, Sida). O parte a societății modeme își găsește o nouă împlinire în fan (atismul) fotbalistic, sau în atașarea față de noi secte.

Ca o a treia sursă de pericol la scară planetară se afirmă din ce în ce mai presant distrugerea mediului înconjurător, prin otrăvire industrială (poluarea aerului, a apei și a solului), accidente (Seveso, Bhopal, Cernobâl), sau prin distrugerea pădurilor (adesea datorită interesului pe termen scurt al țărilor industrializate), efectul acestei atitudini fiind transformarea în deserturi a unor regiuni – nord-estul Braziliei, Haiti la scară mică, Africa la scară mare; Himalaya, sud-estul Asiei, bazinul Amazonului: despăduririle, seceta prelungită pe mai mulți ani și catastrofele generate de suprapoluare creează contextul pericolelor care pândesc umanitatea în acest plan. Catastrofele ecologice și economice care se profilează deja de mult timp în țările în curs de dezvoltare nu se repercutează însă numai asupra acestora.

Distrugerea mediului înconjurător se manifesta deja de mult timp, în special prin despăduriri și prin eroziune masivă – după decăderea culturii Indusului (1500 î. Hr.) și prin despăduririle operate în Antichitate în spațiul Mării Mediterane

Epoca istoriei globale recente

(scopul principal fiind construirea flotelor) și în cel central-asiatic (în special de către popoarele nomade turco-mongole). Însă în epoca noastră distrugerea mediului înconjurător nu mai este un fenomen punctual, local sau regional. O dată cu globalizarea, agricultura intensivă și industria s-au răspândit practic pe toată suprafața pământului, ele amplificându-și chiar reciproc spațiul de acțiune. Prin intensitatea tehnică a industrializării și prin creșterea frapantă a populației și a economiei, problemele legate de mediul înconjurător au căpătat o calitate cu totul nouă – mondializarea.

Cel mai târziu o dată cu intrarea în era atomică, distrugerea mediului înconjurător a căpătat un aspect tendențial global – dinspre vest către est, dinspre est către vest (sindromul Cernobâl), dinspre nord către sud și dinspre sud către nord (sindromul Bhopal). Astfel, curba exponențială a creșterii generale, proiectată în Epoca modernă abrupt în sus, a atins punctul critic al unei instabilități explozive: chiar și fără un al treilea război mondial, umanitatea, numărând astăzi peste

6000000000 de indivizi, s-ar putea prăbuși sub propriile probleme. Ultimele catastrofe tehnice (Bhopal, „Challenger”, Cernobâl) au conturat deja la scară mică mecanismele prin intermediul cărora societatea noastră mondială, care cunoaște un ritm sufocant al industrializării, s-ar putea prăbuși prin sine însăși.

În ciuda tuturor tendințelor de egalizare și nivelare a condițiilor de viață externe din societățile industrializate moderne, în mod profund, marile culturi ale lumii și-au rămas din punct de vedere intern străine. În modurile lor fundamentale de gândire, ele sunt încă expresia aplicării diferite a marilor principii destinate determinării comportamentului și ordinii vieții comune a oamenilor, sub influența cărora s-au dezvoltat centrele de cultură și putere majore.

În contextul situației contemporane de pericol globalizat se evidențiază, așa cum s-a mai întâmplat deja în istorie, tendințe apocaliptic-hiliastice, care prin dualismul primitiv, dezvoltat pornind de la o gândire de tipul prieten-dușman, impun omenirii pretinse rețete de mântuire: Armaghedon („lupta finală”) pentru nimicirea „dușmanului lui Dumnezeu” („diavolul”). Comunismul este, din punct de vedere al istoriei spirituale, o altă variantă a dualismului apocaliptico-hiliastic decât cea reprezentată de fundamentalismul american î la Reagan (dincolo de puritani și baptiști). Mai recent, dualismul a reapărut în țara sa de origine (Iran/Palestina), într-o variantă musulmană/și'ită, prin Khomeini, el proclamându-se de această dată ca „cea de-a treia forță”.

Fundamentalismele/extremismele iudeo-sionist și musulmano-palestinian, protestant și catolic alimentează prin opoziția lor spiritul justițiar terorist, generând o serie de conflicte pe cât se pare insolubile, după cum se observă în Orientul Apropiat și în Irlanda de Nord.

Globalizarea și noua ordine mondială

Pornind dinspre periferia societăților lor, fundamentalismele extremiste și teroriste sunt escaladate fie de o manieră religioasă (protestantă, îndeosebi în SUA; sunită, și'ită; hindusă, a sikșilor; iudeo-sionistă, etc), fie de o manieră secularizată (comuniști; „luptători pentru pace” militanți, care ajung să folosească chiar forța în sprijinul păcii; teroriști de diverse origini), ducând întotdeauna diferențele și tensiunile normale către conflicte care devin explozive. Aflați în posesia indubitabilă a adevărului absolut și a căii de urmat pentru mântuirea lumii, exclusiv prin intermediul învățăturii lor pure, indivizii care fac parte din acest gen de mișcări proferează numai exclusivismul, intoleranța și ura față de toți

cei care nu se supun pretențiilor lor de adevăr, față de toți, și în primul rând față de fundamentalismele care li se opun.

Împotriva simplificărilor cu consecințe teribile și a posibilităților tehnice de declanșare a apocalipsei, rămâne doar apelul la raționalitate și umanism, pentru soluționarea problemelor enorme ale umanității – toleranță, drepturi egale, federalism, democrație, justiție. Realizarea acestora ar presupune renunțarea la utopiile poate bine intenționate, însă în ultimă instanță totalitare și sinucigașe, care vizează schimbarea totală și îmbunătățirea radicală a situației omului. Ar rămâne astfel doar moderația, „speranța”, ultimul dar al Pandorei, pe care aceasta 1-a închis în cutia ei: speranța menținerii umanității în cadrul trasat de demnitatea ei, și anume în cadrul fondat pe o cunoaștere rațională a istoriei ei de până acum pe cât de detaliată și de universală este posibil.

Conflictele care stau astăzi în fața noastră, în această lume, una și totuși atât de divizată, nu pot fi înțelese fără un minimum (greu de definit) de cunoaștere a istoriei universale – atât de universală și de întoarsă către trecut pe cât a fost posibil până acum. Ea implică cercetarea mecanismelor istorice ample, în cadrul conlucrării dintre faptele concrete și contextele generalizate.

Anexă

Date cheie ale istoriei universale aprox. 2 milioane începuturile dezvoltării umane în Rift Valley: homo habilis; Epoca veche (Paleoliticul): Cultura de prund (Pebble Culture). Aprox. 35000 Homo sapiens (sapiens): omul de Cro-Magnon. Aprox. 30000(?) împărțirea umanității în trei mari grupe – negroizi, europoizi, mongoloizi.

Aprox. 8000 Sfârșitul ultimei glaciațiuni/epoci ploioase: încălzirea unor zone semnificative – începuturile desertizării Saharei: trecerea la producția agricolă, având ca prim centru Semiluna fertilă. Epoca nouă a pietrei (Neoliticul). Aprox. 3100 Primele culturi superioare în Orientul Apropiat: Sumer, Egipt.

Începuturile statalității și ale scrierii.

Scindarea indo-europenilor/indo-germanilor. Aprox. 1900 Phma invazie indo-europeană: h'rtiții în Asia Mică, grecii timpurii (aheii) în Grecia. 1792 Regatul Vechiului Babilon (până în 1594), sub conducerea lui

Hammurabi (până în 1750): Codul lui Hammurabi. Aprox. 1650 Epoca hicsoșilor: a doua perioadă intermediară în Egipt (până în

(datând de la aprox. 2600). Aprox. 1400 Aheii în Creta: perioada minoică (până la aprox. 1200).

(dorienii, italicii). Criza Orientului Apropiat. 1183 Data (tradițională) a căderii Troiei.

Aprox. 1000 Evreii cuceresc Ierusalimul: Regatul lui David (până în 928). 912 Regatul Asirian Nou (până în 614/12). 814 Data (tradițională) a fondării Cartaginei. 776 Jocuri olimpice (până în 391 d. Hr.). 753 Data (tradițională) de fondare a Romei. 671 Asirienii cuceresc Egiptul (până în 656): fierul în Africa. 626 Regatul Noului Babilon al caldeenilor (până în 539). 625 Imperiul mezilor (până în 550). 614 Babilonienii/mezii cuceresc Assur și Ninive (612).

Date cheie ale istoriei universale

(până în 539/538).

Ahemenizilor (până în 330). Aprox. 540 Regatul Magadha (până în 321): primul stat în spațiul indian.

Buddha: începuturile budismului. 535 Bătălia de la Alalia: sfârșitul colonizării grecești. 510 Prăbușirea tiranilor în Atena (datând din 561). Căderea regalității la Roma: Republica romană (până în 30/27).

508/7 Reforme constituționale în Atena: Clistene întărește demosul. 494 Prima „secessio plebis”: lupte de clasă la Roma (până în 287). 490 Primul război persan: victoria atenienilor la Marathon. 481 „Statele combatante” în China (până în 221 Î. Hr). 480 Al doilea război persan (până în 449): victorii ale grecilor (480, Greciei (până în 196). 334 Marșul lui Alexandru împotriva Imperiului persan (până în 327): victorie a acestuia, expansiunea culturii grecești. 330 Sfârșitul Imperiului persan (datând din 550): Imperiul lui

Alexandru (până în 323).

Imperiul lui Alexandru este în ultimă instanță fărâmițat în regate succesoare (=diadohii): elenismul și statele eleniste. 272 Sfârșitul războiului tarantinic (început din 282): orașele state din

Graecia Magna devin romane, ca „socii navales”. 264 Primul război punic (până în 241): victorie navală a Romei. 250 Confederația tribală a Hiung-nu (hunii): expansiune spre China. 221 Ch'in (până în 207): prima dinastie imperială a Chinei. Marele Zid împotriva hunilor statalitate atestată istoric în Asia de sud-est. 146 Sfârșitul celui de-al treilea război punic (început în 149):

Cartagina este distrusă; Corintul de asemenea: Roma domină comerțul din Marea Mediterană. 133 încercarea de reformă a Gracchilor (până în 121): începutul războaielor civile romane („revoluția romană”) – până în 30.

Anexă

Victoria lui Marius. 89 Războaiele mithridatice (până în 64): continuarea expansiunii

Romei către est. Războiul civil dintre optimați și populari

(până în 82).

64/63 Sfârșitul regatului seleucid: Siria devine romană (până în 635). 60 Primul triumvirat: Pompei – Caesar – Crassus (până în 53). 49 Războiul civil dintre Caesar și Pompei (până în 45): victorie a lui

Caesar.

Cleopatrei. 30 Sfârșitul războaielor civile romane (începute în 133): Egiptul devine roman (până în 641/42). 27 Principatul lui Octavian/Augustus (până în anul 14 d. Hr.): epoca imperială romană (până în 235 d. Hr.).

După Hristos: înainte de 350375

Răstignirea lui Isus la Ierusalim: începuturile creștinismului.

Distrugerea templului în Ierusalim: împrăștierea forțată a evreilor

(„Galuth”=exil).

Traian devine primul împărat adoptiv (până în 117): apogeul

Romei.

Legație comercială romană în China. Ciuma în Imperiul roman: mari pierderi de vieți omenești.

Căderea lui Commodus (din 180): criză în Imperiul roman.

„Constitutio Antoniniana”: toate persoanele libere beneficiază de cetățenie romană.

Noul Imperiu persan al sasanizilor (până în 642/651); războaie împotriva romanilor; zoroastrismul devine religie de stat.

Epoca împăraților-soldați (până în 284): haos în Imperiul roman.

Dioclețian devine împărat (până în 305): noua ordine a imperiului

— Tetrarhia, diocezele: statul coercitiv al Antichității târzii.

Edictul de toleranță de la Milano: creștinismul capătă predominanță în Imperiul roman.

Căderea dinastiei Chin: fragmentarea Chinei (până în 589).

Constantin I (cel Mare) devine stăpân unic (până în 337): reconsolidarea Imperiului roman este încheiată.

Coreea preia budismul și confucianismul din China.

Constantinopole devine noua capitală a Imperiului roman.

Aksum adoptă creștinismul monofizic.

Hunii înfrâng regatul ostrogoților: invazia popoarelor germanice

(până în 568).

Creștinismul devine religie de stat: interzicerea cultelor păgâne în Imperiul roman. Biblioteca din Alexandria este distrusă de către patriarhul de Alexandria: sfârșitul Antichitătții clasice.

Date cheie ale istoriei universale imperiului: Imperiul roman de apus (până în 476) – Imperiul roman de răsărit/Bizanțul (până în 1453).

Hunii în Imperiul roman de răsărit. Vizigoții la porțile

Constanți nopolului.

Succesoare germanice. Aprox. 480 Dominație bazată pe tribut a heftaliților în India nordică (până în

527). 481 Francii sub conducerea lui Clovis cuceresc statul galo-roman, instituit de Siagrius: regatul francilor (până în 888), condus până în 751 de Merovingieni. 493 Regatul ostrogoților (până în 540/553), condus de Theodoric

(până în 526). 529 Codex Justinianus. Academia din Atena (datând din 387 î. Hr.) este închisă de către Justinian; Benedict din Nursia fondează mănăstirea Monte Cassino: ordinul benedictin. 527 Heftaliții sunt alungați din India nordică, după 550 Nubia devine creștină: legătură strânsă cu Biserica coptă din

Egipt (până în 1314/1504). 552 Japonia preia budismul din Coreea. 589 Dinastia Sui în China (până în 618): consolidare după o lungă perioadă tulbure (din 220). Construirea Canalului imperial, după 600 Regatul Chen-la al khmerilor, Imperiul Shrivijaya în Sumatra. 618 Dinastia T'ang în China (până în 906): expansiune. 622 Fuga („Hegira”) lui Mahomed de la Mecca la Medina: începuturile

Islamului.

Înfrâng pe arabi/mauri.

(până în 870). 882 Rusia kieveană, cu centre de greutate în Kiev și Novgorod (până în 1237/1240). 888 Prăbușirea definitivă a Imperiului carolingian: francii de est – francii de vest, guvernați de Carolingieni (până în 911, respectiv 987). 900 Descălecarea ungurilor este încheiată: raiduri de jaf și cotropire către vest (până în 955).

Consolidarea Europei; hegemonia germanilor (până în 1198); ungurii se sedentarizează. 960 Dinastia Sung în China (până în 1126/1279). Impozite în aur (în locul plății în natură): înflorire economică a Chinei. 962 încoronarea împăratului Otto I (cel Mare) la Roma: Imperium

Romanum al germanilor (până în 1806) 966 Polonia devine catolică sub Mieszko I. 988 Rusia kieveană devine ortodoxă sub Vladimir cel

Sfânt. 998 Incursiuni devastatoare ale turcilor sub Mahmud din Ghasna în

India de nord-vest: a doua fază a islamizării Indiei. 1000 Ungaria, condusă de Ștefan cel Sfânt, devine catolică.

Arhiepiscopatul Gnesen (Gniezno): Polonia devine independentă religios față de Imperiu.

Preludiul reformei bisericești.

Peninsula iberică (până în 1492). 1066 Cucerirea Angliei de către normanzi. 1071 Victorie a selgiucizilor la Manzikert: decăderea Bizanțului. 1075 Cearta pentru investitură (până în 1122): conflictul dintre papă și împărat. 1096 Prima cruciadă (până în 1099): marșuri ale cruciaților și întemeierea statelor cruciate (până în 1291), împotriva Islamului și a ortodoxiei.

Date cheie ale istoriei universale

(începută în 1075).

Rege al Franței (până în 1223); căderea lui Henric al ll-lea. 1188 Primele Stări (Cortes) în Leon. 1198 Cearta pentru tron dintre Staufeni și Welfi: Germania devine vid de putere. 1204 A patra cruciadă (începută în 1202) reușește cucerirea

Constantinopolului: acesta devine imperiu latin (până în 1261).

Dominație maritimă a Veneției în Mediterana estică. 1206 Khuriltai (sfatul principilor) îl alege pe Ginghis Han ca Mare han:

Imperiul mongol (până în 1355).

Al patrulea Conciliu de la Lateran: decizii împotriva ereticilor, a evreilor și a ortodoxiei. 1243 Bătălia de la Kosedag: mongolii îi înfrâng pe selgiucizi:

Sultanatul Rum devine vasal mongolilor (până în 1308). 1250 Perioadă de interimat în Germania (până în 1273).

Dominația mamelucilorân Egipt (până în 1517).

Habsburgilor în Imperiu (până în 1806/1918). 1279 Cucerirea Chinei de către mongoli încheiată: sfârșitul dinastiei

Sung (datând din 960).

Expansiune. 1291 Mamelucii cuceresc Akkon: sfârșitul epocii statelor cruciate.

„Alianța veșnică” dintre Uri-Schwyz-Unterwalden: începuturile confederației cantonale.

Capitală Cracovia (până în 1596).

Polonia.

Avignon; Europa este divizată în privința obedienței.

Revolta ciompilor în Florența.

Anexă

Jan Hus este ars pe rug la Conciliul de la Konstanz (1414-1418). 1420 Războiul husit (până în 1436). 1439 Taille (=impozit pe cap) în Franța (până în 1789).

La Conciliul de la Florența (până în 1443) este anunțată uniunea

Bisericii. 1449 Legea purității sângelui („limpieza de sangre”) în Castilia: împotriva maurilor și a evreilor.

Evreii sunt alungați din Spania. Descoperirea Americii: Columb. 1494 Tratatul de la Tordesillas: teritoriile de dincolo de ocean sunt împărțite între Spania și Portugalia.

Pătrunderea Franței în Italia: război pentru Italia (până în 1559).

Oficiul Hansei din Novgorod este închis.

Otomanii cuceresc Palestina și Egiptul. 1519 Uniune personală între Imperiu și Spania sub Cartos I (Carol al V-lea)

(până în 1555): hegemonie spaniolă în Europa (până în 1659).

1529/1531 Războaiele de la Kappel: preludiu al războaielor religioase.

Asediere a Vienei de către otomani. 1531/1546 Al doilea regat în Burma (până în 1752).

Date cheie ale istoriei universale

Ivan al IV-lea (cel Groaznic) devine țar (până în 1584): expansiune, teroare. 1555 Pacea religioasă de la Augsburg: „Cuius regio, eius religio”.

Carol al V-lea abdică în Imperiu.

Petiția nobililor în Bruxelles.

Sfârșitul Jagiellonilor (urcați pe tron în 1386) în Polonia.

Pacea dintre Spania și Franța. Moartea lui Filip al ll-lea (care domnea din 1556).

Prima expediție a olandezilor în Indochina.

Sfârșitul Rurikizilor în Rusia (din 862/82). 1600 East India Company în Anglia. 1603 Tokugawa devine șogun în Japonia: epoca Tokugawa (până „Scrisoarea de maiestate” în Boemia: libertatea cultului pentru protestanți.

De ani (până în 1648). 1629 Carol I conduce Anglia fără Parlament (până în 1640).

Edictul de restituție: poziție puternică a împăratului în Imperiu. 1640 Parlamentul scurt și cel lung („Short Parliament”, „Long

Parliament”) în Anglia: Revoluția engleză (până în 1660).

Revolta catalană (până în 1652): războiul de independență al

Portugaliei împotriva Spaniei (până în 1668).

1618). Fronda în Franța (până în 1653).

Revolta cazacilor împotriva Poloniei (până în 1654): masacrarea evreilor.

Anexă

Ludovic al XlV-lea (până în 1715). 1679 „Habeas Corpus Act” în Anglia: asigurarea dreptului de a dispune de propria persoană. 1683 Al doilea asediu al Vienei eșuează: decăderea Imperiului otoman. Austria devine Mare Putere (până în 1918). ' 1685 Edictul din Nantes (datând din 1598) este abrogat: persecutarea hughenoților în Franța.

Petru I (cel Mare) este singurul stăpân al Rusiei (până în 1725). Marea Alianță împotriva lui Ludovic al XlV-lea; se susține echilibrul puterilor, împotriva hegemoniei Franței.

1713/1714 Sfârșitul războiului spaniol pentru succesiune: pacea de la

Utrecht și cea de la Rastatt. Anglia devine Mare Putere. 1715 Moare Ludovic al XlV-lea (născut în 1643 și înscăunat în 1661): criza finală a Vechiului Regim în Franța (până în 1789). 1721 Pacea de la Nystad: sfârșitul războiului nordic (început în 1700).

Rusia devine Mare Putere, Polonia devine vid de putere. 1740 Războiul austriac pentru succesiune (până în 1748); primul război silezian (până în 1742): dualism Austria – Prusia (până în aprox. 1760 Revoluția industrială în Anglia.

Capătă supremația peste ocean; Prusia devine Mare Putere.

Tensiuni între Anglia și coloniile americane. 1772 Prima împărțire a Poloniei: Rusia, Prusia, Austria anexează teritorii marginale ale Poloniei; mișcare de reformă în Polonia. 1774 Pacea de la Kuciuk-Kainargi: pune capăt celui de-al treilea război ruso-turc, început în 1768: Problema orientală (până în 1923).

Blocada continentală împotriva Angliei (până în 1813).

Constituția spaniolă de la Cadiz: liberalism radical.

Italia este din nou fragmentată: problema italiană (până în 1859/1861).

Primele sindicate, trenul de persoane în Anglia. 1830 Franța începe cucerirea Algeriei. Revoluția din iulie în Franța; revoluția națională în Belgia.

Revolta din noiembrie în Polonia (până în 1831). 1832 Marea reformă electorală în Anglia: evoluție. 1834 Interzicerea sclaviei în Anglia. Uniunea Vamală germană. 1839 Neutralitatea Belgiei este garantată prin

dreptul internațional. 1847 Prima criză economică din Europa. Mișcarea „Risorgimento” a lui Cavour.

Războiul separatiștilor „Sonderbund” – Federația cantoanelor catolice în Elveția.

Anexă

1853/1854 Misiunea Perry: deschiderea Japoniei.

Unirea Moldovei cu Țara Românească: România (din 1862).

Războiul civil american (războiul de secesiune) (până în 1865).

A Treia Republică franceză (până în 1940).

Pacea de la Frankfurt: Germania anexează Alsacia și Lorena.

Comuna din Paris. 1873 Marea depresiune (până în 1895): a doua criză economică mondială. 1875 Criza generată de războiul perspectivelor; Marea criză orientală

(până în 1878).

Devine stat independent (până în 1908); preludiul împărțirii coloniale a Africii. 1888 Interzicerea sclaviei în Brazilia: sfârșitul comerțului transatlantic cu sclavi (care data din 1505).

Anul celor trei împărați germani: împăratul Wilhelm al ll-lea (până în 1918).

Internaționala a ll-a (până în 1914): 1 mai devine zi de demonstrație.

Anglia/Egiptul cuceresc Sudanul: criza Fashoda dintre Anglia și Franța (până în 1899).

Războiul hispano-american: SUA devine Mare Putere.

Prima criză marocană (până în 1906). Planul secret.

Revoluția chineză (până în 1949). Războiul de la Tripoli (până în 1912). 1912/1913 Primul și cel de-al doilea război balcanic: purificări etnice.

Prăbușirea Bulgariei, a Turciei, a Austro-Ungariei, a Germaniei: încetarea ostilităților. Revoluțiile și războaiele succesoare. A doua Republică Poloneză (până în 1939).

Conferința de pace de la Paris: Tratatul de la Versailles. Războiul anglo-iriandez (până în 1921). Masacrul de la Amritsar. Internaționala comunistă (Cominternul) (până în 1943).

Războiul sovieto-polonez.

Revolta Kabililor din Rif (până în 1926). Partidul Comunist Chinez.

_

'¦>, „Catastrofa din Asia Mică” a grecilor: Republica Turcă a lui

Kemal. „Marșul asupra Romei”: fascismul în Italia sub Mussolini (până în 1943/1945). URSS (până în 1991).

A treia criză economică mondială: criză politică în numeroase țări.:

Primul plan cincinal în Uniunea Sovietică: colectivizarea; agriculturii; Genocid asupra țăranilor; stalinismul.

Puciul „Rohm” în Germania; Hitler devine președinte al Reichului. Marele marș în China sub Mao Tse Tung (până în 1935).

Războiul civil spaniol (până în 1939). Frontul Popular în Franța (până în 1938). Axa Roma-Berlin; Pactul anticomintem.

Sfârșitul celui de-al doilea război mondial (început în 1939). Conferința de la Potsdam. Liga Arabă. ONU. Începutul Războiului rece și al decolonizării. Guvernul laburist condus de Attlee în Anglia (până în 1951).

Independența și divizarea Indiei; masacrarea musulmanilor și a hindușilor și războiul India – Pakistan.

Reforme electorale în zona vestică a Germaniei: blocada Berlinului. Poduri aeriene către Berlin.

A Cincea Republică, sub conducerea lui de Gaulle (până în 1969). Ultimatumul de la Berlin: valuri tot mai mari de emigranți din RDG.

Valuri de refugiați est-germani către Berlinul de Vest: construirea Zidului Berlinului (până în 1989).

— Anexă

Războiul american din Vietnam (până în 1972). Incidente rasiale la Los Angeles.

Război civil în Ulster (Irlanda de Nord) între catolici și protestanți. Marea coaliție în RFG (până în 1969).

Mișcări studențești în Europa occidentală și în Japonia. „Primăvara de la Praga”: intervenție militară a Pactului de la Varșovia în Cehoslovacia.

Prăbușirea Vietnamului de Sud: unificarea Vietnamului.

Conferința pentru securitate și cooperare în Europa, desfășurată la Helsinki: drepturile omului.

Moartea lui Franco: Spania devine monarhie constituțională.

Moartea lui Brejnev: agonia gerontocrației în Uniunea Sovietică.

Date cheie ale istoriei universale

Intifada: revolta arabă permanentă în teritoriile dominate de Israel (până în aprox. 1992).

Mișcarea democratică din Republica Populară Chineză este înăbușită.

Irakul cucerește și anexează Kuweitul: misiunea Națiunilor Unite sub conducerea SUA: „Noua ordine mondială”. Mari tulburări în sistemul castelor din nordul Indiei.

Destrămarea Uniunii Sovietice: CSI.

Război civil în Iugoslavia pe cale de a se descompune: războiul din Iugoslavia.

Guvernul E. Barak în Israel; reluarea procesului de pace în Orientul Apropiat.

Retragerea lui B. Elțân (din 1991); Puțin președinte al Federației

Ruse; regim autoritar intern, pretenții de mare putere în exterior; catastrofe (submarinul Kursk, incendiul din Tumul televiziunii din

Moscova) ca simptome ale crizei.

Scandaluri financiare legate de CDU în Germania.

UE – sancțiuni împotriva Austriei.

G. Bush jr. Președinte al SUA.

Anexă

Perspective asupra istoriei statelor

Această asociere ar trebui să permită o rapidă orientare în istoria statelor selecționate, deoarece, în ciuda faptului că ele au istorii politice deosebit de complicate, trăsăturile majore ale acestora sunt totuși foarte apropiate. Istoria Indiei, de exemplu, se sustrage formelor alese în cadrul acestei schițe. Pe de altă parte, istoria altor state este prea scurtă pentru a fi introdusă în această reprezentare schematică (de ex. SUA).

1. Egiptul

Data

Statut

Dinastie/Conducător aprox. 3100 Î. Hr. – 2630Epoca timpuriePrima și a ll-a dinastieRegat2630-2134Regatul Vechia lll-a – a Vl-a dinastie2134-2040Prima epocă intermediarăa Vll-a – a Xl-a dinastie2040-1650Regatul Mijlociua Xl-aa XIII-a dinastie/a XlV-a dinastie.1650-1551A doua epocă intermediară: a XV-a – a XVII-aepoca hicsoșilor1551-1075Regatul Noua XVIII-a – a XX-a1075-715A treia epocă intermediară: a XXI-a – a XXIV-a715-525Regatul Târziua XXV-a – a XXVI-a715-671Dominația nubianăA XXVI-dinastie, etiopiano-nubiană671-656ân Regatul asirian-656-525Dinastia din Saisa XXVII-a525-410ân Imperiul persan-410/404-343Regat independenta XXVIII-a-a XXX-a343-332ân Imperiul lui Alexandru-323-30Regatul ptolemeicPtolemeii30Î. H-395d. Hr. În Imperiul roman-395-641/642ân Roma răsăriteană/Bizanț-641/642ân Califat856-969Dominații

schimbătoare alemamelucilor, sub suzeranitateaformală a califului, etc.868-905Tulunizii935-969Ikhșizii969-1171ân Caiifatuf FatimizilorFatimizii1171-1250ân Califatul AyyubizilorEjiubiziiPerspective asupra istoriei statelor

—1517 în Imperiul mamelucilor

—1798 în Imperiul otoman

—1802 Ocupat de Franța din 1805 Independent de facto,

—1922/45 Sub ocupație britanică din 1952 Republică

Dinastii de mameluci Otomanii

Mohammed Aii Dinastia Mohammed Aii

Dinastia Mohammed Aii Dinastia Mohammed Aii Nagib, Nasser, Sadat, Mubarak.

2. China

Data

Statut

Dinastie/Conducător

Anexă

3. Persia/Iran

Data

Statut

Dinastie/Conducător

Data

Statut

Dinastie/Conducător

338î. Hr. – 197Sub hegemonie/dominațiemacedoneană276-168Antigonizii168Î. Hr. În Imperiul roman395 d. Hr. În Roma răsăriteană/Bizanț1204âmpărțită între diverse dominații1430-1460Cucerită de către Imperiul otoman: Provincie1829Autonomie pentru Grecia (sudică)1832-1862Regat suveran cu sprijinulOtto von WittelsbachMarilor Puteri (începând din 1830)1863-1973Schleswig-Holstein-Sonderburg-Glucksburg (cu întreruperi)1924-1935(Prima) Republică1935-1973MonarhieSchleswia-Holstein-Sonderburg-Glucksburg

Perspective asupra istoriei statelor

—1941 Dictatura lui Metaxas 1941 -1944 Ocupată de către Puterile

Axei

—1974 Dictatură militară din 1974 (A doua) Republică

5. Italia

Data
Statut
Dinasti e/Condu”cător
272/222 Î. Hr. 395d. Hr. – 476
—540/552
—1859
—1090951/961-11831030-11941194-12541266-14581296-17341737-1866
—1943/45
Italia este unificată politic de către Roma: în Imperiul roman Revine Imperiului roman de apus
Domnia lui Odoacru în regatul ostrogoților în Roma răsăriteană/Bizanț:
Exarhatul Ravennei
Părți ale Italiei intră concomitent sub mai multe dominații:
Longobarzii
Francii, Bizanțul (până în 1043)
Sarazinii
Germanii
Normanzii
Staufenii
Francezii (Anjou)
Aragon-Spania
Austria
Fragmentare extremă, cu state locale – printre acestea, Statul papal
(756 până în 1870), Veneția, Milano, Florența, Genova, Neapole, Piemont-Sardinia
Regatul Italiei
Fascismul
Republică
Theodosiană (până în 455)
Theodoric cel IWIare
Savoia
Mussolini („Duice”)
Anexă
6. Bulgaria
Data
Statut

Dinastie/Conducător

—969Primul Imperiu (tarat) bulgar: Hanat.864Convertire la biserica ortodoxăgreacă: regat.913Imperiu (tarat)968/69Cucerită pentru Bizanț de cătrecnezatul kievean.971Imperiul bulgar de răsărit (cuceritfoarte repede de Bizanț)971-1018Taratul bulgar de apus (cucerit deBizanț, 1081): în Imperiul bizantin (971/1081-1185).1185-1330Al doilea tarat bulgar1330-1355ân Imperiul sârb/Marele imperiu sârb1355-1396Trei principate sub țari nominali1396-1908ân Imperiul otoman1396-1878Provincie1878-1908AutonomieStat vasal.1879-1886Alexander vonBattenberg1887-1946Saxa-Coburg-Gotha1908-1946Regat suveran Saxa-Coburg-Gotha1946-1990Republică Popularădin 1990Republică7. Germania

Data

Statut

Dinastie/Conducător

—911Francii esticiCarolingienii911-1806Regatul germanilor919-1024Ottonienii/Saxonă962Primul Imperiu german: Imperium Romanum (Sfântul Imperiuroman de națiune germană)1024-1125Salienii1138-1250/1254Staufenii1250/1254-1273Interregn1273-1437Diverse CasePerspective asupra istoriei statelor

—1806 Habsburg

—1813 Confederația Rinului

—1866 Confederația Germană

—1871 Confederația Germană de nord

—1918 Al Doilea Imperiu (Reich) german Hohenzollern

—1933 Republica de la Weimar Ebert, Hindenburg

—1945 Al Treilea Reich (german) Hitler

—1990 Republica Federală Germania

Republica Democrată Germană după 1990 Germania reunificată

8. Franța

Data

Statut

Dinastie/Conducător

—987Francii vestici – FranciaCarolingienii987-1792Regat987-1328Capețienii1328-1589Valois1589-1792Bourbon1792-1799Prima Republică1799-1804ConsulatulNapoleon Bonaparte prim consul1804-1814/1815Primul ImperiuNapoleon I devineâmpărat1814/1815-1848Regat (monarhie constituțională) Bourbon/Orleans1848-1852A Doua RepublicăLudovic Bonaparte1852-1870Al Doilea ImperiuNapoleon

al lll-leadevine împărat1870-1940A Treia Republică-1940-1944Guvernul de la VichyPetain1944/46-1958A Patra Republică-1958-A Cincea RepublicăDe Gaulle până laChirac554

Anexă

I

9. Rusia/Uniunea Sovietică

Data

Statut

Dinastie/Conducător aprox. 860862882988

—1917

—1991

Cnezatul KievuluiRurikiziiCnezatul NovgoroduluiRurikiziiRusia kieveanăRurikiziiConvertirea la BisericaRurikiziiortodoxă greacă: Mare CnezatMarele Cnezat al MoscoveiRurikiziiInstituirea țarismuluiRurikizii (până în 1598) ȚarismRomanoviiImperiuRepublică-Uniunea Republicilor SocialisteȘefii partidului: Lenin, Sovietice (URSS/Uniunea Sovietică) Stalin, Hrușciov, Brejnev, GorbaciovRusia/CSIElțân10. Ungaria

Data

Statut

Dinastie/Conducător

—19451308-13821387-14371458-14901499-15261526

—1867

Descălecarea ungurilor: Hanat Convertirea la Biserica catolică: Regat

Bătălia de la Mohâcs: centrul Ungariei intră sub dominație otomană, nord-vestul și pretenția la Coroană, Habsburgii. Divizare în trei: Ungaria imperială, Ungaria otomană și Transilvania

Ungaria otomană și Transilvania trec sub stăpânirea Austriei Proclamarea independenței Acord: Monarhia bicefală austro-ungară Republică

Arpadienii

Arpadienii (până în 1301)

Anjou

Sigismund (Luxemburg)

Matei Corvin

Jagiellonii

Habsburg/Otomanii

Habsburg

Habsburg

1919Republică a sovietelor; dupăcăderea căreia se va reinstituimonarhia, însă fără monarhi1919-1945Regent Horthy M.1946Republică-1947-1990Republică Popularădupă 1990Republică11. Polonia

Data

Statut

Dinastie/Conducător aprox. 960DucatPiaștii966Convertirea la Biserica catolică1025RegatPiaștii1034PrincipatPiaștii1076RegatPiaștii1079Mare PrincipatPiaștii1138-1320âmpărțire în 9 PrincipatePiaștii1320-1370Regat (până în 1795) Piaștii1370-1382Uniune personală cu UngariaAnjou1386-1572Uniune personală cu LituaniaJagiellonii1573-1795Monarhie electivă/Suveran din diverserepublică nobiliarăCase„Rzeczpospolita": de asemenea, (prima) Republică1587-1599Uniune personală cu SuediaWasa (până în 1632)1697-1763Uniune personală cu SaxoniaWettin (Saxa)1772/1795Cele trei divizări ale Poloniei-Polonia este împărțită între Rusia, Prusia, Austria1807-1813Ducatul Varșoviei în uniuneWettin (Saxa) personală cu Saxonia1815-1915Noua divizare a Poloniei: Regatul Poloniei („Polonia congresului") revine Rusiei, Marele ducatal Poznaniei revine Prusiei, elcunoscând o oarecareautonomie (până în 1832), Galițiarevine Austriei; Republica Cracovia (până în 1846)1916-1918„Regatul Poloniei", proclamatSfatul regențeide către Puterile Centrale556

—1990 după 1990

(A doua) Republică Instituită de guverne din exil Republică/Republică Populară (A treia) Republică printre alții, Pilsudski (1926-1934)

Walesa, Kwâsniewski

12. AustriaDataStatutDinastie/Conducător976-1156Marca estică a BavarieiBabenberg (până în (Margrafiat)1246)1156DucatBabenberg1250-1278Ottokaralll-lea1282Habsburg (până în1918)1453Ducat episcopalHabsburg1804-1806Imperiu, în Sfântul ImperiuHabsburgromano-german1806-1867Statul imperial austriacHabsburg1867-1918Acord: monarhia bicefalăHabsburgaustro-ungară1918-1938Prima Republică-1938-1945ân Imperiul german (Reich) Hitlerdin 1945RepublicăRenner până la Klestil13. Anglia/Marea Britanie

Data

Statut

(până în 1707)

Dinastie/Conducător

1016Anglia este unificată princucerirea danezilor: regat1016-1042Dinastia daneză1042-1046Eduard Confesorul1066Cucerirea normandă1066-1135Dinastia normandă1154-1399Anjou-Plantagenet1399-1485Lancaster-York (înalternanță)1485-1603Tudor1603Uniune oersonală cu ScoțiaStuartPerspective asupra istoriei statelor 557

—1659CommonwealthOliver Cromwell (Republică)(1653-1658)1660-1688Restaurație: monarhieStuartconstituțională1699/1689„Glorious Revolution"-1689Monarhie parlamentară1689-1702Uniune personală cu OlandaOrania/Stuart1702-1714Anna Stuart1707Uniunea reală cu Scoția1714-1901Hanovra1800/1801-1923Uniune reală cu Irlanda (din1923 numai cu Irlanda de Nord) din 1901Saxa-Coburg-Gotha (din 1917 Winsdor)14. Portugalia

Data

Statut

Dinastie/Conducător

—1139Comitatul PortugalieiBurgundia (până în 1383)1139/1343-1910RegatBurgundia1385-1580Aviz1580-1640/1668Uniune personală cu SpaniaHabsburg1640/1668-1853Regat independentBraganza1853-1910Saxa-Coburg-Gotha1910-1926(Prima) Republică-1926-1974Regim autoritarSalazar (1932-1968) din 1974(A doua) Republică15. RomâniaDataStatutDinastie/Conducător1324-1352 Prima menționare a iui Basarab

—1859 Principatul Moldova

—1877 Jara Românească este tributară

Imperiului otoman

Voievod al Țării Românești

Anexă

1600/1601Unificarea Țării Românești, Mihai ViteazulMoldovei și Transilvaniei1697Unirea cu Roma a unei părția ortodocșilor români1711-1821Fanarioții în Moldova șiȚara Românească1812Basarabia este preluată de Rusia1829-1853Protectorat rusesc în Moldovași Țara Românească1859-1861Unificarea Moldovei șiȚării Românești1859-1866PrincipeleAlexandru loan Cuza1866-

1947Carol de HohenzollenvSigmaringen1878Suveranitatea României1881-1947RegatHohenzollem1918Unificarea Transilvaniei cu România1947-1989Republică PopularăCeaușescu (1965-1989) după 1989/1990 Republică

16. Spania

Data

Statut

Dinastie/Conducător

1479Uniune personalăIsabela/FerdinandCastilia/Aragon1516-1700Habsburg1700-Bourbon (cu întreruperi)1873-1875Prima Republică-1875-1931Regat (monarhie constituțională) Bourbon1923-1930DictaturăPrimo de Rivera1930-1931Monarhie constituționalăBourbon1931-1936/1939(A doua) Republică1936/1939-1975Regim autoritarFranco („Caudillo") după 1975Monarhie constituționalăBourbon: Juan CarlosPerspective asupra istoriei statelor

17. Țările de Jos (Olanda)

Data

Statut

Dinastie/Conducător

(Orania)

Ludovic Bonaparte

Orania

18. Belgia

Data

Statut

Dinastie/Conducător

1579Uniunea de la Arras: întoarcereaHabsburgcelor 10 provincii sudice subsuveranitate spaniolă: Țările deJos spaniole1714-1790/1794Revine Austriei: Țările de JosHabsburgaustriece1795-1814Anexate de către Franța1815-1830ân Regatul unit al Țărilor de JosOrania1831Independente după revoluțiaSaxa-Coburg-Gothabelgiană (1830)1839Neutralitatea Belgiei560

Anexă

Suverani și oameni de stat ai celor mai importante state/regate/imperii; papi (selecție) împărați romani (selecție) Augustus27Î. Hr. – 14d. Hr. Tiberius14-37Caligula37-41Claudius41-54Nero54-68Vespasian69-79Titus79-81Domițian81-96Nerva96-98Traian98-117 împărat adoptivHadrian117-138 împărat adoptivAntoninus Pius138-161 împărat adoptivMarcus Aurelius161-180

împărat adoptivCommodus180-192Septimius Severus193-211Caracalla211-217Severus Alexander222-235âmpărați soldați (235-284)22 de împărați în 49 de ani, printre ei: Filip Arabul244-249Valerian253-260Aurelian270-275Carus282-283Epoca romană târzieDioclețian284-305Constantius 1305-306Constantin cel Mare306/324-337Constantius al ll-lea337-361Iulian Apostata361-363Valentinian 1364-375Valens364-378Theodosius 1379/394-395Divizarea definitivă a Imperiului roman, 395Imperiul roman de apus: Honorius395-423 DinastiatheodosianăValentianal lll-lea425-455lulius Nepos474-475Romulus („Augustulus")475-476Suverani și oameni de stat 561Imperiul roman de răsărit: Arcadius395-408 DinastiatheodosianăTheodosius al ll-lea408-450 Dinastiatheodosiană. Eoni457-474Zenon 1474-491Anastasios 1491-518Justin 1518-527Justinian 1527-565Bizanț – 1453: Dinastia Macedoneană518-578Dinastia Heraclizilor610-711Dinastia Siriacă/lsauriană717-802Dinastia Amoriană820-867Dinastia Macedoneană867-1056Dinastia Ducas1059-1078Dinastia Comnenilor1081-1185Dinastia Anghelos1185-1204Dinastia Lascaris1204-1261Dinastia Paleologilor1261-1453Califii din Caiifatui arabo-musulman (selecție) Califii „dreptcredincioși", 632-661Abu-Bakr632-634Omar (Umăr)634-644Othman (Usman)644-656Aii656-661Omeiazii, 661-750Muawija I661-680Yazid I680-683Marwan745-750Abbasizii, 750-1258

Abul Abbas 750-754 al-Mansur 754-775 al-Mahdi 775-785

Harun al-Rașid 786-809 al-Amin 809-813 al-Mamun 813-833 după 833 Califii-fantomă, sub diverși „ocrotitori ai Califilor" Mamelucii (până în 945) Bujizii (până în 1055) Selgiucizii (până în 1258)

Anexă

Contracalifate:

—692 în Mecca; Moscheea califilor din Ierusalim, ca cei mai înalt simbol al sfințeniei (691)

—1171 Fatimizii (ramura extremistă a mișcării și'ite) 929-1031 Cordoba omeiazilor (sunniți)

Suverani germani (regi și împărați)

Regatul germanilor, 911-1806 Conrad

Saxonii (Ottonienii), 919-1024

Henric

Otto I (cel Mare)

Ottoalll-lea

Ottoallll-lea

Henric al ll-lea
—936
—983
—1024
Salienii, 1024-1125 Conrad al ll-lea Henric al lll-lea Henric al IV-lea Henric al V-lea
Lothar al lll-lea von Supplinburg
Staufenii, 1138-1254 Conrad al lll-lea Frederic I (Barbarossa) Henric alVI-lea Filip
Welfii, 1208-1218 Otto al IV-lea
—1137
—1215
Staufenii Frederic al ll-lea Conrad al IV-lea
Epocă interregnului, 1250/1254-1273 nici un rege recunoscut unanim
Diverse Case
Rudolf I (Habsburg)
Adolf von Nassau
Albrecht I (Habsburg)
Henric al Vll-lea (Luxemburg)
Ludovic de Bavaria (Wittelsbach)
—12911292-12981298-13081308-13131314-1347
Suverani și oameni de stat
Carol al IV-lea (Luxemburg) Wenzel I (Luxemburg) Ruprecht (Wittelsbach) Sigismund (Luxemburg)
Habsburg, 1438-1740 Albrecht al ll-lea Frederic al lll-lea Maximilian I Carol al V-lea Ferdinand I Maximilian al ll-lea Rudolf al ll-lea Matthias
Ferdinand al ll-lea Ferdinand al lll-lea Leopold I losif I Carol al Vl-lea
—1439
—1519
—1564
—1612
—1637
—1705
—1740
Wittelsbach Carol al Vll-lea

Habsburg-Lorena, 1745-1806 Francisc I Ștefan losif al ll-lea Leopold al ll-lea Francisc al ll-lea

—17651765-17901790-17921792-1806

Hohenzollern în Brandenburg/Prusic/AI Doilea Imperiu german a) Principii de Brandenburg (selecție)

Frederic l ' 1411/15-1440

Frederic Wiiheim (Marele Principe) 1640-1688

Frederic al lll-lea (identic cu regele Frederic I) 1688-1701 b) Regi în/din Prusia Frederic

Frederic Wiiheim

Frederic al ll-lea (cel Mare)

Frederic Wiiheim al ll-lea

Frederic Wiiheim al lll-lea

Frederic Wiiheim al IV-lea

Wiiheim I (identic cu împăratul Wiiheim I) c) împărați germani Wiiheim I Frederic al lll-lea Wiiheim al ll-lea

—1740

—1797

—1858/1861

—1888

—1918

Anexă

Președinți ai Reichului în cadrul Republicii de la Weimar

Friedrich Ebert 1919-1925

Paul von Hindenburg 1925-1934

Șefi ai statului în cadrul celui de-AI Treilea Reich

AdolfHitler 1934-1945

Karl Doenitz 30. IV-25. V. 1945

Republica Federală Germania din 1949) (Președinți federali)

Theodor Heuss 1949-1959

Heinrich Lubke 1959-1969

Gustav Heinemman 1969-1974

WalterScheel 1974-1979

Karl Carstens 1979-1984

Richard von Weizsăcker 1984-1994

Republica Democrată Germană (din 1949) (Președinți ai Consiliului de stat) Wilhelm Pieck 1949-1960

Walter Ulbricht 1960-1973

Willi Stoph 1973-1976

Erich Honecker 1976-1989
Cancelari germani imperiali și federali
Cancelari imperiali a) Al Doilea Imperiu Otto von Bismarck Georg Leo von Caprivi
Chlodwig zu Hohenlohe-Schillingsfiirst
Bernard von Biilow
Theobald von Bethmann Hollweg
Georg Michaelis
Georg von Hertling
Max von Baden b) Revoluția din noiembrie 1918/1919 Consiliul împuterniciților poporului, condus de Friedrich Ebert
—1894
—1909
14. VII.1917-1. XI.1917
1. XI.1917-30. IX.1918
3. X.1918-9. XI.1918 c) Republica de la Weimar
Phillip Scheidemann
(„Președinte al Consiliului de Miniștrii imperial") (SPD)
Gustav Bauer (SPD)
Hermann Miiller (SPD)
Konstantin Feuerbach (Centrul catolic)
Joseph Wirth (Centrul catolic)
13. II.1919-20. VI.1919
21. VI.1919-26. III.192027. III.1920-8. VI.192025. VI.1920-4. V.192110. V.1921-14. XI.1922
Suverani și oameni de stat
Wilhelm Cuno (independent) Gustav Stresemann (DVP) Wilhelm Marx (Centrul catolic) Hans Luther (independent) Wilhelm Marx (Centrul catolic) Hermann MCilIer (SPD) Heinrich Bruning (Centrul catolic) Franz von Papen (ex-Centrul catolic) Kurt von Schieicher (independent) d) Cel de-AI Treilea Reich
Adiif Hitler (NSDAP= național socialism)
Johann Ludwig von Krosigk
Cancelari federali Konrad Adenauer (CDU) Ludwig Erhard (CDU) Kurt-Georg Kiesinger (CDU) Willy Brandt (SPD) HelmutSchmidt (SPD) HelmutKohl (CDU) Gerhard Schroder (SPD)
Conducători ai statului și președinți ai Franței 987-1995 (selecție)
Capețienii (987-1328)
Hugo

Robert
Henric
Filip al ll-lea
Ludovic al Vl-lea cel Gros
Ludovic al Vll-lea
Filip al ll-lea August
Ludovic al VIll-lea Leul
Ludovic al IX-lea cel Sfânt
Filip al lll-lea
Filip al IV-lea cel Frumos
Carol al IV-lea cel Frumos

Valois (1328-1589) Filip al Vl-lea loan al ll-lea cel Bun Carol al V-lea cel înțelept Carol al Vl-lea cel Nebun Carol al Vll-lea cel Victorios Ludovic al Xl-lea

22. XI.1922-12. VIII.1923
13. VIII.1923-23. XI.1923
30. XI.1923-15. XII.1924
15. I.1925-12. V.1926
16. V.1926-12. VI.1928
29. VI.1928-27.111.1930
30. III.1930-30. V.1932
1. VI.1932-17. XI.1932
3. XII.1932-28. I.1933
—30. IV.19453. V.1945-23. V.1945
15. IX.1949-15. X.1963
16. X.1963-30. XI.1966
1. XII.1966-20. X.1969
21. X.1969-7. V.1974
16. V.1974-2. X.1982
2. X. 1982-27. X. 1998 din27. X.1998
—1031
—1108
—1180
—1226
—1285
—1328

Georges Pompidou Valery Giscard D'Estaing Franțois Mitterand Jacques Chirac

Mari oameni de stat ai Franței (selecția)

Sully, Duce de: 1597-1610
Cardinalul Richelieu: 1624-1642
Cardinalul Mazarin: 1642-1661
Jean Baptiste de Colbert (Ministru de finanțe): 1661-1683
Cardinalul de Fleury: 1726-1743
Etienne-Franțois de Choiseul: 1758-1770
Anne Robert Jacques Turgot (Ministru de finanțe):
Jacques Necker (Ministru de finanțe): 1777-1781
Charles Alexandre de Calonne (Ministru de finanțe):
Etienne Charles de Brienne (Ministru de finanțe):
Jacques Necker (Ministru de finanțe): 1788-1790
Prințul Talleyrand (Ministru de externe): 1797-1807

Președinți ai Consiliului de Miniștri din Franța (selecție) Prințul Polignac 1829/1840 Adolphe Thiers 1836, 1840

A Treia Republică, 1870-1940
Adolphe Thiers
Mac Mahon
Leon Gambetta
Jules Ferry
Charles de Freycinet

Maurice Rouvier Alexandre Felix Josef Ribot Pierre Mărie Waldeck Rousseau Georges Clemenceau Aristide Briand

Joseph Caillaux Raymond Poincare
Loius Barthou Rene Viviani
—19741974-19811981-1995 din 1995

(Henric al IV-lea) (Ludovic al XI ll-lea) (Ludovic al XlV-lea) (Ludovic al XlV-lea) (Ludovic al XV-lea) (Ludovic al XV-lea) (Ludovic al XVI-lea)

(Ludovic al XVI-lea) (Ludovic al XVI-lea)
(Ludovic al XVI-lea)
(Ludovic al XVI-lea) (Directoratul, Napoleon I) (Ludovic al XVIII-lea)
(Carol al X-lea) (Louis Philippe)

—1882, 1883-18851879-1880, 1882, 1886-1887, 1890-18921887, 1905-19061892-1893, 1915, 19171899-1902

—1913, 1922-19241926-192919131914-1915
Anexă
Edouard Herriot Andre Tardieu Pierre Laval
Leon Blum Edouard Daladier
A Patra Republică, 1944-1958
Charles de Gaulle

Leon Blum
Georges Bidault
Pierre Schuman
Rene Pleven
Pierre Mendes-France
Guy Mollet
A Cincea Republică, după 1958 Charles de Gaulle Georges Pompidou Raymond Barre Jacques Chirac
—1932, 1935-1936, 1942-1944 (Vichy) 1936-1937, 19381933, 1934, 1938-1940
—1947
—1948
—1955
—19591962-19681976-19811986-1988
Cei mai importanți conducători ai Rusiei și ai URSS (selecție)
Imperiul țarist
Rurikizii (din 862/882)
Ivan al IV-lea (cel Groaznic) 1547-1584
Boris Godunov
Grigori Otrepiev (Falsul Dmitri)
Vasili Șuiski
Romanov (1613-1917)
Mihail Romanov
Alexei
Feodorallll-lea
Sofia
Petru I cel Mare
Ecaterina
Petru al ll-lea
Ana
Elisabeta
Romanov-Holstein-Gottorp
Petru al lll-lea
Ecaterina a ll-a cea Mare
Pavel
Alexandru
—16451645-16761676-16821682-16891689-17251725-17271727-17301730-17401741-1762 ian. – iulie17621762-17961796-18011801-1825

Suverani și oameni de stat
Nicolae
Alexandru al ll-lea Alexandru al Ill-lea Nicolae al ll-lea
Rusia sovietică/URSS (1917/1922-1991)
Conducători ai partidului
VladimirlliciLenin losif Visarionovici Stalin
Gheorghi Malenkov
Nikita Sergheievici Hrușciov
Leonid Brejnev
Iuri Andropov
Konstantin Cernenko
Mlhail Gorbaciov
Rusia Boris Elțân Vladimir Puțin
Suverani ai Angliei (selecție)
Knut cel Mare Eduard Confesorul Harold
Dinastia normandă (1066-1135) William Cuceritorul (I) William al ll-lea Henric I Ștefan de Blois
Anjou-Plantagenet (1154-1399)
Henric al ll-lea
Richard I Inimă de Leu loan Fără de Țară
Henric al lll-lea
Eduard
Eduard al ll-lea
Eduard al lll-lea
Richard al ll-lea
Lancaster (1399-1461/71) Henric al IV-lea Henric al V-lea Henric al Vl-lea
—1922
—1964
—1984
—1991
—1999 din 2000
—10351042-10661066 până în octombrie
—11891189-11991199-12161216-12721272-13071307-13271327-13771377-1399
York
Eduard al IV-lea
Anexă
Lancaster

Henric al Vl-lea 1470-1471
York (1471-1485)
Eduard al IV-lea 1471-1483
Richard al lll-lea 1483-1485
Tudor (1485-1603)
Henric al Vll-lea 1485-1509
Henric al Vlll-lea 1509-1547
Eduard al Vl-lea 1547-1553
Măria Catolica 1553-1558
Elisabetal 1558-1603
Stuart (1603-1649) lacobl 1603-1625
Caroll 1625-1649
Lorzi Protectori ai Commonwealth-ului (1653-1659)
Oliver Cramwell 1653-1658
Richard Cramwell 1658-1659
Stuart (1660-1688) Carol al ll-lea1660-1685lacobal ll-lea1685-1688OraniaWilliam al lll-lea1689-1702StuartAnna1702-1714Hanovra (1714-1901) George I1714-1727George al ll-lea1727-1760George al lll-lea1760-1820George al IV-lea1820-1830William al IV-lea1830-1837Victoria1837-1901Saxa-Coburg-Gotha (Windsor) după 1901Eduard al Vll-lea1901-1910George al V-lea1910-1936Eduard al Vlll-leaian. – dec. 1936George al Vl-lea1936-1952Elisabetaall-adin 1952Suverani și oameni de stat
Prim-miniștri englezi (selecție)
Robert Walpole (Whig)
William Pitt cel Bătrân (Tory)
Frederick, Lord North (Tory)
William Pitt cel Tânăr (Tory)
Henry Addington (Tory)
William Pitt cel Tânăr (Tory)
Ducele de Wellington (Tory)
Charles, conte Grey (Whig)
Robert Peel (Tory)
Melbourne (Whig)
Robert Peel (liberalo-conservator)
John Russell (Whig)
John Russell (Whig)
Benjamin Disraeli/Beaconsfield (conservator)
William Evart Gladstone (lib.)

Disraeli/Beaconsfield (cons.)
William Ewart Gladstone (lib.)
Salisbury (cons.)
William Ewart Gladstone (lib.)
Salisbury (cons.)
William Ewart Gladstone (lib.)
Rosebery (lib.)
Salisbury (cons.)
Arthur James Balfour (cons.)
Henry Campbell-Bannerman (lib.)
Herbert Henry Asquith (lib.)
Herbert Henry Asquith (guvern național = toate partidele)
David Lloyd George (guvern național)
Andrew Bonar Law (cons.)
Stanley Baldwin (cons.)
James Ramsay MacDonald (laburist)
Stanley Baldwin (cons.)
James Ramsay MacDonald (laburist)
James Ramsay MacDonald (guvern național)
Stanley Baldwin (cons.)
Arthur Neville Chamberlain (cons.)
Winston Churchill (guvern național)
Clement Attlee (laburist)
Winston Churchill (cons.)
Anthony Eden (cons.)
Harold Macmillan (cons.)
Alee Douglas-Home (cons.)
Harold Wilson (laburist)
Edward Heath (cons.)
Harold Wilson (laburist)
James Callaghan (laburist)
Margaret Thatcher (cons.)
John Major (cons.)
Tony Blair (laburist)
—1761, 1766-1768
—1801
—1806
—1834
—1841

—1852
—1880
—1886
—1892
—1895
—1905
—1916
—1922
—1924
—1929
—1935
—1940
—1951
—1957
—1964
—1974
—1979
—1996

Anexă

Președinți ai SUA

1. George Washington (federalist)
2. John Adams (fed.)
3. Thomas Jefferson (dem. Rep.)
4. James Madison (dem. Rep.)
5. James Monroe (dem. Rep.)
6. John Quincy Adams (dem.)
7. Andrew Jackson (dem.)
8. Martin van Buren (dem.)
9. William Harry Harrison (Whigs)
10. John Tyler (Whigs)
11. James Knox Polk (dem.)
12. Zachary Taylor (Whigs)
13. Miliard Fillmore (Whigs)
14. Franklin Pierce (dem.)
15. James Buchanan (dem.)
16. Abraham Lincoln (rep.)
17. Andrew Johnson (rep.)
18. Ulysses Sidney Grant (rep.)
19. Rutherford Richard Hayes (rep.)

20. James Abraham Garfield (rep.)
21. Chester Allen Arthur (rep.)
22. Grover Cleveland (dem.)
23. Benjamin Harrison (rep.)
24. Grover Cleveland (dem.)
25. William McKinley (rep.)
26. Theodor Roosevelt (rep.)
27. William Howard Taft (rep.)
28. Thomas Woodrow Wilson (dem.)
29. Warren Gamaleil Harding (dem.)
30. Calvin Coolidge (rep.)
31. Herbert Clark Hoover (rep.)
32. Franklin D. Roosevelt (dem.)
33. Harry S. Truman (dem.)
34. Dwight D. Eisenhower (rep.)
35. John F. Kennedy (dem.)
36. Lyndon B. Johnson (dem.)
37. Richard Nixon (rep.)
38. Gerald Ford (rep.)
39. Jimmy Carter (dem.)
40. Ronald Reagan (rep.)
41. George Bush (rep.)
42. Bill Clinton (dem.)
43. George Bush jr.

—1801

—1817

—1829

—1841

—1845

—1850

—1857

—1865

—1877

—1889

—1897

—1909

—1921

—1929

—1945

—1961
—1969
—1977
—1989
—2000
Papi
Papi (selecție)
Damasus
Leon I (cel Mare)
Grigore I (cel Mare)
Leon al lll-lea
Nicolae Iloan al Xll-lea
Leon al IX-lea
Alexandru al ll-lea
Grigore al Vll-lea
Urban al ll-lea
Alexandru al lll-lea
Inocențiu al lll-lea
Gregore al IX-lea
Martin al IV-lea
Bonifaciu al VI ll-lea
Clement al V-lea
Captivitatea babilonică a Bisericii loanalXXM-lea
Urban al V-lea
Grigore al Xl-lea
Marea schismă occidentală
Martin al V-lea
Eugeniu al IV-lea
Nicolae al V-lea
Alexandru al Vl-lea (Borgia) luliu al ll-lea
Leon al X-lea
Grigore al Xlll-lea
Pius al Vl-lea
Pius al Vll-lea
Plus al IX-lea
Leon al Xlll-lea
Pius al X-lea
Benedict al XV-lea
Pius al Xl-lea -

Pius al Xll-lea loanalXXIII-lea
Paul al Vl-lea loan Paul al ll-lea
—461
—816
—964
—1073
—1099
—1215
—1285
—1314
—1334
—1378
—1431
—1455
—1513
—1585
—1823
—1903
—1922
—1958
—1978
Os
Scindarea umanității
Occident acum 2 mii. Ani Paleoliticul inferior Epoca veche a pietrei: apariția umanității în Rift Valley (Africa):
Homo habilis
Diferite nivele ale omului primitiv: Homo sapiens: Capacități intelectuale limitate, instrumente rudimentare, vânat, pescuit, cules aprox. 600000
Orient aprox. 70000
Utilizarea focului Neanderthal ca. 35000
Omul nou: Cro-Magnon: Homo sapiens sapiens
Orientul Apropiat: Peșteri
Grupe vechi (acum marginale):
I I I I. I
Pigmeii Boșimanii Negritos Vedas Papua Aborigeni
(Africa) (Africa) (India) (SriLanka) (Noua Guinee) (Australia)
(Care nu vor trece de la sine la agricultură)
Limba articulată, capacități intelectuale depline aprox. 30000

Europoizi
I Grupe mai noi („Rase”) i r
Caucazieni Negroizi Mongoloizi
Ordine neclară/disputată tlioni (Indii)
Malayezieni-Polinezienii Dravidieni Turci Hamiți
I-1-1
Filipinezi Malayezieni Polinezieni
Grupe mai mici
Popoare mai mari
Eschimoși Indieni Laponi Finiri/Popoare
(Arctica) (Indios) (Nordul Estoni de
(America) Scandinaviei) (Spațiul vânători
Mării Baltice) (Siberia)
Sudanul vestic
Niloții
— 1 Mongoli Tibetani Chinezi Coreeni Japonezi
Bantu Thai Viet
Populații originare Semiți Indo-europeni mediteraneene
Berberi aprox. 8.000 aprox. 2.400 aprox. 2.000 aprox. 1.200
I Basci începuturile agriculturii
Neolitic: Epoca nouă akkadieni amoriți arameem ebrei/evrei arabi
Scindarea indoeuropenilor
(Familia limbilor indo-europene, I) l/l
Familia limbilor indo-europene, I.

Limbi foarte ramificate, înrudite ca vocabular și gramatică, dar care, dincolo de o foarte strânsă înrudire (de ex.: limbile sud-slave), nu mai sunt accesibile unele altora. Diferențele au luat naștere din procesele normale de diferențiere după spațiu și timp și din cele de asimilare a limbilor altor popoare, care s-au contopit cu popoarele indo-europene, cel mai adesea în urma unor acțiuni de cucerire.

Occident
* INDO-EUROPENII (Scindare și răspândire înainte de 2000 î. Hr.)
Orient
Celta Germanica Slava Baltica
Galica Bretona i_, r
Irlandeza Scoțiană vestică
Italica Greaca Ilirica Armeana Iranica Indiana Toharica i r
Occidentală Meridională Orientală
I-1-1-

Ceha Slovena Bielorusa
Slovaca Sârbo-croata Malorusa Soraba Macedoneana Ucraineana Poloneza Bulgara Velicorusa
Greaca Albaneza veche
I
Greaca medie
I Neogreacă
I Alana
I Osetica
Avestica
Persana veche
Persana medie
(Pehlevi)
B
Indiana veche: 'Vedica I Sanscrita1 Indiana medie
Germanica Germanica nordică
I Germanica estică
Osco-umbriana
I
Longobarda Gotica
Latino-falisca
I Latina clasică
I Latina vulgară
Kurda
Persana nouă
Afghana (pashtu) Beluciana
Prăkrit
Pali r i
Hindi Bengali Singhaleza (și alte limbi indiene moderne) Limbile țigănești
Portugheza Spaniola (castiliana)
— I i r
Catalana Provensala Franceza Italiana (Languedoc) (Languedouâl)
Româna sefardina (spaniolă + ebraică)
Scandinava occidentală
Scandinava orientală
Islandeză
Norvegiana Daneza Suedeza
Francona de jos

Limbi din Țările de Jos
Flamanda
I Olandeza
Germana de jos
Anglo-saxonă/
Engleza veche
(+scandinavă
+franceză)
Engleza medie Engleza modernă
Vechea frizonă
Vechea saxonă
Frizona Germana de jos (Plattdeutsch)
Germana de sus
Germana timpurie (Althochdeutsch) Germana medie (Mittelhochdeutsch)

Germana superioară nouă idiș (+ebraică/ (Neuhochdeutsch) + poloneză/ lituaniană ucraineană

Afrikaans (Africa de Sud)

Americana Australiana oo

Familia limbilor indo-europene, II

GermanăIndogcr-IndianăAvestica/Greaca/Italiana/latina/Gotic germanica/CccitaBalticeSlavamanice/vechepersanadialectulosco-umbrianavechea germanairlandezaLituaniana/Rusa/indo-(sanscrita) aticde sus (veche)/letonapolonezaeuropene (althochdcutsch) bretona_galicazwci duo (u) dva dva dyo duo got.: twai ahd.: zwci dâu du divi rusa: dva pol.: dwa vier kuetuor catvârah av.: tettarcs quattuor cawâro nord/vestceth (a) ir keturi german: kuekuor ietri ahd.: fcor/fior

Brudet bhrater bhrătar

Vatcr patâr

Mutter mater Schwcstcr suesor pitar mătâr svâsar

Wasser/1) abapFluss2) ap3) akuă3) dănuMccrmoriAckeragrosăjrah (Feld, Flur) Gchcgcghordlosgrdhâ („Gartcn”) hortusav.: bratar phreter pitar pater av.: matar mater meter

1) ab (vezi apa ape)

4) av.: danu oseta: don agros frater pater tris mater. – tris soror

3) aqua mare. – is ager, agriș chortos hortus frigiană gordum got.: brodar got.: fadar ahd.: fater ahd.: muoter mâthir moțe

(„soție”) motyna siur sesuo bret.: c'hoar upe got.: swistar ahd.: swester

3) ahd.: aka nhd.: aue friz. Ei-land (=insula) got.: mărci muir ahd.: mari, meri bret.: mor got.: akrs ahd.: ackar got.: gards ahd.: garto ir.: gort bret.: garz măre gardas rusa: cetyro pol.: cztcry fiinfpenkuepârleaav.: panca pers.: pants (?) pentequinque osk. – umbr.: *pompcgot.: fimf ahd.: fimf/finfcoic bret: pemppenkirusa: piati pol.: piecsiebenseptmsaptâhaptaheptaseptemsibunscehtscptynirusa: semi pol.: siedemacbtokto (u) astăav.: ăstaoktooctogot.: ahtau ahd.: ahtoocht bret.: eizastuo-nirusa: vosemi pol.: osiemzehndekmdâsadasadekadecerngot.: taihun ahd.: zehandeich bret.: dekdcSimtrusa: desiat pol.: dziesiechundertkm tomsatamsatemhekatoncentuingot.: hund ahd.: hundcet bret.: kant5im tas sinusbrath (a) ir broterclis rusa: braț rusa: mați pol.: matka rusa: sestra pol.: siostra

3) rusa: oka (Nume de ape)

4) Don, Doneț

Donau, Duna, Dunajcc rusa: more pol.: morze rusa: ograda pol.: ogrod (grădina) rusa: gorod pol.: grod (Oraș)

GermanăIndogcr-manicc/indo europeneIndiană veche (sanscrita) Avcstica/persanaGreaca/aticaItaliana/latina osco-umbrianoGotic germanice/vechea germana de sus (althochdeutseh) Cclta irlandeza (veche)/bretona galicaBaltice Lituaniana/letonaSlava Rusa/polonezaHimmcl-vaterdjcus-peterdyâuspită (cer) (Lok.: diva) Zcus pater (Jupiter) umbr.: Ju-paterTag/Himmeldejeudivă yendiosdiesair.: dia bret.: deizrusa: deni pol.: dziciâGottdciuosdevâhav.: dăcva (demon) thcosdcus, divusahd.: Zio, Zio (vezi: Dienstag/cngl. Tucsday) dia bret.: douedicvas dievsKonigregsraj oo

Evoluția celor mai importante sisteme de scriere și alfabete, aprox. 3100 î. H. – aprox. 1000 d. Hr.*

Occident aprox. 3100 î. H.

Aprox. 2600 aprox. 2000 aprox. 1700 aprox. 1600

Orient aprox. 1400 aprox. 1300 aprox. 1000

Etruscă

Latină

Runică

Hieroglifele egiptene (ideograme – până la 394 d. H.)

Hieratică (scris cursiv)

Ideograme cretane I „ Scriere lineară/Scriere lineară cretană/heladică _

Scriere semită proto-semită

Pictogramele sumeriene
(ideograme)
Pana de scris sumeriană
I
Pana de scris akkadiană (până la aprox. 70 d. Hr.)
Ideogramele minoico-cipriote
ProtoProţoProtosinaită feniciană palestiniană
Scriere silabică
Pana de scris elamită
Ideogramele chineze
Scriere silabică feniciană
Alfabetul scris cu pană din Ugarit
— Greacă -
Demotică (Scrierea cursivă la hieratică)
Ebraică veche
Arabă sudică
Arameica
Punică
Coptă
Minusculele carolingiene
Gotică
Slava (chirilică)
Pehlevi (Persana medie) Nabateică
Siriană Etiopiana
Indiană
Maniheană
Avestană
Armeană Georgiană ^pSi
Samariteană
Arabă
Scrierea
Evoluţii ulterioare provenite din Evul Mediu
Ui oo
Occident

Culturile superioare eurasiatice şi contribuţia lor Ia cultura mondială (până la aprox.: 1500)

Orient

Orientul ApropiatPersiaIndiaChinaEgipt Mesopotamia I Grecia-_\u166? -ElenismElenismRomaizanţ – _T 1Europa latină America-

IslamRusiaAgriculturăGrâu, orz, secară, mei; Cai puternici, cămileOrez, trestie de zahăr, tei, Orez, ceai, portocale, măsline, vinmirodenii; găina; elefantulpiersici, ghimber, soiaTextileIn; lână; blănuri. Lână; covoareBumbac, indigo; iută (Bengal) MătaseExporturi principaleProduse ale meșteșugarilor; Cai, cămile; fructe; Textile din bumbac, indigo; Mătase, ceai, ghimber; destinate comerțuluipentru Răsărit doar materiicovoaremirodenii, opiu; fildeș; pietreporțelanintercontinentalprime, arme; aur. Prețioase. StructuriCetate-stat – ImperiuTrib – ImperiuCaste; lipsa violenței, Birocrație centralizată, socio-politiceorășeni liberi – nobili +Cavaleri în armurăvegetarianism; despotism: cu examene susținute dețărani liberi – nobili; statâmpotriva nomazilorstructuri polițienești secretecătre nobilimea cunațional (Europa) stepei: feudalism; educație literarăautocrație exercitată deV.către Aleșii lui Duiimc/tii1Stat: formă de1Cuceritori din toate părțile: Alternanață între imperiiAlternanță între fragmentare și imperiu cu o cuăorganizare politicănumeroase imperii și maripersane (de trei ori) șiunificare imperială aomogenă, monopol asocietăților maiimperii; diferite produsecopleșire de către alte marisubcontinentului (de patru ori): hegemoniei; doar cuceritoricomplexefinale ale asimilării unuiimperii (al lui Alexandru, Maurya, Sultanatul de la Delhi, din nord (turco-mongoli), mare număr de factori: cel seleucid, cel part; Imperiul moghul; dominațiamai devreme sau mai târziunumeroase state naționaleCalifatul): ahemenizii, britanică („ Raj „) sinizați; dinastii, ciclu (Europa) sasanizii, safaviziidinastic, mandat cerescReligie: explicareaViața de după moarte: Zoroastrism, cu magi înMigrația sufletelor; ascezăAdorarea strămoșilor; naturii (cosmogo-nemurirea sufletuluicalitate de preoți; dualism; („ oameni sfinți"); confucianism; daoism: nie, cosmologie) și (Egipt); politeism -Satana, infem, eshatologievegetarianism; brahmanism filosofia ca religie populară; a relației dintre ommonoteism: evrei apocaliptică; mesianism, budism, hinduism, ordinenici o biserică sau preotși naturăcreștinism – Islam; filosofiamisticism; cultul luimonahale (călugări, călugărițe) prin profesie; temporargreacă, ca o explicareMithra, maniheism, budism. Secularizată a lumii; gnoza, și'ia, assassiniibiserici, clerContribuțiiȘtiințele naturii, tehnicăGrădini irigate artificialNumărătoarea „ arabă „: zero; Compasul, hârtia, tiparul; culturale specialemodernă, individualism; („ paradeisos „ =zarurile, șahulporțelanul; lacul; examenul; sisteme politice moderne; Paradis);

picturăscrieri istoricenotația muzicală; muzică; miniaturalăpictură; scrieri istoriceReligiile universale

Ui

Occident

Orientul Mijlociu Zona Mării Mediterane Europa/America

Orient

Iudeea/Palestina Arabia

Perși

India

China

Religii tribale/ale fertilității Religii tribale/ale fertilității Religii tribale/ale fertilității Cultul strămoșilor

Politeism aprox. 500 î. Haprox. 30 d. H.

Politeism

Monoteism

Cultul misteriilor Iudaism/ orientale în Grecia; Credința mozaică

Filosofia greacă a naturii

I Politeism

ZOROASTRISM Brahmanism

CREȘTINISM Gnoza Biserica catolică/ortodoxă

Dualism

Mithraism

Maniheism

Donatism

I Arianism

Biserica coptă Siriană armeană (Egipt) (iacobită)

Secte eretice

\par I. Nestonana

ISLAMUL

— Budism

Confucianism Taoism

I I

Hinayana Mahayana Secte

HINDUISM

657/658 aprox. 100010431054 aprox. 1150 aprox. 16501738

Sunna

Erezii

Cathari

Și'a

Schisma dintre Biserica catolică – ortodoxă
— Albigenzi (până în 1229)
— Valdenzi
— Lollarzi
— Husiți
Uniunea greco-catolică
I REFORMA
Protestanți (Luterani)
Anglicani
Secte (Baptiști)
\par Trento
Calviniști „ (Reformați)
Presbiterieni (Scoția)
Metodiști
I Parsă Charidjiți (India) ' Assasini Persia, Siria (până în 1258)
I
I
I
| j Sikh
\par T
Baptiști Unitarieni Adventiști
Quakeri-i Mennoniți ln Episcopalieni (SUA) \par Amish (SUA)
\par I Vechi catolici
Uniunea prusacă
Vatican II
\par 1\par Republica islamică (Iran: Khomeini) Jihadul islamic
Vi oo
W/l aprox. 590 î. H. Aprox. 525 aprox. 660 aprox. 930
Dualismul
Lupta permanentă dintre Bine și Rău, Lumină și întuneric
Zarathustra/Zoroastru (Media/Persia)
Iudaism
Mesianism -
I
Zoroastrismul ca religie de opoziție în Imperiul persan: magii ca preoți, mesianism; sfârșitul catastrofal al umanității
Creștinism
Gnoza – hiliasmul apocaliptic
(imperiul de 1000 de ani): întoarcerea lui

Hristos, lupta cu Anticristul: sfârșitul catastrofal al umanității:
(Armaghedon ca luptă finală între Bine și Rău) aprox. 590 î. H. Aprox. 525
Islamul
Imperiul sasanid în Persia 224/227
Zoroastrismul devine religie de stat
I I Ibudism: structură ierarhică
Șiiți
Charijiți
Paulicieni
(Sectă în Biserica bizantină) Bogomili (Bulgaria) _
I Cathari
(„puri") „Ereticii" în Occident (Koln)
Albigenzi
Valdenzi
Biserica bosniacă (până în 1463)
Flagelanți (Italia) Flagelanți (Germania)
Lollarzi (Anglia)
Husiți (Boemia)
Utraquiști Taboriți
Frații boemieni/moravi
Reforma
Iconoclasmul: „Fanatismul" (Luther) (Wittenberg, Danzig) Rebotezații
(Ziirich) '
Th. Muntzer
Calviniștii (Reformații)
Perth (Scoția) Țările de Jos
Dualismul
Baptiștii (Olanda) Baptiștii (Londra)
A
REVOLUȚIA ENGLEZĂ
Milenarismul
Fifth Monarchists Quaker
Levellerii
REVOLUȚIA AMERICANĂ („Manifest Destiny")
REVOLUȚIA FRANCEZĂ
Anul I al Republicii; Sansculottes Gracchus Babeuf: Conjurația egalilor

REVOLUȚIA DIN IULIE- „Mayfiower” America
Independenții (Cromwell)
— Socialism (în Franța):
Dualism secularizat: Raiul pe pământ prin industrie Chartismul (în Anglia) (până la 1848)
REVOLUȚIA EUROPEANĂ Manifestul comunist (Marx, Engels)
Prima Internațională (până în 1874): „Până la lupta finală!”
Internafionala a Ii-a: „Statul socialist al viitorului”: Social-democraUa
Primul război mondial
Revoluția din Octombrie: Comunism (Rusia): revoluția mondială Fundamentalism comunist: demonizarea adversarilor politici (capitalismul, imperialismul)
I Comintern (Internaționala a IlI-a)
Naționalism-socialismul (Germania): Reichul de 1000 de ani) AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL
Răspândirea comunismului: Europa de sud-est, China
Terorism
Fundamentalism neo-conservator protestant în SUA:
Reagan: Demonizarea adversarilor politici (Uniunea Sovietică = „Imperiul Răului”): Lupta apocaliptică (Armaghedon)
Fundamentalismul islamic: Libia (Sunna), Iran (Și'a): Republica Islamică: Khomeini: Demonizarea adversarilor politici occidentali
? Al treilea război mondial?
VA
Marile concilii bisericești, 325-1965 (și schisme, 484-1417) a) Concilii ecumenice (=ale întregii biserici), 325-869 și schisme, 484-1054
Data
Locul [Decizii
Urmări
Niceea
381Constantinopol I431449Efes
(Efes) („Sinodul tâlharilor”)451Chalcedon484-519553Schisma akazianică Constantinopol II680-681 Constantinopol III
—843 Cearta legată de icoane în Bizanț
Profesiunea de credință (crezul); cei patru patriarhi (Ierusalim, Antiohia, Alexandria, Roma); Anus este condamnat
Ortodoxia este singura formă legală de creștinism în Imperiul roman.

Nestor este condamnat:

Monofizismul (doctrină potrivit căreia logosul divin și corporalitatea umană ar constitui în încarnarea lui Isus Hristos o unitate indestructibilă) este tolerat.

Monofizismul este condamnat ca fiind eretic:

Cele trei „capitole" antiohiene (scrieri teologice din Antiohia) sunt condamnate ca fiind nestoriene.

Monotelism (Isus are o natură dublă, divină și umană, însă o singură voință), care fusese deja respins de către Occidentul latin, este condamnat de către întreaga biserică.

Ordinea fundamentală a Bisericii; conflicte interne asupra primatului patriarhilor și conflicte legate de polemica dintre ortodoxie și arianism.

Biserica nestoriană.

Desprinderea bisericilor monofizite coptă (=egipteană) (457), armeană (507/508), siriană (iacobită (aprox.550).

Nou acord bisericesc între Roma și Constantinopole.

Unitatea cu Roma este refăcută; poziție intermediară în disputa legată de icoane (730-843)

Niceea II

Iconoclasmul este condamnat: pentru slăvirea Schisma fotianică icoanelor, însă împotriva iconolatriei. (până în 869/900/920).

(Constantinopol)

Constantinopol IV

Fotios devine din nou patriarh:

Conciliu exclusiv grec, condus de patriarhul

Fotios: îl condamnă pe papă, contestând primatul papal.

Fotios este destituit: pretențiile Romei sunt acceptate

Schisma fotianică este reînnoită

(până în 900/920).

Schisma fotianică este aplanată.

Conflictul dintre biserica romană/catolică și cea greacă/ortodoxă se acutizează.

Schisma definitivă dintre Roma și Constantinopol în privința primatului papei și a celibatului.

B) Concilii (și schisme) care s-au produs numai în interiorul bisericii romane, 1059-1965 respectiv 1130-1417/14391059 Conciliul de la Lateran Reforma bisericii: împotriva simoniei, investirea Poziția papei este întărită: cearta

(Roma) Lateran

—1138 Schisma anacletică

—1178 Schisma alexandrinică laicilor; alegerea papei de către Colegiul Pentru învestitură (1075-1122).

Cardinalilor.

Concordatul de la Worms (1122) este acceptat. Cearta Pent (tm) învestitură este în sfârșit rezolvată.

Schisma anacletică este aplanată. Reformele gregoriene sunt accentuate.

Pentru alegerea papei este cerută o majoritate Inchiziția împotriva sectelor, de 2/3; împotriva simoniei, a comerțului cu necredincioșii; cruciade împotriva sectelor la Toulouse (albigenzii).

V (c)

Locul Lateran IV

Decizii

Lyonl Lyon II

(Cinci) cruciade, misiuni bisericești, combaterea sectelor; inchiziția este întărită; decizii împotriva sectelor (albigenzii), evreii (mai precis, regulamentul ținutei), ortodoxia; impozite destinate finanțării cruciadelor (1/20 din veniturile anuale ale unui preot), destinate papei, împăratul Frederic al II-lea este condamnat ca eretic.

Uniunea bisericii realizată de împăratul Mihail al VUI-lea. Bizanțul este invitat: inițiativa este condamnată și de către papă și de către greci. Conclav (retragerea într-un loc închis) la alegerea papei.

—1377 „Captivitatea babilonică a Bisericii”

—1312 Viena Ordinul templierilor este desființat; cruciade, reforma bisericii, sărăcia franciscană

—1417 Marea schismă occidentală: Papi în Roma și Avignon, cu „obediențe”. 1409 Pisa Papii din Roma și Avignon sunt destituiți: al treilea papă

—1418 Konstanz

—1437/Basel 1438

1438/1439 Ferrara/Florența 1439-1443

Urmări

După cucerirea Constantinopolului (1204) și victoria asupra ortodoxiei, apogeul bisericii papale victorioase sub conducerea lui Inocențiu al III-lea.

Conflictul dintre împărat și papă se înăsprește.

Conflictul cu ortodoxia se înăsprește.

Poziția papei este întărită.

Papa la Avignon, dependent de Franța Dependența de Franța este documentată (templierii).

Papii demiși rămân: trei papi în

TreâfeluiâfrcconsâSuâreâ unității bisericii; reforma bisericii; stârpirea ereziilor. Votare după „naționalitate”: germană, franceză, engleză, italiană (iar începând din 1415 și spaniolă); Hus este ars pe rug (1415): cei trei papi sunt destituiți: singurul papă este Martin al V-lea (1417): concordate cu diverse țări: trebuiau să se întrunească concilii generale periodice.

Compactatele de la Praga sunt acceptate (1433), Compactatele de la Iglauer (1436) sunt ratificate (1437); decrete de reformă ce urmau în mare măsură teoria conciliară: papa este subordonat conciliilor (1437); Sancțiunea pragmatică de laBourges (1438); Conciliul este transferat de către papă la Ferrara; Opoziția antipapală se întâlnește în continuare laBasel (pânăân 1448): estepropusă (1438) suspendarea papei (1439): antipapa (1439). Uniunea bisericii cu bisericile greacă, armeană, coptă, siriană (1439); primatul papei este stabilit (1443); Conciliul este transferat la Roma (1443) p\par politizate mai târziu.

Forma timpurie a „națiunii” politizate de mai târziu.

Războaiele husite (1420-36)

Marea schismă (datând din 1378) ia sfârșit.

Tendință de constituire a bisericilor naționale. Mișcare conciliară: conflict între papă și conciliu.

Războaiele husite iau sfârșit (1420-36).

Conflictul dintre papă și conciliu se înăsprește;

Biserica gallicană.

Apogeul conflictului dintre papă și conciliu.

Ultimul antipapa.

Unificarea bisericilor, ca diviziuni ale bisericii orientale, biserici de rit vechi, unificare făcută sub tutela papei; maroniții în Siria și Liban. Victorie a papei asupra mișcării conciliare.

O

Data Locul

—1517 LateranV

Din 1517 Reforma 1545-1563 Trento (în trei faze).

—1870 Vatican

—1965 Vatican II

Decizii

Dogma nemuririi sufletului; imprimarea cărților cil permisiunea bisericii.

Fără nici un fel de reformă a bisericii.

Reformă considerabilă a bisericii, obligația de rezidență a episcopului este accentuată; seminar teologic în fiecare dioceză; Joia Verde, ca demonstrație a Bisericii Catolice. Profesiunea de credință tridentinică. Primatul papei asupra conciliului este întărit; Dogma infailibilității papei „ex cathedra": reacție față de lumea secularizată modernă (liberalism, socialism etc.)

Reforme

Urmări

Cenzură bisericească. Reforma

Războiul cu Liga schmalkaldică

Contrareforma (începând din 1563).

Delimitare tot mai accentuată față de protestanți.

Austria denunță concordatul „Kulturkampf" în Germania

Tensiuni cu Italia, accentuate de ocuparea Romei (1870), și cu Franța.

Desprinderea vechilor catolici.

Deschidere către lume: mișcarea ecumenică; călătorii ale papei Ioan Paul al II-lea în lume

Popor Origine

Invazia popoarelor germanice și statele succesoare pe teritoriul Imperiului roman de apus, 375-568

Teritoriu locuit până Invazii/teritorii locuite în 375/religie provizoriu, după 375

Ostrogoții Scandinavia Gurile Weichselului (sud-suedezi) (probabil la aprox. („Gotland") 50 î. Hr.);

Rusia sudică (după 150 d. Hr.). Divizarea în ostro/vizigoți (269): Arianism.

Fondarea statului: stat succesor/capitală

Trecere la catolicism

Sfârșit/Consecințe/Efecte

Vasali ai hunilor (375-454); stabiliți în Pannonia (457); incursiuni în Balcani (469), către Italia (489): căderea lui Odoacru (490/493)

Regatul ostrogot din Italia și țările învecinate/Ravenna (493-540), începând cu domnia lui Theodoric cel Mare (493-526)

Vor rămâne până la sfârșit arieni: nici un fel de asimilare

Cuceriți de către Imperiul roman de răsărit prin Bclisarie și Narscs: războaiele sfinte (536-552): prăbușire în Italia (552); o mică parte (de dinainte de 375) va rămâne în Crimeea (până în sec. Al XVI-lca)

Vizigoții Scandinavia Ca și ostrogoții: Fugă spre Imperiul roman

(ca și divizare (269): linia din calea hunilor (376): ostrogoții) nordică și linia sudică federație în Tracia/Mocsia pe Dunărea inferioară (382); a doua fugă din calea (332/48): Arianism, hunilor: în Grecia (396) și Ia porțile Constantinopolului: vor fi parțial masacrați de către Imperiul roman de răsărit (400): supraviețuitorii vor fi alungați către Imperiul roman de apus: în Italia (401): retragerea Romei de pe Rin (405) și din Britannia (407), Roma este devastată (410); în Gallia sudică (412), Spania (416); pentru a-i îndepărta pe vandali tic Romii

Primul regat 589: prima fază a vizigot/Toulouse în asimilării, Gallia de sud-vest romanizarea

—507): (hispanizarea) înfrângere în fața francilor (507,

534): al doilea regat vizigot în

Spania/Tolcdo

—711); Regatul sucvilor este cucerit

Război civil (709): invazia arabilor (711): prăbușirea regatului vizigot (711/712): opoziție creștină în Spania de nord-vest (722)

A doua fază a hispanizării: Rcconquista (1063-1492) „Catalonia"=„Goth-Alania"

Suavii fn sudulGermania libersO parte din MainK trecândRegat în nord-vcslușvabii„ Germanieipeste Rin (406/7), cu alaniiPeninsulei Ibericevizigot, an. Ex. AV5*5y. Libere; dinși vandalii: prin Gallia către (411-585), în ceaabsorbiți. Ei se tragSpania (409) mai mare parte înprintre alțiiPortugalia de astăzialamaniiBurgunzii Scandinaviaântre Oderul inferiorân Hessenul sudic, laPrimul regat516: asimilare, Vor fi cuceriți de către (Suediași Weichsel (1 d. H.); dreapta Rinului mijlociuburgund/Wormsromanizarefranci și anexați (534): sudică) la Marea Neagră (aprox. 400): au trecut (413): distrus de (franceză) după căderea Imperiului"Burgun-(aprox. 250): Rinul (406/7) către hunii condușicarolingian (843-888) daholm„ =Arianismde Attila (436) mai multe state se vorDealul („ Cântecululnumi „ burgundc „. IzvoruluiNibelungilor „): Aldoilea regat burgundân Savoia (443) Vandalii

(Probabil) Silezia (1. D. Hr.); pe Scandinavia jhcisul superior/

(Suedia sudică)

Marș către vest (aprox.: 400), accelerat de către mijlociu (aprox. 270); alani: au trecut Rinul la sub presiunea vizigoților vor merge către Pannonia – în

Imperiul roman (334) (429)

Mainz (406/7): prin Gallia către Spania (409): arieni. Alungați de către vizigoți.

Regat vandal în regiunea Cartaginei (429-534), sub Genserich: Roma este devastată (455): („vandalism")

Au rămas arieni: nici un fel de asimilare

Cuceriți de către Imperiul roman de răsărit prin Belisarie (534); supraviețuitorii vor fi deportați în urma unor revolte (550) „ Vandalism „

Alanii Popor de Sud-estul Rusiei (anul călăreți, d Hr) parțial în negermanic Caucaz: Osetja

Fugă către vest din fața hunilor (aprox. 370): trec peste Rin împreună cu suevii și vandalii (406/7)

Dezvoltare ulterioară împreună cu vandalii își păstrează numele în Catalonia (=„ Goth-Alania „) os o

Popor Origine

Teritoriu locuit până în 375/religie

Fondarea statului: stat succesor/capitală

Trecere la catolicism

Sfârșit/Consecințe/Efecte

Gepizii Diviziune a Vor rămâne la început, Ca și ostrogoții, ci vor fi goților

După moartea lui după retragerea goților vasali ai hunilor (aprox. Attila (453) ei la gurile Weichsclului 400); au luptat sub devin independenți

(după 150); în regiunea conducerea lui Attila la (454): își constituie nordică a Carpaților Câmpiile Catalaunicc (451) un regat în (aprox. 200) Pannonia (454-567)

Vor fi distruși de către avari și longobarzi (567): Imperiul avar (567-796/803); Longobarzii în Italia (568)

Anglii

Saxonii Iuții

Anglii de provincie

(„Winkcl"

=„ Angcl „ între Schlci, Marea

Baltică și

Fiordul

Flensburgcr)

Saxonia inferioară lutlanda

Ei nu vor fi atinși După retragerea romanilor După descălecarea direct de invazia din Britannia (407) vor în calitate de hunilor umple vidul de putere cuceritori (449), ci

Religie tribală rămas, la început ca soldați vor fonda germanică în slujba britanilor numeroase regate romanizați și creștinați în (Essex, Wessex, lupta împotriva picților și a Sussex, Middlescx; scoților, de origine celtică Umbria Nordică,

(din 449) Mcrcia)

Episcopatul de Fundamente medievale Cantcrbury (597); timpurii ale anglo-Arhicpiscopatul saxonilor (+ danezi + de Canterbury normanzi): cucerirea (601); Sinodul de normandă (1066) la Whitby (664): legare definitivă de Roma: misiune anglo-saxonă pe continent

Francii Germania La dreapta și la vestică, stânga Rinului liberă mijlociu și inferior, parțial ca federați în regiunile de graniță romane (291); religie tribală germanică

La început doar expansiune sporadică: cucerirea Gallici (481)

Longobarzii Din sudul Suediei (după surse proprii)

Migrare (la aprox. 100 î. Hr.) la gurile Elbei (în teritoriu creștin); marș către sud (înainte de 166); religie tribală germanică

Expansiune către sud-est (aprox. 400); la nord de Noricum (aprox. 490); arieni (500); au zdrobit împreună cu avarii regatul gepid (567): sunt alungați de către avari din Pannonia

Regatul francilor, 499: asimilare, Regatul francilor, urmat sub conducerea lui romanizare de Imperiul

Clovis (481-511); (franceză), la estul carolingian: Imperiul Mnrnvinoienti/'nană aranitei carolingian (751-888): încoronarea lui Carol (800): Renovatio imperii

Merovingienii (până graniței în 751); mai multe lingvistice: capitale, schimbate germana des; deja devreme, Parisul: continuarea expansiunii, în special către alte state succesoare -Primul regat vizigot

(507, 534), AI doilea regat

Atacă Italia (.568): Regatul longobard/Pavia (568), care va cuprinde însă numai anumite părți ale Italiei: el se va diviza în 35 de principate (574)

—680: asimilare, romanizare (italicnizarc), însă se vor menține conflictele politice cu papa în Roma

Sunt mde cSAtc franci (754, 774): în Imperiul francilor (până în 888); statul succesor longobard: Lombardia, lombarzii.

Os

O

Formarea națiunilor europene

Țara Populație Populații Epoca cuceririi Religie/cultură Primul regat Experiențe locală invadatoare/stat „naționale”

Regiunile istorile denumite după cuceritori/locuitori

Spania ccltibcri romanizați vizigoți, suevi, alani; vandali

Portugalia celtiberi romanizați „Lusitani”

—429_

Latină/catolică regat vizigot (418/ (589) 554 – 711)

Cucerire musulmană (711-712); Rccon-quista (1063-1492)

Catalonia (goți, alani)

Andaluzia (vandali)

(după 500) franci; burgunzi 481 Latină/catolică Statul catolică (516) carolingian (481-888)

Reconquista (1063-1248); Conquistas dincolo de ocean (1415 și după)

Franța cclți romanizați (gali); basci

Cruciade (1096-1291) Războiul de 100 de ani (1339-1453) Papalitate;

Burgundia (burgunzi) Normandia (normanzi) Bretania (bretoni)

Italia romani italici romanizați ctc.

Ostrogoți; longobarzi; sarazini latină arianică/493-540 romano-catolică 568 și după expansiunea Veneției (după 1000) Cuceriri normande

Lombardia (longobarzi) Toscana (etrusci)

Anglia britani anglo-saxoni, 449 latină/romanoWessex (829) romanizați iuți; danezi 866 catolică (601 și după)

Războiul de 100 de ani

Anglia (estică) (anglii) Sussex (saxoni)

Bulgaria slavi sudici bulgari

(descinzând din huni) _ greacă/ ortodoxă

—971/1018; 1186-1241 imperiu medieval

Rusia slavi răsăriteni varegii (vikingi aprox. 860: greacă/din Suedia, ca fondarea ortodoxă minoritate Kievului (988) dominantă) _

Rusia kieveană 882-1237/1240

Suveranitate mongolă 1240-1480: eliberarea de mongoli 1378-1480

Germania triburi germanice triburi germanice (în teritoriile care fuseseră romane”) aprox. 250 și după latină/catolică regat 911; imperiu extinderea puterii 962-1806 imperiului medieval

Saxonia (saxoni) Bavaria (bavarezi) Thtiringia

(Ihurin.!:) cir.

Principat

960); convertire la catolicism 966 jTcu

1386; victotic la Vrib vandal”)

Griinwald/Tanncnberg asupra Ordinului teuton (1410)

Iugoslaviailiri romanizați/grecizațislavi sudici; sârbi – croațiaprox. 582greacă/ortodoxă (după 867) latină/catolică (614) Croația (925); Serbia (1159) Marele imperiu sârb (1345-55) Bătălia de la Kosovopoljc (Câmpia Mierlei) (1389) Serbia, Croația etc. Cehia Slovaciaslavi vestici: cehi, slovaciaprox. 500latină/romano-catolică (aprox. 921) Cnezatul Boemici (după 907) Revoluția husită 1415-1436) Bocmia (bojarii, celții) Danemarca danezilatină/romano-catolică (960) războaie împotriva SuedieiJiitlanda, BornholmSuediasuedezi; goțilatină/romano-catolică (1008) expansiune către Rusia; războaie împotriva DanemarceiGotland (goții din Suedia sudică) Ungariaslaviunguri896/900latină/catolică (1000)997-1526Regatul Coroanei lui ȘtefanRomâniadaci romanizațitriburi germaniceaprox. 260greacă/ortodoxăprincipateluptă împotriva mongolilor/turcilorValahia (valahi) Greciagreci vechislavi sudici: cuceriți și grecizati582 și dupăgreacă/ortodoxăFinlandafinici100 și dupălatină/catolică (1157/1249) anexată de către Suedia (1284) Karclia karelii: trib finics

Vikingii/Normanzii, 787-1066

Triburi germanice anterioare din Scandinavia: Cimbrii (lutlanda) (aprox. 113 î. Hr.); Longobarzii (aprox. 100 î. Hr.); Goții (aprox. 50 î. Hr.); Vandalii (aprox. În jurul nașterii lui Hristos); Burgunzii (aprox. 100 d. Hr.) (Suedezii)

Occident

Din Scandinavia

Răsărit

SSl

Norvegia Normanzii în sens restrâns

Prima descindere asupra coastei engleze sudice (Dorset) Lindisfarne este devastat Normanzii în Irlanda

Raiduri devastatoare anuale în imperiul francilor pe cale de a se prăbuși

Este fondat Dublinul

Sunt devastate Lisabona și Sevilla

Sunt devastate Hamburg și Paris

Este devastat Canterbury; primele întăriri pe continent (Waal), la gurile Senei

Primele raiduri devastatoare în zona Mediteranei

Normanzii sunt alungați din Flandra de Balduin

Fugarii din Norvegia fondează Islanda „Marea armată”: armată normandăj>ermanentă notduwnperivifrancilor Cpâna în 892)

\par Danemarca

I Danezii

\par Este fondat Haithabu: centrul comerțului viking (până în 1066)

Suedia

Varegii începutul Kievului începutul Novgorodului

Cucerirea Angliei nordice

(Northumbria) și sud-estice

York este cucerit Danelag în Anglia

Danezii se divizează în Anglia:

Sud/Nord:

Victoria anglo-saxonilor asupra danezilor sudici

Castelele imperiale de fa Aachen și Trier sunt distruse

Normanzii eșuează prima dată la porțile Parisului Victorie a francilor vestici la Montfașon Victorie a francilor estici la Lowen Trierul este devastat pentru ultima oară: sfârșitul „Marii armate” (din 879) Descălecarea normanzilor pe Sena inferioară

Anglia este Împărțita între dan”i

(Danelag) și anglo-saxoni (Wessex) Uniunea dintre „Ciey și Novg, orod\par Marele cnezat al Kievului: fundamentul statal al Rusiei medievale

Tratat între francii vestici-Ducatul Normandiei; Normandia devine creștină

Groenlanda este populată dinspre Islanda Invazia scandinavă unificat în Anglia

Norvegienii devin creștini Labradorul (America) este atins pornind din Groenlanda

Pelerini normanzi în lupta cu sarazinii

Expansiune a normanzilor sub Robert Guiscard în Italia sudică
Gorm cel Bătrân: Victoria de la Wessex asupra danezilor nordici (York)
Danemarca devine creștină este distrus
Convertirea varegilor ruși la credința 989 greco-ortodoxă: unitate mai puternică cu slavii estici: fundamentul oisericesc al Rusiei medievale
Dinastia daneză în Anglia (până în 1042)
Dinastia daneză se stinge
Suedia devine creștină
Normanzii cuceresc Apulia
Normanzii primesc Capua de la papă
Normanzii cuceresc Sicilia (până în 1090)
Norvegienii sunt învinși la York de către Harold: Harold rege al anglo-saxonilor
Cucerirea Angliei de către normanzi Haithabu este distrus de către venzi
Cruciadele (1095/1096-1291) și acțiuni asemănătoare (1063-1444)
Data Cruciada Prilej Principalii Scopul principal Rezultat/urmări participanți
—1492 Reconquista
Asasinarea regelui Aragonului de către musulmani
Castilia/Aragon/Navarra/Portugalia
—1149
—1192
Cruciada săracilor Chemarea la cruciadă Păturile de jos
Prima cruciadă
A doua cruciadă „Cruciada împotriva reconvertiților” A treia cruciadă
—1204 A patra cruciadă
Cucerirea Ierusalimului (1077), a Antiochiei (1085) de către selgiucizi
Cucerirea Edessei de cate selgiucizi (1144) A doua cruciadă înfrângerea de la Hattin: cucerirea Ierusalimului de către Saladin (1187) Proclamarea făcută de către papa Inocențiu al III-lea (1198)
—1229
Războiul albigenz Albigenzi „Cruciada copiilor”
Al patrulea conciliu de la Lateran (1215)

Papa; cavalerii normanzi și regatele Franței și Italiei meridionale Regii Franței, Germaniei Principii saxoni împăratul; regii Angliei și Franței

Veneția, cavalerii și nobilii francezi

Franța

Copiii din regiunea Rinului și din unele zone ale Franței împăratul Frcdcric al 11-lea

1415 „Cruciada păgânilor"

A șaptea cruciadă

Eliberarea Peninsulei Iberice de mauri

Monarhiile naționale ale Portugaliei și Spaniei: alungarea evreilor (1492); expansiunea dincolo de ocean

Țara Sfântă Masacrarea evreilor în cetățile de pe Rin (1095)

Eliberarea Țării Sfinte Statele cruciaților (1098-1291), în primul rând Regatul Ierusalimului (până în 1187/1244)

Ierusalim Eșuează la porțile Damascului

Schimbări Ierusalim, Akkon

Constantinopol (1204)

Toulouse, Albi Țara Sfântă

Țara Sfântă

Accelerarea expansiunii militare în cadrul coloniilor germanice estice Akkon și Ciprul sunt cucerite (1191); Ordinul cavalerilor teutoni (1190/98) înfrângere suferită de către ortodoxie: Imperiul latin (1204-1261); supremația maritimă a Veneției în Mediterana estică Provenee aparține pentru prima dată Franței

Orașele sfinte sunt împârțilc prin tratative: este permis

A cineca cruciadă Conflict între ArhiArhiepiscopul ac „Cruciada" episcopatul Brcmcn și Bremcn împotriva țăranilor Stcdingcr din Stedinger

A șasea cruciadă Cucerirea Ierusalimului Ludovic al IX-lea cel de către turcomani Sfânt al Franței pentru Ayyubizi (1244)

Ordinul teuton, Ottokar al II-lea al Bocmiei

Cucerirea Antiohici de Ludovic al IX-lea al către mameluci (1268) Franței

Mamelucii cuceresc Akkon: sfârșitul statelor cruciate (din 1098) Marș armat către Presiunea otomanilor Regele Sigismund al

Egipt (comerț care să tranziteze teritoriul Alexandriei)

Prusia

Tunis

Căderea Ayyubizilor (dominația mamelucilor în Egipt (1250-1517); Ludovic al IX-lca este prins în Egipt (1250): reședința regală se mută în Țara Sfântă (1250-1254): interes special al Franței pentru „Ținuturile de peste mare" și Locurile Sfinte Fondarea Konigsbergului și al cruciadelor sfinte (din 1096)

Eliberarea Eșec în urma înfrângerii de la

Constantinopol asupra Bizanțului

Cucerirea

(„Conquista")

Ceutei de către portughezi

Războajclc husite Mișcarea husită

Ungariei

Portugalia, prințul Hcnric (marinarul)

Constantinopolului Ceuta împăratul și Imperiul Nimicirea husiților

Marș armat către Presiune a otomanilor Regatele Ungariei și Constantinopol asupra Bizanțului Poloniei

Eliberarea Constantinopolului

Nicopole în lupta împotriva otomanilor

Cunoștințe legate de comerțul cu aurul din Sahara: expansiunea

Portugaliei dincolo de ocean

Husiții sunt înfrânți;

Biserica națională bocmiană

Eșuează în urma înfrângerii suferite la Varna: căderea

Constantinopolului (1453)

Ordine monahalo-cavalerești

Observații preliminare

Așa-numitele ordine cavalerești internaționale au apărut în Țara Sfântă din rațiuni legate de pelerinaj și de cruciade, în timp ce ordinele cavalerești iberice au apărut din Reconquista. În Țara Sfântă, ospitalierii și Ordinul teuton au avut ca sarcină la început numai îngrijirea bolnavilor, însă au dobândit cu timpul, mai devreme sau mai târziu, și funcții militare împotriva „necredincioșilon> (musulmani, păgâni), cel mai adesea cu menținerea funcției inițiale, care după secularizare și refondare în Epoca modernă a fost parțial revigorată. În Spania și în Portugalia, ordinele cavalerești au apărut din grupuri de apărare locale („hermangilda„/"hermandad„ = frăție). La fel ca și rivalii lor musulmani, „rabitos„ din mănăstirile destinate apărării în lumea musulmană („ribat„), apărute după pătrunderea almohazilor în Spania (1149/1155), ordinele au construit mănăstiri de apărare creștine, ale căror poziții

strategice importante (orașe, cetăți) au fost alese în ideea unei apărări pe termen lung. Ordinea lor interioară a fost croită după modelul marilor ordine monahale (benedictin, cistercian, augustin), ocazional combinându-se chiar regulamentele diferitelor ordine. În mod special în cazul ordinelor cavalerilor iberici, ne-au parvenit prin diverse surse (monografii, lexic) informații precise, referitoare la anii în care s-au petrecut diverse evenimente. De la arabi/mauri, cavalerii ordinelor creștine au preluat, din motive practice (căldură toridă) burnusul-nomad, o mantie albă lăsată să fluture (în franceză: „manteau„, în spaniolă „manto„), pe care au prevăzut-o însă, ca semn distinctiv al apartenenței la ordin, cu o cruce, ale cărei formă și culoare erau diferite de la un ordin la altul (de ex. Culoarea: Ordinul lui Hristos – roșie; Ordinul teuton – neagră). Ordinele „internaționale„ au avut chiar de la început o coordonare „națională” (italiană, franceză, germană etc), ele posedând însă terenuri, filiale permanente și privilegii și în alte țări ale latinității occidentale – ioaniții, templierii și Ordinul Sf. Lazăr au acționat și în Spania și în Portugalia. O statalitate proprie nu vor dezvolta decât ioaniții/maltezii și Ordinul teuton.

Os

Ordin

Fondat/Regulament al ordinului

Ordine spirituale cavalerești, aprox. 1070 și după

Sarcini militare Coordonare Localizare Câmp de acțiune Acțiune „națională” principal politică

Efecte/Continuitate

Ospitalier/al loaniților/de

Malta; lat.:

Ordo militiac

Sancti

Johannis

Baptistac, hospitalis

Hicrosolymitani

Aprox. 1070 după 11001530;

Regulamentul benedictin

Din 1126/1137: sprijin al granițelor pentru statele cruciate; cea mai puternică fortificație: Krak des Chcvalicrs (1142-1271); au apărat Rhodosul împotriva mamclucilor (1444), a otomanilor (1480); Malta împotriva otomanilor (1565) la origine Ierusalim italian: (aprox. 1070-

ordin 1187); Akkon fondat de (1191); negustorii Limassol (Cipru) războaie, din

Amalfi

Malta (1530-

1798); Roma

Țara Sfântă Statalitatc

(până în 1291); proprie pe Rhodos; Malta, insula Rhodos Tratarea bolilor, (1309-1522) și

Malta (1530-

(1291); Rhodos piraterie; 1798)

—1522); comerț: depozite financiare; împrumuturi

Ioaniții ca ordin de infirmiciri în provinciile protestante nou înființate – Anglia (aprox. 1840), Prusia (1852); Ordinul catolic maltez (1859/1869/1879), destinat și activititii de infirmerie.

Templier:

Fratrcs militiac

Tcmpli/

Paupcrcs commilitoncs

Christi

Tcmpliquc

Salomonis

(„cavaleri săraci").

1118/1119 în Țara Sfântă; după modelul regulamentului cistercian (1128)

1115: „cavaleri săraci", Francez având la început sarcina de a asigura militar pelerinajele de la și către Ierusalim

Secțiuni în Templul de la Ierusalim (1118-87); la Akkon (1191); Limassol (Cipru) (1291); Templu la Paris (1306).

Mari proprietari Modelul creștin de pământ. În al Ordinului Țara Sfântă cavalerilor pentru orgaiberici; nizarca peleriexpropriat de najelor; depozite către Coroana financiare; franceză, membrii comerț; împrumuordinului sunt turi; bănci arestați (1307); internaționale; este dizolvat de bogăție enormă; către papă în stat în stat. 1312.

Averea a fost transferată în cea mai marc parte în Portugalia, către Ordinul lui Hristos (1318/1319); Refondare ca o grupare creștină supraconfesională (după 1945); Nume de străzi în unele orașe (Londra, Paris, Aachen).

Ordinul (de) Calatrava Ordcn de Calatrava

1158/1164: fondat și controlat de cistercicni; va fi modificat după modelul Ordinului benedictin

A preluat de la Templieri Castilia/ apărarea Calatravci; Aragon: membrii săi se vor Spania, căsători cu permisiunea Castilia papei (începând din 1440).

Calatrava

—1216);

Santaticrra

Calatrava Nueva

Luptă împotriva Intervenție în maurilor în conflictele

Reconquista: interne ale orașele de Castiliei, cu graniță, campaniidiviziuni militare gen interne în alte

Ordina.

Demnități de Mari maeștri și venituri legate de Coroană (1486, 1523); dizolvat de prima Republică (1873); refondat de către monarhic ca ordin militar

Ordinul

Santiago: Orden de Santiago de Espada (spaniol); Ordcm de Sant'lago (până în 1789: de Espada) (portughez) Ordinul Evora/Ordinul (de) Aviz

Ordcm de Aviz

Ordinul

San Julian/

Alcăntara

Ordcn de

Alcăntara

Alianță cu

Ordinul

Calatrava ramură portugheză independentă originar membru al Ordinului de Calatrava; independent (1215) 1177

Regulamentul cistercian sub supravegherea

Ordinului

Calatrava

Apărarea cctâfâî Samiag*

(Galicia); a Uclcsului (1174); nu sunt obligați la celibat (1175).

Portugalia

Au preluat administrarea Coroanei portugheze (1551); Ordin după merite.

Alcăntara (1218) Rcconquista

Apărarea cetății Alcăntara (1218): proba originii nobiliare de patru generații, fără evrei sau mauri.

Demnități de Marc Maestru și venituri legate de cele ale Coroanei (1494); este permisă căsătoria cavalerilor (1546); este desființat în 1873; este refondat ca

Ordin Fondat/Sarcini militare

Regulament al ordinului

Coordonare Localizare „națională"

Câmp de acțiune principal

Acțiune politică

Efecte/Continuitate

Ordinul teuton:

Fratres

Ordinis

Thcutonici

Sanctac

Mariae în

Jerusalem împrejurimile Akkonului pentru îngrijirea răniților germani participanți la cea de-a treia Cruciadă, format din negustori din Liibeck și Bremcn; cu un regulament asemănător celor al templierilor și cu unul specific spitalicesc

Ordin militar (1198): fortificații principale în Țara Sfântă: Montfort (1229/1231-1271)

German: Akkon (1191), conflicte Veneția (1291), cu Marienburg templierii (1309), (1241) Konigsberg

—1525), Mcrgcnthcim (1530)

Țara Sfântă (1190-1198-1291); răsturnare și misiune pentru Prusia (1230 și după); comerț, export cu mirodenii, chihlimbar; (după 1324): conflicte cu Hansa.

Statul ordinului (1230-1525/1559); Membru al Hansei; sub suzeranitatea politică a Poloniei (1466-1658/1660) ordin militar în 1874 Ducatul Prusiei (1525-1618), Kurlanda (1559/1561-1795); Culorile Prusiei și ale naționalității germane (negru-alb), preluate de Imperiu (negru-alb-roșu) – 1867/1871-1945; crucea din bârnă folosită ca simbol de aviația militară germană și tancurile germane; model al SS ca „Ordin" al elitei național-socialistc

Ordinul Sf. 1191, cu

Thomas

Accon

Ordcr of
St. Thomas
Accon
Englezi ocazia asedierii Akkonului pentru participanții englezi la cea dc-a treia cruciadă; după regulamentul tcmpUcrUor
Ordinul Sf.
Lazăr: ordin ospitalier al
Sf. Lazăr în
Ierusalim/
Ordo Sancti
Lazari
Ordinul cavalerilor spadei:
Fratres militiae
Christi
Ordinul lui Hristos: Ordcm Militar de Cristo
Aprox: 1120/Utilizați militar numai în
Ierusalim: necesitate numai pentru (până în 1291) cavalerii bolnavi de lepră
(aprox. 1120-1187); Akkon (1191-1291) leproșilor
1202, pornind Luptă împotriva (nord) din Bremcn, lituanienilor și letonilor: german către Riga, se militarizează fondat de către cistercicni; regulament după model templier
Livonia, Kurlanda
După înfrângerea suferită în fața lituanienilor (1236) fuzionează cu Ordinul teuton (1237)
Y, „v Ytanese va uni cu Dame du mont Cârmei (1607-
1789); refondat în
Aripa nordică a Statului ordinului teuton (1237-1559), ducatul Kurlandei (1559/1561-1795): baron baltic (german) (până în 1940/1941)
1318/1319: Folosit în cruciada Ordin împotriva maurilor din succesor al Africa de nord celui templier interzis
Portughez Castro Marim (1318), Tomar (1356)
Expansiunea maritimă portugheză (1443 și după)
Expansiunea portugheză, misiune dincolo de ocean (1443 și după)
Culorile sale (crucea roșie pe un fond alb) vor deveni steagul navelor portugheze (1443 și după); ordin militar (1551-1910, 1910 și după)
Epoca modernă 1492/1498
Creșterea economică și demografică a Europei latine

Istoria Epocii moderne
Renașterea: întoarcere la Antichitate
Impulsul din Orient (Numărul arab, compasul etc.)
_Monarhia națională: stările.
EXPANSIUNEA EUROPEI PEȘTE OCEAN: Controlul comerțului intercontinental
Imperii coloniale comerciale: Portugalia, Spania, Olanda, Franța, Anglia Comerțul transatlantic Sclavia în Lumea Nouă Acumularea primitivă: cu sclavi: capitalismul timpuriu
Reforma
AbsolutismContrareforma
Revoluția engleză
Restaurația: Monarhia constituțională în Anglia Glorious Revolution Monarhie parlamentară Iluminare politică -
Războiul spaniol pentru succesiune (până în 17134/1714) Războiul de 7 ani (până în 1763)
Succesiunea Țărilor de Jos Mercantilismul
Navigation Act
Comerț liber
Cucerirea Indiei (până în 1856)
— Revoluția industrială: Burghezia economică
Aboliționismul (Anglia, SUA)
REVOLUȚIA FRANCEZA Prima republică (până în 1799) Primul Imperiu
Sclavia este interzisă în
Imperiul Britanic
— Blocada continentală
Constituția liberală radicală de la Cadiz
Congresul de la Viena:
Noua ordine a Europei: Carta Constituționala; Restaurația
Revoluția din iulie
Socialismul (Franța)
— Reforma electorală (Anglia)
Chartiștii
Triza agrară/economică
Sclavia este interzisă în coloniile franceze
Revoluția europeană:
A Doua Republică (Franța)
(până în 1852)

Al Doilea imperiu (până în 1870) Războiul Crimeei Congresul de la Paris

Răscoala Taiping (China) (până în 1864)

Cucerirea Indiei este încheiată

Războiul civil american

Victorie a Risorgimento în Italia

Criză economică mondială, lansare a SUA

Mare revoltă în India oo

Emanciparea sclavilor în SUA

Confederația germană de nord (până în 1871)

Fondarea Imperiului german

— Războiul german

I

Monarhia bicefală austro-ungară (până în 1918)

Războiul franco-german A Treia Republică (până în 1940) Al Doilea Imperiu german (până în 1918)

Marea criză orientală

Al optulea război ruso-turc Congresul de la Berlin

I

Dubla alianță: Germania-Austri a/Ungaria Anglia cucerește Egiptul (până în 1922/1936)

Prima internațională socialistă (până în 1874)

1884/85 Conferința de la Berlin asupra Africii: „Scramble for Africa”

Sclavia este interzisă în Brazilia

Dubla alianță Franța-Rusia Politica mondială a Germaniei

Comuna din Paris

A doua criză economică mondială: ' mare depresie (până în 1895)

Interzicerea socialismului în Germania (până în 1890)

Imperialism Dominație colonială

Internaționala Ii-a (până în 1914)

Revolta boxerilor în

Entervte Cordiale: Anglia-Franta Războiul mso-inponej-frnnă în 1VO-;) China este Înăbușită

—19181917

—1945

Prima criză marocană Prima revoluție rusă (până în O„7”) înțelegere anglo-rusă: Triple Entente

Criza anexării Bosniei

A doua criză marocană

Primul război balcanic -Al doilea război balcanic -

Revoluția din China (până în 1949)

SUA în primul război mondial

PRIMUL RĂZBOI MONDIAL _

Revoluția din octombrie: comunism Rusia Sovietică părăsește războiul: Războiul civil rus (până în 1920/1922)

Sfârșitul războiului: revoluție în Germania, Austria, Ungaria: Dispariția imperiului otoman și a Monarhiei bicefale

Versailles:' Noua ordine Tensiune între comunism și fascism/național socialism a Europei Fascismul în Italia (până în 1943/1945)

A treia criză economică mondială -Național-socialismul în Germania

Al treilea Reich (până în 1945) -AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

I Capitularea Germaniei, Japoniei: bombele atomice de la Hiroshima, Nagasaki

Războiul rece, decolonizare; războiul francez din Vietnam

Independența Indiei

Apartheid în Africa de Sud NATO I RFG-RDG

Războiul din Coreea

Moartea lui Stalin: „Dezgheț" – 17 iunie în RDG

Republica Populară Chineză

Imperii coloniale, I, 1415-1815

O

Putere colonială

Constituire națională/ consolidare

Expansiune colonială dincolo de ocean

Principala zonă de expansiune

Crize naționale

Recul colonial

Portugalia: Sfârșitul„ Conquistas „ = cucerireInsulele Canareânfrângerea de laAgresiunea olandezilorprima și ultimaRcconquistcipeste ocean: Ceuta este (1341); Madeiraal-Kasr al-Kabir înâmpotriva coloniilorputereportugheze (1248); cucerită în 1415: (1419/1420); Azorcfața Maroculuiportugheze (după 1598): colonialărăzboaie civile/cercetare sistematică a (1427/1432); Insulele (1578); uniuneprăbușirea puterii portughezeeuropeană cu orevoluție (1383-1385): coastelor africane: drumCapului Verde (1460/forțată cu

Spaniaân Oceanul Indian subpopulațiedinastia Aviz (1385-maritim către India1462); Guineea (1460(1580-1640) atacurile olandezilor, proprie1580); recăpătarea (1419-1498); pretențieși după); Angolapersanilor, arabilor (1602 șinesemnificativă: independenței (dupăde monopol (1491); Braziliadupă); temporar în fațacolonii1640/1668)(1455); împărțită cu (1500); Mozambicolandezilor în nordul Brazilieicomerciale șiSpania la Tordcsillas (1505); Goa (1510); (1630-1654) și în Angolapuncte de (1494) Moluce (1511): (1641-1648); după recucerireasprijincomerțul cu mirodenii, independenței (1640/1668) comerțul cu sclaviintră în umbra AnglieiSpania: celeUniune personalăInsulele Canare (1478/America Latină, Decăderea ca putereSlăbire generală a puteriimai mariCastilia/Aragon1479); descoperireaFilipincle, insulele dinmaritimă (1588 șicoloniale în fața Olandei, acolonii (1474); cucerireaAmericii (1492): Pacific, Saharadupă), ca putereFranței și a Angliei: interdependenteGranadei: sfârșitulmonopol asupraspaniolă: comerț întrehegemonicămonopolul asupra comerțuluidin istoric, Rcconquistciteritoriilor de dincolo depatria-mamă șieuropeană (1659): colonial este spart în 1713; situate dincolospaniole (1492) ocean, împărțit cucolonii, conceput carăzboiul spaniolcomerț liber pentru Americade ocean: Portugalia (1494): monopol (până înpentru succesiune: spaniolă (1776); războiul decomerțimperiu colonial în1776); argint din PeruSpania devine unindependență al Americiicolonial caAmerica (1493 și după), și Mexicrelativ vid de puterespaniole (1810-1824) monopol alân Filipinc (1529/1565); (1701-1713/1714): CoroaneiSahara spaniolă (1658/pierderea (până în 1776)1884) Gibraltarului în: ¦. _favoarea Anglieide Jos/Stateleindependență (1567/Portugaliei fn cadrulvestică: comerțul curăzboaiele maritiiTica Provinciei CapwY195IGenerale):1572-1609/1648): uniunii cu Spania (dinmirodenii; comerțul laâmpotriva Angliei1806/1815) în favoareaputereUniunea de Ia1580): Moluce (din 1595/Marea Nordului, (1652-1674); Angliei: imperiu colonialmaritimă șiUtrccht (1579), 1598/1602); Guyanarespectiv la MareaRepublica Batavăconcentrat asupra Indonezieicomercială, cudeclarația de (Surinam) (1595/1626); Baltică; trafic naval (1795-1806); o populație maiindependență (1581), New Amsterdam (1626-fără trasee fixe, Regatul napoleoniannumeroasărecunoaștere potrivit1664); El Mina (1637); apogeu în 1650: al Olandei, anexat în (urbanizare) șidreptuluiCurațao, Ceylon (1638); comerț trilateralultimă instanță decu o flotăinternațional (1648) Formosa (1624-1661); către Franța (1810-semnificativă: Brazilia

de nord-est1813), în urmarol conducător (1630-1654); Bataviablocadei continentaleân cadrul (Java) (1619); Capetown (1806-1810) evoluției-(1652-1795/1815) europene pânăla Revoluțiaindustrială științele naturii, construcțianavelor. Franța: în rivalitate cu celelalte puteri coloniale timpurii -Spania, Olanda, Anglia: centralizare puternică, chiar și în cadrul imperiului colonial

Victorie în cadrul războiului de 100 de ani (1453); sfârșitul războaielor hughenote (1598); expansiune sub Ludovic al XIV-lea (1659 și după), chiar și dincolo de ocean

Expansiune în detrimentul Spaniei: Cayennc (1604); Canada (1608-1759/1763) -Quebcc (1608), Montrcal (1611/1642); Martinica, Guadcloupc (1635); Saint-Dominguc (1665/1697-1804); Lousiana, Pondichcrry (1673)

Indiile vestice/Caraibc, America de Nord, India: combinație a coloniilor comerciale cu cele orientate către constituirea de așezări (Canada, Louisiana): comerțul trilateral

Războaiele hughenote (1562-1598); înfrângerile suferite în cadrul războaielor coloniale (1701-1713/1714, 1740-1748, 1756-1763, 1792-1815), cu efecte și asupra situației de peste ocean

Preluarea imperiului colonial spaniol eșuează (1713/1714): pierderi suferite în America de Nord; imperiul colonial din India eșuează (1757-1763); pierderea Canadei în favoarea Angliei (1759/1760); vinderea Louisianei SUA (1803); pierderea Saint-Dominguc: Haiti devine independent (1804)

Putere Constituire colonială națională/ consolidare

Expansiune colonială dincolo de ocean

Principala zonă de expansiune

Crize naționale

Recul colonial

Anglia: cel mai marc imperiu colonial de peste ocean; combinarea tipurilor coloniale portughez și spaniol: colonii comerciale și colonii destinate popularii, care vor dobândi de timpuriu o autonomie internă relativ marc, ele fiind populate în prima etapă numai cu coloniști albi

Sfârșitul războiului rozelor (1485), al Reformei (1559), al războaielor civile (1649); Restaurația (1660); Glorious Revolution (1688/1689): pacea internă ca premisă a continuării expansiunii

Căutarea culoarului de nord-vest de către John Cabot (1497), culoarul de nord-vest este căutat de către Chancellor (1553); Virginia (1584/1607); Bcrmudc, Surat (estul Indiei) (1612); Massachu-sctts

(1619); Barbados (1625/1627); Madras (1639) Jamaica (1655); Bombay (1661); Coasta de Aur (1662/1664); New York (1664); Calcutta (1690); Gibraltar (1704); Hudson-Bay, Ncwfundland (1713); cucerirea Indiei (1757-1856); Canada (1759/1760); Sicrra Leonc (1787); Australia (1788 și după); Ceylon (1796/1802); Malta (1800); Provincia Capului (1806/1815); Helgoland (1807)

Indiile vestice/Caraibe, America de Nord, India estică (Surat, Madras, etc); Africa de Vest; Mediterana; Africa de Sud: comerțul trilateral

Reforma (1529-1559); Revoluție (1640-1660, 1688/1689); pierderea celor 13 colonii nord-americanc (SUA) (1776/83)

Războiul american pentru independență (1775-1783): pierderea celor 13 colonii nord-americane prin constituirea SUA (1776/1783): criză în relația cu Irlanda: autonomie pentru Irlanda (Grattan's Parliament) (1782-1800); constituirea SUA, ca o cenzură decisivă între vechile și noile imperii coloniale

Mari Puteri și Puteri Mondiale moderne

Stat/caracterizare

Constituirea statului/regiune nucleu

Ascensiune la statutul de Mare Putere

Zonă de hegemonie/linii de expansiune

Faza (fazele) hegemonică

Consecințe

Franța: cel mai puternic stat al Europei (continentale) din Evul Mediu până la jumătatea secolului al XlX-lca, din punct de vedere demografic, economic și militar: stat național-monarhic; putere culturală

După distrugerea Imperiului francilor: francii vestici (Francia) (987): Ilc-dc-Francc (Bazinul parizian)

Bătălia de la Bouvines (1214): centralizare, birocratizare: monarhie absolută (secolele XVII/XVIII)

Europa continentală occidentală, Italia; peste ocean: „ mission civilisa-trice „

Ludovic al XlV-lca (1659-1714); Revoluția franceză, Napoleon I (1792-1815); Napoleon al III-lca: de atunci, comportament defensiv față de Germania

Războiul de devoluțic (1667/1668), războiul olandez (1672-1678); războiul pentru succesiune din Pfalz (1688-1697); războiul spaniol pentru succesiune (1701-1714); războaiele revoluționare/războaiele

napoleoniene (1792-1815); războiul germano-francez (1870/1871); primul și al doilea război mondial (1914-1918; 1939-1945)

Austria: nucleul german (moștenire a Habsburgilor), devine treptat statul multinațional (1526-1918)

Marcă estică a Bavariei (978); ducat (1156); uniune personală cu Imperiul romano-german (1438-1806); arhiducat (1453); stat imperial (1806); Austro-Ungaria (1867-1918)

Bătălia de la Viena Germania/estul (1683); Pacea de la Europei centrale Karlowitz (1699): (până în 1866); victorie asupra Italia septentrională otomanilor și centrală (1797/

—1859/1866); Europa de sud-est (1683-1918

Nici un fel de Opt războaie turco-austriece hegemonie dincolo (1526-1791) (potrivit de granițele propriilor surse); dualismul

Imperiului romanogerman Austria-Prusia (1740-german; expansiune 1866); după plecarea din limitată în Balcani Germania (1866) și Acordul cu (1878-1918) Ungaria (1867), vor izbucni conflictele cu slavii sudici și cu mișcarea națională românească din granițele de arunci ale Ungariei și, în același timp, și în afara granițelor (Serbia, România): Sarajcvo (1914): primul război mondial (1914-

1918), priihușiren mon. – irhioi

Anglia: putere maritimă, comercială și colonială cu rol conducător în prima parte a Epocii moderne: stat de drept și parlamentar; patria Revoluției industriale (aprox. 1760); prima putere industrială, cel mai mare imperiu de peste ocean din istoria universală

Descălecarea anglosaxonă (449 și după); cucerirea normandă (1066); Parlament (1265 și după); Reforma (1529-1559); Revoluție (1640-1660, 1688/1689); uniune cu Scoția (1603/1707), și Irlanda (1800/1801) cu Olanda (1698-

1702): războiul spaniol pentru succesiune (1701-1713/1714): pacea de la Utrccht (1713): egalitatea puterilor pentru a echilibra continentul în scopul facilitării propriei expansiuni peste ocean și vestul Franței (pană hegemonie pe î în 1453); începând din Epoca modernă, dincolo de ocean -America de Nord, India, Africa continent, însă deplină dincolo de ocean; după pierderea imperiului prin decolonizare (după 1945), va intra în Comunitatea Europeană (din 1974) hegetnonice vmot puteri coloniale în ascensiune Franța (1689-1815), Rusia (1815-1907), Germania (1904-1945); construirea unui mare imperiu colonial; războaie coloniale; primul și al doilea război mondial (1914-1918; 1939-1945)

Rusia: cea mai mare putere terestră a Epocii moderne; agrară: iobăgie (până în 1861), autocrația țarului (până în 1917), a partidului (după 1917)

Rusia kieveană (882); Marele cnezat al Moscovei (1328); tarat (1547); imperiu (1722); URSS (1917/1922-1991); Marca Rusie

Războiul nordic (1700-1721): pacea de la Nystad (1721); Congresul de la Viena/Sfânta Alianță (1815); Revoluția rusă (1917);'al doilea război mondial (1939-1945)

Vest (Baltica, Polonia Germania); sud (Ucraina, Crimeea, Balcani, Strâmtorilc/Constantinopol, Caucazul, Armenia); est (Siberia, Asia centrală, Orientul îndepărtat

De la Sfânta Alianță (1815) până la înțelegerea cu Anglia (1907); după al doilea război mondial (1945) devine a doua marc putere a lumii; Revoluția mondială expansiune globală în Lumea a treia (după 1945)

Opt războaie ruso-turce (1710-1878); Problema orientală (1774-1923); împărțirile Poloniei (1772-1939); războaie împotriva Poloniei, Pcrsiei, Chinei, Franței; confruntări cu Anglia (1854-1856, 1878, 1885); războiul ruso-japonez (1904/1905); primul și al doilea război mondial; Războiul rece (după 1945); războiul din Afghanistan (1979-1989)

Stat/caracterizare

Constituirea statului/regiune nucleu

Ascensiune la statutul de Mare Putere

Zonă de hegemonie/linii de expansiune

Faza (fazele) hegemonică

Consecințe

Prusia: cea mai mică Comitatul de graniță Autoafirmare în Germania nordică și cea mai slabă Brandenburg (1157); cadrul Războiului de (până în 1866);

Mare Putere din Principat (1356); cu 30 de ani (1763); Germania (1867-

Pcntarhia Ducatul Prusiei participare la prima 1945) europeană; populație (1618); Prusia (estică) împărțire a Poloniei covârșitor germană; în proprietate (1772) militarizare (1653- suverană (1660)

1945); dependentă Regat (1701) de Rusia (1762/

Uniunea vamală germană (1834): hegemonie internă în Germania: fondarea Imperiului german (1867-1871)

Trei războaie silezicne (1740-1763); dualismul german: Prusia – Austria (1740-1866); războaiele pentru unificarea Imperiului (1864-1871)

și fondarea Imperiului (1871); Poziția Prusiei de Marc Putere este continuată de cea a Imperiului german (1871-1945)

Imperiul otoman: imperiu dinastic multinațional (până în 1918/1922)

1288/1300: Sultanat (până în 1912); Turcia; Albania (până în 1912)

Cucerirea

Constantinopolului (1453); este admis (formal) în Concertul Puterilor la Congresul de la Paris (1856)

Europa de sud-est, Caucaz, Africa de nord, Peninsula Arabă, Mesopotamia

De la cucerirea Războaie împotriva Persici;

Constantinopolului cele opt războaie austriaco-până la asediul turce; cele opt războaie rusoVienei (1453-1683) turce; Problema orientală (1774-1923), Problema slavilor sudici (1804-1918): Sarajevo (1914); Problema armeană (din 1878); în primul război mondial (1914-1918)

Italia: stat național Risorgimento (1859/Picmont-Sardinia modern; ca 1861); câștigarea precursor: PiemontVeneției (1866), a Sardinia: cea mai Romei (1870) slabă Mare Putere europeană (după 1871) intră în Concertul Puterilor după Congresul de la Paris (1856); precedată de Regatul Italici (1859/1861) „ Irrcdcnta „ -împotriva Austro-Ungarici (Friuli, Tricste, Trentino); Adria, Meditcrana estică; Etiopia; Libia; Imperiul otoman (1898-1918)

Numai în epoca fascistă (1922-1943) Pretenție la putere hegemonică locală: Mcditerana = italiana „Mare Nostrum": restaurarea

Primul război abisinian (1895-1896); războiul pentru Tripoli (1911/1912); în primul război mondial (1915/1916-1918); fascism (1922-1943/1945); Al doilea război abisinian (1935/1936); în al doilea război mondial

Germania

Imperiul german ca stat național german

Fondarea Imperiului (1867-1871); Prusia

Con federația germană de nord (1867); Imperiul german (1871-1945) „Europa centrala".

Europa de est și de sud-est; Imperiul otoman (1898-1918) mondială"/primul război mondial (1896/98-1918); Marele Imperiu german (1938-1945)

V8); Naț Al Treilea Rcich (1933-1945): al doilea război mondial (1939-1945): divizarea Europei, a Germanici și a Berlinului (din 1945)

Japonia: stat imperial est-asiatic, cu fundamente culturale provenite din China

Modernizare/industrializare după reformele Meiji (1868-1912): militarizare

Asia de est – Corea, Primul război Manciuria, China; în chino-japonez ultimă instanță Asia

(1894/1895): pacea de sud-est (1941-de la Shimonoseki 1945) (1895) în perioada imperialistă (1894/1895-1945) cu intensități diferite; după războiul din Corcea (1950-1953) ascensiune la statutul de putere industrială de prim rang

Primul război chino-japonez (1894/1895); războiul ruso-japonez (1904/1904); în primul război mondial (1914-1918); al doilea război chino-japonez – (1937-1945): participarea Japoniei la cel dc-al doilea război mondial (1941-1945)

SUA: cea mai mare țară apărută prin imigrare din istoria universală: de expresie occidentală; democrație prezidențială; cea mai marc putere industrială; cea mai mare putere a lumii

Războiul american pentru independență (1775-1783); Independența (1776) -Confederație (1777), Uniune (1788); război civil (1861-1865) „ Manifest Dcstiny „: expansiune de la Atlantic la Pacific (aprox. 1750-aprox. 1850); războiul americano-spaniol (1898); al doilea război mondial (1941-1945)

America (Doctrina Monroc); Pacific; după cel de-al doilea război mondial interese globale, în calitate de putere conducătoare în Occident

Marc Putere dinRăzboiul amcricano-mcxican 1898; Putere (1846-1848); războiul

Mondială cu amcricano-spaniol (1898); pretenția de a numeroase intervenții în conduce lumea America Centrală și în America după 1945 de Sud; în primul război mondial

(1917/1918), în cel dc-al doilea război mondial (1941-1945); Războiul rece: războiul din Vietnam (1965-1973)

Marile congrese de pace internaționale, păci încheiate și conferințe ale Epocii Moderne ooo

Data Congres/Tratat Principali participanți Război încheiat Rezultate/Urmări

(Miinster și Franța: protest al papei (1618-1648); războiul dintre Osnabriick) împotriva încheierii Franța și Spania (început în păcii 1635) continuă (până în 1659)

1884/1885

Germania este recunoscută și tratată internațional ca vid de putere; este recunoscută independența' Elveției și a Statelor Generale (Olanda).

Războiul franco-spaniol (1635-1659)

Rijswijk Utrccht

Rastatt

Nystad

Franța – Marca Alianță Războiul de succesiune din Pfalz (1688-97)

Anglia-Franța Războiul spaniol pentru succesiune (1701-1713/1714)

Împărat-Franța

Rusia-Sucdia

Războiul nordic (1700-1721)

Austria/Anglia/Olanda – Războiul austriac pentru Franța/Spania succesiune (1740-1748)

Paris Hubertusburg

Anglia-Franța Austria/Saxonia-Prusia

Războiul de 7 ani (1756-63)

Rusia-Imperiul otoman Al treilea război ruso-turc (1768-74)

1814/Prima și a doua Rusia/Anglia/Austria/

Al patrulea război al coalițiilor („război de eliberare”) (1813-1815)

Pirineii devin graniță între Franța și Spania; hegemonia Spaniei ia sfârșit, cea a Franței începe.

Franța menține o parte din teritoriile cucerite.

Hegemonia Franței este respinsă: Anglia devine Mare Putere: criza Vechiului Regim în Franța.

Rusia devine Marc Putere; Suedia și Polonia sunt slăbite.

Stătu quo în Europa și peste ocean: criza Vechiului Regim în Franța devine mai acută.

Anglia dobândește supremația maritimă. Prusia devine Mare Putere.

Gurile Donului, Niprul, Bugul revin Rusiei: este dechisă Problema orientală.

Noua ordine a Europei: Restaurație; Sfânta Alianță; Noua ordine a Germanici (Confederația Germană); A doua încercare a Franței de a-și instaura hegemonia este respinsă; supremația maritimă a Angliei și cea terestră a Rusiei sunt recunoscute.

CongrcsuT'ăc ~fâ. Anglfa/Franfa/Impcriul Războiul CrimcH ți”-

Paris otoman – Rusia

Congresul de la Berlin

Anglia/Austria; Al optulea război ruso-turc

Germania, Franța, (1877/78)

Italia, Imperiul otoman – Rusia

Conferința de la Șapte Mari Puteri, Berlin asupra Portugalia, Suedia, Africii (Congo) Belgia, SUA etc.

Congresul de pace de Numai Aliații și la Paris: Tratatele de Asociații (fără pace din Uniunea Sovietică) împrejurimile Parisului (1919/1929):

Versailles (Germania); Saint Gcrmain (Austria);

Primul război mondial (1914-1918) rVUB „*fc ^*o”. ^- m-*^„^” ¦^- ~>i-w-^- -¦* „ otoman și PicmontuV sunt acccplatc m ConccnuV Puterilor. Integritatea teritorială a Imperiului otoman este garantată. Reforme în Imperiul otoman.

Pre-pacea de la San Stcfano este revizuită: România, Serbia, Muntenegru devin independente; Bulgaria devine autonomă, însă este împărțită; Ciprul este ocupat de către Anglia, Bosnia-Herțcgovina de către Austro-Ungaria.

Congo devine stat liber; zonă comercială liberă în bazinul congolcz; împărțirea colonială a Africii este reglementată și sancționată potrivit dreptului internațional.

Noua ordine a Europei: Germania este slăbită ca centru de putere, însă menținută; statele succesoare din Europa centrală și de est și din cea de sud-cst („ Balcanizarca Europei „); Liga Națiunilor și Mandatul Ligii Națiunilor; neratificat de SUA.

Ncratificat de către Turcia.

Tratatele de Pace Aliați – cei care Al doilea război mondial (1939- Noua ordine a Europei, conformă cu deciziile luate la de la Paris colaboraseră cu Germania 1945): Tară Germania și Japonia Conferințele de la Ialta și Potsdam (1945).

Național-socialistă (Italia, Ungaria, România, Finlanda)

Război/dată

Cele opt războaie austriaco-turce, 1526-1791

Cel mai adesea defensive. Uneori ofensiva otomana a fost coordonată cu cea franceză (1526, 1663, 1683), pentru ca mai târziu, ofensiva austriacă să fie coordonată cu cea a Rusiei (1736/1737, 1787)

Prilej

Desfășurarea războiului

Conducători importanți încetarea ostilităților/Decizii/rezultate: urmări Pacea

Primul: 1526-1555

Victorie otomană la Mohâcs asupra Ungariei (1526): pretenții de moștenire ale Habsburgilor asupra Ungariei

Primul asediu al Vienci (1529): (Luther: „ Un oraș puternic „); victorie a otomanilor la Palast (1552)

Ferdinand I; Pace intermediară Ungaria este împărțită în

Soliman Magnificul (1533,1538); trei (1541-1683); tribut încetarea ostilităților anual plătit de către (1547) și pacea împărat sultanului (1547);

(1555) pentru opt ani Graniță militară austriacă împotriva pătrunderilor otomane (1526-1851/1881)

Al doilea: 1566-1568

Răzvrătire a lui Ioan Zapolya al Il-lca împotriva sultanului, cu ajutor german

Maximilian al 11-lea; Soliman Magnificul (până în 1566) încetarea ostilităților/Pacea din 1555 este Pacea de la reînnoită: Stătu quo

Adrianopolc (1568), pentru opt ani

Al treilea: Respingerea pătrunderilor Victorie a otomanilor la Auersperg;

—1615 aproape anuale ale Kcrcsztcs (1596) împăratul Matthias; otomanilor Mchmed al 111-lea

Pacea de la Zsitva-Torok (1606), definitivată (1615) după încă o reluare a războiului (1611).

Stătu quo teritorial; împăratul este recunoscut ca egal al sultanului; tributul anual, materializat în plata unei rate de 200000 de guldeni, încetează

Al patrulea: 1663/1664

Ofensivă a otomanilor care corespunde celei a francezilor

Victorie imperială la Leva, St. Gotthardt

(Raab)(1664)

Montecuccoli; marele vizir Ahmcd

Kopriilu_

Pacea de la Vasvar-Eiscnbcrg (1664), Stătu quo aproximativ

Al cincilea:

Ofensiva „ oiomaniJor care corespunde celei a francezilor depresurarea Vienci Mustafa; Jan al 11-

(1683); turcii sunt lea Sobieski; Carol urmăriți: victorie de Lorcna; imperială la Zenta (1697) principele Max

Emanucl; contele

Ludwig von Badcn; prințul Eugen de

Savoia

(1699), pentru revin JK'v, PwioWa douăzeci și cinci de ani revine Poloniei; Morcca revine Veneției (până în 1714); Azovul revine Rusiei.

Colonizare germană limitată în Europa de sud-est; începutul decăderii Imperiului otoman: Austria devine Mare Putere.

Al șaselea: Pretențiile ridicate de

—1718 împărat după cedarea

Moreii (Pcloponesului)

Veneției

Al șaptelea: 1737-1739

Al optulea: 1787-1791

Victorie a armatelor Prințul Eugen de imperiale la Peterwardein Savoia („cavalerul (1716); Belgradul este nobil") cucerit (1717)

Paralel cu războiul ruso-turc (1735-1739)

Ofensivă a Habsburgilor pentru cucerirea Bosniei; victorie a otomanilor în Serbia (1737-1739); Belgradul este asediat. (1739)

Paralel cu războiul ruso-turc (H87-1792): ofensiva Habsburgilor

Victorie a aliaților: Belgradul și Bucureștiul sunt cucerite (1789); victorie a armatelor imperiale la Calafat (1790)

Loudon, Iosif al 11-lea

Pacea de la Pasarowitz Cuceriri teritoriale ale (1718), pentru Austriei, printre altele douăzeci și cinci de ani Belgradul (până în 1739); tratat comercial

Pacea de la Belgrad Austria pierde câștigurile

(1739), pentru teritoriale de la douăzeci și șapte de Pasarowitz, cu excepția ani; de asemenea, pace Banatului: Belgradul cu Rusia revine otomanilor

Pacea de la Șistov (1791)

Stătu quo teritorial: Pacea de la Belgrad (1739) este ratificată: nu are loc o împărțire a Imperiului otoman; de acum înainte, Austria se va opune Rusiei, pentru a împiedica distrugerea Imperiului otoman.

Cele opt (+ unu) războaie ruso-turce, 1710-1878

Ofensiva împotriva Imperiului otoman, la început sincronizată cu ultimele războaie torco-austriece (1736/1737, 1787)

Război/Data Prilej

Desfășurarea războiului
Conducători importanți încetarea ostilităților/Pace
Decizii/Rezultate: urmări.
Fără nume Asocierea Rusiei la Sfânta 1695-1700 Alianță (1686)
Azovul este cucerit pentru prima dată de către Rusia (1696) încetarea ostilităților Azovul devine rusesc (până în 1711);
Petru I; la Karlowitz (1699): flota rută pe Don: preludiu al
Șeremcticv Pacea de la Constanexpansiunii maritime a Rusiei către sud.
Tinopol (1700)
Primul: Victorie a rușilor la Poltava Basarabia este
1710/1711 (1709); Carol al XH-lca în ocupată de către
Turcia; Apel al țarului la slavii ruși (1711); rușii sudici (1710); revolte în sunt impresurați la
Muntcnegru, Scrbia, Albania Prut (1711)
Petru I; Șeremctiev
Capitulare/Pacea de pe Prut (1711)
Azovul redevine otoman (până în 1739); retragere voluntară a lui Carol al XH-lea din Turcia: expansiunea rusă este încă o dată frânată
Al doilea: Parțial paralel cu cel dc-al 1735-1739 șaptelea război austriaco-turc (1737-39)
Crimcca este Munnich devastată de către ruși (1735), Basarabia este ocupată (1737): victorie a rușilor (1737/1738)
Pacea de la Belgrad (1739)
Stătu quo, însă cazacii Uaporojcni) intră definitiv sub autoritatea Rusiei; nici un vas rusesc la Marca de Azov și la Marea Neagră: slavii sudici își vor lega de acum înainte lupta de eliberare de Rusia și nu de Austria.
Al treilea: Intervenție a otomanilor în 1768-1774 războiul civil polonez
—1772) („împărțirea
Poloniei")
Basarabia, Moldova, Țara Românească sunt ocupate de către ruși (1768): victorie maritimă a rușilor în portul Ceșme (1770); victorie pe uscat la Șumla (1774); revolta lui Pugaciov (1773/1774)
Orlov, Suvorov, Kutuzov; Ecaterina a Ii-a
Pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774)
Tătarii din Crimcea și din Kuban devin „ independenți „; Ucraina sudică, gurile Bugului, Niprul, Donul revin Rusiei; pătrundere liberă a

flotei rusești prin Strâmtori; drepturi protcctorale ale Rusiei asupra ortodocșilor din Imperiul otoman (interpretarea rusă): este deschisă Problema orientală (până în 1923): proiecte de împărțire a Turciei; Crimeea este anexată (1783) și colonizată cu ruși.

Război/Data Prilej

Desfășurarea Domnitori încetarea ostilităților/Decizii/Rezultate: urmări războiului importanți Pace

Al patrulea: Proiectul grecesc (1781), Victorie a rușilor/

—1792 anexarea Crimcii (1783), austriecilor (1788/ călătoria în Crimcca a 1789); Basarabia, Ecaterinei a Il-a/losif al Il-lca: Moldova sunt alianță (1787): războiul este ocupate de către deschis de către turci, fără ruși (1789) declarație de război și în paralel cu cel dc-al șaselea război turco-austriac (1787-1791)

Potcmkin, Kutuzov, Ecatcrina a Ii-a

Pacea de la Iași Nistrul devine graniță între Rusia și

Turcia; Basarabia și Moldova se întorc la turci: Rusia obține mână liberă pentru intervenția în Polonia – a doua împărțire a Poloniei (1793); rivalitate incipientă între Rusia și Austria în problema Moldovei/Țării Românești și în cea a gurilor Dunării

Al cincilea: Revolta sârbă (1804), 1806-1812 susținută de către Rusia

Basarabia, Moldova, Kutuzov Țara Românească (1811/1812) sunt ocupate de către Rusia (1810): victorie a rușilor (1809, 1811/1812)

Prima pace de la București (1812), provocată de marșul către Rusia al lui Napoleon

Prutul devine noua graniță dintre Rusia și Turcia: Basarabia revine pentru prima dată Rusiei (până în 1856); Rusia se poate concentra pe respingerea atacului lui Napoleon (1812): Serbia izolată este recucerită de către turci (1813)

Al șaselea: Războiul grecesc pentru Moldova, Țara

1828/1829 independență (1821-1829): Românească sunt flota egipteană este distrusă ocupate de către ruși în portul de la Navarino (1828): rușii trec (1827) pentru prima dată

Balcanii (1829)

Dicbitsch Pacea de la

Adrianopolc (1829)

Câștiguri teritoriale rusești la sud de Caucaz; comerț liber al rușilor în Imperiul otoman; autonomie pentru Moldova, Țara Românească, Serbia, sub protectorat militar rusesc (până în 1853);

strâmtorilc sunt libere pentru toate vasele; împărțire de facto a Balcanilor: Rusia (Moldova, Țara Românească, Serbia) – Anglia (Grecia): Unkiar-Skelessi (1833): apogeul influenței ruse în Imperiul otoman

Al șaptelea: Conflict între Franța și

—1856: Rusia pentru Locurile după Sfinte intervenția

Angliei/

Franței războiul

Crimcii

(până în

Moldova, Țara

Românească sunt ocupate de către ruși (1853); flota turcească este scufundată de ruși la Sinopc (1853); Scvastopolul este cucerit de către aliați, Carsul de către ruși (1855)

Nicolac I;

Napoleon al

IlI-lca; regina Victoria

Înțelegerea de pnec de la Viena:

Congresul de la Paris/Pacea (1856)

Dunării (p&na în 4<V/45y, Bas&xa\par sudică revine Moldovei (până în 1878); Moldova și Țara Românească sunt plasate sub protectoratul Puterilor (occidentale); circulația pe Dunăre dobândește statut internațional (până în 1945); Marca Neagră este demilitarizată (până în 1870): reforme în Turcia (1856) și Rusia – eliberarea țăranilor (1861): criza internă din Turcia se agravează, în timp ce în Rusia își face apariția.

Al optulea: Marea criză orientală 1877/1878 (1875-1878): înfrângere

Serbiei de către turci

Alianță între România/Rusia: Principate Unite ca bază a marșului rusesc; Plevna este cucerită de către ruși/români (1877); rușii/bulgarii în Pasul Șipka (1877/1878): rușii ajung în fața Constantinopolului, flota britanică ajunge la Bosfor (1878)

Alexandru al II-lea, Carol de România

Pacea premergătoare Marca Bulgarie autonomă este trunchiată de la San Stcfano: Congresul/Pacea de la Berlin (1878) semnificativ în favoarea Serbiei și a României, fiind divizată în Bulgaria și Rumclia estică (până în 1885); Basarabia de sud revine Rusiei, Dobrogca revine României: Albania și Macedonia rămân sub dominație turcească; Bosnia-Herțcgovina este ocupată și administrată de către Austro-Ungaria (până

în 1908/1918); Serbia, Muntencgru, România devin independente. Rusia este obligată să se retragă: criză revoluționară în Rusia (1877/1878); criza din Turcia se radicalizează.

De facto, al Alianță Turcia – Germania nouălea: în (2. VIII.1914) cadrul primului război mondial

Lupte nedecisc în Armenia și în jurul acesteia: masacrare cu caracter de genocid a armenilor în Turcia (1915/1916): problema armeană se acutizează

Kemal Ataturk

Pacea separată de la Brest-Litovsk (1918); Alianță turco-sovictică (1920)

Cars, Ardahan revin Imperiului otoman (1918); sprijin militar al sovieticilor pentru Kcmal Atatiirk împotriva grecilor și armenilor: Republica autonomă a armenilor este distrusă de către turci și sovietici (1920); „Catastrofa din Asia Mică” a grecilor (1922): Pacea de la Lausannc (1923).

U>

L/l împărțirile Poloniei și revoltele poloneze, 1772-1944 <3\par

Eveniment/Data Prilej

Puteri care Modificări teritoriale au participat la împărțire

Statalitatca poloneză

Urmări

Războiul civil interRusia: polonez (1768-1772): Confederațiile BarPrusia: Radom

Austria:

Părți din Lituania, din Rzeczpospolita pierde

Bielorusia; teritoriile periferice

Ermland, Prusia vestică (fără (locuite în majoritate de

Danzig, Thorn), Districtul populație ncpoloneză)

Netze

Galiția estică, Lodomeriile, Zips

Reforme; patrioții: Constituția de la 3 mai 1791; în teritoriul preluat de către ruși, „raion” (1791): legislație excepțională împotriva evreilor.

A doua împărțire Revoluția franceză: 1793 Constituția poloneză de la 3 mai 1791

Rusia: Părți din Lituania, Ucraina vestică, o parte din Palatinate Polock, Minsk;

Prusia: Danzig, Thorn, Posen, Gnesen, Kalisch, Dobrzyn, Czcstochowa

Rzeczpospolita limitată la Varșovia și Cracovia „ Parlamentul mut de la Grodno” (1793): tratatele de împărțire sunt ratificate fără dezbateri; cele mai multe reforme sunt abrogate.

Revolta A doua împărțire a Rusia

Kosciuszko (1794) Poloniei (1793) Prusia

A treia împărțire

A treia împărțire Revolta Kosciuszko 1795 (1794)

Poznan

Rusia Restul Lituaniei, Kurlanda, Polonia estică;

Prusia O parte a Mazowiei, cu

Varșovia, teritoriul dintre Weichsel, Bug și Narcw („ Prusia de sud-est „);

Austria Galiția de vest, Sandomir, Lublin, Radom, o parte

Prusia prin prima și a doua împărțire revin Ducatului Varșoviei (1807), care mai târziu va prelua și Galiția vestică de la Austria (1809) i Finis Poloniae „: Polonia Emigrarea poloneză în este împărțită în întregime, fără drepturi politice (autonomie); cu întreruperi (1807-1813/1831) până în 1918: problema poloneză

Saxonia (1807-1813), și în alianță cu Franța, împotriva Prusiei și a Rusiei.

Franța: Legiunea poloneză: „ Jeszcze Polska nie zginela! „ („ Polonia nu este încă pierdută! „).

A patra împărțirePrăbușirea luiRusia: (care nu esteNapoleon Inumită astfel, dar1813-1815Prusia: care în fapt arcaceastă semnifica-Austria: ție) la Congresulde la Vicna 1814/1815Revolta dinMobilizarea armateiRusianoiembriepoloneze pentru1830/1831ânfrângerea revoluțieiân vest (Franța, Belgia) Revolta de la Cracovia; încercare de revoltă în Poznan 1846 „Polonia congresului”, cu Varșovia: Regatul Poloniei; Poznan (Marele ducat), Prusia vestică; Galiția

Autonomie pentru Regatul Problema poloneză; Poloniei și Marele Ducat al solidaritate a Puterilor Poznaniei (până în 1831); Republica Cracovia (cu împrejurimile) sub suveranitatea celor trei Puteri care au participat la împărțire (până în 1846) participante la împărțire în scopul reprimării Poloniei.

Efervescență generală Toate cele în Europa trei Puteri care participau la împărțire

— Autonomia Regatului

Varșoviei și cea a Marelui Ducat al Poznaniei sunt anulate: „Polonia Congresului” devine guvernare rusească, Poznan este anexat ca provincie prusacă (până în 1915, respectiv 1918)

Cracovia este anexată de Este ocupată ultima redută către Austria (până în 1918) a statalității poloneze „ Marea emigrație „ în Occident: „munca organică” în

Poznan <3\par Eveniment/Data Prilej

Puteri care au participat la împărțire

Modificări teritoriale

Statalitatca poloneză

Urmări

Revolta din ianuarie

Varșovia opune rezistență.

Studenții sunt înrolați.

Rusia

Rusificarc masivă a „Poloniei congresului” (până în 1905); deportări în Siberia și în Caucaz „Munca organică” în „Polonia congresului”

Revolta din

Poznan

Poznan revine celei dc-a doua Republici Poloneze („ Rzcczpospolita „)

Contribuție la nașterea celei Lupte de graniță cu de-a doua Republici Germania

Poloneze

Revolta Varșoviei înaintarea Armatei 1944 Roșii

Germania: Sunt anexate Poznan, Prusia A doua Republică Poloneză Gcrmanizare, vestică, Gdansk; este distrusă: opoziție sovietizare: deportări în transformarea Poloniei în masă din Polonia estică „Guvernorat general” spre Siberia și

URSS: Polonia estică, aproximativ Kazahstan până la linia Curzon, este anexată

Germania

Scop: Varșovia ca garanție a înăbușită de către statalității poloneze germani, cu sprijinul pasivității Armatei Roșii: Polonia devine democrație populară

Schimbarea structurii teritoriale a Poloniei

Prăbușirea Germanici

Polonia estică revine Uniunii Democrație populară Sovietice (ca în 1939); Polonia se extinde către vest până la Oder-Ncisse.

Problematica Odcr-Neissc; Tulburări (1956, 1970, 1976, 1980/1981)

Crizele economice moderne (mondiale), 1788-1973 și cele mai importante urmări politice ale acestora

(înțelese întotdeauna numai ca un factor printre alții!)

Eveniment/Țara în care a avut loc criza/dată Țara din care a pornit criza

Cauze generale/Desfășurare Cele mai importante urmări politice

Criza agrară Franța

Recolta slabă a anului 1788, iarna grea a anului 1788/1789

Revolte generate de foamete în orașe; accentuarea neliniștii generale și criza din timpul alegerilor pentru Stările Generale: Revoluția franceză din 1789.

Europa

Criza agrară 1845-1847; Criza industrială 1847

Europa

Europa/SUA

Europa/SUA

Epuizarea generală după războaiele napoleoniene

Legea vamală prusacă (1818): Prusia devine un teritoriu vamal unitar; demonstrații în Anglia („Pcterloo") (1819 și „Six Acts"; criză politică în Germania (1819); Uciderea lui Kotzebue și persecutarea studenților agitatori.

Recolte proaste de cereale și Accentuarea tensiunilor prerevoluționare în Europa. În Irlanda: cartofi, în special în Irlanda; mare foamete și emigrare masivă, în primul rând în Anglia și iarna grea a anului 1847/1848 SUA: republicanismul irlandez în SUA.

În plan general: Revoluția europeană 1848/1849.

Supraproducție industrială și supraspcculațic (căi ferate) conjuncturală (1850-57)

Lovitură pentru cel dc-Al Doilea Imperiu francez și pentru Napoleon al III-lca: o politică externă mai riscantă a Franței, la început încununată de succes, dar ulterior marcată de eșec.

Supraproducție industrială și supraspcculație (în Germania: „anul fondării") conjuncturală (aprox. 1860-1873)

Revolta împotriva impozitelor în Herțegovina și Bosnia (1875): marca criză orientală, 1875-1875: al optulea război ruso-turc,

1877/1878; Congresul de la Berlin, 1878; tarif vamal protecționist în Germania (1879): concurență economică și rivalități legate de exercitarea supremației între Germania și Rusia, iar mai târziu între Germania și Anglia; concurență accentuată între comercianții europeni pe coastele africane: acum se manifestă in! crcsul conicrci; ii ^î pentru controlul interiorului

Africii: fru; i; l i 111 c- ¦, <„W.>f m. – /. I.,. Af),. /t/. V. -, /, hUli „! />„,”.)

&% trcja CTiza economică mondială 1929-aprox. 1933/1941

Lumca/SUA

Supraproducție industrială și supraspcculațic conjuncturală (aprox. 1922-1929): prăbușirea comerțului liber autarhie națională; contingentare: rată foarte ridicată a șomajului

Crize politice gctcciw”muVte a*v cvi apogeul în jurul anului 193 radicalizarea exttcmelot și polarizare; radicalizarea fascismului în Italia și a comunismului în Uniunea Sovietică (stalinismul); dominație militară în Japonia – începuturile expansiunii în detrimentul Chinei, prin cucerirea Manciuriei (1931); „New DcaU în SUA sub Roosevclt (1933), regimul național-socialist condus de către Hitler în Germania (1933): al doilea război mondial, 1939-1945; frământări în unele țări coloniale, în special în India: începerea decolonizării (după 1945)

A patra criză economică mondială

Lumea/Orientul Apropiat

Creșterea prețului petrolului; mai multă energie atomică: inflație, șomaj, deficit bugetar, supraîndatorare în țările dezvoltate și în curs de dezvoltare; în ultimă instanță, scăderea prețului petrolului (începută în jurul lui 1984)

Crize politice în cele mai multe țări, în parte cu fortificarea orientărilor conservatoare; în lumea a treia orientare parțială către sistemul comunist – spre exemplu Vietnamul, Laosul, Cambodgia, Madagascarul, Etiopia, Angola, Mozambicul; Revoluția islamică din Iran (1979; războiul din Golf (din 1980); războiul din Afghanistan (din 1979); războiul civil din Liban (din 1975)

Imperii coloniale, II, 1815-1945

Putere colonială

Constituire/consolidare națională

Expansiune colonială peste Principala regiune a Crize naționale Recul colonial/decolonizare ocean expansiunii

Anglia/Marea Britanic: cel mai marc și mai puternic imperiu (Empire) colonial al Epocii moderne și al istoriei universale: industralizare, parlamentarism: cea mai liberală dintre toate Puterile coloniale: „Indirect Rulc", autonomie timpurie; „Cash crops" în colonii pentru industria din tara-mamă

Victoria asupra lui Provincia Capului (1815);

Napoleon I (1815); reforme liberale și sociale (1829 și după)

Singaporc (1819); Burma (1824/1885); Adcn (1839); Noua Zeelandă (1840); Lagos (1851/1861); cucerirea completă a Indici (până în 1856); Monarhul englez devine împăratul (împărăteasa) Indici (1877-1947); Cipru (1878); Egipt (1882); alte regiuni ale Africii (1884 și după); Sudan (1898); Africa de Sud (1899-1902); Irak; Palestina; o parte a coloniilor germane, ca mandat din partea Ligii Națiunilor (1919/1920)

Africa, India, Mediterana, Egipt: Canalul de Suez (1875)

Războiul anglo-irlandcz (1918-1922); primul și cel de-al doilea război mondial

Revolta irlandeză (1857/1858); decolonizarea de după cel de-al doilea război mondial: în mod covârșitor pacifică: independența Indiei (1947), a Pakistanului (1947), Burmci, Ceylonului (1948); conflicte sângeroase în Malaya – răsturnarea gherilei comuniste (chineze) (1948-1957) și în Kenya (Mișcarea Maumau, 1952-1956); Transformarea imperiului în Commonwealth of Nations prin acordarea treptată a autonomiei și a suveranității Dominioanclor locuite de albi (1926/1931) și coloniilor locuite de alte populații (1947-1961).

Franța: a doua putere colonială, aflată într-o permanentă rivalitate cu Anglia: centralizare puternică și asimilare („mission civilisatrice");

Av\u355? icr

Restabilire după înfrângeri naționale

—1945)

Cucerirea Algeriei (1830-1844), anexată în 1848; a Vietnamului (1859-84); a Tunisiei (1881); a Africii centrale și de vest (1881-1894); a Madagascarului (1885-1897); a Marocului

—1911); expansiunea pe

După înfrângerea din timpul celui de-al doilea război mondial (1940), cele mai multe colonii revin regimului de la Vichy; Indochina este ocupată de japonezi (1940); imperiul colonial este de către Franța (1848-1962); dependență puternică a coloniilor de țara-mamă; după primul război mondial, valorificare economică („mise en valeur")

Nilul superior eșuează: Maghrcb ^Algeria, criza Fashoda (1898); după Tunisia, Maroc); primul război mondial Indochina; Africa obține teritorii prin centrală și de vest; mandat: Siria, Liban, părți Madagascar; Polinczia din Togo și din Camerun

Înfrângeri

Europa (1815, 1870/1871, 1940): parțial stimulată către reluarea expansiunii (după 1815, 1870/1871, 1940), parțial paralizată.

Războiul din Algeria (54-1962); cele mai multe colonii africane devin independente (1960).

Țările de Jos (Olanda): monarhie parlamentară

Reconstruită în Cucerirea Indoneziei de-a Exceptând cucerirea urma Congresului lungul secolului al XlX-lea; Indoneziei, numai de la Viena Surinamul; Curacao (ca și

(1815), împreună înainte de 1815); Elmina cu Belgia (până în (până în 1874) 1831/1839) partea vestică a Noii-Guinee (1828)

Ocupație germană a țării-mamă de către Germania în timpul celui de-al doilea război mondial (1940-1944) și a Indoneziei de către Japonia (1942-1945)

Declarația de independență a Indoneziei în 1945; recucerirea colonială eșuează (1946-1949)

Belgia: Mică Putere foarte industrializată; monarhie parlamentară liberală: paternalism autoritar

Independență față Statul liber Congo, ca de Țările de Jos (1831/1839) antrepriză privată a lui Lcopold al II-lca (1884); după dezvăluirea „ atrocităților din Congo „ este preluat de către statul belgian (1908)

Numai Congo; după primul război mondial, Rwanda și Burundi vor trece sub, administrare belgiană, ca mandat al Ligii Națiunilor (1920-62)

Ocupație germană Pierderea Congo-ului belgian în timpul celui în cadrul decolonizării dc-al doilea generale, în „ anul african „ război mondial (1960): complicațiile din (1940-1944) Congo (1960-1965);

Rwanda, Burundi devin independente (1962): conflicte interne Hutu-Tutsi.

Italia: monarhie Risorgimento parlamentară liberală (1859/1861/ (până în 1922); 1870) fascism (1922-1943/1945)

Eritreea (1882/1890); Somalia (1889/1908); Dodekancs/Rhodos, Libia/Tripolitania (1911/1912); Etiopia (1935/1936-1941)

Adriatica/Meditcrana estică; Cornul Africii; Africa de Nord înfrângere în cel dc-al doilea război mondial (1941-1945) înfrângere în

fața Etiopiei (1896): prima criză a liberalismului; pierderea tuturor coloniilor în cel de-al doilea război mondial (1941-1945) și după._

Putere colonială

Constituire/consolidare națională

Expansiune colonială peste Principala regiune a ocean expansiunii

Crize naționale Recul colonial/decolonizare

GermaniarPutere colonială dură, însă eficientă

Fondarea Imperiului german (1871)

Africa de Sud-Vcst revine Germanici, Camerunul, Togo, Africa de Est, Noua Guincec estică (1884); Rwanda, Burundi (1890/99); Kiautchou, ca teritoriu luat în arendă de Ia China (1897)

Africa, Pacific; Imperiul otoman înfrângere în primul război mondial (1918)

Pierderea tuturor coloniilor și a posesiunilor transoceanice (1914-1917): preluate prin mandat al Ligii Națiunilor de către celelalte Puteri (1920) și intrate după al doilea război mondial în custodia Națiunilor Unite (1946 și după).

Portugalia: subdezvoltată, cea mai slabă, însă ultima dintre Puterile coloniale. Teritoriu colonial integrat de către Portugalia (1951): teritorii transoceanice.

Regimuri interne Expansiune în interiorul care s-au schimbat foarte des (1820, 1823, 1910, 1926/1932, 1974) teritoriului, pornind de pe coastele Guineei, ale Angolei și Mozambicului, în cadrul „Scramble for Africa"; altfel numai prin intermediul afirmării unor colonii mai vechi (Goa, Timor, Macao)

Doar expansiune limitată către interiorul Africii (Guineea, Angola, Mozambic). Imperiul colonial portughez va deveni el însuși obiect al expansiunii Puterilor coloniale mai tinere spre exemplu: planurile germano-cngleze de împărțire a acestuia (1898, 1914)

Revoluție (1820); Revoluție (1910); se accentuează criza internă a regimului Salazar; Revoluție (1974)

Brazilia devine independentă (1822); reînnoirea planurilor germane de împărțire (1914); Goa este anexată de către India (1961); război pentru eliberare colonială în Africa (1960/1962-1974). Independența pentru Guineea-Bicao, Insulele Capului Verde (1974), Angola, Mozambic (1975): războaie civile cu intervenție externă în Angola și Mozambic.

Spania: subdezvoltată. Regimuri politice Putere colonială mai care s-au veche și slabă. Schimbat

Politică colonială frecvent (1814, autoritar-paternalistă 1820, 1823, 1834, 1868, 1873, 1875, Sahara spaniolă (1884), Marocul spaniol (1912)

Expansiune limitată, în cadrul „Scramble for Africa" (Sahara, Maroc); Imperiul colonial spaniol va

Războiul hispanoPierderea Cubei, a Puerto american (1898): Rico, a Guamului, a criză a conștiinței Filipinelor în favoarea SUA naționale în (1898), a Marianelor și

Spania (1898 și Carolinci (Pacific) în d d p (ș (deveni el însuși obiect după); dictatura lui l': ivo: irc: i Ger

Puterilor co mai tinere (SUA, Germania) doua Republică din Sanata span\u259?

Spaniolă (1931-1936 lupte în Africa de Vest și în

/1939): războiul împrejurimi (1975 și după) civil spaniol

Sfârșitul dictaturii lui Franco (1975) _

Japonia: stat imperial Reformele Meiji care s-a modernizat și (1868-1912) s-a industrializat foarte rapid (din

1868). Cel mai adesea autoritar-militar: politică de cucerire și de exploatare foarte dură

SUARepublică Război civil parlamentară (1861-1865) prezidențială. Puternic indus triaii_zată: _ anexate directă (Hawaii) sau autonomie puternică (Puerto Rico, Filipinclc); dominație indirectă prin intervenții militare („Big Stick") și putere economică („imperialismul dolarului")

Sahalinul sudic (1855-1875 Asia estică (Coreea, (1905-1945); Okinawa Manciuria, China), (1874/79); Kurilele (1875- Asia de sud-est 1945); Formosa, Pcscadores, (indochina, înfrângere în cel Pierderea tuturor cuceririlor de-al doilea război militare, chiar și a celor

Indonezia, Filipinele), Pacificul de la China (1895); Sahalinul sudic, Peninsula Liaotung este arendată (1905); este anexată Coreea (1910); este ocupată Manciuria (1931): al doilea război chino-japonez (1937-1945): al doilea război mondial; Asia de sud-est (1940/1941)

Dublul continent american Caraibele; Pacificul în („Manifest Dcstiny"); direcția Chinei („Open Hawaii (1897); Puerto Rico, Guam, Filipinele de la Spania (1898) mondial -Hiroshima/Nagasaki (1945) făcute în detrimentul URSS (Kurilele, Sahalin): după războiul din Coreea (1950-1953), miracolul economic japonez; dominație economică.

„Pierderea" „. _ v, Chinei (1949);

Door"X după cel dc-al Mccarthysm doilea război mondial (până în 1953);

(1945), interese războiul din mondiale: o mare forță vietnam (1965-dc atracție pentru 1973): situația locuitorii țărilor internă devine învecinate și subdezcrjtică voltate ale Amcricn Latine (emigrare legală sau ilegală în SUA): problema „Chicano”

Filipinele devin independente (1946).

Marile crize diplomatice premergătoare războaielor, 1875-1914

Prescurtări: G. = Germania A. = Anglia F. = Franța

I. = Italia

I.o. = Imperiul otoman

A. U. = Austro-Ungaria

R. = Rusia Be. = Belgia Bu. = Bulgaria

Se. = Serbia

Mu. = Muntcnegru

Ro. = România

Criză/Dată

Mari Puteri angajate

Prilej

Conflict

Aplanare

Urmări

Criza legată de G.

— F.

Perspectiva războiului:

1875: criza vestică înarmarea franceză: articol dintr-un ziar german: „ Război în perspectivă? „

Amenințare voalată a G. Cu un război preventiv împotriva F.: intervenție diplomatică a A. Și R. Pe lângă Berlin: să nu se repete 1871!

G. Cedează în fața A./R., negând amenințarea cu un război preventiv împotriva F.

Se constituie constelația Puterilor asemănătoare celei din 1914, însă fără alianțe.

Marea criză orientală: 1875-1878: criza din est/sud-est

I.o. /A./A. U.

— R.: G. Se află într-o poziție de mijloc („ cârcotașul cinstit „)

Război Sc. /Mu. Împotriva I.o. (1876): înfrângerea Se.; cel de-al optulea război ruso-turc (1877/1878): San Stefano (1878): amenințarea unui război A./A. U./I.o.

— R.

Revizuirea prevederilor de la San Stefano de către Congresul de la Berlin (1878)

R. Este obligată să cedeze teren: răcire a relațiilor cu G.: Dublă alianță G./A. U. (1879): sfârșitul epocii în care în Europa nu existau alianțe (după 1856)

Criza bulgară: R., A., A. U., I.o., 1885-1887: G. Criza estică/sud-estică

Uniune Bulgaria/Rumelia Războiul sârbo-bulgar orientală (1885): R. A fost (1885/1886); înfrângerea inițial de acord cu uniunea, Se.: salvată prin însă împotriva realizării ei intervenția A. U.

Sub conducerea lui

Battenbcrg

Alcxandcr von Conflictul dintre Se. Și Bu.

Battenbcrg este înlocuit se întețește: penultima cu Fcrdinand de încercare a G. De a potoli

Saxa-Coburg-Gotha pretențiile R. În est prin (1887): Bismarck flexibilitate, zădărnicește războiul preventiv nnpolriv;

Treia Republici: paralel cu criza bulgară, se confruntări republicanism ajunge la diverse tensiuni – șovinism („ revanche „) între F. Și G.

Putere a lui Bou

—89): rcvanșismul extrem cunoaște un recul per&zocu două fronturi împotriva G.

Prima criză G.

— F.a; A. R. Este slăbită de primul marocană: război ruso-japonez

1905/1906: (1904/1905) și de prima criză vestică revoluție rusă (1905/

1907): F. Este izolată pe continent; Entcntc Cordiale A./F. (1904); tulburări interne în Maroc

G. Vrea să spargă Entcnte Cordiale: G. Obține prin forță eliberarea lui Delcassc din funcția de ministru de externe (1905), Conferința Algeciras (1906)

G. Este izolată la Conferința Algeciras: aranjament asupra Marocului („ușile deschise”), cu compensații africane pentru G.

Planuri pentru viitorul război: planul „furișării în vizuină” (1905); Discuții între generali și comandamentul general al flotei A./F. (1906 și după): Entcnte Cordiale este întărită; de acum înainte G. Va fi împotriva conferințelor internaționale care să încerce suspendarea conflictelor acute

Criza anexării A. U./G.

— R. Bosniei: 1908/1909; criză cstică/sud-cstică

Revoluția Junilor turci (1908); sunt anunțate alegeri în I.o.: independența Bu.; anexarea Bosniei-Herțcgovina de către A. U. (1908)

Puternice proteste ale Se., susținută la început de către R.: amenințare a G. Cu război împotriva R. (1909)

R. Forțează Se. Să bată în retragere, deoarece era încă prea slabă din punct de vedere militar pentru un război împotriva G./A. U.

R. Nu mai dorea să abandoneze încă o dată Serbia și să se retragă în fața amenințării cu război a G.: înarmare puternică a R.: Mișcarea tinerilor bosnieci (1912): atentatul do la Sarajevo (1914)

A doua criză marocană: 1911: criză vestică

G.

— F./A. Noi tulburări în Maroc: „marșul către Fes” al francezilor (1911)

Saltul „ panterei „ făcut de A. Se declară în G. Către Agadir: favoarea F.: discursul amenințare cu război G.

— F. ' de la Mansion Housc al lui Lloyd Gcorgc: G. Se retrage, cu

Tripla înțelegere este întărită; prima manifestare a pangcrmanismului, cu o puternică influență asupra compensații în Congo: politicii externe a G.:

Criză/Dată

Mari Puteri angajate

Prilej

Conflict

Aplanare

Urmări protectorat al F. (+ Spania) asupra Marocului (până în 1956/1958) „ încercuirea „: G. Nu va mai dori să se retragă încă o dată în fața amenințărilor de război ale A.: înarmare puternică

Cele două războaie balcanice: criză estică/ sud-estică

A., G., R. Și A. U.

Războiul pentru Tripoli (1911/1912); înțelegerea Balcanică

Primul război balcanic (1912/1914) înțelegerea Balcanică – I.o.: Turcia este alungată din Europa; Al doilea război balcanic: război Bu.

— Se. /Grecia/Ro. /R. (1913) pentru Macedonia

Ultima ocazie în care Se. Și Grecia sunt întărite funcționează (împart Macedonia), Bu.

„Concertul Puterilor”: este foarte slăbită; Tracia conferința orientală revine din nou

Io.; masacre în Balcani; tensiunile cresc: „ Consiliul de război „ (8. XII. 1912) în G.: puternică înarmare militară ambasadorilor Marilor Puteri la Londra: (a doua) Pace de la București (1913)

Criza din iulie 1914: criză estică/sud-estică și vestică

A. U., G., R., F., A. Atentatul de la Sarajcvo

Escaladarea războaielor Aplanarea eșuează: Izbucnirea războiului 1914: „ locale „ (A. U. Împotriva nici un fel de amânare declarații de război ale Se.); război continental a termenului/atenuare Marilor Puteri: A. U. Către (A. U./G.

— R./F.); război a Ultimatumului Se. (28. VII); G. Către R.

Mondial (intrarea în război austro-ungar la adresa 1. VIII.); G. Către F. A A.): toate Marile Puteri Serbiei: este imposibilă (3. VIII.); G. Atinge „localizarea" neutralitatea Bc.; Declarația

Prăbușirea definitivă a de război a A. Către G. Concertului Puterilor (4. VIII.): primul război mondial (1914-1918) ale Pcntarhiei se află în război

Indice

Index

ECU Cluj-Napoca
LEGPL 200306207

SFÂRȘIT